

Sveučilište u Zagrebu

FILOZOFSKI FAKULTET

Ksenija Klasnić

**KONSTRUKCIJA I EVALUACIJA SKALA
NAMIJENJENIH MJERENJU PREPOZNAVANJA I
ISKUSTAVA EKONOMSKOG NASILJA NAD
ŽENAMA U INTIMNIM VEZAMA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2014.

University of Zagreb

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ksenija Klasnić

**CONSTRUCTION AND EVALUATION OF SCALES
FOR MEASURING RECOGNITION AND
EXPERIENCES OF ECONOMIC VIOLENCE
AGAINST WOMEN IN INTIMATE RELATIONSHIPS**

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2014

Sveučilište u Zagrebu
FILOZOFSKI FAKULTET

KSENIJA KLASNIĆ

**KONSTRUKCIJA I EVALUACIJA SKALA
NAMIJENJENIH MJERENJU PREPOZNAVANJA I
ISKUSTAVA EKONOMSKOG NASILJA NAD
ŽENAMA U INTIMNIM VEZAMA**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

dr. sc. Benjamin Čulig, red. prof.
dr. sc. Branka Galić, red. prof.

Zagreb, 2014.

University of Zagreb
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ksenija Klasnić

**CONSTRUCTION AND EVALUATION OF SCALES
FOR MEASURING RECOGNITION AND
EXPERIENCES OF ECONOMIC VIOLENCE
AGAINST WOMEN IN INTIMATE RELATIONSHIPS**

DOCTORAL THESIS

Supervisors:
Prof. Benjamin Čulig, PhD
Prof. Branka Galić, PhD

Zagreb, 2014

Informacije o mentorima

BENJAMIN ČULIG (Jesenice, 1951.) diplomirao je dvopredmetni studij sociologije i filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na Odsjeku za sociologiju, Katedri za metodologiju, zaposlen je od 1980. godine. Magistrirao je 1985. godine, a doktorsku disertaciju pod naslovom „Vrijednosti i politički stavovi kao determinante ekoloških orijentacija“ obranio je 1992. godine. U zvanje redovitog profesora izabran je 2006., a u trajno zvanje 2011. godine. Izvodio je nastavu na brojnim kolegijima vezanim uz sociološku metodologiju i statistiku. Trenutačno izvodi nastavu na pet metodoloških kolegija na preddiplomskom i diplomskom dijelu studija, a izvodio je i dva kolegija na doktorskom studiju sociologije. Kao istraživač ili voditelj sudjelovao je u više od 30 znanstvenih projekata vezanih uz bitno različite tematske sklopove, od kojih se izdvajaju vrijednosti, (politički) stavovi, socijalna ekologija, sociokulturni identitet, religioznost, „odljev mozgova“ i sociokulturne distance, a posljednjih se godina bavi istraživanjem psihosocijalnih aspekata igranja video igara. Objavio je tridesetak izvornih znanstvenih radova, pet knjiga te znanstvene radove u pet zbornika sa znanstvenih skupova.

BRANKA GALIĆ (Zagreb, 1964.) diplomirala je studij jednopredmetne sociologije 1989. godine, 1995. magistrirala, a 1999. doktorirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu s temom „*Politička kultura i okoliš*“. Od 1991. godine zaposlena je kao znanstvena novakinja pri Odsjeku za sociologiju, od 2002. godine na radnom mjestu docentice, 2007. izvanredne profesorice, a 2013. godine izabrana je u zvanje redovite profesorice. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu uvela je nove kolegije: *Sociologija roda* 2002., *Feminističke teorije i pokreti* 2007., a na Doktorskom studiju sociologije *Rod, ženski pokreti i društvo* 2006. godine. Na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Splitu uvela je 2008. godine kolegij *Sociologija žena*. Osnivačica je i voditeljica Katedre za sociologiju roda pri Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 2012. Radila je na više znanstvenoistraživačkih projekata MZOS, a bila je i voditeljica i istraživačica projekta „*Identifikacija standarda diskriminacije žena pri zapošljavanju u RH*“ te „*Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH*“. Organizirala je više međunarodnih simpozija, sudjelovala na nekoliko desetina međunarodnih konferencija te gostovala na pozvanim predavanjima u inozemstvu. Članica je uredništva časopisa „*Socijalna ekologija*“, „*Polemos*“ te „*The Sociological Review*“, Republika Makedonija. Članica je Hrvatskog sociološkog društva od 1991. i voditeljica sekcije Žena i društvo, koja je na njezinu inicijativu

i reafirmirana 2011. godine. Mentorirala je više od 50 diplomskih radova, 2 magisterija te 3 doktorske disertacije. Objavila je 2 uredničke knjige te četrdesetak znanstvenih radova.

ZAHVALE

Benjamin Čulig moj je dugogodišnji mentor. Njegova znanja, iskustva i stavovi u najvećoj su mjeri oblikovali moj profesionalni razvoj, a zahvaljujući njemu imala sam mogućnost i slobodu odabira teme doktorata koja me je zanimala. Prof. Čulig uvijek je bio na raspolaganju, pomagao mi stručnim savjetima i vodio me kroz čitavu moju profesionalnu karijeru. Zbog svega toga bit ću mu vječno zahvalna. Branka Galić imala je najveći utjecaj u formiranju mog interesa za feminističke i rodne teme. Ženi koja živi ono što predaje i radi od srca zahvaljujem na dragocjenim stručnim, ali i osobnim komentarima i smjernicama.

Biljana Kašić potaknula me da se bavim temom ekonomskog nasilja. Pišući ispitni rad „Ekonomsko nasilje nad ženom u obitelji – određenje, važnost i metodološki problemi pri njegovom mjerenju“ na Poslijediplomskom doktorskom studiju sociologije, koji je predstavljao moj prvi pokušaj sistematizacije dotad pronađene literature i istraživanja na ovu temu, iskristalizirali su se brojni problemi oko postojeće konceptualizacije, operacionalizacije, samog mjerenja i interpretacije fenomena ekonomskog nasilja nad ženom u obitelji te se ukazala potreba za njihovim rješavanjem. Zahvaljujem joj na njezinom entuzijazmu i podršci. Svim svojim kolegicama i kolegama s Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu želim zahvaliti na profesionalnoj pomoći i podršci, a najviše dragom kolegi i prijatelju Izvoru Rukavini na mnogobrojnim vrijednim savjetima vezanim za metodologiju istraživanja i statističku obradu podataka te kolegici Tijani Trako Poljak na motiviranju i velikoj pomoći pri izvršavanju radnih obaveza tijekom pisanja doktorata. Posebno veliku zahvalnost na savjetima i podršci tijekom pitanja doktorskog rada želim izraziti svojim dragim suradnicama: demonstratoricama u nastavi Maji Weisglass, Anji Repalust i Deani Vincelj te tajnici Odsjeka za sociologiju Ivani Jurković Kuruc.

Zahvaljujem Sanji Sarnavki i Suzani Kunac na uspješnoj i dragocjenoj suradnji i neprocjenjivim uvidima u to što znači živjeti i boriti se za prava žena. Korani Radman zahvaljujem na pomoći pri koncipiranju vodiča za fokus grupe i intervju sa ženama žrtvama nasilja i ženama iz opće populacije u intimnim vezama. U istraživačkom procesu pomogle su mi i Maja Weisglass pri provođenju fokus grupa i pronalasku literature, Senka Sekulić Rebić koja je vodila intervju sa žrtvama nasilja, radila njihove transkripte te regrutirala žene žrtve nasilja za intervju i fokus grupe, Željka Markulin koja je bila koordinatorica projekta u njegovoj izvedbenoj fazi te Jelena Jakšić koja mi je pomogla u regrutaciji žena za individualne intervju iz opće populacije. Zahvaljujem i svim članicama projektnog tima u udrugama B.a.b.e. iz Hrvatske, Bugarska fondacija za rodna istraživanja iz Bugarske, Prava

za sve iz Bosne i Hercegovine, Sigurna ženska kuća Podgorica iz Crne Gore te Evropski pokret iz Srbije. Zahvaljujem također i psihijatrima Zoranu Zoričiću i Anti Oreškoviću na pomoći pri regrutaciji žena čiji se partneri liječe od ovisnosti o kockanju te Mladenu Blagojeviću i Mirni Cvitan iz agencije Ipsos Puls na metodološkoj pomoći i uspješnoj suradnji.

Posebno zahvaljujem svim ženama koje su pristale sudjelovati u istraživanju i podijelile samnom svoja najintimnija iskustva. Ovaj je rad prvenstveno nastao zahvaljujući njima i za njih.

Svojim roditeljima, Nevenki i Zlatku, od srca veliko hvala na neizmjernoj podršci, ljubavi i strpljenju, kumi Renati na razumijevanju, snazi i smijehu, kumu Ivanu na velikoj podršci te svojim dragim prijateljicama i prijateljima Ines, Danieli, Tamari i Ivanu što su uvijek, svatko na svoj način, bili uz mene kad mi je to bilo potrebno.

SAŽETAK

Ekonomskom nasilju nad ženama u ovom je radu teorijski pristupljeno prvenstveno iz perspektive feminističkih teorija, a glavni teorijski koncepti o faktorima povezanim s ekonomskim nasiljem operacionalizirani su koristeći tzv. socijalno-ekološki model. Nasilje u ovom radu definiramo kao obrasce ponašanja koji imaju za cilj demonstraciju moći, zastrašivanje, prisilnu kontrolu i ugnjetavanje osobe nad kojom se ono vrši, a ekonomsko nasilje kao ponašanja kojima nasilnik ograničava, kontrolira i iskorištava ženine ekonomske resurse i potencijale. Glavni cilj rada je konstrukcija i evaluacija skala za mjerenje prepoznavanja i iskustava različitih oblika ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama, a dodatni ciljevi su konceptualni opis ekonomskog nasilja te iznošenje empirijskih podataka o faktorima socijalno-ekološkog modela povezanim s ekonomskim nasiljem. Empirijsko istraživanje provedeno je mješovitom metodologijom, tj. kombinacijom dubinskih intervjua i fokus grupa na tri skupine žena te potom metodom ankete na reprezentativnom uzorku žena koje imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s intimnim partnerom, s posebnom pažnjom posvećenom istraživačkoj etici i metodologiji istraživanja nasilja nad ženama. Na temelju rezultata kvalitativnog istraživanja i uvida u postojeću literaturu konstruirane su četiri skale iskustava i jedna skala prepoznavanja ekonomskog nasilja. Evaluacija skala pokazala je da su dvije skale iskustava ekonomskog nasilja multidimenzionalne. Za sve konstruirane skale i subskale (njih ukupno 10) utvrđena je zadovoljavajuća valjanost i pouzdanost. U radu je potvrđena glavna hipoteza da će konstruirani instrumenti (skale) pouzdano i valjano mjeriti predviđene predmete mjerenja te izvedene hipoteze da se ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama manifestira u nekoliko međusobno povezanih skupina oblika, da se iskustva pojedinih oblika ekonomskog nasilja mogu objasniti čimbenicima s individualne razine, razine veze, zajednice te društva, kao i da se prepoznavanje ekonomskog nasilja može objasniti nekim sociodemografskim karakteristikama žena i njihovim vjerovanjem u mitove o nasilju nad ženama (ali ne i iskustvom nasilja). Utvrđeno je i da je najzastupljeniji oblik ekonomskog nasilja nad ženama onaj koji se odnosi na opće oblike ekonomskog nasilja, a koje je doživjelo 25,4% žena. Potom slijede oblici ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze (23,6% žena od bivših partnera), ponašanja kojima partner onemogućava ekonomsku neovisnost žene koja je zaposlena (20,1% zaposlenih žena) i ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djece (8,1% žena koje zajednički s partnerom uzdržavaju djecu). Oko jedne trećine žena slabo prepoznaje

ekonomsko nasilje, nešto više od četvrtine ga prepoznaje osrednje, a oko 40% žena dobro prepoznaje ekonomsko nasilje.

KLJUČNE RIJEČI: ekonomsko nasilje, feminističke teorije, konstrukcija i evaluacija skala, nasilje nad ženama, rodne nejednakosti, socijalno-ekološki model.

Extended summary

There are three scientific contributions of this thesis: methodological, conceptual and empirical. The main contribution is a *methodological* one: the construction and evaluation of scales for the measurement of women's experience and recognition of economic violence, which researchers of domestic violence and violence in intimate relationships will then be able to use in surveys conducted on samples of women in intimate relationships. The conceptual contribution is the discussion on current theories of causes of violence against women, with particular emphasis on feminist and gender inequality theories, as well as the analysis of the phenomenon of economic violence within the socio-ecological model. The empirical contribution is the identification of: 1) the prevalence of economic violence in a population of women who have a minimum of one year experience of cohabitation with their intimate partners; 2) the factors that are associated with economic violence; 3) the connections of economic violence with other forms of violence against women; and 4) how well women recognize economic violence.

In this research, economic violence against women is theoretically approached primarily from the perspective of feminist theories, but major economic and sociological explanations of social inequalities are also taken into consideration, as well as major psychological and sociological explanations of causes of violence against women. The main theoretical conceptualization of factors associated with economic violence is operationalized using the so-called socio-ecological model. In the thesis, violence is defined as patterns of behavior with the aim to demonstrate power, intimidate, coerce control and oppress the person against whom it is intended, while economic violence is defined as behaviors that limit, control and exploit women's economic resources and potentials. Feminist theories assume that male violence against women is the result of patriarchal system and sexist values advocated and supported by the society and its institutions. Violence and abuse are methods that some men use to demonstrate their power and control their partners. Violence is seen as constructed, learned and award-winning behavior that serves to establish and maintain power and control of men over women. Previous studies on causes and factors associated with an increased risk of violence against women suggest that violence is determined by multiple factors. One of the most commonly used multi-dimensional models for their explanation is the so-called socio-ecological model. This model draws its theoretical roots from Bronfenbrenner's theory of individual's development, and the most popular applications in the explanation of causes and factors associated with violence against women are the ones by Bonnie Carlson (1984) and

Lori Heise (1998 and 2011). When applied to the explanation of economic violence, the socio-ecological model assumes the following factors:

1. individual level: women's experience of violence in childhood by their parents, witnessing their fathers being violent against their mothers, partner's excessive alcohol consumption, partner's excessive gambling, and partner's unemployment,
2. relationship level: financial problems, family finances and the disposition of assets, as well as other important family decision-making, women's situational financial dependence on their partners, and the experience of physical, psychological and sexual violence by their intimate partners,
3. community level: the characteristics of the environment in which a couple lives, and social support,
4. society level: sexism, and social values.

The main objective of this thesis was to construct and evaluate scales for the measurement of women's recognition and experience of various forms of economic violence in their intimate relationships, which can be applied in future survey research. Accordingly, we hypothesized that constructed instruments (scales) will reliably and validly measure the intended subjects of measurement. The indicators of experiences of economic violence were determined based on the results of qualitative research conducted using semi-structured in-depth interviews and focus groups, while most of the indicators for the recognition of economic violence were taken from the normative definition of economic violence in Croatian Law on Protection Against Domestic Violence.

Qualitative research revealed that, with regards to the applicability criteria, we can distinguish four main forms of economic violence:

1. the general forms of economic violence that all women who live with their partners can potentially experience,
2. forms of economic violence that can only be experienced by employed women,
3. forms of economic violence related to children that can be experienced only by women who financially support their children together with their partners,
4. forms of economic violence that can occur only after the breakup of an intimate relationship.

The first hypothesis of this thesis was confirmed: *“Economic violence against women in intimate relationships is manifested in several related groups of forms.”* In accordance with these findings, we constructed four scales of the experience of economic violence and one scale of its recognition, which were then included in the survey administered to a sample of

women who have a minimum of one year experience of cohabitation with their current or former partners (married or unmarried). The results were then used to evaluate the constructed scales. The evaluation of the first scale - the scale of the general forms of economic violence - revealed that we can speak of three dimensions (and, consequently, three subscales) of the general forms of economic violence: economic exploitation (11 items), the control of spending (6 items) and the creation of financial dependence (9 items), but we can also construct the overall scale of the general forms of economic violence from all 26 items together. The evaluation of the second experiences scale - the scale of the prevention of economic independence of women - revealed that we can speak of two dimensions (and, consequently, two subscales) of the prevention of economic independence of women: indirect (5 items) and direct (3 items) prevention of economic independence, but we can also construct the overall scale of the prevention of economic independence of women from all 8 items together. The evaluation of the third scale of experiences - the scale of economic violence related to child support - showed that it is a one-dimensional scale consisting of three items. The evaluation of the fourth experience scale - the scale of economic violence after the breakup of an intimate relationship - also showed that it is a one-dimensional scale consisting of 8 items. The evaluation of the scale of the recognition of economic violence revealed that it is a one-dimensional scale consisting of 9 items. All scales have adequate content, construct and criterion validity, as well as satisfactory reliability. We can therefore conclude that the main working hypothesis of this thesis is confirmed: *“Constructed instruments (scales) will reliably and validly measure the intended objects of measurement”*.

Empirical contributions of this thesis include the estimation of the prevalence of economic violence against women in intimate relationships, the determination of how well women recognize economic violence and the identification of factors associated with the experience and recognition of economic violence. Quantitative research (N=601) found that the most common forms of economic violence against women are the ones related to the general forms of economic violence, which are experienced by 25.4% of women who have a minimum of one year experience of living together with their partners. From three separate but closely connected dimensions of the general forms of economic violence, the most common are different behaviors of control over women's financial spending (21.5%), followed by women's economic exploitation (15.7%), as well as those behaviours that make women economically dependent on their partners (11.5%). The next form of economic violence is the one after the breakup of intimate relationships: 23.6% of women have experienced at least one (or more) economically violent behavior from their partners after the breakup of a

relationship. This is followed by partners' behaviors that prevent economic independence of employed women, experienced by 20.1% of women. The last form of behavior is economic violence related to child support, which is experienced by 8.1% of women who financially support their children together with their partners.

The factors associated with experiences of economic violence were analyzed at the levels developed in the theoretical discussion on the socio-ecological model - at each level separately at first and then at all the levels together. The results revealed that the most consistent predictors of different experiences of economic violence at the individual level are the following factors: woman's experience of physical abuse in their childhood by their parents, partner's alcohol consumption, and to some extent partner's excessive gambling. Additionally, at the relationship level, the most consistent predictors are the following factors: psychological violence against women by their partners, increased financial problems in the relationship (for the general forms of economic violence), as well as important family decision-making (which is not related to the distribution of family's finances and assets) by women themselves or by their partners, when compared to the relationships with equal decision-making. All of these factors are positively associated with experiences of economic violence. At the relationship level, we found that situational financial dependence of women on their partners is negatively associated with the form of economic violence defined as the control of financial spending. At the community level, several environmental characteristics are associated with particular forms of economic violence, such as the consequences of war, high crime rates and high unemployment rates, however, the most consistent predictor are problems associated with addiction (alcohol, drugs, etc.). We also found that most women with the experience of economic violence have good social support, which means that they talk to people who are close to them about problems they have with their partners. The predictors at the level of society are associated with the experience of some, although not all, forms of economic violence, and reveal a great importance of social values such as the faith in God and non-violence (both predictors are negatively associated with experiences of economic violence), as well as a great importance of social values such as solidarity and patriotism (both predictors are positively associated with experiences of economic violence). These findings support several theories that offer explanations of the causes of violence against women: social learning theory, theory of family stress, resource theory, feminist theories, theory of environmental stress and tension, and culture of violence theory. The findings from this research support the second hypothesis of this thesis: "*Experiences of some*

forms of economic violence can be explained by the factors at the individual level, levels of relationship, community and society”.

The recognition of economic violence was measured in a way that women were asked to evaluate economically violent behaviors for each of the nine given, according to whether these behaviours should be punishable by law. We found that, on average, women recognize five out of nine presented behaviors. In total, 21.7% of women considered all nine behaviors to be punishable by law, while 10.4% thought that none should be punishable by law, which means that they did not recognize any of these behaviors as forms of economic violence. Behaviors that were recognized by the least number of women as forms of economic violence were: making important financial decisions that concern both partners without mutual agreement (44.2%), and complete control over intimate partner's income (46.5%). Generally, about one-third of women don't really recognize economic violence, while slightly over a quarter recognizes it somewhat better, and about 40% of women recognize economic violence well. We found that better recognition of economic violence is associated with women's higher financial status, as well as high school as their highest level of education, while believing in myths about violence against women decreases the recognition of economic violence. Experiences of physical and economic violence are not associated with the recognition of economic violence. These findings only partially support the third hypothesis in this thesis: *“The recognition of economic violence can be explained by some socio-demographic characteristics, believing in myths about violence against women and experiences of violence in an intimate relationship.”.*

KEY WORDS: economic violence, feminist theories, construction and evaluation of scales, violence against women, gender inequalities, socio-ecological model.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Obrazloženje teme	1
1.2. Ciljevi, hipoteze i doprinos rada	4
1.3. Prethodno objavljena materija	7
I. DIO – TEORIJSKA POLAZIŠTA	8
2. OSNOVNA SOCIOLOŠKA I FEMINISTIČKA TEORIJSKA POLAZIŠTA RADA	9
2.1. Teorijski i epistemološko-metodološki pristup	11
2.2. Pojam roda	16
2.3. Rodne i ekonomske nejednakosti	21
2.3.1. Društvene nejednakosti	21
2.3.2. Ekonomski pristupi	22
2.3.3. Sociološki pristupi	25
2.3.4. Feministički pristupi	31
2.4. Neke osnovne odrednice društvenog položaja žena u Republici Hrvatskoj	45
2.4.1. Obrazovanje	46
2.4.2. Zaposlenost i plaće	48
2.4.3. Politička moć	49
2.4.4. Obiteljski život	50
3. NASILJE NAD ŽENAMA	53
3.1. Terminologija, definicije i koncepti	56
3.2. Teorijska objašnjenja uzroka nasilja nad ženama	67
3.2.1. Raznolikost teorijskih pristupa	67
3.2.2. Feminističke teorije	81
3.2.3. Socijalno-ekološki model	87
3.3. Mitovi o nasilju nad ženama	113
3.4. Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama	118
3.4.1. Terminologija i koncept	118
3.4.2. Ekonomsko nasilje kao kršenje ženskih prava	130
3.4.3. Ekonomsko nasilje i kockanje	132
3.4.4. Zakonska regulativa u Republici Hrvatskoj	139
3.4.5. Ekonomsko nasilje i socijalno-ekološki model	143
3.4.6. Prepoznavanje ekonomskog nasilja	147

3.5. Pregled empirijskih spoznaja o zastupljenosti nasilja nad ženama s posebnim osvrtom na ekonomsko nasilje.....	148
3.5.1. Istraživanja u svijetu	148
3.5.2. Istraživanja u Hrvatskoj	155
3.6. Metodologija istraživanja nasilja nad ženama.....	160
II. DIO – EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	166
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	167
4.1. Metodološki postupci	167
4.2. Mješovita metodologija	170
4.3. Kvalitativno istraživanje.....	172
4.3.1. Polustrukturirani dubinski intervjui – žene kockara	172
4.3.2. Fokus grupe – žene žrtve nasilja i opća populacija žena	173
4.3.3. Polustrukturirani dubinski intervjui – žene žrtve nasilja i opća populacija žena..	180
4.4. Kvantitativno istraživanje.....	184
4.4.1. Istraživana populacija i potrebna veličina uzorka.....	184
4.4.2. Konstrukcija uzorka	184
4.4.3. Terenska provedba istraživanja.....	185
4.4.4. Sadržaj i struktura anketnog upitnika	186
4.4.5. Opis realiziranog uzorka	188
4.4.6. Mjerni instrumenti	190
4.4.7. Statistička obrada i analiza podataka	192
4.5. Etički aspekti istraživanja.....	198
4.5.1. Etičke smjernice za provođenje istraživanja.....	198
4.5.2. Primjena etičkih standarda	200
5. REZULTATI KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA	205
5.1. Opći oblici ekonomskog nasilja	209
5.2. Ekonomsko nasilje vezano za ženino zaposlenje	224
5.3. Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djece	227
5.4. Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	229
5.5. Ekonomsko nasilje i socijalno-ekološki model	233
5.5.1. Individualna razina.....	233
5.5.2. Razina veze	234
5.5.3. Razina zajednice	237
5.5.4. Razina društva.....	240

5.6. Prepoznavanje i stavovi o ekonomskom nasilju.....	244
6. KONSTRUKCIJA SKALA I PROVJERA NJIHOVIH GLAVNIH METRIJSKIH KARAKTERISTIKA	245
6.1. Valjanost.....	245
6.1.1. Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja	248
6.1.2. Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena.....	264
6.1.3. Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta	274
6.1.4. Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze.....	280
6.1.5. Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja	284
6.2. Pouzdanost.....	288
6.2.1. Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja	288
6.2.2. Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena.....	293
6.2.3. Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta	295
6.2.4. Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze.....	296
6.2.5. Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja	297
6.2.6. Pouzdanost svih skala – sažeto	298
6.2. Deskripcija i transformacija skala	300
7. REZULTATI KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA	305
7.1. Iskustva ekonomskog nasilja	305
7.1.1. Deskripcija	305
7.1.2. Modeli na individualnoj razini.....	320
7.1.3. Modeli na razini veze.....	326
7.1.4. Modeli na razini zajednice	330
7.1.5. Modeli na razini društva	334
7.1.6. Socijalno-ekološki modeli iskustava ekonomskog nasilja.....	338
7.2. Prepoznavanje ekonomskog nasilja.....	345
7.2.1. Deskripcija	345
7.2.1. Faktori povezani s prepoznavanjem ekonomskog nasilja.....	351
8. ZAKLJUČAK	355
POPIS LITERATURE	362
PRILOZI.....	373

1. UVOD

U uvodnom dijelu ove disertacije predstavljeno je obrazloženje teme, potom glavni ciljevi, hipoteze i doprinos rada te kratka informacija o statusu prethodno objavljene materije koja se koristi u ovom radu i odnosi na istraživanje provedeno za potrebe projekta u sklopu kojeg su prikupljeni podaci koji se iznose u ovom radu.

1.1. Obrazloženje teme

Nasilje nad ženama i danas je izražen problem Hrvatskog društva. Podaci o osobama okrivljenim za kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji (prema članku 215a Kaznenog zakona) pokazuju da su u 2011. godini od ukupno 730 osoba 91,2% bili muškarci. U 2012. godini bilo je 89 prijavljenih silovanja, od toga su žene bile žrtve u 98,9% slučajeva. Kaznenih djela protiv braka, obitelji i mladeži (KZ, čl. 206, 215 i 215a) bilo je u 2012. godini ukupno 1737, od toga su u 85,7% slučajeva počinitelji bili muškarci. Ovo su samo neke od brojki koje govore u prilog tezi da unatoč modernizaciji, globalizaciji i navodnoj emancipaciji žena u modernim zapadnim pa tako i u hrvatskom društvu, ovaj problem i dalje zaslužuje pozornost stručnjaka. Kristof i WuDuun (2009, prema True, 2012:4) s pravom ističu da je glavni moralni izazov 21. stoljeća borba za rodnu ravnopravnost, kao što je to u 19. stoljeću bila borba protiv ropstva, a u 20. stoljeću borba protiv totalitarnih sustava.

Bavljenje temom ekonomskog nasilja nad ženama rezultat je mog višegodišnjeg interesa kako za tematiku nasilja nad ženama, tako i za šire područje sociologije roda, porodice i feminističkih teorija. U vrijeme početka formiranja interesa i ideje za bavljenje ovom temom (2008. godine), traganje za literaturom koja se odnosi na ekonomsko nasilje nad ženama predstavljao je izrazito velik izazov. Naime, ono se sporadično spominjalo samo u rijetkim domaćim i stranim znanstvenim publikacijama, nisu postojali nikakvi, barem ne meni dostupni, rezultati stranih istraživanja na ovu temu te ono u Republici Hrvatskoj još nije bilo zakonski definirano ni regulirano. U istraživanjima nasilja nad ženama postojala je velika praznina koja se odnosila na ekonomsko nasilje. Ono ili uopće nije bilo predmet istraživanja, ili se svodilo na jednu do dvije nedovoljno operacionalizirane varijable. Također, ova tema donedavno kod nas nikad nije bila zastupljena u medijima.

Godine 2009. ekonomsko nasilje ulazi u Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji i time prvi put postaje kažnjivo zakonom u RH, a 2010. godine psihologinja D. Maslić Seršić objavljuje rezultate prve studije o ekonomskom nasilju u Hrvatskoj na uzorku žena žrtava nasilja. Navedena studija predstavlja pozitivan korak u osvješćivanju stručnjaka, institucija nadležnih za bavljenje problemom nasilja nad ženama, ali također i javnosti o problemu ekonomskog nasilja na ženama. Ipak, u hrvatskoj je sociologiji ova tema još uvijek bila u potpunosti zanemarena. Nije postojala niti jedna sociološka studija ekonomskog nasilja, kao niti ona koja bi se bavila i oblicima ekonomskog nasilja nad ženama koje nisu evidentirane kao žrtve drugih oblika obiteljskog nasilja ili nasilja u intimnim vezama.¹

Imajući u vidu da sociologija ima ulogu u razotkrivanju, prepoznavanju i razumijevanju društvenih odnosa, društvenih vrijednosti, oblika društvenog djelovanja i društvenih procesa koji promoviraju nasilje kao očekivanu, prihvatljivu, korisnu i institucionalno podržanu aktivnost,² postalo je jasno kako je nužno da se ovom problemu pristupi iz sociološke perspektive.

Smatramo kako je ekonomsko nasilje nad ženama sociološki iznimno važna tema koja daje uvid u neke od mnogobrojnih prepreka s kojima se žene susreću u procesu emancipacije, u probleme ekonomske ovisnosti žena o muškarcima te u mnogobrojne – po ženu izrazito negativne – posljedice koje iz te ovisnosti proizlaze. U samo istraživanje krenulo se s pretpostavkom kako neosjetljivost medija na ovaj fenomen rezultira, između ostalog, vrlo niskom javnom osviještenošću o ovom obliku nasilja nad ženama, a osviještenost o pojedinim vrstama nasilja jedan je prvih koraka u borbi protiv nasilja, kako nad ženama od strane njihovih intimnih partnera, tako i nasilja u društvu općenito.

Početna istraživačka pitanja koja su predstavljala niti vodilje u daljnjem teorijskom i istraživačkom radu bila su sljedeća:

- a. Kako mjeriti ekonomsko nasilje u intimnim vezama?
- b. U kojoj je mjeri ekonomsko nasilje zastupljeno među ženama koje žive sa svojim partnerima i koji su oblici najzastupljeniji?

¹ U posljednje vrijeme (posebice 2012. i 2013. godine), raste znanstveni interes za ovaj fenomen, naročito u Americi, Velikoj Britaniji i Australiji.

² Renato Matić (2009), usmeno predavanje iz kolegija Sociologija nasilja na Poslijediplomskom doktorskom studiju sociologije, Zagreb.

- c. Prepoznaju li žene ekonomsko nasilje kao vrstu nasilja nad ženama u obitelji i od strane intimnog partnera?
- d. Na koji je način ekonomsko nasilje povezano s drugim oblicima nasilja nad ženama u intimnim vezama?
- e. Koji su faktori povezani s ekonomskim nasiljem?

1.2. Ciljevi, hipoteze i doprinos rada

Glavni cilj ove disertacije je konstrukcija i evaluacija skala za mjerenje prepoznavanja i iskustava različitih oblika ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama koje će moći biti primjenjivane u budućim istraživanjima metodom ankete.

Izvedeni ciljevi disertacije su sljedeći:

- Konceptualno i operacionalno odrediti ekonomsko nasilje nad ženama od strane njihovih intimnih partnera.
- Analizirati zakonsku regulativu (posebice Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji) s ciljem dobivanja uvida u normativne definicije obiteljskog nasilja u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na ekonomsko nasilje.
- Socijalno-ekološkim pristupom odrediti faktore povezane s ekonomskim nasiljem.
- Utvrditi iskustva različitih oblika ekonomskog nasilja na uzorcima triju skupina žena: 1. žrtve obiteljskog nasilja, 2. žene u intimnim vezama za koje ne postoji evidentirana povijest nasilnih događaja od strane intimnog partnera te 3. žene čiji se partneri liječe od ovisnosti o kockanju.
- Utvrditi prepoznaju li žene ekonomsko nasilje kao vrstu nasilja u intimnim vezama koje treba biti zakonski sankcionirano.
- Utvrditi zastupljenost ekonomskog nasilja i njegovih različitih pojava u općoj populaciji žena u intimnim vezama.
- Provjeriti postojanje povezanosti ekonomskog nasilja s ostalim oblicima nasilja nad ženama u intimnim vezama.
- Utvrditi kontekst u kojem se ekonomsko nasilje odvija te ga analizirati na individualnoj razini, razini veze, razini zajednice i razini društva.

U skladu s navedenim ciljevima rada postavljene su sljedeće hipoteze:

Osnovna hipoteza:

Konstruirani instrumenti (skale) će pouzdano i valjano mjeriti predviđene predmete mjerenja.

Izvedene hipoteze:

1. Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama manifestira se u nekoliko međusobno povezanih skupina oblika.
2. Iskustva pojedinih oblika ekonomskog nasilja mogu se objasniti čimbenicima s individualne razine, razine veze, zajednice te društva.
3. Prepoznavanje ekonomskog nasilja može se objasniti nekim sociodemografskim karakteristikama, vjerovanjem u mitove o nasilju nad ženama te samim iskustvom nasilja u intimnoj vezi.

U radu će osim provjere metrijskih karakteristika novokonstruiranih instrumenata biti izneseni i rezultati kvantitativnog istraživanja – deskripcija, modeli povezanosti skala ekonomskog nasilja i faktora pretpostavljenih socijalno-ekološkim modelom i njihova interpretacija. Ipak, s obzirom da je riječ o novokonstruiranim skalama, rezultate treba uzeti s određenom zadržkom jer ne postoje podaci s kojima bi se oni mogli usporediti.

Znanstveni doprinos ove disertacije očituje se u tri aspekta: metodološkom, konceptualnom i empirijskom. Glavni doprinos je onaj *metodološki*: konstrukcija i evaluacija skala iskustava ekonomskog nasilja nad ženama i skale prepoznavanja ekonomskog nasilja nad ženama, koje će istraživači obiteljskog nasilja i nasilja u intimnim vezama moći koristiti u anketnim istraživanjima na uzorcima žena u intimnim vezama. *Konceptualni* doprinos odnosi se na iznošenje dosadašnjih spoznaja o uzrocima nasilja nad ženama s posebnim naglaskom na feminističkim teorijama i rodnom nejednakostima te analizi fenomena ekonomskog nasilja u okviru socijalno-ekološkog modela. *Empirijski* doprinos odnosi se na utvrđivanje zastupljenosti ekonomskog nasilja u populaciji žena koje imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s intimnim partnerom, utvrđivanje faktora koji su povezani s ekonomskim nasiljem nad ženama u intimnim vezama i povezanosti ekonomskog nasilja s drugim oblicima nasilja nad ženama te na utvrđivanje prepoznavanja ekonomskog nasilja.

Ova disertacija ima i **praktični doprinos**. Naime, nove spoznaje o ovom tek nedavno prepoznatom obliku nasilja mogu biti upotrebljene od strane Ministarstva socijalne politike i mladih koje je nadležna institucija za izradu Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji kako bi se u novi Protokol uključilo i postupanje u slučajevima ekonomskog nasilja. Također, rezultati mogu biti od koristi i svim nadležnim institucijama koje sudjeluju u oblikovanju politike rodne ravnopravnosti kao i onima koje rade na suzbijanju nasilja nad ženama u Republici Hrvatskoj.

1.3. Prethodno objavljena materija

Većina rezultata prikazanih u disertaciji odnose se na podatke prikupljene u sklopu projekta „*Naming, Blaming and Framing the Economic Violence against Women in Intimate Relationships*“. U sklopu završne faza navedenog projekta, glavni su rezultati deskriptivnih i bivarijatnih analiza, kao i opis uzorka na kojemu je istraživanje provedeno, izneseni u publikaciji pod nazivom „*Što znamo o ekonomskom nasilju nad ženama?*“ (Markulin i Sarnavka, 2013).³ Dio rezultata istraživanja objavljen je u dvotjedniku za društvena i kulturna zbivanja *Zarez*.⁴ No, u ovom su radu u poglavlju Rezultati kvantitativnog istraživanja (poglavlje 7) na istim podacima provedene specifične multivarijatne statističke analize čiji rezultati prethodno nisu nigdje objavljeni niti prezentirani.

Početni opis koncepta mitova o nasilju nad ženama (poglavlje 3.3.) autorica je u sličnom obliku objavila u Klasnić (2012), a tekst o ekonomskom nasilju i pravima žena (poglavlje 3.4.2.) uz određene je promjene preuzet iz Klasnić (2011). Preostali dio sadržaja je u potpunosti nastao za potrebe ove disertacije.

³ Ti su rezultati prezentirani i na završnoj projektnoj konferenciji za novinare održanoj 19. ožujka 2013. godine u hotelu Dubrovnik u Zagrebu. Prezentacija je javno dostupna na: <http://www.emins.org/uploads/useruploads/projektipdf/6.-Ksenija-Klasnic.pdf> (10.3.2014)

⁴ Klasnić, Ksenija (2013): Ženin novac u muškoj lisnici. *Zarez* - dvotjednik za društvena i kulturna zbivanja, br. 360. Dostupno na: <http://www.zarez.hr/clanci/zenin-novac-u-muskoj-lisnici> (20.7.2013)

I. DIO – TEORIJSKA POLAZIŠTA

2. OSNOVNA SOCIOLOŠKA I FEMINISTIČKA TEORIJSKA POLAZIŠTA RADA

Položaj žena u društvu i ženski problemi dugo su u sociološkoj literaturi bili zanemarivani. Može se reći da je do 70-ih godina 20. st. prevladavala tzv. muška sociologija – gotovo su svi sociolozi bili muškarci, koristili su se većinom muški uzorci na kojima su provedena istraživanja i rijetko su se proučavali aspekti društva koji su imali naročitu važnost za žene (Haralambos i Holborn, 2002:127). Sedamdesetih godina u sociologiji se, kao i u brojnim drugim znanstvenim disciplinama, ali i područjima svakodnevnog života, počinje osjećati utjecaj drugog vala feminizma, a time raste i broj teorijskih i empirijskih djela o ženama i od strane žena.

Nasiljem nad ženama, kao ozbiljnim društvenim problemom, među prvima se počinju baviti radikalne feministkinje. Značaj teorijskog, političkog i aktivističkog djelovanja radikalnog feminizma očituje se u generalnom odbacivanju tolerancije nasilja nad ženama u većini zapadnih društava, stvaranju centara za pomoć ženama žrtavama nasilja i njihovoj djeci, otkrivanju i bavljenjem problemom nasilja nad djecom, incesta i pedofilije, zakonodavnim promjenama koje se tiču nasilja u obitelji te proglašavanju silovanja u ratu ratnim zločinom (Zaharijević, 2011). Svako nasilje nad ženama, pa i ono ekonomsko koje je u središtu ove disertacije, nije samo privatni, već i društveni problem, posebice hrvatskog društva kao postkonfliktnog i posttranzicijskog društva, kojeg još uvijek (a posebice danas u vrijeme ekonomske krize) muče problemi ekonomske i osobne nesigurnosti, nezaposlenosti, kriminala i netolerancije, a svi ti faktori doprinose sve češćoj pojavi nasilja u obitelji (Dokmanović, 2007) i u intimnim vezama općenito.

Ono što feminističke teoretičarke koje se bave nasiljem nad ženama zapravo žele je da istraživači obiteljskog nasilja uzmu u obzir kako kontekst rodne nejednakosti utječe na iskustva nasilja (Anderson, 2005). Zato je, u teorijskom smislu, fenomen ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama u ovom radu smješten u širi kontekst rodnih i ekonomskih društvenih nejednakosti. Teorijska objašnjenja uzroka i dinamike samog nasilja u intimnim vezama predstavljena su u sljedećem poglavlju, dok su u ovom dijelu rada prvo sažeto iznesene osnovne teorijske i epistemološko-metodološke pretpostavke ove disertacije, a potom se teorijski pristupa pojmu roda te rodnim i ekonomskim društvenim nejednakostima

koje su analizirane iz perspektive osnovnih ekonomskih, klasičnih i suvremenih socioloških te posebice feminističkih pristupa. Poglavlje završava pregledom nekih glavnih statističkih pokazatelja društvenog položaja žena u Republici Hrvatskoj.

2.1. Teorijski i epistemološko-metodološki pristup

U teorijskom smislu, ova disertacija polazi iz konfliktne sociološke perspektive, i to prvenstveno one feminističke. Teorije konflikata u sociologiji polaze od pretpostavke da „postoje fundamentalne razlike u interesima između društvenih skupina“ (Haralambos i Holborn, 2002:11). Iz feminističke perspektive, posebice one radikalnih feministkinja, suvremena su društva patrijarhalna i karakterizira ih eksploatacija žena od strane muškaraca. Feministički pristup istraživanju očituje se u razumijevanju svijeta i generiranju znanja ne samo o ženama, već za žene (Hesse-Biber i Leavy, 2007).

Spoznaje feminističkih teorija u ovom se radu koriste kao glavno teorijsko uporište, iako je pružen i sažeti pregled ostalih teorija relevantnih za proučavanje nasilja nad ženama. S druge strane, tzv. socijalno-ekološki model (često nazivan i „ekološki model“ ili „ekološki okvir“ za razumijevanje nasilja nad ženama) koristi se kao model za operacionalizaciju glavnih teorijskih koncepata.⁵

S obzirom na odabrani pristup i navedenu distinkciju, važno je na početku objasniti razliku između teorije i modela. Adair (2008) se poziva na Millera koji kaže kako teoriju čini niz međusobno povezanih iskaza kao što su definicije, postulati, aksiomi, hipotetski konstrukti, zakoni, intervenirajuće varijable i hipoteze. Miller (prema Adair, 2008) također navodi da ti međusobno povezani iskazi opisuju nevidljive strukture, mehanizme ili procese te uspostavljaju njihove međusobne odnose i odnose s događajima koje je moguće direktno opažati. Također, teorije je često teško dokazati te one ne postižu potpuno, formalno stanje, što se pogotovo odnosi na teorije u društvenim znanostima. Za razliku od teorije, „model je okvir, struktura ili sustav koji je razvijen u jednom polju i zatim primijenjen na drugo, obično slabije razvijeno polje“ (Miller, 1989:14 prema Adair, 2008:25). Model se često koristi da bi pomogao usmjeriti istraživanje, iako još nije u potpunosti razvijen i empirijski potvrđen te je često temelj za vođenje budućih istraživanja i razmišljanja. Prema Afriću (1999), modeli mogu biti fizikalni i apstraktni, a apstraktni imaju dvije podvrste: teorijski i matematički. „Apstraktni model je takav model u kojemu realni predmeti, procesi ili situacije nisu

⁵ Na sličan način Adair (2008) u svojoj doktorskoj disertaciji *„Moving from Secondary to Primary Prevention of Sexual Violence: Attitudes, Perceptions, and Experiences of Rape Crisis Prevention Coordinators“* primijenjuje kombinaciju radikalne feminističke teorije i teorije ekoloških sustava utemeljene na Bronfenbrennerovom ekološkom modelu ljudskog razvoja za analizu prevencije seksualnog nasilja koristeći metodu multiplih studija slučaja.

predstavljani fizikalnim sredstvima već su predstavljani simbolima. Svako zamišljanje nekog predmeta, procesa ili situacije, kao 'mentalna slika' jest apstraktni model situacije. Teorijsko razumijevanje predmeta, procesa ili situacije tako nije drugo do jedna 'objektivna mentalna slika', jedan simbolički opis sustava ili jedan teorijski model.“ (Afrić, 1999:100) Slijedeći ovu klasifikaciju, model u ovom radu odnosi se na apstraktni teorijski model. „Premda modeli ne moraju savršeno predstavljati predmet ili proces koji reprezentiraju, izgradnja modela teži što savršenijoj prezentaciji. Katkada je određena redukcija kompleksnosti modelom predstavljenog procesa nužna za lakše razumijevanje ili baratanje procesom. Tako, na primjer, modeli društvenih procesa neće neophodno savršeno reprezentirati aktualni društveni svijet ali će pribaviti sredstva koja će pojednostaviti i pomoći razumijevanju temeljnih mehanizama koji su u njega uključeni.“ (Afrić, 1999:100)

U epistemološkom i metodološkom smislu, ova disertacija vođena je postavkama onog što Lee Harvey naziva kritičkim društvenim istraživanjem, a u sklopu toga posebice postavkama feminističke epistemologije i metodologije. Pod kritičkim sociološkim istraživanjem misli se na svako istraživanje koje ima cilj biti kritično prema društvu kako bi omogućilo društvenu promjenu, a naročito je zaokupljeno otkrivanjem ugnjetavačkih, opresivnih struktura tako da se takve strukture mogu izmijeniti (Haralambos i Holborn, 2002:982-983). Prema Harveyu (1990), razlika između kritičkog i nekritičkog pristupa nije razlika između prisutnosti i odsutnosti kritike, već je riječ o razlici između pristupa u kojem je kritika integralni dio procesa te pristupa u kojem je ona periferna. Kritičko društveno istraživanje uključuje epistemološku perspektivu u kojoj se znanje i kritika međusobno isprepliću. Znanje je proces kretanja prema razumijevanju svijeta i znanja koje oblikuje našu percepciju svijeta.

Feminističku epistemologiju (prema Milojević, 2011) karakterizira *holistički pristup* (promatranje svih elemenata u funkcioniranju nekog sustava, a ne samo nekih njegovih dijelova), *eklektizam* (filozofski pristup koji se ne drži niti jedne rigidne paradigme postavljenih pretpostavki ili zaključaka, već stvara višestruke teorije kako bi stekao uvid u fenomen, ili primjenjuje samo određene teorije u određenim slučajevima; pristup stvarnosti po kome mnogi faktori utječu na ponašanje i psihi, te je neizbježno razmotriti sve perspektive pri identificiranju, objašnjavanju, određivanju i promjeni ponašanja) te *multidisciplinarnost* (bavljenje nekim problemom iz perspektiva više različitih znanstvenih disciplina, okupljanje svih znanosti relevantnih za neko područje).

Iako među feminističkim teoretičarkama postoje velike razlike u mišljenjima, ono oko čega postoji konsenzus je da su epistemološka pitanja roda, rodnog identiteta i rodnih odnosa moći od velike važnosti u svakoj analizi pozicije žena u društvu. To je ujedno i ono što spaja različite feminističke teorijske pristupe i čini feminističku epistemologiju specifičnom u odnosu na neke druge epistemološke pristupe i struje misli (Milojević, 2011:42).

Osnovne odrednice feminističke epistemologije, koje su implicitno ugrađene i u ovaj rad, su sljedeće (prema Milojević, 2011:43-44):

1. Propitivanje koncepta „vrijednosne neutralnosti“ znanosti zasnovano na činjenici da su kroz povijest subjekti znanja većinom bili muškarci. Isključivanjem žena kao subjekata znanja neminovno dolazi do iskrivljenja percepcije „objektivne stvarnosti“, odnosno onoga što se smatra objektivnom stvarnošću. U tom kontekstu tzv. vrijednosna neutralnost je zapravo „vrijednosna angažiranost“ u prilog dominantne hijerarhije rodnih odnosa moći i društvene superiornosti muškog roda (Papić, 1989. prema Milojević, 2011:43).
2. Nezainteresiranost za rodna pitanja je sama po sebi primjer vrijednosnog angažmana i sama po sebi politički čin. Bitno je vršiti kritiku patrijarhalnog sustava i kanona znanja kako bi došlo do promjene te tradicionalne paradigme i do njene zamjene novom u koju su uključena znanja, perspektive i iskustva ženskog i „trećeg“ roda.
3. U skladu s tzv. *epistemologijom stajališta* prema kojoj su marginalizirane društvene grupe zapravo epistemološki privilegirane jer posjeduju tzv. dupli uvid u stvari, duplu svijest, znanje i osjetljivost prema – s jedne strane – dominantnom pogledu na svijet u okviru njihovog šireg društva te – s druge strane – pogledu na svijet karakterističnom za njihovu marginaliziranu zajednicu, moguće je da žene (pod uvjetom da imaju razvijenu svijest o vlastitoj marginaliziranosti) imaju bolji uvid u stvarnost i o njoj stvaraju kompletniju sliku.
4. Svo znanje je rezultat društvenog iskustva onih koji misle i govore (pišu), društveni i historijski kontekst utječe na sam proces razmišljanja, na percepciju stvarnosti i na to kojim će se problemom neki/a znanstvenik/ica baviti. Utjecaj društveno-historijskog konteksta nije deterministički, ali nije ni zanemariv, kao što to nije niti utjecaj tijela, emocija, međuljudskih odnosa, geografske lokacije ili društvenog statusa.
5. Osobno iskustvo subjekta uvijek je važan dio procesa znanja. Subjektivnost se može smanjiti određenim metodama, ali istraživač/ica mora imati uvid u vlastitu

subjektivnost i znati način na koji ona utječe na sam proces istraživanja, učenja i mišljenja.

Feminističku epistemologiju karakteriziraju različita stajališta pa tako Milojević (2011:45) razlikuje dogmatske, postmoderne, intuicijske, racionalističke i empirijske epistemološke struje u okviru feminizma. Ovaj rad vodi se postavkama empirijske epistemološke struje prema kojoj se izjave o stvarnosti i karakteru određenih fenomena moraju potkrijepiti direktnim uvidom u stvarnost na osnovi konkretnih i specifičnih osobnih iskustava. Da bi bile opravdane, sve kategoričke tvrdnje moraju biti potkrijepljene istraživanjima koja jasno definiraju pojmove i problematiku, a koja su uvijek lokalna i velikim dijelom društveno-historijski determinirana.

Feministička metodologija (prema Milojević, 2011:46-47) ne podrazumijeva neku posebnu metodu istraživanja, već je vođena određenim epistemološkim pretpostavkama. Feminističkim istraživanjem može se nazvati svako istraživanje koje je zasnovano na osnovnim feminističkim vrijednostima i ima za cilj potencijalno doprinijeti poboljšanju svakodnevnog života žena i transformaciji odnosa moći i postojećih rodnih hijerarhija. U tom smislu se i istraživanje provedeno za potrebe ovog rada može smatrati feminističkim. Feministički epistemološki pristup ovog rada očituje se u nastojanju da se pruži „ženskocentrični“ pogled na svijet (Milojević, 2011:39). „Filozofsko polazište feminističke epistemologije je pragmatizam koji spoznaju razmatra kao iskustveno iniciran proces s praktičnim posljedicama. Pragmatizam spoznaju određuje kao progresivnu praksu, povijesno, kulturno i društveno određenu pri čemu se valorizira različito iskustveno polazište raznovrsnih društvenih grupa.“ (Brstilo, 2010:157)

Hesse-Biber (2010:131) navodi sljedeće postavke koje sažeto opisuju feministička istraživanja, naročito ona provođena koristeći mješovitu metodologiju:

1. Feministički istraživači/čice postavljaju nova pitanja. Feminističko istraživanje naglašava potrebu istraživanja zanemarenih ženskih znanja dajući glas ženskim iskustvima. Posebice se orijentiraju na ona znanja koja su tradicionalni znanstveni pristupi marginalizirali, često izostavljajući rod kao važnu istraživanu kategoriju.
2. Feminističko istraživanje naglašava važnost dobivanja višestrukih uvida u prirodu društvene stvarnosti, naročito onih koji se odnose na ženske probleme i ženska stajališta.

3. Feministički istraživači/čice bave se pitanjima razlika. Feminističko istraživanje zagovara važnost proučavanja razlika s obzirom na spol, rasu, klasu i tako dalje.
4. Feminističko istraživanje ističe važnost osnaživanja žena u procesu istraživanja zalažući se za praksu *refleksivnosti* koja poziva na osvještavanje neravnoteže u moći između istraživača i istraživanog/e, na potrebu za promišljenošću u upotrebi određenih pojmova i koncepata u istraživanju, kao i na važnost slušanja tijekom istraživačkog procesa.
5. Feminističko istraživanje naglašava važnost društvene pravde, socijalne transformacije i društvene promjene u ime žena i drugih potlačenih skupina.

2.2. Pojam roda

„Odgovori na pitanja o tome je li i kako je partnersko nasilje rodno uvjetovano znatno se mijenjaju ovisno o tome kako istraživač konceptualizira rod.“ (Anderson, 2005:854) Na tragu Andersine teze, pregled relevantnih socioloških i feminističkih koncepata započinjemo kratkim pregledom glavnih definicija i koncepata roda relevantnih za ovaj rad.

Pojam roda u kontekstu distinkcije između spola i seta „rodnih“ uloga prvi se put pojavljuje 1955. godine u djelu novozelandskog psihologa Johna Williama Moneya. Danas postoje brojne definicije roda, od kojih neke rod svode na ponašanje ili na identitet, dok ga druge definiraju kao kompleksni društveni ili kulturni konstrukt s brojnim elementima. Money je pod pojmom „spola“ (engl. *sex*) podrazumijevao biološku klasifikaciju na muškarce i žene, dok je pod pojmom „roda“ (engl. *gender*) podrazumijevao razlike u ponašanju muškaraca i žena (prema Udry, 1994:561). Pojam „roda“ u javnoj se diskusiji pojavljuje tek sedamdesetih godina 20. stoljeća, najviše pod utjecajem aktivnosti i teorija drugog vala feminizma. Američki sociolog Richard Udry u svom članku *Priroda roda* (1994) kaže kako se, radi težnje političkoj korektnosti, pojam roda s vremenom počeo nekonzistentno upotrebljavati i onda kad nije prikladan te da ponekad u diskursu društvenih znanosti, ali i šire, pogrešno zamjenjuje svaku diferencijaciju muškaraca i žena (Udry, 1994:561).

Svjetska zdravstvena organizacija, institucija iznimno važna za temu kojom se ovaj rad bavi jer provodi značajna istraživanja o nasilju nad ženama, spol definira kao biološke i psihološke karakteristike koje definiraju muškarce i žene, dok se pod pojmom roda podrazumijevaju društveno konstruirane uloge, ponašanja, aktivnosti i atributi koje određeno društvo smatra prikladnim za žene i muškarce.⁶

Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije kaže da se koncept roda „odnosi na društvene razlike između žena i muškaraca, razlike koje su naučene, koje se mijenjaju s vremenom i koje imaju širok raspon varijacija unutar jedne kulture i između kultura“ (Borić, 2007:72).

⁶ WHO: <http://www.who.int/gender/whatisgender/en/index.html> (15.01.2014)

Russo i Pirlott (2006) u diskusiji o rodu i njegovoj povezanosti s rodno uvjetovanim nasiljem nad ženama kažu da je rod „kompleksan, višerazinski kulturni konstrukt koji određuje što znači biti muškarac ili žena u određenom situacijskom kontekstu“ (Russo i Pirlott, 2006:180). Prema ovim autoricama, rod se može shvatiti kao paket brojnih međusobno povezanih elemenata, uključujući rodne osobine, emocije, vrijednosti, očekivanja, norme, uloge, okruženja i institucije, koji se mijenjaju i razvijaju unutar i između različitih kultura te tijekom vremena.

Prema Bokan (2005), suvremena feministička teorija je 1970-ih godina iznjedrila kritički teorijski koncept *roda* predstavljen kao način razlikovanja društvene konstrukcije maskulnosti (muškosti) i femininosti (ženskosti) od bioloških kategorija muškog i ženskog. U sociološkom smislu rod se odnosi na „kulturne ideje koje stvaraju slike žena i muškaraca te očekivanja njihova ponašanja. Dakle, razlika između roda i spola jest u tome što je prvi društveno, a drugi biološki određen.“ (Bokan, 2005:866). Sociološko, a posebice feminističko shvaćanje roda može se svesti na „društvenu konstrukciju ženskosti/mušкости, tj. značenje koje ove kategorije poprimaju kroz procese socijalizacije i izgradnju rodnih uloga u društvu“ (Galić, 2002:227).

Koncept roda je, dakle, neraskidivo vezan uz rodni identitet i rodne uloge. Takav pristup rod definira kao kulturni pojam pod kojim se podrazumijevaju društveno konstruirane i očekivane razlike između muškaraca i žena koje se odnose na različite slike, predstavljanje, očekivanja, norme, vrijednosti i konvencije pripisane biološkim spolovima (Galić, 2008:153-154). Muške rodne uloge uključuju osobine kao što su aktivnost, nezavisnost, ambicioznost, dominantnost, agresivnost, sakrivanje emocija i samopouzdanje, dok ženske rodne uloge najviše karakteriziraju osobine kao što su: suosjećanje, nježnost, osjetljivost, usmjerenost na osjećaje drugih, urednost, obzirnost i toplina (Hodžić et al. 2003:21).

Heidi Hartman, jedna od najpoznatijih marksističkih feminističkih autorica, kaže: „Rođeni smo kao ženski i muški biološki spolovi, ali smo kreirani kao žene i muškarci, društveno prepoznati rodovi“ (Hartman, 1997:102). To naučeno ponašanje čini rodni identitet i uvjetuje rodne uloge. Društvo koristi različite oblike pritisaka da bi se muškarci i žene ponašali u skladu sa svojim ulogama. (Anić, 2011:23). Društvena konstrukcija roda postiže se različitim mehanizmima kontrole koji ženama i muškarcima pripisuju određene društvene uloge i društvena očekivanja. Stoga u svim društvima mnogi vjeruju da žene i muškarci dolaze u

svoje društvene uloge „prirodno“, npr., da su žene „prirodne negovateljice“ zbog čega „žele postati majke i brinuti za djecu, a da su muškarci prirodno agresivni te da stoga uvijek žele napredovati u poslu“ (Fuchs Epstein, 1999:46 prema Galić, 2007a:12).

„U zapadnoj kulturi, koja počiva na uspostavljanju i fiksiranju binarnih opozicija, par muško/žensko temeljan je poput simbolički pregnantnih opozicija kao što su svjetlost/tama i dobro/zlo. Te se podjele nalaze u osnovi – a osnove su tek u dvadesetom stoljeću radikalno dovedene u pitanje – svih vrijednosnih sistema, i kao takve u potpunosti određuju odnose moći u javnoj i privatnoj sferi.“ (Zaharijević, 2005:815)

Feministkinje naglašavaju kako rod nije samo binarno, već hijerarhijski strukturiran pri čemu je muški rod superioran, a ženski rod inferioran, što znači da je u feminističkoj teoriji u sam koncept roda inkorporiran problem nejednake raspodjele moći između muškaraca i žena. Moć pretpostavlja postojanje razlika, a kako je rod jedna od fundamentalnih karakteristika po kojoj se ljudi međusobno razlikuju, on je „temelj za nejednaku distribuciju simboličkih i materijalnih resursa“ (Norlander, 2003:3).

Anderson (2005) prepoznaje tri glavna pristupa u teoretiziranju roda povezana s istraživanjem nasilja nad ženama u intimnim partnerskim odnosima: individualistički, interakcionistički i strukturalistički. U individualističkom pristupu rodu maskulinitet i feminitet su individualne karakteristike koje muškarci i žene ugrađuju u svoje identitete ili kroz biološki determinirane predispozicije za ove karakteristike ili kroz proces socijalizacije. Individualističke teorije pretpostavljaju da je sklonost agresiji i nasilju urođena ili naučena karakteristika maskuliniteta osoba. Istraživanja nasilja u intimnim vezama koja se (neizrečeno) temelje na ovakvom pristupu rodu obično pokazuju da rod nije posebno važan prediktor za nasilje. Ovaj pristup ima brojna ograničenja. Prvo, on rod svodi na ponašanja pojedinih muškaraca i žena pa iz toga dolazi do zaključka da ako su muškarac i žena u intimnoj vezi jednako nasilni, nasilje nije rodno uvjetovano. Drugo, ako se spol pokaže kao statistički značajna varijabla u nekom istraživanju o nasilju, iz toga ne možemo znati zašto je do te razlike došlo. I treće, ovaj pristup ne može objasniti razlike između muškaraca i žena kao društvenih grupa, kao niti činjenicu da samo neki muškarci i neke žene vrše obiteljsko nasilje. Interakcionistički pristup rodu pojavljuje se 1980-ih godina kao, dijelom, kritika individualističkog pristupa. Prema njemu, „rod je karakteristika socijalnih interakcija, a ne individualnih osoba“, on je ishod društvenih praksi, a individue „prakticiraju rod“ u svakodnevnim interakcijama s drugim ljudima,

izvodeći „maskulinitet“ ili „femininitet“ kako bi ispunili društvena očekivanja (Anderson, 2005:856). Interakcionistički pristup premješta fokus s pitanja kako maskulinitet uzrokuje nasilje na pitanje kako nasilje uzrokuje maskulinitet i pruža nov način mišljenja o rodu i nasilju u intimnim vezama. On uvodi sljedeće nove polazišne teorijske postavke:

1. nasilje nije „rodno neutralno“ ponašanje, a rod može biti konstruiran kroz prakse nasilja,
2. muško nasilje se evaluira i interpretira drugačije od ženskog nasilja,
3. nasilje će biti upotrebljeno za konstrukciju maskuliniteta u onim socijalnim situacijama u kojima je maskulini identitet ugrožen.

Sažeto rečeno, interakcionistička rodna teorija predlaže da nasilje može biti kompenzacijska metoda za provođenje kontrole i konstrukciju maskuliniteta među muškarcima koji osjećaju da je njihov autoritet i maskulinitet doveden u pitanje. Ovaj se argument odnosi i na muško nasilje nad drugim muškarcima, ali i na muško nasilje nad ženama. Rod je, prema ovom teorijskom pristupu, posljedica, a ne uzrok nasilja kao u individualističkom pristupu (Anderson, 2005:858).

Treći, najrecentiniji pristup koji je još uvijek u razvoju – strukturalistički pristup – tvrdi da je rod oblik društvene strukture. Ovaj pristup naglašava da rod organizira društvene institucije, jednako kao i identitete, stavove i interakcije. Metodološka distinkcija ovog pristupa u odnosu na dva prethodno navedena je u konceptualizaciji roda kao društvene sile, tj. obrasca distribucije resursa i društvene organizacije, a ne kao prediktora individualnih ponašanja (Risman, 1998. prema Anderson, 2005). Rodne strukture utječu na muške i ženske mogućnosti i nagrade za nasilno ponašanje, a brojni društveni strukturalni procesi utječu na iskustva nasilja u intimnim vezama (poput primjerice društvene institucije braka i različitih očekivanih rodni uloga muževa i žene, te društvene institucije vojske koja potiče, podržava i trenira muškarce za upotrebu nasilja, dok žene u većini slučajeva isključuje). Anderson tvrdi kako je strukturalistička teorija roda u podlozi svih feminističkih bavljenja nasiljem nad ženama, iako većina feministkinja toga nije svjesna. Iako se slaže s njihovim fokusom na rodnom nejednakosti, kritizira ih radi činjenice da je njihov trud rezultirao samo promjenama u definiciji i mjerenju nasilja nad ženama u intimnim vezama, ali ne i u definiciji i mjerenju roda. Smatra da je strukturalistička teorija roda neophodna kako bi se razumjeli načini na koje se muškarci i žene susreću s različitim ograničenjima za počinjenje nasilja, kao i različitim preprekama za njegovo zaustavljanje ili za odlazak iz nasilne veze. Strukturalistička teorija roda predlaže da adekvatno razumijevanje roda i nasilja u intimnim vezama mora uzeti u

obzir načine na koje se rod koristi da bi se organizirao društveni život. Ti načini su, prema Anderson (2005) sljedeći:

1. Muškarci dobivaju više instrukcija kako koristiti nasilje nego žene.
2. Zbog šireg sustava rodnih nejednakosti, muškarci i žene doživljavaju različite posljedice nasilja u intimnim vezama (žene su češće ozljeđene, osjećaju strah, depresiju i smanjeno samopoštovanje, a njihova ekonomska dobrobit je češće ugrožena).
3. Zastupljenost nasilja u intimnim vezama između žena i muškaraca varirat će ovisno o strukturalnom kontekstu.

Anderson (2005) snažno kritizira upotrebu individualističkog pristupa rodu u istraživanjima nasilja u intimnim vezama, a zalaže se za upotrebu interakcionističkog i, posebice, strukturalističkog pristupa. Zaključuje kako je rod više od individualne karakteristike pojedinca. On postoji u širim društvenim očekivanjima za ponašanja muškaraca i žena i u načinima na koji su muškarci i žene različito situirani unutar društvenih institucija.

2.3. Rodne i ekonomske nejednakosti

2.3.1. Društvene nejednakosti

I rodne i ekonomske nejednakosti vrste su društvenih nejednakosti. Društvene nejednakosti za potrebe ovog rada najjednostavnije možemo definirati kao „one nejednakosti između pojedinaca i društvenih grupa koje imaju pripisano *društveno značenje*. Drugim riječima, to su nejednakosti koje su stvorene određenim *društvenim odnosima* u kojima se novac, utjecaj, ugled i drugi resursi oko kojih se ljudi nadmeću raspoređuju neravnomjerno s obzirom na nečije biološke ili socijalne osobine.“ (Cvejić, 2011:116) Onog trenutka kad jednu od kategorija neke ljudske biološke ili socijalne osobine (primjerice spola, rase, dobi, stupnja obrazovanja, zanimanja i sl.) proglasimo važnijom, vrijednijom, u većoj mjeri pozvanom da odlučuje i upravlja, pa čak i da češće sudjeluje u različitim oblicima društvenog života od neke druge, ovim razlikama pripisujemo društveno značenje.

Stoga i za rodne i za ekonomske nejednakosti možemo reći da se odnose na nejednaku distribuciju društvenih resursa među pojedincima i društvenim skupinama. Kod ekonomskih nejednakosti riječ je o različitoj distribuciji društvenih resursa između pripadnika različitih društvenih klasa, a kod rodni nejednakosti između muškaraca i žena.

Haralambos i Holborn (2002) kao najvažnije društvene resurse na čijoj se nejednakoj distribuciji temelje društvene nejednakosti navode moć, prestiž i bogatstvo:

1. Moć se odnosi na stupanj u kome pojedinci ili skupine mogu nametnuti svoju volju drugima, s njihovim pristankom ili bez njihova pristanka.
2. Prestiž se odnosi na količinu cijenjenosti ili časti povezanu s društvenim položajima, kvalitetama pojedinaca i stilovima života.
3. Bogatstvo se odnosi na materijalne posjede koji se definiraju kao vrijedni u posebnim društvima. Oni mogu uključivati zemlju, stoku, zgrade, novac i mnoge druge oblike vlasništva koje posjeduju pojedinci ili društvene skupine (Haralambos i Holborn, 2002:23)

Osim sociologa, proučavanjem društvenih nejednakosti uvelike se bave i ekonomisti. Prema Goldthorpeu (2012:204), u raspravama o nejednakostima ekonomisti se prvenstveno koncentriraju na dohodak i bogatstvo, a oslanjaju se i na teoriju ljudskog kapitala prema kojoj

razlike u stupnju obrazovanja uvelike determiniraju razinu dohotka. Ovakvi pristupi proučavanju društvenih nejednakosti nazivaju se atributivnima: prihodi, bogatstvo i obrazovanje su atributi pojedinaca koje oni posjeduju u većoj ili manjoj mjeri. Nasuprot tome, sociolozi su skloniji o društvenim nejednakostima raspravljati u kontekstu društvenih klasa ili socijalnog statusa, a nejednakosti tretiraju u terminima društvenih odnosa unutar kojih su pojedinci više ili manje privilegirani.

2.3.2. Ekonomski pristupi

Interes ekonomista za proučavanje nejednakosti raste 70-ih godina 20. st. tijekom kojih su publicirane prve velike studije o ekonomskim nejednakostima. Iako nam u ovom radu nije namjera baviti se ekonomskim teorijama nejednakosti, u nastavku ćemo vrlo sažeto naznačiti glavne teorijske postavke ključnih ekonomskih teorija. Prema Babović (2010), ekonomski pristupi proučavanju nejednakosti mogu se svrstati u tri glavna područja: nejednakosti u dohotku i bogatstvu, nejednakosti na tržištu rada te nejednakosti u mogućnostima.

Ekonomisti koji se orijentiraju na *ekonomske nejednakosti u bogatstvu i dohotku* svjesni su da razlike u ovim atributima ne mogu objasniti sve razlike među pojedincima i društvenim skupinama, ali smatraju da one predstavljaju važnu komponentu tih razlika (Ray, 1998. prema Babović 2010:32). U ovom se pristupu koristi funkcionalna analiza nejednakosti, odnosno istražuje se visina prihoda u zavisnosti od njegovih izvora. Funkcionalna analiza nejednakosti istražuje na koji način su različiti faktori proizvodnje distribuirani između pojedinaca i domaćinstava u jednom društvu. Svi dohotci koji su generirani u proizvodnom procesu mogu se klasificirati kao dohotci od a) zarade na osnovi kvalificiranog rada, b) rente i c) profita. Distribucija dohotka prema ovim različitim kategorijama je funkcionalna distribucija dohotka. Osim o funkcionalnoj, Ray (1998. prema Babović 2010:33) govori i o personalnoj distribuciji dohotka koja se odnosi na načine na koji različite kategorije prihoda teku prema domaćinstvima. Da bi se razumjeli načini na koje se ekonomske nejednakosti stvaraju u društvu, potrebno je razumjeti kako su distribuirani i nagrađeni različiti faktori proizvodnje. Ovo je dominantan pristup u proučavanju ekonomskih nejednakosti unutar ekonomske znanosti.

Ekonomisti koji se fokusiraju na *ekonomske nejednakosti na tržištu rada* prije svega analiziraju procese usklađivanja ponude i potražnje rada te različite oblike segmentacije tržišta i zarade. Dominantan ekonomski pristup u analizi tržišta rada danas je neoklasična teorija tržišta rada. Prema ovoj teoriji distribucija prihoda na tržištu rada vođena je principom efikasnosti, a sama teorija pretpostavlja postojanje savršeno konkurentskog tržišta na kojem akteri – radnici i poduzeća – imaju savršene informacije, maksimaliziraju koristi od zarada i ne mogu individualno utjecati na cijenu rada koja se na određenom tržištu uspostavlja (Babović, 2010:33-34). Prema Weintraubu (2002), možemo govoriti o neoklasičnim teorijama profita, zaposlenja, rasta ili novca, a sve neoklasične teorije imaju zajedničke sljedeće pretpostavke:

1. Ljudi imaju racionalne preferencije među različitim ishodima.
2. Individue maksimaliziraju užitak, a tvrtke maksimaliziraju profit.
3. Ljudi djeluju neovisno na temelju potpunih i relevantnih informacija.

Neoklasična ekonomska teorija utemeljena je na odbacivanju marksističke pretpostavke eksploatacije i promovira ideju da je raspodjela društvenih resursa proizvedenih na tržištu po prirodi poštena i pravedna. Ova je teorija zapravo utemeljena u psihološkoj teoriji racionalnog izbora koja je po svojoj prirodi redukcionistička. Naime, pretpostavlja se da je svako ljudsko donošenje odluka vođeno potragom za užitkom ili srećom. Taj je užitak u ovoj teoriji definiran kao korist, a *homo economicus* (koncept koji se odnosi na racionalnog aktera koji donosi odluke na temelju vlastitog interesa) u svom se djelovanju vodi maksimalizacijom koristi. Pritom je plaća koju dobiva za svoj rad jednaka stvarnom doprinosu njegova rada ukupnoj vrijednosti proizvedene robe, bez postojanja „viška vrijednosti“ kao u marksističkoj teoriji.

Cahuc i Zylberg (prema Babović, 2010:34-35) navode tri osnovne prepreke za neispunjavanje pretpostavljenog savršeno konkurentnog tržišta: nepotpunost informacija, norme i vrijednosti te prepreke ulasku na tržište rada. Glavna prepreka ulasku na tržište rada je diskriminacija, tj. različito tretiranje pripadnika određenih grupa prilikom ulaska na tržište rada ili prilikom nagrađivanja, ne zbog njihove produktivnosti i kvalifikacija, već zbog određenih karakteristika koje nisu povezane s produktivnošću, kao što su rasa, spol, nacionalnost i sl.

Prema neoklasičnim ekonomistima, savršena konkurencija na tržištu rada mora voditi razlikama u zaradama koje rezultiraju isključivo iz toga što su neki poslovi teži od drugih, a neki radnici kompetentniji od drugih. Razlike u zaradama u tom su kontekstu objašnjene Beckerovom teorijom ljudskog kapitala koja počiva na ideji da zbog razlika u obrazovanju,

sposobnostima, iskustvima i obuci tijekom rada pojedinci imaju različitu vrijednost na tržištu rada te da razlike u plaćama proizlaze iz razlika u vrsti, a ne količini rada.

Uz pristup neoklasične teorije tržišta rada, Babović (2010:36-37) ističe i kako su za proučavanje nejednakosti na tržištu rada iz ekonomske perspektive značajne i teorije o dualnom tržištu rada koje polaze od pretpostavke da je tržište rada podijeljeno u dva distinktivna sektora između kojih postoji malo šansi za pokretljivost. Primarni sektor sastoji se od poslova s relativno visokim zaradama, dobrim radnim uvjetima, šansama za napredovanje u karijeri, poslova koji nude stabilno zaposlenje i koji se obavljaju u uvjetima dosljednog slijeđenja radnih propisa. Sekundarni sektor obuhvaća slabo plaćene poslove koji se obavljaju u nepovoljnim radnim uvjetima i nude slabe šanse za napredovanje, s personaliziranim odnosima između radnika i poslodavaca koji ostvaraju prostor za neprimjerene oblike rukovođenja. Takvi su poslovi nesigurni i karakterizira ih visok stupanj fluktuacije radnika. Prema teoriji dualnog tržišta rada, ključ za segmentiranje tržišta nije u razlici između kvalificiranih i nekvalificiranih radnika, već između dobrih i loših poslova. Pritom sekundarno tržište rada funkcionira prema principima koji se značajno razlikuju od onih koje ističu neoklasični ekonomisti, a radnici su zbog institucionalnih ograničenja i nedostatka dobrih poslove spriječeni da iz tog sektora izađu. Kritičari ovog pristupa ističu da je on koristan za istraživanja tržišta rada zemalja u razvoju, ali da ne uspeva na zadovoljavajuć način pristupiti kompleksnim problemima razvijenih društava. Kao alternativu nude koncepte unutarnjeg i vanjskog tržišta rada pri čemu se unutarnje tržište rada odnosi na složena pravila unutar neke administrativne jedinice (poduzeća, kompanije i sl.), dok je vanjsko tržište rada pod utjecajem tržišnih sila koje uspostavljaju cijenu rada i alokaciju radne snage. Primarno tržište rada prije svega obuhvaća unutarnje tržište rada, dok većina poslova sekundarnog tržišta rada ne pripada unutarnjim tržištima rada (Kalleberg i Sorensen, 1979. prema Babović, 2010:36-37).

Treći važan ekonomski pristup proučavanju nejednakosti odnosi se na *nejednakosti u mogućnostima*, s Amartyaom Senom kao glavnim predstavnikom. U ovom se pristupu naglasak s nejednake distribucije dohotka ili bogatstva premješta na mogućnost djelovanja, što je, prema Senu, ono što treba biti ujednačeno između pojedinaca da bismo mogli govoriti o jednakosti. Pritom se pod mogućnošću djelovanja misli na sposobnosti pojedinaca da obavljaju određene vrste zadataka – da budu zdravi, pismeni, sposobni za kretanje i sl. Sen (prema Babović, 2010:38) smatra kako je važno jesu li ljudima jednako dostupni skupovi opcija između kojih pojedinci odabiru, a ne jesu li jednaki rezultati njihovih izbora.

2.3.3. Sociološki pristupi

Kao što je već rečeno, sociološki pristupi društvenim nejednakostima većinom se orijentiraju na analizu društvenih klasa i socijalnog statusa, a nejednakosti tretiraju u terminima društvenih odnosa unutar kojih su pojedinci više ili manje privilegirani (Goldthorpe, 2012).

Ekonomске nejednakosti u sociologiji se proučavaju prvenstveno u području *socijalne stratifikacije*. Najpoznatiji predstavnici su sociološki klasici Marx i Weber, potom funkcionalisti Davis i Moore te suvremeni sociološki teoretičari Wright i Goldthorpe.

Sociološko bavljenje socioekonomskim položajem naglašava njegovu dvostranu prirodu. Naime, to je društveni položaj u koji su ljudi umetnuti, ali i položaj koji ljudi aktivno za sebe konstruiraju. Drugim riječima, socioekonomski položaj je ujedno i strukturalno nametnut i društveno proizveden, a rezultira time da su te nejednakosti utkane u tkivo svakodnevnog života ljudi (Graham, 2007:36).

Društvenu stratifikaciju Giddens određuje kao postojanje strukturiranih nejednakosti među društvenim skupinama, u smislu njihova pristupa materijalnim ili simboličnim nagradama. Premda u svim društvima postoji neki oblik stratifikacije, samo s razvojem državno utemeljenih sustava nastaju velike razlike u bogatstvu i moći. Najuočljiviji oblik stratifikacije u modernim društvima je podjela na klase. (Giddens, 2007:685-686)

Koncept klase, iako tako različito definiran i objašnjen od strane mnogobrojnih sociologa, uvijek je na neki način vezan uz pitanje (pre)raspodjele moći u društvu (Babović, 2010). Walby (1990:7-8) primjećuje da su se različite sociološke analize klasa bavile većinom s jednim od tri glavna problema: 1) određivanje distinkcije između klasnih kategorija i alokacija ljudi u pojedine klasne kategorije, 2) razumijevanje mobilnosti između klasa te 3) implikacije klasnog položaja i klasne mobilnosti na političku, ili klasnu, akciju i društvenu svijest. Klasna analiza u sociologiji dugo je zanemarivala rodne odnose, a položaj žena sporadično se spominje u djelima socioloških klasika.

Auguste Comte (prema Katunariću, 2008:17) smatrao je kako temelj sustava nejednakosti čini obitelj. Ona počiva na tri konstantna odnosa: jednakosti među braćom, odnosu poštovanja između djece i roditelja i odnosu autoriteta i poslušnosti između muškarca i žene. Oba spola

imaju svoje funkcije, koje su međusobno različite i uvjetovane prirodom, a podređenost žena muškarcima smatrao je stupom obitelji. Muškarac je nadmoćan intelektualno, a žena osjetilno. Prirodna i socijalno uređena nejednakost spolova naprosto su date i nepromjenjive te ne predstavljaju nikakav izvor društvene napetosti.

Herbert Spencer u knjizi *Socijalna statika* posvetio je jedno poglavlje pravima žena. U njoj se zalaže za jednaka prava muškaraca i žena s obzirom da među njima postoje samo „trivijalne mentalne varijacije“. No u kasnijim djelima prihvatio je postavke socijalnog darvinizma i odlučio da biologija (a ne kultura) proizvodi duboke, a ne više trivijalne, razlike među spolovima. Smatrao je da žene imaju manje mozgove od muškaraca i zbog toga imaju slabiju sposobnost zaključivanja koju zahtjeva život koji van granica brige za muža i djecu (Saltzman Chafetz, 2006:4).

Emile Durkheim također je pribjegao biološkom objašnjenju onoga što je prepoznao kao društvenu podređenost žena. U *Samoubojstvu* je pokazao da brak stvara suprotan učinak kod muškaraca, za koje smanjuje stopu samoubojstava, i kod žena, među kojima je stopa samoubojstva viša nego među onima koje su u braku. Durkheim je zaključio da bi brak trebao u budućnosti biti reformiran, ali, u međuvremenu, muškarci moraju biti zaštićeni od samoubojstva kroz održavanje oblika braka koji stvara dodatni stres i nepogodnosti za žene (Kandal, 1988:88 prema Saltzman Chafetz, 2006:5). Opravdanje za to jest podatak da je porast samoubojstava među udatim ženama manji nego među neoženjenim muškarcima, a što je Durkheim objasnio „činjenicama“ da žene imaju manje „socijalnih potreba“, više su „instinktivne“, „imaju manje razvijen mentalni život“ i zato ih je lakše zadovoljiti. Muškarci su „kompleksniji“ od žena, a njihova psihološka ravnoteža je nesigurnija pa joj je potrebna ograničavajuća zaštita koju pruža postojeći bračni aranžman (Kandal, 1988:83-85 prema Saltzman Chafetz, 2006:5). Durkheim nije podržavao ideju razvoda nazivajući ju „neznanstvenom“ (Lehmann, 1990. prema Saltzman Chafetz, 2006:5).

Friedrich Engels u *Porijeklu porodice, privatnog vlasništva i države* iznosi evolucionističku marksističku teoriju s tri razvojne faze, od kojih svaku karakterizira različit oblik bračne zajednice (1. porodica krvnog srodstva s bračnim grupama izdvojenim po generacijama; 2. porodica punaluâ također s grupnim brakom, ali uz isključenje spolnih odnosa između braće i sestara; 3. sindijazmička porodica u kojoj jedan muškarac živi s jednom ženom, ali uz muškarčevo pravo na „prigodno nevjerstvo“ (Engels, 1950:48)). Do rodne nejednakosti dolazi

u trećoj fazi u kojoj zbog tehnološkog razvoja i institucije privatnog vlasništva nastaje nasljedni ekonomski višak. Muškarci u ovoj fazi svrgavaju tradicionalni matrilinealni sustav kako bi osigurali nasljedstvo svojim sinovima i institucionaliziraju različite oblike kontrole nad ženama kako bi bili sigurni u „pravo“ očinstvo. Tijekom ove faze kućanski poslovi postaju privatne usluge, a žene se isključuju iz društvene proizvodnje i postaju legalno podređene muškarcima. Marksističko rješenje ravnopravnosti spolova je ukidanje kapitalizma, čime bi se eliminirala zabrinutost oko nasljedstva i očinstva, a ženama omogućio povratak u „javne industrije“ (prema Saltzman Chafetz, 2006:5).

Karl Marx smatrao je da je podređenost žena muškarcima uvjetovana klasnom stratifikacijom, pa će se sukladno tome moć muškaraca nad njima raspliniti kad nestane društvo koje je podijeljeno u klase. Ženska emancipacija bila je eksplicitan cilj većine marksističkih mislilaca u narednim desetljećima. Međutim, ortodoksni marksizam, uključujući i njegove feminističke zagovornice (npr. Rosa Luxemburg i Clara Zetkin), podredio je svoj položaj „buržoaskom feminizmu“ tvrdeći da su rodne nejednakosti nusprodukt nejednakosti društvenih klasa te da bi zamjena kapitalizma socijalizmom automatski riješila ženski problem (Saltzman Chafetz, 2006:5).

Max Weber je, pod utjecajem društveno aktivne majke i supruge, podržavao liberalni ogranak pokreta za ženska prava (Kandal, 1988:126-156 prema Saltzman Chafetz, 2006:5). U *Općoj ekonomskoj povijesti*, Weber je modificirao Engelsovu teoriju u opisu tranzicije iz matrilinearnih plemena na patrijarhalna agrarna društva, proces kojim se povećala podjela rada u obitelji, a smanjio društveni status žena. Chafetz smatra da je Weber razumio da je središnja tema njegova rada – proces društvene racionalizacije – bio muška pojava, ali unatoč njegovoj osjetljivosti na povijesno specifičnu podređenost žena, nije uspio istražiti uvjete pod kojima bi rodna nejednakost bila izazvana. U svom eseju o društvenim nejednakostima *Klasa, status i stranka* bio je, kaže Saltzman Chafetz „iznenađujuće tih o rodu“.

Teorija Talcota Parsonsa, kao najrecentnijeg nama relevantnog sociološkog klasika, nezaobilazna je u pregledu sociološkog bavljenja rodnim nejednakostima. Naime, Parsons je, zbog fokusa na normativnom konsenzusu koji prvenstveno proizlazi iz procesa socijalizacije, posvetio znatnu pozornost temama obitelji i „spolnih uloga“. Iako je Parsons u svojim djelima pokazao senzibilitet za proturječja, nepravdu i napore s kojima se žene susreću, njegova poznata instrumentalno-ekspresivna dihotomija spolnih uloga bila je kritika brojnih

feministkinja koje su ovu tezu prepoznale ne samo kao deskriptivnu, već i poželjnu i funkcionalno nepohodnu karakteristiku suvremne obitelji. Parsonsonovo objašnjenje zašto obiteljska struktura i spolne uloge imaju takav oblik kakav imaju refleksija je njegove opće evolucionističke teorije koja se fokusira na povećanu funkcionalnu specijalizaciju i integraciju. Obitelj je kroz proces industrijalizacije izgubila svoju ekonomsku i političku funkciju te je postala „tvornica“ za proizvodnju ljudskih osobnosti kroz socijalizaciju djece i stabilizaciju odraslih osoba. Odvajanjem rada od doma, muškarci su preuzeli instrumentalnu ulogu zarađivanja i skrbi za obitelj, dok su žene – zbog biološki uvjetovanih uloga trudnoće i dojenja – postale specijalizirane za „ekspresivnu“ ulogu, tj. pružanje topline, sigurnosti i emocionalne podrške djeci i ostalim članovima obitelji (Kandal, 1988:233-234 prema Saltzman Chafetz, 2006:7).

Goldthorpe (1938. prema Walby, 1990) je primjerice smatrao da jedinica analize pri proučavanju socijalne stratifikacije mora biti obitelj, a ne pojedinac. Pri tome je pozicija žene po njemu bila nevažna za određivanje klasnog položaja pojedine obitelji, jer njezinu poziciju određuje muškarac s kojim živi – suprug ili otac. S obzirom da žene nisu pridonosile nikakve značajne resurse u obitelj, njih nije bilo potrebno uzimati u obzir prilikom analize.

Walby (1990) smatra kako je jedan od problema tradicionalne sociološke klasne analize nemogućnost adekvatnog uvažavanja nejednakosti vezanih uz društvenu podjelu rada unutar kućanstava. „Ako se klasna analiza bavi teoretiziranjem o nejednakostima utemeljenim u podjeli rada, tada bi trebala, logično, biti primjenjiva na nejednakosti utemeljene u kućnoj podjeli rada. Postoje ozbiljne nejednakosti unutar kućanstava koje teorije društvene nejednakosti moraju moći artikulirati.“ (Walby, 1990:10). Činjenice da žene provode više vremena radeći kućanske poslove nego muškarci, da imaju manji pristup zajedničkim resursima (primjerice, obično je muškarac taj koji vozi „obiteljski automobil“), imaju manje novca i vremena za slobodno vrijeme, Walby uzima kao neke od primjera rodni nejednakosti unutar kućanstva koje sociološke teorije nejednakosti ne uzimaju u obzir prilikom analize.

Suvremena je sociološka misao, za razliku od klasične, posvetila mnogo više pozornosti društvenom položaju žena i rodni nejednakostima. Ovdje navodimo samo osnovne teorijske koncepte najčešće korištene u takvim analizama. To su prvenstveno koncept dvostruke opterećenosti žena (tzv. „druga smjena“) koja se odnosi na sferu obitelji i doma te koncepti

staklenih stropova i staklenih zidova kao i tzv. piramidalna zakonitost koji se odnose na sferu rada.

Dvostruka opterećenost žena ili tzv. „druga smjena“ (Hochschild i Machung, 2003) odnosi se na neplaćeni rad žena u kućanstvu (kućanski poslovi, briga za djecu te bolesne i starije članove obitelji) kao dodatni posao koji žena ima uz onaj plaćeni na formalnom tržištu rada. „Kako su se žene masovno uključile u ekonomiju, obitelji su pogođene 'ubrzanjem' u profesionalnom i obiteljskom životu. Nema više vremena u danu nego što ga je bilo dok su žene ostajale kod kuće, ali je posla dvostruko više. Žene su te koje uglavnom apsorbiraju to ubrzanje.“ (Hochschild i Machung, 2003:8) Hochschild je u svom istraživanju američkih obitelji krajem 1980-tih godina utvrdila tri različita stava žena prema njihovim bračnim ulogama: žene s tradicionalnim stavom žele se identificirati s ulogama majke i odgojiteljice, egalitarne žene žele se identificirati s istim ulogama koje imaju i njihovi muževi te žele imati jednaku količinu moći u braku, te tranzicionalan, tj. prijelazni stav između ove dvije krajnosti. Tang i Tang (2001. prema Bartolac et al., 2011:177) tranzicionalan stav žena objašnjavaju na način da su socijalni normativi rodni uloga toliko internalizirani da bez obzira na uspješnost u poslovnom svijetu, žene ipak misle da je njihova dužnost predvoditi u skrbi za obitelj.

Neke feminističke autorice (prvenstveno Naomi Wolf) govore i o ženskoj „trećoj smjeni“ koja se odnosi na zadovoljavanje društveno konstruiranog „mita o ljepoti“ u zapadnim društvima. Žene ulažu velike količine vremena i novca na usluge, tretmane i proizvode za uljepšavanje kako bi se približile idealu ženske ljepote. Osim što moraju zadovoljiti standarde „profesionalne kućanice“ i „profesionalne karijeristice“, dobivaju i treću ulogu: onu „profesionalne ljepotice“ (Wolf, 2008:38).

Piramidalna zakonitost u sferi rada odnosi se na činjenicu da su žene u brojnim profesijama natprosječno zastupljene u slabo plaćenim poslovima, a podzastupljene na visokim pozicijama koje sa sobom donose moć i novac. „Iako su žene učinile upečatljiv napredak u visokom obrazovanju, sudjelovanju na tržištu rada i plaćama u posljednjih nekoliko desetljeća, one ostaju ozbiljno podzastupljene na najvišim pozicijama u korporacijama, vladama i akademskim zajednicama.“ (Kwon i Meyersson Milgrom, 2010:3)

Noviji sociološki pristupi analizama vertikalne i horizontalne segmentacije na tržištu rada uzimaju u obzir i rodne nejednakosti te pritom koriste koncepte staklenih stropova i staklenih

zidova. Termin „stakleni strop“ je metafora za barijere koje ženama ograničavaju ili blokiraju pristup visokim administrativnim pozicijama u njihovim djelatnostima (Reid et al., 2003:23-24). Cotter i suradnici (2001:657-661) navode četiri razlikovna kriterija koji moraju biti ispunjeni kako bi se moglo zaključiti da postoji stakleni strop. Nejednakost staklenog stropa predstavlja:

1. Rodnu ili rasnu razliku koja se ne može objasniti drugim karakteristikama zaposlenika relevantnim za obavljanje posla.
2. Rodnu ili rasnu razliku koja je veća na višim, nego na nižim razinama.
3. Rodnu ili rasnu nejednakost u šansi za napredovanje prema višim razinama, a ne samo proporciju svakog roda ili rase koji se trenutno nalaze na tim razinama.
4. Rodnu ili rasnu nejednakost koja raste tijekom karijere.

Cotter i suradnici ustanovili su da stakleni stropovi snažno koreliraju sa spolom. Naime, utvrdili su da se u Americi i bijele i crne žene u svojim karijerama susreću sa staklenim stropom, dok s druge strane, istraživači nisu pronašli dokaze staklenog stropa za crne muškarce.

Dok se stakleni strop odnosi na rodnu vertikalnu, stakleni zid odnosi se na rodnu horizontalnu segregaciju na tržištu rada. „Metafora 'stakleni zid' opisuje profesionalnu segregaciju koja se odnosi na barijere u zapošljavanju koje koncentriraju žene unutar određenih tipova poslova ili koje ženama onemogućavaju zapošljavanje u određenim tipovima poslova.“ (Reid et al., 2003:23)

2.3.4. Feministički pristupi

Rodne nejednakosti počinju se proučavati krajem 1960-ih, najviše pod utjecajem takozvanog drugog vala feminizma. Konceptualna tranzicija u sociologiji na problematizaciju roda dovela je do toga da „temeljno pitanje za sociologiju roda postaje: kako je moguće da se, premda sva društva i kulture prepoznaju razlike između 'muškaraca' i 'žena', te kategorije različito vrednuju u brojnim društvima/kulturama, i to na način da gotovo sva društva i kulture nižu vrijednost dodjeljuju ženama a ne muškarcima, iz čega onda proizlaze i niže vrijednosti socijalne stratifikacije te rodnih odnosa u najširem smislu“ (Galić, 2002:227).

U pregledu pokušaja odgovora na pitanje koji je uzrok rodnih nejednakosti, odnosno zašto se društveni položaj muškaraca i žena razlikuje, generalno možemo reći da postoje dvije velike struje: jedna koja naglasak stavlja na biologiju, a druga na kulturu. Haralambos i Holborn (2002) u preispitivanju odnosa između spola i roda daju pregled nekih od njih.

U prvu struju, koja naglašava biološke razlike, svrstavaju teorije koje se orijentiraju na hormonalna objašnjenja i lateralizaciju mozga, potom sociobiologiju koja stavlja naglasak na genetsko nasljeđivanje i različite reproduktivne strategije muškaraca i žena koje dovode do različitih društvenih uloga te antropološka objašnjenja poput onog Georga Petera Murdocka koji temelj spolne podjele rada u društvu vidi u različitoj razini fizičke snage muškaraca i žena. Biološka objašnjenja različitog društvenog položaja žena i muškaraca pronalazimo i u Parsonsonovom funkcionalizmu, odnosno podjeli uloga unutar obitelji na žensku ekspresivnu i mušku instrumentalnu koja je nužna da bi društvo funkcioniralo jer pridonosi društvenoj stabilnosti i integraciji.⁷

Drugu struju, koja razlike muškaraca i žena prvenstveno pripisuje kulturnim, odnosno društvenim faktorima, čine prvenstveno različite feminističke orijentacije. Radikalni feminizam uzrok rodnih nejednakosti vidi prvenstveno u patrijarhatu, a marksistički i socijalistički feminizam u kapitalizmu. Teorija dvostrukih sustava na neki način objedinjuje ova dva pravca te jednaku važnost istovremeno pridaje i kapitalizmu i patrijarhatu. Liberalni

⁷ Postoji neslaganje oko toga je li Parsons zaista podrazumijevao nužnost ovakve podjele uloga ili ona naprosto predstavlja deskripciju utvrđenih obiteljskih obrazaca. Dok feministkinje većinom interpretiraju Parsonsa pretpostavljajući prvu poziciju, Johnson (1989, 1993, prema Saltzman Chafetz, 2006:7) tvrdi da, iako nije zagovarao radikalne obiteljske promjene, Parsons im se nije niti protivio, već ih je samo (prilično dalekovidno) predvidio kao rezultat ulaska udanih žena na tržište rada u velikom broju.

feminizam zalaže se prvenstveno za jednake mogućnosti u obrazovanju i na poslu te promjene u postojećem zakonodavstvu, ali se ne bavi mnogo samim uzrocima rodni nejednakosti. Tzv. crni feminizam (ili šire gledano – multikulturni feminizam) smatra da su i rasa i klasa, a ne samo rod, jednako važni izvori rodni nejednakosti, dok postmoderni feminizam u svojim teorijskim raspravama ima naglasak na jeziku, simbolima, konstrukciji značenja i različitostima među ženama, ali ne pruža opću društvenu teoriju. Svi ovi pravci se iz različitih perspektiva bave rodnim nejednakostima, a ekonomske nejednakosti neki od njih stavljaju u središte analize rodni nejednakosti (marksistički, socijalistički, liberalni feminizam, teorija dvostrukih sustava), dok drugi pitanja ekonomskih nejednakosti analiziraju samo marginalno (radikalni, postmoderni feminizam) (Babović, 2010:47).

Prema Nicholson (1997), početak drugog vala feminizma (kasne 1960-te i rane 1970-te godine) obilježila su dva kontradiktorna uvjerenja povezana s objašnjenjem fundamentalnosti ženske opresije: da su razlike između muškaraca i žena duboke i ukorijenjene u prirodi te da su muškarci i žene u osnovi jednaki. Liberalne feministkinje većinom su svoje akcije, ali i teorijska razmatranja temeljile na pretpostavci jednakosti spolova, dok su radikalne i socijalističke feministkinje u ovoj tezi prepoznale brojna politička ograničenja pa se o ovim orijentacijama često govori kao o feminizmima razlika. S obzirom da se te razlike za feministkinje ne svode na biologiju, već na specifične situacije i karakteristike žena, ovi se pravci nazivaju još i ginocentričnim feminizmom. U ovom novom fokusu na razlikama, Nicholson prepoznaje tri različite feminističke orijentacije. Jedan od načina udaljavanja od perspektive da su „muškarci i žene fundamentalno jednaki“ bio je naglašavanje dubine ženskog ugnjetavanja. Fokus na ugnjetavanju doveo je do poimanja žena kao žrtava te usmjeravao radikalne feministkinje prema separatizmu. Drugi tip ginocentričnog feminizma opisuje razlike muškaraca i žena u više neutralnom tonu, naglašavajući i pozitivne i negativne posljedice na ženske živote. Treći tip fokusirao se na načine na koje distinktivne pozicije žena pružaju jedinstveno i pozitivno stajalište za razumijevanje društva i za razvoj oslobađajućih vizija (Nicholson, 1997:3).

U nastavku teksta prikazat ćemo teorijska objašnjenja uzroka rodni nejednakosti glavnih feminističkih orijentacija relevantnih u ovom radu (liberalni, radikalni, marksistički i socijalistički feminizam i teorija dvostrukih sustava).

2.3.4.1. Liberalni feminizam

Liberalni feminizam je teorijska orijentacija koje polazi od pretpostavke univerzalne ljudske prirode i razuma; muškarci i žene su po prirodi jednaki jer su razumna i slobodna bića, pa u skladu s time postavlja zahtjev da žene moraju imati ista prava kao i muškarci. Klasični liberalni feminizam pojavljuje se krajem 18. i početkom 19. stoljeća u društvenom kontekstu prosvjetiteljstva, liberalizma i industrijalizacije, upozorava na potpunu građansku obespravljenost žena te zahtijeva politička prava na obrazovanje, pravo glasa i pravo vlasništva, dakle prava koja se odnose na sudjelovanje žena u javnom životu. Klasične liberalne feministkinje zalagale su se za ispunjavanje ovih zahtjeva kroz procese reformi postojećih političkih sustava i ekonomske organizacije društva. Kroz djela Mary Wollstonecraft, Olympe de Gouges, Johna Stuarta Milla i Harriet Taylor Mill, klasični je liberalni feminizam teorijski utemeljio osnovne političke zahtjeve u borbi žena za njihova politička prava, a ta su djela imala ključnu ulogu u argumentaciji sufražetskog pokreta za žensko pravo glasa. Ispunjavanjem osnovnog zahtjeva za pravom glasa u brojnim zemljama tijekom i nakon drugog svjetskog rata, ovaj se pokret postupno ugasio (Duhaček, 2011). No, 60-ih i 70-ih godina u okviru drugog vala feminizma, pojavljuje se tzv. suvremeni liberalni feminizam kao politička i teorijska orijentacija čiji je glavni cilj „uklanjanje svih prepreka koje onemogućavaju puno sudjelovanje žena u aktivnostima koje nisu isključivo vezane za privatnu sferu doma i obitelji. Drugim riječima, liberalni feminizam zahtijeva postizanje jednakosti i ravnopravnosti žena s muškarcima u oblastima javnog života, i smatra da je moguće doći do poboljšanja položaja i statusa žena u prvom redu pravnim sredstvima, preko reforme postojećih zakona i donošenjem novih, koji uključuju žene u klasu jednakih i ravnopravnih individua ili građana iz koje su tradicionalno bile isključene.“ (Lončarević, 2011:127). Riječ *liberalno* u sintagmi *liberalni feminizam* treba shvatiti kao „specifičan skup ideja koje su razvijene u buržoaskoj revoluciji koje naglašavaju značaj i autonomiju individue“ (Eisenstein, 1996:4 prema Lončarević, 2011:127). Rodna diskriminacija je glavni uzrok nejednakog društvenog položaja muškaraca i žena, a osim za pravne reforme i reforme institucija, predstavnice ovog feminističkog pravca zalagale su se za istovremeno uključivanje žena u javnu i muškaraca u privatnu sferu. Borbi za ostvarenje građanskih prava i prava na jednako obrazovanje i vlasništvo, suvremeni liberalni feminizam dodaje i borbu za ženska prava na radnom mjestu, reproduktivna prava, ekonomsku pravednost, ukidanje nasilja nad ženama i brojna druga važna ženska pitanja. Betty Friedan 1963. godine svojom poznatom *Ženskom mistikom* u Americi ponovno pokreće teorijsku i političku raspravu o ženskim

pravima analizirajući zarobljenost žena u patrijarhalnoj kulturi identificirajući „problem koji nema ime“, a koji je odgovoran za to da društvo ženama nameće ulogu supruga, domaćica i majki, držeći ih na taj način zarobljenima u svojim domovima u predgrađima, bez želje i potrebe da sudjeluju u javnom životu i donošenju političkih odluka.

Djelovanje liberalnog feminizma najbolje se očituje kroz rad američke Nacionalne organizacije za žene (National Organization for Women, NOW) osnovane 1966. godine s ciljem pomaganja ženama da ostvare ravnopravno sudjelovanje u ekonomskom i političkom javnom životu američkog društva. Godine 1967. članice ove organizacije sastavljaju dokument od osam zahtjeva koji kasnije upućuju predstavnicima najvećih političkih stranaka i svim glavnim kandidatima na izborima 1968. godine. Svi zahtjevi odražavaju želju za omogućavanjem nesmetanog sudjelovanja žena u javnom životu, a ispunjenje svakog od njih moguće je samo putem pravnih reformi – donošenjem novih i/ili reformom već postojećih zakona (Lončarević, 2011).

Dokument obuhvaća sljedeće zahtjeve (NOW, 1968):

1. Usvajanje ustavnog amandmana o jednakim pravima kako bi se osiguralo da „jednakost prava na temelju spola prema zakonu ne smije biti oduzeta ili ograničena od strane Sjedinjenih država ili bilo koje države“.
2. Primjenjivanje zakona o zabrani spolne diskriminacije prilikom zapošljavanja.
3. Prava i privilegije za trudnice kako bi žene bile zakonom zaštićene u osiguravanju povratka na svoje radno mjesto u razumnom roku nakon poroda bez gubitka radnog staža ili drugih pripadajućih beneficija i kako bi im se osigurao plaćeni porodiljni dopust kao oblik socijalne zaštite i/ili dobrobiti zaposlenika.
4. Porezne olakšice za zaposlene roditelje za troškove domaćinstva i brige za djecu.
5. Osnivanje centara za brigu o djeci – zakonsko uređenje za osnivanje takvih objekata na istom principu kao i za parkove, knjižnice i javne škole, kako bi bili dostupni građanima svih dohodovnih razina.
6. Jednako i nesegregirano (zajedničko) obrazovanje za mušku i žensku djecu na svim obrazovanim razinama uključujući i visoko obrazovanje, stipendije, kredite za školovanje, itd.
7. Ostvarenje jednakih mogućnosti za radno osposobljavanje i novčanu pripomoć za siromašne žene.

8. Pravo žena da kontroliraju svoje reproduktivne živote ukidanjem zakona koji ograničavaju pristup kontracepcijskim informacijama i sredstvima te zakona koji reguliraju pobačaj.

Iako se ne bavi mnogo samim uzrocima rodni nejednakosti, ovaj je pristup značajan jer ih vrlo jasno identificira i pruža konkretne prijedloge za njihovo suzbijanje.

Liberalni je feminizam, kao teorijska orijentacija, doživio brojne kritike od strane pripadnica drugih feminističkih, posebice radikalno-feminističkih orijentacija. Naime, ovaj teorijski pravac kreće od pretpostavke kako su žene, ukoliko im se to zakonski omogući, u stanju same vlastitim naporima postići političku i ekonomsku jednakost s muškarcima. Također, žene se, u skladu s liberalističkom tradicijom, shvaća kao individue, a ne kao grupu, što je u kontradikciji s feminističkim stajalištem da podređenost žena nije individualni problem, već je društveno konstruirana stvarnost u kojoj individua predstavlja samo njezin dio. Liberalni feminizam počiva na kontradikciji između „patrijarhalnog i individualističkog“ liberalizma i „spolno egalitarnog i kolektivističkog“ feminizma (Lončarević, 2011:132). Glavna kritika liberalnog feminizma od strane radikalnih feministkinja je zanemarivanje činjenice da svaka reforma mora biti praćena i temeljnim strukturalnim promjenama u odnosima moći. Nadalje, kritike se odnose i na promoviranje vrijedosti srednje klase, nametanje zapadnih ideja nezavisnosti i jednakosti drugim civilizacijama i kulturama te na upitan domet zakonskih reformi u rješavanju problema rodni nejednakosti. No, s druge strane, diskurs i ideje teorije liberalnog feminizma i danas imaju velik značaj unutar i izvan feminizma. S jedne strane, to je za državu najprihvatljiviji oblik feminizma jer ne predstavlja prijetnju postojećim strukturama i institucijama, a s druge strane, zbog počivanja na vrijednostima jednakosti mogućnosti i nezavisnosti, prihvatljiv je velikom broju pripadnica srednje klase (Eisenstein, 1986. prema Lončarević, 2011).

2.3.4.2. Radikalni feminizam

Prema radikalnim feministkinjama, središnju poziciju u tumačenju uzroka rodni nejednakosti ima patrijarhat, odnosno patrijarhalna paradigma koja biološke spolne razlike pretvara u društvene i vrijednosne. Stoga su spolne razlike temelj svih ostalih razlika u društvu, a patrijarhat korijen svih drugih oblika diskriminacije. Ova se feministička orijentacija

pojavljuje 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća u SAD-u (paralelno s liberalnim i marksističkim i socijalističkim feminizmom) kao reakcija na ambivalentan položaj žena u ljevičarskom, studentskom i antiratnom pokretu 1960-ih koji je, prema Zaharijević (2011), u najboljem slučaju zanemarivao, a u najgorem protjerivao žene iz sfere moći i djelovanja. Glavne predstavnice su Shulamith Firestone, Kate Millett, Mary Daly, Adrienne Rich i Andrea Dworkin. Radikalni feminizam zadržava ljevičarski pojmovni aparat (npr. žene kao klasa, revolucija za svrgavanje tlačiteljskog sustava), ali napušta osnovnu tezu marksističkog feminizma po kojoj su klasne razlike temeljne razlike u društvu. Uzrok svih nejednakosti nisu, prema radikalnim feministkinjama, klasne (ili rasne) razlike, već razlike između muškaraca i žena, a sustav koji biološke razlike pretvara u vrijednosne i omogućuje da se one nesmetao obnavljaju je patrijarhat. Patrijarhat je društveni sustav koji neravnopravno distribuira moć na spolnoj i rodnoj osnovi, privilegira muškarce i strukturira društvo tako da se u natjecanju za moć, prestiž i financijsku dobit favorizira muškost i muški rod, a održava se putem direktnog i strukturnog nasilja. On je korijen i uzrok svih drugih oblika diskriminacije i samo njegovim svrgavanjem postaje moguće društvo koje nije hijerarhijski ustrojeno. Da bi se takav poredak zaista promjenio, potrebne su radikalne, korjenite promjene društvenih odnosa moći. Pored pravne jednakosti, za punu ravnopravnost potrebne su promjene i u ostalim sferama društva: ekonomskoj, političkoj, kulturološkoj, mitološkoj, arhetipskoj.

Dok su se liberalne feminističke skupine tijekom 1960-ih godina u SAD-u trudile reformirati zakone, radikalne feministkinje nastojale su artikulirati neposredna ženska iskustva i znanja. Teme kojima su se bavile odnosile su se na pitanja seksualnosti i seksualnih sloboda, rađanja i menstruacije, razvoda i samostalnog odgoja djece, partnerskog i obiteljskog nasilja, trudnoće u adolescenciji, seksualnog obrazovanja, silovanja i pornografije te reproduktivnih tehnologija (prema Zaharijević, 2011:139-141, 151). Prema radikalnim feministkinjama, seksualne prakse su društveno konstruirane oko muškog, a ne ženskog poimanja želje. Seksualnost se vidi kao glavno mjesto muške dominacije nad ženama. Heteroseksualnost je u suvremenom društvu socijalno institucionalizirana i organizira mnoge aspekte rodnih odnosa. Muško nasilje nad ženama smatra se dijelom sustava kontrole žena. I osobni aspekti života, poput toga tko radi kućanske poslove ili tko koga prekida u razgovoru, također su indikatori društvenih nejednakosti i dio sustava muške dominacije, pa radikalni feminizam postaje poznat po sloganu „osobno je političko“ (prema Walby, 1990:3). Pravo na abrotus postaje simbol te „osobne politike“ i borbe koja se ne zadovoljava formalnom ravnopravnošću, nego inzistira na temeljnom pravu svake žene na samoodređenje (Zaharijević, 2011).

Glavne kritike ove feminističke orijentacije su tendencija esencijalizmu, implicitnom ili eksplicitnom biološkom redukcionizmu, lažni univerzalizam koji ne uzima u obzir historijske promjene ili međusobne razlike žena s obzirom na etnicitet ili klasu te neprijateljski naboj prema čitavom muškom rodu, pogotovo u okviru separatističke struje.

2.3.4.3. Marksistički i socijalistički feminizam

Na početku, razjasnimo distinkciju između marksističkog i socijalističkog feminizma. Prema Milić (2011:153), distinkcija između ove dvije orijentacije nije baš najjasnija, ali mogla bi se objasniti kao distinkcija u dominantnom angažmanu koji je u marksističkoj orijentaciji više teorijski, a u socijalističkoj više konkretno politički. Može se reći kako se marksistički feminizam više fokusira na uzroke rodni nejednakosti, a socijalistički na njihovo ukidanje.

Iako marksizam i feminizam imaju brojne dodirne točke (racionalistička prosvjetiteljska misao, socijal-utopizam, modernost, obrana ljudskih sloboda i autonomije pojedinaca, traže i nude aktivni angažman i političko djelovanje), oni se susreću, ali i razilaze kod temeljnog teorijskog koncepta poimanja društvene strukture: klase. Naime, po marksističkom shvaćanju, žene ne postoje kao poseban društveni objekt i politički subjekt izvan klase pa marksizam, za razliku od feminizma, nije u stanju rodnu diferencijaciju shvatiti kao temeljnu, tj. kao vrstu klasne diferencijacije (Milić, 2011:156).

Prema zastupnicama marksističkog (i socijalističkog) feminizma, rodne nejednakosti proizlaze prvenstveno iz kapitalističkog sustava, odnosno kapitalističke eksploatacije rada, a muška dominacija nad ženama njezin je nusprodukt. Obitelj je središnja kategorija analize u ovoj feminističkoj orijentaciji. Ona je strukturirana tako da odgovara kapitalističkom sustavu jer žene obavljaju kućanske poslove bez naknade, vode brigu o radnicima (npr. osiguravaju im hranu i čistu odjeću) te proizvode nove generacije radnika (Walby, 1990:4). Ženski neplaćeni rad u porodici je neslobodan, robovski, neplaćen i nevrednovan te direktno ulazi u profit kapitalista. Reproductivni rad je trošak proizvodnje koje kapitalist ne priznaje, a zapravo ga snose žena i obitelj. Prihvaća se Engelsova teza kako u okviru obitelji muškarac predstavlja buržoaziju, a žena proleterijat. Temeljna klasna diferencijacija prvenstveno je rodnog karaktera, ili eventualno dvostrukog (rodna i klasna). Rodne nejednakosti održavaju se putem zarobljene, iskrivljene, ideološke i patrijarhalne svijesti, od djetinjstva oblikovane

vrijednostima i predrasudama patrijarhalnog društva o ženskoj inferiornosti i slabosti, kao i prirodnosti ženskog nevaloriziranog rada. Rješenje ovakve situacije marksističke i socijalističke feministkinje vide prvenstveno u ukidanju kapitalističke eksploatacije kroz samostalni ženski pokret kao dio antikapitalističkih snaga. Nužno je redefiniranje produktivog i reproduktivnog rada; prepoznavanje aktivnosti žena u obitelji kao specifičnog oblika rada kojeg treba društveno priznati i financijski vrednovati te masovno zapošljavanje žena i prebacivanje funkcija obitelji na državu. (Milić, 2011)

Kritike ove teorijske orijentacije odnose se na nedovoljno naglašavanje i parcijalno objašnjenje načina na koje muškarci ugnjetavaju žene i načina na koje muškarci imaju koristi od ženskog neplaćenog rada. Nadalje, shvaćanje patrijarhata je statično i ne uspijeva prepoznati kongruentnosti između interesa patrijarhata i kapitalizma, a usmjerenost na kapitalizam ispušta iz analize rodne nejednakosti u drugim tipovima društava, posebno onih u postkolonijalnim fazama razvoja (Abbott et al., 2005. prema Babović, 2010). Također, kritizira se i promatranje žena iz produktivističke perspektive (ženina produktivna funkcija u društvu i obitelji), a zanemarivanje njezine uloge potrošača u suvremenom kapitalizmu (Milić, 2011).

Prema Milić (2011), teorijski i praktični značaj marksističkog i socijalističkog feminizma očituje se u jačanju države blagostanja, socijalne zaštite i politike. Ovaj je pravac utjecao na uvođenje socijalnih mjera kao što su njega i odgoj male djece, obrazovanje i školstvo, njega bolesnih, invalida i starijih osoba koje su postale dio socijalnih odgovornosti zapadnih država. Na taj način zapadno je društvo prihvatilo dio odgovornosti i poslova koje su prethodno isključivo obavljale žene u okviru obitelji. Teorijski, marksistički i socijalistički feminizam imali su utjecaj na postkolonijalni i globalni feminizam; a Milić ističe i značaj marksističke analize u kontekstu postkolonijalnih zemalja, zemalja u tranziciji i razvoju te situiranje kritičke agende marksizma i feminizma u suvremene odnose globalnog postkapitalističkog društva.

2.3.4.4. Teorija dvostrukih sustava

Najjednostavnije rečeno, feministička teorija dvostrukih sustava je sinteza marksističkog i radikalnog feminizma. Umjesto da se fokusira na patrijarhat ili kapitalizam kao ekskluzivni uzrok rodni nejednakosti, ova perspektiva zagovara da su oba sustava prisutna i važna u strukturiranju suvremenih rodni odnosa. Suvremene rodne nejednakosti analiziraju se kao rezultat struktura kapitalističkog i patrijarhalnog ili kapitalističko-patrijarhalnog društva (Walby, 1990:5). Eisenstein (1981. prema Walby 1990) smatra da su ova dva sustava u toliko bliskom međusobnom i simbiotskom odnosu da su postali jedno. Patrijarhat osigurava sustav kontrole te pravo i poredak, a kapitalizam osigurava ekonomski sustav i težnju za profitom.

Hartman (1997) ističe da je marksizam rodno slijep i da smatra da patrijarhalna represija prethodi kapitalizmu. „Iako je teorijski moguće da spolna podjela rada ne implicira nejednakosti između spolova, u većini poznatih društava, društveno prihvatljiva podjela rada po spolu je ona u kojoj se niži status pripisuje ženskom radu“ (Hartman, 1997:102).

Walby (1990) se također oslanja na ovaj teorijski pravac u svojem konceptu patrijarhata te, poput Hartman, i ona smatra da patrijarhat prethodi kapitalizmu. Njezina glavna teza je da je uspon kapitalizma transformirao klasne odnose mijenjajući klase koje konstituiraju društvo. Ovaj povijesni preobrat ipak nije imao tako dramatične posljedice po rodne odnose; muškarci su i dalje dominantan rod, svih šest patrijarhalnih struktura (o kojima će biti riječi nešto kasnije) nastavile su egzistirati i u tom periodu, ali se dogodio manji pomak u relativnom značaju javnog i privatnog patrijarhata (Walby, 1990:200).

U usporedbi s radikalnim i marksističkim feminizmom, teorija dvostrukih sustava predstavlja pokušaj složenijeg objašnjenja komparativnih položaja žena i muškaraca u suvremenim kapitalističkim društvima. Unatoč tome, ova je teorijska orijentacija kritizirana zbog nedostatka teorijske sofisticiranosti, npr. da nije u stanju artikulirati prirodu dualnosti kapitalizma i patrijarhata; nadalje, da marginalizira druge oblike moći (različite od, ali povezane s – klasom i rodom), kao što su rasa i etnicitet te da ne uzima u obzir globalnu dinamiku u oblikovanju odnosa između patrijarhata i kapitalizma (Abbott et al., 2005. prema Babović, 2010:50).

2.3.4.5. Koncept patrijarhata

Najopćenitije rečeno, patrijarhat se može definirati kao društveni sustav dominacije muškaraca nad ženama.⁸

Hartman patrijarhat definira kao „skup društvenih odnosa među muškarcima, koji ima materijalnu bazu, a koji, iako hijerarhijski, uspostavlja ili stvara ovisnost i solidarnost među muškarcima koja im omogućava da dominiraju ženama. Iako je patrijarhat hijerarhijski i muškarci različitih klasa, rasa ili etničkih skupina imaju u njemu različite pozicije, oni su ujedinjeni u zajedničkom odnosu dominacije nad ženama; jedni su o drugima ovisni kako bi tu dominaciju zadržali.“ (Hartman, 1997:101). Pod materijalnom bazom patrijarhata Hartman misli na mušku kontrolu nad ženskom radnom moći. Ovu kontrolu muškarci zadržavaju onemogućavajući ženama pristup nekim osnovnim proizvodnim resursima (npr. u kapitalističkim društvima poslovima koji omogućavaju visoke plaće) te ograničavanjem ženske seksualnosti. Monogamni heteroseksualni brak primjer je jedne relativno recentne i učinkovite forme koja omogućava muškarcima kontrolu u oba navedena područja. Naime, kontrola ženskog pristupa resursima i seksualnosti omogućava muškarcima kontrolu nad njihovom radnom moći u svrhu služenja muškarcima na mnoge osobne i seksualne načine, ali i u svrhu brige za djecu (Hartman, 1997:101). Ključni elementi patrijarhata koje žene doživljavaju u suvremenim društvima su, osim heteroseksualnog braka (i posljedično homofobije) i činjenice da su žene te koje se brinu oko djece i rade kućanske poslove, ekonomska ovisnost žena o muškarcima koja se provodi kroz muško uređenje tržišta rada, država i brojne institucije koje su utemeljene na društvenim odnosima među muškarcima: klubovi, sportovi, savezi, profesije, sveučilišta, crkve, korporacije i vojske. Prema Hartman, svi ovi elementi trebaju biti ispitani ako želimo razumijeti patrijarhalni kapitalizam (Hartman, 1997:104). Njezina je osnovna teza kako u kapitalističkim društvima postoji snažna veza između patrijarhata i kapitala.

Giddens (2007:116), primjerice, smatra kako je koncept patrijarhata, barem onakav kakvim ga rabe radikalne feministkinje, problematičan i neprimjeren kao opće objašnjenje ženske potlačenosti. No, smatra kako je važnu rekonceptualizaciju patrijarhata uvela Sylvia Walby te da njezin koncept patrijarhata dopušta prostor za proučavanje društvenih promjena tijekom povijesti te za razmatranje etničkih i klasnih razlika. Teoriju patrijarhata Sylvie Walby stoga

⁸ Originalno značenje riječi patrijarhat odnosi se na društvenu organizaciju u kojoj je otac „glava“ obitelji, klana ili plemena, odnosno „organizaciju kućanstva u kojem stariji muškarac dominira čitavim kućanstvom uključujući i mlađe muškarce“ (Abercrombie et al., 2008:257).

ćemo posebno istaknuti kao jednu od najsveobuhvatnijih i sociološki najrelevantijih konceptualizacija patrijarhata.

Prema Walby (1990), patrijarhat je sustav društvenih struktura i praksi u kojima muškarci dominiraju, ugnjetavaju i iskorištavaju žene (1990:20). Odbacujući biološki determinizam i poimanje da je svaki individualni muškarac u dominantnoj, a žena u podređenoj poziciji, naglašava kako je patrijarhat na najvišoj razini apstrakcije sustav društvenih odnosa. Taj sustav se na nižoj razini apstrakcije sastoji od šest međusobno povezanih struktura: plaćeni rad, odnosi produkcije u kućanstvu, kultura, seksualnost, muško nasilje nad ženama i država. Iako većinom govori o britanskom društvu, teorija patrijarhata Sylvie Walby za sociologiju je izrazito dragocjena jer „preuzima spoznaje mnogih feministica različitih orijentacija“ (Haralambos i Holborn, 2002:155) te daje sveobuhvatnu sliku patrijarhalnih odnosa u različitim društvenim aspektima. Za svaku od šest navedenih struktura patrijarhata Walby prvo daje pregled teorijskih objašnjenja razlika između muškaraca i žena, ukazuje na jakosti i mane svake teorijske perspektive (a to su u većini slučajeva liberalni, radikalni i marksistički feminizam te teorija dvostrukih sustava (patrijarhat-kapitalizam), ali i druge teorije prikladne za objašnjenja pojedinih patrijarhalnih struktura). Potom govori o promjenama koje su se dogodile u svakoj od struktura, analizira ih koristeći koncepte javnog i privatnog patrijarhata te pokazuje na koji način je pojedina struktura povezana s preostalima.

Prva patrijarhalna struktura – *plaćeni rad* – očituje se u isključivanju žena iz bolje plaćenih poslova i njihovoj segregaciji u lošije plaćene poslove koji zahtijevaju manje vještina. Walby zaključuje kako tržište rada ima veću važnost od obitelji pri određivanju sudjelovanja žena u radnoj snazi nego što se uobičajeno smatra te tvrdi kauzalni smjer ovih dviju sfera: položaj žene na tržištu rada određuje njezin položaj u obitelji. Smatra da je manja participacija žena u plaćenom zaposlenju rezultat materijalnih ograničenja, a ne „izbora“ ili kulturnih vrijednosti kao što se često tvrdi te da su politika i država mnogo važnije u strukturiranju spolne podjele rada nego što se to često prepoznaje, kao i da je potrebna analiza u terminima *političke ekonomije*, a ne samo ekonomije (1990:56).

Odnosi patrijarhalne produkcije u kućanstvu čine drugu patrijarhalnu strukturu. U ovoj sferi ženski kućni rad izvlašten je od strane njihovih supruga ili drugih ukućana. Posebno se pritom osvrće na kućanice koje smatra radničkom, a muževe vladajućom klasom. Iako u zapadnim društvima dolazi do promjena u kućnoj podjeli rada (muškarci se uključuju u kućne poslove, a žene sve više sudjeluju na tržištu rada), što može dovesti do teze da spolna podjela rada postaje sve egalitarnija, upozorava da kućanice i dalje provode istu, čak i veću količinu

vremena radeći kućanske poslove nego prije, bez obzira na silna tehnološka i slična pomagala. Primjerice, navodi da žene u Velikoj Britaniji u prosjeku pet godina izostaju s tržišta rada, kako bi se brinule za malu djecu i starije ukućane. Naglašava kako treba uzeti u obzir razlike u ženskim iskustvima s obzirom na njihov socijalni status. Ženski socijalni status je prediktor količine obavljanja kućanskih poslova: što je žena obrazovanija, to je egalitarnija podjela rada u kućanstvu, dok s druge strane, socijalni status muškarca ovdje nije značajan prediktor. U ovoj strukturi izrazito se promijenio stupanj i oblik patrijarhata: žene su manje podložne patrijarhalnoj kontroli u obitelji, ali su sve više podložne kapitalističkom iskorištavanju u profesionalnoj sferi.

Kultura i kulturne institucije, od kojih su naročito važne obitelj, religija, obrazovanje i mediji, oblikuju ideje i shvaćanje muškosti i ženskosti. Usvajanje rodni identiteta objašnjava se različitim teorijama. Teorija socijalizacije je značajna jer opovrgava biološki determinizam u objašnjavanju razlika između muškaraca i žena te tvrdi kako se rodni identiteti uče prvenstveno u djetinjstvu različitim odijevanjem, igračkama te očekivanjima u ponašanju djevojčica i dječaka. Kasnije se ovaj proces nastavlja putem knjiga i časopisa, televizije i drugih medija, kao i obrazovanja. Ipak, ova teorija ne uspijeva objasniti varijacije u rodni identitetima između klasa, etničkih grupa i kultura, niti u kontekstu društvenih promjena. Psihoanalitičke teorije govore o nesvjesnim procesima vezanim prvenstveno uz seksualnost koji se odvijaju u ranom djetinjstvu, a koji su ključni u formiranju rodni identiteta. One, međutim, pate od esencijalizma i ahistoricizma te ignoriraju bilo kakvu društvenu medijaciju u ovom procesu. Teorije diskursa, prema Walby, pružaju teorijska sredstva za prevladavanje esencijalizma i ahistoricizma premještajući fokus s individualne na društvenu razinu. Koncentriraju se na razlike u rodni identitetima istražujući forme reprezentacije roda u kulturnim tekstovima poput filma, literature, časopisa i slika, no pate od relativizma i zanemaruju odnose moći (1990:97-99). Walby se ipak priklanja teorijskom alatu analize diskursa, ali s pojačanim naglaskom na patrijarhalnu moć i analizu povezanosti procesa formiranja rodni identiteta s preostalim pet struktura patrijarhata. Tvrdi da je rodna subjektivnost kreirana posvuda, a ne na nekom privilegiranom mjestu kao što je to rano djetinjstvo ili seksualnost (1990:104).

Četvrta patrijarhalna struktura prema Walby je *seksualnost*. Ona razmatra do koje mjere je seksualnost društveno konstruirana prema različitim teorijskim pristupima (psihoanalitički, marksističko feministički, simboličko-interakcionistički, analiza diskursa te radikalno feministički) te postavlja pitanje jesu li žene profitirale od seksualne liberalizacije. Najviše se orijentira na analizu institucionalne heteroseksualnosti za koju, bez obzira na promjene koje

su se dogodile tijekom 20. stoljeća, i dalje smatra da konstituira važnu patrijarhalnu strukturu. I u ovoj sferi prepoznaje promjene i u obliku i u stupnju patrijarhalnih odnosa: povećani značaj seksualnih aktivnosti, zajedno s političkim pritiscima, doveli su do veće tolerancije širokog raspona seksualnih praksi. Nadalje, došlo je do promjena u obrascima seksualnog partnerstva koje su smanjile vjerojatnost monogamnih veza s jednim partnerom. No, seksualna liberalizacija dovela je do redukcije cenzure koje je omogućila ekspanziju pornografske industrije što može poticati seksualnu mržnju i zlostavljanje žena. Jednako tako, povećani broj razvoda povezan je sa sve većim siromaštvom žena koje je često rezultat izlaska žena iz lošeg braka. Jedan od aspekata muške dominacije kroz seksualnost se nije promijenio, a to je dvostruki seksualni standard koji je prema Walby i dalje „živ i zdrav“. Sve to navodi ju da zaključi kako se i ovdje dogodio pomak od rigidnijeg privatnog oblika kontrole ženske seksualnosti prema onoj koja je slobodnija i više javna (1990:124-127).

Jedna od struktura patrijarhata, izrazito važna za ovaj rad, je *nasilje*. Pod muškim nasiljem nad ženama Walby podrazumijeva silovanje, seksualne napade, premlaćivanje supruge, seksualno zlostavljanje na radnom mjestu i seksualno zlostavljanje djevojčica. Drugim riječima, orijentira se na fizičko i seksualno nasilje nad ženama. Dva supstantivna fokusa u istraživanju muškog nasilja nad ženama su: zašto i kako muškarci koriste nasilje te zašto i kako postoji tako malo državnih akcija kojima bi se to nasilje onemogućilo. Walby govori o tri glavna teorijska pristupa u analizi nasilja nad ženama: liberalizam, klasna analiza i radikalni feminizam. Liberalizam objašnjava nasilje u terminima psiholoških poremećaja malog broja muškaraca. Ovaj pristup zanemaruje društveni kontekst i umanjuje problem nasilja nad ženama. Klasna analiza nasilje objašnjava u terminima frustracije onih muškaraca koji su u nepovoljnom društvenom i ekonomskom položaju, a postoji i subkulturna varijanta ove teorije koja tome dodaje da takvi muškarci imaju drugačiji sustav vrijednosti (posebno cijene mačizam i fizičku superiornost) koji je posljedica otuđenja od *mainstream* kulture. Iako podržava ispitivanje društvenih, a ne samo psiholoških procesa povezanih s nasiljem nad ženama, Walby naglašava kako je problem s ovim teorijskim pristupom u tome što ne daje nikakvo objašnjenje zašto su muškarci u takvim okolnostima nasilni baš prema ženama, a ne prema drugim muškarcima, primjerice onima višeg socioekonomskog statusa. Treći teorijski pristup je radikalno feministički koji nasilje nad ženama objašnjava u terminima muške moći u patrijarhalnom društvu. Jedno od ključnih pitanja koje postavlja prilikom analize djela autora i autorica ove teorijske orijentacije je jesu li muškarci nasilni kao posljedica njihove moći nad ženama ili kako bi zadobili moć nad ženama. Za Walby nasilje nad ženom nije individualni čin motiviran muškim biološkim ili psihološkim potrebama, već ono ima sve

karakteristike patrijarhalne društvene strukture (1990:128), a ne može ga se razumjeti van konteksta u kojem država ne intervenira kako bi podržala prava žena na imenovanje rodnog nasilja kao kriminalnog djela te u kojem je pristup materijalnim sredstvima potrebnim za bijeg iz nasilja ograničen (1990:143).

Država je šesta patrijarhalna struktura o kojoj govori Walby, stavljajući naglasak na patrijarhalne interese u politici i praksi. Država je naročito povezana s nasiljem jer u praksi legitimira nasilje nad ženama ne poduzimajući učinkovite mjere da bi ga spriječila. Ostale teme koje povezuju državu i rod su sljedeće: ograničavanje pristupa ženama plaćenom radu, kriminalizacija oblika kontrole fertiliteta (kontracepcije i abortusa), pravna regulacija institucija braka i razvoda, akcije protiv nekih seksualnih odnosa (primjerice kriminalizacija homoseksualnosti, uskraćivanje skrbništva majkama koje su lezbijske i sl.) (1990:151). Walby podržava teoriju dvostrukih sustava u objašnjenju odnosa države i roda te se zalaže za konceptualizaciju države kao istovremeno i kapitalističke i patrijarhalne (1990:159).

Iako su se rodni odnosi kroz vrijeme značajno mijenjali u svim strukturama, Walby ne smatra da je došao kraj patrijarhatu, već naglašava da treba razlikovati promjene u njegovom stupnju (npr. smanjila se razlika u plaćama muškaraca i žena, ali na nekim drugim područjima, primjerice: seksualno uznemirenje na poslu, patrijarhalni odnosi su se pojačali), ali i promjene u njegovu obliku, odnosno tvrdi da je došlo do prijelaza iz privatnog u javni patrijarhat. Privatni patrijarhat utemeljen je na kućnoj produkciji kao glavnom mjestu ženskog ugnjetavanja, a javni patrijarhat utemeljen je u javnim prostorima poput zaposlenja i države. U privatnom patrijarhatu glavna strategija je isključivanje, a u javnom segregacija i subordinacija žena. U skladu s teorijom dvostrukih sustava, Walby predlaže kombinaciju klasne analize (pristup marksističkog feminizma) i teorije radikalnog feminizma da bi objasnila rodne razlike u terminima patrijarhata i kapitalizma. Smatra da u društvu paralelno postoje dva klasna sistema: jedan koji se temelji na patrijarhatu, a drugi na kapitalizmu (1990:13).

2.4. Neke osnovne odrednice društvenog položaja žena u Republici Hrvatskoj

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, žene čine 51,78% stanovništva Republike Hrvatske. Prosječna starost žena u 2011. godini bila je 43,4 godina, a muškaraca 39,9 godina. Populacija Hrvatske stari, a to se više odnosi na žene, nego na muškarce. Naime, koeficijent starosti (postotni udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu) i indeks starenja (postotni udio osoba starih 60 i više godina u odnosu na stanovništvo mlađe od 20 godina) znatno su viši za žene, nego za muškarce (koeficijenti starosti: 27,4 za žene, 20,5 za muškarce; indeksi starenja: 139,0 za žene, 92,3 za muškarce).⁹

U ovom dijelu rada iznosimo neke osnovne odrednice društvenog položaja žena u Republici Hrvatskoj. Društveni položaj možemo definirati kao mjesto koje pojedinac ima u socijalnoj strukturi. Društveni položaj ne opisuje se uvijek pomoću istih dimenzija, već one često ovise o predmetu i cilju istraživanja, ali stupanj obrazovanja, zaposlenost i zanimanje te obiteljski status njegove su često korištene odrednice.¹⁰ Socioekonomski status najčešći je pokazatelj društvenog položaja u društvenoj stratifikaciji. Njegove najčešće komponente su obrazovanje, prihodi i zanimanje, ali i tu postoji velika raznolikost pristupa u određivanju socioekonomskog statusa jer se ovisno o temi i cilju istraživanja u obzir mogu uzimati različite kontekstualne varijable.¹¹

Društveni položaj žena u Republici Hrvatskoj u ovom radu opisan je pomoću dimenzija koje se odnose na obrazovanje, zaposlenost i plaće, političku moć i obiteljski život.

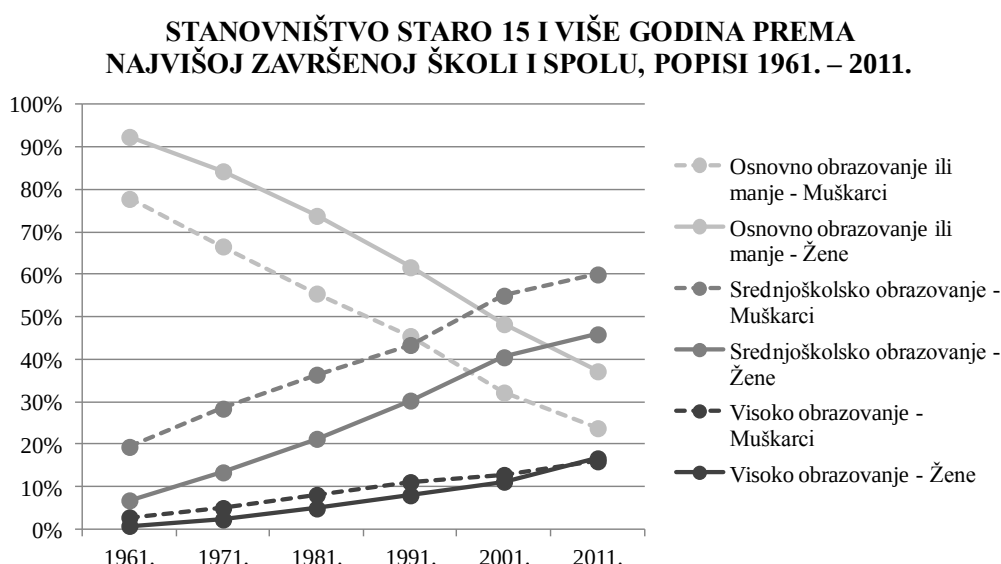
⁹ Izvor: Državni zavod za statistiku (2013): Žene i muškarci u Hrvatskoj 2013.

¹⁰ Primjerice, Spahić-Šiljak (2012:95) u studiji o ženskim feminističkim i muslimanskim identitetima društveni položaj žena određuje sljedećim kategorijama: obrazovanje, zapošljavanje i rad, obiteljski život, aktivizam i feminizam.

¹¹ Npr. Ghosh i Bharati (2005) u istraživanju o statusu i zdravlju žena u Indiji koriste sljedeće kontekstualne varijable kao pokazatelje socioekonomskog statusa žena: pismenost, razina siromaštva, radni status, tip posla, udaljenost od radnog mjesta, Ligeon et al. (2012) u istraživanju o socioekonomskom utjecaju na zdravlje na Karibima i u zemljama središnje Amerike koriste prihode, obrazovanje, posjedovanje televizora, pristup sanitarnom čvoru i čistoj vodi, dok Heydari et al. (2013) u istraživanju o utjecaju socioekonomskog statusa i anomalije na ilegalno ponašanje u Iranu koriste subjektivne mjere s ordinalnima procjenama vrijednosti očevog obrazovanja i zanimanja, obiteljskih prihoda, vrijednosti nekretnine/mogućnost kupnje te samoprocjenu klasne pripadnosti.

2.4.1. Obrazovanje

Žene su u Hrvatskoj, generalno gledajući, slabije obrazovane od muškaraca. Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, udio žena u stanovništvu starom 15 i više godina prema razini obrazovanja je sljedeći: žena s nezavršenom ili završenom samo osnovnom školom ima 37,2%, sa srednjoškolskim obrazovanjem 45,9%, a sa završenom višom školom ili visokim obrazovanjem 16,7%. Za muškarce su podaci sljedeći: osnovna škola ili niže 23,8%, srednja škola 60,0%, viša ili visoka škola 16,0%.¹² Udio nepismenih osoba među ženama u Hrvatskoj iznosi 1,3%, a među muškarcima 0,4%. Slika 1 pokazuje kretanje obrazovnog statusa žena i muškaraca u zadnjih 50 godina. Iako je i dalje više žena nego muškaraca s najnižim obrazovnim statusom (osnovno obrazovanje ili manje), prema zadnjem Popisu stanovništva prvi puta je udio žena s visokoškolskim obrazovanjem nešto veći od udjela muškaraca.

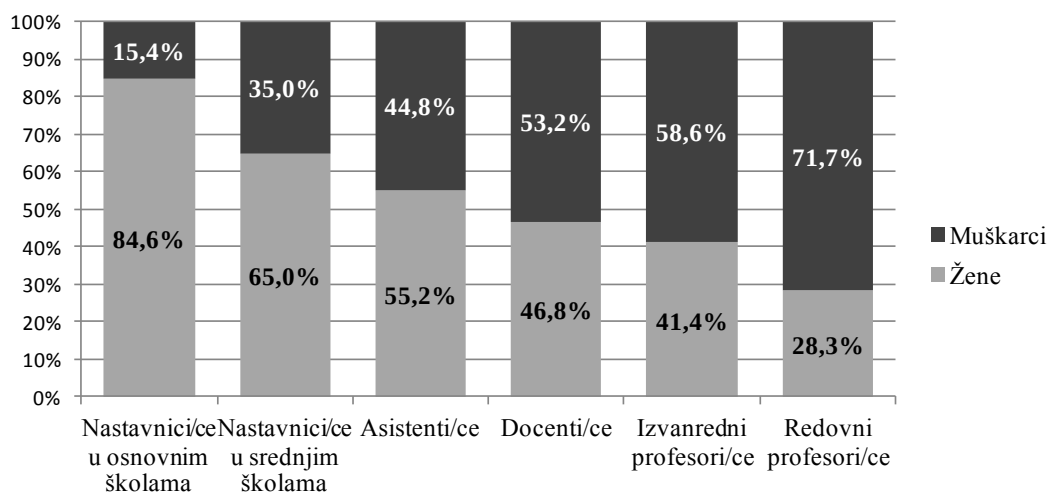
Slika 1. Obrazovni status muškaraca i žena u Republici Hrvatskoj prema Popisima stanovništva 1961. – 2011. godine¹³

No, unatoč generalno nižem stupnju obrazovanja žena od muškaraca u hrvatskom društvu, one tradicionalno prevladavaju u obrazovnom sustavu. Međutim, njihova je zastupljenost najveća na najnižim obrazovnim razinama, a s porastom razine obrazovanja, pada i udio žena među nastavnicima. Dostupni podaci pokazuju da je među nastavnicima u osnovnim i

¹² Razlika do 100,0% odnosi se na nepoznatu razinu obrazovanja.

¹³ Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Podaci prošlih popisa, Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu, Popisi 1961. – 2011. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/usp_10_HR.htm (12.3.2014)

srednjim školama s punim radnim vremenom na kraju školske godine 2010./2011. u osnovnim školama bilo 84,8% žena, u srednjim školama 65,9% žena, a među nastavnicima i suradnicima na visokim učilištima s punim radnim vremenom u ak. god. 2011./2012. 47,8% žena (od toga 55,2% među asistentima, a s porastom znanstveno-nastavnog zvanja smanjuje se udio žena sve na 28,3% među redovnim profesorima/profesorica).

Slika 2. Zaposleni na puno radno vrijeme u šk. god. 2010./2011. (osnovne i srednje škole) i ak. god. 2011./2012. (visoka učilišta) u RH prema spolu¹⁴

Podaci o studentima diplomiranim na visokim učilištima prema području studija u 2011. godini pokazuju da se žene najviše obrazuju u područjima usluga socijalne skrbi (94,8%), u obrazovanju odgajatelja i učitelja (94,4%), znanosti o obrazovanju (87,3%) i biološkim znanostima (82,6%), a najmanje u inženjerstvu i inženjerskom obrtu (16,1%) i računarstvu (15,5%) (najprofitabilnije područje), a potom u uslugama prijevoza (21,7%) i zaštite (26,0%). Prema podacima iz 2011. godine, žene prvi put u hrvatskoj povijesti čine većinu i među magistrima znanosti, magistrima i sveučilišnim specijalistima (56,9%) i među doktorima znanosti (56,8%).¹⁵

¹⁴ Izvor: Državni zavod za statistiku (2013): Žene i muškarci u Hrvatskoj 2013.

¹⁵ Izvor: Državni zavod za statistiku (2013): Žene i muškarci u Hrvatskoj 2013.

2.4.2. Zaposlenost i plaće

Prema Statističkom ljetopisu 2013. žene čine 46% zaposlenih u RH (podaci za 2012. godinu). U odnosu na muškarce, značajno su zastupljenije u sljedećim područjima djelatnosti: zdravstvena zaštita i socijalna skrb, obrazovanje, financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, umjetnost, zabava i rekreacija, pružanje smještaja, priprema i usluživanja hrane te u ostalim uslužnim djelatnostima.¹⁶ Prosječna mjesečna isplaćena neto plaća (prosječno 2011. godine) iznosila je 5.130 kn za žene, a 5.675 kn za muškarce (udio plaća žena u plaćama muškaraca iznosi 90,4%).

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, u veljači 2014. godine žene čine 52,3% od ukupno 378.284 nezaposlenih. Prosjeci za zadnjih nekoliko godina iznosili su 52,8% u 2013. godini (od ukupno 345.112 nezaposlenih), 53,1% u 2012. godini (od ukupno 324.323 nezaposlenih), 53,7% (od ukupno 305.333 nezaposlenih).¹⁷ Od 2008. godine postoji kontinuirani porast ukupnog broja nezaposlenih u RH, ali i blagi pad udjela žena među nezaposlenima.

Stopa rizika od siromaštva (postotak osoba čiji je ekvivalentni dohodak ispod praga od siromaštva, izračunava se iz podataka prikupljenih statističkim istraživanjem Anketa o dohotku stanovništva) za žene je u 2011. godini iznosila 22,1%, a za muškarce 20,0%. Prosječni neto iznos mirovina u prosincu 2012. godine za žene je bio 2.107 kn, a za muškarce 2.710 kn. Među punoljetnim korisnicima socijalne skrbi u 2011. godini žene su činile 50,6%, a među maloljetnima 42,8% korisnika.

Gotovo svi pokazatelji u području zaposlenosti i plaća ukazuju na lošiji društveni položaj žena u odnosu na muškarce.

¹⁶ Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2013, str. 155.

¹⁷ Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje, Statistika, Registrirana nezaposlenost. URL: <http://statistika.hzz.hr/Statistika.aspx?tipIzvjestaja=1> (11.2.2014)

2.4.3. Politička moć

Politička moć žena u Republici Hrvatskoj predstavljena je podacima o zastupljenosti žena u pravosuđu (najvišim pravosudnim tijelima) te putem zastupljenosti u Hrvatskom saboru, u Vladi Republike Hrvatske te rezultatima lokalnih izbora 2013. godine.

U području pravosuđa, među sucima prema vrsti suda u 2011. godini žene prevladavaju na prekršajnim (72,0%), trgovačkim (68%), općinskim (70,4%) i županijskim sudovima (58%), a muškarci u vrhovnom (51,2%) i ustavnom sudu (61,5%). Iako u zadnjih 20-ak godina postoji jaki trend prema izjednačavanju spolne strukture sudaca, muškarci još uvijek prevladavaju na onim sudovima koji imaju veću društvenu moć.¹⁸

Među 151 zastupnikom 7. saziva Hrvatskog sabora je 25% žena (njih ukupno 37). Žene čine 50% podpredsjednika Vlade Republike Hrvatske (2 žene), a od 16 ministarskih mjesta, žene su na dva (12,5%).

Na lokalnim izborima 2013. godine među čelnim osobama u jedinicama regionalne (područne) i lokalne samouprave među županima (ukupno 21) je samo jedna žena (4,8%), među zamjenicima župana (ukupno 42) je 11 žena (26,2%), a među gradonačelnicima i načelnicima općina (ukupno 555) samo 39 žena (7%) i to od 0% u Bjelovarsko-Bilogorskoj, Ličko-Senjskoj, Virovitičko-Podravskoj i Dubrovačko-Neretvanskoj do najviše 15% u Šibensko-Kninskoj i 15,8% u Sisačko-Moslavačkoj. Među njihovim zamjenicima na državnoj razini je 20,2% žena.

Među članovima županijskih skupština udio žena izabranih na državnoj razini je 20,7% (od 9,5% u Zadarskoj županiji do 35,6% Istarskoj županiji te 35,3% u Gradu Zagrebu), a među članovima gradskih i općinskih vijeća 17,9% žena.¹⁹

Navedeni podaci ukazuju na izrazito slabu političku moć žena u Republici Hrvatskoj.

¹⁸ Izvor: Državni zavod za statistiku (2013): Žene i muškarci u Hrvatskoj 2013.

¹⁹ Izvor: Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske (2013): Rodna statistika izabranih kandidata. URL: [http://www.izbori.hr/izbori/dip_ws.nsf/0/C408E6A64F4D390EC1257BA400393261/\\$file/Lokalni_izbori_2013_rodna_statistika_izabranih.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/dip_ws.nsf/0/C408E6A64F4D390EC1257BA400393261/$file/Lokalni_izbori_2013_rodna_statistika_izabranih.pdf) (11.2.2014)

2.4.4. Obiteljski život

Pod dimenzijom društvenog položaja žena koja se odnosi na obiteljski život opisani su broj sklopljenih brakova i razvoda, dob majki pri porodu i pri sklapanju braka, raspodjela kućanskih poslova i brige za djecu u hrvatskim obiteljima te iskustva diskriminacije u obitelji na temelju spola.

Prosječno kućanstvo u Republici Hrvatskoj ima 2,8 članova.²⁰ Podaci unatrag zadnjih 50 godina pokazuju konstantni pad parova s djecom (sa 63,8% u 1971. godini na 54,3% u 2011. godini), a porast parova bez djece (s 24,8% u 1971. godini na 28,6% u 2011. godini).²¹

Broj sklopljenih brakova na 1000 stanovnika prema popisima stanovništva od 1950. do 2011. godine u Hrvatskoj je u konstantnom padu (sa 9,9 u 1950. godini na 4,7 u 2011. godini), dok je broj razvoda na 1000 sklopljenih brakova u porastu (sa 83, tj. 8,3% u 1950. godini na 280, tj. 28% u 2011. godini). U 2011. godini evidentirano je 5.662 razvoda, od toga 3.321 s uzdržavanom djecom, od kojih su u 84,1% slučajeva djeca pripala majci.

Prosječna dob majke pri porodu raste: u 2011. godini iznosila je 27,9 godina za prvi porod, a 29,5 godina za porod općenito. Prosječna dob pri sklapanju braka je za oko 3 godine veća za muškarce nego za žene, a i ona je u zadnjih 60-ak godina u stalnom porastu. Godine 2011. iznosila je 27,6 godina za žene, a 30,4 godine za muškarce. Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo u 2011. godini bilo je 4.347 legalno induciranih prekida trudnoće.²²

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine,²³ u Hrvatskoj 50,5% žena u dobi od 15 i više godina živi u bračnoj zajednici (za muškarce taj postotak iznosi 55,4%), a 2,6% u izvanbračnoj zajednici (među muškarcima 2,8%). Žene koje žive u bračnoj zajednici najzastupljenije su u dobnim skupinama od 30 do 69 godina (između 52% i 74%), dok prema nižim i višim dobnim skupinama ti postoci znatno padaju. Kod muškaraca je trend

²⁰ Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Privatna kućanstva prema broju članova, Popis 2011. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/h02_01_01/H02_01_01.html (12.3.2014)

²¹ Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Podaci prošlih popisa, Obitelji prema tipu, Popisi 1971. – 2011. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/Usp_07_HR.htm (12.3.2014)

²² Izvor: Državni zavod za statistiku (2013): Žene i muškarci u Hrvatskoj 2013.

²³ Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Stanovništvo staro 15 i više godina prema vrsti zajednice u kojoj osoba živi, starosti i spolu, Popis 2011. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_16/H01_01_16_RH.html (12.3.2014)

zastupljenosti života u bračnoj zajednici prema dobi nešto drugačiji, oni su najzastupljeniji u nešto višim dobnim skupinama (od 35 do 84 godine, između 63% i 79%).²⁴

Istraživanje Čuliga, Kufrina i Landripeta (2007) pokazalo je da je raspodjela kućanskih poslova između supružnika/partnera u hrvatskim obiteljima „izrazito u skladu sa stereotipnim rodnim ulogama, pa je većinu poslova moguće definirati kao 'muške' ili 'ženske' pri čemu je drugih, naravno, više“ (Čulig et al., 2007:139). Dominantno ženski poslovi su prije svega: pranje rublja, glačanje, kuhanje, pranje posuđa, pospremanje stana i pospremanje stola nakon obroka, dok su dominantno muški poslovi manji popravci u stanu, održavanje automobila i održavanje stana (ličenje zidova, bojanje drvenarije i sl.). Većina „tipično ženskih“ poslova takve je naravi da ih treba obavljati svakodnevno ili svakoga tjedna, dok bismo „muške poslove“ mogli označiti kao povremene ili čak „sezonske“. Osim toga, ženski poslovi manje su vremenski fleksibilni, tj. ne može ih se odgađati, već ih se treba obaviti u određeno vrijeme. Žene koje rade moraju ih, bez odgađanja i sukcesivno, rješavati po povratku s posla, dok su muški poslovi periodični i lišeni svakodnevne repetitivnosti. Autori kažu kako se za ženske poslove može reći da su produžetak sfere rada u sferu obitelji, a za muške poslove da njihovo obavljanje barem dijelom predstavlja prijelaz iz sfere rada u sferu dokolice. „Posljednje, ali vjerojatno najvažnije: prema karakteru 'muških' i 'ženskih' poslova posve je očito da je ukupan radni angažman žena u obavljanju poslova u kućanstvu – izražen u satima rada – mnogo veći nego angažman muškaraca.“ (Čulig et al., 2007:143). Rezultati istraživanja također pokazuju i rodne neravnopravnosti u brizi za djecu: u nas je posve neuobičajeno da očevi koriste pravo na korištenje dijela roditeljskog dopusta kao i da je briga o djeci pretežito ženski posao.

U najnovijem reprezentativnom istraživanju o rodnoj ravnopravnosti i diskriminaciji u Hrvatskoj (Kamenov i Galić, 2011) utvrđeno je da je svaki peti (19,7%) stanovnik/ica barem jednom bio ili bila žrtva neravnopravnog postupka u obitelji samo zbog svog spola, a o značajno više neravnopravnih postupaka na temelju spola izvještavaju žene (28%) nego muškarci (11%) (Kamenov i Jugović, 2011:128). Ukupno gledano, najveći postotak svih ispitanika bez obzira na spol (46,9%) imalo je iskustvo neravnopravne podjele poslova u kućanstvu (64% žena i 28% muškaraca). Oko 15% izjavljuje da im je bilo zabranjeno baviti se slobodnim aktivnostima tipičnim za suprotan spol (24% žena i 7% muškaraca), a oko 13%

²⁴ Vlastiti izračuni prema podacima iz Popisa stanovništva 2011.

obitelj nije dopustila njihov odabir struke (18% žena i 7% muškaraca). 8% ispitanika moralo je zbog želje partnera/ice prekinuti raditi i posvetiti se obitelji (11% žena i 5% muškaraca). Na svim česticama utvrđene su statistički značajne razlike s obzirom na spol, i to u smjeru većeg iskustva neravnopravnosti među ženama.

Svi navedeni podaci u području obiteljskog života ukazuju na lošiji društveni položaj žena nego muškaraca u hrvatskom društvu.

3. NASILJE NAD ŽENAMA

Nasilje nad ženama jedan je od najgorih oblika kršenja ljudskih prava. Međunarodna istraživanja konzistentno pokazuju da je veća vjerojatnost da će žena biti napadnuta, ozlijeđena, silovana ili ubijena od svog sadašnjeg ili bivšeg partnera, nego od bilo koje druge osobe (Ellsberg i Heise, 2005:12). Unatoč tome, nasilje nad ženama još uvijek je nedovoljno prepoznato kao društveni i zdravstveni problem.

Istraživanja pokazuju da nasilje ugrožava fizičko i mentalno zdravlje žena, smanjuje njihovo samopoštovanje i povećava dugoročni rizik od brojnih zdravstvenih problema kao što su kronične bolesti, fizički invaliditet, upotreba alkohola i droga te depresija (Ellsberg i Heise, 2005:9). Žene koje su bile žrtve seksualnih ili fizičkih napada imaju veću vjerojatnost da će patiti od različitih seksualnih i reproduktivnih zdravstvenih poremećaja, uključujući kroničnu karličnu bol, seksualno prenosive infekcije, neželjenu trudnoću, štetne ishode trudnoće koji uključuju pobačaj i smanjenu tjelesnu težinu novorođenčadi. Fizičko i seksualno nasilje može također imati posljedice na ženinu plodnost. Mnoge međunarodne studije pokazale su da kod žena s nasilnim intimnim partnerom postoji veća vjerojatnost za velik broj djece nego kod žena u nenasilnim vezama. Iako se u početku smatralo kako je velik broj djece rizični faktor za nasilje, vjerojatnije je da je to zapravo posljedica nasilja, tj. da rezultira iz ženine smanjene sposobnosti za kontrolu vremenskog određenja seksualnih odnosa i upotrebe kontracepcije. Naime, kvalitativna istraživanja pokazala su da se bračni zavjeti interpretiraju kao garancija muškarcu na pravo za bezuvjetan seksualni pristup svojoj ženi. (Ellsberg et al., 2001:1-2)

Nasiljem nad ženama sociolozi se počinju baviti 70-ih godina 20. stoljeća u okviru koncepta „nasilja u obitelji“ koji se najčešće fokusirao na nasilje nad djecom i nad ženama. Richard J. Gelles američki je sociolog i jedan od pionira sociologije koji se bavio obiteljskom nasiljem. U svom poznatom članku *Family Violence* (1985) govori o „otkriću obiteljskog nasilja kao društvenog i sociološkog problema“ (Gelles, 1985:347). Gelles objašnjava da su se sociolozi prilično kasno počeli baviti obiteljskim nasiljem. Pod ovim terminom Gelles prvenstveno podrazumijeva nasilje nad djecom i nasilje nad ženama. Socijalni radnici prepoznali su problem nasilja nad djecom još u 19 st., ali nisu o njemu pisali. Pedijatri su 1940-ih godina uočili obrasce dječjih ozljeda kao posljedica nasilja u obitelji, a 1960-ih godina pojavljuje se mnogo literature o nasilju nad djecom. Nasilje nad ženama nije bio u fokusu znanstvenika sve

do 1970-ih godina, a prvi su se njime počeli baviti liječnici medicine. Jedini sociološki radovi prije 1970-ih bili su u sklopu kriminoloških studija o ubojstvima. Star (1980. prema Gelles, 1984) smatra da se sociolozi nisu bavili obiteljskim nasilje zbog tri razloga: a) nedostatka osviještenosti, b) općenitog društvenog prihvaćanja nasilja i c) poricanja problema. 1970-ih godina američki sociolozi prepoznaju nasilje u obitelji kao društveni i sociološki problem. Straus (1974. prema Gelles, 1985) navodi društvene promjene koje su do toga dovele: osjetljivost na nasilje vezano uz vijetnamski rat tijekom kasnih 60-ih i ranih 70-ih godina, jačanje ženskih pokreta te teorijski izazovi zastupnika konfliktnih i društveno aktivnih modela društva. Gelles (1985) opisuje američki društveni kontekst u kojem je obiteljsko nasilje prepoznato kao društveni problem. Obiteljsko nasilje dugo se smatralo privatnim problemom jer se događa unutar doma, a sociolozi su ga smatrali predmetom zanimanja onih koji se bave obitelji, nasiljem i zločinima, ali ne i društvom. Privatna priroda obiteljskog nasilja, fizički i simbolički skrivenog iza kućnih vrata, ne samo da je skrivala problem od javnosti i znanosti, već je i onemogućavala društvenim znanstvenicima pristup žrtvama i počiniteljima nasilja. Početkom 1970-ih SAD donose zakone o obveznom prijavljivanju zlostavljanja i zanemarivanja djece te se počinju prikupljati statistički podaci o nasilju nad djecom dostupni za sociološku analizu. U isto vrijeme, većinom zahvaljujući feminističkim organizacijama, počinju se otvarati i sigurne ženske kuće za žrtve nasilja. Prve studije o nasilju nad ženama provedene su upravo na uzorcima žena smještenih u takvim skloništima. Nadalje, s obzirom da se problemima nasilja nad ženama i nad djecom u početku pristupalo isključivo iz psihijatrijske perspektive, te da su se bilo kakvi društveni faktori isključivali kao irelevantni, sociološki interes za obiteljsko nasilje u ranim 70-im godinama rezultirao je kritikom dotadašnjih istraživanja na dvije razine: metodološkoj (mali, nereprezentativni uzorci, nedostatak grupa za usporedbe, neprimjerena analiza podataka) i teorijskoj (jednodimenzionalni kauzalni modeli i post-hoc teoretiziranje). Sociolozi su nastojali srušiti mitove da se obiteljsko nasilje događa rijetko, samo u siromašnim obiteljima, da ga počinjavaju samo mentalno bolesne osobe te da žene vole biti zlostavljane (Gelles, 1985).

Krajem 1970-ih i početkom 1980-ih sociolozi otkrivaju i druge oblike obiteljskog nasilja: nasilje među braćom/sestrama, prema roditeljima i prema starijim osobama. U prvom desetljeću istraživanja sociolozi su se bavili s četiri glavne teme: definiranje nasilja i zlostavljanja, mjerenjem prevalencije i incidencije nasilja, utvrđivanjem faktora povezanih s nasiljem te razvojem kauzalnih modela i teorija, dok je sredinom 1980-ih njihov istraživački

fokus premješten na utvrđivanje posljedica obiteljskog nasilja, dinamiku nasilja i utjecaj intervencija na pojavu nasilja u obitelji (Gelles, 1985).

Danas se smatra da je termin i koncept „obiteljskog nasilja“ iz feminističke perspektive neprikladan za analizu jer je rodno neutralan i ne naglašava u dovoljnoj mjeri da je obiteljsko nasilje zapravo najčešće počinjeno od strane muškaraca (Ellsberg i Heise, 2005:11).

Poglavlje ovog rada posvećeno nasilju nad ženama podijelili smo u šest dijelova. Prvo iznosimo glavnu terminologiju, definicije i koncepte vezane za fenomen nasilja nad ženama. Potom pružamo pregled glavnih teorijskih objašnjenja uzroka nasilja nad ženama, a nakon toga objašnjenje koncepta mitova o nasilju nad ženama. U četvrtom podpoglavlju predstavljen je središnji koncept ovog rada: ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama. Peti dio predstavlja pregled empirijskih spoznaja o zastupljenosti nasilja nad ženama u Hrvatskoj i svijetu s posebnim osvrtom na ekonomsko nasilje. Posljednji dio odnosi se na metodologiju istraživanja nasilja nad ženama.

3.1. Terminologija, definicije i koncepti

Ellsberg i Heise (2005) u svom opsežnom vodiču za istraživanje nasilja nad ženama objašnjavaju kako i dalje ne postoji konsenzus oko terminologije koja se odnosi na nasilje nad ženama. Mnogi često korišteni termini imaju različita značenja u različitim regijama i studijama te potječu iz raznovrsnih teorijskih perspektiva i disciplina. S obzirom da je većina literature o nasilju nad ženama na engleskom jeziku, u ovom pregledu najčešće korištene terminologije i različitih definicija važno je dati i originalne termine na engleskom jeziku. U sociologiji se često koristi termin „obiteljsko nasilje“ (engl. *family violence*) koji se odnosi na sve oblike zlostavljanja u obitelji bez obzira na dob ili spol žrtve ili počinitelja. Česta je upotreba i termina „*domestic violence*“ koji se najčešće odnosi na zlostavljanje žena od strane sadašnjeg ili bivšeg intimnog partnera, no u nekim dijelovima svijeta (npr. u Južnoj Americi) taj se termin koristi kao sinonim za „*family violence*“, odnosno obuhvaća svako nasilje koje se odvija u domu (ili obitelji), što uključuje i nasilje nad djecom i nad starijim i nemoćnim osobama. Termin „*battered women*“ ili zlostavljane žene najčešće se koristi u Sjedinjenim Američkim Državama i Europi da bi se njime opisale žene koje doživljavaju obrasce sustavne dominacije i fizičkog zlostavljanja od strane njihovih intimnih partnera. Termini „*spouse abuse*“, „*sexualized violence*“, „*intimate partner violence*“ i „*wife abuse*“ ili „*wife assault*“ često se koriste kao sinonimi, iako svaki od njih ima svojih nedostataka („*spouse abuse*“ i „*intimate partner violence*“ ne ekspliciraju da su žrtve najčešće žene, dok „*wife abuse*“ ili „*wife assault*“ ne uključuju nasilje u izvanbračnim zajednicama i na spojevima, odnosno tzv. „*dating violence*“) (Ellsberg i Heise, 2005:10-12).

Zadnjih desetak godina sve je veći međunarodni konsenzus oko korištenja termina „rodno uvjetovano nasilje“ za sve oblike nasilja nad ženama i djevojčicama.

Rodno uvjetovano nasilje (engl. *gender based violence*) odnosi se na nasilje koje je oblikovano rodnim ulogama i statusom u društvu. Rodno uvjetovano nasilje nad ženama ne odnosi se na svaki nasilni čin koji žena može iskusiti (npr. prijetnja oružjem tijekom oružane pljačke nije rodno uvjetovano nasilje). Kompleksna mješavina rodničkih kulturnih vrijednosti, uvjerenja, normi i društvenih institucija implicitno, pa čak i eksplicitno, podržavaju nasilje u partnerskim odnosima i pružaju malo resursa za žrtve. To se posebno odnosi na rodne uloge i očekivanja, muška prava, seksualnu objektivizaciju žena i diskrepanciju u moći i statusu koji

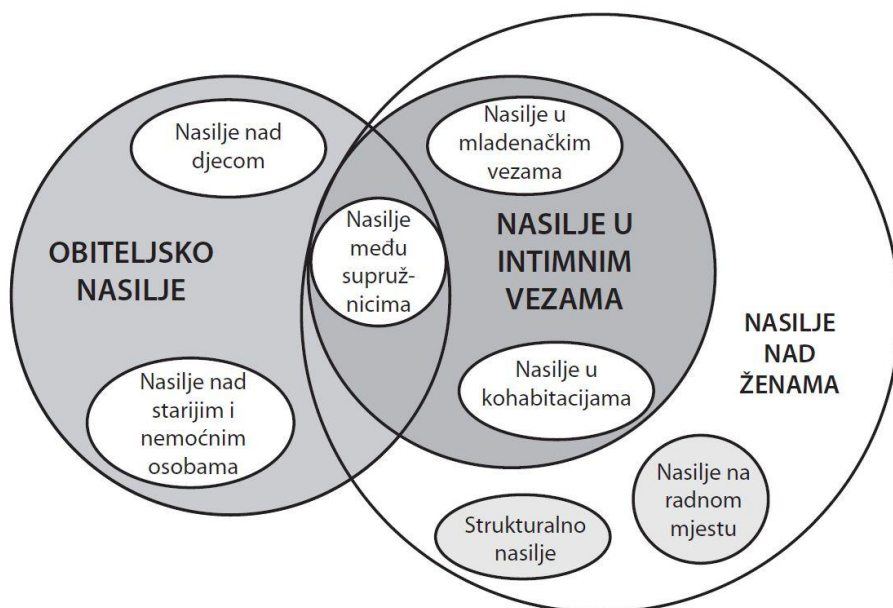
zajedno legitimiziraju, čine nevidljivim, seksualiziraju i pomažu u perpetuiranju nasilja nad ženama (Russo i Pirlott, 2006:181).

Prema True (2012), koncept rodno uvjetovanog nasilja razlikuje se od onog što se u literaturi podrazumijeva pod konceptom nasilja nad ženama. Rodno uvjetovano nasilje odnosi se na ona ženska iskustva nasilja koja su posljedica nejednakih rodni odnosa moći, s time da samo rodno uvjetovano nasilje nije ekskluzivno vezano samo za nasilje nad ženama, već se može odnositi i na nasilje nad muškarcima s obzirom da i muškarci mogu doživjeti nasilje kao posljedicu rodnog stereotipiziranja i klevetanja kad ne uspiju ispuniti dominantne maskulinističke norme (True, 2012:9).

Nasilje u ovom radu definiramo kao **obrasce ponašanja koji imaju za cilj demonstraciju moći, zastrašivanje, prisilnu kontrolu i ugnjetavanje osobe nad kojom se ono vrši** (prema Dasgupta, 2002:1367). Ovako shvaćen pojam nasilja u kontekstu nasilja nad ženama tipičan je za feministički pristup ovom fenomenu, a tako definirano nasilje ima instrumentalnu funkciju: ono čini da se žrtva osjeća, misli ili ponaša na načine koji povećavaju moć i kontrolu zlostavljača (Adams, 1988. prema Peters, 2008a), dok istovremeno ograničava moć, autonomiju i samoučinkovitost žrtve (Peters, 2008a).

Česta je naizmjenična upotreba pojmova nasilje i zlostavljanje (engl. *abuse*). Prema Strausu, Gellesu i Steinmetzu (2006), zlostavljanje je samo jedan ekstremni oblik nasilja, koji se odnosi na fizički izrazito nasilna ponašanja s vrlo štetnim posljedicama po žrtvu pa su zbog toga pridobila velik interes javnosti. No, postoje i brojni drugi oblici i posljedice obiteljskog nasilja koje javnost, iz različitih razloga, ne prepoznaje kao zlostavljanje (Straus et al., 2006:5).

Potrebno je razjasniti i razliku između tri također često nasumično korištena pojma koji se razlikuju s obzirom na objekt nasilja, odnosno s obzirom na to nad kime se nasilje vrši: nasilje u obitelji, nasilje u intimnim vezama i nasilje nad ženama. Shematski odnos ovih pojmova kako ih se razmatra u ovom radu prikazan je na Slici 3. (preuzeto od Klasnić, 2011).

Slika 3. Shematski prikaz različitih vrsta nasilja s obzirom na objekt nasilja
(izvor: Klasnić, 2011:341)

Kao što je već navedeno, nasilje u obitelji i nasilje u intimnim vezama pojmovi su koji se često koriste kao sinonimi. No nasilje u obitelji je širi pojam koji osim nasilja među supružnicima, obuhvaća i nasilje nad djecom te nad starijim i nemoćnim osobama (Wallace, 2004), dok nasilje među intimnim partnerima proširuje pojam nasilja među supružnicima te se orijentira na nasilje u svim vrstama intimnih odnosa (primjerice u mladenačkim vezama ili u kohabitacijama).

Intimna veza obuhvaća „bilo koji romantičan i/ili spolni odnos između dviju osoba koje nisu u biološkoj vezi, uključujući hodanje ili udvaranje, odnose u kojima partneri žive zajedno u istom kućanstvu (kohabitacija), odnose u kojima dvije osobe imaju zajedničku djecu, ali više nisu u formalnom, romantičnom ili seksualnom odnosu te bračne odnose“ (Mouradian, 2000).

Prema Levyu (2008), nasilje u intimnim vezama (engl. *intimate partner violence*) događa se kad osoba koristi silu ili prijetnju silom da bi dobila kontrolu nad intimnim heteroseksualnim ili istospolnim partnerom/icom. Ono je prisutno u svim društvima i kulturama, a iako su neki muškarci zlostavljani od strane žena, žene su dominantno žrtve nasilja u intimnim vezama. Počinitelj nasilja može biti sadašnji ili bivši partner ili suprug; događa se parovima koji žive odvojeno, u kohabitaciji ili u bračnoj zajednici; ljudima koji imaju ili onima koji nemaju zajedničku djecu; onima mlađe, srednje, ali i onima starije životne dobi (Levy, 2008:5).

Kad govorimo o obiteljskom nasilju i nasilju u intimnim vezama, ono se može odnositi i na nasilje nad ženama i na nasilje nad muškarcima. Većina istraživanja ipak pokazuje da nasilje muškaraca nad ženama čini veliku većinu nasilnih incidenata u obitelji i u intimnim vezama. Ventura i Miller komentiraju nalaze brojnih istraživanja obiteljskog nasilja te zaključuju: „Rod ostaje najupečatljiviji faktor koji utječe i na viktimizaciju i na počinjenje nasilja, sa ženama kao vjerojatnim žrtvama i muškarcima kao vjerojatnim počiniteljima.“ (Ventura i Miller, 2007:639).

Napomenimo ipak da postoje i autori koji tvrde kako u obiteljskom nasilju prevladava rodna simetrija, odnosno da su muškarci i žene podjednako često počinitelji i žrtve obiteljskog nasilja. Neke studije potvrđuju ovu tezu. Primjerice, Straus, Gelles i Steinmetz (2006) u prvoj nacionalnoj studiji o obiteljskom nasilju u SAD-u objavljenoj 1980. godine tvrde da, iako klinički uzorci govore u prilog rodne asimetrije sa ženama kao prevladavajućim žrtvama, u općoj populaciji postoji rodna simetrija u nasilju među intimnim partnerima. Kasnije su brojne studije u kojima je korištena njihova poznata Skala taktika rješavanja sukoba (engl. *Conflict Tactic Scale*, ili skraćeno CTS) također potvrdile ovu tezu. No postoje snažne kritike oko definicije nasilja i metodologije istraživanja koja potvrđuju rodnu simetriju (Kimmel, 2008), kao i oko validnosti rezultata dobivenih CTS-om.²⁵

Johnson (1995) daje metodološki argument protiv hipoteze rodne simetrije obiteljskog nasilja. On tvrdi da nacionalna anketna istraživanja o nasilju u intimnim vezama nisu reprezentativna jer većina nasilnih parova odbija sudjelovati u istraživanjima pa stoga takva istraživanja mjere „uobičajeno partnersko nasilje“, odnosno nasilje koje je „rodno balansirano“ i manje okrutno od onog koje se proučava na kliničkim populacijama, a koje Johnson zove „patrijarhalni

²⁵ Conflict Tactic Scale (CTS) ili Skalu taktika rješavanja sukoba razvili su Richard J. Gelles i Murray A. Straus u 1970-im godinama. To je najčešće korišten instrument za mjerenje fizičkog nasilja u obitelji. Sastoji se od 19 čestica koje pokrivaju 3 glavne dimenzije, tj. načina rješavanja sukoba: rezoniranje (racionalna rasprava), verbalna agresija (verbalne ili neverbalne radnje za simboličnu povredu drugoga) i nasilje (fizička agresije). 19 ponašanja hijerarhijski je poredano od blažih prema težim i više agresivnim ponašanjima. Feministkinje snažno kritiziraju valjanost CTS-a zbog toga što je ova skala konceptualno utemeljena na pretpostavci da konflikti postoje u svim društvenim jedinicama te da je nasilje jedan od načina rješavanja konflikata, ostajući pri tome na teorijskoj i interpretacijskoj razini potpuno rodno i dobno neutralna. Iako se slažu da je rad Strausa i Gellesa pomogao u tome da istraživači obiteljskog nasilja preusmjere fokus s individualne psihopatologije na istraživanje društvenih sila koje pridonose nasilju, feministkinje smatraju da ova skala ne uvažava patrijarhalnu prirodu tih društvenih sila. Feministkinje ističu da Straus i Gelles nikada nisu objasnili zašto smatraju da je obiteljsko nasilje najbolje konceptualizirati kao način rješavanja sukoba te smatraju da se nasilje mora konceptualizirati kao taktika koju muškarci koriste kako bi zadržali moć i kontrolu u vezi. (prema Christy-McMullin, 2006:17-19)

terorizam“. Anderson (2005) pak smatra da je pravi argument koji opovrgava ovu hipotezu teorijski, a ne metodološki. Ona tvrdi da je u žaru kontroverzi oko definicija i mjerenja nasilja zanemarana ekvivalentna kontroverza oko konceptualizacije i mjerenja roda te da su nedoumice oko toga kako je nasilje u intimnim vezama rodno uvjetovano odraz veće teorijske zablude oko toga što podrazumjevamo pod pojmom roda. Walker (2007) smatra da je kod studija koje dolaze do podataka o približno jednakom broju nasilnih činova od strane muškaraca i od strane žena problem u nedostatku konteksta u kojem se ti nasilni čini odvijaju. „Neke studije jednostavno prebrojavaju agresivne čine bez da ih stave u kontekst, što rezultira izvještajima da žene u jednakoj mjeri vrše nasilje nad muškarcima kao i muškarci nad ženama. Međutim, kad ovaj problem pažljivije ispitamo, jasno je da jedan ženin šamar ne uzrokuje istu ozljedu muškarcu kao jedan šamar muškarca ženi. Za žene je veća vjerojatnost da će biti žrtve težih ozljeda, čak i kad postoji uzajamno nasilje u vezi. Žene su te koje se nakon obiteljskog nasilja mogu češće vidjeti u odjelima hitne pomoći ili liječničkim ordinacijama kako traže liječničku pomoć. Kad muškarac traži liječničku pomoć, vrlo je vjerojatno riječ o vrlo ozbiljnoj ozljedi poput prostrijelne rane od pištolja ili rane od noža, a takvi napadi od strane žena obično su posljedica iniciranog agresivnog ponašanja muškarca, praćenog ženinim pokušajem obrane.“ (Walker, 2007:67)

Razmatrajući podatke koji potvrđuju, kao i one koji opovrgavaju hipotezu rodne simetrije obiteljskog nasilja, Kimmel zaključuje: „Moja je pretpostavka da, uključujući napade i ubojstva od strane bivših supružnika, ubojstva u braku i seksualno zlostavljanje, omjer nasilja koje počinju muškarci u odnosu na nasilje koje počinju žene iznosi 4:1. S druge strane, nasilje koje je instrumentalno u održavanju kontrole – vrsta nasilja koje je u većoj mjeri sustavno, trajno i štetno – uvjerljivo u većoj mjeri počinjavaju muškarci, sa stopama koje najbolje predaju kriminološke studije. Više od 90 posto takvog nasilja počinjavaju muškarci.“ (Kimmel, 2008:34).

Orijentiramo li se, dakle, samo na nasilje nad ženama, tada navedenim oblicima nasilja pridodajemo i one iz šireg društvenog konteksta koji podrazumijevaju, primjerice, nasilje u radnom okruženju ili strukturalno nasilje.

Za razliku od svih ostalih navedenih oblika nasilja koje možemo okarakterizirati kao interpersonalno nasilje, strukturalno nasilje nad ženama izraženo je u ideologiji manje vrijednosti žena, njihovu nepoštivanju i tretiranju kao objekata. Strukturalno nasilje u

kontekstu nasilja nad ženama odnosi se na raznovrsne prepreke na koje žene nailaze u ostvarivanju osnovnih ljudskih i ženskih prava. Te prepreke svoje korijene vuku iz nejednake raspodjele društvene moći između spolova (i rodova) koja legitimira rodne nejednakosti.

Odabir terminologije i definicija u teorijskom i istraživačkom bavljenju temom nasilja nad ženama izrazito je važan jer utječe na to što ćemo smatrati uzrocima nasilja i faktorima povezanim s nasiljem, ali i na to što ćemo uopće smatrati nasiljem.

„Definicije su toliko važne da su bile u fokusu političkih, javnih i stručnih rasprava.“ (Levy, 2008:107)

„Definicije utječu na ono što se broji i od strane koga, i na ono što znamo o tome koliko je nasilje zapravo rašireno.“ (Levy, 2008:108)

Odabir terminologije i definicija povezano je i s time iz čije će se perspektive nasilje definirati: iz perspektive namjere nasilnika ili iz perspektive percepcije žrtve? Levy (2008) naglašava da se moramo zapitati jesu li u našim definicijama reprezentirane razlike među ženama i kontekstima njihovih iskustava te trebaju li one identificirati pojedinačne činove ili posljedice i ozljede.

Prema Gellesu (1985:351), oni koji nastoje pružiti kroskulturalnu definiciju nasilja ili zlostavljanja (Gelles je pritom govorio o nasilju nad djecom) stoje pred dilemom u kojoj moraju birati između kulturno relativnog standarda s jedne strane, prema kojem svako ponašanje, ovisno o kulturnom kontekstu, može biti nasilno ili nenasilno, i idiosinkratičnog standarda s druge strane, prema kojem je nasilni čin svako ponašanje koje odstupa od normalnog kulturnog standarda. Iako Gelles nije objasnio što je to normalni kulturni standard, odnosno na čiju se kulturu taj standard odnosi, dobiva se dojam da je mislio na onu kulturu iz koje istraživač potječe. To nas stoga opet dovodi do toga da je određeni kulturni relativizam vezan uz poimanje toga što će istraživači i sudionici istraživanja smatrati nasiljem, neizbježan faktor u svakom istraživanju nasilja nad ženama.

„Veliki izazovi nastaju kada znanstvenici pokušavaju operacionalizirati složenu dinamiku obiteljskog nasilja, posebice u pogledu ponašajnih, kognitivnih i afektivnih koncepata. U kvantificiranju nasilja postoje različiti, često proturječni, kriteriji za određivanje fizičkog,

psihičkog i seksualnog zlostavljanja u intimnoj vezi. Kulturne definicije variraju diljem zajednica i zemalja, jer neko ponašanje se u jednoj zajednici može smatrati nasilnim, ali u drugoj ne.“ (Shrader, 2001:12)

Dasgupta (2002) u raspravi o problematičnosti definiranja obiteljskog nasilja kaže da, ukoliko želimo (a prema njoj bismo trebali) prihvatiti široku definiciju nasilja, moramo u obzir uzeti „kulturne norme i razlike u društvenoj moći između muškaraca i žena“ (Dasgupta, 2002:1368).

Prve definicije nasilja nad ženama bile su fokusirane na djela fizičkog nasilja počinjena od strane vjenčanog supruga. Kako je nasilje nad ženama postalo sve više prepoznato kao društveni problem, definicije su postajale sve šire. Prvo su osim fizičkog nasilja uključile i ono seksualno, a kasnije i bračno silovanje (Gelles, 1985). Nakon proširenja na seksualno nasilje, kasnije je prepoznato i psihičko nasilje u obitelji.

Jedan od najpoznatijih socioloških udžbenika – onaj Anthony Giddensa – i dalje u svom četvrtom izdanju obiteljsko nasilje definira samo u terminu fizičkog nasilja: „Nasilje u obitelji možemo definirati kao fizičko zlostavljanje jednog člana obitelji nad drugim članom ili članovima“ (Giddens, 2007:193). Ovakva definicija obiteljskog nasilja danas je u najmanju ruku nepotpuna, a usudujemo se reći i u potpunosti neprihvatljiva.

Jedna od najpoznatijih i najčešće citiranih definicija nasilja nad ženama na koju se oslanjaju brojna istraživanja iz cijelog svijeta je ona Ujedinjenih naroda iz Deklaracije o uklanjanju nasilja nad ženama iz 1993. godine prema kojoj je nasilje nad ženama „bilo koji čin nasilja zasnovanog na spolno/rodnoj osnovi koje rezultira, ili može rezultirati, fizičkom, spolnom ili psihološkom povredom ili patnjom žene, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili svojevoljno oduzimanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu“ (UN General Assembly, 1993, čl.1). Nadalje, prema ovoj deklaraciji, „pojam nasilja nad ženama obuhvaća, ali nije ograničen na sljedeće:

- a) fizičko, spolno i psihološko nasilje koje se događa u obitelji, uključujući udaranje, spolno zlostavljanje ženske djece, nasilje povezano s institucijom miraza, bračno silovanje, osakaćivanje ženskih genitalija i ostale tradicionalne postupke štetne za žene, izvanbračno nasilje i nasilje vezano uz eksploataciju;

- b) fizičko, spolno i psihološko nasilje koje se odvija u društvenoj zajednici, uključujući silovanje, spolno zlostavljanje, spolno uznemiravanje i zastrašivanje na poslu, u obrazovnim ustanovama i drugdje, trgovanje ženama i prisilna prostitucija;
- c) fizičko, spolno i psihološko nasilje počinjeno ili tolerirano od strane osoba u državnoj upravi, bez obzira na mjesto gdje se događa.“ (UN General Assembly, 1993, čl.2)

U istoj se UN-ovoj Deklaraciji napominje kako je nužno prepoznati da nasilje nad ženama predstavlja manifestaciju nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena kroz čitavu povijest koji su doveli do dominacije muškaraca nad ženama, diskriminacije žena i sprečavanja progressa žena u društvu. Ističe se, također, kako je nasilje nad ženama jedan od ključnih društvenih mehanizama kojim se žene dovode u podređen položaj u odnosu na muškarce. Navodi se i kako su neke grupe žena, primjerice žene koje pripadaju manjinskim skupinama, izbjeglice, migrantice, žene koje žive u ruralnim područjima ili u izdvojenim zajednicama, siromašne žene, žene u različitim institucijama ili u pritvoru, ženska djeca, žene s invaliditetom, žene starije dobi i one u ratom zahvaćenim područjima posebno podložne nasilju (UN General Assembly, 1993).

Levy (2008) smatra kako je definicija nasilja nad ženama Ujedinjenih naroda važna jer se fokusira na odgovornost države za bavljenjem ljudskim pravima žena i jer prepoznaje nasilje nad ženama kao rodno uvjetovano nasilje koje je istovremeno i javni i privatni problem. „Važno je izazvati stajalište da nasilje nad ženama nije samo individualni, privatni problem određene žrtve; također je važno prepoznati da je takvo nasilje institucionalizirano i podržano od strane države. Nasilje vidimo kao 'institucionalizirano' onda kad je opravdano kao normalno ili prihvatljivo od strane institucija kao što su religija, pravni sustav, radno mjesto i vladine politike.“ (Levy, 2008:4)

S obzirom na vrijeme kad je nastala (rane 1990-te godine), ne čudi kako navedena definicija Ujedinjenih naroda, bez obzira na pozitivne aspekte njezine formulacije, ne navodi eksplicitno oblik nasilja centralan u ovom radu: ekonomsko nasilje. Danas se ipak u većini novije literature pod pojmom nasilja nad ženama u partnerskim odnosima najčešće podrazumijevaju četiri glavna oblika nasilja: fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko.

Ovdje iznosimo kratak pregled ponašanja i situacija koje opisuju fizičko, seksualno i psihičko nasilje nad ženama u intimnim vezama, dok će ekonomsko nasilje biti zasebno objašnjeno u potpoglavlju 3.4.

Fizičko nasilje odnosi se na svako ponašanje koje nanosi fizičku povredu te na prijetnje i pokušaje nanošenja fizičkih povreda (National Center for Injury Prevention and Control, 2003:8). To mogu biti različiti agresivni postupci poput guranja i naguravanja, šamaranja, udaranja, čupanja kose, bacanja žene u zid, bacanja predmeta u ženu ili blizu nje, sve do incidenata opasnih po život poput napada i ubadanja nožem ili drugim oštrim predmetima te prijetnje ili pucanja na ženu vatrenim oružjem (Walker, 2007:67; Ajduković et al. 2000:57).

Seksualno nasilje (prema Levy, 2008) je bilo koji seksualni čin kojemu se žena ili djevojka podvrgava protiv svoje volje, radi sile ili prijetnje uporabom sile ili prisile, bez pristanka ili bez mogućnosti davanja pristanka. Odnosi se i na seksualno iskorištavanje koje može uključivati spolne odnose s drugima protiv ženine volje, učestalo korištenje ponižavajućeg seksualnog jezika, umanjivanje ili ignoriranje partnerovih osjećaja o seksu te ponižavajuće komentare o partnerovom tijelu. Uključuje i seksualnu kontrolu reproduktivnih prava i bilo koji oblik seksualne manipulacije počinjen od strane nasilnika koji namjerava (ili je kao takav percipiran) uzrokovati emocionalnu, seksualnu ili fizičku degradaciju (Levy, 2008:5). Ajduković i suradnice ga definiraju kao seksualno uznemiravanje, seksualnu zloupotrebu, incest, nedobrovoljne seksualne radnje i silovanje (Ajduković et al., 2000:58) te kažu kako obuhvaća i tjelesno i psihičko seksualno nasilje. Levy (2008) naglašava da je definiranje „pristanka“ i „upotrebe sile“ u kontekstu intimnih veza često mnogo više zbunjujuće nego kad je riječ o napadu nepoznate osobe ili poznanika. Mnoge žene svoja iskustva seksualnih odnosa sa svojim partnerom kad to ne žele, ali se previše boje reći „ne“, ne etiketiraju kao seksualno nasilje ili silovanje.

Walker (2007) govori o seksualnom nasilju u kontekstu svoje teorije „ciklusa nasilja“. Kaže da se seksualno nasilje pojavljuje u gotovo polovici proučavanih nasilnih obiteljskih odnosa, te da se može dogoditi u bilo kojem trenutku ciklusa nasilja. Ponekad žena inicira seksualni odnos kao sredstvo smirivanja nasilnika tijekom faze rastuće napetosti kako bi što je duže moguće mogla odgoditi fazu akutnog nasilnog događaja. U nekim zemljama seksualno nasilje u braku ili bračno silovanje nije ni pravno regulirano niti religijski definirano, jer se čin braka smatra otvorenim pristankom para na seksualne odnose kad god netko od njih to poželi, a taj netko je najčešće muškarac. Ipak, u većini zapadnih zemalja zakoni zabranjuju bračno

silovanje i daju ženi pravo reći „ne“ ukoliko ona u određenom trenutku ne želi imati spolni odnos. Muško agresivno seksualno ponašanje uobičajeno je u pričama zlostavljanih žena. Obično započinje već tijekom udvaranja, a sporadično se nastavlja tijekom trajanje nasilne veze, često nakon svađe ili fizički nasilnog incidenta. Takva ponašanja mogu varirati od sramoćenja žene pred drugim ljudima s grubim šalama ili otkrivanja pojedinosti o njezinom seksualnom životu, do hvatanja za grudi ili stražnjicu na javnom mjestu i kritiziranja njezine odjeće na određenim mjestima. S obzirom da je muškarčeva ljubomora zbog moguće privlačnosti njegove partnerice drugim muškarcima toliko učestala u nasilnim vezama, sve što uzrokuje ljubomoru može biti iskorišteno za započinjanje novog akutnog nasilnog incidenta. Zlostavljane žene izjavljuju da nakon nekog vremena više nisu željele prisustvovati raznim društvenim događanjima, poput poslonih zabava ili obiteljskih okupljanja, zbog straha da će muškarac postati seksualno ljubomoran i nakon toga opet fizički nasilan. Postoje dokazi i o zlostavljačima koji su od svojih partnerica zahtijevali neuobičajene seksualne radnje poput seksa s objektima, životinjama ili trećim osobama. Nije neuobičajeno niti da muškarac snima ove radnje video kamerom i poslije ženi prijeti da će pokazati drugima. Neki muškarci prisiljavaju svoje partnerice na prostituciju i onda kontroliraju tako zarađni novac. Drugi prisiljavaju ženu na seksualne odnose s drugim osobama zbog vlastitog seksualnog zadovoljstva pri gledanju. Žene obično izvještavaju kako nakon nekog vremena popuštaju prisili na uključivanje u ovakve radnje da bi izbjegle eskalaciju nasilja. Ženski osjećaji krivnje i emocionalne nestabilnosti nakon ovakvih događaja, pogotovo ako su bili snimani, slični su onima žrtava silovanja (prema Walker, 2007:68).

Psihičko nasilje odnosi se na različite fizički nenasilne oblike zlostavljanja s ciljem zadobivanja moći i kontrole nad žrtvom. Razarajuće je za ženino psihičko zdravlje i ličnost. Obuhvaća različite zabrane, prijetnje upućene izravno ženi ili nekoj njoj dragoj osobi, uvrede, ismijavanje u javnosti, podcjenjivanje, omalovažavanje, ucjene, obezvređivanje, proglašavanje žene psihički bolesnom ili nestabilnom, kontrolu kretanja, izolaciju i slično (Ajduković et al., 2000:57). Psihičko nasilje je najučestaliji oblik zlostavljanja u nasilnim vezama, a često ga se naziva „ljepilom“ koje drži zajedno obrazac nasilja u vezi. Žrtve psihičkog nasilja osjećaju se iskorišteno, ignorirano, poniženo, osramoćeno ili na neki drugi način psihološki maltretirano. Važno je razlikovati psihičko nasilje u intimnim vezama od psihološke dinamike i efekata disfunkcionalnih, ali nenasilnih veza (Walker, 2007:68). Christian Molidor i Richard Tolman (prema Levy, 2008:6-7) identificirali su i kategorizirali

sljedeće tipove psihičkog nasilja koji se pojavljuju u intimnim vezama adolescenata i odraslih ljudi:

1. *Izolacija ili monopolizacija*: akcije koje nasilnik poduzima da bi sebe učinio središtem života žene – npr. ljubomorani bijes zbog kojeg se žena udaljava od obitelji i prijatelja, učestale provjere dok je s drugima, praćenje, hitni i opasni, ali u konačnici nepotrebni zahtjevi za njezinom pažnjom dok je na poslu ili s drugim ljudima.
2. *Ekonomsko zlostavljanje*: kontrola novca, trošenja i/ili ženinu sposobnost da radi – npr., uzimanje njezinog novca ili ne ostavljanje dovoljno novca za život, kontrola trošenja ograničavanjem pristupa njezinom vlastitom novcu, zabranjivanje da sama obavlja kupovinu, okrutno kritiziranje njezinih financijskih odluka, ometanje njezinog posla ili obrazovanja pojavljivanjem, konstantnim pozivima, uznemiravanjem ili stvaranjem konflikata koji ju plaše ili ometaju.
3. *Degradacija i ponižavanje*: potkopavanje ženinog samopouzdanja sramoćenjem, kritiziranjem ili ruganjem pred drugim ljudima, ili prisiljavanje na to da čini stvari koje ona smatra ponižavajućim.
4. *Kruta očekivanja spolnih uloga*: isticanje da muškost opravdava zlostavljanje – npr., vjerovanje da zlostavljač ima pravo izraziti svoju ljutnju i da je žena je dužna to podnijeti ako je njemu to potrebno; obrana njegovog prava da disciplinira ženu, kažnjava ju, i drži je na „njezinom mjestu“; ili očekivanje da muškarac ima pravo raditi što hoće jer je „gospodar“ u svojoj obitelji.
5. *Psihološka destabilizacija*: dovođenje žene do toga da se osjeća kao da je luda i glupa – npr. manipuliranje tako da ne zna što je istinito, okrutno izvrtanje onoga što kaže ili radi da bi se njezinim riječima ili ponašanjima dala nenamjeravana i luda značenja, ili napadi a ženu nakon što provede neku zajednički donesenu odluku optužujući je da je glupa i da nije napravili ono ili onako kako joj je rekao.
6. *Uskraćivanje emocionalne brige i skrbi*: izmjene ljubavi i okrutnosti, brižna i kažnjavajuća ponašanja kako bi se ženu održalo u stanju u poricanja zlostavljanja i nade da će, ako ona učini sve kako treba, zlostavljač biti odan i brižan.

Kao što se vidi, jedan od tipova nasilja koje Molidor i Tolman svrstavaju pod psihičko je i ekonomsko zlostavljanje. Kasnije konceptualizacije nasilja u intimnim vezama ovu vrstu nasilja razmatraju kao zaseban oblik i postepenu mu u zadnjih desetak godina posvećuju više pažnje na teorijskoj i empirijskoj razini.

3.2. Teorijska objašnjenja uzroka nasilja nad ženama

3.2.1. Raznolikost teorijskih pristupa

Teorijska objašnjenja uzroka nasilja nad ženama razvijana su u različitim disciplinama, uključujući sociologiju, psihologiju, kazneno pravo, javno zdravstvo i socijalni rad (Jasinski, 2001). Kao posljedica toga, razvijena su brojna teorijska objašnjenja među kojima je većinom riječ o unidimenzionalnim ili jednofaktorskim teorijama nasilja, odnosno teorijama koje se, svaka iz svoje perspektive, istovremeno fokusiraju samo na jedan uzrok ili objašnjenje nasilja, obično samo na jednoj razini analize (White i Smith, 2001). Mnoge od njih razvijane su kako bi objasnile nasilje u obitelji, ali se mogu primjeniti i na objašnjenje nasilja nad ženama u intimnim vezama. One mogu biti *mikro-orijentirane*, kao što su npr. teorija društvenog učenja, biološka teorija, psihopatološka teorija, teorija resursa i teorija razmjene ili *makro-orijentirane*, odnosno sociokulturna objašnjenja, kao što su npr. feminističke teorije, opća sistemska teorija, teorija subkultura itd. (Jasinski, 2001).

Čini se kako se svi istraživači slažu samo oko jednog: nasilje je uzrokovano kombinacijom različitih faktora. Dio njih odnosi se na samog nasilnika (njegove osobine ličnosti, genetska predispozicija, neurokemijske abnormalnosti, percepcija i sposobnost procesuiranja informacija...), ali dio i na društveno i kulturno okruženje te na situacijske determinante (Jacquin, 2006).

U Uvodu *Enciklopedije o nasilju nad ženama* također se navodi kako ne postoji jedan samostalni faktor povezan s obiteljskim nasiljem. Umjesto toga, istraživači su zaključili da postoje brojni faktori koji doprinose obiteljskom nasilju. Feministkinje krajem 1960-ih i tijekom 1970-ih godina prve javno govore o fizičkom zlostavljanju žena strane od njihovih partnera. Oslanjajući se na feminističke teorije, pomogle su objasniti odnos između patrijarhata i obiteljskog nasilja. Istraživači su u proučavanju obiteljskog nasilja koristili različite teorijske perspektive poput teorije privrženosti, teorije razmjene, teorije identiteta, teorije ciklusa nasilja, teorije društvenog učenja i teorije koje okrivljava žrtvu. Međutim, postoje čimbenici koji se ne mogu svrstati u jednu teorijsku perspektivu. Korelati su pokazali da određeni faktori poput trudnoće, društvene klase, razine obrazovanja, zlostavljanja životinja i zloupotrebe opijata mogu utjecati na vjerojatnost viktimizacije. (Jackson, 2007:xx)

Prema Baraku (2006), jednodimenzionalne teorije nasilje objašnjavaju na jedan od dva načina. Prvi je u terminima „svojstava“ ili „procesa“ koji su za individuu ili izvanjski, tj. *eksterno motivirani* ili unutrašnji, tj. *interno motivirani*. U svakom slučaju, ljudi su prema ovim teorijama stimulirani na akt nasilja. Drugi način je u terminima neuspjeha, odsutnosti ili nedostatka *internih ili eksternih ograničenja* za sprečavanje ili zabranjivanje ljudima da reagiraju na svoje nasilne impulse. Ova ograničenja su tipično reprezentirana ili kao samokontrola ili kao socijalna kontrola. Svim takvim teorijama zajedničko je reduciranje nasilja na primarno jednu ili eventualno set varijabli. Iako takve teorije često uvažavaju važnost i drugih varijabli, rijetko ih uključuju u istraživanja i analize. Koristeći ove dvije dimenzije, Barak (2006) klasificira najpoznatije jednodimenzionalne teorije o nasilju. Tablica 1 prikazuje teorije koje se s obzirom na podrijetlo i prirodu uzroka nasilja mogu svrstati samo u jednu ćeliju njegove kontingencijske tablice jer se odnose samo na jednu vrstu porijekla i prirode uzroka nasilja, dok tablica 2 prikazuje one teorije koje istovremeno u obzir uzimaju različita porijekla i/ili prirode uzroka nasilja.

Tablica 1. Tipologija interpersonalnih objašnjenja nasilja: jedno-ćelijski modeli

	Podrijetlo uzroka nasilja	
Priroda uzroka nasilja	Eksterni	Interni
Motivacija	<i>Sociobiološka teorija</i> <i>Teorija društvenog učenja</i> <i>Teorija subkulutra</i> <i>Patrijarhalna teorija</i>	<i>Psihološka teorija</i>
Ograničenje	<i>Evolucijska teorija</i> <i>Teorija razmjene</i> <i>Teorija resursa</i>	

Izvor: Barak, 2006:135

Tablica 2. Tipologija interpersonalnih objašnjenja nasilja: više-ćelijski modeli

	Podrijetlo uzroka nasilja	
Priroda uzroka nasilja	Eksterni	Interni
Motivacija	<i>Teorija nejednakosti</i> <i>Ekološka teorija</i> <i>Teorija općih sustava</i>	<i>Teorija nejednakosti</i> <i>Teorija psihopatološkog konflikta</i> <i>Teorija općih sustava</i>
Ograničenje	<i>Ekološka teorija</i> <i>Teorija općih sustava</i>	<i>Teorija psihopatološkog konflikta</i>

Izvor: Barak, 2006:136

Kurst-Swanger i Petcosky (2003) u opsežnom pregledu teorijskih pristupa obiteljskom nasilju daju, po našem mišljenju, najiscrpniju sistematizaciju postojećih teorija i perspektiva. Velik broj različitih teorija klasificiraju u četiri skupine: analize na mikro razini, mezo razini, makro razini i multidisciplinarne analize (tablica 3).

Tablica 3. Sistematizacija teorijskih objašnjenja obiteljskog nasilja prema Kurst-Swanger i Petcosky (2003)

Teorijski modeli i specifične teorije
Razina mikro analize
<i>Psihijatrijski/psihopatološki model</i> <i>Definicija:</i> Poznat kao „medicinski model“, vidi obiteljsko nasilje kao rezultat psihopatologije ondividualnih članova obitelji (npr. mentalna bolest, poremećaji ličnosti, alkoholizam, itd.) <i>Psihobiološka perspektiva:</i> Biološki utemeljena, vidi obiteljsko nasilje u terminima inherentnih osobnih karakteristika ili kao na rezultat povišene razine hormona, abnormalnosti na mozgu, mentalnih bolesti itd. <i>Psihodinamička perspektiva:</i> Utemeljena u Freudovoj teoriji, vidi obiteljsko nasilje kao rezultat unutrašnjih konflikata, abnormalnih instinkata smrti i abnormalnih agresivnih tendencija. <i>Teorija žrtve:</i> Vidi obiteljsko nasilje u terminima karakteristika ličnosti žrtve; „okrivljavanje žrtve“.
Razina mezo analize
<i>Sociopsihološki model</i> <i>Definicija:</i> Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima obrazaca interakcije u obitelji i odnosa između pojedinih članova obitelji. <i>Teorija traumatskog povezivanja:</i> Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima jedinstvenog odnosa koji se razvija između žrtve i zlostavljača. <i>Teorija stresa:</i> Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima povećane razine stresa u obitelji. Znanstvenici proučavaju obilježja obitelji i probleme koji čine obitelj sklonu nasilnim interakcijama (npr. socijalna izolacija, alkoholizam, provođenje previše vremena zajedno, itd.). <i>Teorija resursa:</i> Utemeljena na teoriji moći, objašnjava obiteljsko nasilje u terminima tko u obitelji ima najviše resursa – društvenih, osobnih i ekonomskih. <i>Interakcionistička teorija:</i> Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima obiteljskih procesa i interakcija članova obitelji. Posebice se orijentira na efekte procesa starenja na obitelj. <i>Teorija moći:</i> Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima prirodnih razlika u količini moći koje postoje unutar obitelji, a temelje se na rodu i dobi. <i>Teorija razmjene/socijalne kontrole:</i> Razvija ju George C. Homans, a izgrađena na radu Gellesa, utemeljena na ekonomskoj filozofiji koja objašnjava obiteljsko nasilje u terminima troškova i nagrada. <i>Sociobiološka teorija:</i> Odnosi se specifično na zlostavljanje djece i čedomorstvo, vidi nasilje kao rezultat smanjenja vjerojatnosti prenošenja „loših“ gena na buduće generacije. Orijentira se na reproduktivni potencijal djece i potrebna ulaganja roditelja.
<i>Teorija društvenog učenja:</i> Poznata kao intergeneracijska teorija i utemeljena u djelu Alberta Bandure; objašnjava obiteljsko nasilje u terminima kognitivnih procesa i demonstrira kako je nasilje naučeno kroz modeliranje, oponašanje i poticanje. <i>Teorija društvenog konflikta:</i> Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima utjecaja socijalne izolacije na obiteljsko zdravlje: međusobni odnosi unutar obitelji te odnosi obitelji i zajednice.

Razina makro analize

Sociokulturni model

Definicija: Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima društveno konstruiranih varijabli.

Teorija kulture nasilja: Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima širih društvenih vrijednosti i normi.

Perspektiva kulturnog odobravanja nasilja: Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima stupnja u kojem je nasilje prihvatljivo u širem društvu.

Perspektiva subkulture nasilja: Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima subkultura koje vrednuju i koriste nasilje u većoj mjeri nego što je to prihvatljivo u širem društvu.

Patrijarhalno-feministička teorija: Utemeljena u feminističkoj misli, objašnjava obiteljsko nasilje u terminima kako je društvo socijalno konstruirano putem roda i muške dominacije.

Teorija okolinskog stresa i napetosti: Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima strukturalnih nejednakosti u društvu: siromaštva, rase, socioekonomskog statusa.

Političko ekonomska teorija: Utemeljena na gerontološkoj perspektivi, vidi obiteljsko nasilje u terminima kako je starenje društveno konstruirano i na koji nači to predisponira starije ljude zlostavljanju.

Multidimenzionalni model

Definicija: Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima svih varijabli koje bi mogle utjecati na situaciju.

Opća teorija sustava: Objašnjava obiteljsko nasilje u terminima obiteljskog sustava i njegove povezanosti s društvom; uključuje individualne (psihološke) varijable, varijable obiteljske interakcije (socijalnopsihološke), društveno strukturalne (sociokulturne) varijable.

Ekološka teorija: Razvili su ju Garbarino i Belsky; objašnjava obiteljsko nasilje, a posebno zlostavljanje djece, unutar tri razine analize: odnos organizma i okoliša, interakcija i preklapanja sustava u kojima se odvija ljudski razvoj te kvaliteta okoliša.

Izvor: Kurst-Swanger i Petcosky, 2003:34-35.

Cunningham i suradnice (1998) u svom opsežnom pregledu teorijskih objašnjenja uzroka muškog nasilja nad intimnim partnericama zaključuju sljedeće:

- većina teorijskih objašnjenja obiteljskog nasilja usredotočuje se na društvene čimbenike, obiteljske varijable ili karakteristike pojedinaca,
- niti jedan teorijski pristup nema dovoljnu empirijsku potporu da bi se izdvojio kao pristup s najvećom eksplanatornom moći, ali svaki pridonosi vrijednu perspektivu, ističući složenost problema i nepostojanje jednostavnih rješenja,
- sve veći broj teoretičara nastoji pružiti objašnjenja koja integriraju varijable na društvenoj, obiteljskoj i individualnoj razini,
- uočene razlike između različitih teorijskih pristupa mogu biti pretjerane, moramo se usredotočiti na ono što im je zajedničko. (Cunningham et al. 1998:iii)

U ovom dijelu rada pojasnit ćemo pretpostavke nekih od najpoznatijih spomenutih teorija, onih koje smatamo relevantnima u ovom radu. No, kako je cijeli rad utemeljen prvenstveno na feminističkoj teorijskoj orijentaciji i socijalno-ekološkom modelu objašnjenja nasilja, te će teme biti zasebno opširnije obrađene u sljedećim potpoglavljima.

Psihopatološka teorija

Psihijatrijska ili psihopatološka teorija (negdje: model) razvija se tijekom 1960-ih godina „otkrićem“ nasilja nad djecom u obitelji, kad se još mislilo da je to rijetki i izolirani problem. Nasilje u obitelji prema ovoj teoriji objašnjava se kao rezultat psihopatoloških karakteristika individue koja počinjava nasilje pa je fokus istraživača bio na osobinama ličnosti nasilnika (poput nezrelosti, impulzivnosti, narcizma, egocentrizma, sadomazohizma itd.), poremećajima ličnosti, mentalnim bolestima te konzumaciji droge i alkohola. Unutar ove teorije razlikuju se dvije perspektive: psihobiološka i psihodinamička. Prva je biološki utemeljena u kojoj se obiteljsko nasilje proučava u terminima inherentnih osobina ličnosti ili kao rezultat povećane razine hormona, abnormalnosti na mozgu, mentalnih bolesti i sl. Druga se temelji Freudovoj teoriji, a obiteljsko nasilje vidi kao rezultat internih konflikata, abnormalnog nagona smrti ili abnormalnih nagona za agresivno ponašanje. (Kurst-Swanger i Petcosky, 2003:33-36)

Kasnije se fokus ove teorije proširio i na proučavanje različitih psihopatoloških osobina žrtve. Ovaj pristup razvija se u teoriju kasnije nazvanu „teorija koja okrivljava žrtvu“ jer žene prikazuje kao mazohistice i postulira da na neki način uživaju u nasilju i same ga izazivaju. Rana viktimološka istraživanja usvajaju ovaj pristup prihvaćajući koncept dijeljene odgovornosti nasilnika i žrtve te fokusiranjem na njihovu interakciju uz pretpostavku da ona recipročno uzrokuje viktimizaciju (Ituarte, 2007:715).

Kurst-Swanger i Petcosky (2003) napominju da nema snažnih empirijskih dokaza za pretpostavke ovog modela, da istraživači nisu uspjeli uspješno kategorizirati nasilike u tzv. „profil nasilnika“ te da su mnogi istraživači odbacili ovaj model proglašavajući ga prepojednostavljenim objašnjenjem koje samo za sebe ne može objasniti obiteljsko nasilje, već ga se može uzeti u obzir jedino kao mali dio mnogo šire slike.

Teorija privrženosti

Prema Sonkinu (2007), teorija privrženosti korisna je za razumijevanje ponašanja nasilnika jer objašnjava kako rana iskustva u djetinjstvu oblikuju doživljaje iskustava bliskih odnosa u odrasloj dobi.²⁶ Razvoj teorije privrženosti počinje 1970-ih godina u djelima psihijatra Johna Bowlbya koji se bavio proučavanjem emocionalnih stanja novorođenčadi koja su zbog hospitalizacije bila odvojena od svojih roditelja. Tzv. „sustav privrženog ponašanja“ (za kojeg je vjerovao da je jedan od četiri glavna sustava koji su urođeni i imaju funkciju preživljavanja vrste) uključuju se nakon što se pojavi neka vrsta alarma (od unutrašnjih kao što je npr. fizička bol do vanjskih kao što je npr. gubitak kontakta sa skrbnikom), a jednom kad je aktiviran može ga „isključiti“ samo fizička prisutnost objekta privrženosti. Primijetio je postojanje tri faze ponašanja nakon što se dijete odvoji od roditelja: protest, očaj i odvajanje. Kad objekt privrženosti kontinuirano ne reagira na djetetov „poziv u pomoć“, razvijaju se nesigurni obrasci privrženosti koji mogu biti podloga za interpersonalne probleme kasnije tijekom života. Nastavljajući se na njegov rad, psihologinja Mary Ainsworth utvrdila je tri vrste privrženosti kod novorođenčadi: sigurna, anksiozno-povučena i anksiozno-ambivalentna, iako se neka novorođenčad nisu mogla svrstati niti u jednu od ovih kategorija pa se govori i o četvrtoj „neodređenoj“ kategoriji privrženosti. Kasnije studije pokazale su konzistentne kroskulturalne nalaze sa otprilike 65% sigurno i 35% nesigurno privržene novorođenčadi. 1980-ih godina razvija se područje proučavanja privrženosti odraslih u kojem socijalni psiholozi govore o stilovima, a psiholozi o stanjima privrženosti. U kontekstu obiteljskog nasilja i nasilja nad ženama, utvrđeno je da mnogi nasilnici imaju nesigurne stilove privrženosti. Don Dutton je početkom 1990-ih istražujući različite tipove nasilnika i uključujući u svoje upitnike i mjere privrženosti utvrdio da počinitelji obiteljskog nasilja imaju više stope nesigurne privrženosti, nego što je to slučaj u općoj populaciji i zaključio da bi inkorporiranje teorije privrženosti moglo biti korisno za terapiju za nasilnike (prema Sonkin, 2007:42-43).

²⁶ Sonkin ističe da, iako se teorija privrženosti odnosi primarno na muške počinitelje nasilja, mnogi principi ove teorije mogu se odnositi i na žene koje vrše nasilje (Sonkin, 2007:41).

Teorija traumatskog povezivanja

Kao suvremena teorija, teorija traumatskog povezivanja obiteljsko nasilje objašnjava u terminima jedinstvenog odnosa koji se razvija između žrtve i zlostavljača. Teorija je upotrebljavana za objašnjenje nasilja u intimnim odnosima, nasilja nad djecom i incesta. Dutton i Painter (1981. prema Kurst-Swanger i Petcosky, 2003:37) definiraju traumatsko povezivanje kao „jake emocionalne veze koje se razvijaju između dvije osobe od kojih jedna osoba maltretira, tuče, prijeti, zlostavlja ili zastrašuje drugu“. Mary deYoung (1992. prema Kurst-Swanger i Petcosky, 2003) dalje razvija ovu teoriju dodajući da trauma uzrokovana zlostavljanjem stvara jaku emocionalnu vezu koju karakteriziraju kognitivne deformacije i nesvjesne bihevioralne strategije koje dovode do stalnog ponavljanja zlostavljanja i jačanja povezanosti žrtve i zlostavljača. Ovu povezanost odlikuje uzajamna emocionalna zavisnost žrtve i zlostavljača. Ta emocionalna zavisnost, ili traumatska veza, se razvija jer zlostavljanje karakterizira isprekidano pojačavanje, tj. naizmjenične visoko pozitivne i visoko negativne interakcije žrtve i zlostavljača. U takvom odnosu i žrtva i zlostavljač osjećaju kognitivne deformacije koje uključuju krivnju, odgovornost, moć i povjerenje. Bihevioralne strategije su takve da često žrtvu dovode u situacije s visokim rizikom viktimizacije, a zlostavljača u situacije s visokim rizikom ponovnog počivanja nasilja da bi se riješio tenzija, frustracije ili tjeskobe (Kurst-Swanger i Petcosky, 2003).

Jedan od najpoznatijih oblika traumatskog povezivanja je tzv. Stockholmski sindrom.²⁷ Ovaj složeni psihološki fenomen podrazumijeva identifikaciju i emotivnu vezanost žrtve za agresora do koje dolazi nakon dužeg vremena zlostavljanja. Ova je pojava prvi put primijećena 1973. godine u pljački banke u Stockholmu u kojoj su napadači uzeli zaposlenike banke za taoce pri čemu se, nakon nekog vremena, razvio emotivan odnos između taoca i pljačkaša banke. Nakon 6 dana držanja u zatočeništvu, umjesto ljutnje i mržnje prema pljačkašima, neke od žrtava razvile su osjećaje lojalnosti i odanosti prema svojim zarobljivačima. Kad je policija pokušala intervenirati, neki taoci su pokazali negativne stavove i osjećaje prema policiji, kao i drugima koji su im pokušavali pružiti pomoć (Burke, 2009:266).

Stockholmski sindrom teško je jednoznačno odrediti, ali mnogi se stručnjaci slažu kako je on automatiziran, često nesvjestan, emocionalni odgovor na traumu viktimizacije (de Fabrique et

²⁷ Opis Stockholmskog sindroma autorica ovog rada je u skraćenom obliku objavila u Klasnić, 2011:349.

al., 2007). Da bi se ovaj sindrom razvio, moraju postojati barem tri situacijska faktora: (1) žrtva mora biti zlostavljana duže vrijeme, (2) žrtva i nasilnik moraju konstantno biti u kontaktu te se (3) nasilnik barem povremeno mora prema žrtvi ponašati ljubazno (de Fabrique et al., 2007). Stockholmski sindrom ilustrira na koji način neujednačenost odnosa moći između nasilnika i žrtve mogu rezultirati jakom emocionalnom vezom (Seeley i Plunkett, 2002). Naime, žena žrtva obiteljskog nasilja često je, izolirana od prijatelja i obitelji, bez financijskih sredstava, imovine i zaposlenja te iz objektivnih razloga ne može napustiti nasilnu okolinu. Njezino preživljavanje ovisi o nasilniku jer je sva moć u njegovim rukama, a sama žrtva nasilja često, radi izolacije od vanjskog svijeta, na cijelu situaciju počinje gledati iz perspektive nasilnika. Ako, uz to, nasilnik barem povremeno pokazuje žaljenje zbog svojih postupaka i ljubazan odnos prema žrtvi, ovi faktori dovode do identifikacije i emotivnog vezanja žrtve za nasilnika koje uključuje naklonost, empatiju i lojalnost. S obzirom da žrtve često žive u nemoći i izloiranosti, njihov opstanak ovisi o hirovima zlostavljača. Stoga identificiranje s nasilnikom služi kao obrambeni mehanizam od daljnjeg zlostavljanja. Burke (2009) napominje kako Stockholmski sindrom nije izgovor za zlostavljanje, niti je oblik teorije koja okrivljava žrtvu, već opisuje psihološki fenomen koji služi kako bi se smanjila bol i patnja žrtava koje su privremeno izgubile moć i kontrolu u nasilnoj vezi.

Teorija obiteljskog stresa

Obiteljsko nasilje dugo se razumijevalo kao problem onih obitelji u kojima postoji povećana razina stresa, onog ekonomskog, socijalnog ili osobnog. Empirijska istraživanja potvrđuju hipoteze da stres i tenzije u obitelji povećavaju rizik od zlostavljanja između članova obitelji. Gelles i Staus (1988), primjerice, na obitelj gledaju kao na jednu od najnasilnijih društvenih institucija (uz iznimku policije i vojske u vrijeme ratnog stanja), a na brak kao na „dozvolu za udaranje“.

Teorija obiteljskog stresa temelji se na tzv. ABC-X modelu Reubena Hilla (prema Godboldt, 2009). Hillov model pokazuje kako veze između obiteljskih stresora (A); resursa individua, obitelji i zajednice (B) i obiteljske interpretacije stresora (C) međusobno djeluju i stvaraju obiteljsku krizu. Obiteljski stresori uključuju različite pozitivne i negativne životne događaje kao što su rođenje ili smrt člana obitelji, brak ili razvod, nove poslovne prilike i nezaposlenost. Resursi su važni jer imaju utjecaj na sposobnost obitelji da se bolje ili lošije

nosi sa stresom. Obitelji koje se putem dostupnih resursa bolje nose sa stresom lakše prevladavaju stresore i suzdržavaju se od nasilja i viktimizacije. Resursi mogu postojati na razini individue (jake vještine nošenja s problemima, obrazovanje, samokontrola itd.), na razini obiteljskog sistema (dobre komunikacijske vještine, jak osjećaj kohezije itd.) i na razini zajednice (podrška prijatelja, grupe podrške u zajednici, usluge profesionalne obuke itd.). Isti životni događaj može biti različito interpretiran od strane različitih obiteljskih jedinica, stoga je obiteljska percepcija stresora također važna. Na primjer, na rođenje novog djeteta neke obitelji mogu gledati pozitivno, dok za druge ono može biti percipirano kao financijski ili emocionalni teret.

Finkelhor (1981. prema Kurst-Swanger i Petcosky, 2003) je utvrdio četiri zajednička obilježja nasilnih obitelji: razlike u moći, socijalna izolacija, slične posljedice po žrtve te povećana konzumacija alkohola i kemijske ovisnosti. Socijalna izolacija, posljedice po žrtvu i nasilnika te povećana konzumacija alkohola i kemijska ovisnost mogu se, prema Kurst-Swanger i Petcosky (2003) smatrati faktorima koji pridonose teoriji stresa. Razlike u moći mogu, ali i ne moraju uzrokovati stres.

Teorija društvenog učenja

Teorija društvenog učenja jedna je od najpopularnijih eksplanatornih perspektiva u literaturi o obiteljskom nasilju (prema Mihalic, 2007). Često se definira kao međugeneracijski „ciklus nasilja“ ili „teorija međugeneracijskog prijenosa nasilja“. Kad se primijeni na obitelj, teorija kaže da se ponašanje formira na temelju ponašanja kojima su ljudi bili izloženi u djetinjstvu. Nasilje se uči kroz ponašanje obiteljskih „uzora“ (roditelja, braće i sestara, rođaka, momaka i djevojaka), učvršćuje se tijekom djetinjstva, a nastavlja se u odrasloj dobi kao mehanizam suočavanja sa stresom ili kao metoda za rješavanje sukoba (Bandura, 1973. prema Mihalic, 2007:645). Temelji se na Bandurinoj (Bandura, 1977) teoriji društvenog učenja agresivnog ponašanja.

Glavna hipoteza međugeneracijskog ciklusa nasilja je da su nasilne osobe takvo ponašanje naučile kao rezultat toga da su tijekom djetinjstva bile žrtve ili svjedoci agresivnog ili nasilnog ponašanja. Djeca koju su roditelji zlostavljali mogu internalizirati vrijednosti i obrasce ponašanja koji ih navode da i sami zlostavljaju vlastitu djecu, a djeca koja su

promatrala roditelje koji su bili nasilni jedno prema drugome mogu razviti veću sklonost prema tome da će i sami postati nasilni prema svojim partnerima. Prijenos nasilnog ponašanja događa se kroz procese modeliranja, neuspjeha u učenju prikladnih načina za rješavanje sukoba te poticaja na nasilno ponašanje (Mihalic, 2007:645).

No, postavlja se pitanje, zašto neki ljudi koji su u djetinjstvu bili žrtve ili svjedoci nasilja kasnije tijekom života postaju nasilni, a drugi ne. Prema Bandurinoj teoriji, samo izlaganje nasilju ne osigurava opservacijsko učenje. Sveobuhvatna teorija opservacijskog učenja uključuje četiri komponente koje utječu na njegovu prirodu i stupanj: procesi pažnje (promatrač ne može učiti ako ne obraća pažnju na ono što se oko njega događa), procesi retencije (zadržavanja sadržaja) i memorije, procesi pogona (promatrač mora biti fizički i intelektualno sposoban za izvršavanje naučenih ponašanja) te procesi poticanja i motivacije. Uzimajući u obzir navedene komponente, teorija društvenog učenja kaže da neki ljudi ne nauče ponašanja svojih modela iz djetinjstva jer nisu na njih obraćali pažnju, njihova sjećanja su se s vremenom izgubila ili promijenila, njihove intelektualne i fizičke sposobnosti mogu ograničavati izvedbu naučenog ponašanja ili se naučena ponašanja ne moraju izvoditi ako nemaju funkcionalnu vrijednost za osobu koja ga izvodi (Mihalic, 2007:649-650).

Mihalic (2007:651) naglašava da iako su mnoge rane studije potvrdile povezanost nasilnosti u odrasloj dobi s izlaganjem nasilju u djetinjstvu (bilo kao svjedok ili kao žrtva), te studije pate od brojnih metodoloških slabosti poput uzoraka iz skloništa ili klinika (na kojima se generalno utvrđuje jača veza između iskustava nasilja u djetinjstvu i u odrasloj dobi), malih uzoraka, nedostaka kontrolnih skupina za usporedbu i korištenja retrospektivnih podataka i analiza. Ipak, ta je veza potvrđena u i nekim snažnijim studijama na nacionalnim uzorcima. No, novija istraživanja sa sofisticiranijim analizama koja koriste multivarijatnu statistiku zajednički pokazuju da bi se veza između nasilja u djetinjstvu i u odrasloj dobi mogla objasniti drugim faktorima. Naime, brojna istraživanja pokazuju da se empirijski utvrđena povezanost nasilja u djetinjstvu i nasilja u odrasloj dobi smanjuje ili čak nestaje ako se kao intervenirajuće varijable uključe razni društveni, obiteljski i kontekstualni faktori poput socioekonomskog statusa, bračnih konflikata, nezaposlenosti itd. (Mihalic, 2007:650).

Teorija ciklusa nasilja

Teoriju ciklusa nasilja razvila je, zajedno s teorijom naučene bespomoćnosti, psihologinja Lenore Walker krajem 1970-ih godina na temelju analiziranih intervjua s 400 pretučenih žena (prema Nikolić Ristanović, 2011). Ova teorija, iako se ne bavi samim uzrocima nasilja, već objašnjava dinamiku nasilnih veza, jedna je od najviše citiranih teorija u literaturi o obiteljskom nasilju (Sullivan i Kuehnle, 2007). Ciklus nasilja odvija se u tri faze koje slijede nakon perioda udvaranja (tzv. „period medenog mjeseca“), a može ga se identificirati u većini, iako ne u svim nasilnim vezama (Walker, 2007:65).

Walker (2007:65) period udvaranja u vezama u kojima kasnije dolazi do nasilja opisuje kao period okarakteriziran izrazito laskavim ponašanjem od strane nasilnika koji je pun ljubavi prema ženi. Mnoge žene kažu kako im se takav muškarac na početku nije svidio zbog pridavanja prevelike važnosti i prava samome sebi te ponekad i agresivnog ponašanja prema drugima, ali da im je postupno, zbog pažnje i nježnosti koju im je pružao, postao privlačan. Ovi muškarci u početku pokazuju mnoge znakove „agresivnog udvaranja“ (učestali telefonski pozivi, neprihvatanje „ne“ kao odgovora, povećan poticaj na uživanje i zabavu) te na različite načine nastoje u što kraćem vremenu postići visok stupanj intimnosti sa ženom (pomaganje ženi oko njezinih problema, pažljivo slušanje i razumijevanje, povjeravanje intimnih detalja o sebi i svojim eventualnim ranijim iskustvima nasilja). Na taj način razvija se ovisnost žene o muškarcu, a u nekim slučajevima i muškarca o ženi. Kako par provodi sve više vremena zajedno, žena postaje izolirana od svojih prijatelja i obitelji. Nakon što je muškarac siguran da je ženu „zaveo“, započinje ciklus nasilja.

Prema Walker (2007:65-67), prva faza ciklusa nasilja je period *jačanja tenzija* ili faza *rastuće napetosti*. U ovoj fazi dolazi do brojnih manjih incidenata (primjerice uvreda, prijetnji...) koje psihološki štete ženi, pa ona razvija različite mehanizme nošenja s problemom te je često u stanju poricanja. Napetost se gomila sve dok ne dostigne nivo u kojem „eksplozija“ postaje neizbježna. Sljedeća faza je faza *akutnog nasilnog događaja*, koja traje najkraće, a u njoj je najveći rizik za fizičko ili seksualno nasilje. Nasilnici često opravdavaju svoje postupke inzistirajući na tome da time podučavaju ženu važnim životnim lekcijama. U nekim vezama ova faza počinje s lakšim fizičkim ozljedama (guranje, tresenje, povlačenje za kosu, šamar) koje postupno eskaliraju prema težim fizičkim ozljedama, dok u nekim slučajevima odmah dolazi do teških oblika fizičkog nasilja poput gušenja, prijetnji oružjem i premlaćivanja.

Druga faza može se pojaviti ubrzo nakon prve, a može proći i mnogo vremena u izgradnji tenzija. Događaji koji mogu potaknuti akutni nasilni događaj su rođenje djeteta, problemi na poslu, preseljenje ili ulazak djece u novu životnu fazu, npr. u tinejdžersku dob. Treća faza je faza nasilnikove *ljubavi i kajanja* u kojoj mnogi nasilnici pokazuju žaljenje zbog onoga što su učinili i obećavaju da se to nikad neće ponoviti (Sullivan i Kuehnle, 2007). Rizik od opasnosti u ovoj je fazi obično završen, a ona služi kao period jačanja veze. Walker je zamijetila i kako neki nasilnici koriste neverbalne oblike isprika (poklanjaju darove, manje su svadljivi, trude se pokazati visok stupanj samokontrole ili rade nešto za što znaju da će žena cijeniti), dok se neki nikad neće ni verbalno ni neverbalno ispričati. Postoji mogućnost da žena razvije osjećaj vlastite odgovornosti za nasilni događaj (Sullivan i Kuehnle, 2007).

Teorija razmjene

Teorija razmjene obiteljskog nasilja derivirana je iz pretpostavki teorija i teorema teorija socijalne razmjene (Blau 1964; Homans 1961; Thibault i Kelley 1959. prema Gelles, 2007) i teorije kontrole (Hirschi 1969. prema Gelles, 2007). Pristup teorije razmjene u objašnjavanju ljudskog ponašanja ima dugu povijest unutar sociologije i antropologije. Ključni koncepti koje koriste teoretičari razmjene su nagrade, troškovi i reciprocitet. Teorija razmjene temelji se na sljedećim pretpostavkama (prema Gelles, 2007:302):

1. Socijalno ponašanje čini niz razmjena.
2. U procesu tih razmjena, pojedinci nastoje maksimalizirati nagrade i minimalizirati troškove.
3. Pod određenim uvjetima, pojedinac će prihvatiti određene troškove u zamjenu za druge nagrade.
4. Nakon što od nekog primi nagradu, pojedinac je obavezan na reciprocitet i zauzvrat na osiguravanje koristi za onog od koga je nagradu primio.

Nagrade su definirane kao užitek i zadovoljstvo, a mogu uključivati dobitke u statusu, vezi, interakciji, iskustvima koja ne uključuju interakciju te osjećaje zahvalnosti drugih ljudi, a troškovi su definirani kao gubici u statusu, vezi ili miljeu ili kao osjećaj odbojnosti od strane drugih ljudi. Postoje dvije vrste troškova: kazna i gubitak nagrade (Gelles, 2007:302).

Teorija kontrole, koju je razvio Hirschi, temelji se na pretpostavci da su svi ljudi s vremena na vrijeme u iskušenju da se ponašaju devijantno pa centralno pitanje na koje pokušava odgovoriti nije „Zašto se ljudi ponašaju devijantno?“, već: „Zašto se ljudi većinu vremena konformiraju?“. Iz ovih pretpostavki Hirschi razvija sljedeće teoreme (koji su originalno razvijeni da bi objasnili delikventna ponašanja) (prema Gelles, 2007:302):

1. Što su ljudi više privrženi svojoj obitelji, prijateljima i susjedima, to se više uključuju u društveno prihvatljive aktivnosti; a što je snažnije njihovo uvjerenje u legitimne mogućnosti, to je veća vjerojatnost za konformizam.
2. Za one s malo i sa slabim privrženostima, s niskom razinom predanosti i uključenosti, nedostatkom mogućnosti ili one koji vjeruju da konformizam neće biti nagrađen, veća je vjerojatnost da će se upustiti u devijantno ili nasilno ponašanje.

Prema Gellesu (2007), primjena ovih dviju teorija na obiteljsko nasilje dovodi do osnovne (i previše pojednostavljene) pretpostavke kako će ljudi biti nasilni prema svojim intimnim partnerima i članovima obitelji samo zato što mogu. S obzirom da modernu obitelj i intimne veze karakteriziraju tri strukturalna obilježja koja ih čine podložnim nasilju (intima, privatnost i rodne nejednakosti), iz ove osnovne pretpostavke moguće je izvesti tri teze koje objašnjavaju i predviđaju pojavljivanje obiteljskog nasilja i nasilja u intimnim vezama:

1. Veća je vjerojatnost da će pojedinci biti nasilni ako vjeruju da će troškovi takvog ponašanja za njih biti manji nego nagrade.
2. Odsustvo učinkovite socijalne kontrole (npr. javne osude, gubitka statusa ili zaposlenja, uhićenja i zatvorske kazne) nad obitelji i intimnim vezama smanjuje troškove člana obitelji nasilnog prema drugim članovima.
3. Određene društvene i obiteljske strukture smanjuju socijalnu kontrolu u obiteljskim odnosima i time smanjuju troškove i povećavaju nagrade za nasilno ponašanje.

Wallace (2007a:286) primjenjuje teoriju razmjene na objašnjenje nasilja nad starijim osobama. Kaže kako teorija razmjene pretpostavlja da zavisnost u odnosu doprinosi zlostavljanju. Jedan aspekt ove teorije je pretpostavka da će situacija nejednake distribucije resursa utjecati na smanjenje kvalitete odnosa, a povećana ovisnost žrtve o nasilniku rezultirati zlostavljanjem.

Lacey (2010) koristi ovu teoriju kako bi istražila proces ženinog donošenja odluke o ostanku ili odlasku iz nasilne veze, odnosno o vaganju mogućih alternativa prije odlaska. S obzirom

da teorija razmjene tvrdi da se društveni život bazira na reciprocitetu, razmjenama i transakcijama, ali i na međudjelovanjima moći u društvenim odnosima koja su presudna za izbog alternativa, iz toga proizlazi da osoba koja ima moć ima i mogućnost da osigura podčinjenost i neotpornost žrtve. Što je veća moć koju osoba posjeduje, to je veća vjerojatnost da će ona iz te veze profitirati. Zlostavljane žene koje su pokušale napustiti svoje partnere mogu se vratiti partneru ako su uvidjele da život s njime ipak ima i neke koristi (nagrade) te da su im troškovi samostalnog života previsoki. Izgledi za napuštanje nasilne veze mogu se činiti manje obećavajućima ako žrtve imaju ograničene resurse. To se posebice odnosi na majke s djecom kod kojih su troškovi odlaska mnogo veći, naročito ako je muškarac taj koji financijski skrbi za obitelj, a mogućnosti za ženino pronalaženje posla slabe. Ženina nemogućnost da se samostalno, bez partnerove pomoći, financijski brine za djecu ograničava njezine alternative i može ju spriječiti u donošenju odluke o napuštanju nasilnog partnera. Iako je povećan pristup razvodu ženama olakšao odlazak iz nasilnih veza, takva odluka može imati visoku cijenu za strukturu obitelji. U vaganju ovih mogućnosti, žena može odlučiti nastaviti biti u nasilnoj vezi ako nagrade (npr. sve ono do sad uloženo u obitelj) prelaze percipirane troškove (Lacey, 2010: 670-671).

Teorija resursa

Teorija resursa je ekstenzija tzv. teorije moći obiteljskog nasilja koja se temelji na pretpostavci razlika između članova obitelji u količini moći koje su prirodno utemeljene u rodnim i dobnim razlikama. Muškarci u obitelji tradicionalno imaju veću moć zbog njihovog socijalnog statusa, dobi, fizičke veličine i snage (Finkelhor, 1981. prema Kurst-Swanger i Petcosky, 2003:39), a nasilje se najčešće odvija po obrascu da oni s najviše moći zlostavljaju one s najmanje moći. Teorija resursa prihvaća ove pretpostavke i tvrdi da osoba koja ima više resursa (socijalnih, osobnih ili ekonomskih), ima i veću moć unutar obitelji. Posljedično, osoba s većom moći ima i veća prava za donošenje odluka i stoga je u boljoj poziciji za nametanje svoje volje ili odluka ostalim članovima obitelji. Iz ove teorije proizlazi hipoteza da su nasilju skloniji muškarci s većom plaćom i višim društvenim ugledom od svojih partnerica.

3.2.2. Feminističke teorije

Iako postoji mnoštvo feminističkih teorija i orijentacija, pa tako i različitih feminističkih objašnjenja uzroka nasilja nad ženama, može se reći kako im je zajednička osnovna teza prema kojoj je nasilje nad ženama od strane muškaraca rezultat patrijarhalnog sustava i seksističkih vrijednosti zagovaranih i podržavanih od strane društva i njegovih institucija. Ove su vrijednosti historijski ukorijenjene i počivaju na uvjerenju da su žene i djevojke vlasništvo svojih očeva i muževa što je muškarcima davalo pravo kažnjavanja svojih žena fizičkim nasiljem (Berkel, 2007:12). Prema feminističkim teorijama, nasilje i zlostavljanje su metode koje neki muškarci koriste kako bi iskazivali moć i kontrolirali svoje partnerice. Nasilje se, dakle, shvaća kao konstruirano, naučeno i nagrađivano ponašanje koje služi za uspostavljanje i održavanje moći i kontrole muškaraca nad ženama. Feminističke teorije naglašavaju važnost društvenih institucija u objašnjenju nasilja nad ženama koje toleriraju upotrebu fizičkog nasilja i time stvaraju i osnažuju nasilno društveno okruženje (Wallace, 2007b:637), te se fokusiraju na izučavanje društvenih uvjeta koji podržavaju rodne nejednakosti i muške privilegije.

Australski istraživači obiteljskog nasilja iz opsežnog tijela kritičke feminističke literature o obiteljskom nasilju identificirali su sljedeća ključna teorijska mjesta koja se odnose na društvena i ideološka uvjerenja i tradicije koje potiču rodno uvjetovano nasilje nad ženama:

- Kritička analiza patrijarhalnog sustava uvjerenja koji odrasle heteroseksualne muškarce pozicionira kao superiorne ženama, djeci i drugim muškarcima (primjerice onim homoseksualnim). Taj sustav uvjerenja podupire rodnu prirodu odnosa moći između muškaraca, žena i djece.
- Razumijevanje da je spol biološki determiniran, a rodne kategorije muškosti i ženskosti konstruirane društvenim normama, uvjerenjima i društvenim institucijama (npr. institucije vlasti, obitelji i religijske institucije).
- Analiza stajališta da je „urođena“ agresija povezana s muškim hormonima dominantna karakteristika muškosti, a da je dominantna karakteristika žena pasivnost. U ovom obliku konstruirane muškosti, muško nasilje se normalizira.
- Kritičko preispitivanje historijskih i diskurzivnih povezanosti između dominantnih formi konstruiranih maskuliniteta i odluke muškaraca o počinjenju nasilja.

- Analiza stajališta da su fizičko, seksualno, emocionalno i verbalno nasilje „legitimne“ strategije kojima muškarci održavaju svoju moć nad partnericom i djecom.
- Preispitivanje uvjerenja da su žene vlasništvo svojih očeva i da se to vlasništvo transferira na muža kao dio bračnog društvenog ugovora. Dodatno, uvjerenje da su djeca definirana kao vlasništvo roditelja ili skrbnika.
- Analiza lažnih dihotomija između privatnih i javnih realiteta. Ova dihotomija smješta obiteljski dom i obiteljske probleme u sferu privatnosti, koja kroz povijest nije bila predmet javnog nadzora.
- Analiza teorije „ciklusa nasilja“ prema kojoj muškarac koji je tijekom svog djetinjstva iskusio ili svjedočio nasilju u obitelji automatski postaje nasilan tijekom odraslog života u svojoj obitelji. Ova teorija nije kritična prema muškarcima u smislu da ne dovodi u pitanje njihovu odluku za počinjenje nasilja te ih ne smatra odgovornima za njihova djela.
- Analiza prema kojoj muškarci i žene nisu homogena grupa. Drugim riječima, zbog ukrštavanja klase, kulture, dobi, seksualnosti, invaliditeta i geo/političke lokacije, različite žene i muškarci posjeduju različite razine moći i kontrole unutar zajednice. U okviru ovakve analize, muškarci i žene iz srednje klase anglosaksonskih zapadnih društava imaju više moći nego, primjerice, australski domoroci. Kao posljedica toga, žene iz različitih društvenih grupa ne doživljavaju obiteljsko nasilje na isti način. (Western Region Network against Family Violence, 2003:15)

U izvještaju o obiteljskom nasilju u zapadnoj regiji Melbournea iz 2003. godine, naglašava se da su ključni aspekti ovakve analize usvojeni i u brojnim istraživanjima i pristupima obiteljskom nasilju pa tako primjerice i u radu Svjetske zdravstvene organizacije.

Branigan (2004, 2007) također koristi neka od ovih teorijskih mjesta kao svoj teorijski okvir unutar kojeg smješta analizu financijskog nasilja nad ženama. Za nju su ključne sljedeće feminističke postavke: razumijevanje da su spolovi određeni biološki, a rodovi društveno i kulturno konstruirani, kritička analiza partijarhalnog sustava uvjerenja koji muškarce pozicionira superiornima ženama, preispitivanje struktura moći i dominacije koji djeluju u svim oblicima muškog nasilja nad ženama te preispitivanje uvjerenja da su žene vlasništvo muškaraca (Branigan, 2004:31).

Iz velikog dijapazona feminističkih objašnjenja uzroka nasilja nad ženama u intimnim vezama, ovdje ćemo istaknuti jednu noviju, sveobuhvatnu feminističku teoriju koja govori o strukturalnim determinantama nasilja nad ženama. Riječ je o tzv. političkoj ekonomiji nasilja nad ženama, autorice Jacqui True (2012).

Kao i sve feminističke teoretičarke, nasilje nad ženama True ne smatra privatnim problemom, već dijelom šire strukture globalnih odnosa moći. Upozoravajući na nedostatak analize rodni društvenih, političkih i ekonomskih nejednakosti, ona uvodi političko-ekonomski pristup u analizu nasilja nad ženama koji eksplicira veze između ekonomske sfere te društvene i političke sfere na lokalnoj i globalnoj razini, kako u kućanstvima tako i u društvu. Taj pristup otkriva djelovanja moći ne samo kroz vidljivu prisilu koja je izravna u svojim učincima, već i kroz materijalnu osnovu odnosa koji reguliraju raspodjelu i korištenje bogatstva, beneficija, povlastica i autoriteta u partnerskim odnosima, ali i u društvu u cjelini (True, 2012:7). Tako, primjerice, ne mora biti potrebno direktno fizično nasilje nad ženom koja je ekonomski ovisna o muškarcu koji privređuje i čije se karakteristike i vještine u privatnoj sferi kao kućanice u javnoj sferi ne cijene dovoljno da bi joj osigurale adekvatno izdržavanje, ali to ne znači da u tom odnosu nije prisutno psihološko i/ili ekonomsko nasilje. Korijen nasilja nad ženama je u njihovom podređenom položaju u odnosu na muškarce, a rodne nejednakosti ukorijenjene su u sve više globaliziranim strukturama i procesima postojeće političke ekonomije.

Ukazujući na brojna opažanja i pozive raznih ženskih grupa, nevladinih organizacija, ali i Ujedinjenih naroda, True uviđa potrebu za uvođenjem šireg konteksta pri analizi strukturalnih uzorka i posljedica nasilja nad ženama, koji se prvenstveno, ali ne i isključivo, odnose na siromaštvo žena, radno iskorištavanje, socioekonomske nejednakosti u odnosu na muškarce i nedostatak političke zastupljenosti žena. Autorica želi pokazati na koje sve načine sve više globalizirana ekonomska moć i strukture pojačavaju rodne nejednakosti čineći tako žene, a posebice neke grupe žena, više podložnima nasilju. Tvrdi kako svi oblici moći, što uključuje i upotrebu nasilja, imaju materijalnu osnovu koja je najčešće zasnovana na materijalnim odnosima nejednakosti unutar i između društava i kultura (True, 2012:30). U tom kontekstu navodi tri elementa feminističke političko-ekonomske metode koji bi trebali biti centralni u svakoj analizi i predloženim strategijama ukidanja nasilja nad ženama:

1. rodna podjela rada u kućanstvu i kućna ekonomija,
2. suvremena globalna (neoliberalna) makroekonomija,
3. rodni identiteti muškarca zaštitnika i žene štićenice povezani s ratom, militarizmom i podjelom na ratnu i kućnu zonu tijekom i nakon oružanih sukoba.

Obrazlažući koncept ljudskih prava i njegovu važnost u analizi rodnog nasilja nad ženama, True tvrdi kako je podjela na javnu i privatnu sferu jedan od glavnih razloga zbog kojih žene trpe kršenja njihovih ljudskih prava. Uočava kako postoji vrlo problematična dihotomna podjela u sustavu ljudskih prava na civilna i politička prava s jedne te ekonomska i socijalna prava s druge strane, pri čemu su civilna i politička prava prioriteta i „obavezna“, dok se ekonomska i socijalna prava tretiraju kao „aspiracijska“ prava koja će se progresivno realizirati ovisno o dostupnim resursima (True, 2012:26).

Rodna javno-privatna dimenzija podjele rada okarakterizirana je rodnom ideologijom koja žene prvenstveno drži odgovornima za nenagrađen i često nevidljiv, neplaćen rad u obitelji ili „privatnoj“ sferi i time stvara nejednakosti u odnosima moći između muškaraca i ženau kućanstvima. Zanimanja vezana za skrb na „javnom“ tržištu rada nalik na neplaćeni rad koji žene tradicionalno obavljaju u privatnoj sferi su kao rezultat ove rodne ideologije devalvirana (Okin, 1989. prema True, 2012:30). Internacionalizacija reproduktivnog rada proširila je ovakvu podjelu rada na transnacionalna područja na način da žene iz siromašnijih i slabije razvijenih regija i zemalja migriraju da bi pružale usluge skrbi obiteljima u bogatijim regijama i zemljama (Parrenass, 2001. prema True, 2012:31). Na uzajamno konstitutivni način, stroga podjela uloga u sferi domaćinstva ograničava ženama javnu participaciju i pristup obrazovanju i ekonomskim mogućnostima na tržištu rada, zauzvrat stvarajući hijerarhijske strukture koje zarobljuju mnoge žene u potencijalno nasilno okruženje na poslu i kod kuće (True, 2012:31).

Suvremeno globalno makroekonomsko okruženje, kao drugi element naglašen u feminističkoj političko-ekonomskoj metodi odnosi se na to da kapitalistička kompeticija potiče tvrtke na traženje jeftinih izvora radne snage i dereguliranih uvjeta za ulaganja kako bi maksimalizirale svoj profit lokalno i transnacionalno. U tom je kontekstu premještanje industrija poremetilo lokalna gospodarstva i dramatično izmijenilo tržište rada, povećavajući loše uređenu ekonomiju nisko plaćenih i nesigurnih poslova i privlačeći žene iz razvijenih društava i društava u razvoju na plaćene poslove u dosad neviđenoj mjeri. Poznati engleski tjednik *The Economist* u jednom je članku²⁸ 2006. godine objavio da je porast zaposlenosti žena u bogatom svijetu bio glavni pokretač rasta u posljednjih nekoliko desetljeća. Žene su globalnom rastu BDP-a pridonijele više od novih tehnologija ili od novih gospodarskih divova Kine i Indije. Ali osim što je neoliberalno političko okruženje dovelo do ekspanzije zaposlenosti žena, također je utjecalo i na intenziviranje njihovog radnog opterećenja i na

²⁸ The Economist (2006): Women in the workforce: The importance of seks. Forget China, India and the internet: economic growth is driven by women. URL: <http://www.economist.com/node/6800723> (06.09.2013)

tržištu rada i od kuće, kao i na „feminizaciju siromaštva“, naročito među nekvalificiranim i marginaliziranim siromašnim ženama u zemljama u razvoju koje nemaju pristup proizvodnim resursima ili javnim službama. U ovakvim političko-ekonomskim uvjetima, žene postaju podložnije nasilju na dva načina:

1. Feminizacija siromaštva, marginalizacija žena i nedostatak zaštitinih mehanizama čine žene lakim metama za nasilje i zlostavljanje te potkopavaju njihove izgleda za političko i ekonomsko osnaživanje (Elson, 2002:78 prema True, 2012:31).
2. S druge strane, neoliberalni kapitalizam ne utječe negativno samo na živote žena, već i na mnoge muškarce koji zbog globalne kapitalističke kompeticije i posljedično, gubitka zaposlenja ili nedostatka ekonomskih resursa nemaju nemogućnosti da ostvare normativni maskuliti identitet. Na ovakve situacije neki muškarci reaguju na način da nadoknađuju vlastiti osjećaj moći kroz nasilje nad ženom. „U borbi između tradicije i modernog kapitalizma, žene su podložne muškom nasilju u njihovoj potrazi za održavanjem njihovih dominantnih maskulinih identiteta i pozicija“ (True, 2012:44).

Istovremeno, neoliberalne politike smanjuju državne kapacitete za regulaciju i oporezivanje kapitala, što rezultira povećanim problemima u pristupu sredstvima za socijalne intervencije koje bi mogle ublažiti siromaštvo i ranjivost žena.

Treći element feminističke političko-ekonomske metode odnosi se na rodne dimenzije rata i mira koje su isprepletene i s privatnim patrijarhatom i s rodnim strukturama globalne političke ekonomije. S jedne strane oružani sukobi, najčešće vođeni borbom za kontrolom moći i sredstvima za proizvodnju, normaliziraju nasilje i šire ga kroz društva i zemlje uključene u ratne sukobe. U takvim uvjetima obično se idealizira maskulina agresivnost i perpetuiraju nekažnjivost muškog nasilja nad ženama koje se percipira jednostavno kao „ratni plijen“. S druge strane, rat osiromašuje države koje su u njega uključene jer zahtijeva ulaganje velikih finansijskih sredstava i kompromise između ratnih troškova i troškova za društveni i ekonomski razvoj te ulaganje u zaštitu ljudskih prava, što stvara povoljne uvjete za nasilje nad ženama (Balakrishnan, 2005:34 prema True: 2012:32). Osim u ratu, podložnost žena nasilju nastavlja se i u miru jer žene, jednim dijelom i zbog vojnihjačanja i privilegiranja militariziranih maskuliniteta, nemaju jednake mogućnosti kao muškarci za pristup fizičkoj sigurnosti, socijalnim službama, pravdi i ekonomskim resursima. Nakon ratnih sukoba, prioriteti vlada zemalja koje su u njih bile uključene su nacionalna sigurnost i izborna mašinerija, a ne socijalna i ekonomska sigurnost građana.

Autorica zaključuje kako je globalizacija samo proširila formalnu ekonomsku participaciju žena, dok je temeljne patrijarhalne strukture koje perpetuiraju nejednakosti između žena i

muškaraca ostavila nepromijenjenima. Iako je ženski rad postao dijelom kompetitivne dinamike procesa globalizacije, i dalje mnogo žena radnica iz neformalne ekonomije, sektora skrbi i neplaćenog rada nisu prepoznate u okviru radnih standarda i ljudskih prava. Erozija državnih sustava socijalne skrbi i nedostatak ekonomske sigurnosti u mnogim dijelovima svijeta doveli su tako do feminizacije siromaštva (True, 2012:33).

3.2.3. Socijalno-ekološki model

U literaturi o obiteljskom nasilju i nasilju nad ženama u intimnim vezama, naročito u onoj empirijskoj, jedan od najčešće upotrebljivanih multidimenzionalnih modela za objašnjenje uzroka nasilja i faktora povezanih s povećanim rizikom od nasilja je tzv. socijalno-ekološki model (koriste se još termini „ekološki model“, „ekološki okvir“ ili „ekološka teorija“, a u novijoj i termin „socijalno-ekološki“ okvir (Sitaker, 2007) ili model, koji koristimo u ovom radu). Ovaj model svoje teorijske korijene vuče iz Bronfenbrennerove teorije individualnog razvoja osobe (Bronfenbrenner, 1979). Prvo je bio primjenjivan na istraživanja nasilja nad djecom i među mladima (npr. Belsky, 1980; Garbarino, 1977, 1985), a za potrebe teorijskog objašnjenja nasilja nad ženama Bronfenbrennerova je teorija modificirana od strane raznih autora/ica. Carlson (1984) je prvi put primijenila ovaj okvir na razumijevanje obiteljskog nasilja u kojem je ono konceptualizirano kao višestrani fenomen utemeljen u međusobnom djelovanju individualnih, obiteljskih, socijalno-strukturalnih i sociokulturnih faktora. Ovaj su pristup dalje razvili Dutton (1985), Heise (1998) te Dahlberg i Krug (2002) i drugi, a njihov model, između ostalih, koriste i organizacije koje provode najznačajnija istraživanja o nasilju nad ženama poput Svjetske zdravstvene organizacije (*World Health Organization*) i američkog CDC-a (*Centers for Disease Control and Prevention*).

U tekstu koji slijedi prvo ćemo prikazati glavne postavke Bronfenbrennerove teorije ljudskog razvoja i ekološkog modela. Zatim ćemo se osvrnuti na pionirski rad u primjeni ekološkog modela na obiteljsko nasilje autorice Bonnie Carlson iz 1984. godine te potom na rad Lori Heise kao njegovu najpoznatiju primjenu. Potom ćemo dati sažeti tablični prikaz daljnjih primjena ovog modela na proučavanje obiteljskog nasilja i nasilja nad ženama, koji se, kao što će biti prikazano, razlikuju od autora/ice do autora/ice.

Bronfenbrennerov ekološki model

U svom poznatom djelu *Ekologija ljudskog razvoja*, Bronfenbrenner ekologiju ljudskog razvoja definira kao „znanstveno proučavanje progresivnog, uzajamnog smještaja između aktivnog, rastućeg ljudskog bića i promjenjivih karakteristika neposrednog okruženja u kojem osoba koja se razvija živi, dok je taj proces pod utjecajem odnosa između ovih okruženja i

pod utjecajem šireg konteksta u koji su okruženja ugrađena“ (Bronfenbrenner, 1979:21). Ova definicija ima tri ključna elementa:

1. Osoba koja se razvija nije tabula rasa, već je rastući dinamičan entitet koji se progresivno kreće unutar i restrukturira milje u kojem se nalazi.
2. S obzirom da i okolina (okruženje) vrši utjecaj zahtjevajući proces uzajamnog prilagođavanja, interakcija između osobe i okoline je dvosmjerna i karakterizira ju reciprocitet.
3. Okolina koja je relevantna za razvojni proces nije ograničena samo na jedan, neposredan okvir, već se proširuje na vanjske utjecaje koji proizlaze iz šireg okruženja.

Ekološka okolina prikazuje se topološki kao ugnježdjeni raspored koncentričnih struktura od kojih je svaka sadržana u sljedećoj (mikro, mezo, egzo i makro), odnosno sastoji se od različitih razina ili sistema od kojih je svaki smješten unutar sljedećeg.

Mikrosistem je definiran kao „obrazac aktivnosti, uloga i interpersonalnih odnosa koje osoba doživljava u određenom okruženju sa specifičnim fizičkim i materijalnim karakteristikama“ (Bronfenbrenner, 1979:22). U mikrosistemu okruženje se odnosi na mjesta u kojima ljudi brzo i lako ulaze u interakcije licem u lice, kao što su primjerice dom, razred i sl. Aktivnosti, uloge i interpersonalni odnosi su elementi ili građevni materijal mikrosistema. Ključni pojam na ovoj razini analize jest doživljavanje. Ovaj pojam indicira da znanstveno relevantna svojstva bilo kojeg okruženja uključuju ne samo njegove objektivne karakteristike, već i načine na koje su te karakteristike i svojstva percipirana od strane osobe koja se nalazi u tom okruženju. Drugim riječima, riječ je o fenomenološkom konceptu okruženja. Pozivajući se na Lewina, Bronfenbrenner ističe da se mora empirijski istražiti kako ljudi koji sudjeluju u pojedinim situacijama percipiraju te situacije (1979:24). Tri aspekta koja na ovoj razini moraju biti istražena su sljedeća:

1. Kako osoba vidi sebe i druge koji sudjeluju u nekoj situaciji.
2. Kako su percipirani međudodnosi između osoba u nekom okruženju.
3. Koje su pojedinačne uloge aktera (set ponašanja i očekivanja povezanih s položajem u društvu, kao što su npr. majka, dijete, učitelj, prijatelj...).

Mezosistem se sastoji od „međudodnosa između dva ili više okruženja u kojima osoba aktivno sudjeluje (npr. za dijete su to odnosi između doma, škole, susjedstva, vršnjaka; za odraslu osobu obitelji, posla i društvenog života)“ (Bronfenbrenner, 1979:25). Mezosistem je zapravo sustav mikrosistema koji se iznova formira i proširuje svaki put kad osoba uđe u neko novo

okruženje. Osim osnovne veze, međudodnosi mogu poprimiti brojne različite oblike: druge osobe koje aktivno sudjeluju u oba okruženja, posredničke veze u društvenim mrežama, formalne i neformalne komunikacije između okruženja i (opet u fenomenološkoj domeni) opseg i priroda znanja i stavova koji postoje u jednom okruženju, a tiču se drugoga.

Egzosistem se odnosi na „jedno ili više okruženja koja ne uključuju osobu kao aktivnog sudionika, ali u kojima se zbivaju događaji koji utječu ili na koje utječe ono što se zbiva u okolini koja uključuje osobu koja se razvija“ (Bronfenbrenner, 1979:25). U slučaju djeteta, primjeri egzosistema su radno mjesto roditelja, škola u koju idu starija braća ili sestre, društvena mreža roditelja, aktivnosti školskog odbora i sl.

Makrosistem se odnosi na „konzistencije, u obliku i sadržaju sistema nižeg reda (mikro, mezo i egzo) koje postoje, ili bi mogle postojati, na razini subkulture ili kulture kao cjeline, zajedno s bilo kojim sustavom uvjerenja ili ideologijom koja je u podlozi takvih konzistencija“ (Bronfenbrenner, 1979:26). Bronfenbrenner koncept makrosistema objašnjava na sljedećem primjeru: u nekoj zemlji – recimo Francuskoj – svaka pošta, kafić, školska učionica ili školsko igralište izgledaju i funkcioniraju vrlo slično ostalima u toj zemlji, ali se razlikuju od onih u npr. Americi; kao da su u svakoj zemlji različita okruženja konstruirana prema istom shematskom planu. Analogna razlika u formi pojavljuje se na razinama iznad mikrosistema. Zato su odnosi između doma i škole različiti u Francuskoj i u Americi, ali postoje konzistentni diferencirajući obrasci unutar svakog društva – u svakome vrijedi da dom, vrtići, susjedstvo, radno okruženje i njihovi međudodnosi nisu isti za dobrostojeće i siromašne obitelji. Takvi intrasocietalni kontrasti također predstavljaju fenomen makrosistema. Shema sustava razlikuje se među različitim socioekonomskim, etničkim, religijskim i drugim subkulturalnim grupama, reflektirajući različite svjetonazore i životne stilove, koji potom pomažu ovjekovječiti ekološku okolinu specifičnu svakoj grupi. U makrosistem definiciji namjerno kaže „koje bi mogle postojati“ kako bi proširio koncept makrosistema od ograničenja *statusa quo* prema mogućim shemama u budućnosti što se reflektiraju u vizijama društvenih političkih vođa, društvenih planera, filozofa i društvenih znanstvenika uključenih u kritičku analizu i eksperimentalne alternacije postojećeg društvenog sustava. (Bronfenbrenner, 1979:26)

Kretanje kroz ekološki sustav (*ekološka tranzicija*) je ujedno i proizvod i proizvođač razvojne promjene (processa promjene). „Ekološka tranzicija događa se svaki put kad se kao rezultat

promjene uloge, okoline ili i jednog i drugog promjeni pozicija osobe u ekološkom okruženju.“ (Bronfenbrenner, 1979:26). To su biološke promjene ili promjene okolnosti okruženja, a do njih može doći na bilo kojem od četiri razine ekološkog okruženja.

Primjeri ekološke tranzicije koji se odnose na dijete su sljedeće:

- žena prvi put rodi dijete
- majka i dijete dolaze prvi put kući iz bolnice
- zapošljavanje dadilje
- dijete kreće u vrtić
- rođenje novog djeteta

Ostali primjeri ekološke tranzicije (koji se odnose na odrasle osobe):

- pronalazak posla
- promjena posla
- vjenčanje
- odluka o djeci
- useljenje rođaka ili prijatelja u kuću
- kupnja prvog automobila
- kupnja kuće ili stana
- godišnji odmori
- putovanja
- oboljenje od teške bolesti
- posljednja tranzicija: umiranje

Ljudski razvoj nikad se ne odvija u vakuumu, već je uklopljen i izražen kroz ponašanja u određenom kontekstu nekog okruženja. „Ljudski razvoj je proces kroz koji osoba koja se razvija stječe prošireniju, više diferenciranu i validniju predodžbu ekološkog okruženja te postaje motivirana i sposobna sudjelovati u aktivnostima koje otkrivaju svojstva, podržavaju ili restrukturiraju okruženje na razinama slične ili veće složenosti u oblicima i sadržajima.“ (Bronfenbrenner, 1979:27). Razvoj podrazumijeva promjenu u karakteristikama osobe i implicira reorganizaciju koja ima kontinuitet kroz vrijeme i prostor. Razvojne promjene događaju se istovremeno u dvije domene: percepcija i akcija. Iz teorijske perspektive, svaka od ovih domena ima strukturu koja je izomorfna s četiri nivoa ekološkog okruženja:

- na nivou percepcije: zanima nas do koje mjere se nečiji pogled na svijet proširio iza trenutačne situacije i uključuje sliku drugih okruženja u kojima aktivno sudjeluje (*mikrosistemi*), odnose između tih okruženja (*mezosistemi*), prirodu i utjecaje vanjskih

konteksta s kojima nema direktan kontakt (*egzosistemi*) i, naposljetku, konzistentne obrasce društvene organizacije, sustave vrijednosti i životne stilove specifične vlastitoj i drugim subkulturama ili kulturama (*makrosistemi*),

- na nivou akcije: zanima nas kapacitet osobe za upotrebu strategija koje su učinkovite u:
1) pružanju precizne povratne informacije o prirodi sustava koji egzistiraju na višim razinama, 2) omogućavanju nastavka funkcioniranja tih sustava te 3) reorganizaciji postojećih sustava ili stvaranju novih istog ili višeg reda koji su više u skladu sa željama osobe koja se razvija.

Ekološki koncept „*razvoja u kontekstu*“ ima implikacije za istraživačke metode i nacрте. Bronfenbrenner kaže da se za ekološku valjanost do tad podrazumijevalo da je istraživanje ekološki valjano ako se provodi u prirodnom okruženju i uključuje objekte i aktivnosti svakodnevnog života, no smatra da je to pojednostavljivanje i daje takvo shvaćanje znanstveno neprikladno. On daje svoju definiciju ekološke valjanosti i kaže da se ona odnosi „na to u kojoj mjeri okruženje koje subjekt znanstvenog istraživanja doživljava posjeduje svojstva koja su pretpostavljena od strane istraživača“ (Bronfenbrenner, 1979:29).

Primjena ekološkog modela na obiteljsko nasilje - Bonnie Carlson

Bonnie Carlson 1984. godine primjenjuje ovaj model na obiteljsko nasilje. Tada još, kako sama kaže, u objašnjavanju interpersonalnog nasilja nije postojala niti jedna teorija koja bi u obzir uzela brojne uzročne faktore koji operiraju na različitim razinama analize, već su sva objašnjena bila jednodimenzionalna. „Iako još ne možemo donositi definitivne izjave o uzročnim faktorima, trenutna saznanja snažno upućuju na uzroke s različitih razina analize i sugeriraju da je obiteljsko nasilje višestruko determinirano.“ (Carlson, 1984:570). Iako govori samo o fizičkom nasilju, Carlson po prvi put primjenjuje Bronfenbrennerov ekološki model ljudskog razvoja na obiteljsko nasilje, uz napomenu kako je on već uspješno primijenjen u analizi objašnjenja nasilja nad djecom.²⁹ Smatra da je njegova najveća vrijednost u tome što uzima u obzir mnogobrojne uzroke te faktore koji omogućavaju nasilje na različitim razinama analize koji mogu djelovati simultano, bilo nezavisno ili interaktivno. Smatra, također, kako se ovaj model može upotrijebiti za objašnjenje pojedinačnih slučajeva nasilja, ali i za

²⁹ Jay Belsky (1980) revidirao je Bronfenbrennerov model za analizu maltretiranja djece i dodao mu nivo individualne povijesti ili pozadine kao vrstu unutrašnjeg okruženja (prema Carlson, 1984).

obiteljsko nasilje kao društveni problem te da je on koristan u objašnjavanju ciklusa nasilja i unutar obitelji i međugeneracijski. U objašnjenju ekološkog modela primijenjenog na obiteljsko nasilje, Carlson govori o četiri razine koje naziva: individualna razina, razina obitelji, socijalno-strukturalna te sociokulturna razina.

1. Individualna razina

Analiza na ovoj razini fokusirana je na ono što svaka osoba unosi u vezu, u par. „U općem smislu, to su stavovi, vrijednosti i uvjerenja naučena u obitelji iz koje osoba potječe; osobni resursi, vještine i sposobnosti; subjektivna percepcija stvarnosti i pogled na svijet; osobne slabosti, problemi i patologije.“ (Carlson, 1984:571-572) Na ovoj razini Carlson govori o sljedećim faktorima u etiologiji obiteljskog nasilja: konzumacija alkohola od strane zlostavljača, samopoštovanje zlostavljača i žrtve, resursi, stres i iskustvo nasilja u djetinjstvu. „Iako precizna uloga alkohola u uzročnosti obiteljskog nasilja još nije specificirana, znamo da, generalno, alkohol djeluje kao disinhibitor, dozvoljavajući akteru da se odrekne normi i odgovornosti za negativna djela.“ (Carlson, 1984:572). Alkohol je rijetko, ako je uopće ikad, jedini uzrok obiteljskog nasilja, već su problemi s alkoholom povezni s drugim osobnim okolnostima – stres na poslu, nezaposlenost, bračni problemi – koje doprinose nasilnom ishodu. Što se tiče samopoštovanja zlostavljača i žrtve, Carlson kaže kako su obje strane u obiteljskom nasilju obično nezreli, pretjerano ovisni i nesigurni – kod muškarca to može voditi u pretjeranu ljubomoru koja eskalira nasiljem, a ovisnost o partneru kod žene otežava odlazak iz nasilne veze. Pasivnost žrtve vodi u „naučenu bespomoćnost“ pa žena odustaje, prestaje se truditi, djeluje povučeno i apatično, rezignirano prema zlostavljanju. Pod resursima Carlson misli na zanimanje, prihode, obrazovanje i talente poput verbalnih vještina i sl. Poziva se na William Goodovu „teoriju krajnjeg resursa“ prema kojoj muškarac, da bi legitimirao svoju dominaciju u obitelji, mora demonstrirati superiorne osobne resurse u odnosu na svoju ženu. Ako ih ne posjeduje, tj. ako je žena primjerice obrazovanija od njega ili zarađuje više od njega, može posegnuti za krajnjim resursom – fizičkim nasiljem – da bi zadržao svoju poziciju dominacije. Ova situacija naziva se statusnom nekompatibilnošću. Kad govori o stresu, misli na stres oba partnera. „Stresor je definiran kao prijeteći ili remećujući stimulans (ne nužno u negativnom smislu) koji nameće zahtjev osobi da se ponaša na način da ublaži prijetnju i poremećaj“ (Carlson, 1984:573). Što netko doživljava kao izvor stresa je vrlo subjektivno, ljudi se razlikuju ne samo po tome što im izaziva stres, već i po sposobnosti nošenja sa stresom. Kaže da su istraživanja pokazala jaku vezu između stresa i nasilja u obitelji, a da svaki dodatni stresor povećava šanse za nasilje u obitelji. Pod iskustvom nasilja

u djetinjstvu također misli i na žrtvu i na zlostavljača. Poziva se na istraživanje Barbare Star koje je pokazalo da su većina zlostavljanih žena bile žrtve seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu. Također napominje da je Gelles otkrio da žene koje su bile zlostavljane u djetinjstvu imaju veću šansu da će ostati s partnerom zlostavljačem. Prema teoriji društvenog učenja djeca koja su bila fizički kažnjavana naučila su u vrlo ranoj dobi da je upotreba fizičke sile legitimna za postizanje željenog cilja i da su oni koji te vole ujedno i oni koji te ozljeđuju. Također, ustanovljeno je da su zlostavljači često u djetinjstvu bili svjedoci nasilja između roditelja – dječak gleda oca kako zlostavlja majku i uči takvo ponašanje, djevojčica koja svjedoči nasilju nad svojom majkom od strane oca uči od majke ponašanje bespomoćnosti i žrtve. „Treba napomenuti da faktori navedeni u ovim primjerima često djeluju međusobno jedan s drugime ili s faktorima razmatranim na obiteljskoj, socijalno-strukturalnoj ili sociokulturnoj razini, te mogu služiti za održavanje kao i za uzrokovanje nasilja.“ (Carlson, 1984:574).

2. Razina obitelji

Na ovoj razini fokus je na prirodi obiteljskog života i organizacije, uključujući strukturu obiteljskih uloga i dinamiku interakcije. Varijable se odnose i povezane su s obiteljskim porijeklom i s individualnom razinom analize. To su: rodna podjela rada i obiteljskih uloga (muškarac je tradicionalno hranitelj obitelji, ali žene s ulaskom na tržište rada imaju sve veću moć u obitelji); konflikti u obitelji (najčešće u vezi djece, a uz to česti uzroci konflikata u obitelji su i seks, novac, kućanski poslovi i društvene aktivnosti); obiteljska dinamika nasilja (uz Walkerinu teoriju o ciklusima nasilja, Carlson kao bitan faktor u obiteljskoj dinamici nasilja koji smanjuje ženinu moć spominje i prijetnje žene da će otići, a ne ode ili ode, ali se vrati i to nekoliko puta) te nedostatak društvenih mreža (obitelji su često društveno izolirane, loše povezane s rođacima, susjedima i prijateljima – neformalnim sustavima podrške koji pružaju povratne informacije i služe kao potencijalni resurs za promjenu, napominje da još nije jasno je li socijalna izolacija uzrok ili posljedica nasilja, ali smatra da je vjerojatno i uzrok i efekt).

3. Socijalno-strukturalna razina

Ova razina odnosi se na glavne društvene institucije, kako formalne, tako i one neformalne. U najširem smislu odnosi se na ekonomsku situaciju i trendove, npr. prosperitet nasuprot recesiji, visoka zaposlenost nasuprot niskoj zaposlenosti i načine na koje su roba i usluge distribuirani među različitim društvenim grupama. Druga velika područja na ovoj razini

uključuju karakteristike zajednice i susjedstva, provedbu zakona, kaznenopravni sustav i aspekte profesionalnog života koji se prelijevaju u obiteljski život. Što se tiče uloge ekonomskih faktora u uzrokovanju ili održavanju obiteljskog nasilja, Carlson napominje kako je tu korisna tzv. strukturalna teorija unutarobiteljskog nasilja. Ovaj pristup prepoznaje da društveni resursi nisu jednako distribuirani kroz sve društvene grupe, odnosno da postoje strukturalne nejednakosti koje uzrokuju deprivaciju i stres koje su diferencijalno distribuirane kroz obitelji. Nezaposlenost je jedan od faktora koji je vrlo snažno povezan s obiteljskim nasiljem. No ta povezanost je indirektna, što znači da nezaposlenost uzrokuje stres i tenzije koje potom mogu voditi u nasilje. Također vjerojatno posreduje faktorima poput razine frustracija, doživljaja ozlojeđenosti, količine pretpostavljene osobne odgovornosti, reakcijama supružnika na nezaposlenost i količini financijskih poteškoća koje obitelj proživljava.

Zajednica može imati ulogu u uzrokovanju ili održavanju obiteljskog nasilja na dva načina: 1) kroz zakone, norme i neformalna pravila te 2) kroz načine na koje odabire reagirati na postojanje problema – hoće li ga rješavati ili ignorirati. Stavovi i uvjerenja zaposlenika policije, socijalnih službi, zdravstvenih institucija, itd. utječu na njihovo ponašanje prema žrtvama. Oni često nisu diskretni, krive žrtve za nasilje, obeshrabljuju ih ili ne potiču na traženje pomoći u rješavanju obiteljskih problema.

4. Sociokulturna razina

Ova razina u objašnjenju obiteljskog nasilja odnosi se na društvene norme, kulturne vrijednosti i sustave uvjerenja. Carlson govori o četiri glavna faktora koja pridonose uzrokovanju ili održavanju obiteljskog nasilja: seksizam, stereotipne rodne uloge, generalno prihvatanje nasilja i norme o obiteljskom životu.

Seksizam je karakterističan za hijerarhijska muško-dominantna društva zapadnog svijeta, a obiteljskom nasilju pridonosi na tri načina:

1. kroz socijalizaciju djece – dječaci se odgajaju da budu nezavisni i agresivni, a djevojčice ovisne i pasivne,
2. kroz načine na koje kaznenopravni sustav reagira na opasnosti kojima su žene svakodnevno podvrgnute, odbijanjem da žene shvati ozbiljno,
3. kroz tržište rada gdje je ženama teže naći i zadržati posao te su one i dalje manje plaćene za iste poslove.

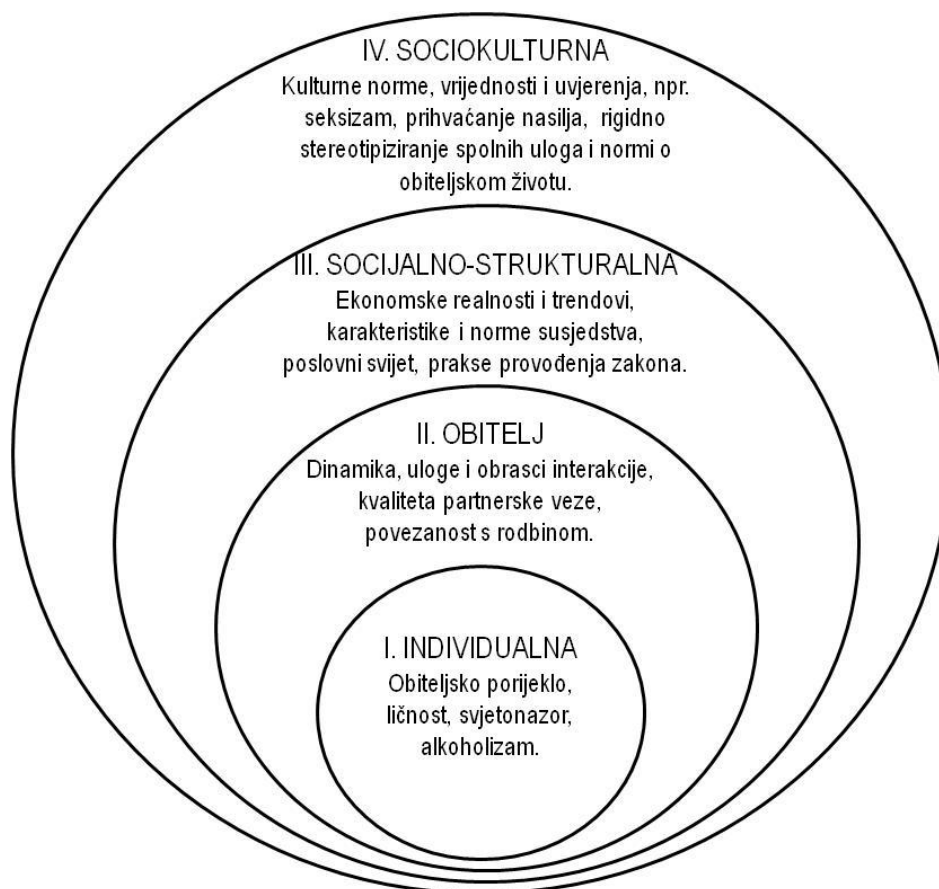
Stereotipne rodne uloge povezane su sa seksizmom, a odnose se na široko rasprostranjene i prihvaćene te usko definirane uloge i modele ponašanja koja se smatraju prihvatljivima za

jedan ili drugi rod. „Iako je povijesno ovakva rigidna diferencijacija možda imala smisla na bazi fizičkih razlika među spolovima, više nema.“ (Carlson, 1984:578)

Za faktor opće prihvaćenosti nasilja Carlson kaže da živimo u nasilnom društvu, odobravamo ili barem toleriramo ogromne količine nasilja, i realnog i fiktivnog, u medijima, javnim školama, sportu itd. Ovakvo široko prihvaćanje nasilja stvara kontekst za toleranciju i prihvaćanje nasilja u intimnim vezama.

I konačno, govoreći o obiteljskim normama, Carlson ističe da je jedna od drevnih obiteljskih normi koja je doprinosila etiologiji i održanju nasilja bila norma da su žene i djeca vlasništvo muškarca. Ostale norme o kojima govori odnose se na to da je briga za djecu isključivo ženina uloga, dok se muškarcu eventualno dodjeljuje uloga u kažnjavanju i rekreaciji. S druge strane, muškarac ima ulogu hranitelja obitelji, a i ovdje je riječ o stereotipnim rodnim ulogama.

Iako ovi faktori rijetko, ako ikad, djeluju na način da direktno uzrokuju obiteljsko nasilje, Carlson smatra da se može argumentirati kako su oni najutjecajniji faktori doprinosa obiteljskom nasilju koji ga uvijek prožimaju, te su u najmanjoj mjeri podložni promjeni.

Slika 4. Ekološki okvir za analizu uzroka i održavanja obiteljskog nasilja prema Carlson, 1984:571 (vlastiti prijevod)

Daljnja razrada ekološkog modela – Lori Heise

Drugi ključni rad u razvoju (socijalno-) ekološkog modela za primjenu u objašnjenju uzroka nasilja nad ženama u intimnim vezama koji ćemo detaljnije opisati je onaj autorice Lori Heise iz 1998. godine. Njegova važnost za ovaj rad vezana je uz autoričino uvažavanje i davanje velikog značaja feminističkim teoretičarkama i aktivisticama, no istovremeno kritiziranje njihovog opiranja priznavanju bilo kojeg drugog faktora osim patrijarhata u etiologiji nasilja. Heise smatra da je tome tako jer su feministkinje bile suočene s dugogodišnjim neprihvatanjem rodni nejednakosti i neravnopravne podjele moći žena i muškaraca od strane akademske zajednice pa zato one ističu da iako teorije koje se temelje na stresu, društvenom učenju, osobnim poremećajima ili konzumaciji alkohola mogu pretpostaviti zašto pojedinačni muškarci postaju nasilni, takve teorije ne objašnjavaju zašto su baš žene tako učestalo ciljane meta nasilja (Schechter, 1982. prema Heise, 1998). Iako uvažava feminističku perspektivu, Heise, međutim, ističe da feministički naglasak na muškoj dominaciji i rodnoj hijerarhiji (s isključenjem drugih društvenih i individualnih faktora) ipak ne uspijeva u objasniti zašto su neki muškarci nasilni, a drugi ne, iako su svi izloženi kulturnim porukama koje nameću mušku superiornost i potvrđuju muški rod kao klasu koja ima pravo na kontrolu ženskog ponašanja. „Svaka analiza nasilja mora prepoznati prvenstvo kulturno konstruiranih poruka o odgovarajućim ulogama i ponašanjima muškaraca i žena i nedostatak moći s kojim žena ulazi u vezu na temelju nedostatka pristupa resursima. Muška dominacija je temelj svake realistične teorije nasilja, ali iskustva sugeriraju da su jednofaktorska objašnjenja nedovoljna.“ (Heise, 1998:263)

Zato Heise predlaže ekološki pristup za konceptualizaciju etiologije rodno uvjetovanog nasilja u kojemu je nasilje konceptualizirano kao „višeslojan fenomen utemeljen u međusobnom djelovanju osobnih, situacijskih i sociokulturnih faktora“ (Heise, 1998:263-264). Ona navodi kako, u vrijeme pisanja svog rada, ekološki model još nije bio široko prihvaćen od aktivističke ili istraživačke zajednice, usprkos njegovom potencijalu da kombinira spoznaje feminizma i društvenih znanosti. Ovaj model već je i tada interpretiran od strane različitih autora na različite načine, ali svima je zajedničko postojanje višestrukih faktora organiziranih u uklopljene razine uzroka nasilja. Heise u svom članku preuzima Belskyjevu deskriptivnu nomenklaturu koja se sastoji od 4 razine analize, a najlakše ju je vizualizirati kao koncentrične krugove (slika 5).

Slika 5. Faktori povezani s nasiljem nad ženama na različitim razinama socijalne ekologije prema Heise, 1998:265 (vlastiti prijevod)

Heise tako na temelju znanstvenih istraživanja o nasilju nad ženama u Sjeveroj Americi iz perspektive antropologije, psihologije i sociologije te iz međukulturnih komparativnih studija koje su koristile statističke metode za analizu kodiranih etnografskih studija predlaže okvir za razumijevanje uzroka nasilja nad ženama koji se sastoji od faktora osobne povijesti (odnose se na ono što svaka individua unosi u njezino ili njegovo ponašanje u vezi), mezosistema (predstavlja neposredni kontekst u kojemu se nasilje odvija – najčešće obitelj i druge intimne ili poznaničke veze), egzosistema (obuhvaća institucije i društvene strukture, formalne i neformalne, u koje je mikrosistem uklobljen; to su posao, susjedstvo, društvene mreže, identitarne skupine) te makrosistema (odnosi se na opće stavove i uvjerenja koje zastupa većina u nekom društvu). Dodatno, spominje i kako neki teoretičari (npr. Edleson i Tolman, 1992. prema Heise 1998) naglašavaju i važnost mezosistema – dodatne razine koja predstavlja međusobno djelovanje različitih aspekata nečijeg društvenog okruženja. Prema Heise, mezosistem uključuje poveznice između nečije obitelji i drugih područja u koje je pojedinac uključen, kao što su radno mjesto, proširena obitelj, mreže vršnjaka. Mezosistem također uključuje i veze s društvenim institucijama kao što su policija, sudovi i socijalne službe. Heise je koristila podatke iz vrlo velikog broja studija, a u njezin su finalni model

uključeni samo oni faktori za koje je prethodno u različitim studijama empirijski potvrđeno da su povezani s nasiljem nad ženama i djevojčicama.

Slijedi opis pojedinih razina ekološkog modela i faktora povezanih s nasiljem nad ženama prema Heise (1998).

1. Individualni / ontogenetski faktori

„Ontogenetski faktori odnose se na ona svojstva individualnog razvojnog iskustva ili osobnosti koja oblikuju njegove ili njezine reakcije na stresore u mikrosistemu i egzosistemu.“ (Heise, 1998:266) Iako su se u brojnim studijama tražila individualna svojstva žrtve i nasilnika koja ih razlikuju od ostalih ljudi, utvrđeno je vrlo malo faktora koji su povezani s time da će žena postati žrtva nasilja, a samo je jedan koji se pojavljuje u velikoj većini studija: *svjedočenje nasilju među roditeljima u djetinjstvu*. Ostali istraživani faktori (konzumacija alkohola, prihodi, stupanj obrazovanja, agresivnost, samopoštovanje, obnašanje uloge kućanice, upotreba nasilja nad djecom) nisu se konzistentno pokazali povezanim s viktimizacijom žena. Za muškarce koji su nasilni prema svojim partnericama pronađena su dva faktora razvojnog iskustva: *svjedočenje obiteljskom nasilju u djetinjstvu* te *osobno iskustvo fizičkog ili seksualnog nasilja u djetinjstvu* (iako sa slabijim efektom nego kod prvog faktora).

Heise napominje kako točan mehanizam translacije svjedočenja u djetinjstvu u sam čin vršenja nasilja u odrasloj dobi nije potpuno jasan, ali najčešće objašnjenje je teorija društvenog učenja prema kojoj se na nasilje gleda kao na naučeni način ponašanja, usvojen u obitelji. Drugo objašnjenje je da takvo iskustvo ostavlja emocionalne i razvojne ožiljke pa se dijete razvija s poremećajima ličnosti. Utvrđeno je nekoliko osobina ličnosti koje su povezane sa zlostavljačima: pretjerana anksioznost od razdvajanja, problemi s regulacijom emocija, intenzivna ovisnost o primarno interpersonalnim odnosima i nemogućnost podnošenja samoće. Utvrdila je također i da mnoge studije pokazuju i povezanost agresivnosti (posebno prema ženama) i nasilja nad ženama.

Pojavljuje se i treći faktor, iako je u vezi njega manje jasna situacija na koji način on uzrokuje nasilje, a to je *odsutnost oca ili odbacivanje od strane oca u djetinjstvu*. Naime, utvrđeno je da su djeca koja odrastaju bez očinske figuresu sklonija nasilja u odrasloj dobi (hipotetsko objašnjenje je da su u takvim situacijama dječaci pod najvećim utjecajem vršnjaka koji ih uče agresivnoj kompeticiji, odnosima dominacije i antagonizmu prema ženama), ali bez daljnjih istraživanja nemoguće je zaključiti je li to uzrok nasilja ili samo intervenirajuća varijabla.

2. Mikrosistemi (situacijski) faktori

„Mikrosistem se odnosi na one interakcije u koje je osoba direktno uključena kao i na subjektivna značenja koja tim interakcijama pridaje.“ (Heise, 1998:269) Za nasilnika je najuočljiviji mikrosistem obitelj, koja je najčešće mjesto i kontekst većine nasilnih epizoda. Mikrosistem je najbolje opisati kao neposredni kontekst zlostavljanja, a najvažniji faktori na ovoj razini odnose se na strukturu tradicionalne obitelji.

Muška dominacija u obitelji odnosi se na muški autoritet u ekonomskom smislu te u donošenju odluka u obitelji. To je najjači prediktor za nasilje u društvima s visokom razinom nasilja nad ženama. „Najnasilniji muškarci imaju najviše utjecaja na donošenje financijskih odluka u kućanstvu i striktno kontroliraju kad i gdje njihova žena odlazi.“ (Heise, 1998:270) Jedna studija (Yllo i Strauss, 1990. prema Heise, 1998), u kojoj je utvrđena linearna povezanost između patrijarhalnih normi i nasilja nad ženama, sugerira da vezu između patrijarhalne obiteljske strukture i nasilja pokreću norme na makronivou koje odobravaju mušku dominaciju u obitelji. Postoje dokazi i da je za muškarce koji odrastaju u patrijarhalnim obiteljima (koje potiču tradicionalne rodne uloge) vjerojatnije da će postati nasilni, silovati ženu koju poznaju ili zlostavljati svoju intimnu partnericu.

Kad govori o faktoru *muške kontrole bogatstva u obitelji*, Heise zapravo govori o ekonomskom nasilju, iako ga tako ne naziva. Ona kaže kako je nasilje nad ženama najčešće u društvima u kojima muškarac kontrolira financijske resurse, pogotovo one koji su rezultat obiteljskog rada te zaključuje da je utjecaj muške ekonomske kontrole na fizičko zlostavljanje žene posredovan kroz muški autoritet i restrikcije ženinom pristupu mogućnosti razvoda. Poziva se i na studije koje su pokazale da je ženina ovisnost o mužu (koja se reflektira kroz njezinu nezaposlenost izvan doma, prisutnost djece mlađe od 5 godina i situaciju u kojoj muž zarađuje više od 75% ukupnih obiteljskih prihoda) prediktor teškog fizičkog nasilja nad ženom te da su žene koje su silovane u braku ekonomski ovisnije o svojim muževima od onih koje nisu silovane u braku.

Za faktor koji se odnosi na *bračne konflikte*, Heise kaže kako on, čak i kad se kontroliraju brojni drugi faktori, i dalje ostaje značajan prediktor fizičkog nasilja. Istraživanja su pokazala da su verbalne razmirice jako korelirane s vjerojatnošću za fizičku agresiju te da u nasilnim vezana konflikti najčešće započinju oko podjele rada, česte konzumacije alkohola od strane muškarca te zato što je žena obrazovanije od muža. Neke studije sugeriraju da su bračni konflikti povezani s strukturom moći u obitelji te da je veći rizik od nasilja u obiteljima s asimetričnom podjelom moći, nego u onim egalitarnim. Kvalitativne studije pak ističu i

seksualnu ljubomoru kao čest uzrok bračnih konflikata te optužbe za nevjernost kao čest pokretač za nasilje.

Četvrti faktor na mikrorazini je *konzumacija alkohola*. Mnoge studije pokazuju da je česta konzumacija alkohola prediktor i fizičkog i seksualnog nasilja, a istraživači smatraju kako je alkohol situacijski faktor koji popušta kočnice, zamagljuje procjene i utječe na sposobnost pojedinca da interpretira znakove (ako nema problema s drugim ovisnostima). Sam mehanizam utjecaja na nasilje nije jasan, ali neki laboratorijski dokazi govore u prilog tome da konzumacija alkohola pod određenim okolnostima vodi do povećane agresivnosti. Neki istraživači kažu da alkohol djeluje na način da daje nasilniku izgovor i oslobađa zlostavljača odgovornosti, dok feministkinje odbacuju alkohol kao faktor u etiologiji zlostavljanja upravo zato jer služi kao izgovor za nasilje.

3. Egzosistemske faktori

„Egzosistem se odnosi na 'formalne i neformalne društvene strukture koje se sudaraju s neposrednim okruženjem u kojem se osoba nalazi i tako utječu, ograničavaju ili determiniraju što se tamo događa' (Belsky, 1980, p. 321)“ (Heise, 1998:273). Egzosistemi su često nusprodukti promjena koje se događaju u širem društvenom okruženju, primjerice društvene izolacije koja proizlazi iz povećane migracije stanovništva. Glavni faktori povezani s nasiljem nad ženama na ovoj razini analize su nezaposlenost i nizak socioekonomski status, izolacija žene i obitelji te delikventne skupine vršnjaka.

Nezaposlenost i nizak socioekonomski status – iako se nasilje nad ženama odvija u svima socioekonomskim slojevima, postoje jaki dokazi da je ono češće u obiteljima s nižim prihodima i u onima u kojima je muškarac nezaposlen. Ali da bi se zaključilo da je nezaposlenost muža faktor rizika za nasilje, treba kontrolirati prihode, obrazovanje i količinu vremena koje partneri provode zajedno. Heise ističe da niti ovdje nije jasno kako niski socioekonomski status povećava rizik za nasilje. Kaže da možda nije stvar u nedostatku prihoda, već u drugim varijablama koje prate život u oskudici poput prenapučenosti ili beznađa, siromaštva koje generira stres, frustraciju i osjećaj neuspjeha kod muškarca u izvršavanju kulturno definirane uloge hranitelja obitelji. Može također djelovati i na način da uzrokuje bračne nesuglasice ili tako što otežava ženi da napusti nasilnu ili na drugi način nezadovoljavajuću vezu.

Izolacija žene i obitelji – Heise kaže kako je prema kliničkim i kvantitativnim istraživanjima ovo i uzrok i posljedica zlostavljanja žena. Varijable koje se koriste u operacionalizaciji su učestalost komunikacije s prijateljima i susjedima, učestalost komunikacije s rođacima i

sudjelovanje obitelji u javnim aktivnostima. Analize pokazuju da izolacija žene i obitelji prethode nasilju, ali se izolacija pojačava kako veza postaje sve više nasilna. Jedan od glavnih prediktora za društva s niskom razinom nasilja je stav zajednice o tome treba li intervenirati u obiteljsko nasilje. U društvima s niskom razinom nasilja ljudi smatraju da je njihovo pravo i obaveza intervenirati ako saznaju za nasilni incident, dok su u društvima s visokom razinom nasilja nad ženama obitelji izolirane, a odnos između muža i žene je privatna stvar, nedostupna pogledu javnosti. Još dvije varijable povezane s nižim stupnjem nasilja nad ženama, a vezane uz izolaciju žene i obitelji, su vrijeme koje par živi u određenom susjedstvu te prisutnost članova šire obitelji u kućanstvu.

Delikventne skupine vršnjaka – brojne studije su pokazale da ponašanje i stavovi vršnjaka igraju važnu ulogu u poticanju seksualne agresije, pogotovo među adolescentima. Neke od varijabli koje su najčešće bile povezane s razinom nasilja su stupanj povezanosti s nasilnim vršnjacima, vršnjački patrijarhalni stavovi te vršnjački pritisak za vršenje nasilja.

4. Makrosistemski faktori

„Makrosistem se odnosi na širok set kulturnih vrijednosti i uvjerenja koja prožimaju i informiraju ostale tri razine socijalne ekologije. Makrosistemski faktori djeluju kroz njihov utjecaj na faktore i strukture koje su niže u sustavu.“ (Heise, 1998:277). Primjerice, makrosistemski faktor muška dominacija vrlo vjerojatno utječe na organizaciju moći u institucijama neke zajednice kao i na distribuciju autoriteta u donošenju odluka u intimnim vezama. Većina feminističkih diskursa i teorija fokusirana je na makrosistemske faktore poput patrijarhata. Heise napominje kako njezine ekološki pristup uvažava centralni položaj i važnost makrosistemskih faktora, ali naglašava međusobne povezanosti patrijarhalnih uvjerenja i vrijednosti s drugim faktorima u ovom okviru. Utvrdila je da kroskulturalne studije pružaju mnogo dokaza koji podržavaju feminističke teorije.

Pojam muškosti povezan s dominantnošću, grubošću i časti jedan je od najvažnijih makrosistemskih faktora koji promoviraju nasilje. Mosher i Sirkin (1984. prema Heise, 1998) to zovu „konstelacija mačo osobnosti“ ili hipermaskulinitet. Hipermaskulini muškarci imaju grube seksualne stavove prema ženama, nasilje smatraju muževnim i poželjnim, a opasnost uzbudljivom. U društvima s visokom incidencijom silovanja mačo osobnost je prihvaćena i smatra se prikladnom i poželjnom. Socijalizacija hipermaskulinih muškaraca rezultira precjenjivanjem definicije muškosti kao grubih, bezosjećajnih i nasilnih (Mosher i Tomkins, 1988. prema Heise, 1998). Posljedica toga je potreba za opasnošću kako bi se osjetilo uzbuđenje, zatim nedostatak empatije i sklonost prisilnim seksualnim ponašanjima, tj.

seksualnoj agresiji koja, jer posjeduje atribute povezane s muškošću: snaga, moć, sila, dominacija i grubost, je aktivnost koja potvrđuje njihovu maskulinitet.

Konsetalija maskulinih stavova i uvjerenja povezana je također sa silovanjem i na individualnoj razini ekološkog okvira (indeks hipermaskuliniteta sastoji se od tri međusobno povezane komponente: grubi seksualni stavovi, opasnost kao uzbuđenje i nasilje kao muževno ponašanje).

Rigidne rodne uloge – mnoga istraživanja pokazuju da pridržavanje rigidnih rodni uloga – kako na društvenoj, tako i na individualnoj razini – povećava vjerojatnost za nasilje nad ženama.

Osjećaj muškog prava posjedovanja/vlasništva nad ženom – mnogi religijski tekstovi (u hinduizmu, islamu, kršćanstvu...) govore o tome kako je žena vlasništvo svog muža, a brojne kvalitativne studije i povijesni podaci, kao i religijske tradicije, potvrđuju hipotezu o povezanosti između nasilja nad ženama i muškog osjećaja prava vlasništva ili posjedovanja svoje žene. No Heise naglašava kako je tu povezanost potrebno utvrditi i kvantitativno.

Odobranje fizičkog kažnjavanja žena – mnoge kulture odobravaju fizičko kažnjavanje žena i/ili djece pod određenim okolnostima, a ako je kazna kulturno prihvaćena onda se nasilje smatra opravdanim i za njega nema intervencije. Ako ona, pak, izlazi van okvira određenih pravila, ako ga vrši netko tko na to nema pravo ili ako je nasilje preintenzivno, tada se izlaže javnom sankcioniranju. Obično su to kriteriji prema kojima druge strane (susjedi, članovi obitelji, policija) odlučuju hoće li intervenirati. Heise navodi primjer kako da se u SAD-u tolerirara istući dijete ako je bilo neposlušno te da postoji prilično jasna kulturno prepoznata granica između takvog kažnjavanja i zlostavljanja. Mnoge druge kulture imaju slične granice i za kažnjavanje žena, a intervenira se samo ako drugi procijene da nije bilo povoda ili da je kazna bila prebrutalna. Jedno istraživanje u Indiji pokazalo je da svako kršenje rodni normi, poput neposlušnosti prema suprugu, nepripremanje jela na vrijeme, seksualna nevjera i sl. mogu biti „opravdani“ povodi za zlostavljanje.

Kulturni etos koji odobrava nasilje kao način rješavanja interpersonalni razmirica (svađa) – kroskulturalne studije pokazuju da je nasilje nad ženama mnogo vjerojatnije u onim kulturama u kojima se odobrava primjena fizičke sile kao sredstva za rješavanje konflikata. To također vrijedi na i na osobnoj razini, odnosno stupanj prihvaćanja i odobravanja nasilja povezan je s vjerojatnošću da će osoba biti zlostavljač.

Raznolikost primjena (socijalno-) ekološkog

Sa svrhom ilustracije raznolikosti naziva i načina primjene (socijalno-) ekološkog modela, njegovih razina i pripadajućih faktora, u objašnjenju uzroka ili faktora povezanih s nasiljem nad ženama, za potrebe ovog rada napravljen je tablični prikaz samo nekih od brojnih teorijskih i empirijskih radova u kojima se on u nekom svom obliku primjenjuje (tablica 4).

CDC koristi socijalno-ekološki model za bolje razumijevanje i prevenciju nasilja. U Diviziji za prevenciju nasilja Nacionalnog centra za prevenciju i kontrolu ozljeda u sklopu CDC-a razvijen je model s primjerima faktora koji potencijalno mogu povećati rizik za nasilje te odgovarajućim strategijama za njegovu prevenciju prema razinama socijalno-ekološkog modela (tablica 5).³⁰

³⁰ Dostupno na: http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/sem_framework-a.pdf (24.3.2014)

Tablica 4. Raznolikost naziva i načina primjene (socijalno-) ekološkog modela

	RAZINA 1	RAZINA 2	RAZINA 3	RAZINA 4	(RAZINA 5)
Carlson (1984) <i>Ekološka analiza</i> Predmet analize: obiteljsko nasilje	Individualna razina • konzumacija alkohola od strane zlostavljača • samopoštovanje zlostavljača i žrtve • resursi (zanimanje, prihodi, obrazovanje, talenti poput verbalnih vještina) • iskustvo nasilja u djetinjstvu	Razina obitelji • rodna podjela rada i obiteljskih uloga • konflikti (oko djece, seksa, novca, kućnih poslova i društvenih aktivnosti) • obiteljska dinamika nasilja • nedostatak društvenih mreža	Socijalno-strukturalna razina • ekonomski faktori • karakteristike zajednice i susjedstva • provedba zakona • kaznenopravni sustav • aspekti profesionalnog života koji se prelijevaju u obiteljski život	Sociokulturna razina • seksizam • stereotipne rodne uloge • prihvatljivost nasilja • obiteljske norme	
Dutton (1985) <i>Ekološka teorija</i> Predmet analize: muško nasilje nad intimnim partnericama	Individualna razina (ontogenetski faktori) • označavanje emocija (engl. <i>emotional labeling</i>)	Razina obitelji – mikrosistem • odnosi moći i kontrole u vezi • deindividualizirano nasilje	Razina zajednice – egzosistem • radno mjesto • susjedstvo	Razina društva – makrosistem • seksizam • strukturi obitelji utemeljenoj na muškoj dominaciji • socijalnih službi i kaznenopravnog sustava	Razina vrste • izlučivanje adrenalina kod muškaraca kada vjeruju da su seksualno ugroženi
Heise (1998) <i>Ekološki okvir</i> Predmet analize: muško nasilje nad intimnim partnericama	Individualni / ontogenetski faktori <i>Za žene:</i> • svjedočenje nasilju među roditeljima u djetinjstvu <i>Za muškarce:</i> • svjedočenje obiteljskom nasilju u djetinjstvu • osobno iskustvo fizičkog ili seksualnog nasilja u djetinjstvu • odsutnost oca ili odbacivanje od strane oca u djetinjstvu	Mikrosistemski (situacijski) faktori • muška dominacija u obitelji • muška kontrola bogatstva u obitelji • bračni konflikti • konzumacija alkohola	Egzosistemski faktori • nezaposlenost • nizak socioekonomski status • izolacija žene i obitelji • delikventne skupine vršnjaka	Makrosistemski faktori • pojam muškosti povezan s dominantnošću, grubošću i časti • rigidne rodne uloge • osjećaj muškog prava/vlasništvo nad ženom • odobravanje fizičkog kažnjavanja žena • kulturni etos koji odobrava nasilja kao način rješavanja interpersonalnih razmirica	

				(svađa)	
Shrader (2001) <i>Ekološki model</i> Predmet analize: političko, ekonomsko i socijalno kolektivno nasilje	Individualna razina osobna povijest i biofizikalna cjelina; ontogenetski faktori razvojnog iskustva pojedinca ili osobnosti koji oblikuju reakcije na interpersonalne i institucionalne stresore	Interpersonalna razina neposredni kontekst u kojem se nasilje odvija; interakcija između pojedinaca, situacijski čimbenici koji uključuju obitelj, domaćinstvo, intimne veze ili poznaničke odnose	Institucionalna razina formalne i neformalne institucije i s njima povezan društveni kapital u poslovnoj i lokalnoj zajednici; društvene mreže i identitetne grupe u koje su međuljudski odnosi ugrađeni.	Strukturalna razina makropolitčki, ekonomski i društveni ustroj i okruženje, što također uključuje mišljenja, uvjerenja i kulturne norme nekog društva	
Heise i Garcia-Moreno (2002) <i>Rizični faktori za nasilje u intimnim vezama</i> Predmet analize: muško nasilje nad intimnim partnericama	Faktori na individualnoj razini - mlađa dob - prekomjerno konzumiranje alkohola - depresija - poremećaji ličnosti - niska obrazovna postignuća - niski prihodi - svjedočenje ili iskustvo nasilja u djetinjstvu	Faktori na razini veze - bračni konflikti - bračna nestabilnost - muška dominacija u obitelji - ekonomski stres - loše obiteljsko funkcioniranje	Faktori na razini zajednice - slabe sankcije zajednice za nasilje u obitelji - siromaštvo - nizak društveni kapital	Societalni faktori - tradicionalne rodne norme - društvene norme koje podržavaju nasilje	
Little i Kaufman Kantor (2002) <i>Ekološki model</i> Predmet analize: razumjevanje nasilja u intimnim odnosima i maltretiranja djece - implikacije za rad medicinskih sestara	Individualna razina - konzumacija alkohola - depresija - osobine djeteta kao risk faktori (dob, stupanj razvoja, sposobnosti nošenja s problemima, inteligencija, temperament, problemi u ponašanju...)	Razina obitelji - roditeljske vještine - obiteljsko okruženje - obiteljski stresori - obiteljske interakcije - financijski problemi - kronično siromaštvo i nezaposlenost	Razina zajednice - grupe vršnjaka članova obitelji - formalna i neformalna socijalna podrška - socijalna izolacija - dostupnost radnog mjesta - dostupnost i pristup javnim službama (skloništa, bonovi za hranu, javni prijevoz, usluge mentalnog zdravlja) - stopa kriminala u	Societalna razina - prevladavajuće profesionalne i legalne definicije nasilja nad djecom - neuspjeh u zaštiti žrtava nasilja - zakoni	

			susjedstvu		
Sitaker (2007) <i>Socijalo-ekološki okvir</i> Predmet analize: muško nasilje nad intimnim partnericama	Osobna povijest • rod: muškarci vjerojatnije zlostavljajući, žene vjerojatnije žrtve • žrtva zlostavljanja u djetinjstvu ili svjedočenje nasilju među roditeljima u djetinjstvu • obrazovanje žene, ženska osnaženost • muško neprijateljstvo prema ženi	Interpersonalna razina • muška kontrola resursa i donošenje odluka u obitelji • bračni konflikti • konzumacija alkohola	Razina zajednice • siromaštvo, nizak ekonomski status, nezaposlenost • izolacija žene i obitelji • muške grupe vršnjaka koje odobravaju nasilje nad ženama	Razina kulture • norme koje odobravaju mušku kontrolu nad ženskim ponašanjem • prihvatljivost nasilja kao načina rješavanja konflikata • koncept maskuliniteta povezan s dominacijom, agresijom i čašću • rigidne rodne uloge	
Walter (2007) <i>Prošireni ekološki model</i> Predmet analize: muško nasilje nad intimnim partnericama	Intrapersonalna razina • kognitivni stil (lokus kontrole i selfmanagement)	Mikrosistem • binarna podjela uloga	Egzosistem • rodno određena socijalna podrška	Makrosistem: struktura i kultura • Socioekonomski stres • Vjerovanja o nasilju nad ženama	
Heise (2011) <i>Revidirani ekološki model</i> Predmet analize: muško nasilje nad intimnim partnericama	Individualna razina <i>Za žene:</i> • nasilje u djetinjstvu (seksualno zlostavljanje djece, druge traume u djetinjstvu, svjedočenje nasilju nad majkom) • stavovi (tolerancija prema nasilju nad ženama) • socio-demografski faktori (mlađa dob, visoka obrazovna postignuća - protektivno) • slaba socijalna podrška • faktori koji djeluju različito u različitim okruženjima	Razina veze <i>Za muškarce:</i> • interakcija (neegalitarno donošenje odluka, loša komunikacija, visoka razina konflikata) • obilježja sukoba ○ situacijski trigeri (seks/nevjera, novac/distribucija obiteljskih resursa, djeca ili rođaci, podjela rada, muškarčevo konzumiranje alkohola) ○ patrijarhalni trigeri	Razina zajednice <i>Za muškarce:</i> • norme (prihvatanje zlostavljanja žena, muško pravo na discipliniranje / kontrolu ženskog ponašanja, tolerancija grubog fizičkog kažnjavanja djece, stigmatiziranje razvedenih ili samih žena, norme koje povezuju mušku čast sa ženskom čistoćom, obiteljska privatnost) • nedostatak sankcija	Makrosocijalna razina <i>Za muškarce:</i> • rodni poredak (manjak ekonomskih prava žena, diskriminatorni obiteljski zakoni, dostupnost i jednostavnost procesa razvoda za žene, kompozitne mjere rodne nejednakosti) • kulturni faktori (kolektivistička nasuprot individualističkoj kulturnoj orijentaciji, naglasak na ženskoj	

	(zaposlenost žene, sudjelovanje u kreditnim ili drugim razvojnim programima, vlasništvo imovine) <i>Za muškarce:</i> • nasilje u djetinjstvu (teško fizičko kažnjavanje, svjedočenje nasilju među roditeljima, druge tramue u djetinjstvu, psihološke disfunkcije, antisocijalno ponašanje, problemi provrženosti u odrasloj dobi) • stavovi (prihvatanje nasilja kao način rješavanja konflikata, prihvatanje partnerskog nasilja, hijerarhijski ili prijelazni rodni stavovi) • pretjerana konzumacija alkohola • konflikti rodni uloga • delikventni vršnjaci • socio-demografski faktori (mlađa dob, nizak obrazovni status)	(žena izaziva muški autoritet, neuspjeh u ostvarenju očekivanih rodni uloga, navođenje ženske autonomije)	(nedostatak pravnih ili moralnih sankcija za nasilje, drugi koji ne interveniraju) • susjedstvo (nasilje u zajednici, visoka nezaposlenost, nizak društveni kapital, siromaštvo)	čistoći i obiteljskoj časti) • ekonomski faktori (stupanj razvoja, pristup žena formalnom plaćenom radu)	

Tablica 5. CDC-ev socijalno-ekološki model s faktorima rizika za nasilje i primjerima strategija za njegovu prevenciju

Razina socijalno-ekološkog modela	Primjeri faktora koji potencijalno povećavaju rizik (faktori rizika)	Primjeri strategija prema razini utjecaja
Individualna - Osobne karakteristike - Biološki faktori - Ponašanje - Osobna iskustva	- Dob / rod - Niža razina obrazovanja - Vjerovanja koja podržavaju upotrebu nasilja - Ljutnja ili neprijateljstvo prema drugima - Nezaposlenost - Upotreba opojnis sredstava - Povijest uključivanja u nasilje	- Školski programi koji pomažu učenicima da razviju socijalne, emotivne i ponašajne vještine za izgradnju pozitivnih odnosa - Kućni progami koji roditelje podučavaju vještinama njege prikladne za novorođenčad i malu djecu - Izvanškolski programi koji pružaju podučavnje za povećanje akademskog uspjeha - Grupna okupljanja u kojima se usvaja znanje i razumijevanje zdravih romantičnih veza - Školski zdravstveni kurikulumi u kojima se podučava načinom nošenja s gubicima i razočaranjima te se uče znakovi upozorenja za depresiju
Veza Interakcija između dvoje ili više osoba	- Svađe, tenzije ili borbe između članova obitelji - Bračna nestabilnost, razvod ili separacija - Loša komunikacija između partnera - Loša supervizija i nadgledanje djece - Veze s agresivnim ili delikventnim vršnjacima - Obitelj bez emocionalne podrške	- Obrazovanje i podrška obiteljima za promoviranje pozitivnog razvoja djece od strane centara za roditelje i djecu - Programi mentorstava koji spajaju mlade s odraslima koji će se za njih brinuti - Vršnjački programi koji mlade podučavaju kako u svom krugu prijatelja promovirati pozitivne norme hodanja (tj. romantičnih odnosa) - Radionice za parove u kojima se s drugim parovima radi na strategijama uljudne komunikacije - Umjetnički programi koji povećavaju emocionalnu podršku za djecu spajanjem starijih ljudi iz domova za starije osobe s djecom predškolske dobi
Zajednica Okruženja ili institucije unutar kojih se odnosi odvijaju	- Stupanj socijalne povezanosti stanovnika - Nivo prihoda susjedstva - Stopa stanovnika koji se useljavaju ili iseljavaju iz susjedstva - Manjak organizacije u susjedstvu - Ograničene ekonomske mogućnosti - Manjak rekreacijskih mogućnosti - Loš fizički izgled susjedstva	- Stanovnici se organiziraju i rade na fizičkom poboljšanju svog susjedstva - Grad razvija sigurna rekreacijska područja za svoje stanovnike - Udruge u zajednici rade s uredom gradonačelnika na razvijanju niza izvanškolskih programa za mlade - Škole stvaraju, implementiraju, prate i evaluiraju politike za sprečavanje nasilja među mladima - Grad uspostavlja četvrti poboljšanog poslovanja kako bi se povećale mogućnosti zaposlenja i napravila druga poboljšanja u zajednici - Gradske politike koje mijenjaju postupke planiranja izgleda novih zajednica
Societalna Societalni faktori koji stvaraju stupanj prihvaćanja ili	- Društvena norma da je prihvatljivo koristiti nasilje za rješavanje konflikta te da su posljedice minimalne - Kulturne norme	- Zakonodavstvo potiče poslodavce da nude mogućnost obiteljskog dopusta i fleksibilnog radnog vremena i za muškarce i za žene - Nacionalna medijska kampanja, koja uključuje metode komunikacije putem televizije, radija,

tolerancije prema nasilju. Također su uključeni i faktori koji mogu stvoriti ili održati rascjep između različitih segmenata društva.	• Zdravstvene politike • Ekonomske politike • Obrazovne politike	novina i interneta za stvaranje svijesti i promjene načina na koji ljudi razmišljaju o nasilju • Država sponzorira medijsku kampanju za smanjenje stigme o samousmjerenom nasilju kao isključivo mentalnom zdravstvenom problemu • Državni zakon koji predviđa porezne olakšice za tvrtke koje surađuju sa školama u ugroženim zajednicama i osiguravaju im tehnologije za pomoć pri učenju i druge akademske resurse

Jakosti i ograničenja socijalno-ekološkog modela

Carlson (1984) navodi sljedeće jakosti (socijalno-) ekološkog modela:

1. prepoznavanje višestruke uzročnosti nasilja nad ženama od strane faktora koji djeluju na različitim razinama analize,
2. omogućavanje interakcije između različitih faktora unutar i između razina,
3. mogućnost analize nasilja kako se pojavljuje kroz vrijeme ili u određenoj vremenskoj točki,
4. sposobnost diferencijacije među faktorima koji inicijalno uzrokuju nasilje i onih koji mogu služiti za njegovo održavanje i ponavljanje.

Heise (1998) smatra da se socijalno-ekološki model može primijeniti i na individue i na zajednice, a da su najpotrebnija istaživanja koja će testirati setove varijabli i njihovu moć objašnjenja nasilja. Kaže također da on pomaže u prepoznavanju razlika među zlostavljačima, i objašnjenju zašto potencijalno nasilan muškarac može postati nasilan u jednom trenutku, a ne u nekom drugom te, također, zašto će u istoj situaciji netko reagirati nasilno, a netko neće. Naglašava, ipak, da uvažavanje utjecaja situacijskih faktora ili faktora osobne povijesti ni na koji način ne opravdava počinitelja nasilja, niti umanjuje važnost makrosistemskih faktora kao što su pojam maskuliniteta i muške hegemonije.

Slično Heise (1998), smatramo kako je jedna od glavnih prednosti upotrebe socijalno-ekološkog modela za analizu uzroka ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama u ovom radu upravo u njegovom potencijalu za kombiniranje teorijskih spoznaja feminizma i ostalih društvenih znanosti.

Postoje, naravno i brojna ograničenja ovog modela. Već je Carlson (1984) napomenula da je najveće ograničenje upravo ograničeno znanje istraživača o tome koji su faktori povezani s nasiljem. Heise (1998) također jasno ukazuje na potencijalna ograničenja vlastitog predloženog modela. Naime, kaže da u njega mogu biti uključeni samo oni faktori koji su do tad bili istraženi, i to oslanjajući se na probnu i nepotpunu istraživačku bazu. Napominje kako je moguće da u njemu nedostaju neki kritični faktori koji još nisu istraženi, a također je moguće i da neki od njih nisu uzroci, već samo korelati nasilja. Problem uzročnosti ostaje neriješen u primjeni socijalno-ekološkog modela. O uzročnosti, kao u i ostalim deduktivnim kvantitativnim društvenim istraživanjima, možemo govoriti samo na teorijskoj razini, a

empirijski jedino provjeravati hipoteze o povezanosti pojedinih faktora s nasiljem nad ženama. Takvi empirijski dokazi mogu ići u prilog pojedinim teorijama koje objašnjavaju na koji način određeni faktor *uzrokuje* nasilje, ali ih nikad ne mogu u potpunosti dokazati. Burgess i Draper (1989) također identificiraju problem kauzalnog objašnjenja povezanosti faktora određenih razina socijalno-ekološkog modela s nasiljem³¹ te zaključuju kako je ekološki model zapravo deskriptivni ili taksonomski sustav koji upozorava na određene socijalne indikatore koji trebaju biti istraženi, ali ne predlaže nikakve kauzalne mehanizme ili procese odgovorne za pretpostavljenu „ugniježđenost“, odnosno smještanje nižih razina modela unutar viših razina modela. Zaključuju: „Potpuno iskreno, međutim, model možda nije bio ni zamišljen kao eksplanatorni alat.“ (Burgess i Draper, 1989:62)

Da bi se barem donekle riješilo pitanje kauzalnosti, Heise (1998) postavlja niz pitanja na koja bi trebalo pokušati odgovoriti:

- Koji su od navedenih faktora neophodni uvjeti za nasilje?
- Koji se faktori moraju zajedno pojaviti da bi došlo do nasilja?
- Jesu li neophodni faktori sa svih razina da bi došlo do nasilja?
- Koji faktori nedostaju u modelu?

No čak i bez pretenzija govora o kauzalnosti, postoji još jedno ozbiljno ograničenje koje se odnosi na činjenicu da ne pridonose svi faktori u jednakoj mjeri pojavi nasilja, već bi oni trebali na neki način biti ponderirani. Međutim, ti se ponderi za sad ne mogu odrediti (Carlson, 1984). Čini se da nema teorijskih opravdanja za pretpostavku da su faktori koji djeluju na jednoj razini analize važniji od onih koji djeluju na nekoj drugoj razini (Burgess i Draper, 1989).

Također, ostaje nejasno što točno znači kad kažemo da su različiti faktori ili korelati nasilja „ekološki ugniježđeni“ jedan unutar drugog. Znači li to da postoje značajne interakcije između tih varijabli? (Burgess i Draper, 1989) Ako da, na koji način te interakcije pridonose pojavi nasilja? Vezano uz ovaj problem, Carlson (1984) predlaže pitanja na koja bi istraživači trebali pokušati odgovoriti:

³¹ Burgess i Draper (1989) govore o primjeni ekološkog modela na zlostavljanje djece, ali se sva ograničenja koja navode mogu odnositi i na primjenu (socijalno-) ekološkog modela na nasilje nad ženama u intimnim vezama.

1. Objašnjavaju li faktori jedne razine modela veću količinu varijance nasilnih događaja od faktora s drugih razina?
2. Kako identificirati međupovezanosti između varijabli, bilo unutar ili između razina, kad je broj mogućih interakcijskih efekata gotovo beskonačan?
3. Jesu li glavni efekti snažniji od interakcijskih efekata?
4. Ili možda uopće ne postoji glavni efekt?

3.3. Mitovi o nasilju nad ženama

Kad ljudi ne raspolažu pravim činjenicama o nekoj pojavi, nego nejasnim ili krivo shvaćenim činjenicama, nastaje specifičan oblik uvjerenja: mit.³² Pojam uvjerenja „odnosi se na usvojene postavke, tvrdnje ili učenje o pojavama, obilježjima pojava i odnosima među njima“ (Ajduković, 2000:33). Riječ mit dolazi od starogrčke riječi *mythos* koja znači priča, bajka, glasina, nevjerojatna vijest ili predaja. Mit je „priča“ utoliko što je plod ljudske mašte, no on ima dubok psihološki, idejni i društveni smisao. Prema Košičeku (1991), mit u svom kulturno-povijesnom smislu ima funkciju objašnjavanja postanka svijeta i ljudi, zbivanja u svemiru, ritmične promjene u prirodi i njezinu plodnost. Dok nije postao sposoban da tim pitanjima pristupi razumski, na temelju iskustvenih spoznaja i logičkog zaključivanja, čovjeku nije preostalo drugo već da odgovor na njih potraži u svojoj mašti. Mitove susrećemo u duhovnoj baštini svih naroda, a to znači da je stvaranje mita prirodna potreba čovjeka na određenom stupnju njegova pojedinačnog i društvenog razvoja. Mitovi imaju još jednu funkciju: pokušati protumačiti ljudsku prirodu, objasniti sklonosti i potrebe ljudi, te ukazati na uzroke koji ih navode na određena ponašanja. Neodoljivo se nameće zaključak da je čovjek ponekad mit stvarao da bi opravdao vlastite postupke, osobito kada nije bio siguran u njihovu etičku ispravnost, to jest koji put je poslužio ljudima da utišaju svoju savjest (Košiček, 1991:7,8).

U današnjem svijetu čovjek se više ne koristi mitovima da bi objasnio prirodne, već pretežno suvremene društvene pojave. Tako se suvremeni mitovi po nekim karakteristikama razlikuju od onih klasičnih, no osnovna obilježja su i dalje ostala ista. Danas nam mitovi pružaju prikladna, ali pojednostavljena objašnjenja složenih društvenih pojava. Mnogi mitovi o nasilju nad ženama imaju svoju podlogu u tzv. teorijama nasilja koje okrivljavaju žrtvu (Ituarte, 2007). Takvi *kulturni mitovi* „okrivljavaju žrtve za njihovu viktimizaciju, gledaju na obiteljsko nasilje kao na privatnu stvar, erotiziraju i opravdavaju muško nasilje, ne smatraju muškarce odgovornima i trivijaliziraju stvarne posljedice nasilja po žene“ (Levy, 2008:23). Svim mitovima o nasilju nad ženama zajedničko je nekoliko karakteristika: njima se umanjuje značaj problema i poriče društvena odgovornost za nasilje, formulirani su tako da najčešće ili prebacuju odgovornost za izloženost nasilju na žrtvu ili pronalaze izvanjske okolnosti kojima

³² Navedeni opis i značenje mita autorica ovog rada je u skraćenom obliku objavila u Klasnić, 2012:460-461.

se može „objasniti“ nasilno ponašanje muškarca. Također, karakterizira ih prihvaćanje postojećeg stanja i nevjerica u mogućnost promjene (Ajduković i Pavleković, 2000:43).

Postoji niz mitova vezanih uz obiteljsko nasilje (prema Peters, 2008b; Ajduković i Pavleković, 2000). Primjerice, ako žena ne napusti nasilnika, znači da uživa u nasilju, zatim mit o tome da žena može izbjeći fizičko zlostavljanje ako je popustljiva prema partneru, da se obiteljsko nasilje zapravo svodi na „malo naguravanja“ ili da je nasilnik samo na kratko „izgubio kontrolu“. Smatra se i kako je fizičko nasilje karakteristično samo za ljude nižeg obrazovnog statusa i za siromašne obitelji u kojima se susreće problem alkoholizma, kako su žene jednako nasilne kao i muškarci, kako nasilje među roditeljima nema utjecaja na djecu te kako zlostavljane žene mogu uvijek bez većih problema zaustaviti nasilje ili napustiti svoje nasilne bračne partnere. Također se smatra da je nasilje između bračnih ili izvanbračnih partnera njihova privatna stvar, da je učestalost nasilja preneglašena i da se institucije države ne bi trebale baviti ovim problemima, nego bi sami sudionici trebali kontaktirati posebna savjetovišta i institucije socijalne skrbi.

Mitovi o nasilju nad ženama zapravo su pogrešne generalizacije, odnosno mišljenja utemeljena na nedostatku činjenica ili krivim činjenicama koja umanjuju značaj problema nasilja nad ženama i poriču društvenu odgovornost. Peters (2008b) mitove o obiteljskom nasilju definira kao „lažne izjave koje su postojane *unatoč* obilnim dokazima o njihovoj lažnosti i *unatoč* kontradiktornim činjenicama i iskustvima prijatelja, članova obitelji i stručnjaka“ (Peters, 2008b:139). Kad se mitovi ponavljaju dovoljno često, postaju „općeprihvaćene mudrosti“ i poprimaju privid dobro utemeljenih činjenica (Ajduković, Pavleković, 2000:33). S obzirom da su postojani unatoč dokazima da su pogrešni, Peters (2008b) smatra kako takvi mitovi moraju imati važne individualne psihološke i kolektivne društvene funkcije.

Glavna individualna psihološka funkcija ovakvih mitova o nasilju je *obrambena*. Naime, tzv. defenzivna atribucija poznati je socijalno-psihološki fenomen utvrđen u reagiranju na nesreću i viktimizaciju koji služi kao psihološka obrana od opasnosti putem karakterne ili ponašajne atribucije žrtve. Ideja da je žrtva na neki način (svojim karakterom ili ponašanjem) sama uzrokovala nasilje služi za diferenciranje žrtve od subjekta procjene kako bi se subjekt uvjerio/la da se njoj/njemu „tako nešto nikad ne bi moglo dogoditi“ (Peters, 2008b:140). Peters je utvrdio da su prihvaćanju mitova koji za nasilje okrivljuju žrtvu sklonije žene nego

muškarci, što objašnjava upravo fenomenom defenzivne atribucije. S druge strane, njegovi podaci pokazali su da su muškarci skloniji mitovima koji nasilnika oslobađaju odgovornosti za nasilje i umanjuju ozbiljnost zlostavljanja pa je zaključio kako je muškarcima glavna motivacija za prihvatanje mitova o obiteljskom nasilju *izbjegavanje krivnje*. „Muškarci se stoga čine skloni izbjegavanju kolektivne krivnje umanjivanjem razmjera i ozbiljnosti ponašanja koja doživljavaju kao 'samo' trenutačne omaške – i koja je žrtva nesvjesno željela (i vjerojatno izazvala).“ (Peters, 2008b:141).

Glavna društvena funkcija mitova o obiteljskom nasilju nad ženama je, prema Petersu (2008b:142), podržavanje patrijarhalnog sustava putem transformacije žrtve u počinitelja nasilja kako bi se ona sama i realnost s kojom nas ona suočava uklonila. Objašnjavajući ovu inverziju žrtve i nasilnika, Peters se poziva na istraživanja Deborah Lipstadt o individualnim i grupnim tehnikama osporavanja holokausta. Lipstadt je utvrdila ne samo da su ljudi skloni umanjivati broj žrtava holokausta i svoditi stradanja židova naprosto na loše životne uvjete koji su bili posljedica rata, već da je iz takvih tvrdnji moguće čak izvesti i zaključak kako židovi uopće nisu bili žrtve holokausta, već počinitelji tzv. urote holokausta, dok su svi ostali zapravo žrtve njihove urote. Prema njoj, takvo politički pristrano izokretanje povijesnih činjenica i logičkog rezoniranja vođeno je željom za lišavanjem žrtava moralnog autoriteta. Peters na ovu tezu dodaje da osim što je time žrtva lišena svog autoriteta, taj se autoritet zatim dodjeljuje onima koji na taj način rezoniraju (tzv. negatorima) i time njih čini „pravim žrtvama“. Iako mitovi o obiteljskom nasilju nisu namjerno propagirani od strane jedne društvene grupe, oni spretno uspijevaju obrnuti staus žrtve i počinitelja. Inverzija kreće s mitom koji tvrdi ili implicira da je žrtva sama svojim ponašanjem *uzrokovala* nasilje. Ako sam uzrokuješ neku akciju, ne možeš biti žrtva te akcije. Nadalje, mit koji se na njega nadovezuje tvrdi ili implicira da žrtva zapravo *želi*, traži ili nesvjesno uživa u zlostavljanju. Ako želiš da ti se nešto dogodi i uzrokuješ da se to dogodi, tada sasvim sigurno ne možeš biti žrtva. Ono što inverziju upotpunjuje i dovršava je oslobađanje nasilnika optužbe za nasilje. Mitovi o nasilju čine to na nekoliko načina. Prvo, time što tvrde da je žena nesvjesno željela i uzrokovala zlostavljanje, nasilnika lišavaju krivnje i odgovornosti. Nadalje, krivnja i odgovornost za nasilje dodatno se uklanjaju izjavom da je on „jednostavno izgubio kontrolu“. Oslobađanje nasilnika od optužbe dovršava se minimaliziranjem ozbiljnosti i opsega zlostavljanja putem umanjivanja kredibiliteta žrtve i njezinih navoda. Ovu radikalno feminističku tezu da inverzija žrtve i nasilnika ima društvenu funkciju podržavanja patrijarhata Peters (2008b:145) potvrđuje nalazima da je podržavanje mitova o nasilju

umjereno do jako povezano s negativnim stavovima o ženama. Svi ti stavovi „sugeriraju“ da bi uloge i prava žena trebali biti ograničeni. Stoga zaključuje kako su mitovi o obiteljskom nasilju konceptualno povezani s brojnim restriktivnim pogledima na žene te kako jačanjem patrijarhalnih stavova o upotrebi sile i prisile prema ženama obnašaju društvenu funkciju držanja žena na „njihovom mjestu“.

Peters (2008b) naglašava kako su posljedice ove inverzije žrtve i nasilnika vrlo podmukle. Mitovi o nasilju nad ženama smanjuju ženama dostupnu socijalnu podršku jer obitelj i prijatelji na njih više ne gledaju kao na žrtve. Nadalje, na široj društvenoj razini, prihvaćanje ovakvih mitova može dovesti do smanjenja društvene (i financijske) podrške programima za sprečavanje obiteljskog nasilja i za pomoć žrtvama nasilja. Ako je – kako mitovi sugeriraju – žrtva sama tražila, željela i doprinijela nasilju, tada je riječ o individualnom i psihološkom problemu, a ne društvenom. A ako je nasilje nad ženama individualni problem, tada nema potrebe da porezni obveznici podržavaju programe za njegovu prevenciju ili sanaciju. Ajduković i Pavleković (2000) dodaju i kako raširenost takvih mitova može objasniti poteškoće i sporost unošenja promjena u zakonodavstvo te ograničeni raspon intervencija koje se nude u slučajevima obiteljskog nasilja.

Ajduković (2000) iznosi rezultate istraživanja na hrvatskim stručnjacima o vjerovanju u mitove o nasilju nad ženama. Pokazalo se da se stručnjaci najviše slažu s mitovima da nasilje i ljubav ne idu zajedno, potom da su alkohol i droga stvarni uzroci nasilja i obitelji te da će, ako žrtva napusti zlostavljača, nasilje prestati (Ajduković, 2000:42).

U jednom istraživanju na uzorku studenata i studentica dva hrvatska sveučilišta (Klasnić, 2012) utvrđeno je postojanje četiri dimenzije vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama: 1) minoriziranje društvenog značaja problema nasilja nad ženama (najmanje zastupljena dimenzija), 2) siromaštvo i poroci kao prihvatljiva društvena objašnjenja za nasilje, 3) prebacivanje odgovornosti za nasilje na žrtvu i 4) pogrešne generalizacije o nasilnicima (najzastupljenija dimenzija). Ustanovljeno je također da studentice i studenti najviše vjeruju u mitove da je muškarac koji tuče ženu psihički bolesnik (48%), da su alkohol i droga najčešći krivci za nasilje u obitelji (39%), da ako muškarac tuče svoju ženu to znači da je ne voli (39%) te da je žena koja napusti nasilnog partnera sklona ponovno naći sličnu osobu (29%). Još dva mita u koje vjeruje relativno visok postotak studenata i studentica (više od 20%)

odnose se na tvrdnje da se velika većina zlostavljanja događa u obiteljima nižeg socijalnog statusa te su žene i muškarci podjednako skloni nasilju.

Analiza sklonosti pojedinim mitovima s obzirom na sociodemografske karakteristike studenata pokazala je da varijacije postoje samo na prvoj dimenziji vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama, pri čemu su minoriziranju društvenog značaja problema nasilja nad ženama skloniji studenti (muškog spola), mlađe studentice i studenti, iznadprosječnog imovinskog stanja i oni čiji otac ili majka imaju završen najviši stupanj obrazovanja – magisterij ili doktorat znanosti. Ovoj su dimenziji također skloniji i oni studenti i studentice koji svoje stavove prema obiteljskim i rodnim odnosima procjenjuju tradicionalnima te oni koji ne mogu procijeniti (u odnose na one koji ih procjenjuju liberalnima). Istraživanjem je također potvrđena hipoteza o povezanosti vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama sa stupnjem seksizma. Najjača povezanost dviju mjerenih seksističkih dimenzija (androcentrizma i antropološkog patrijarhalizma) utvrđena je s dimenzijom mitova koji minoriziraju društveni značaj problema nasilja nad ženama (podjednako i među studentima i među studenticama), a ne što slabija (naročito slaba među studenticama) s dimenzijom mitova koj prebacuju odgovornost za nasilje nad žrtvu. Među studentima (muškog spola) utvrđena je i povezanost seksizma (dimenzija antropološkog patrijarhalizma) i vjerovanja u mitove koji predstavljaju pogrešne generalizacije o nasilnicima, a među studenticama s onima koji kao prihvatljiva društvan objašnjenja za nasilje uzimaju siromaštvo i konzumaciju alkohola i droga. Na temelju ovih rezultata došlo se do zaključka kako postoji postoji relativno mala elitna grupa sa znatnim obiteljskim kulturnim i ekonomskim kapitalom koja je sklonija minoriziranju društvenog značaja problema nasilja nad ženama te da tradicionalne rodne uloge i stereotipni stavovi prema ženama pojačavaju (ako ne i uzrokuju?) vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama podržavajući ideale muške dominantnosti i ženske podređenosti, što se naročito odnosi na muški dio studentske populacije.

3.4. Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama

Ekonomsko nasilje jedan je od četiri glavna oblika nasilja koje žene mogu doživjeti od strane svojih nasilnih intimnih partnera, uz već opisano fizičko, psihičko i seksualno nasilje. Ono je od strane stručnjaka tek nedavno prepoznato kao oblik nasilja. I ranije se govorilo o „muškoj ekonomskoj kontroli“ u nasilnim vezama, no ona se nije konceptualno shvaćala kao oblik nasilja, već samo kao jedno od obilježja nasilnih veza ili kao prediktor nasilja (npr. Heise, 1998). U ovom dijelu disertacije prvo ćemo objasniti terminologiju i koncept ekonomskog nasilja, a potom navesti neka osnovna ženska prava kako bismo ukazali na područja u kojima se ekonomsko nasilje jasno očituje kao njihovo kršenje. Osvrnut ćemo na društvene aspekte fenomena ovisnosti o kockanju i ukazati na njegovu potencijalnu povezanost s ekonomskim nasiljem nad ženama. Potom ćemo pružiti pregled zakonske regulative u Republici Hrvatskoj vezane za obiteljsko nasilje, s posebnim naglaskom na ono ekonomsko. Na kraju ćemo izložiti predloženi socijalno-ekološki model za objašnjenje uzroka i faktora povezanih s ekonomskim nasiljem nad ženama.

3.4.1. Terminologija i koncept

Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama je kompleksan i skriven, vrlo slabo istražen problem. Unatoč njegovoj raširenosti, postoji velik nedostatak znanja i osvještenosti o njegovom postojanju i među stručnjacima i među žrtvama nasilja. Ono ostaje problem koji je duboko sakriven u društvu. Vrlo često žrtve, nasilnici i stručnjaci koji s njima rade ne razumiju razmjere štete koju ekonomsko nasilje uzrokuje ili ga uopće niti ne prepoznaju kao oblik nasilja. Zbog njegove skrivene prirode, potrebno je još mnogo raditi na njegovu razumijevanju. I društvo, ali i stručnjaci još uvijek se muče i trude shvatiti što točno taj fenomen jest, a što nije i kako mu najučinkovitije pristupiti. Financijski odnosi u kućanstvu među intimnim partnerima mogu poprimiti mnoge oblike na kontinuumu od onih ravnopravnih i zdravih do kontrolirajućih i štetnih. Postoje siva područja koja nas navode da se zapitamo postoji li u nekoj vezi ekonomsko nasilje ili je riječ o neravnopravnom, ali zajednički dogovorenom ekonomskom odnosu (Corrie i McGuire, 2013: i, 7). U nasilnim partnerskim odnosima, ekonomsko nasilje obično je samo jedan oblik represije i kontrole kojim nasilnik instrumentalizira svoju moć nad ženom (Sharp, 2008).

Literature o ekonomskom nasilju nad ženama u intimnim vezama nema mnogo, a većina je vrlo recentna (od 2008. godine nadalje). Terminologija još nije ustaljena, iako se najčešće pojavljuju engleski termini *financial abuse*, *financial violence*, *economic abuse* i *economic violence*.

Termin „financijsko nasilje“ ili „financijsko zlostavljanje“ (engl. najčešće *financial abuse*) u posljednjih se nekoliko godina u stranoj literaturi najčešće koristi u kontekstu nasilja nad starijim osobama (engl. *violence against elderly*), a ne više nasilja nad ženama (npr. Davies et al., 2011; Gibson i Qualls, 2012; Allen-Devlin i Freyne, 2013; Gilbert et al., 2013; Bagshaw et al., 2013).

U Praegerovom priručniku viktimologije stoji: „Financijsko zlostavljanje je zločin koji je često počinjen nad starijim osobama. Ovu vrstu zlostavljanja je teško otkriti i zaustaviti jer ga žrtve često ne prijavljuju zlostavljanje policiji. Postoje razni oblici financijskog zlostavljanja, koji uključuju zlouporabu imovine; potrošačke prijevare; telemarketinške prijevare; zdravstvene prijevare; prijevare pri popravcima u kućanstvu; i navođenje starije osobe na potpis ugovora, oporuke ili punomoći putem prisile, prijevare ili pretjeranog utjecaja. Faktori koji bi mogli povećati vjerojatnost viktimizacije su socijalna izolacija, smanjena kognitivna sposobnost, nedavni gubitak voljene osobe.“ (Komorosky, 2009:98)

U većini novije literature engleskog govornog područja za ekonomsko nasilje nad ženama u obitelji i u intimnim vezama usvojeni su termini *economic abuse* (češće) i *economic violence* (nešto rijeđe). U ovom radu koristimo pojam *ekonomsko nasilje* čime uvažavamo definiciju nasilja kao obrazaca ponašanja koji imaju za cilj demonstraciju moći, zastrašivanje, prisilnu kontrolu i ugnjetavanje osobe nad kojom se ono vrši.

Macdonald (2012a:4) naglašava da ne postoji jedna široko prihvaćena definicija ekonomskog nasilja (ona koristi termin „zlostavljanje“, engl. *abuse*) i da definicije variraju s obzirom na to u koju su svrhu korištene (npr. u pravne, statističke ili istraživačke svrhe). Ono što im je zajedničko jest da se smatra oblikom obiteljskog ili partnerskog nasilja, najčešće nasilja nad ženama, koje je u pravilu definirano u terminima ponašanja osobe koja vrši nasilje.

Ekonomsko nasilje u ovom radu definiramo kao *ponašanja* kojima nasilnik ograničava, kontrolira i iskorištava ženine ekonomske resurse i potencijale. Napomenimo odmah na

početku kako je ekonomsko nasilje potrebno razlikovati od ekonomske ovisnosti žene o nasilnom partneru. Dok se prvi pojam odnosi na određena ponašanja, ekonomska ovisnost se odnosi na *situaciju* u kojoj žena zbog nedostatka ekonomskih resursa nije u stanju zadovoljiti vlastite potrebe. Ekonomski nasilna ponašanja dovode do ekonomske ovisnosti žene o muškarcu.

Jedan od prvih istraživačkih radova na ovu temu je onaj australske sociologinje Elizabeth Branigan (2004) koja govori o financijskom zlostavljanju i pritom podrazumijeva ograničavanje ženinog pristupa i korištenja novca od strane njezinog intimnog partnera: „Financijsko zlostavljanje je ozbiljan oblik zlostavljanja koji lišava žene potrebnih financijskih sredstva za ispunjavanje njihovih osnovnih potreba. Utemeljen je oko rodniha pitanja moći, prisile i kontrole i može izazvati niz loših zdravstvenih ishoda za žene koje ga proživljavaju. Financijsko zlostavljanje žena u intimnim partnerskim odnosima događa se kada muškarac kontrolira i ograničava ženi pristup i korištenje novca. To je nedovoljno prepoznat fenomen jer je skriven duboko unutar društvenih očekivanja da parovi pravedno dijele svoja financijska sredstva za dobrobit cijele obitelji. Financijsko zlostavljanje može dovesti do duboko skrivenog porasta feminizacije siromaštva unutar veze, bez obzira na ukupnu imovinu koja obitelj može posjedovati.“ (Branigan, 2004:3).

Fawole (2008) u svom članku „*Economic Violence To Women and Girls - Is It Receiving the Necessary Attention?*“ među prvima koristi termin „ekonomsko nasilje“ (engl. *economic violence*) i pristupa ovoj temi samostalno kao značajnom fenomenu kojemu treba posvetiti više pozornosti, a ne baviti se njime marginalno, gotovo uvijek stavljajući mnogo veći naglasak na ostale oblike nasilja nad ženama. Fawole upozorava kako za fizičko, psihičko i seksualno nasilje postoji velik broj istraživanja i podaci za brojne zemlje, ali o ekonomskom ih je izrazito malo. Ona o ekonomskom nasilju nad ženama govori kao o obliku rodno uvjetovanog nasilja, vrsti diskriminacije žena i definira ga kao ponašanja u kojima „nasilnik ima potpunu kontrolu nad žrtvinim novcem i drugim ekonomskim resursima ili aktivnostima“ (Fawole, 2008:168). Osim što kaže da ekonomsko nasilje uključuje ograničen pristup financijskim sredstvima, zdravstvenoj skrbi, zapošljavanju i obrazovanju, proširuje ovaj koncept i na diskriminatorne tradicionalne zakone o nasljeđivanju, imovinskim pravima i upotrebi zajedničkih zemljišta. Fawole također naglašava kako su stavovi, uvjerenja i ponašanja koja perpetuiraju ekonomsko nasilje često „duboko utkana i blisko povezana s kulturnim, socijalnim i religijskim normama nekog društva“ (Fawole, 2008:170). Ekonomsko

nasilje ostavlja brojne po ženu negativne posljedice kao što su produbljivanje rodni društvenih nejednakosti, ženskog siromaštva, promocija seksualnog iskorištavanja žena te smanjivanje obrazovnih i razvojnih mogućnosti žena. U intimnoj vezi ono vodi atmosferi tenzija i opće nervoze zbog materijalnih briga što može dovesti i do fizičkog nasilja, a na individualnoj razini povećava rizik od smrtnosti zbog povećanog rizika od HIV-a i ostalih spolnih bolesti.

Macdonald (2012a) ekonomsko zlostavljanje (za koje kaže da se također naziva i ekonomska kontrola, ekonomska deprivacija, ekonomsko nasilje, financijsko zlostavljanje ili financijska kontrola) definira kao „oblik obiteljskog nasilja koje uključuje ponašanja koja na osobu financijski negativno utječu i potkopavaju njezin trud da bude ekonomski neovisna“ (Weaver et al. 2009. prema Macdonald, 2012a:ii). Ekonomsko nasilje pojavljuje se zajedno s ostalim oblicima nasilja koji se međusobno mogu preklapati kao dio obrazaca kontrolirajućih ponašanja (Macdonald, 2012b:1).

U kvalitativnom istraživanju o ekonomskom nasilju u Americi na uzorku žena žrtava nasilja s niskim prihodima koje su napustile nasilne partnere (Sanders, 2007) utvrđeno je osam tema vezanih uz načine na koji su novac i ekonomska pitanja igrali ulogu u iskustvima nasilja:

1. monetarna kontrola i nedostatak pristupa financijskim sredstvima,
2. ekonomska ovisnost žena o nasilnicima i njezina uloga u ostanku ili odlasku iz nasilne veze,
3. ekonomska ili financijska pitanja kao poticaji za verbalno, fizičko i/ili seksualno nasilje,
4. utjecaj na zaposlenje ili obrazovanje,
5. utjecaj na dugove i kredite,
6. krađa i uništenje imovine,
7. nošenje s posljedicama,
8. strategije ekonomskog suočavanja.

Iako su izjave mnogih žena podupirale ovih osam tema, nisu sve žene imale sva navedena iskustva. Neke su žene kontrolirale vlastite ili zajedničke financije i financijske odgovornosti te su imale mogućnost donošenja financijskih odluka, dok jedan mali dio žena nije smatrao da su novac ili financijski problemi imali ikakve veze s nasiljem. Ipak, većina žena izjavila je kako je novac bitan i kako je igrao značajnu ulogu u njihovim iskustvima nasilja od strane intimnog partnera (Sanders, 2007:30). Sanders je utvrdila da je u nasilnim vezama ženin pristup financijskim resursima često ograničen, nadgledan ili u potpunosti kontroliran od

strane nasilnog partnera. Financijski problemi bili su gotovo rutinski poticaj za druge oblike zlostavljanja, uključujući fizičko, seksualno i verbalno. Žene su se često osjećale da nisu u mogućnosti napustiti nasilnog partnera zbog ekonomske ovisnosti, a naročito one koje su se morale brinuti za djecu. Nakon što su napustile nasilnog partnera, često su se morale boriti s velikim dugovima, a mnoge su svoj dom napustile samo s vrlo malo materijalnih ili financijskih resursa, nedovoljno da bi zasnovale kućanstvo za njih i njihovu djecu. Mnoge žene izjavile su da im se životni standard značajno smanjio nakon odlaska iz nasilne veze, iako su neke izavile kako im se životni standard poboljšao jer su dobile pristup i kontrolu nad svojim financijama. Unatoč iskustvima ekonomskog nasilja, žene su često same osmišljavale dovitljive načine suočavanja s ekonomskim problemima što je uključivalo skrivanje novca i oslanjanje na pomoć osoba kojima su vjerovale. (Sanders, 2007:42)

Adams i suradnice (2008) prve konstruiraju skalu za mjerenje ekonomskog nasilja (koriste termin *economic abuse*) i pritom konceptualno razrađuju fenomen ekonomskog nasilja koristeći podatke brojnih istraživanja nasilja nad ženama koja su se pretežito bavila ostalim oblicima nasilja, ali su se određeni nalazi odnosili i na različite oblike ekonomskog nasilja. Ove autorice, kao i Fawole (2008), napominju kako je proveden velik broj istraživanja o prevalenciji i posljedicama fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja, ali je ekonomsko nasilje imalo mnogo manju pozornost znanstvene zajednice. Ekonomsko nasilje definiraju kao sva ponašanja kojima nasilnik „kontrolira ženinu sposobnost stjecanja, korištenja i zadržavanja ekonomskih resursa i time prijeti njezinoj ekonomskoj sigurnosti i potencijalima za samodostatnost“ (Adams et al. 2008:564).

Pozivajući se na niz istraživanja nasilja nad ženama u kojima su, između ostalog, utvrđena i neka od ekonomski nasilnih ponašanja, Adams i suradnice (2008) detaljno opisuju svaku od tri konceptualno određene dimenzije ekonomskog nasilja: 1) onemogućavanje ženinog stjecanja resursa, 2) onemogućavanje ženinog korištenja resursa i 3) iskorištavanje ženinih resursa.

1. Onemogućavanje ženinog stjecanja resursa

Jedan od načina na koji nasilni partner sprečava ženu da stekne i zadrži resurse je sprečavanje zaposlenja. „Istraživanja pokazuju da nasilni muškarci često zabranjuju, obeshrabruju, i aktivno sprečavaju svoje partnerice da rade izvan kuće“ (Adams et al., 2008:565).

Ako je žena zaposlena, nasilnik često koristi različite taktike da bi onemogućio odlazak na posao ili uzrokovao prekid radnog odnosa:

- sabotiranje automobila,
- prijetnje i fizičko onemogućavanje izlaska iz kuće,
- neizvršavanje obaveza prema djeca (npr. doći po njih u vrtić ili školu),
- krađa ili skrivanje ključeva od automobila inovca,
- odbijanje da ženu odveze na posao,
- dolasci na ženino radno mjesto,
- uznemiravanje telefonskim pozivima tijekom radnog dana,
- uznemiravanje ženinih suradnika na poslu.

Uz ove direktne taktike, na otežano zadržavanja zaposlenja mogu utjecati i neka druga ponašanja nasilnika poput uskraćivanja ili zabrane liječenja, zabrane spavanja, sakrivanja odjeće, rezanja kose i sl.

Nasilnici također ženu sprečavaju u profesionalnom usavršavanju zabranjujući joj da nastavi obrazovanje ili pohađa različite stručne tečajeve.

Osim što otkrivaju ponašanja koja ometaju žene u pokušajima stjecanja obrazovanja, radnih vještina i zaposlenja, istraživanja pokazuju i da nasilni muškarci sprečavaju svoje partnerice u stjecanju prihoda i imovine i na druge načine. Primjerice, ako je žena zaposlena, muškarac može tražiti da mu da svoju plaću i na taj način joj uskratiti pristup novcu. Nadalje, evidentirani su i slučajevi u kojima nasilni muškarac ženi onemogućava pristup novcu dobivenom temeljem stipendije, dječjeg doplatka, socijalnih naknada, naknada za invaliditet i sl.

2. Onemogućavanje ženinog korištenja resursa

Drugi oblik ekonomskog nasilja prema Adams et al. (2008) je onemogućavanje da žena koristi resurse koje već posjeduje. Nasilni muškarci provode svoju moć nad ženom kontrolirajući kako se resursi raspoređuju i nadgledajući kako se koriste. Nasilni muškarac strogo ograničava ženi pristup resursima u domaćinstvu, na način da ne daje ženi novac za osnovne životne potrebštine poput hrane ili joj daje određenu količinu novca samo za kućanske potrebe i ništa više. Neke žene navode da im partneri daju džeparac i dovode ih u situacije da ih moraju moliti za novac. Nadalje, studije pokazuju da neki muškarci skrivaju zajednički zarađen novac, ne dozvoljavaju ženi pristup zajedničkom bankovnom računu, lažu o zajedničkoj imovini, uskraćuju informacije o svojim financijama, određuju i nadziru ženinu

upotrebu prijevoznih sredstava. „Sve su ove taktike instrumentalne u nastojanjima nasilnih muškaraca da kontroliraju sposobnost žena da koriste svoje vlastite ili njihove zajedničke ekonomske resurse.“ (Adams et al., 2008:566)

3. Iskorištavanje ženinih resursa

„Uz to što diktiraju i kontroliraju kako se resursi koriste, neki nasilni muškarci namjerno troše dostupne ženine resurse, kao sredstvo za limitiranje njezinih opcija.“ (Adams et al., 2008:567) Pod iskorištavanjem ženinih resursa Adams i suradnice navode sljedeća ponašanja nasilnika:

- krađa partneričinog novca (iz torbice ili novčanika, korištenje njezine kartice za bankomat bez njenog dopuštenja, kockanje s njezinim ili njihovim zajedničkim novcem bez njezinog znanja ili dopuštenja),
- stvaranje troškova (uništavanjem njezine imovine, osobnih ili kućanskih predmeta, uzrokovanjem štete u njihovom stanu, kući ili automobilu),
- generiranje dugova na njezino ime (nasilni muškarci odbijaju plaćati stanarinu, hipotekarne kredite ili druge račune, čime odgovornost i posljedice takvih ponašanja stavljaju na svoje partnerice).

„Ove taktike iscrpljuju ženske ekonomske resurse na dva načina: ne samo da žene gube imovinu su nekad imale, već se također suočavaju s troškovima kako bi ponovno uspostavile različite usluge, zamjenile predmete i popravile štetu.“ (Adams et al., 2008:567)

Sharp (2008) je u istraživanju ekonomskog nasilja u Velikoj Britaniji na ženama žrtvama obiteljskog nasilja utvrdila sljedeće oblike ekonomskog nasilja:

- 1) ometanje edukacije i zaposlenja,
- 2) kontrola pristupa ekonomskim resursima,
- 3) odbijanje doprinošenja,
- 4) stvaranje ekonomskih troškova.

Oslanjajući se na Adams i suradnice (2008) te na Sharp (2008), Macdonald (2012a:5-7) predlaže klasifikaciju na četiri glavna oblika ekonomskog nasilja nad ženama i navodi preko 30 primjera nasilnih ponašanja za ove oblike:

- 1) sprečavanje stjecanja ekonomskih resursa
 - a) kroz ometanje obrazovanja, usavršavanja i zapošljavanja ili
 - b) kroz sprečavanje stjecanja drugih ekonomskih resursa;

- 2) sprečavanje korištenja resursa / kontrola pristupa ekonomskim resursima;
- 3) odbijanje doprinošenja;
- 4) iskorištavanje ženinih resursa i stvaranje ekonomskih troškova.

Corrie i McGuire (2013:7-8) daju detaljan prikaz ekonomski nasilnih ponašanja koja nasilni muškarci mogu prakticirati nad svojim partnericama:

- Kontrola nad svakodnevnim financijama u kućanstvu i materijalnom dobrobiti, na primjer:
 - uskraćivanje ženi pristupa novcu bilo njezinom osobnom ili obiteljskom, ili uskraćivanje pristupa bankovnim računima
 - dovođenje žene u situaciju da ga mora tražiti/moliti novac
 - jednostrano određivanje neprimjerenog iznosa za pokrivanje kućanskih troškova
 - krađa od žene
 - uskraćivanje pristupa financijskim informacijama i odlučivanju
 - dovođenje žene u situaciju financijske ovisnosti i nemogućnosti zadovoljavanja osnovnih potreba
 - podvrgavanje žene nesigurnoj prehrani
- Uskraćivanje akumulacije osobne imovine ili uništenje te imovine, primjerice:
 - provođenje moći i kontrole nad ženinom plaćom, štednjom, dugovima, kreditom i zaposlenjem kroz akcije ili prijetnje
 - ostavljanje žene bez njezinih osobnih financijskih resursa
 - korištenje zajedničkih financijskih sredstava za kockanje
 - uništenje ženine imovine
- Manipuliranje kreditima i dugovima na štetu zlostavljanog partnera, primjerice:
 - dovođenje žene u situaciju financijske odgovornosti za njegove dugove
 - nagomilavanje dugova i utjecaj na ženinu kreditnu sposobnost
 - registracija komunalnih računa ili kredita isključivo na ime žene
 - prisiljavanje žene da preživljava gomilanjem dugova
 - dovođenje žene u bankrot radi njegovih dugova
- Onemogućavanje društvene i ekonomske participacije, primjerice:
 - sabotiranje obrazovanja ili zaposlenja kroz različite taktike
 - zabrana zaposlenja ili obrazovanja
 - onemogućavanje pristupa sredstvima za transport ili komunikaciju

- Financijsko nadgledanje, prekomjerno kontroliranje ili provjeravanje žene, primjerice:
 - održavanje dominacije bez fizičkog kontakta
 - vršenje financijske kontrole nakon ženinog odlaska
- Odbijanje doprinošenja, na primjer:
 - nepostojanje odgovornosti za vlastito trošenje
 - odbijanje zapošljavanja ili korištenja beneficija
 - odbijanje plaćanja računa
 - odbijanje sudjelovanja u pokrivanju troškova odgoja djece
- Stvaranje ekonomskih troškova, na primjer:
 - uništavanje odjeće ili imovine
- Seksualno iskorištavanje žene u zamjenu za novac (Landvogt 2011, Sharp 2008. prema Corrie i McGuire, 2013)

Kao dio ponavljanih ili trajnih kontrolirajućih ponašanja, za ekonomsko nasilje je vjerojatno da će se pojavljivati zajedno sa i kao dio ostalih oblika nasilja u obitelji, kao što je navedeno u sljedećim primjerima (Macdonald, 2012a:10):

- ometanje ili zabrana obrazovanja ili zaposlenja može uključivati *fizičko nasilje* nad ženom, kao što je zabrana kretanja ili sprečavanja sna,
- ekonomsko iskorištavanje žene može uključivati *seksualno nasilje*, u kojem je žena nagovorena ili prisiljena da se upusti u seksualne aktivnosti za novac,
- *psihičko ili emocionalno nasilje* odnosi se na manipulativna ponašanja koja nasilnik koristi da bi se žena osjećala kao da ima problema ili da je ona sama problem zbog čega ne može uspjeti u obrazovanju ili nekom drugom nastojanju,
- ometanje participacije u zaposlenju i kontrola pristupa ekonomskim resursima mogu uključivati *socijalno nasilje* pri čemu je žena prisilno izolirana od obitelji ili prijatelja i dovedena u nerazumnu ovisnost o partneru,
- ometanje participacije na poslu može uključivati *uznemiravanje ili uhođenje* stalnim telefonskim pozivima ili učestalim posjetama na ženinom radnom mjestu.

Po uzoru na poznati „Kotač moći i kontrole“ razvijen od strane DAIP (*Domestic Abuse Intervention Programs*) inicijative,³³ Sharp (2008) je na temelju rezultata svog istraživanja napravila „Kotač ekonomskog zlostavljanja“ (slika 6). Zaključila je da je ekonomsko nasilje

³³ „Kotač moći i kontrole“ (engl. *Power and Control Wheel*) dostupan je na URL: <http://www.theduluthmodel.org/pdf/PowerandControl.pdf> (18.3.2014)

samo jedan oblik kontrole koje nasilnik koristi kako bi zadobio moć nad svojom partnericom. Naime, utvrdila je da u mnogim slučajevima ekonomsko nasilje postoji paralelno s verbalnim, emocionalnim, seksualnim i fizičkim nasiljem, uključujući i prijetnje i stvarne pokušaje ubojstva. Analiza istraživačkih nalaza pokazala je da se upotreba ekonomskog nasilja pojačava i preklapa s drugim oblicima kontrole, pružajući dodatni alat za njihovo provođenje. Koristeći iste kategorije kao u „Kotaču moći i kontrole“, „Kotač ekonomskog zlostavljanja“ ilustrira načine uspostavljanja ekonomske moći i kontrole kroz zastrašivanje, emocionalno zlostavljanje, izolaciju, umanjivanje, poricanje i okrivljavanje, korištenje djece, korištenje muških privilegija, ekonomskog nasilja te korištenje prijetnje i sile. Kao i u originalnom „Kotaču moći i kontrole“, i o ovom se u vanjskom krugu nalaze fizičko i seksualno nasilje kao najočitiji oblici nasilja nad ženama koji obično predstavljaju ponašanja koja drugima omogućavaju da postanu svjesni problema nasilja. Ovdje se fizičko nasilje odnosi na upotrebu sile da bi žena nasilniku dala novac, a seksualno nasilje na tjeranje žene na seksualne usluge za novac. No ostala ponašanja opisana u „Kotaču“ manje su vidljiva i teže prepoznatljiva kao oblici nasilja.

Slijedi opis pojedinih načina uspostavljanja ekonomske moći i kontrole prema Sharpinom „Kotaču ekonomskog zlostavljanja“ (Sharp, 2008:4):

Zastrašivanje obuhvaća uništenje ženine imovine, prijetnje batinama ako mu ne da svoj novac, odbijanje plaćanja troškova za djecu, korištenje novca kao izvora moći da bi joj prijetio, primjerice, odvođenjem na sud.

Korištenje *emocionalnog zlostavljanja* obuhvaća govorenje ženi da je bezvrijedna, uzrokovanje osjećaja bezvrijednosti time što ju tjera da opravda svaki potrošeni novčić ili tako da joj uskrati osobne potrebstine i da se osjeća „jeftino“.

Izolaciju žene nasilnik provodi na načine da joj ne daje novac da bi mogla igrati ili bilo što raditi, zabranjuje joj odlaziti na posao i viđanje s kolegama, ne dopušta joj upotrebu telefona ili joj uništi telefonski imenik s kontaktima.

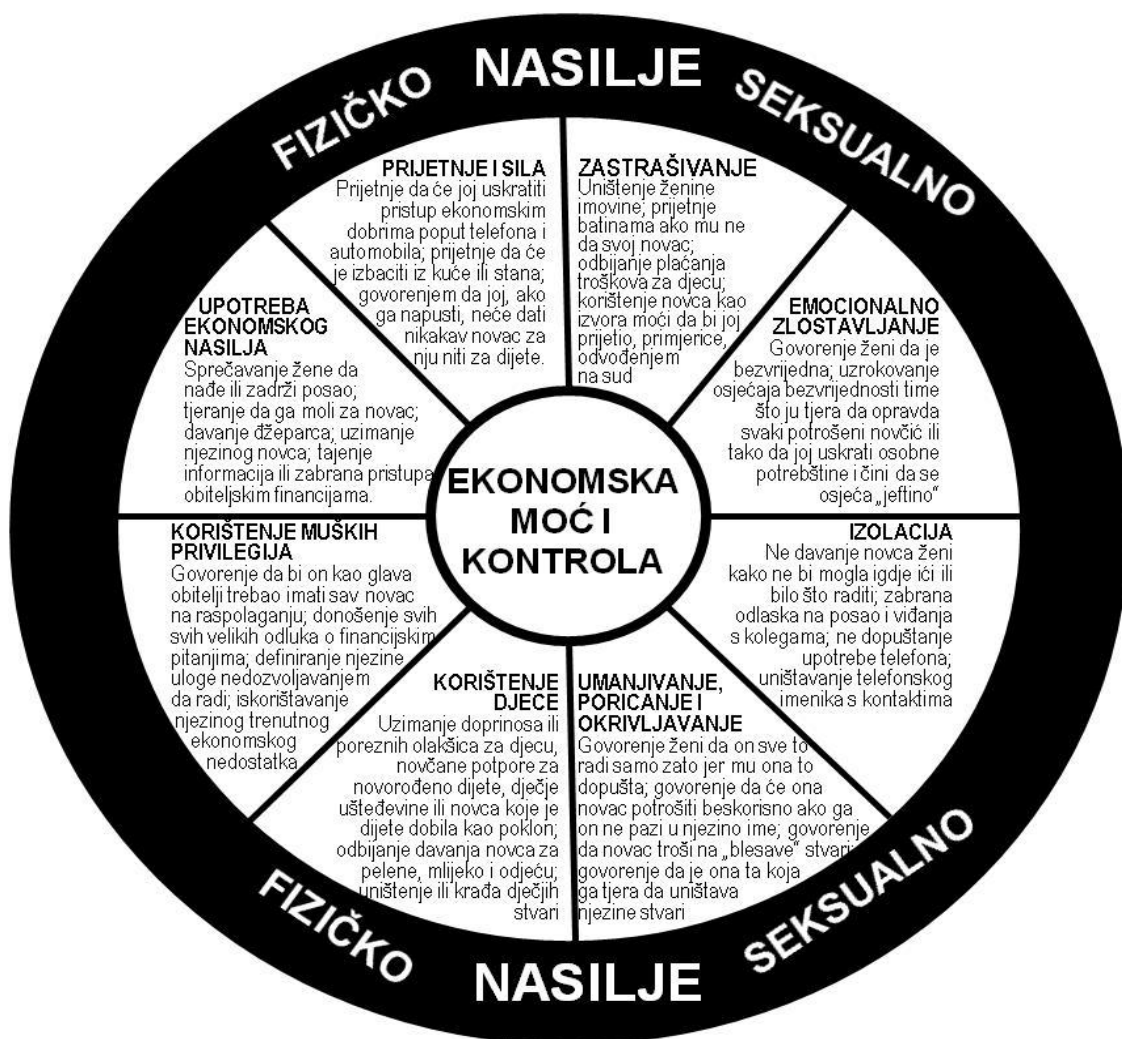
Umanjivanje, poricanje i okrivljavanje provodi se govorenjem ženi da on to sve radi samo zato jer mu ona to dopušta, govorenjem da će ona novac potrošiti beskorisno ako ga on ne pazi u njezino ime, govoreći joj da ona novac troši na „blesave“ stvari te govorenjem da je ona ta koja ga tjera da uništava njezine stvari.

Korištenje djece odnosi se na uzimanje doprinosa ili poreznih olakšica za djecu, novčane potpore za novorođeno dijete, dječje uštede ili novca koje je dijete dobila kao poklon, odbijanje davanja novca za pelene, mlijeko i odjeću te uništenje ili krađu dječjih stvari.

Korištenje muških privilegija nasilnik čini govoreći ženi da bi on kao glava obitelji trebao imati sav novac na raspolaganju, donošenjem svih svih velikih odluka o financijskim pitanjima, definiranjem njezine uloge nedozvoljavanjem da radi i iskorištavanjem njezinog trenutnog ekonomski nepovoljnog položaja.

Upotreba *ekonomskog nasilja* u uspostavljanju ekonomske moći i kontrole odnosi se na nasilnikovo sprečavanje žene da nađe ili zadrži posao, tjeranje da ga moli za novac, davanje džeparca, uzimanje njezinog novca i tajenje informacija ili zabranu pristupa obiteljskim financijama.

Prijetnje i silu u uspostavljanju ekonomske moći i kontrole nasilnik koristi tako što ženi prijeti da će joj uskratiti pristup ekonomskim dobrima poput telefona i automobila, prijeti da će je izbaciti iz kuće ili stana i govorenjem da joj, ako ga napusti, neće dati nikakav novac za nju niti za dijete.

Slika 6. Kotač ekonomskog zlostavljanja (izvor: Sharp, 2008:4, vlastiti prijevod)

Christy-McMullin (2006) izlaže pristup utemeljen na dokazima kao doprinos teorijskom razumijevanju veze između ekonomskih resursa, rase/etniciteta i zlostavljanja žena. Pozivajući se na feminističku postavku da je nasilje nad ženama simptom patrijarhata i da muškarci koriste taktike zlostavljanja kako bi stekli i zadržali moć/dominaciju nad ženama, kreće od teze da je jedna od metoda za stjecanje dodatne moći u intimnoj vezi veći pristup i kontrola nad financijskim resursima, nego što ih ima druga osoba. S obzirom da su ekonomske i društvene strukture učinile žene povijesno ranjivijima na ekonomske nejednakosti, muškarci koriste nasilje kao sredstvo kontrole jer si to mogu dozvoliti, tj. zato jer žene imaju premalo resursa da bi balansirale moć u vezi. To je dovelo do toga da neke zagovornice žena predviđaju da će povećanje ekonomske neovisnosti žena dovesti do smanjenja nasilja nad ženama jer će njihovi partneri imati mnogo više ekonomski za izgubiti ako upotrijebe nasilje. No s druge strane, neke autorice brine da bi povećanje ženinih ekonomskih resursa moglo dovesti do povećanja nasilja u intimnim vezama zbog pokušaja muškaraca da zadrže odnos dominacije. Na ovakav se stav obično referira kao na „hipotezu protuudara“.

3.4.2. Ekonomsko nasilje kao kršenje ženskih prava

Kao i svi ostali oblici nasilja nad ženama, ekonomsko nasilje predstavlja kršenje osnovnih ljudskih i ženskih prava. Prava žena svojim se sadržajem i opsegom razlikuju od šireg koncepta ljudskih prava.³⁴ Naime, upravo zbog činjenice da su žene, povijesno gledano, u mnogim društvima često bile lišavane određenih prava koje su uživali muškarci, prepoznata je potreba za zasebnim definiranjem prava žena. Ovdje navodimo neka od osnovnih ženskih prava sa svrhom ukazivanja na područja u kojima se prava žena krše kao posljedica ekonomskog, ali i drugih oblika zlostavljanja od strane intimnog partnera.

Godine 1979. u New Yorku postignut je globalni dogovor država članica Ujedinjenih naroda o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena. Taj je dogovor rezultirao usvajanjem Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (tzv. CEDAW³⁵). Ovom su konvencijom žene diljem svijeta dobile međunarodnopravni instrument u borbi protiv diskriminacije na temelju spola (Šimonović, 2004). U Republici Hrvatskoj ova je konvencija stupila na snagu 8. listopada 1991. godine. Prema CEDAW-u, „žene imaju pravo na jednako uživanje i zaštitu svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili bilo kojem drugom području.“ (UN General Assembly, 1993:117).

Ova prava između ostalog uključuju pravo žena na: život, jednakost, slobodu i sigurnost, jednaku zaštitu pred zakonom, pošteđenost i zaštitu od svih oblika diskriminacije, najviše moguće standarde fizičkog i mentalnog zdravlja, pravedne i povoljne uvjete rada te pravo da ne budu izložene mučenju ili drugim okrutnim, nehumanim ili ponižavajućim postupcima i kaznama. Diskriminacija je definirana kao „svaka razlika, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovi spola kojemu je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovi jednakosti muškaraca i žena“ (prema Šimonović, 2004:98).

Još jedan značajan dokument na području prava žena su Montrealska načela ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava žena. Ovaj je dokument usvojen na sastanku eksperata održanom

³⁴ Tekst o pravima žena autorica je u sličnom obliku objavila u Klasnić, 2011:339-340.

³⁵ CEDAW je kratica od *Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*.

u kanadskom Montrealu 2002. godine, a predstavlja smjernice u interpretaciji i implementaciji garancija nediskriminacije i ravnopravnog uživanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava žena. U Montrealskim se načelima navodi kako se sami pojmovi „roda“ i „spola“ „moraju razumijevati na način da se odnose na niz ekonomski, socijalno, kulturno, politički i biološki konstruiranih normi ponašanja koje se smatraju prikladnima za žene i muškarce. Ono što je implicitno u takvom razumijevanju ‘rodnih’ ili ‘spolnih’ odnosa jest činjenica da su muške i ženske norme uobličene tako da privilegiraju muškarce, a diskriminiraju žene. ‘Rodna’ i ‘spolna’ diskriminacija može se koristiti naizmjenično, jer su i ‘rodna neravnopravnost’ i ‘spolna neravnopravnost’ termini koji se koriste da bi opisali nepovoljan položaj žena.“ (FIDH, 2004:761-762) Prava žena definirana u Montrealskim načelima nešto su šira i preciznije definirana od onih definiranih CEDAW-om pa tako između ostalog uključuju: pravo na adekvatan životni standard; pravo na najviši ostvarivi standard mentalnog i fizičkog zdravlja tijekom cijelog života, uključujući reproduktivno i seksualno zdravlje i slobodu; jednako pravo na nasljeđivanje i vlasništvo nad zemljom i imovinom; pravo na socijalnu sigurnost, socijalnu zaštitu, socijalno osiguranje i socijalne institucije; pravo na obrazovanje i osposobljavanje; pravo na slobodu pri izboru zanimanja kao i pravedne i povoljne radne uvjete, pravedne plaće, jednake novčane nagrade, zaštitu od seksualnog uznemiravanja i seksualne diskriminacije na radnom mjestu; pravo na zaštitu od ekonomske eksploatacije; pravo na čistu i zdravu sredinu i tako dalje.

Sharp (2012), govoreći o kolektivnom ekonomskom nasilju kao kršenju ljudskih prava, definira kao ekonomsko nasilje definira kao „kršenja ekonomskih i socijalnih prava, korupciju i pljačku prirodnih resursa“ (Sharp, 2012:782). Dok je nasilje koje karakterizira „fizičko nasilje“ često izravno, „ekonomsko nasilje“ obično je više indirektno. Prema Sharpu (2012), koncept ekonomskog nasilja uključuje, ali je i širi od kršenja ekonomskih i socijalnih prava definiranih međunarodnim pravom. Iako Sharp ovaj koncept ne koristi u kontekstu interpersonalnog nasilja nad ženama u intimnim vezama, već govori o kolektivnom nasilju u kontekstu tranzicijske pravde i međunarodnih zakona o ljudskim pravima, njegova teza primijenjiva je i na ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama. On, naime, kaže da ako ne razumijemo dinamiku procesa kršenja ljudskih prava ili se ograničavamo samo na fizičko nasilje, postoji opasnost da će se stvoriti iskrivljeni narativi konflikata koji će potisnuti interes za ekonomske probleme što zauzvrat može rezultirati donošenjem ograničenih i stereotipnih politika za rješavanje problema nasilja. „Kad se na sukobe gleda kroz

jednodimenzionalne leće, sprečavanje kršenja ljudskih prava postaje pojednostavljena funkcija kažnjavanja i nekažnjavanja“ (Sharp, 2012:794).

3.4.3. Ekonomsko nasilje i kockanje

Kockanje je gotovo univerzalna aktivnost kojom su se ljudi bavili tijekom cjelokupne povijesti u različitim kulturama i u potpuno odvojenim društvenim skupinama. Ljudi kockaju radi uživanja i bijega od stvarnosti, da bi osvojili nešto novca, da bi stekli ugled i da bi se družili. Fenomenu kockanja pristupa se iz različitih perspektiva – kao igri, potrošnji, zabavi, akciji, frustraciji i bijegu, anomiji, otuđenju i dr, ali niti jedan od ovih pristupa ne može uzeti u obzir sve aspekte ovog kompleksnog fenomena. (Kozjak, 2013:1)

U prvoj disertaciji o kockanju u hrvatskoj sociologiji, Kozjak (2013) kreće od teze da kockanje ispunjava neke važne društvene i osobne potrebe koje se nisu mogle i vjerojatno se ne mogu ostvariti na druge načine te analizirajući stajališta sociologije religije, sociologije medija, sociologije prava, historijske sociologije te socijalne patologije svoju tezu i potvrđuje. Utvrdio je kako se to prvenstveno odnosi na potrebu za smanjenjem napetosti i potrebu za održavanjem društvene ravnoteže i solidarnosti. Uz to, kockanje ima i dodatnu civilizirajuću funkciju kao korisno i djelotvorno sredstvo socijalizacije i društvene kontrole. U uvjetima društvene organizacije kockanja, ono je postalo oblik „dobrovoljnog“, ali regresivnog oporezivanja jer državni proračuni i društveni programi postaju sve više ovisni o ovoj aktivnosti. Sa stajališta kockara, pak, kockanje je aktivnost koja im daje određenu razinu autonomnosti, a to je ono što potvrđuje njihovu osobnu vrijednost i čini kockanje kontekstom u kojem oni mogu potvrditi svoje postojanje.

Kozjak iznosi podatak da između 60% i 80% stanovnika razvijenih zapadnih društava (ali i hrvatskih građana) redovno kocka, uključujući i sve veći broj mladih ljudi, žena i pripadnika srednje kalse (Reith, 2007. i Bahtijarević 1991. prema Kozjak 2013:4). Do kraja 20. st. niz političkih, ekonomskih i kulturnih čimbenika dramatično je pridonijelo promijenjenom statusu i širenju komercijalnog kockanja.

Kozjak razlikuje rekreativno, problematično i patološko kockanje. „Iako je potencijalna devijantna i/ili problematična prirodna kockanja bivala predmetom niza kritičkih diskursa,

ideja 'patološkog kockanja' kao samostalnog fenomena se nije pojavila sve do 1980-tih godina. U to vrijeme ona je uvedena u treće izdanje referentnog priručnika koji objavljuje Američka psihijatrijska asocijacija, *Dijagnostički i statistički priručnik mentalnih poremećaja* (DSM-III) (APA 1980), u kojem je kockanje opisano kao poremećaj kontrole impulzivnosti – kojeg karakterizira nemogućnost opiranja nadmoćnim i iracionalnim nagonima.“ (Kozjak, 2013:6-7)

Prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti ICD-X prepoznata su dva poremećaja u svezi s kockanjem i označena šiframa:

- Z 72.6 - kockanje i klađenje, koji se povezuju s načinom života i odnose se na problematično kockanje
- F 63.0 - patološka sklonost kockanju, kao poremećaj navika i nagona

U Međunarodnoj klasifikaciji bolesti ICD-X (F 63.0, Z 72.6), i DSM-IV-TR (312.3), patološko kockanje je kao jedna od šest kategorija svrstana u poglavlje „Poremećaji kontrole poriva“. Poremećaji kontrole poriva definirani su kao nesposobnost suzdržavanja od izvođenja nekog poriva ili nagona koji je opasan za druge ili za samu osobu i koji je obično obilježen ugodom nakon što se izvede. Bitno obilježje poremećaja kontrole poriva je izostanak otpora porivu, nagonu ili iskušenju da se napravi čin koji šteti samoj toj osobi ili drugima. U većini poremećaja koji su uvršteni u ovo poglavlje, osoba ima rastući osjećaj napetosti ili uzbuđenja prije, a za vrijeme samog čina osjeća užitek, zadovoljenje ili olakšanje. Nakon čina mogu se, ali i ne moraju, javiti žaljenje, predbacivanje ili osjećaj krivnje.³⁶

Patološko kockanje je trajno i povratno neprilagođeno kockanje koje unosi razdor u osobna, obiteljska ili poslovna nastojanja. Sastoji se od čestih, ponavljanih epizoda kockanja koje prevladavaju u bolesnikovom životu na štetu socijalnih, radnih, materijalnih i obiteljskih vrijednosti.³⁷ Definira se i kao poremećaj nagona i navika koje kompulzivno i opetovano obuzimaju cijelo biće osobe (Kozjak, 2013:15).

Problematično kockanje podrazumijeva način kockanja koji okupira najveći dio slobodnog vremena osobe, uz nekontrolirani ulog, nemogućnost limitiranja dobitka ili gubitka te kompulzivnu želju za povratom izgubljenog duga (Kozjak, 2013:15).

³⁶ Dostupno na URL: <http://www.kockanje.info/definicija.asp> (23.4.2014)

³⁷ Dostupno na URL: <http://www.kockanje.info/definicija.asp> (23.4.2014)

„Baš kao što ne postoji samo jedna 'vrsta' kockanja tako ne postoji ni samo jedna 'vrsta' kockara. Kockari sačinjavaju heterogenu grupu na čije ponašanje utječe nekoliko čimbenika, uključujući i vrstu igre koju igraju i psihološke i društvene karakteristike samih igrača. U sve kompleksnijim relacijama koje ga definiraju, 'priroda' problematičnog kockanja izdiže se iznad pojedinačnog te postaje dijelom mreže odnosa koji povezuju ljude sa širim svijetom.“ (Kozjak, 2013:8) Socijalne i zdravstvene posljedice kockanja očituju se i na individualnoj i na društvenoj razini. Posljedice kockanja na zdravlje kockara (ali i njihovih partnera) uključuju depresiju, razdražljivost, izrazitu promjenjivost raspoloženja, nesanicu, poremećaje probave, migrenu i ostale bolesti povezane sa stresom, probleme u međuljudskim odnosima (uključujući rastave brakova), zanemarivanje obitelji, odsutnost s posla, dobivanje otkaza, te konačni bankrot. Od ukupnog broja liječenih osoba, 20%-30% je prethodno pokušalo počiniti samoubojstvo.³⁸

U ovom radu pod pojmom kockanja podrazumijevamo tri vrste kockanja: 1) kockanje u casinima, 2) kockanje na kockarskim automatima ili automatima za igre na sreću te 3) sportsko klađenje. Razvoj casina u Hrvatskoj povezan je s razvojem turizma. „Uslijed značajnog porasta broja turista posljednjih nekoliko godina, casina su poslovala mnogo bolje nego ranije, no zbog globalne finansijske krize zaustavljeni su brojni ambiciozni projekti“ (Kozjak, 2013:61). No kockanje u casinima danas više nije rezervirano samo za turiste, jer hrvatski građani imaju na raspolaganju 20 casina koji posjeduju 300 stolova i preko 3.500 automata, a trenutno postoji i cca 200 prostora licenciranih za posjedovanje automata s oko 6.000 automata. Postoji i dodatnih 10 licenci za igranje različitih igara u 2.500 kladionica. Sportsko klađenje je također vrlo popularna aktivnost u Hrvatskoj. To pokazuje vrlo velik broj uplatnih mjesta za igrače (oko 2.500 u RH), a internetsko sportsko klađenje putem specijaliziranih web stranica također dobiva sve više na popularnosti među domaćem stanovništvu (Kozjak, 2013:61-63). Odjel za ovisnosti Psihijatrijske bolnice Vrapče u Zagrebu na temelju svoje studije procjenjuje da u Hrvatskoj ima oko 50.000 patoloških kockara (oko 1,1% populacije) te još dodatnih 100.000 problematičnih kockara, odnosno igrača koji imaju problema s kockanjem. U ovoj kategoriji je, nažalost, sve više mladih osoba. Problematici kockari obično pate od depresije, alkoholizma ili drugih mentalnih bolesti. Najrizičniju skupinu čine zaposlenici casina. (Kozjak, 2013:63-64)

³⁸ Dostupno na URL: http://www.kockanje.info/kockanje_i_suicid.asp (23.4.2014)

Sociološke studije kockanja u svijetu pokazuju da različiti oblici kockara imaju različite demografske i socioekonomske profile. Primjerice, igrači binga su tradicionalno starije žene iz radničke klase, dok su današnji igrači pokera uglavnom mlađi, obrazovani muškarci. Oni koji često posjećuju kladionice i oni koji se kockaju na *slot* uređajima također imaju svoje karakteristične profile. Istraživanja u SAD-u pokazala su da je dostupnost i blizina kockarnica povezana s povećanom vjerojatnošću od problematičnog i patološkog kockanja. Taj je odnos interpretiran na način da dostupnost kockarskih mogućnosti promovira sudjelovanje u kockanju, a „ekologija siromašnih kvartova“ kockarsku patologiju. Ipak, individualne karakteristike su jače povezane s kockarskom patologijom nego geografski čimbenici. Naime, povećana izloženost će u početku najvjerojatnije dovesti do porasta problematičnog kockanja, ali se tijekom procesa adaptacije ova pojava može svesti samo na pojedinačne slučajeve. (prema Kozjak, 2013:74-75).

Devereux (prema Kozjak, 2013:81) je još sredinom 20. st. uočio da „teški“ kockari (oni koji igraju dovoljno često i ulažu tako velike uloge da kockanje postaje glavni centar njihove pojedinačne životne organizacije) nemaju osjećaja za „budžet“ te da kockanje postaje veća navika što je veća odsutnost tradicionalnih ograničenja života u srednjoj klasi: vezanost za posao, obitelj, susjedstvo, crkvu, redovan rad i postepene prihode, zadovoljavajuću karijeru i neke vidljive veze između napora i nagrade.

Zoričić i suradnici (2009) kažu kako su do unatrag dvadesetak godina kod nas kockali rijetki i rijetko. Društveno ozbiljnijih problema izazvanih kockanjem i klađenjem praktički nije ni bilo. „Kockali su i kartali tek pojedini imućniji obrtnici, pokoji od socijalističkih rukovodilaca i direktora, glavešine gradskog podzemlja te sajamski šibicari i kokošari.“ Prodavale su se srećke za lutriju i igrala se, za današnje pojmove, više nego dobroćudna „Sportska prognoza“. Ukratko, kocka je bila rubni i zanemarivi društveni fenomen. (Zoričić et al. 2009:205). No sredinom 1990-tih godina, nakon zakonodavne liberalizacije od državnomonopolne k tržišnoj regulaciji priređivanja igara na sreću, u Hrvatskoj su vidno eskalirali ponuda, promidžbeni marketing, pa time i potražnja igara na sreću (posebno sportskih kladionica), sukladno čemu je značajno porastao i broj ovisnika o igrama na sreću (posebno o kockanju i klađenju).

Dodig i Ricijaš (2011) iznose rezultate istraživanja o zastupljenosti kockanja među zagrebačkim adolescentima koji pokazuju kako je velik broj zagrebačkih srednjoškolaca

barem jednom u životu kockao³⁹ (75%) te kako postoji značajan udio onih koji zadovoljavaju kriterije za rizično (20% do 26%) i problematično kockanje (8% do 12%). Utvrđene su i spolne razlike u navikama i rizičnosti kockanja u prilog dječaka što je sukladno i s dosadašnjim saznanjima inozemnih istraživanja.

Glavak Tkalić i Miletić (2012) iznose rezultate pionirskog istraživanja o igranju igara na sreću u općoj populaciji Republike Hrvatske koje na nacionalnoj razini daje uvid u raširenost igara na sreću u općoj populaciji kao i procjenu situacije u području problema povezanih s igranjem igara na sreću. Rezultati pokazuju da su 2,5% odraslih nekad u životu imali problema povezanih s igranjem igara na sreću (među mlađim odraslima – između 15 i 34 godine – ovaj je udio nešto veći: 3,2%). Znatno je više muškaraca nego žena navelo da su nekad u životu imali problema povezanih s igranjem igara na sreću (4,5% muškaraca naspram 0,5% žena). Više od trećine ispitanika navelo je da osobno poznaje nekog za koga smatra da ima problema povezanih s igranjem igara na sreću. Među osobama koje su u posljednjih mjesec dana imale problema povezanih s igranjem igara na sreću znatno je veći udio muškaraca (88,2%) nego žena. Riječ je većinom o osobama mlađe (između 15 i 24 godine) i srednje dobi (između 35 i 44 godine), oko polovina (53,7%) ih je neoženjenih/neudatih, a većinom imaju srednju stručnu spremu (72%). Najčešće igrane igre u ovoj skupini su kladioničke igre (72%), a potom igre na sreću na automatima (42%) i casino igre s kuglicama, kartama ili kockicama (40%). Ostale igre na sreću, kao što su npr. loto, online igre, Toto, lutrija, Bingo i sl. znatno su manje zastupljene u skupini igrača koji su u posljednjih mjesec dana imali problema povezanih s igranjem igara na sreću.

Prema rezultatima telefonskog istraživanja o sportskom klađenju u Hrvatskoj na prigodnom uzorku od 450 ispitanika koji se klade, 73% njih odgovorilo je da mjesečno na sportsko klađenje troši do 100 kuna, njih 19% od 100 do 500 kuna, 4,5% od 500 do 1.000 kuna, a 1,8% izjavilo je da mjesečno na sportsko klađenje troši više od 1.000 kuna.⁴⁰

Iako je dostupno vrlo malo literature i istraživanja o kockanju i nasilju u intimnim vezama, postoje dokazi da je nasilje u među kockarima zastupljenije nego u općoj populaciji (Korman

³⁹ Definicija kockanja u tom je istraživanju bila mnogo šira nego u ovom radu pa je osim igara u casinima i na automatima te sportskog klađenja obuhvaćala i kartanje, biljar i fliper za novac, Loto listiće, TV Bingo, Bingo u casinu, jednokratne srećke itd.

⁴⁰ Istraživanje je provela tvrtka „Metron Ventura“ 31.01.2006. godine za Večernji list. Dostupno na URL: <http://www.kockanje.info/statistika.asp> (20.3.2014)

et al. 2007). Muelleman i suradnici (Muelleman et al., 2002) utvrdili su da je za žene kockara veća vjerojatnost da će biti žrtve nasilja u intimnoj vezi (korigirani OŠ: 10.5; 95% CI: 1.3-82), te da je ta vjerojatnost čak i veća od one žena alkoholičara (korigirani OŠ: 6.1; 95% CI: 2.5-14). Ipak, rizik od nasilja najveći je za žene čiji partneri imaju problema i s alkoholom i s kockanjem (korigirani OŠ: 50; 95% CI: 9-280).

Istraživanjem provedenim 2007. godine u Kanadi (Korman et al. 2007) utvrđeno je nasilje u intimnim odnosima kod 63% kockara. Lorenz and Shuttlesworth (1983. prema Korman et al. 2007) ispitali su 144 žene kompulzivnih kockara i zaključili da je 50% njih bilo izloženo fizičkom i verbalnom nasilju od strane svojih partnera.

Suomi i suradnici (2013) također kažu da unatoč vrlo malom broju studija koje ispituju obiteljsko nasilje u populaciji ovisnika o kockanju, postoje dokazi da su nasilje u intimnim vezama i zlostavljanje djece među najjačim interpersonalnim korelatima problema kockanja. Suomi i suradnici (2013) kažu da, iako je prevladavajuće mišljenje da je kockanje mehanizam nošenja s nasiljem, moguće je da stresori koje uzrokuju problemi s kockanjem rezultiraju obiteljskim konfliktima i nasiljem nad drugim članovima obitelji. Upravo se tom pretpostavkom vodimo u ovom radu.

U svojoj studiji obrazaca, prevalencije i zajedničkog pojavljivanja nasilja i kockanja u intimnim vezama u Australiji, Novom Zelandu i Hong Kongu (N=120), Suomi i suradnici (2013) otkrili su da je više od polovice (52,5%) osoba koje su tražile pomoć zbog kockanja članova obitelji u zadnjih godinu dana iskusilo neki oblik obiteljskog nasilja. Počinitelji nasilja najčešće su bile osobe koje kockaju (roditelji te bivši ili sadašnji intimni partneri). Najčešći uzroci fizički nasilnih incidenata od strane osoba koje kockaju bile su svađe oko financijskih gubitaka i obiteljskog novca. Pod strategijama nošenja članova obitelji s problemom kockanja nekog od članova obitelji identificirano je sljedeće: 1) *financijska kontrola* koja uključuje preuzimanje obiteljskih financija, 2) *podržavajuće uključivanje* koje uključuje razgovor, racionalizaciju i davanje savjeta, 3) *traženje pomoći* što uključuje podršku i terapiju za osobu koja kocka te 4) *izbjegavanje i poricanje* poput udaljavanja od osobe koja kocka i orijentaciju na sebe. Pri opisu kako je kockanje utjecalo na obiteljske odnose (iz otvorenih pitanja i intervjuja) izdvajaju tri skupine utjecaja: 1. *financijski utjecaji* koji uključuju nedostatak novca i krađu, 2) *intrapersonalni utjecaji* koji uključuju stres, anksioznost i depresiju te 3) *interpersonalni utjecaji* koji uključuju raspad braka ili intimne

veze, probleme s nedostatkom povjerenja, agresiju, svađe i vrijeme provedeno kockajući umjesto s obitelji. Iako ga tako autori studije ne nazivaju, prvi utjecaj zapravo se odnosi na ekonomsko nasilje.

3.4.4. Zakonska regulativa u Republici Hrvatskoj

Područje zaštite od nasilja u obitelji u Hrvatskoj u pogledu zakonske regulative uređeno je odredbama *Zakona o kaznenom postupku*, *Kaznenog zakona*, *Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji* i *Obiteljskog zakona*.⁴¹

Zakon o kaznenom postupku iz 2008. godine (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11) promijenio je položaj žrtve kaznenog djela u kaznenom postupku. Dok žrtva prema Zakonu iz 1997. godine (NN 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02, 143/02, 62/03, 178/04, 115/06), nije bila poseban procesni sudionik, prema novom Zakonu, ona u kaznenom postupku ima status posebnog sudionika, s posebnim procesnim pravima. Žrtva u kaznenom postupku može nastupati kao oštećenik, što znači da joj pripadaju *sva prava koja pripadaju i oštećeniku* (definirana katalogom prava oštećenika u čl. 47. ZKP-a iz 2008.), uz poseban naglasak na mogućnost nastavljanja kaznenog progona od kojeg je državni odvjetnik odustao, upozoravanja na činjenice i predlaganja dokaza te nastupanja kao nositelja imovinskopravnog zahtjeva. Zakon razvrstava skupine žrtava u nekoliko kategorija i sukladno pripadnosti pojedinoj kategoriji, dodjeljuje žrtvama pojedina prava.

U *Kazneni zakon* je 2000. godine uvedeno novo kazneno djelo „nasilničkog ponašanja u obitelji“. Članak 215a glasio je: „Član obitelji koji nasiljem, zlostavljanjem ili osobito drskim ponašanjem dovede drugog člana obitelji u ponižavajući položaj, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.“ Istim zakonom uvedena je i zaštitna mjera psihosocijalnog tretmana koja se može izreći uz uvjetnu osudu uz zaštitni nadzor (čl. 70. i 71. KZ).

Promjenama u Kaznenom zakonu donesenom 1. siječnja 2013. godine ovaj je članak izbrisan. Nasilje nad ženama u obitelji sad je, dakle, u RH pravno definirano samo u okviru Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji prema kojemu se sva djela nasilničkog ponašanja u obitelji vode po prekršajnom, a ne kaznenom postupku. Iako je ukinuo članak 215a, novi Kazneni zakon dodatno je pojačao zaštitu svih članova/ica obitelji od nasilja budući da je nasilje prema članovima/cama obitelji propisano kao teži (kvalifikatorni) oblik niza drugih kaznenih djela (npr. tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda, silovanje i drugih) te se kažnjava težom kaznom. Kao kvalifikatorni oblici kaznenih djela propisane kažnjive radnje na štetu člana obitelji u kaznenim djelima su teško ubojstvo (čl.111.), tjelesna ozljeda (čl.117.), teška tjelesna ozljeda

⁴¹ Podaci u ovom poglavlju većinom preuzeti s web stranice Sigurno mjesto, URL: <http://www.sigurnomjesto.hr/informacije/zakoni/> (23.4.2014)

(čl.118.), osobito teška tjelesna ozljeda (čl. 119), prisila (čl.138.), prijetnja (čl.139.) i nametljivo ponašanje (čl.140.). Kaznena djela protiv spolne slobode obuhvaćena su glavom XVI. Kaznenog zakona i to odredbama članaka od 152. do 157. Kaznenog zakona.

Prvi *Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji* (NN 116/03) u Hrvatskoj je donesen 2003. godine i predstavljao je prekretnicu u zaštiti žena od nasilja u obitelji. Osim što je odredio najvažnije pojmove povezane s nasiljem u obitelji, odredio je također i prekršajne sankcije za počinitelje nasilja i zaštitne mjere koje se pod određenim okolnostima mogu izreći počinitelju. 2009. godine donesen je novi *Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji* (NN 137/09) koji je šire definirao obitelj, uključujući i bivše bračne partnere, one koji žive u izvanbračnoj zajednici, kao i istospolne veze. Također je povećao financijske i zatvorske kazne za počinitelje te je po prvi puta u definiciju nasilja u obitelji uključio pojam ekonomskog nasilja.

Članak 4 aktualnog Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/09, 14/10, 60/10) nasilje u obitelji definira kao:

„svaki oblik tjelesnog, psihičkog, spolnog ili ekonomskog nasilja, a osobito:

- tjelesno nasilje, odnosno primjena fizičke sile bez obzira je li nastupila tjelesna ozljeda ili nije,
- tjelesno kažnjavanje i drugi načini ponižavajućeg postupanja prema djeci u odgojne svrhe,
- psihičko nasilje, odnosno primjena psihičke prisile koja je prouzročila osjećaj straha, ugroženosti, uznemirenosti ili povrede dostojanstva,
- verbalno nasilje, verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima ili na drugi način grubo verbalno uznemiravanje, uhođenje ili uznemiravanje preko svih sredstava za komuniciranje ili preko elektroničkih i tiskanih medija ili na drugi način ili komuniciranja s trećim osobama,
- protupravna izolacija ili ugrožavanje slobode kretanja,
- spolno nasilje, odnosno spolno uznemiravanje,
- **ekonomsko nasilje pod kojim se podrazumijeva oštećenje ili uništenje osobne i zajedničke imovine ili zabrana ili onemogućavanje korištenja osobne i zajedničke imovine ili pokušaj da se to učini te oduzimanje prava ili zabrana raspolaganja osobnim prihodima ili imovinom stečenom osobnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja ili rada, prisiljavanje na ekonomsku ovisnost, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i skrb o djeci ili drugim uzdržavanim članovima zajedničkog kućanstva“.**

Regulacija nasilja u obitelji u *Obiteljskom zakonu* ponajprije je usmjerena na zaštitu djeteta od drugih članova obitelji i obvezuje roditelje na poduzimanje radnji za zaštitu djeteta od nasilnih članova obitelji, ali sadrži i odredbe o osobnim pravima i dužnostima bračnih drugova (čl. 32.) koji implicira uzajamno pomaganje, međusobno poštovanje i ravnopravnost bračnih drugova.

Osim navedenih zakona, u Hrvatskoj su doneseni i brojni dokumenti koji također pomažu u reguliranju zaštite od nasilja u obitelji. Od strateških dokumenata Vlada Republike Hrvatske dosad je donijela tri *Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji*: za razdoblje od 2005. do 2007. godine (182/04), za razdoblje od 2008. do 2010. godine (Narodne novine, 126/07) te za razdoblje od 2011. do 2016. godine (Narodne novine, 20/11). Postoji i niz provedbenih propisa kao što su *Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelj* (Vlada Republike Hrvatske i Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2008), *Pravilnik o načinu i mjestu provođenja psihosocijalnog tretmana* (Narodne novine, 29/05 78/06) te *Standardi za provedbu psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u obitelji* (Narodne novine, 78/06).

*Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*⁴² definira obveze nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju nasilja te pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim nasilju u obitelji; sadrži oblike, način i sadržaj suradnje između nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju nasilja te pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim nasilju u obitelji te ostale aktivnosti i obveze koje se odnose na postupanje nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju nasilja te pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim nasilju u obitelj. Nadležne institucije u otkrivanju i suzbijanju nasilja su sljedeće: policija, centri za socijalnu skrb, zdravstvene ustanove, odgojno-obrazovne ustanove i pravosudna tijela. Treba naglasiti da je aktualni Protokol donesen 2008. godine, dakle prije nego je u Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji definirano ekonomsko nasilje. Stoga ne čudi kako Protokol ne spominje moguće načine postupanja institucija u slučajevima ekonomskog nasilja.

⁴² *Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelj* dostupan je na URL: http://www.zagreb.hr/userdocsimages/socijalna_skrb/protokolopostupanjuuslucajunasiljauobitelji.pdf (23.4.2014)

Napomenimo na kraju kako je spomenuto ukidanje članka 215a iz Kaznenog zakona 2013. godine izazvalo vrlo negativne reakcije ženskih nevladinih udruga, aktivistkinja, ali i stručnjaka. Jedan od primjera je tekst Marte Majnarić iz Centra za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) objavljen na internet portalu Libela u ožujku 2013. godine. Majnarić povodom konferencije za medije organizirane od strane Autonomne ženske kuće Zagreb radi informiranja javnosti o promjenama u Kaznenom zakonu koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine, navodi sljedeće:

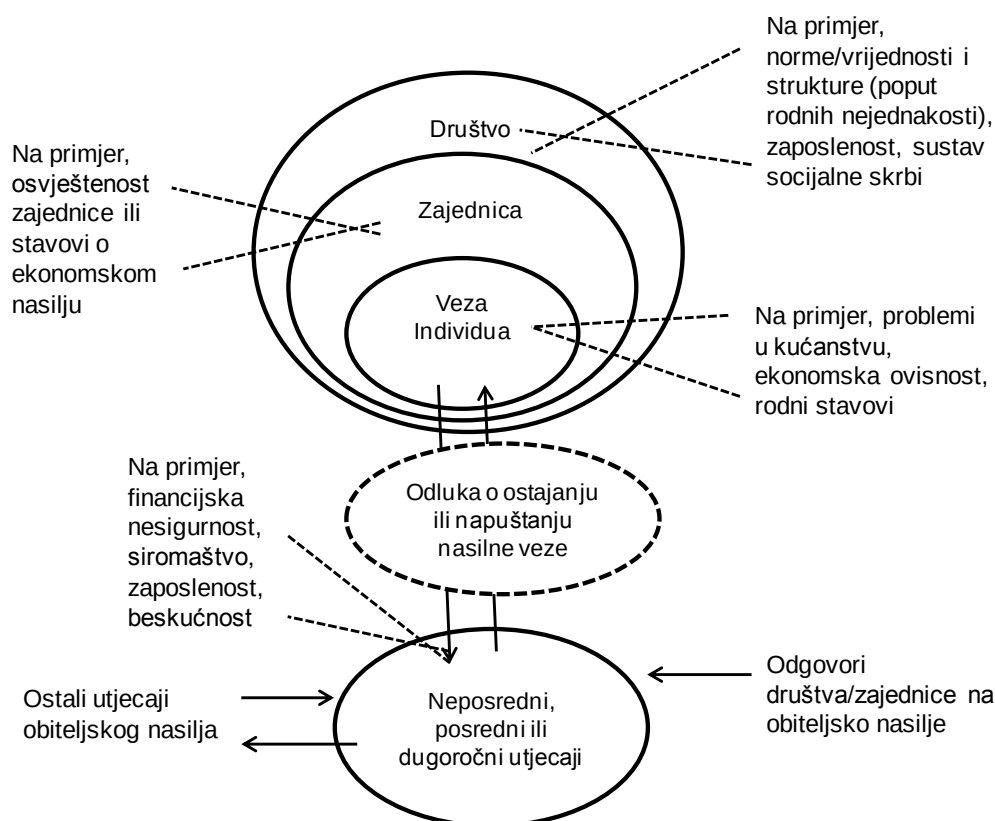
„Podsjetimo, članak je uveden 2000. godine u materijalno kazneno zakonodavstvo, te je 2006. dodatno pooštren tako da je kaznena sankcija dignuta sa zakonske kazne od tri mjeseca do tri godine na kaznu od šest mjeseci do pet godina zatvora čime je dodatno istaknuta opasnost obiteljskih nasilničkih djela. Provođenje zakona u praksi bilo je nedosljedno što je u kombinaciji sa nedostatnim pratećim mehanizmima zaštite žrtava dovelo do usmjeravanja zakona u prekršajnu regulativu čime je stvoren temelj za lošu sudsku praksu i povrede ljudskih prava žrtava.

Novim Kaznenim zakonom (NN 125/2011, 144/2012) uvedeni su zaštitni mehanizmi koji su nedostajali prethodnom zakonu, ali je obrisani članak 215a. Zbog toga cijeli niz nasilnih radnji neće više ulaziti u domenu kaznenog zakona nego će se rješavati na prekršajnim sudovima, istaknuto je u izlaganju. Na taj način, obiteljsko nasilje će se prečesto razmatrati kao prekršaj te će se umanjiti značaj društvene opasnosti koje u sebi sadrži čin nasilja počinjen u odnosu na člana obitelji, neovisno radi li se o partnerskom ili drugom obliku obiteljskog nasilja. To znači da se neće postizati svrha kažnjavanja u smislu generalne niti specijalne prevencije jer je raspon kazni bitno različit u Zakonu o zaštiti nasilja u obitelji od onog u Kaznenom zakonu. Umjesto brisanja članka 215a trebalo je preciznije definirati nasilje u obitelji u Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, poručeno je u obrazloženju.“⁴³

⁴³ Majnarić, Marta (2013): Nasilničko ponašanje u obitelji ne može biti prekršaj! Libela - portal o rodu, spolu i demokraciji. URL: <http://www.libela.org/vijesti/3540-nasilnicko-ponasanje-u-obitelji-ne-moze-biti-prekršaj/> (20.3.2014)

3.4.5. Ekonomsko nasilje i socijalno-ekološki model

Koliko je autorici ovog rada poznato, do sad je napravljen samo jedan pokušaj primjene socijalno-ekološkog modela na objašnjenje uzroka i faktora povezanih s ekonomskim nasiljem. Riječ je o radu australske istaživačice Macdonald Fione (2012a) u sklopu projekta *Spotlight on Economic Abuse* u Australiji. Socijalno-ekološki model višestrukih razina utjecaja na ekonomsko nasilje reprezentiran je vizualno shemom prikazanom na Slici 7. Macdonald kaže da takav model stavlja naglasak na nejednaku ekonomsku poziciju žena. Model uključuje individualnu razinu, situacijsku razinu, razinu zajednice i razinu društva. Autorica ne daje detaljno objašnjenje i opis sheme, već samo kaže da utjecaji na svim razinama mogu biti pozitivni ili negativni, tj. da mogu smanjiti ili povećati vjerojatnost pojave ekonomskog nasilja te da mogu umanjiti ili pojačati negativne posljedice ekonomskog nasilja. Strelice u grafičkom prikazu označavaju smjer kauzalnih utjecaja. Kompleksni odnosi između kauzalnih faktora i reakcija indicirani su strelicama koje pokazuju da kauzalni utjecaj može ići u oba smjera.

Slika 7. Socijalno-ekološki model ekonomskog nasilja prema Macdonald, 2012a:15⁴⁴ (vlastiti prijevod)

⁴⁴ Macdonald koristi termin „ekološki model“.

Razrađujući Macdonaldin socijalno-ekološki model primijenjen na objašnjenje uzroka ekonomskog nasilja nad ženama, Corrie i McGuire (2013) identificiraju sljedeće faktore na razini društva, zajednice te razini individue (ne spominju faktore na razini veze) koji mogu uzrokovati ili pojačati ekonomsko nasilje (Corrie i McGuire, 2013:iii):

Razina društva (na primjer: politički okviri, nacionalni i državni zakoni i propisi, dominantne kulturne norme):

- kulturne norme – osjećaj muškog prava vlasništva nad ženom, zablude o ženskoj nesposobnosti upravljanja novcem, središnja uloga novca u našim životima.
- sustavni blokovi – uključuju eroziju uplata i sustava socijalnog osiguranja, nedostatak pristupa sustavima za samozastupanje (u korporativnom i vladinom sektoru) te složenost bavljenja birokratskim strukturama.
- rodna nejednakost – odnosi se na činjenicu da je za žene vjerojatnije da će biti žrtve nasilja te imati tendenciju iskusiti lošije ekonomske ishode od muškaraca.

Razina zajednice (na primjer: škole, radna mjesta, kulturne norme unutar pojedinih skupina)

- Skrivena priroda novca i obiteljskog nasilja – novac se smatra privatnom stvari, a nasilje u obitelji i dalje se od strane mnogih smatra privatnim, obiteljskim problemom (međutim, ova perspektiva se mijenja).
- Nedostatak osviještenosti u široj zajednici znači da žrtve i počinitelji često ne prepoznaju da je ekonomsko zlostavljanje oblik nasilja u obitelji.

Individualna razina (na primjer: osobno znanje, stavovi i vještine) – odnosi se na individualna mjesta unutar konteksta zajednice i društva; mnogi su pojedinačni atributi koji povećavaju vjerojatnost za vršenje ili doživljavanja ekonomskog nasilja proizvod problema na višim razinama modela.

- Ekonomska ovisnost i osjećaj da bez partnera nema dovoljno financijskih sredstava za preživljavanje.
- Percepcija rodni uloga u kućanstvu i osjećaj da se nema pravo na donošenje financijskih odluka.

Razine i varijable socijalno-ekološkog modela u ovom radu

Iako se u literaturi o nasilju u intimnim vezama na engleskom jeziku češće koristi termin „*ecological*“, nego „*socioecological*“ *model*, u ovom radu odlučili smo koristiti termin socijalno-ekološki model jer smatramo da najbolje opisuje zajednički nazivnik svih razina i faktora na koje se odnosi, a to je društveno okruženje.

U skladu s većinom primjena ovog modela na objašnjenje uzroka nasilja, u ovom radu govorimo o četiri razine mogućih uzroka ili korelata ekonomskog nasilja koje nazivamo: individualna razina, razina veze, razina zajednice i razina društva.

Odabrane varijable na svakoj pojedinoj razini modela koje su korištene u našem istraživanju prikazane su u tablici 6.

Tablica 6. Razine i varijable socijalno-ekološkog modela za objašnjenje iskustava ekonomskog nasilja

	Individualna razina	Razina veze	Razina zajednice	Razina društva
<i>Socijalno-ekološki model</i> Predmet analize: muško ekonomsko nasilje nad intimnim partnericama	<i>Žene:</i> • Iskustvo nasilja u djetinjstvu od strane roditelja • Svjedočenje nasilju oca nad majkom u djetinjstvu <i>Muškarci:</i> • Pretjerana konzumacija alkohola • pretjerano kockanje/klađenje • nezaposlenost	• Financijski problemi u vezi • Donošenje odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom • Donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka • Situacijska financijska ovisnost žene o partneru • Iskustva fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja od strane partnera	• Obilježja okruženja u kojem par živi: ○ visok stupanj kriminala ○ visok stupanj nezaposlenosti ○ problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, droga i sl.) ○ loši međuljudski odnosi ○ nizak životni standard ○ vjerske, rasne, etničke, nacionalne i/ili druge napetosti ○ osjetne posljedice rata • Socijalna podrška	• Seksizam • Društvene vrijednosti ○ nenasilje ○ solidarnost ○ pravednost ○ tolerancija ○ ravnopravnost muškaraca i žena ○ vjera u Boga ○ ljubav prema domovini ○ obitelj

3.4.6. Prepoznavanje ekonomskog nasilja

Sharp (2008) je u istraživanju ekonomskog nasilja na uzorku žena žrtava nasilja utvrdila da preko polovica ispitanih žena nisu bile svjesne da su doživljavale ekonomsko nasilje sve dok nisu stupile u kontakt sa djelatnicama skloništa za žene.

Prepoznavanje ekonomskog nasilja u ovom radu operacionalizirano je na sljedeći način: ispitanicama je na procjenu ponuđeno devet ekonomski nasilnih ponašanja (većina prema definiciji ekonomskog nasilja u Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji, uz dodatak prva dva ponašanja u popisu koja nisu eksplicitno navedena u Zakonu). Ponašanja su predstavljena kao neki mogući oblici ponašanja bračnih ili vanbračnih partnera. Riječ je o sljedećim ponašanjima:

- Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.
- Jedna osoba brani drugoj da se školuje.
- Jedna osoba brani drugoj da se zaposli.
- Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.
- Jedna osoba brani drugoj da troši vlastiti novac.
- Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.
- Jedna osoba brani drugoj s kojom je u vezi da raspolaže vlastitom imovinom.
- Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).
- Jedna osoba protiv svoje volje potpuno ekonomski ovisi o drugoj.

Za svako od navedenih ponašanja ispitanice su trebale učiti dvije procjene: prva se odnosila na *odobravanje* takvog ponašanja, a druga na stav o tome treba li pojedino ponašanje biti *kažnjivo zakonom*. Tek se druga procjena – ona koja se odnosi na stav o potrebi zakonske regulacije ekonomski nasilnih ponašanja – odnosi na prepoznavanje ekonomskog nasilja, dok prva procjena govori o stupnju prihvaćanja i osjetljivosti na ekonomski nasilna ponašanja.

3.5. Pregled empirijskih spoznaja o zastupljenosti nasilja nad ženama s posebnim osvrtom na ekonomsko nasilje

3.5.1. Istraživanja u svijetu

Heise i Garcia-Moreno (2002) u izvještaju Svjetske zdravstvene organizacije o nasilju i zdravlju (Krug et al., 2002) analizirale su 48 populacijskih studija diljem svijeta provedenih u periodu od 1982. do 1999. godine. Zaključile su da je, na globalnoj razini, između 10% i 69% žena izvjestilo o doživljavanju fizičkog nasilja od strane muškog intimnog partnera u nekom periodu svog života. Postotak fizički napadnutih žena od strane intimnih partnera samo u posljednjih 12 mjeseci kretao se od 3% i manje u Australiji, Kanadi i SAD-u do 27% žena u Nikaragvi, 38% žena u Republici Koreji te 52% Palestinskih žena na prostoru Zapadne obale i pojasa Gaze (Heise i Garcia-Moreno, 2002:89). Utvrđeno je da se fizičko nasilje u većini slučajeva ne svodi na izolirane incidente, već da se kod većine žena žrtava fizičkog nasilja ono višestruko ponavlja tijekom trajanja intimne veze.

Nalazi ovih studija također pokazuju da seksualno nasilje od strane intimnog partnera nije niti rijetko niti specifično za određene dijelove svijeta. Na primjer, 23% žena u sjevernom Londonu izjavile su da su tijekom života bile žrtve silovanja ili pokušaja silovanja od strane njihovog partnera. Slični podaci utvrđeni su na različitim dijelovima svijeta, npr. u Guadalajari, Meksiko (23,0%), Leónu, Nikaragva (21,7%), Limi, Peru (22,5%) te u središnjim provincijama Zimbabvea (25,0%).

Ellsberg i Heise (2005) analizirale su 95 populacijskih studija o prevalenciji fizičkog nasilja nad ženama provedenih u 61 zemlji svijeta u periodu od 1982. do 2004. godine. U većini njih žene se pitalo o iskustvu fizičkog napada od strane njihovog supruga ili intimnog partnera (u nekim studijama samo sadašnjeg, a u nekima i bivšeg) tijekom zadnjih 12 mjeseci te bilo kad tijekom života (u manjem broju studija tražen je samo jedan od ta dva podatka). U većini studija ispitivane žene imale su između 15 i 49 godina. Rezultati pokazuju da je u europskim zemljama između 2% i 12% žena (medijan: 6%) doživjelo fizički napad tijekom zadnjih 12 mjeseci, a između 5% i 58% (medijan: 21%) tijekom života. U afričkim zemljama između 5% i 29% žena (medijan: 15,5%) doživjelo je fizički napad tijekom zadnjih 12 mjeseci, a između 13% i 49% (medijan: 33%) tijekom života. U zemljama Latinske Amerike i na području Kariba brojke se kreću od 2% do 33% (medijan: 10,5%) tijekom zadnjih 12 mjeseci te 13%-49% (medijan: 36%) tijekom života, u zemljama Sjeverne Amerike 1%-3% (medijan: 3%) u

zadnjih 12 mjeseci i 8%-29% (medijan: 22%) tijekom života, u zemljama Azije i zapadnog Pacifika 2%-38% u zadnjih 12 mjeseci (medijan: 14%) i 8%-67% (medijan: 30,5%) tijekom života te u zemljama istočnog Mediterana 11%-52% u zadnjih 12 mjeseci (medijan: 22,5%) i 11%-34% (medijan: 22,5%) tijekom života.

Prema ovim podacima, gledano na globalnoj razini, udio žena koje su doživjele fizički napad od intimnog partnera tijekom zadnjih 12 mjeseci (medijan) je 10%, a tijekom života 27%.⁴⁵

Najnoviji podaci (WHO, 2013) sustavnog pregleda⁴⁶ 155 reprezentativnih populacijskih studija iz 81 zemlje diljem svijeta provedenih u periodu od 2008. do siječnja 2011. godine pokazuju da je 30% svih žena (starijih od 15 godina) koje su tijekom života bile u intimnoj vezi doživjelo fizičko i/ili seksualno nasilje od svog intimnog partnera (95%-postotni interval pouzdanosti = 27,8% do 32,2%). Prevalencija je najveća u regijama koje WHO naziva Afrika, Istočni Mediteran i Jugoistočna Azija (oko 37%), potom u regiji Amerike (30%), a nešto manja u regijama s višim dohotkom (tablica 7). Također, gledano globalno, 38% ubojstava žena počinili su njihovi intimni partneri. Napomenimo kako je Hrvatska, prema klasifikaciji Svjetske zdravstvene organizacije, smještena u regiju s visokim prihodima koja u usporedbi s ostalim regijama ima najnižu procijenjenu prevalenciju fizičkog i/ili seksualnog nasilja nad ženama od strane njihovih intimnih partnera (23,2%).

⁴⁵ Vlastiti izračuni prema podacima u: Ellsberg i Heise, 2005:13-15.

⁴⁶ Sustavni pregled je vrsta znanstvenog rada nastalog rigoroznom analizom već obavljenih istraživanja na neku temu. To je sistematičan pregled i analiza literature fokusiran na jedno usko definirano istraživačko pitanje, tijekom kojeg autori pronalaze, procjenjuju, odabiru i sintetiziraju sve visoko kvalitetne dokaze istraživanja koji odgovaraju na postavljeno pitanje. Sustavni pregled je kao vrsta istraživanja temelj medicine utemeljene na dokazima, ali može se koristiti i u drugim područjima znanosti.

Tablica 7. Procjena životne prevalencije fizičkog i/ili seksualnog nasilja nad ženama od strane intimnog partnera prema WHO regijama (izvor: WHO, 2013:17)

WHO regija	Prevalencija, %	95-postotni interval pouzdanosti
Regije s niskim i srednjim prihodima⁴⁷		
Afrika	36,6	32,7 – 40,5
Amerike (Latinska Amerika i Karibi)	29,8	25,8 – 33,9
Istočni Mediteran	37,0	30,9 – 43,1
Europa	25,4	20,9 – 30,0
Jugoistočna Azija	37,7	32,8 – 42,6
Zapadni Pacifik	24,6	20,1 – 29,0
Regija s visokim prihodima⁴⁸	23,2	20,2 – 26,2

Tablica 8 prikazuje rezultate procijenjene globalne prevalencije fizičkog i/ili seksualnog nasilja od strane intimnog partnera prema dobnim skupinama žena. U ovim je podacima upečatljivo to što je prevalencija nasilja u najnižoj dobnoj skupini (15 do 19 godina) već vrlo visoka (29,4%) što upućuje na zaključak da nasilje često počinje na samom početku veze. Prevalencija tada progresivno raste da bi dosegla vrhunac u dobnoj skupini od 40 do 44 godine. Utvrđena prevalencija nasilja među ženama starijim od 50 godina je niža, iako su intervali pouzdanosti oko njih prilično široki. U navedenom WHO izvještaju napominje se kako je potrebno detaljnije ispitivati zastupljenost nasilja među ženama starijih dobnih skupina i to posebno u regijama s niskim prihodima. Naime, većina studija uključenih u ovaj sustavni pregled provedene su na uzorcima žena od 15 ili 18 do 49 godina, a za žene od 50 i više godina postoji mnogo manje podataka. Iz tog razloga, ne bi se trebalo interpretirati da starije žene doživljavaju manje nasilja, već da se o obrascima nasilja nad ženama u tim dobnim skupinama, a posebice u zemljama s niskim i srednjim prihodima, zna vrlo malo. (WHO, 2013:16)

⁴⁷ Regija Afrika uključuje zemlje: Bocvana, Kamerun, Demokratska Republika Kongo, Etiopija, Kenija, Lesoto, Liberija, Malavi, Mozambik, Namibija, Ruanda, Južna Afrika, Svazi, Uganda, Ujedinjena Republika Tanzanija, Zambija, Zimbabve.

Regija Amerike uključuje zemlje: Brazil, Čile, Kolumbija, Kostarika, Dominikanska Republika, Ekvador, El Salvador, Haiti, Honduras, Jamajka, Meksiko, Nikaragva, Paragvaj, Peru, Plurinacionalna Država Bolivija.

Regija Istočni Mediteran uključuje zemlje: Egipat, Iran, Irak, Jordan, Palestina.

Regija Europa uključuje zemlje: Albanija, Azerbajdžan, Gruzija, Litva, Moldavija, Rumunjska, Rusija, Srbija, Turska, Ukrajina.

Regija Jugoistočna Azija uključuje zemlje: Bangladeš, Timor-Leste (Istočni Timor), Indija, Mianmar, Šri Lanka, Tajland.

Regija Zapadni Pacifik uključuje zemlje: Kambodža, Kina, Filipini, Samoa, Vijetnam.

⁴⁸ Regija s visokim prihodima uključuje zemlje: Australija, Kanada, Hrvatska, Češka, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Hong Kong, Island, Irska, Izrael, Japan, Nizozemska, Novi Zeland, Norveška, Poljska, Južna Koreja, Španjolska, Švedska, Švicarska, Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverna Irska, Sjedinjene Američke Države.

Tablica 8. Procjena životne prevalencije fizičkog i/ili seksualnog nasilja nad ženama od strane intimnog partnera prema dobi žena (izvor: WHO, 2013:17)

Dobna skupina, godine	Prevalencija, %	95-postotni interval pouzdanosti
15-19	29,4	26,8 – 32,1
20-24	31,6	29,2 – 33,9
25-29	32,3	30,0 – 34,6
30-34	31,1	28,9 – 33,4
35-39	36,6	30,0 – 43,2
40-44	37,8	30,7 – 44,9
45-49	29,2	26,9 – 31,5
50-54	25,5	18,6 – 32,4
55-59	15,1	6,1 – 24,1
60-64	19,6	9,6 – 29,5
65-69	22,2	12,8 – 31,6

O zastupljenosti ekonomskog nasilja nad ženama vrlo je teško govoriti jer gotovo da i nema studija provedenih na općoj populaciji žena u intimnim vezama. Istraživanja koja su provedena rađena su većinom na uzorcima žena žrtava nasilja (npr. Power, 2006; Sharp, 2008; Adams et al., 2008; Postmus et al., 2013b; Stylianou et al., 2013) ili na specifičnim uzorcima žena (npr. Huang et al., 2013 i Postmus et al., 2013a: uzorak majki male djece u SAD-u).

Christy-McMullin (2006) napravila je analizu 16 istraživanja koja ispituju povezanost između ekonomskih resursa, rase i etniciteta te zlostavljanja žena, provedenih između 1982. i 2000. godine. Nakon što je utvrdila vrlo veliku raznolikost u konceptualizaciji i načinima mjerenja kako ekonomskih resursa, tako i nasilja, zaključila je da je – upravo iz razloga što su studije većinom metodološki neusporedive – vrlo teško naći neki zajednički obrazac odnosa između ekonomskih resursa i nasilja nad ženama. Ipak, jedan nalaz bio je konstantan u svim istraživanjima, a to je negativna povezanost između količine ženine imovine i nasilja nad ženom. Iako je način mjerenja imovine bio različit u različitim studijama (npr. operacionaliziran kao vlasništvo nekretnine, posjedovanje malog poduzeća, posjedovanje štednog bankovnog računa, posjedovanje bogatstva, materijalnih proizvoda ili stambenog objekta ili kao društvena norma koja promovira nasljeđivanje žena), ovaj je nalaz konzistentno utvrđen u svim studijama. Christy-McMullin (2006) zaključuje da nalazi proučavanih studija podupiru teoriju razmjene koja konceptualno povezuje posjedovanje resursa ili moći sa ženinom slobodom od nasilja, nadalje podupiru i feminističke teorije koje na premisi da je nepohodno da žena bude financijski neovisna kako bi mogla napustiti nasilnu vezu postavljaju hipotezu o tome da je važnost ekonomskih resursa u tome što pružaju ženi

veću moć i u vezi s partnerom i u društvu općenito te teoriju imovine koja u konceptualizaciji ekonomskih resursa dodaje dimenziju vlasništva nad imovinom.

Power (2006) je u studiji slučaja samohrane majke nakon izlaska iz nasilne veze utvrdila povezanost ekonomskog zlostavljanja s konceptom nesigurne prehrane koji se odnosi na ograničen, neadekvatan ili nesiguran pristup dovoljnoj količini sigurne, hranjive i osobno prihvatljive hrane kako bi se zadovoljile prehrambene potrebe za zdravim i produktivnim životom (Power, 2006:258). Utvrdila je da je sposobnost žene da prehrani sebe i svoju djecu znatno smanjena zbog nedostatka financijskih resursa kao posljedice ekonomskog nasilja.

Sharp (2008) provela je istraživanje o ekonomskom nasilju u Velikoj Britaniji na ženama žrtvama obiteljskog nasilja. Istraživanje je provedeno metodom ankete na 55 korisnica službe za pomoć ženama žrtvama nasilja te je dodatno s 26 žena provela i dubinske intervjuje. Glavni nalaz njezinog istraživanja je da je 89% žena žrtava nasilja iskusilo ekonomsko nasilje. Utvrdila je četiri oblika ekonomskog nasilja: 1) ometanje edukacije i zaposlenja koje je doživjelo 49% žena koje su iskusile ekonomsko nasilje, 2) kontrola pristupa ekonomskim resursima koje je doživjelo 74% žena koje su iskusile ekonomsko nasilje, 3) odbijanje doprinošenja koje je doživjelo 12% žena koje su iskusile ekonomsko nasilje te 4) stvaranje ekonomskih troškova koje je doživjelo 18% žena koje su iskusile ekonomsko nasilje. 41% žena u uzorku iskusilo je jedan od četiri utvrđena oblika ekonomskog nasilja, a 45% njih dva oblika, a to su najčešće bili ometanje edukacije i/ili zaposlenja te kontrola pristupa ekonomskim resursima. Samo je 4% žena doživjelo tri oblika nasilja, a samo 2% sva četiri utvrđena oblika ekonomskog nasilja. No, nakon što je provela dubinske intervjuje, Sharp (2008) je zaključila da žene prilikom razgovora otkrivaju iskustva više različitih ekonomski nasilnih ponašanja nego što su navele u anektnom upitniku pa zato naglašava važnost korištenja mješovite metodologije u istraživanju ekonomskog nasilja. Utvrdila je i da se vjerojatnost za doživljavanje ekonomskog nasilja povećava s dobi te da je za žene koje nemaju djecu nešto veća vjerojatnost da će izvijestiti o ekonomskom nasilju.

Osim samog ekonomskog nasilja, Sharp je istraživala i financijsku dobrobit žena prije, tijekom i nakon veze s nasilnim partnerom (podaci prikazani u tablici 9) te utvrdila da je ona smanjena tijekom trajanja nasilne veze i da se u nekim segmentima nakon napuštanja nasilnog partnera počela ponovno poboljšavati.

Tablica 9. Financijska dobrobit žena žrtava nasilja kroz vrijeme (izvor: Sharp, 2008:38)

Pozitivni odgovori na pitanja jesu li:	Prije upoznavanja nasilnika	Za vrijeme veze s nasilnikom	Nakon odlaska od nasilnika
Pohađale obrazovanje	37%	18%	30%
Bile u plaćenom radnom odnosu	47%	37%	16%
Koristile državne beneficije	18%	51%	84%
Imale uštedevinu	37%	20%	20%
Imale kredit/kreditnu karticu/dopušteno prekoračenje na računu	12%	39%	30%
Imale nepodmirene rate stanarine	20%	33%	55%
Imale druge dugove	8%	41%	37%

Kvalitativnim istraživanjem iskustava i percepcije ekonomskog nasilja nad ženama u Libanonu (Usta et al., 2013) utvrđeno je da žene doživljavaju brojne oblike ekonomskog nasilja uključujući uskraćivanje zarađenog novca, zabranu uključivanja na tržište rada i ograničeno donošenje odluka o kupnji. Utvrđeno je i da žene toleriraju ekonomsko nasilje kako bi izbjegle druge, teže oblike nasilja i osigurale obiteljsku stabilnost. Jedan od glavnih razloga koji se procjenjuje uzrokom zašto žene ostaju u ekonomski nasilnim vezama je zaštita djece od razvoda i odrastanja bez oba roditelja.

U istraživanju u SAD-u 2008. godine u kojem je prvi put iskušana do sad najpoznatija skala ekonomskog nasilja (Scale of Economic Abuse - SEA) (Adams et al., 2008) utvrđeno je da je 99% žena koje su kontaktirale službu za pomoć ženama žrtvama nasilja i sudjelovale u istraživanju doživjelo neki oblik ekonomskog nasilja za vrijeme tijekom trajanja intimne veze. Od žena koje su imale niske prihode, 76% izjavilo je da su njihovi materijalni problemi većinom ili u potpunosti posljedica ponašanja nasilnog partnera.

U drugom istraživanju u SAD-u na 120 žena žrtava obiteljskog nasilja Postmus i suradnice (Postmus et al., 2013b)⁴⁹ utvrdile su da je 94,2% žena doživjelo neki oblik ekonomskog nasilja od sadašnjeg ili bivšeg nasilnog partnera. Od toga je 79% žena doživjelo neki oblik ekonomske kontrole, također 79% žena doživjelo je ponašanja ekonomskog iskorištavanja, a 78% doživjelo je sabotiranje zaposlenja.

Istraživanje na mnogo većem uzorku žena žrtava nasilja od strane intimnog partnera (N=457) u SAD-u i Puerto Ricu (Stylianou et al., 2013) provjeravana je dimenzionalnost ekonomskog

⁴⁹ Postmus i suradnice (2013b) koristile su originalnu SEA skalu od 28 čestica i 2 dimenzije utvrđene od Adams et al., 2008, ali su ju nakon analize podataka skratile na 12 čestica i 3 dimenzije (SEA-12).

nasilja i njegova povezanosti s ostalim oblicima nasilja (fizičko, seksualno i psihičko).⁵⁰ Podaci o zastupljenosti ekonomskog nasilja ovog istraživanja su sljedeći: 1,3% žena doživjelo je samo ekonomsko nasilje (bez fizičkog i psihičkog), kombinaciju ekonomskog i psihičkog nasilja doživjelo je 16,3% žena (bez fizičkog), a kombinaciju ekonomskog, psihičkog i fizičkog nasilja doživjelo je čak 75,8% žena (Stylianou et al., 2013:3197). Ako ove podatke zbrojimo, dolazimo do zaključka je da je 93,4% zlostavljanih žena doživjelo ekonomsko nasilje.

Huang i suradnici (2013) koristili su podatke longitudinalnog istraživanja⁵¹ u 20 gradova u SAD-u o zastupljenosti i promjenama u ekonomskom i fizičkom nasilju kroz vrijeme te načinima na koje ti faktori utječu na oblik zajednice u kojem par živi (brak, kohabitacija, posjećivanje). Uzorak na kojem su proveli analizu podataka sastojao se od 2107 majki. Ekonomsko nasilje mjereno je pomoću dvije čestice: „Pokušao vas je spriječiti da odete na posao ili u školu.“ te „Uskraćivao vam je novac, tjerao da ga tražite novac ili uzimao vaš novac“. Huang i suradnici utvrdili su da se prevalencija i ekonomskog i fizičkog, a posebno ekonomskog nasilja povećava kroz vrijeme (prevalencija ekonomskog nasilja povećala se s 11,8% u drugom mjerenju preko 13,5% u trećem mjerenju do 15,1% u četvrtom mjerenju). Utvrdili su, također, da su pojava i povećanje ekonomskog nasilja statistički značajno negativno povezani s vjerojatnošću stabilnih zajednica poput braka i kohabitacije.

Na podacima istog istraživanja, ali na uzorku od 2305 majki, Postmus i suradnice (2013a) utvrdile su da ekonomsko nasilje nad ženom od strane intimnog partnera u prvoj djetetovoj godini života ima statistički značajan efekt na vjerojatnost da će majka u petoj godini djetetova života patiti od depresije te da će koristiti agresivne metode discipliniranja djeteta. I razina i promjena stupnja ekonomskog nasilja povećavaju šanse da će majka kasnije patiti od depresije, dok je za povećanje šanse za udaranja djece kao odgojne metode u petoj godini djetetova života značajna razina ekonomskog nasilja u prvoj godini, ali ne i promjena stupnja kroz godine. Autorice su zaključile da ekonomsko nasilje ima dugoročne posljedice na depresiju i odgojne metode majki.

⁵⁰ Korištena je skala za mjerenje ekonomskog nasilja od 12 čestica (SEA-12, Postmus et al., 2013b, skraćena verzija od Adams et al., 2008) s tri dimenzije: ekonomska kontrola, sabotiranje zaposlenja te ekonomsko iskorištavanje.

⁵¹ Longitudinalno istraživanje s mjerenjima u 4 vremenske točke, početna točka anketiranja očeva i majki novorođene djece u periodu između 1998. i 2000. godine, a sljedeća tri mjerenja u djetetovoj dobi od jedne, tri i pet godina.

3.5.2. Istraživanja u Hrvatskoj

Otročak (2003) iznosi rezultate prvog fundamentalnog znanstvenog istraživanja rasprostranjenosti nasilja nad ženama u Hrvatskoj provedenog na reprezentativnom uzorku žena (N=976) *face-to-face* anketom sa ženama od 18 do 65 godina starosti. 13% ispitanih žena nije u vrijeme anketiranja bilo u intimnoj vezi s partnerom, a 66% ih je živjelo sa svojim partnerom/mužem. 28% ispitanih žena nije imalo nikakva mjesečna primanja, a 50% žena imalo je prosječna mjesečna primanja manja od 3.500 kuna.

Psihičko nasilje mjereno je uz pomoć dva indikatora: verbalno zlostavljanje i prijetnje fizičkim zlostavljanjem. Utvrđeno je da je verbalno zlostavljanje zastupljenije nego prijetnje udarcima te da su oba oblika najzastupljenija u brakovima koji su završili razvodom: 61% žena koje su se razvele doživjele su prijetnje udarcima, a 68% njih verbalno zlostavljanje koje uključuje vikanje, psovke, vrijeđanje i nazivanje pogrdnim imenima. U aktualnim vezama 27% žena doživjelo je prijetnju fizičke agresije. U aktualnoj intimnoj vezi – od sadašnjeg muža/partnera/dečka – verbalno zlostavljanje doživjelo je 44% žena. Od bivših partnera ovaj vid zlostavljanja doživjelo je 35% žena, a u bivšim vezama tipa hodanja njih 29%.

Što se **fizičkog nasilja** tiče, u ovom istraživanju žene se pitalo sljedeće:

- Je li njezina najbolja prijateljica ikad doživjela fizičko nasilje od partnera - *posredno mjerena rasprostranjenost* fizičke agresije muškaraca prema ženama. Ova je mjera korištena zbog tri pretpostavke: 1. da će određeni broj potencijalnih ispitanica odbiti sudjelovati u istraživanju, 2. da će jedan broj ispitanica tijekom ispunjavanja upitnika zatajiti vlastite traumatske doživljaje te 3. da će jedan broj ispitanica zbog verbalne formulacije pitanja o osobnom iskustvu sa zlostavljanjem odgovoriti niječno.
- Osobno iskustvo zlostavljanja doživljenog od bivšeg ili aktualnog bračnog/izvanbračnog partnera – neposredna mjera *rasprostranjenosti* fizičke agresije muškaraca prema ženama pitanjem „Da li ste Vi ikad doživjeli nasilje od muškarca s kojim sada jeste ili ste bili u vezi/braku?“.
- Procjenom učestalosti doživljavanja *8 fizički nasilnih ponašanja* gradiranih od blažih prema težima, i to za četiri tipa veze: bivši dečko (veza bez zajedničkog stanovanja); bivši partner (zajedničko stanovanje bez vjenčanja); bivši muž; sadašnji muž/partner/dečko.

- Pitanjem koje se tiče konteksta ispitaničinog djetinjstva i ponašanja roditelja, kojega je tijekom odrastanja bila svjedokinjom. Pitanje o fizičkom zlostavljanju majke imalo je dodatnu funkciju u istraživanju; to je, uz procjenu za najbolju prijateljicu, druga kontrolna varijabla čiji rezultati doprinose objektivnijem procjenjivanju broja žena izloženih partnerovoj fizičkoj agresiji.

Rezultati pokazuju da je na pitanje o saznanju o fizički nasilnom iskustvu najbolje prijateljice 29% žena odgovorilo potvrdno (jednom ili više puta). „Ukoliko odgovor *ne znam* uzmemo s rezervom, onda sa sigurnošću možemo tvrditi da samo 59% žena nikad nije doživjelo fizičko zlostavljanje kojega je počinitelj bračni/izvanbračni partner“ (Otročak, 2003:22). Na pitanje „Da li ste Vi ikad doživjeli fizičko nasilje od muškarca s kojim sada jeste ili ste bili u vezi/braku?“ potvrdno je odgovorilo 21% žena iz čega proizlazi da je svaka 5. žena u Republici Hrvatskoj barem jednom imala traumatsko iskustvo zlostavljanja od osobe s kojom je u intimnoj vezi. Iz odgovora na pitanje o agresivnom ponašaju kojemu je bila izložena njezina majka autorica zaključuje da su djeca u najmanje 36% hrvatskih obitelji svjedoci fizičkog zlostavljanja majki (ili odgojiteljica) kojega su počinitelji vlastiti očevi (ili odgojitelji). Prema ovim podacima svaka je treća žena u našoj zemlji barem jednom bila žrtva fizičke agresije svog bračnog/izvanbračnog partnera. Otročak smatra da je vjerojatno najtočniji pokazatelj rasprostranjenosti muške agresije nad ženama unutar bračnih/izvanbračnih veza prosječna vrijednost ovih triju varijabli te dolazi do alarmantnog podatka da je minimalno 29% žena u RH doživjelo fizičko zlostavljanje od svojih intimnih partnera.

Podaci o različitim fizički nasilnim ponašanjima pokazuju da je najzastupljeniji oblik fizičkog nasilja grubo guranje, drmanje, povlačenje za kosu, uši i sl. što je doživjelo 59% razvedenih žena i 22% žena od aktualnih partnera. Gađanje predmetima s namjerom da se nanese fizička ozljeda od bivšeg dečka doživjelo je 3% žena, od bivšeg partnera 8%, u aktualnoj vezi/braku 10%, od bivšeg muža 39% žena. Udarci rukom, otvorenim dlanom (šamar, pljuska) također je doživjelo više do polovice rastavljenih žena (54%), a u sadašnjem braku ili vezi 17%. Autorica napominje da osim nanošenja boli, ovaj oblik fizičkog nasilja ima i simboličku dimenziju ponižavanja. Udarac šakom ili nogom od bivšeg muža doživjelo je 34% žena, a od aktualnog s kojim su ispitanice u vezi ili braku njih 9%. Premlaćivanje (puno teških udaraca rukama ili nogama, udarci glavom o zid ili pod, udarci predmetima) je doživjelo 22% žena od bivšeg muža ili partnera, a 4% od sadašnjeg. Davljenje je doživjelo 26% žena od bivšeg, a 6%

od sadašnjeg partnera ili muža. Prijetnja oružjem od bivšeg muža doživjelo je 9% žena, a od sadašnjeg partnera ili muža 3%.

Seksualno nasilje definirano je kao seksualni odnos protiv svoje volje na izričit zahtjev partnera i mjereno je jednom varijablom: „Uzevši u obzir sve vaše dosadašnje veze, koliko često ste imali spolni odnos na izričit zahtjev dečka/partnera/muža, a protiv svoje volje?“. 24% žena na ovo je pitanje odgovorilo potvrdno, od toga 5% jednom, 11% dva ili 3 puta, a 8% češće.

U istraživanju je utvrđena pozitivna (iako slaba) statistički značajna povezanost fizičkog i seksualnog nasilja. Među ispitanicama koje prema samoiskazu nikad od partnera nisu doživjele fizičko nasilje, njih se 83% također nikad nije upustilo u seksualni odnos protiv svoje volje. Za razliku od njih, svaka druga žena koja je bila žrtva fizičkog zlostavljanja, također je i seksualno zlostavljana (50%) i to 7% jednom, a 43% dva ili više puta.

Nastojalo se otkriti i postoji li razlika između učestalosti agresivnog ponašanja žena kojemu je uzrok nepoznat i onog koje je u funkciji mehanizma samoobrane. Dodatno je analizirano ima li agresivan čin žena ikakve veze sa iskustvom fizičkog i seksualnog zlostavljanja kojega je počinitelj bračni/izvanbračni partner.

Utvrđeno je da u ekstremnim uvjetima, tj. kad su fizički napadnute, 17% žena uzvraća na agresiju često ili skoro svaki puta. Nekoliko puta je na agresiju uzvratilo 28% žena, a 24% uzvratilo je udarac samo jednom. Skoro svaka treća zlostavljana žena (31%) agresiju trpi potpuno pasivno. Žene se pitalo i jesu li ikad prve udarile muškarca na što je 18% njih odgovorilo potvrdno. Dodatne statističke analize pokazale su kako su upravo one žene koje žive u neprihvatljivim životnim uvjetima, tj. one koje su od partnera doživjele fizičko i/ili seksualno zlostavljanje sklonije agresivnom ponašanju nego li žene koje nisu zlostavljane. Dok je čak 30% zlostavljanih žena jednom ili više puta prva udarila muškarca, među ženama koje nisu zlostavljane takvo je ponašanje u pola rjeđe (15%). Slično je i kad je riječ o seksualno zlostavljanim ženama: među ženama koje nikad nisu imale seksualni odnos protiv svoje volje, 85% je onih koje nikad nisu prve udarile partnera; među ispitanicama koje su seksualno zlostavljane doživjele jednom 81%, dok je taj postotak ipak niži za žene koje su seksualnom zlostavljanju izložene češće – 73%.

Za **ekonomsko nasilje** Otročak kaže sljedeće: „Ekonomsko zlostavljanje mjereno je neizravno, tj. kroz samoprocjenu ispitanica o njihovom utjecaju na raspolaganje novcem i donošenje najvažnijih financijskih odluka u kućanstvu. No, budući da je u našoj zemlji izražen problem nezaposlenosti i niskih dohodaka, a k tome su statističke analize radnog i financijskog statusa ispitanica posvjedočile alarmantnu ekonomsku nemoć žena, groteskno je u tom kontekstu pokušati ovu dimenziju suvislo tretirati kao jedan od oblika zlostavljanja žena u bračnim/izvanbračnim vezama“ (Otročak, 2003:20). U dostupnom istraživačkom izvještaju nažalost nisu navedeni podaci o rezultatima odgovora na ova pitanja.

Iz kvalitativnog istraživanja Ministarstva pravosuđa metodom dubinskih intervjua sa 27 žrtava obiteljskog nasilja (Kraljević, 2009) napravljen je pregled najčešćih vrsta nasilja kojima su sudionice ispitivanja bile izložene. Pod ekonomskim nasiljem navodi se: uskraćivanje novca, zabrana da se zaposli, upravljanje imovinom bez znanja žrtve, neplaćanje alimentacije te uskraćivanje i oduzimanje financijskih sredstava.

Veliki preokret u proučavanju ekonomskog nasilja u hrvatskom društvu predstavlja studija provedena 2010. godine (Maslić Seršić, 2010) na uzorku od 260 žena, uglavnom aktualnih i bivših korisnica Skloništa i Ženskog savjetovališta Autonomne ženske kuće Zagreb. U istraživanju su korištene metode fokus grupa i ankete, a ono predstavlja prvu studiju o ekonomskom nasilju nad ženama u Republici Hrvatskoj. Iako ne omogućava generalizaciju i zaključivanje o prevalenciji ovog problema u općoj populaciji, navedena studija jasno govori o tome kako većina žena u Hrvatskoj koje trpe fizičko, psihičko ili seksualno zlostavljanje svog partnera, ujedno proživljavaju i razne oblike ekonomskog zlostavljanja. Utvrđeno je kako je ekonomsko i financijsko nasilje „složeno ponašanje koje definiraju sljedeće nasilne strategije:

- a. Nasilnikova kontrola troškova zajedničkih financijskih resursa i oduzimanje financijske autonomije ženi.
- b. Osiromašivanje i stavljanje žene u stanje financijske i materijalne deprivacije.
- c. Stavljanje žene u poziciju ekonomske ovisnosti o nasilniku.
- d. Nasilna kontrola i oduzimanje osobnih materijalnih resursa kojima žena raspolaže.
- e. Nasilno ometanje zaposlene žene u ostvarivanju njenih radnih obaveza i oduzimanje autonomije u raspolaganju financijskim prihodima koje ostvaruje radom.
- f. Materijalno osiromašivanje djece.“ (Maslić Seršić, 2010:70)

Sve ove strategije su međusobno povezane, a „ujedinjuje ih zajednički cilj – jačanje moći nasilnika i umanjivanje moći žrtve“ (Maslić Seršić, 2010:70). U istraživanju su utvrđene pozitivne povezanosti svih oblika ekonomskog zlostavljanja s ostalim manifestacijama nasilja, od kojih je najizraženija povezanost ometanja radne uloge žene s ukupnim nasiljem kojemu je žena izložena. Autorica zaključuje kako „ekonomsko i financijsko nasilje u obitelji nije neovisno o razini općeg nasilja, već predstavlja jednu od njegovih manifestacija“ (Maslić Seršić, 2010:114,115). Iako je u istraživanju utvrđena nešto veća prisutnost ekonomskog i financijskog nasilja u obiteljima u kojima su i žena i nasilnik nižeg obrazovanja, dobiveni efekti nisu veliki, stoga autorica upozorava kako ekonomsko nasilje „ne treba vezivati uz socioekonomski status obitelji“ (Maslić Seršić, 2010:71). Dob, radni status i prosječni obiteljski prihodi nisu bili povezani s intenzitetom ekonomskog nasilja.

3.6. Metodologija istraživanja nasilja nad ženama

Metodologija svakog istraživanja, a naročito istraživanja društveno osjetljivih tema poput nasilja nad ženama određuje parametre onoga što istraživanjem možemo saznati. Većina istraživača u društvenim znanostima će se složiti da subjektivnost neizbježno utječe na njihov rad na nekoliko važnih načina, koji uključuju sljedeće:

- odabir istraživačkih pitanja na koje žele pronaći odgovore
- odabir izvora iz kojih će prikupljati informacije
- metode i tehnike korištene za prikupljanje informacija
- načini na koje su podaci klasificirani i interpretirani
- istraživačev osobni odnos prema ljudima i događajima koje istražuje (Thomas, 2003b).

Iskustva nasilja nad ženama od strane njihovih intimnih partnera nije lako mjeriti, a naročito ne procijeniti njegovu prevalenciju. Podaci o prevalenciji nasilja nad ženama najčešće se dobivaju iz dvije vrste izvora:

- (1) iz službenih podataka o broju prijavljenih slučajeva policiji, socijalnim službama, bolnicama ili o broju obrađenih sudskih slučajeva te
- (2) putem anketnih istraživanja na nacionalnim reprezentativnim uzorcima žena.

Anketna istraživanja o nasilju nad ženama mogu se razvrstati u četiri skupine (prema Jansen, 2004):

- a) nacionalna istraživanja o žrtvama kriminala,
- b) demografska istraživanja i istraživanja reproduktivnog zdravlja,
- c) tematski fokusirana specijalizirana istraživanja te
- d) kratki tematski moduli u okviru drugih istraživanja.

Anketna istraživanja redovito u svim zemljama pokazuju veće brojke žena žrtava nasilja od onih dobivenih iz službenih policijskih ili drugih gore navedenih izvora podataka (Jansen, 2004), dok tematske studije koje su posvećene isključivo istraživanju nasilju nad ženama otkrivaju veću stopu nasilja od generičkih studija u kojima se nasilje ispituje u kontekstu kriminalnih radnji (Walby, 2000).

Walby (2000) smatra da je anketa ključni element u metodologiji istraživanja nasilja nad ženama. Ona identificira četiri generacije nacionalnih studija o nasilju nad ženama i obiteljskom nasilju provedenih metodom ankete:

1. generičke nacionalne kriminološke studije
2. revidirane kriminološke studije s posebnim osvrtom na nasilje nad ženama
3. studije posvećene obiteljskom nasilju
4. studije posvećene nasilju nad ženama.

Osim nacionalnih studija, provodi se i velik broj manjih lokalnih istraživanja koja su, prema Walby (2000) bile važne u razvijanju novih načina postavljanja pitanja o prirodi nasilja nad ženama.

Brojne feministkinje (npr. Walby, 2000; Jansen, 2004; True, 2012) naglašavaju važnost preciznog mjerenja i prebrojavanja slučajeva nasilja kako bi se mobilizirale akcije i resursi za njegovo sprečavanje. Govoreći o upotrebi kvantitativne metodologije (anketa) u procjeni prevalencije nasilja nad ženama i nasilja u kućanstvima, Shrader (2001) kaže kako su donedavno mnogi društveni znanstvenici smatrali kako istraživanje nasilja nad ženama metodom ankete, naročito u zemljama u razvoju, nije prikladno niti izvedivo iz dva glavna razloga. Prvo, prevladavalo je mišljenje da se žene previše boje ili srame govoriti o svojim iskustvima obiteljskog nasilja. Drugo, smatralo se da etičke okolnosti vezane uz sigurnost žena i emotivne učinke samog istraživanja na žene premašuju korisnost istraživanja. Međutim, istraživačka iskustva širom svijeta pokazala su da su žene sklone sudjelovati u ovakvim istraživanjima, da većina želi otkrivati vlastita iskustva zlostavljanja te da često imaju koristi od sudjelovanja u samom istraživačkom procesu.

Kod međunarodnih studija o nasilju nad ženama postoje brojni problemi poput nedostatka komparabilnih podataka i izvještavanja o prevalenciji i incidenciji⁵² nasilja nad ženama u različitim zemljama, potom kulturne okolnosti koje utječu na stupanj i robusnost prijavljenih ponašanja, subjektivni doživljaji nasilnih iskustava, prevođenje mjernih instrumenata, razlike u stilu i tehnikama intervjuiranja te pogrešivost u memoriji žena i muškaraca (Johnson, 2008. prema True, 2012:11).

⁵² Prevalencija se odnosi na proporciju zlostavljanih žena u nekoj populaciji, pri čemu možemo govoriti o dvije vrste prevalencije: prevalencija unutar nekog vremenskog perioda (npr. iskustvo nasilja unutar zadnjih godinu dana) i životna prevalencija (iskustvo nasilja bilo kad tijekom života), dok se incidencija odnosi na broj novih slučajeva nasilja otkrivenih u određenom periodu (Jansen, 2004).

Na značenje i preciznost rezultata dobivenih istraživanjima utječu brojni faktori. Sva deduktivna anketna istraživanja započinju definiranjem glavnog predmeta mjerenja. Odabir određene *definicije nasilja nad ženama* prvi je faktor koji određuje koja će se ponašanja smatrati nasiljem, što direktno utječe i na rezultate o zastupljenosti tih ponašanja. Walby (2000) smatra kako je operacionalizacija definicije nasilja jedan od najvećih problema prilikom mjerenja nasilja. Jansen (2004) govori o dva moguća pristupa definiciji nasilja u istraživanju nasilja nad ženama: „emski“ pristup u kojem se oslanjamo se na to kako će same ispitanice definirati nasilje i „etski“ pristup u kojem tražimo od žena da među ponuđenim ponašanjima označe koje su od navedenih oblika ponašanja doživjele. Jansen (2004) smatra kako je prvi pristup nepouzdan jer percepcija žena o tome što je nasilje varira i među ženama i među kulturama, dok drugi pristup smatra pouzdanijim i prikladnijim.

Istraživači nasilja u intimnim vezama ne mogu se složiti oko definicije nasilja u intimnim vezama. U nekim studijama ono uključuje samo ponašanja koja mogu uzrokovati bol ili ozljedu, a ignoriraju se ponašanja čiji je cilj kontrola ili zastrašivanje, kao što su uhođenje, ponižavanje, verbalno zlostavljanje, zabrana kretanja, zabrana pristupa novcu, skloništu ili uslugama. U izvještaju o troškovima nasilja nad ženama u intimnim vezama u SAD-u (National Center for Injury Prevention and Control, 2003) ističe se da je velik dio debate o broju žena žrtava nasilja u intimnim vezama rezultat nedostatka takvog konsenzusa. Naime, istraživači koji definiraju nasilje u intimnim vezama šire, pa uključuju i npr. uhođenje i druge oblike psihološkog nasilja, kao i fizičko i seksualno nasilje, doći će do zaključka o većem broju žrtava od istraživača koji koriste uže definicije koje uključuju samo seksualno i fizičko nasilje. Također, studije koje *odvojeno mjere različite oblike nasilja* također će doći do različitih podataka o njegovoj zastupljenosti od onih koje ih mjere sve zajedno. Walby (2000) naglašava kako je vrlo važno da se prevalencija nasilja daje zasebno za svaki oblik nasilja, a ne za sve zajedno. Lista nasilnih ponašanja koje se daje na procjenu ne smije biti predugačka i zamarajuća jer cilj nije uhvatiti svaki mogući pojavni oblik, već maksimalizirati raskrinkavanje nasilja i omogućiti generalne karakterizacije koje se tiču najčešćih oblika nasilja. Jansen (2004) navodi oblike nasilja koji su važni, a samo ih malobrojni istraživači uključuju u svoja istraživanja. Ta se pitanja odnose na različite oblike zlostavljačkih ili kontrolirajućih ponašanja kao što su ograničavanje donošenja odluka, moći i mobilnosti, razne forme ekonomskog nasilja.

Važna je i *terminologija* koja se koristi u samim anketnim pitanjima. Levy (2008:108) ističe da nije poželjno koristiti termine poput „nasilja“ i „silovanja“ jer žrtve svoja iskustva ne označavaju nužno u tim terminima. Walby (2000) također smatra da je upotreba termina „nasilje“ u anketi problematična jer je to stigmatizirana riječ s kojom se neke ispitanice neće poistovjetiti.

Walker (2007) napominje da je često teško dobiti preciznu sliku o svim fizički nasilnim incidentima koji se događaju u nasilnoj obitelji ili vezi jer postoje *razlike u načinima izvještavanja o nasilju između muškaraca i žena* (primjerice prilikom ispunjavanja anketa). Npr. ako je nasilni muškarac na agresivan način gurnuo partnericu koja je radi toga pala i ozlijedila se, muškarac to možda neće smatrati nasiljem jer ju nije namjerno ozlijedio. S druge strane, ako je žena nenamjerno udarila muškarca, ona će to obično smatrati obiteljskim nasiljem. Ove spolne razlike u izvještavanju o nasilju dovode do toga da neke studije procjenjuju količinu agresivnog ponašanja žena i podcijenjuju količinu nasilnog ponašanja muškaraca u intimnim vezama. Radi se, dakle, o razlici baziranoj na intenciji. Osim toga, žene su sklone smanjenom izvještavanju fizičkog nasilja koje su iskusile ako pri tome nisu bile ozlijeđene. Zato mnogi incidenti koji se ubrajaju u tzv. fizičko nasilje „nižeg stupnja“ ostaju nezabilježeni. Postoje procjene da se do same prijave nasilja policiji i uhićenja nasilnika dogodi oko 35 fizički nasilnih incidenata. Većina studija koristi popise mogućih nasilnih ponašanja i mjeri učestalost svakog od njih. Neke studije pokazuju da nasilna ponašanja s vremenom postaju sve učestalija, dok druge utvrđuju stabilnost kroz vrijeme ili čak i smanjenje učestalosti.

Nadalje, važna je i *definicija perioda* za koji se ispituje postojanje nasilnih iskustava. Shrader (2001:10) kaže da je u mnogim istraživanjima fokus obično na periodu od posljednjih mjesec dana, 6 mjeseci ili jedne godine te da takve procjene podcjenjuju stvarni utjecaj obiteljskog nasilja na žene jer nasilje ženu jednako oslabljuje bez obzira na vremensku točku u kojoj se dogodilo. Žene koje su zlostavljane dvije godine pokazuju jednake fizičke i psihološke poteškoće kao i one koje su zlostavljane 20 godina. Preporuča se stoga pitati za iskustva nasilja bilo kad tijekom života ili tijekom intimne veze s partnerom.

Također je potrebno utvrditi i *učestalost nasilja*. Mnoge studije koriste ordinalne skale procjene s brojem pojedinih nasilnih događaja (npr: „nikad“, „jednom“, „2 do 4 puta“, „5 do

10 puta“, „više od 10 puta“. Jansen (2004) smatra da je dovoljno ponuditi odgovore „jednom“, „nekoliko puta“ i „mnogo puta“.

Potrebno je i definirati *populaciju istraživanja* s obzirom na primjerice dob i partnerski status (True, 2012). Većina velikih studija rađena je u kontekstu reproduktivnog zdravlja žena pa su ispitanice stare od 15 do 49 godina jer se to smatra reproduktivnim periodom. Zbog toga nedostaju podaci o zastupljenosti nasilja za starije žene (Jansen, 2004).

Preporuča se u istraživanjima nasilja nad ženama imati *ženske anketare i ispitivače* (Walby, 2000) kako bi se sudionice istraživanja (ispitanice i kazivačice) osjećale ugodine i slobodnije ptkrivale vlastita iskustva. Nužno je i da svi ispitivači/anketari prođu *trening* u kojemu se moraju senzibilizirati za rodna pitanja i nasilje nad ženama, upoznati dinamiku nasilja u obitelji, biti osjećajni prema ispitanicama, ali ne poprimiti ulogu tješitelja te ne smiju nerealno uvećati očekivanja od studije (Jansen, 2004).

Bitno je paziti i na *redoslijed pitanja* u anketi ili intervjuu te najteža pitanja o nasilju uvesti postupno. Walby (2000) preporuča pitanja o obiteljskom nasilju slijede nakon pitanja o mogućoj kontrolirajućoj prirodi ponašanja partnera.

Intervjuiranje ili anketiranje žene u *prisutnosti partnera* smanjuje izvještavanje o nasilju (Walby, 2000).

Istraživači nasilja nad ženama svjesni su činjenice da se anketama dobivaju manji postoci nasilja u intimnim vezama od onih stvari. Svijest o važnosti svih do sad navedenih metodoloških aspekata važna je kako bi se povećalo otkrivanje nasilja. Osim njihovog uvažavanja, predlažu se još sljedeći postupci koji mogu povećati otkrivanje nasilja (prema Shrader, 2001; Heise i Garcia-Moreno, 2002; Jansen, 2004):

- Ispitivač/anketar mora biti empatičan, ne smije osuđivati i mora biti iskreno zainteresiran za temu. Najbolje rezultate daju žene kao ispitivači (u nekim zemljama su uočene poteškoće ako su bile mlade i neudane), trebaju imati iskustva u ispitivanju osjetljivih tema.
- Na koji način se žene pita o nasilju? U industrijaliziranim zemljama face-to-face i telefonski intervjui daju bolje rezultate od upitnika za samoispunjavanje, važna je anonimnost.

- Koliko puta pitati za nasilje? Jednom nije dovoljno jer mnoge žene neće odmah željeti o tome pričati ili odgovoriti na pitanje, treba im dati vremena da se opuste i prisjete. Zato se u anketama ne preporučaju filter pitanja.
- U anketi treba koristiti pitanja o konkretnim ponašanjima, a ne subjektivna i apstraktna pitanja poput „Jeste li ikada bili zlostavljani?“
- Etički i metodološki principi nalažu kako treba izbjegavati intervjuiranje više od jednog ispitanika u kućanstvu o nasilju (ne anketirati npr. i muža i ženu ili i ženu i kćer). Iako bi takvi podaci dali zanimljive informacije, istraživanje takvog tipa ženu može dovesti u rizičnu situaciju.
- Korištenje okvira uzorka koji uključuje samo žene koje su trenutno u bračnoj zajednici isključuju žene koje doživljavaju i više različitih oblika nasilja poput žena koje su rastavljene i razvedene od svojih partnera. Potrebno je pitati i o bivšim partnerima.
- Pri rješavanju etičkih problema u istraživanju nasilja nad ženama preporuča se voditi publikacijom Svjetske zdravstvene organizacije pod nazivom *Putting women first*.

II. DIO – EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

4.1. Metodološki postupci

Početak rada na ovoj disertaciji bio je fokusiran na prikupljanje i analizu relevantne literature koja se odnosila na teorijske radove feminističkih teoretičarki, literature o rodnim odnosima, rodnim i ekonomskim nejednakostima te nasilju nad ženama, kao i na uvid u znanstvene članke i istraživačke izvještaje kvalitativnih i kvantitativnih studija o nasilju nad ženama. Proučeni su i relevantni dokumenti kao i stručna metodološka literatura vezana uz postupke konstrukcije i evaluacije mjernih instrumenata. Analizirana je i zakonska regulativa (Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji) s ciljem dobivanja uvida u normativne definicije obiteljskog nasilja u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na ekonomsko nasilje. S obzirom da je ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama tema kojoj je znanstvena zajednica tek nedavno počela posvećivati pažnju, treba naglasiti da je većina literature koja se odnosi na samo ekonomsko nasilje nad ženama objavljena i prikupljena nakon provođenja terenskog dijela istraživanja.

Empirijsko istraživanje za potrebe ovog rada provedeno je u tri faze. Prve dvije faze su kvalitativnog, a treća faza kvantitativnog karaktera. Drugim riječima, cjelokupno istraživanje provedeno je takozvanom mješovitom metodologijom.

Prva faza odnosila se na istraživanje iskustava i prepoznavanja ekonomskog nasilja žena čiji se muževi ili vanbračni partneri liječe od ovisnosti o kockanju. Korištena je metoda polustrukturiranih dubinskih intervjua.

Druga faza odnosila se na istraživanje iskustava i prepoznavanja ekonomskog nasilja žena žrtava obiteljskog nasilja i žena iz opće populacije kod kojih ne postoji službeno evidentirana povijest nasilja od strane intimnog partnera. U ovoj su fazi korištene metode polustrukturiranih dubinskih intervjua i fokus grupa.

Vodiči za intervjue i fokus grupe u prve dvije faze istraživanja konstruirani su na temelju prethodno proučene literature. Kvalitativno istraživanje imalo je eksplanatornu funkciju te je u skladu s time poslužilo za dobivanje uvida u pojavne oblike ekonomskog nasilja, kao i za uvid u različita mišljenja i mogućnost prepoznavanja ekonomskog nasilja kod tri navedene

skupine žena. Također, intervjui su omogućili prvotnu identifikaciju faktora povezanih s ekonomskim nasiljem i njihovo razvrstavanje u razine socijalno-ekološkog modela.

Treća faza, ujedno i ključna, odnosila se na istraživanje iskustava i prepoznavanja ekonomskog nasilja žena iz opće populacije koje imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s (bivšim ili sadašnjim) intimnom partnerom (bračnim ili vanbračnim). U ovoj fazi korištena je metoda ankete. Na temelju rezultata kvalitativnog dijela istraživanja i uz pomoć prethodno proučene stručne literature izrađen je osnovni teorijski koncept utemeljen na socijalno-ekološkom okviru koji je korišten u kvantitativnom dijelu istraživanja kao pomoć pri konstrukciji anketnog upitnika. Drugim riječima, korišten je korelacijski nacrt istraživanja u kojem se nastoje utvrditi povezanosti između mjerenih konstrukata. Ovaj dio empirijskog istraživanja bio je konfirmatornog tipa. To znači da je postavljeni teorijski koncept operacionaliziran, a teorijske veze među pojmovima formulirane u obliku hipoteza. Time je dobivena empirijska osnova za konstruiranje dvije središnje skale ovog rada. Prva skala namijenjena je mjerenju iskustava ekonomskog nasilja, druga mjerenju prepoznavanja ekonomskog nasilja nad ženama od strane intimnih partnera. Dizajniranje skala obuhvaćalo je sljedeće odluke o formatu skale (Spector, 1992): broj ponuđenih odgovora, izbor verbalnih iskaza ponuđenih odgovora, pisanje uputa za ispunjavanje instrumenta i formulaciju čestica. Konstruirani upitnik pretestiran je na manjem uzorku žena (N=10) u svrhu provjere smislenosti, jasnoće i empirijske prikladnosti mjernih instrumenata te trajanja samog popunjavanja ankete. Nakon toga anketni je upitnik skraćen kako bi se skratilo prosječno vrijeme njegova ispunjavanja na 35 minuta.

Ovdje želimo napomenuti kako je prvu fazu istraživanja (intervjue sa ženama kockara) autorica provela samostalno, dok su druga i treća faza provedene u sklopu projekta *Naming, Blaming and Framing the Economic Violence against Women in Intimate Relationships* na kojemu je autorica ove disertacije radila kao voditeljica istraživanja. Naime, s obzirom da u vrijeme osmišljavanja ovog projekta nisu postoji nacionalni podaci o zastupljenosti ekonomskog nasilja u općoj populaciji žena, prepoznata potreba za ovakvim podacima bila je glavni razlog za pokretanje projekta koji bi se bavio upravo ekonomskim nasiljem nad ženama. Tako je u studenom 2011. godine na inicijativu udruge B.a.b.e. (Budi aktivna. Budi emancipiran.) iz Zagreba pokrenut međunarodni projekt pod nazivom Imenovanje, definiranje i sankcioniranje ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama (engl. *Naming, Blaming and Framing the Economic Violence against Women in Intimate Relationships*). Projekt je

financiran od strane Europske komisije, uz sufinanciranje Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva. Partnerske udruge na projektu bile su organizacije civilnoga društva iz još četiri zemlje u regiji: Bugarska fondacija za rodna istraživanja, Prava za sve iz Bosne i Hercegovine, Sigurna ženska kuća Podgorica iz Crne Gore te i Evropski pokret iz Srbije. Ovdje opisana druga faza istraživanja provedena je u svih navedenih pet zemalja (Hrvatska, Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Bugarska), dok je kvantitativno istraživanje (ovdje opisana treća faza) provedeno samo u Republici Hrvatskoj. Za izradu anketnog upitnika korišteni su samo podaci kvalitativnog istraživanja provedenog u Republici Hrvatskoj.

U analizi podataka dobivenih metodom ankete najprije je provedena evaluacija konstruiranih skala s ciljem ispitivanja njihovih metrijskih karakteristika. Posebna pozornost posvećena je utvrđivanju pouzdanosti i valjanosti konstruiranih skala. Pouzdanost je provjeravana internom konzistentnošću skala (za svaku skalu posebno i po utvrđenim subskalama) i to Cronbachovim alfa koeficijentima te korelacijama čestica i skala, a provjera valjanosti odnosila se na provjeru sadržajne, konstruktne i kriterijske valjanosti skala.

Sljedeća tablica sažeto prikazuje glavne metodološke postupke korištene prilikom izrade ove disertacije, redom kako su provedeni.

Tablica 10. Metodološki postupci

1. Prikupljanje i analiza relevantne literature
2. Kvalitativno empirijsko istraživanje na 3 skupine žena (metode polustrukturiranih dubinskih intervjuja i fokus grupa)
3. Analiza transkripata polustrukturiranih dubinskih intervjuja i fokus grupa
4. Izrada teorijskog koncepta, primjena socijalno-ekološkog modela na ekonomsko nasilje nad ženama
5. Konstrukcija instrumenata i skala za anketni upitnik
6. Kvantitativno empirijsko istraživanje (metoda ankete)
7. Evaluacija skala
8. Analiza i interpretacija rezultata kvantitativnog istraživanja

4.2. Mješovita metodologija

Mješovita metodologija (termin poznatiji u svom engleskom obliku *mixed methodology*) odnosi se na upotrebu različitih istraživačkih metoda za generiranje i analizu različitih vrsta podataka u jednoj studiji (Schwandt, 2007). Općenito govoreći, znanstvenici koji upotrebljavaju mješovitu metodologiju koriste neku vrstu nacrt istraživanja koji najčešće obuhvaća i kvantitativno i kvalitativno prikupljanje i analizu podataka za dobivanje odgovora na jedno ili više istraživačkih pitanja (Hesse-Biber i Leavy, 2007).

U Sageovom priručniku *Blending Qualitative & Quantitative Research Methods in Theses and Dissertations* stoji kako je kvalitativne i kvantitativne istraživačke metode najlakše razlikovati po tome što kvalitativne metode podrazumijevaju da istraživač opisuje vrste karakteristika ljudi ili događaja bez njihovog međusobnog uspoređivanja u terminama mjerenja količine, dok se s druge strane, kvantitativne metode prvenstveno fokusiraju na mjerenje *količine* (više ili manje, veliko ili malo, često ili rijetko, slično ili različito) karakteristika ljudi ili događaja koji se istražuju (Thomas, 2003a).

Metodološke nesuglasice koje su povijesno gledano dovele do rascjepa između kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja proizlaze iz mnogo dubljih razlika u teorijskim perspektivama i paradigmama u kojima je svaki od ova dva tipa istraživanja utemeljen. Dok se kvalitativna istraživanja tipično povezuju s „interpretativnim“ ili „konstruktivističkim paradigmama“, kvantitativna istraživanja su generalno povezana sa „znanstvenim“ ili „pozitivističkim paradigmama“. Ako različite pretpostavke kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja nisu eksplicitno obznanjene, istraživanje koje koristi mješovitu metodologiju može nehotice kršiti takve pretpostavke, a ciljevi jedne i druge istraživačke metode mogu biti pogrešno shvaćeni. Kriteriji valjanosti istraživanja razlikuju se za kvalitativna i kvantitativna istraživanja. Dok su kod kvalitativnih istraživanja za procjenu valjanosti istraživanja primjereniji kriteriji svrhovitog uzorkovanja i triangulacije, kod kvantitativnih istraživanja važni su kriteriji pouzdanosti, valjanosti i veličine slučajnog uzorka (Willig i Stainton-Rogers, 2008).

Istraživanja koja koriste mješovitu metodologiju u novije vrijeme provode se u raznim disciplinama. Njihov se utjecaj znatno ubrzava, pogotovo od 2000. godine nadalje. Pionirski radovi feministkinja, postkolonijalista, postmodernista i kritičkih teoretičara nastoje razotkriti zarobljena znanja potlačenih skupina koja su često u tradicionalnim istraživanjima bila

izostavljana ili zanemarivana. Ove nove paradigme orijentiraju se na presjecišta rasa, klasa, spola, nacionalnosti i drugih hijerarhijskih oblika socijalnih identiteta i često određuju upravo potlačene grupe kao fokus društvenih istraživanja (Hesse-Biber, 2010).

4.3. Kvalitativno istraživanje

Kvalitativno istraživanje provedeno je na tri skupine žena: 1) žene kockara, 2) žene žrtve nasilja te 3) žene u intimnim vezama iz opće populacije. Korištene su metode fokus grupa i polustrukturiranih dubinskih intervjua. Sa ženama kockara provedeni su polustrukturirani dubinski intervjui, a sa ženama žrtvama nasilja te sa ženama iz opće populacije provedene su i fokus grupe i polustrukturirani dubinski intervjui. Trajanje fokus grupa bilo je između 1,5 i do 2 sata, a intervjua između 35 i 90 minuta.

4.3.1. Polustrukturirani dubinski intervjui – žene kockara

U populaciji žena čiji partneri kockaju očekivali su se specifični oblici ekonomskog nasilja koji se odnose na raspolaganje zajedničkim novcem, drugim materijalnim sredstvima i imovinom, kao i specifični obrasci donošenja financijskih odluka u kućanstvu. Cilj je ovog dijela istraživanja bio prikupiti informacije o financijskim i s njima povezanim obiteljskim i društvenim problemima uzrokovanim kockanjem, s posebnim fokusom na različitim pojavnim oblicima ekonomskog zlostavljanja kao i na stavovima žena o navedenim oblicima ponašanja njihovih partnera. Krenulo se od pretpostavke da su supruge/partnerice kockara vrlo koristan izvor informacija potrebnih za obuhvaćanje onih sadržaja o ekonomskom nasilju koji su potrebni za konstruiranje skale o ekonomskom nasilju, a koji su specifični te koje nije moguće obuhvatiti općom populacijom.

Iz praktičnih razloga dostupnosti žena, odlučilo se intervjuirati žene čiji se partneri već liječe od ovisnosti o kockanju. Ženama je napomenuto da se većina pitanja u intervjuu odnosi na razdoblje prije početka partnerovog liječenja. Sve žene su u vrijeme provođenja intervjua još bile u intimnoj vezi s partnerom, a partner je išao na terapijsko liječenje ovisnosti o kockanju. Rekrutacija žena vršena je u dva navrata, oba puta na jednak način, uz pomoć dvojice psihijataru koji vode grupe za liječenje ovisnika o kockanju. Prvi val pokrenut je u lipnju 2011. godine zamolbom upućenom dr. Anti Oreškoviću u Psihijatrijskoj bolnici Sveti Ivan u Zagrebu, na Odjelu za alkoholizam i druge ovisnosti. Dr. Orešković svojim je pacijentima podijelio 15-ak molbi za sudjelovanje u istraživanju s molbom da ih prosljede svojim suprugama/partnericama. Tri žene javile su se za sudjelovanje u istraživanju. Drugi val pokrenut je u travnju 2012. godine zamolbom upućenom dr. sc. Zoranu Zoričiću na Klinici za

psihijatriju KBC-a Sestre milosrdnice u Zagrebu. Dr. Zoričić podijelio je svojim pacijentima oko 30-ak molbi za sudjelovanje u istaživanju s molbom da ih prosljede svojim suprugama /partnericama. Za sudjelovanje u istaživanju javile su se tri žene od kojih je jedna govorila o ovisnosti svoga sina pa njezin intervju nije uključen u analizu.

Ukupno je provedeno pet intervjuja sa ženama čiji se partneri liječe od ovisnosti o kockanju. Intervjue je vodila autorica ovog rada. Intervjui su provedeni tijekom srpnja 2011. godine i svibnja 2012. godine. Dob žena kretala se od 39 do 44 godine. Tri žene imale su srednju stručnu spremu, a dvije žene visoku stručnu spremu. Sve su žene sa svojim partnerom bile u braku. Jedna žena nije imala zajedničko dijete s partnerom, ali su skrbili o njegovom djetetu iz prvog braka. Jedna žena imala je jedno dijete s partnerom, dvije dvoje, a jedna troje djece.

Pitanja u intervjuima obuhvaćala su sljedeće teme: opis partnerove ovisnosti o kockanju, glavni obiteljski financijski problemi, na koji način je ovisnost utjecala na obiteljsku ekonomsku situaciju, načini donošenja financijskih odluka u kućanstvu, oblici partnerovog ponašanja i nošenja s gubicima, dugovima, kreditima, načini dolaženja do novca, oblici ekonomskog nasilja nad ženom.

4.3.2. Fokus grupe – žene žrtve nasilja i opća populacija žena

Ovaj dio istaživanja proveden je u sklopu projekta *Naming, Blaming and Framing the Economic Violence against Women in Intimate Relationships*. Cilj ovog dijela istaživanja bio je prije svega razumjeti kako ekonomsko nasilje funkcionira u praksi, odnosno na koje sve načine žene mogu biti i bivaju njegovom žrtvom. Očekivani rezultat istaživanja bio je dobiti prvi uvid u pojedine aspekte i možda neke do tad nepredviđene oblike ekonomskog nasilja.

S obzirom da se istaživanje provodilo u pet zemalja u regiji, za potrebe projekta je – radi metodološke ujednačenosti – napravljen Metodološki priručnik. Priručnik su izradile Ksenija Klasnić i Korana Radman, a u njemu su detaljno opisane korištene metode i pružene smjernice za provođenje fokus grupa i intervjuja. Istraživačka metoda fokus grupe, njezina primjena u istaživanju ekonomskog nasilja i ciljevi istaživanja opisani su na sljedeći način:

Fokus grupa je oblik kvalitativnog istaživanja u kojem se grupu ljudi pita o njihovim iskustvima, percepciji, mišljenjima, stavovima i uvjerenjima vezanim uz neku specifičnu temu. Istaživanje u takvoj grupi je interaktivno, što znači da je

sudionicima dozvoljeno međusobno komunicirati. Fokus grupe u pravilu ne sadrže veliki broj ljudi (između 10 i 12 osoba) te su najčešće grupirane po jednoj od zajedničkih karakteristika (dobi, spolu, etničkoj skupini, spolu/rodu, vrsti zanimanja i slično). Što su pojedinci sličniji po svojim karakteristikama, to je veća vjerojatnost da će se lakše odvažiti na sudjelovanje u raspravi i samim time iznijeti za istraživanje relevantne informacije. U pravilu, pitanja za fokus grupu su otvorenog tipa i imaju za cilj potaknuti diskusiju u kojoj pojedinci iznose svoja iskustva ili iskustva njihove okoline, bez da se u detalje ulazi u svako pojedinačno iskustvo ili srž problema. Fokus grupa uobičajeno ima dva moderatora, od kojih je jedan zadužen za usmjeravanje diskusije i postavljanje pitanja, dok je drugi zadužen za vođenje bilješki i snimanje sesije. Jedna sesija u prosjeku može trajati od 1,5 do 2 sata. Cilj ovakvog istraživanja je dobiti uvid u to kakvi sve obrasci ponašanja ili mišljenja prevladavaju u nekoj skupini, odnosno iskustveno mapirati koji su sve mogući oblici neke pojave prisutni u nekoj populaciji. Dakle, u konkretnom slučaju našeg istraživanja o ekonomskom nasilju nad ženama u intimnim vezama, važno nam je razumjeti kako se ovaj tip nasilja manifestira u svakodnevnom životu žena te koji su sve mogući faktori koji utječu na pojavnost ovog oblika nasilja. U slučaju našeg istraživanja, cilj istraživanja u fokus grupama je dvojak:

- Otkriti obrasce ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama u praksi, odnosno na koji način se ono što nazivamo u ekonomskim nasiljem manifestira u životu žena;
- Mapirati sve moguće situacije i ponašanja koji se mogu smatrati ekonomskim nasiljem te njihov međusobni odnos kako bi se mogle izraditi precizne varijable i hipoteze u fazi kvantitativnog istraživanja.

ULOGA MODERATORICA U VOĐENJU FOKUS GRUPA

U ovom konkretnom istraživanju, s obzirom da se radi o ekonomskom nasilju nad ženama, zbog osjetljivosti teme moderatori moraju biti također žene!

- **Prva moderatorica – voditeljica diskusije**
 - U uvodu objasniti razlog istraživanja i cilj te zajamčiti sudionicama punu tajnost i sigurnost da ono što je rečeno u diskusiji ostaje anonimno i samo u svrhu istraživanja;
 - Pobrinuti se da sve sudionice ispune svu potrebnu dokumentaciju (potpisne liste i kratki upitnik za sudionice fokus grupa);
 - Treba prema sudionicama biti maksimalno podržavajuća te im dozvoliti da kažu sve što misle da je važno, a vezano uz postavljena pitanja – svi odgovori su važni i vrijedni, a ne postoje „pravi“ ili „krivi“ odgovori na pitanja!;
 - Ima za zadaću postavljati pitanja i usmjeravati diskusiju, ali istovremeno ostati fokusirana na to da se što više pitanja prodiskutira te da se o svakoj pojedinoj temi iz razgovora može nešto zaključiti;
 - Treba biti fleksibilna i osjetljiva, pogotovo s obzirom na prirodu diskusije, ali isto tako paziti da pojedinke ne dominiraju razgovorom te dati priliku svima da kažu svoje mišljenje;

- Dobro pripremljena za vođenje diskusije (dobro poznavati pitanja, temu o kojoj se govori te znati prepoznati ključne trenutke za usmjeravanje diskusije);
 - Po završetku sesije napisati svoje dojmove i opažanja s diskusije (u vidu bilješki), po mogućnosti odmah po završetku dok su dojmovi još uvijek „svježi“.
- **Druga moderatorica – pomoćna moderatorica:**
 - U pravilu ne sudjeluje u diskusiji;
 - Njena zadaća je voditi detaljne bilješke sa sesije, po mogućnosti probati zapisati i pojedine citate te isto tako po završetku zabilježiti svoje dojmove;
 - Također treba biti dobro pripremljena za vođenje diskusije, ukoliko se dogodi da iz nekog razloga treba preuzeti/nastaviti diskusiju.

Zbog specifične i osjetljive populacije, fokus grupe sa ženama žrtvama nasilja vodila je iskusna moderatorica Korana Radman kao prva moderatorica te je na svakoj fokus grupi bila prisutna i psihologinja s dugogodišnjim iskustvom rada sa žrtvama nasilja Senka Sekulić Rebić, kao druga moderatorica.

TEME U FOKUS GRUPAMA

Pitanja u fokus grupama sa ženama žrtvama nasilja obuhvaćala su sljedeće teme: uvodna pitanja o intimnoj vezi (dužina, oblik zajednice, vlasništvo nekretnine, drugi članovi kućanstva, djeca, korištenje automobila...), obiteljske financije, raspolaganje novcem i donošenje financijskih odluka u kućanstvu, načini financiranja osobnih potreba žene, edukacija i zdravstvena zaštita, ekonomsko nasilje i ostali oblici nasilja, odlazak od nasilnog partnera.

Pitanja u fokus grupama sa ženama u intimnim vezama iz opće populacije obuhvaćala su sljedeće teme: uvodna pitanja o intimnoj vezi (dužina, oblik zajednice, vlasništvo nekretnine, drugi članovi kućanstva, djeca, korištenje automobila...), obiteljske financije, prepoznavanje i stavovi o ekonomskom nasilju, raspolaganje novcem i donošenje financijskih odluka u kućanstvu, načini financiranja osobnih potreba žena, završna pitanja o zadovoljstvu i realizaciji očekivanja od veze.

OSTVARENI UZORCI

U periodu između veljače i svibnja 2012. godine provedeno je ukupno 5 fokus grupa: tri sa ženama žrtvama obiteljskog nasilja (dvije u Zagrebu i jedna u Vukovaru, ukupno 27 žena) i

dvije sa ženama u intimnim vezama iz opće populacije (obje u Zagrebu, ukupno 17 žena). Žene žrtve nasilja regrutirane su iz popisa korisnica pravne i psihološke pomoći udruge B.a.b.e. Žene iz opće populacije regrutirane su metodom snježne grude počevši sa ženama žrtvama nasilja koje su sudjelovale u fokus grupama, a potom šireći krug na njihove poznanice.

Nakon svake fokus grupe obje moderatorice napisale su kratak osvrt na diskusiju s njihovim dojmovima i uvidima u kontekst, okolnosti i atmosferu na fokus grupi. Fokus grupe nisu bile transkribirane u cijelosti, već su se transkribirale pojedine priče ili njihovi dijelovi, različita iskustva i citati koji su dočarali mišljenje grupe ili pružili konkretne primjere ekonomskog nasilja.

Fokus grupa 1

Fokus grupa je provedena 17. veljače 2012. godine u prostorijama udruge B.a.b.e. u Zagrebu sa 8 žena žrtava obiteljskog nasilja koje su u nekom periodu života bile korisnice pravne i/ili psihološke pomoći udruge B.a.b.e.

Sve su kazivačice imale po jedno dijete, izuzev jedne (1966) koja ih je imala troje. Od osam kazivačica, četiri su imale visoku stručnu spremu (VSS), tri srednju stručnu spremu (SSS), a jedna je bila nekvalificirana (NKV), tj. nije završila osnovnu školu. Većina žena (6 od 8) je bila u dugogodišnjem nasilnom odnosu (od 8 do 20 i više godina), a dvije su bile u nasilničkom odnosu u trajanju od dvije godine i manje. Pet žena su s nasilnim partnerom bile u braku (od čega su dvije u vrijeme provođenja fokus grupe bile razvedene, a jednoj je rastava braka bila u tijeku), dok su tri žene bile u izvanbračnoj zajednici. Šest žena imalo je partnera istog stupnja obrazovanja (pet sa VSS-om i jedna sa SSS-om), jedna žena sa SSS-om je imala partnera s VSS-om i jedna žena bez kvalifikacija (NKV) imala je partnera sa VSS-om.

Raspravu su moderirale Korana Radman (prva moderatorica) i Senka Sekulić Rebić (druga moderatorica). Prema opaskama moderatorica, kazivačice su dobro reagirale na pitanja, bile su zainteresirane, poticale su diskusiju i međusobno si pružale podršku i suosjećanje te su pokazale izrazito visoku sposobnost da formuliraju vlastite misli i osjećaje unutar vlastitog narativa.

„Žene su imale silnu potrebu da netko prepozna njihovo iskustvo kao ne samo traumatsko i traumatizirajuće, nego i kao iskustvo ravnopravnih osoba koje nisu nenormalne, ali jesu na rubu snage i živaca te su nesigurne u svoju budućnost. Također, s obzirom na delikatnost teme, diskusija o ovom vidu nasilja nad ženama je suviše intimna za fokus grupe pa je neka pitanja možda najbolje ostaviti za individualne intervju.“

[Korana Radman – prva moderatorica]

Fokus grupa 2

Fokus grupa je provedena 26. travnja 2012. godine u prostorijama udruge B.a.b.e. u Zagrebu sa 10 žena žrtava obiteljskog nasilja koje su u nekom periodu života bile korisnice pravne i/ili psihološke pomoći udruge B.a.b.e.

Od deset žena prisutnih na fokus grupi, osam ih je imalo srednju stručnu spremu, a dvije su imale visoku stručnu spremu. Dobni raspon žena prisutnih na fokus grupi bio je od 28 do 48 godina. Većina žena bila je u dugogodišnjem nasilnom odnosu (u trajanju od 10 do 25 godina), dok ih je nekoliko bilo u kratkotrajnom nasilnom odnosu (između 2 i 5 godina). Svih deset žena je bilo ili jest u braku, osam ih je razvedeno, dok su dvije još uvijek u braku. Osam žena imalo je partnera istog obrazovnog statusa kao i njihovog (6 SSS i 2 VSS), dok je jedna bila s partnerom višeg obrazovnog statusa (SSS-VSS) i jedna s partnerom nižeg obrazovnog statusa (SSS-NKV). Šest žena je s nasilnim partnerima imalo dvoje ili troje djece, jedna žena je imala jedno dijete, a dvije sa svojim partnerom nisu imale djece.

Raspravu su moderirale Korana Radman (prva moderatorica) i Senka Sekulić Rebić (druga moderatorica). Ovu su fokus grupu ocijenile kao grupu s najvišom razinom kohezivnosti, komunikacije i osjećaja pripadnosti među kazivačicama.

„Snažna, optimistična grupa žena koje su se do te mjere uvele u raspravu i razgovor da su se voditeljica grupe i psihologinja osjećale gotovo suvišnima. Žene su si međusobno pružile podršku, suosjećanje, savjete, razumijevanje.“

[Senka Sekulić Rebić – druga moderatorica]

„Na kraju ove fokus grupe, jedna od sudionica je upitala 'A kad ćemo opet?', time jasno izražavajući svoj stav o tome kako se osjećala u ovoj fokus grupi. Žene su ostale u prostorijama udruge dulje nego je bilo predviđeno, a sasvim samoinicijativno su razmijenile brojeve telefona i otišle dogovarajući vlastiti susret.“

[Senka Sekulić Rebić – druga moderatorica]

Iz opaski moderatorica razvidno je kako je samo sudjelovanje žena u ovoj fokus grupi za njih predstavljalo jedno pozitivno i osnažujuće iskustvo.

Fokus grupa 3

Fokus grupa je provedena 4. svibnja 2012. godine u prostorijama Europskog doma u Vukovaru sa 9 žena žrtava obiteljskog nasilja. Sve su žene prošle teško fizičko nasilje i većina ih je bila korisnica Sigurne kuće u Vukovaru, neke samo kroz pravno savjetovanje, a neke su tamo bile smještene.

Od devet žena prisutnih na fokus grupi, šest ih je imalo SSS, dok su tri imalo NKV (samo osnovna škola). Raspon dobi u grupi bio je između 23 i 48 godina. Pet žena je bilo u

višegodišnjem nasilnom odnosu (u trajanju od 8-27 godina), dok su ostale žene bile u nasilnom odnosu u rasponu od jedne do pet godina trajanja. Osam ih je bilo u braku, od čega su četiri bile razvedene, a jedna u izvanbračnoj zajednici. Sedam žena je imalo partnera istog obrazovnog statusa (6 SSS i 1 NKV), dok je samo jedna NKV žena imala partnera SSS. Dvije žene imale su po šestero djece, tri žene po troje djece, jedna žena dvoje djece i jedna jedno dijete.

Raspravu su moderirale Korana Radman (prva moderatorica) i Senka Sekulić Rebić (druga moderatorica), a prisutna je bila i Sanja Sarnavka. Moderatorice su ovu fokus grupu ocijenile izrazito zahtjevnom i teškom za moderaciju.

„Žene su se teško otvarale i malo komunicirale, a kod većine je nasilje koje su trpjele bilo toliko veliko i teško da nisu bile u mogućnosti pričati o specifičnim elementima tog odnosa koji su nadilazili samo nasilje.“

[Korana Radman – prva moderatorica]

„Okruženje malog grada (kada govorimo o Vukovaru) dodatno otežava situaciju ovim ženama zbog stigme koja ih neminovno slijedi. Također, nemogućnost pronalaska posla i osnovni egzistencijalni problemi čine život ovim ženama mjestimično uistinu nepodnošljivim. Dok su razgovarale, žene su pričale svoje priče bez prekida i komentara od strane drugih žena. Nije se razvila rasprava, već je svaka žena ispričala svoju priču po redu. Imale smo ponešto poteškoća u tome da na adekvatan, suosjećajan i taktičan način prenesemo fokus s jedne žene na drugu.“

[Senka Sekulić Rebić – druga moderatorica]

Fokus grupa 4

Fokus grupa je provedena 10. travnja 2012. godine u prostorijama udruge B.a.b.e. u Zagrebu sa 9 žena u intimnim vezama iz opće populacije. Kod jedne je žene identificirano ekonomsko nasilje.

Od devet prisutnih žena najmlađa je imala 24 godine, a najstarija 58 godina. Pet ih je imalo srednju stručnu spremu, a četiri višu stručnu spremu. Tri su žene bile u braku, tri u vanbračnoj zajednici te po jedna u vezi i razvedena (za jednu ženu iz diskusije i popratnog upitnika nije bilo jasno u kojem je statusu), koje traju između jedne i 26 godina. Većina žena bila je u vezi s partnerom istog obrazovnog statusa (3 SSS-SSS i 3 VSS-VSS), jedna žena je vezi s partnerom nižeg obrazovnog statusa (VSS-SSS), a jedna s partnerom višeg obrazovnog statusa od vlastitog (SSS-VSS). Po jedna žena imala je jedno dijete i dvoje djece, dok je jedna žena kroz brak dobila dvoje djece iz prijašnje partnerove veze (koja ne žive s njima).

Raspravu su moderirale Korana Radman (prva moderatorica) i Senka Sekulić Rebić (druga moderatorica). Prema njihovim izvještajima, kazivačice su pokazivale puno manju kohezivnost, nego grupe žena koje su prošle obiteljsko nasilje, a očekivano su predstavljale

vlastitu situaciju i partnerski odnos u povoljnijem svjetlu nego što on vjerojatno u stvarnosti jest. Diskusija je prošla mirno i bez nekih velikih poteškoća.

„Budući da je ovo bila fokus grupa u kojoj nije bio tako jako istaknut faktor kohezivnosti (kao što je bilo nasilje u prošlim fokus grupama), među sudionicama se nije razvio tako intenzivan odnos međusobne empatije i otvorenosti. (...) Komunikacija je bila ugodna, iako je opća atmosfera ostavljala do neke mjere osjećaj suzdržanosti. Dojam koji se stječe slušajući žene jest taj da nikad zapravo nisu dublje razmišljale o ekonomskim aspektima odnosa. Tome može biti tako iz dva razloga: nedostatak bilo kakvih teškoća na području ili nijekanje, odnosno neprepoznavanje problematike.“

[Senka Sekulić Rebić – druga moderatorica]

Fokus grupa 5

Fokus grupa je provedena 14. travnja 2012. godine u prostorijama udruge B.a.b.e. u Zagrebu sa 8 žena u intimnim vezama iz opće populacije. Kod dvije žene je identificirano ekonomsko nasilje.

Od osam žena prisutnih na fokus grupi, šest ih je imalo SSS, a dvije VSS. Najmlađa žena imala je 27, a najstarija 55 godina. Pet žena bilo je u braku, dok je po jedna žena bila u vezi i vanbračnoj zajednici. Raspon trajanja braka varirao je od 4 do 29 godina, jedna je žena bila u vezi u trajanju od 6 mjeseci, dok je druga u vanbračnoj zajednici bila godinu i pol dana. Pet žena je u odnosu na partnera istog obrazovnog statusa (4 SSS i 1 VSS), dvije su bile višeg obrazovnog statusa od partnera (VSS-SSS) i jedna je u odnosu na partnera bila nižeg obrazovnog statusa (SSS-VSS). Četiri žene imale su po troje djece, jedna žena dvoje djece te dvije žene po jedno dijete.

Raspravu su moderirale Ksenija Klasnić (prva moderatorica) i Maja Weisglass (druga moderatorica). Atmosfera je tijekom fokus grupe bila pozitivna, a kazivačice su većinom govorile redosljedom kako su sjedile (u krug), iako se ponekad i među njima razvila diskusija ukoliko su prepoznale zajednička iskustva i stavove. Kazivačice su bile vrlo otvorene i većina njih vrlo opuštena. Iskazivale su međusoban interes i često se jedna na drugu nadovezivale. Dvije od prisutnih 8 žena spominjale su iskustva ekonomskog nasilja. Obje su bile svjesne da su proživljavale ekonomsko nasilje te su samoinicijativno izašle iz tih veza nekoliko godina prije.

Atmosfera tokom razgovora je bila iznenađujuće dobra, i to iz barem tri razloga. Prvi je taj što je većini bilo drago čuti priče o stabilnim brakovima i principima po kojima se funkcionira. Drugi je podržavajuća atmosfera onima koje su (bile) žrtve. Treći razlog, koji se mene osobno dojmio, je taj da su obje kazivačice koje su (bile) žrtve iznosile svoje probleme na 'veseo', ironičan način, izvlačeći osmijeh na lica ostalih, ali i same nasmijane i sa stavom borca. Sve kazivačice su vrlo samosvjesne, svjesne što ekonomsko nasilje znači. Dale su se izvući neke karakteristične situacije poput 'davanja džeparca', i izjave poput 'moje je naše, a njegovo je njegovo'. [Maja Waisglass – druga moderatorica]

4.3.3. Polustrukturirani dubinski intervju – žene žrtve nasilja i opća populacija žena

Ovaj dio istraživanja također je proveden je u sklopu projekta *Naming, Blaming and Framing the Economic Violence against Women in Intimate Relationships*. Glavni cilj ovog dijela istraživanja bio je prikupiti indikatore za konstrukciju skala za mjerenje iskustava ekonomskog nasilja. Nadalje, intervjui su služili i da bi se dobilo razumijevanje istraživača o tome kako ekonomsko nasilje funkcionira u praksi, odnosno na koje sve načine žene mogu biti i bivaju njegovom žrtvom. Očekivani rezultat istraživanja bio je dobiti dublji uvid u pojedine aspekte i možda neke do tad nepredviđene oblike ekonomskog nasilja.

Istraživačka metoda individualnog polustrukturiranog dubinskog intervjua, njezina primjena u istraživanju ekonomskog nasilja i ciljevi istraživanja u projektnom Metodološkom priručniku opisani su na sljedeći način:

Prije svega, za vođenje individualnih intervjua potrebno je da istraživačica bude izuzetno senzibilizirana i pripremljena za istraživanje o ovoj temi, posebice s obzirom da se dio istraživanja tiče žena koje su proživjele ili proživljavaju obiteljsko nasilje.

U pravilu, u ovakvom tipu polustrukturiranog intervjua pitanja su više okvir unutar kojega se istraživač kreće i trebala bi biti samo smjernice za poticanje razgovora o zadanoj temi. U tom nastojanju da od kazivačica saznamo ono što nas zanima, istraživačica treba biti blaga, podržavajuća i puna poštovanja, a nikako se ne smije dovesti u situaciju da drugu osobu komentira, prosuđuje, utječe na mišljenje, ispravlja ili navodi na „točan“ odgovor. Istraživačica mora jako dobro poznavati set pitanja za istraživanje, ali isto tako mora biti u stanju procijeniti koja dodatna pitanja može postaviti kako bi dobila „kvalitetnije“ obrazloženje na neko pitanje. Isto tako mora biti u stanju modificirati pitanja ukoliko su već odgovorena nekim drugim pitanjem ili ukoliko ih kazivačica ne razumije. Također, s obzirom da se radi o polustrukturiranom intervjuu, ostavite dovoljno prostora da kazivačica govori i o stvarima koje su njoj važne, kao i za to da vam neka pitanja proizađu iz samog razgovora. Također, ako procjenjujete da je potrebno, pitanja iz priloženog upitnika možete postavljati i nekim drugim redom koji primjerice diktira tempo razgovora, ali nastojite da na većinu pitanja dobijete odgovore. Dobar polustrukturirani intervju izgleda poput svakodnevnog razgovora, a obje osobe se u njemu osjećaju ugodno. Kazivačica ima pravo ne odgovoriti na vaša pitanja i, posebice ako se radi o žrtvama obiteljskog nasilja, izostaviti detalje koji su za nju traumatični. Iznimno je važno da osobu ne silite da na takva pitanja odgovara, te jednostavno (ukoliko je osoba spremna i želi) nastavite s drugim pitanjima.

REALIZIRANI UZORCI

Sa **ženama žrtvama nasilja** provedeno je 12 intervjua. Tri intervjua provedena su u Vukovaru i vodila ih je Sanja Sarnavka, a preostalih 9 u Zagrebu, od kojih je 7 vodila Korana Radman, a dva Senka Sekulić Radman. Intervjui su provedeni od travnja do srpnja 2012. godine.

Dio žena koje su sudjelovale u fokus grupama i za koje je procijenjeno da su zanimljivi slučajevi ekonomskog nasilja zamoljene su za intervju. Ostale su regrutirane iz popisa korisnica pravne i psihološke pomoći udruge B.a.b.e.

Dob intervjuiranih žena kretala se od 28 do 57 godina. Sedam žena imalo je srednju stručnu spremu, tri žene visoku stručnu spremu, jedna NKV, a za jednu nemamo podatak. Samo je jedna žena bila u izvanbračnoj zajednici, a ostale u braku. Dužina trajanja veze s partnerom bila je od dvije do 26 godina, iako niti jedna od intervjuiranih žena u vrijeme provođenja intervjua više nije bila u vezi s nasilnim partnerom (neke su formalno još bile u braku). Sve žene osim jedne imale su djecu s nasilnim partnerom (najmanje jedno, a najviše četvero). Dvije žene su bošnjačke nacionalnosti, jedna makedonske, a ostale hrvatske.

Sa **ženama u intimnim vezama iz opće populacije** provedeno je 15 intervjua. Dio žena koje su sudjelovale u fokus grupama i kod kojih je utvrđeno postojanje ekonomskog nasilja zamoljene su za intervju. Ostale su regrutirane metodom snježne grude počevši sa ženama sudionicama prvih nekoliko intervjua, a potom šireći krug na njihove poznanice.

Svi intervjui provedeni su u Zagrebu, a vodila ih je autorica ovog rada. Intervjui su provedeni tijekom lipnja i srpnja 2012. godine. Kod tri intervjuirane žene utvrđeno je postojanje fizičkog i ekonomskog, a kod jedne samo ekonomskog nasilja. Dob žena kretala se od 26 do 64 godine. Tri žene imale su srednju stručnu spremu, dvije žene višu stručnu spremu, a deset žena visoku stručnu spremu. Sedam žena bile su u izvanbračnoj zajednici, a osam u braku. Dužina trajanja veze s partnerom bila je od jedne do 42 godine. Devet žena govorilo je o sadašnjem, a šest o bivšem partneru. Šest žena nije imalo djece, šest ih je imalo po jedno dijete, dvije dvoje djece, a jedna šestero djece.

TEME U INTERVJUIMA

Pitanja u intervjuima sa **ženama žrtvama nasilja** obuhvaćala su sljedeće teme: uvodna pitanja o intimnoj vezi (dužina, oblik zajednice, vlasništvo nekretnine, djeca...), obiteljska financijska situacija, načini raspolaganja novcem i donošenja financijskih odluka u kućanstvu, iskustva ekonomskog nasilja, osobne potrebe žene, edukacija i zdravstvena zaštita,

zaposlenje, profesionalni život i nasilje, završna pitanja o utjecaju financijske situacije na odlazak od nasilnog partnera i trenutnoj situaciji.

Pitanja u intervjuima sa **ženama u intimnim vezama iz opće populacije** obuhvaćala su sljedeće teme: uvodna pitanja o intimnoj vezi (dužina, oblik zajednice, vlasništvo nekretnine, djeca...), obiteljska financijska situacija, prepoznavanje ekonomskog nasilja, iskustva ekonomskog nasilja, načini raspolaganja novcem i donošenja financijskih odluka u kućanstvu, financiranje ženinih osobnih potreba, završna pitanja o intimnoj vezi (procjena ravnopravnosti u donošenju financijskih odluka, zadovoljstvo tom situacijom, zadovoljstvo vezom i ostvarenje očekivanja).

ANALIZA INTERVJUA

Intervjui su transkribirani u cijelosti (i pitanja koja su postavljale istraživačice i odgovori koje su davale kazivačice). Analiza transkripata vođena je induktivnim pristupom, a primijenjena je tzv. tematska analiza. „Tematska analiza je metoda za određivanje, analizu i predstavljanje obrazaca (tema) koji se pojavljuju u podacima. Ona minimalno organizira i opisuje podatke u (bogate) detalje.“ (Braun i Clarke, 2006:6). Ona ne zahtijeva postojanje prethodno određenog teorijskog okvira, ali može biti upotrebljavana unutar različitih teorijskih okvira. U istraživanju je važno jasno odrediti teorijsko polazište unutar kojeg će tematska analiza biti korištena.

„Tematska analiza ide dalje od prebrojavanja eksplicitnih riječi ili fraza i usredotočava se na identificiranje i opisivanje i implicitnih i eksplicitnih ideja unutar podataka, odnosno tema. Kodovi se tada tipično razvijaju da bi predstavili identificirane teme i primijenjuju ili povezuju sa sirovim podacima kao sažeti markeri za kasniju analizu.“ (Guest et al., 2012:10-11) Braun i Clarke (2006) tematsku analizu opisuju kao fleksibilnu kvalitativnu induktivnu analitičku metodu, vrlo široko primjenjivanu, ali slabo demarkiranu i rijetko priznatu, kompatibilnu i sa esencijalističkim i sa konstruktivističkim paradigmama. Koristi se za ispitivanje načina na koji događaji, realiteti, značenja i iskustva utječu na različite diskurse koji postoje u nekom društvu (Braun i Clarke, 2006:9).

Analiza je provedena na način da su svi transkripti prvo detaljno iščitani te su u njima određene glavne tematske cjeline koje su u većini slučajeva već bile definirane glavnim

pitanjima u vodiču. Napominjemo da nisu u svim intervjuima postavljena sva pitanja, a to se pogotovo odnosi na nekoliko žena s teškim traumatičnim iskustvima fizičkog i seksualnog nasilja koje su većinom govorile o tim iskustvima, a manje su bile voljne govoriti o ekonomskim oblicima nasilja. Nakon toga su se u svakom intervjuu označavale i kodirale konkretne tematske cjeline o kojima su kazivačice govorile (primjerice one koje su se stalno ponavljale bilo kroz jedan intervju, bilo kroz više različitih intervjuja – npr. „kontrola trošenja“, „raspolaganje novcem i imovinom“, „ekonomsko iskorištavanje“, itd.). Kada su u svim intervjuima određene tematske cjeline pristupilo se analizi svake od njih, u kojoj su odabirani pojedini citati koji najbolje dočaravaju različita iskustva i oblike ekonomskog nasilja. Utvrđene su određene sličnosti u obrascima nasilnog ekonomskog ponašanja, ali i situacije koje od tih obrazaca odskakuju.

Glavni fokus bio je na identificiranju različitih oblika ekonomskog nasilja nad ženama od strane njihovih intimnih partnera. No analiza transkripata intervjuja sa ženama žrtvama nasilja i sa ženama iz opće populacije donekle se razlikovala. Kod žena iz opće populacije bilo je bitno uočiti postoje neka ponašanja koja bi se mogla nazvati ekonomskim nasiljem (čak i u slučajevima gdje partnerski odnos djeluje ravnopravno), kada se takvo ponašanje razvija i da li same žene pokazuju svijest o tome, dok je kod žrtava nasilja bilo važno uočiti kako se ostali oblici nasilja nadovezuju ili upotpunjavaju s ekonomskim nasiljem, koji su to obrasci koji onemogućuju žrtvin izlazak iz nasilne situacije, koliko žrtve prepoznaju ekonomsku ovisnost kao problem i rizik za nasilje te na koji način je izloženost ekonomskom nasilju utjecala na njihovo zdravlje, obrazovanje, profesionalnu realizaciju i vlastiti uspjeh u budućnosti. Također, tražene su dodirne točke i obrasci koji se ponavljaju u obje skupne žene.

4.4. Kvantitativno istraživanje

4.4.1. Istraživana populacija i potrebna veličina uzorka

Istraživanu populaciju u ovom istraživanju čine žene stare 18 ili više godina s minimalno jednom godinom iskustva zajedničkog života (kohabitacije) s bivšim ili sadašnjim intimnim partnerom (u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici).⁵³ S obzirom na to da dostupni podaci nisu bili u potpunosti usporedivi s parametrima demografske strukture populacije istraživanja, veličina populacije procijenjena je na temelju niže navedenih podataka.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u RH oko 1.008.000 žena starih 15 i više godina živi s partnerom u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici (bračna zajednica 959.487; izvanbračna zajednica 48.886). Razvedenih žena koje nisu u bračnoj, izvanbračnoj niti istospolnoj zajednici je 87.449, a udovica 342.046.⁵⁴ Time dolazimo do ukupno 1.437.868 žena.

Podatak da žena u Hrvatskoj u dobi od 15 do 19 godina ima 119.259⁵⁵ iskorišten je za procjenu broja žena u dobi od 15 do 17 godina koje nisu dio istraživane populacije na 72.000 žena.

Na temelju navedenog, veličina istraživane populacije prvotno je procijenjena na 1.365.000 žena (u što zbog nedostatka podataka nije mogao biti uključen kriterij minimalno jedne godine iskustva suživota s partnerom). Na temelju te procjene, određeno je da je uz 95% pouzdanosti i maksimalnu pogrešku uzorka +/- 4% potrebna veličina uzorka N=600 žena.

4.4.2. Konstrukcija uzorka

Konstrukciju uzorka izvršila je agencija Ipsos Puls. U nedostatku službenih podataka o demografskoj strukturi populacije koja je bila predmet istraživanja, podaci koji su korišteni za korekciju demografskih karakteristika realiziranog uzorka dobiveni su putem istraživanja

⁵³ Istospolne zajednice nisu bile predmet ovog istraživanja.

⁵⁴ Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Stanovništvo staro 15 i više godina prema vrsti zajednice u kojoj osoba živi, starosti i spolu, Popis 2011. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_26/H01_01_26.html (20.7.2013) i Stanovništvo staro 15 i više godina prema zakonskome bračnom stanju, vrsti zajednice u kojoj osoba živi i spolu, Popis 2011. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_17/H01_01_17.html (20.7.2013)

⁵⁵ Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima; Popis 2011. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_01/H01_01_01.html (20.7.2013).

javnog mnijenja kroz Ipsos Pulsov Omnibus.⁵⁶ U Omnibus za 10. i 11. mjesec 2012. godine uključeno je pitanje o bračnom statusu koje je glasilo: *Jeste li trenutno, ili ste tijekom života bili, barem godinu dana u braku ili izvanbračnoj zajednici?*⁵⁷ Putem ovog pitanja dobiveni su podaci o demografskoj strukturi (dob, obrazovanje, veličina naselja i regija) žena starijih od 18 godina, koje su barem jednom u životu bile u kohabitaciji dugoj minimalno godinu dana. Ukupno se u kombiniranom Omnibusu za 10. i 11. mjesec 2012. godine našlo 1013 žena starijih od 18 godina. Od njih je 79% ili 800 ispitanica, bilo u braku/kohabitaciji koja je trajala barem godinu dana. Demografske karakteristike ovih 800 ispitanica poslužile su kao parametri putem kojih je izračunat ponder za istraživanje o ekonomskom nasilju nad ženama. Ostvareni uzorak u ovom istraživanju (N=601) potom je ponderiran s obzirom na dob, obrazovanje, veličinu naselja i regiju. Ponderi su se kretali od 0,45⁵⁸ do 2,18⁵⁹, prosječan ponder iznosio je 1,00 (s=0,2624), a medijan 0,9549.

4.4.3. Terenska provedba istraživanja

Kvantitativno istraživanje provedeno je metodom ankete. Terensko istraživanje provela je agencija Ipsos Puls tijekom rujna i listopada 2012. godine. Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku žena koje imaju barem jednu godinu iskustva zajedničkog života s intimnim partnerom – bivšim ili sadašnjim suprugom ili izvanbračnim partnerom. Ako je žena zadovoljavala oba uvjeta, na sva je pitanja u upitniku odgovarala za trenutačnog, odnosno posljednjeg partnera.⁶⁰

Tehnika provođenja istraživanja bilo je CAPI anketiranje (engl. *Computer Assisted Personal Interviewing*), tj. anketiranje uz pomoć prijenosnih računala, uz iznimku jednog instrumenta kojim su mjerena iskustva fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja od strane intimnog

⁵⁶ Omnibus je redovito mjesečno istraživanje agencije Ipsos Puls sa svrhom prikupljanja podataka o najrazličitijim temama. Istraživanje se provodi između 1. i 20. u svakom mjesecu, a podaci se prikupljaju na uzorku od 1000 građana starijih od 15 godina (oko 960 punoljetnih), iz cijele Hrvatske. Uzorak je stratificiran prema regiji i veličini naselja te spolu i dobi. Naknadnom podstratifikacijom struktura uzorka je usklađena sa strukturom populacije i prema obrazovanju. Ispitanici se biraju slučajno - random walk metodom. Podaci se prikupljaju metodom osobnog anketiranja (face-to-face) koje se provodi CAPI metodom (osobno anketiranje uz pomoć računala). Maksimalna pogreška uzorka iznosi +/- 3,3%.

⁵⁷ Ponudeni odgovori bili su: 1. *Da, u braku*, 2. *Da, u izvanbračnoj zajednici*, 3. *Ne*. Moguće je bilo zaokružiti više odgovora.

⁵⁸ Žene u dobi 60+, iz regije Lika i Banovina, srednjoškolskog obrazovanja, iz naselja veličine 2.001 do 10.000 stanovnika (N=1).

⁵⁹ Žene u dobi 30 do 44 godine, iz regije Slavonija, srednjoškolskog obrazovanja, iz naselja veličine 10.001 do 100.000 stanovnika (N=1).

⁶⁰ Uz iznimku jednog pitanja uz koje je za to stajala jasna uputa („Jeste li Vi osobno ikad doživjeli fizičko nasilje od BILO KOJEG muškarca s kojim ste tijekom života bili u vezi?“).

partnera. Taj je instrument ispunjavan PAPI metodom (engl. *Paper and Pencil Personal Interviewing*), odnosno ispitanice su ga ispunjavale samostalno i nakon toga ispunjeni upitnik stavile u za to predviđenu omotnicu te ju same zatvorile i predale anketarki.

Trajanje ispunjavanja upitnika prethodno je testirano i procijenjeno na prosječno 35 minuta. Anketiranje su provodile anketarke (isključivo žene) koje su prethodno (za potrebe drugih projekata) instruirane za rad na istraživanjima nasilja nad ženama, dok je za potrebe ovog istraživanja organiziran informativni sastanak s voditeljicom projekta i voditeljima istraživanja u agenciji Ipsos Puls na kojemu je anketarkama objašnjen fenomen ekonomskog nasilja, ciljevi istraživanja i potencijalni problemi tijekom ispunjavanja upitnika.

4.4.4. Sadržaj i struktura anketnog upitnika

Upitnik je konstruiran na temelju uvida u postojeću literaturu i na temelju saznanja dobivenih kvalitativnim istraživanjem.

Postojale su dvije verzije upitnika, jedna za žene koje su odgovarale za bivše, a druga za one koje su odgovarale za sadašnje partnere. Ove verzije razlikovale su se samo u formulacijama pitanja (prošlost / sadašnjost) te je upitnik za žene koje su odgovarale za bivše partnere sadržavao sljedeća dodatna pitanja: instrument o oblicima ekonomskog nasilja koji se mogu pojaviti samo nakon prekida intimne veze, pitanje o mjesečnim primanjima žene u trenutku kada je brak ili veza s bivšim partnerom završila te pitanje prije koliko godina je brak ili veza završila. Verzija upitnika za bivše partnere imala je ukupno 297 varijabli, a verzija za sadašnje partnere 287 varijabli.

U prvom, uvodnom dijelu upitnika nalazila su se pitanja o radnom statusu i djelatnosti žene i partnera, vlasničkim odnosima, strukturi kućanstva (djeca, drugi ukućani), problemima u vezi (financijski problemi, nezadovoljstvo vezom, pretjerana konzumacija alkohola oba partnera, kockanje partnera) te načinima raspolaganja novcem i imovinom u kućanstvu. Drugi dio sadržavao je ključne instrumente ovog istraživanja – skale za mjerenje iskustava (četiri instrumenta) i prepoznavanja (jedan instrument s dvije skale procjene) ekonomskog nasilja nad ženama. Sljedeći dio upitnika odnosio se na tzv. kućnu ekonomiju, odnosno pitanja o postojanju kredita, zaduženja, alimentacija i sl. Potom su slijedili instrumenti koji se odnose na socijalno-ekološki model objašnjenja nasilja nad ženama: odnos s partnerom (razina veze),

obilježja okruženja (razina zajednice) te seksizam i društvene vrijednosti (razina društva). Nakon toga postavljena su za ispitanice najosjetljivija pitanja u cijelom upitniku – ona koja se odnose na psihičko, fizičko i seksualno nasilje. Ova su pitanja uvedena postupno pitanjima o saznanju ispitanice o nasilnim iskustvima najbolje prijateljice, potom o iskustvu nasilja u djetinjstvu (oca prema majci i roditelja prema ispitanici), osobnom iskustvu fizičkog nasilja od bilo kojeg muškarca s kojim je ispitanica tijekom života bila u vezi i reakcijama na takav događaj te, posljednje, pitanjem o osjećaju straha od sadašnjeg/posljednjeg partnera. Nakon toga slijedio je instrument koji su ispitanice same ispunjavale o iskustvima psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja od strane sadašnjeg/posljednjeg partnera. Sljedeći dio upitnika odnosio se na vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama, a na kraju su bila pitanja o sociodemografskim karakteristikama ispitanica i njihovih partnera.

Postojao je i kratki upitnik za anketarke kojeg su ispunjavale nakon anketiranja svake ispitanice, a pitanja su se odnosila na procjenu iskrenosti ispitanice, emocionalne reakcije ispitanice, poteškoće prilikom osiguravanja privatnosti i vlastiti osjećaj sigurnosti tijekom anketiranja (ukupno 15 varijabli).

4.4.5. Opis realiziranog uzorka

Tablica 11 prikazuje opis realiziranog uzorka po varijablama korištenim pri konstrukciji pondera (ovdje prikaz neponderiranih podataka). U daljnjoj obradi koriste se ponderirani podaci. Uz 95% pouzdanosti maksimalna pogreška uzorka iznosi +/-4%.

Tablica 11. Opis realiziranog uzorka – varijable za konstrukciju pondera

		n (%)
Dob žena	18 - 29 god	67 (11,1%)
	30 - 44 god	173 (28,8%)
	45 - 59 god	154 (25,6%)
	60+ god	207 (34,4%)
Ukupno		601 (100,0%)
Najviši završeni stupanj obrazovanja	Bez škole	11 (1,8%)
	Nezavršena osnovna škola	51 (8,5%)
	Završena osnovna škola	84 (14,0%)
	Srednja strukovna škola u trajanju do 3 godine	102 (17,0%)
	Srednja strukovna škola u trajanju 4 godine	222 (37,0%)
	Gimnazija ili privatna srednja škola	18 (3,0%)
	Viša škola	43 (7,2%)
	Fakultet	64 (10,7%)
Ukupno	Specijalizacija, magisterij, doktorat ili više	5 (0,8%)
		600 (100,0%)
Veličina naselja	Do 2000 stanovnika	216 (35,9%)
	2 001 - 10 000 stanovnika	125 (20,8%)
	10 001 - 100 000 stanovnika	109 (18,1%)
	100 001 i više stanovnika	151 (25,1%)
Ukupno		601 (100,0%)
Regija	Zagreb i okolica	146 (24,3%)
	Sjeverna Hrvatska	99 (16,5%)
	Slavonija	117 (19,5%)
	Lika i Banovina	59 (9,8%)
	Istra, Primorje i Gorski Kotar	80 (13,3%)
	Dalmacija	100 (16,6%)
Ukupno		601 (100,0%)

U uzorku su zastupljene žene od 18 do 89 godina starosti, prosječne dobi 50 godina (sd=16,6), medijan također iznosi 50 godina. S obzirom na tip naselja, 62% anketiranih žena je iz grada, a 38% sa sela. S obzirom na vjeroispovijest, prevladavaju žene rimokatoličke vjeroispovijesti (87,7%), a s obzirom na stupanj religioznosti podjednako su zastupljene žene koje prakticiraju institucionalnu religioznost (odgovor: „Religiozna u skladu s crkvenim učenjem“ - 46,3% žena) i one koje prakticiraju individualnu religioznost (odgovor: „Religiozna na svoj način“ - 42%). Religiozno nesigurnih, nereligioznih i protivnica vjere zajedno je nešto više od 10%. Oko 50%-60% žena na gotovo svim obrazovnim razinama imaju partnere istog obrazovnog statusa (tzv. obrazovna homogamija). Jedino je kod visokoobrazovanih žena nešto izraženija obrazovna heterogamija, tj. među njima je više žena s partnerima koji imaju završenu

četverogodišnju srednju školu (49,6%), nego žena s visokoobrazovanim partnerima (42,8%). S ozirom na oblik zajednice i vrijeme trajanja intimne veze s partnerom, većina žena (gotovo 70%) su na pitanja u upitniku odgovarale o svom sadašnjem suprugu, oko 20% o svom bivšem suprugu, 7,5% o sadašnjem izvanbračnom partneru, a 3% o bivšem izvanbračnom partneru. Dužina zajedničkog življenja s partnerom se kretala od jedne do 66 godina, prosječnog trajanja 23 godine ($s=16$ godina), dok medijan življenja s partnerom iznosi 21 godinu. Za žene koje su odgovarale o bivšim partnerima (23% od ukupnog broja žena), ta je veza završila prije između jedne i 55 godina, prosječnog iznosa 12 godina ($s=10,6$ godina), a medijana 8 godina.

83% žena u uzorku ima zajedničku djecu s partnerom, 86,5% žena (njih 520) zajednički s partnerom uzdržavaju djecu (zajedničku, ženinu ili partnerovu). Od tih 520 žena koje zajednički s partnerom uzdržavaju djecu, 95,3% je u braku, dok je samo 4,7% u izvanbračnoj zajednici.

Manje od 48% ispitanih žena su zaposlene (od toga je 80% žena zaposleno na neodređeno vrijeme, 15% na određeno, 2% su samozaposlene privatne poduzetnice, a 3% njih radi na poljoprivrednom obiteljskom gospodarstvu). Nešto manje od 15% žena su tzv. kućanice, odnosno žene koje brinu o kućanstvu, 18,6% su nezaposlene, a 15,6% žena je umirovljeno. Imovinsko stanje svoje obitelji većina ispitanih žena (nešto više od 70%) procjenjuje prosječnim, odnosno izjavljuje kako ono nije ni bolje ni lošije od imovinskog stanja većine drugih stanovnika Republike Hrvatske. Nešto boljim od većine drugih procjenjuje ga 15,5% žena, a nešto lošijim 7,3% žena. U kategorijama „mnogo bolje“ i „mnogo lošije“ imovinsko stanje od većine drugih je po 2,7% žena, dok ih je 1% odbilo dogovoriti na ovo pitanje. Čak je 21% žena bez ikakvih mjesečnih primanja. To su većinom nezaposlene žene (57%) i kućanice (39%). Oko 9% žena ima minimalna mjesečna primanja do 1.500 kuna. Većina njih su ili nezaposlene (22%) ili umirovljene (26%) ili kućanice (26%), ali gotovo jedna četvrtina ih je zaposlena (24%). Oko 26% žena ima mjesečna primanja između 1.500 i 3.000 kuna, od čega ih je većina zaposlena (45%) ili umirovljena (33%).

4.4.6. Mjerni instrumenti

Psihičko nasilje mjereno je procjenom učestalosti („Nikad“, „Jednom“, „Dva do četiri puta“, „Pet do 10 puta“, „Više od 10 puta“) trinaest psihički nasilnih ponašanja partnera prema ženi (*Vikao na Vas; Vrijeđao Vas ili nazivao pogrđnim imenima; Omalovažavao Vas, rugao Vam se ili Vas ismijavao; Optuživao Vas da ste mu nevjerni; Uhodio Vas ili pratio; Uznemiravao Vas neumjesnim pozivima, porukama i slično; Nastojao Vas spriječiti da upoznajete nove ljude i stječete nove društvene kontakte; Zabranjivao Vam da kontaktirate poznanike, prijatelje ili kolege; Zabranjivao Vam da kontaktirate članove obitelji; Branio Vam da izadete iz kuće ili stana; Prijetio da će Vas fizički ozlijediti; Prijetio da će nauditi nekoj Vama dragoj osobi i Zastrašivao Vas pogledima, pokretima ili aktivnostima*). Čestice su dihotomizirane na način da su za vrijeđanje, omalovažavanje, ruganje i ismijavanje te optužbe za nevjeru odgovori koji se odnose na višestruka iskustva (više od jednom) označeni kao postojanje psihičkog nasilja, dok su za ostala ponašanja svi odgovori osim „Nikad“ označavali postojanje psihičkog nasilja. S obzirom da smo konstruirali blažu mjeru psihičkog nasilja, „vikanje“ nismo uključili u konstrukciju skale. Odgovori „Ne zna/ne želi odgovoriti“ označeni su kao *missing* vrijednosti. Iz tako dihotomiziranih 12 čestica konstruirana je aditivna skala u kojoj pojedini rezultat označava ženino iskustvo određenog broja različitih psihički nasilnih ponašanja partnera. Pouzdanost skale iznosi visokih $\alpha=0,920$.

Fizičko nasilje mjereno je procjenom učestalosti („Nikad“, „Jednom“, „Dva do četiri puta“, „Pet do 10 puta“, „Više od 10 puta“) osam fizički nasilnih ponašanja partnera prema ženi (*Bacao na Vas stvari; Namjerno Vas grubo gurnuo ili prodrmao; Grubo Vas vukao za kosu, uši i slično; Ošamario Vas; Udario Vas šakom ili nogom; Davio Vas ili Vam udario glavom o zid; Pretukao Vas i Prijetio Vam ili Vas fizički ozlijedio nekim oružjem (nožem, pištoljem ili drugim oružjem)*). Čestice su dihotomizirane na način da su svi odgovori osim „Nikad“ označavali postojanje fizičkog nasilja. Odgovori „Ne zna/ne želi odgovoriti“ označeni su kao *missing* vrijednosti. Iz tako dihotomiziranih čestica konstruirana je aditivna skala u kojoj pojedini rezultat označava ženino iskustvo određenog broja različitih fizički nasilnih ponašanja partnera. Pouzdanost skale iznosi visokih $\alpha=0,894$.

Za mjerenje **seksizma** korištena je skraćena verzija skale seksizma prema Galić (2004, 2008 i 2013). Skala se u našem istraživanju sastojala od 11 čestica s ordinalnom peterotomnom skalom procjene stupnja slaganja (od „Uopće se ne slažem“ do „U potpunosti se slažem“).

Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ označeni su kao *missing* vrijednosti. Iz 11 je čestica (nakon rekodiranja onih koje su po sadržaju suprotnog smjera) konstruirana aditivna skala s mogućim rasponom vrijednosti od 11 do 55 na kojoj viši rezultat označava viši stupanj seksizma. Pouzdanost skale iznosi $\alpha=0,781$.

Za mjerenje **vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama** korištena je skala vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama prema Klasnić (2012) za koju su pojedinačni mitovi preuzeti iz Ajduković (2000). Skala se sastoji od 17 čestica s ordinalnom peterotomnom skalom procjene stupnja slaganja (od „Uopće se ne slažem“ do „U potpunosti se slažem“). Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ označeni su kao *missing* vrijednosti. Iz 17 je čestica (nakon rekodiranja jedne koja je po sadržaju suprotnog smjera) konstruirana aditivna skala s mogućim rasponom vrijednosti od 17 do 85 na kojoj viši rezultat označava veće vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama. Pouzdanost skale iznosi $\alpha=0,797$.

4.4.7. Statistička obrada i analiza podataka

Obrada i analiza podataka provedena je uz pomoć statističkog programa SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*), verzija 21. Podaci su prvo obrađeni deskriptivno (određivanje postotaka za kvalitativne te aritmetičkih sredina, standardnih devijacija, medijana te koeficijenata asimetrije i zakrivljenosti za kvantitativne varijable). Za evaluaciju skala korišteni su Pearsonovi koeficijenti korelacije, point-biserijalni koeficijenti korelacije, multipla linearna regresija i Cronbachov α koeficijent interne konzistentnosti. Testiranje oblika distribucija skala iskustava i prepoznavanja ekonomskog nasilja provedeno je Kolmogorov-Smirnovljevim testovima (testiranje na normalnu, Poissonovu i pravokutnu distribuciju). U obradi podataka od bivarijatnih analiza korištene su još i jednosmjerna analiza varijance i Pearsonov hi-kvadrat test neovisnosti varijabli. Najkompleksnije korištene statističke procedure (eksploratorna faktorska analiza, Poissonova log-linearna regresija i ordinalna logistička regresija) posebno su objašnjene u tekstu koji slijedi. Svi su testovi provedeni uz 5% rizika pri zaključivanju.

Eksploratorna faktorska analiza

Eksploratorne faktorske analize provedene su na dihotomiziranim česticama za mjerenje iskustava ekonomskog nasilja u svrhu ispitivanja konstruktne valjanosti svake od četiri skale iskustava ekonomskog nasilja. Kao metoda ekstrakcije faktora korištena je metoda glavnih komponenata uz G-K kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora (kao statistički značajne zadržavaju se one latentne dimenzije sa svojtvenom vrijednošću jednakom ili većom od 1). Za metodu glavnih komponenata (engl. *principal component analysis* ili PCA) neki tvrde da nije „prava“ metoda faktorske analize (FA) jer ne razlikuje zajedničku i unikvitetnu varijancu. Iako postoje neka neslaganje različitih autora oko prikladnosti njezine upotrebe, ona je često korištena i upotrebljavana u društvenim znanostima za evaluaciju mjernih instrumenata, a mnogi tvrde i kako nema bitne razlike između faktorske analize i metode glavnih komponenata (prema Costello i Osborne, 2005).

S obzirom na teorijski pretpostavljenu međusobnu povezanost različitih podoblika ekonomskog nasilja, korištena je tzv. direktna oblimin transformacija bazične solucije. *Missing* vrijednosti tretirane su metodom *pairwise*, tj. pojedina ispitanica uključuje se u analizu s onim varijablama za koje podatak postoji, a isključuje kod onih varijabli na kojima podatak nedostaje.

Analize su provedene na binarnim varijablama. Postoje neslaganja oko toga jesu li faktorska analiza (FA) i analiza glavnih komponentata (PCA) primjenjive na binarne varijable. Iako su za redukciju dimenzionalnosti prostora binarnih varijabli razvijene razne alternative poput pristupa inherentnih varijabli (engl. *underlying variable approach*), LOGIT modela (Bartholomew et al., 2008) i logističke analize glavnih komponentata (Schein et al., 2003),⁶¹ postoje preporuke kako se FA ne bi smjela provoditi na binarnim varijablama osim eventualno uz korištenje matrice tetrahorčkih umjesto Pearsonovih koeficijenata korelacije, dok se upotreba PCA na binarnim varijablama dozvoljava kao metoda sumiranja, tj. redukcije dimenzionalnosti, ali se ne preporuča daljnje korištenje dobivenih latentnih dimenzija kao samostalnih varijabli.⁶² Upravo smo na taj način koristili PCA u ovom radu.

Po potrebi je proveden postupak tzv. „čišćenja“ faktorske solucije, tj. postupak donošenja odluka o tome koje čestice treba isključiti iz skale. U tu svrhu provjeravano je postojanje faktora specifičnosti (faktor kojeg u najvećoj mjeri saturira samo jedna varijabla) i zadovoljavanje Thurstoneovog principa jednostavne strukture. Prema Louisu Thurstoneu, jednostavna struktura postoji kada svaki faktor opisuje zaseban podskup mjerenih varijabli, kad postoji relativno malo preklapanje u podskupinama mjerenih varijabli, a svaka mjerena varijabla visoko je povezana samo s jednim faktorom (prema Grant i Fabrigar, 2007). Podaci su interpretirani iz matrice strukture.

Poissonova log-linearna regresija

Poissonove log-linearne regresije korištene su pri testiranju druge izvedene hipoteze ovog rada. Pri tome su kriterijske varijable bili rezultati na pojedinim skalama/subskalama iskustava ekonomskog nasilja (njih ukupno 9), dok su prediktorske sklopove činile varijable s pojedinih razina socijalno-ekološkog modela (Tablica 6). Za svaku skalu/subskalu iskustava ekonomskog nasilja prvo su provedene 4 odvojene Poissonove log-linearne regresije – za svaku razinu socijalno-ekološkog modela zasebno. Zatim je za svaku skalu/subskalu iskustava ekonomskog nasilja provedena završna Poissonova log-linearna regresija u koju su u prediktorski skup ušle one varijable sa svih razina socijalno-ekološkog modela koje su se u prethodnim analizama pokazale statistički značajnima.

⁶¹ Ove analize nisu dostupne u korištenom statističkom paketu za obradu podataka.

⁶² Vidi objašnjenje pod nazivom „*How to perform principal components analysis on binary data (using SPSS)*?” na web stranici za stručnu pomoć oko statističke obrade i analize podataka pod nazivom *Cross Validated*; URL: <http://stats.stackexchange.com/questions/16331/how-to-perform-principal-components-analysis-on-binary-data-using-spss> (19.5.2014)

Općenito razlikujemo generalne (opće) i generalizirane (poopćene) linearne modele. Generalni linearni modeli (engl. *general linear models*) podrazumijevaju: 1) normalnu distribuciju zavisne kvantitativne varijable, u cijelom uzorku i unutar svake podgrupe; 2) homogene varijance; 3) međusobno nezavisna mjerenja i 4) razlika statistika (npr. aritmetičke sredine) kvantitativne varijable između grupa je linearna funkcija parametara statističkog modela. Kada rezultati kvantitativne varijable nisu normalno distribuirani, ali su distribuirani prema nekoj od distribucija iz obitelji eksponencijalnih distribucija (Poissonova, binomna, gama i inverzna Gaussova distribucija) moguće je generalni (opći) linearni model modificirati u tzv. generalizirani (poopćeni) linearni model (engl. *generalized linear model*). Jedan od generaliziranih linearnih modela je Poissonova regresija ili log-linearni model koji se koristi kada se ishod (zavisna varijabla) odnosi na broj pojavljivanja neke pojave koji može biti od nula pa na više, kao što je to slučaj sa skalama iskustava ekonomskog nasilja u ovom radu (skale se mogu smatrati apsolutnim varijablama s obzirom da je pojedina vrijednost na svakoj skali/subskali rezultat prebrojavanja različitih ekonomski nasilnih ponašanja ženinog partnera).

S obzirom da očekivanje Poissonove varijable može biti samo pozitivno, u Poissonovoj log-linearnoj regresiji uvodi se pojam vezne (engl. *link*) funkcije. Umjesto da se linearnom kombinacijom modelira samo očekivanje (vrijednost kriterijske varijable), modelira se funkcija tog očekivanja. Za Poissonovu regresiju uobičajena *link* funkcija je prirodni logaritam (Šimić, 2002). Prirodni parametar Poissonove distribucije je prirodni logaritam aritmetičke sredine populacije, tj. $\ln(\mu)$. Poissonova regresija stoga modelira logaritam očekivanog rezultata na zavisnoj varijabli kao funkciju nezavisne varijable, tj. prediktora.

U radu tablično prikazujemo samo osnovne podatke o prediktorima uključenim u modele: Poissonove regresijske koeficijente (B) i njihovu statističku značajnost. Poissonovi regresijski koeficijenti (B) su procijenjeni regresijski koeficijenti za pojedine prediktore, uz uvjet da se ostali prediktori zadrže konstantnima. B se općenito interpretira na sljedeći način: za jednu jedinicu promjene u prediktoru, očekuje se promjena u logaritmima očekivanih rezultata na zavisnoj varijabli u iznosu Poissonovog regresijskog koeficijenta, pod uvjetom da su svi drugi prediktori u modelu konstantni.

Statistička značajnost Poissonovog regresijskog koeficijenta testirana je Waldovim χ^2 testom. Testovnim statistikom pod nazivom Waldov hi-kvadrat (dobiven kao kvadrirani omjer B koeficijenta i njegove standardne pogreške za pojedini prediktor) testira se nulta hipoteza $H_0: B=0$ pri čemu je odgovarajuća sampling distribucija vjerojatnosti hi-kvadrat distribucija.

Dodatno smo – u svrhu intuitivnije interpretacije rezultata – za sve statistički značajne prediktore izračunali i tzv. IRR (engl. *Incidence Rate Ratio*) koji se dobiva kao $\log_e^{-1}(B)$, a interpretira na sljedeći način: za jednu jedinicu promjene u nezavisnoj varijabli (prediktoru) očekuje se promjena u vrijednosti zavisne varijable (kriterija) za toliko puta koliko iznosi IRR, pod uvjetom da su svi drugi prediktori u modelu konstantni.⁶³

Pristajanje modela uz podatke (engl. *goodness of fit*) procjenjeno je omjerom tzv. devijantnosti modela (mjera pristajanja statistika modelu koja se često koristi za statističko testiranje hipoteza, predstavlja generalizaciju ideje korištenja sume kvadrata reziduala najmanjih kvadrata⁶⁴ u slučajevima gdje se pristajanje modela uz podatke postiže procjenom maksimalne vjerojatnosti (engl. *maximum-likelihood estimation*)) i odgovarajućeg broja stupnjeva slobode. Što je vrijednost ovog omjera bliža vrijednosti 1, to je bolje pristajanje modela uz podatke.

Ordinalna logistička regresija

Ordinalna logistička regresija korištena je pri testiranju treće izvedene hipoteze ovog rada. Pri tome je kriterijska varijabla bila ordinalna varijabla „Prepoznavanje ekonomskog nasilja“ s tri kategorije: „slabo“, „srednje“ i „dobro“, dok su prediktorski sklop činile sljedeće varijable: sociodemografske karakteristike žena (tip nasilja, materijalni status, radni status, stupanj obrazovanja, dob, religioznost), iskustva fizičkog i ekonomskog nasilja te stupanj vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama.

Za razliku od standardne binarne logističke regresije koja se koristi kad je zavisna varijabla (kriterij) dihotomna nominalna varijabla, ordinalna logistička regresija (ili ordinalni logit model) koristi se u slučajevima kad je zavisna varijabla ordinalna. Nezavisne varijable mogu biti i nominalne i kvantitativne, pri čemu u logističkoj regresiji ne postoje pretpostavke o distribuciji kvantitativnih varijabli. Cilj ovakve analize je – kao i kod svih regresijskih analiza – pronaći model koji je najbolje prilagođen podacima, odnosno najekonomičniji, ali ipak prihvatljiv model koji opisuje vezu između jedne zavisne i skupa nezavisnih varijabli koji ju opisuju (Gvozdić, 2011). Kao i kod standardne logističke regresije, a za razliku od linearne regresije, ordinalnom logističkom regresijom modelira se (tj. procjenjuje) *vjerojatnost* nekog događaja, a ne određena vrijednost zavisne varijable. Šansa događaja (engl. *odds*) ($p/1-p$) može poprimiti bilo koju pozitivnu vrijednost, a prirodni logaritam te šanse (tzv. **logit** ili *odds*

⁶³ SPSS ne računa IRR, već su ovi pokazatelji izračunati ručno prema formuli: $IRR = \log_e^{-1}(B)$.

⁶⁴ Metodom najmanjih kvadrata biraju se oni parametri modela koji minimaliziraju sumu kvadrata odstupanja izmjerene vrijednosti zavisne varijable od vrijednosti nezavisne varijable predviđene modelom.

$\ln[(p/1-p)]$) može poprimiti bilo koju vrijednost iz skupa realnih brojeva. Pretpostavlja se linearna povezanost logita i prediktora (x) (Bender i Grouven, 1997).

Ordinalna logistička regresija je ekstenzija logističke regresije utemeljena na tzv. proporcionalnom modelu šansi (engl. *proportional odds model*). Ovaj model ordinalnu skalu pretvara u niz binarnih *cut-off* vrijednosti⁶⁵ (broj ovih *cut-off* vrijednosti je uvijek za jedan manji od broja kategorija zavisne varijable). Svaka *cut-off* vrijednost predstavlja prag (engl. *threshold*) koji je potrebno prijeći da bi se prešlo iz jedne kategorije kriterija u drugu. Modelom se procjenjuju vjerojatnosti dobivanja vrijednosti jednakih ili manjih od pojedinog rezultata kriterija. Primjerice, za kriterij s tri kategorije (1=slabo, 2=osrednje, 3=dobro) odvojeno se za svaki prediktor procjenjuju pojedini binarni regresijski modeli:

- vjerojatnost (rezultata 1) / vjerojatnost (rezultata većeg od 1)
- vjerojatnost (rezultata 1 ili 2) / vjerojatnost (rezultata većeg od 2).

Proporcionalni modeli šansi pretpostavljaju da su pravi regresijski koeficijenti (bete) jednaki u svim modelima (ovdje u dva prikazana modela), a jedina razlika u modelima je u *cut-off* vrijednostima. To znači da se procjene binarnih modela mogu ujediniti u jedan set koeficijenata koji služe za interpretaciju rezultata.

Da bi dobiveni model bio prikladan za interpretaciju potrebno je provjeriti sljedeće:

- Informacije o pristajanju modela uz podatke trebale bi biti takve da se finalni model statistički značajno razlikuje od početnog koji ne kontrolira niti jednu prediktorsku varijablu i jednostavno određuje presjecište (engl. *intercept*) za predviđanje ishoda na kriterijskoj varijabli. Finalni model je onaj koji uključuje određene prediktorske varijable i koji je prošao kroz iterativni proces koji maksimizira logaritam vjerojatnosti ishoda kriterija. To odstupanje finalnog od početnog modela provjerava se testiranjem nulte hipoteze da su svi regresijski koeficijenti u modelu jednaki nuli (teorijska sampling distribucija je hi-kvadrat distribucija), a cilj je da se testirana nulta hipoteza odbaci kako bi finalni model bio interpretativan.
- Test paralelnih linija testira pretpostavku proporcionalnih šansi. Nulta hipoteza kaže da su nagibni koeficijenti u modelu jednaki za sve kategorije kriterijske varijable. S obzirom da se ordinalnom logističkom regresijom procjenjuje jedna jednadžba za sve razine kriterijske varijable, test proporcionalnih šansi provjerava je li takav model s jednom jednadžbom valjan (teorijska sampling distribucija je hi-kvadrat distribucija). Cilj je da se testirana nulta hipoteza prihvati kako bi model bio interpretativan.

⁶⁵ U nedostatku prikladnog termina na hrvatskom jeziku, u radu koristimo termin „*cut-off* vrijednost“ koji se odnosi na numeričku vrijednost koja na nekoj numeričkoj skali dijeli ispitanike u dvije skupine.

U procjenama parametara modela SPSS daje prikaz ordinalnih logit regresijskih koeficijenata (engl. *estimate*), njihovih 95-postotnih intervala pouzdanosti i rezultata Waldovog testa njihove statističke značajnosti. Standardna interpretacija ordinalnih logit koeficijenata je sljedeća: za jednu jedinicu porasta u prediktoru, očekuje se da će se razina kriterijske varijable promijeniti za dotični regresijski koeficijent izražen u ordinalnom logitu (logaritmu šansi), dok su sve druge varijable u modelu konstantne.

U radu dodatno (u svrhu intuitivnije interpretacije rezultata) za sve statistički značajne prediktore prikazujemo i procijenjene omjere šansi ili tzv. OR (engl. *odds ratios*) koji se dobivaju kao $\log_e^{-1}(\text{estimate})$ ⁶⁶ i njihove 95-postotne intervale pouzdanosti. Omjeri šansi se interpretiraju na sljedeći način: za jednu jedinicu promjene u nezavisnoj varijabli (prediktoru) očekuje se da je šansa za porast iz jedne kategorije kriterijske varijable u drugu toliko puta koliko iznosi OR, pod uvjetom da su svi drugi prediktori u modelu konstantni.

⁶⁶ SPSS ne računa OR u ordinalnoj logističkoj regresiji, već su ovi pokazatelji izračunati ručno prema formuli: $OR = \log_e^{-1}(\text{estimate})$.

4.5. Etički aspekti istraživanja

Naglasak na etičkim aspektima ovog istraživanja izrazito je važan iz dva razloga. Prvi se tiče teme istraživanja koja je po prirodi vrlo intimna i osjetljiva za ispitivanje. Drugi se tiče nacrt istraživanja koji podrazumijeva mješovitu metodologiju, a u kojoj istraživačka etika ima centralno mjesto (Hesse-Biber, 2010).

4.5.1. Etičke smjernice za provođenje istraživanja

Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization, 2001:11) postavila je smjernice koje se odnose na etička i sigurnosna pitanja u istraživanju rodno uvjetovanog nasilja nad ženama. Ove su etičke smjernice ključne, ne samo u zaštiti sigurnosti ispitanica i istraživačica, već i za osiguravanje kvalitete podataka.

Smjernice kojima smo se vodili u ovom istraživanju su sljedeće:

- Sigurnost ispitanica i članova istraživačkog tima je najvažnija i njome se treba voditi pri donošenju svih odluka vezanih uz projekt.
- Studije o prevalenciji nasilja moraju biti metodološki jasne i oslanjati se na postojeća istraživačka iskustva o tome kako minimalizirati fenomen smanjenog izvještavanja o nasilju.
- Zaštita povjerljivosti je izrazito bitna kako bi se osigurala sigurnost žena i kvaliteta podataka.
- Članovi istraživačkog tima trebaju biti pažljivo odabrani te moraju proći posebnu obuku i imati trajnu podršku za vrijeme trajanja projekta.
- Istraživanje mora biti provedeno na takav način da minimalizira faktor stresa za one koji unjemu sudjeluju.
- Istraživači na terenu trebaju biti osposobljeni za upućivanje žena koje traže pomoć na dostupne izvore podrške. Ako takvih izvora podrške u mjestu provođenja istraživanja nema, možda će biti potrebno za potrebe studije organizirati kratkoročne mehanizme potpore za žene.
- Istraživači i donatori imaju etičku obvezu osigurati da se njihovi nalazi pravilno tumače i koriste za unapređenje politike i razvoj različitih intervencija.

Osim ovih specifičnih etičkih smjernica koje se odnose na istraživanja nasilja nad ženama, ovo istraživanje vođeno je i općim etičkim smjernicama za sva sociološka empirijska istraživanja. Konkretno, najveća je pozornost povećana etičkim standardima informiranog pristanka, zaštite anonimnosti ispitanica i zaštite povjerljivosti podataka.

Prema Etičkom kodeksu *Američkog sociološkog društva* (1999), etički standardi navode pravila kojih se sociolozi moraju pridržavati prilikom svog profesionalnog rada. Većina tih pravila napisana je općenito da bi se mogla primjenjivati u različitim situacijama, a njihova primjena može zavisiti o kontekstu. U tom su kodeksu navedeni etički standardi opisani na sljedeći način:

- *Informirani pristanak* je temeljni princip znanstvenih istraživanja na ljudima. Sociolozi u svoja istraživanja ne uključuju pojedince ukoliko nisu dobili njihov informirani pristanak. Informirani pristanak podrazumjeva da se ispitanicima prije uključivanja u istraživanje objasni priroda istraživanja, naglasi da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno, objasni da odbijanje sudjelovanja u bilo kojem trenutku ispitivanja neće imati nikakve posljedice, informira o svim faktorima koji mogu utjecati na odluku o sudjelovanju u istraživanju (moguće rizike i beneficije njihovog sudjelovanja), odgovori na sva pitanja koja ispitanik postavi te naglasi da će podaci iz istraživanja biti povjerljivi. Informirani pristanak može se dobiti u obliku verbalnog ili pismenog pristanka, a istraživač mora svaki pristanak zabilježiti i voditi o njima evidenciju. U slučaju upotrebe tehnologije i audio ili video snimanja sudionika istraživanja, istraživači to moraju posebno naglasiti i tražiti dopuštenje od svakog pojedinog ispitanika.
- Zaštita *anonimnosti* obvezuje sociologe da ne otkrivaju povjerljive informacije o sudionicima istraživanja, studentima, klijentima itd. u svojim radovima, predavanjima ili bilo kojem javnom mediju, osim ako nisu dobili dopuštenje onih od kojih su informacije dobivene.
- Etički standard *povjerljivosti* podrazumjeva da sociolozi imaju obvezu osigurati zaštićenost povjerljivih podataka, a svrha povjerljivosti je očuvanje integriteta istraživanja i otvorene komunikacije sa sudionicima istraživanja te zaštita osjetljivih informacija dobivenih istraživanjem, predavanjem, praksom ili uslugama. Prilikom prikupljanja povjerljivih informacija, sociolozi moraju imati na umu dugoročnu upotrebu ovih informacija, uključujući njihovo potencijalno arhiviranje u javnim bazama podataka ili pregledavanje podataka od strane drugih istraživača ili sudionika

istraživanja. O povjerljivim podacima sociolozi diskutiraju samo u prikladne profesionalne ili znanstvene svrhe i to samo s osobama ili institucijama koje su direktno povezane s istraživanjem.

4.5.2. Primjena etičkih standarda

S obzirom da je empirijski dio istraživanja provoden u tri faze, za svaku je fazu traženo i dobiveno zasebno odobrenje Povjerenstva za ocjenu etičnosti istraživanja na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Niže su opisani načini primjene glavnih etičkih standarda po fazama istraživanja.

Prva faza: oblici ekonomskog nasilja nad ženama čiji se partneri liječe od ovisnosti o kockanju (br. odluke 2011-12)

Informirani pristanak

U molbi za sudjelovanje u istraživanju potencijalne kazivačice obaviještene su o temi, ciljevima i svrsi istraživanja kao i o garanciji njihove anonimnosti. Ženama koje su odlučile sudjelovati u istraživanju i kontaktirale voditeljicu projekta u vezi dogovora termina intervjua, u prvom telefonskom razgovoru ili e-mail poruci detaljnije je objašnjen predmet, svrha i ciljevi istraživanja te im je rečeno kako je svrha istraživanja isključivo znanstvena i da se podaci neće koristiti u druge svrhe. Ponovno je naglašeno da im se garantira anonimnost bez obzira na odabrani način provođenja intervjua. Kazivačicama je također objašnjeno da u bilo kojem trenutku mogu odustati od sudjelovanja u istraživanju ili odbiti odgovoriti na bilo koje pitanje bez ikakvih sankcija ili posljedica. Nakon pruženih informacija, informirani pristanak pribavljen je usmenim putem i evidentiran u dnevnik istraživanja uz informaciju o mjestu i vremenu intervjua.

Zaštita anonimnosti sudionica istraživanja

U istraživanju je predviđeno da u slučaju provođenja polustrukturiranog intervjua telefonski, ispitivačica za vrijeme intervjua vodi detaljne bilješke na za to predviđena mjesta u vodiču za intervju i da se tijekom telefonskog razgovora od ispitanica neće tražiti nikakvi identificirajući podaci, ali ukoliko oni budu pruženi – neće biti zabilježeni. No, niti jedna kazivačica nije

odabrala ovakav način intervjuiranja, već su svi intervjui provedeni licem u lice. Kazivačice su bile upitane pristaju li na snimanje razgovora diktafonom. U slučaju spominjanja imena ili drugih identificirajućih podataka, oni su izbrisani iz transkripata prije analize podataka. Transkripte i intervjue radila je voditeljica istraživanja, a uvid u eventualne identificirajuće podatke nije imala niti jedna druga osoba. U citatima prezentiranim u ovom radu sva su osobna imena izmijenjena, a ostali identificirajući podaci (primjerice, imena gradova, ustanova i sl.) su izbrisana.

Zaštita povjerljivosti podataka

Intervjui su bili provođeni na mjestima koje su predložile kazivačice i time se osigurao prostor diskrecije. U slučaju spominjanja imena ili drugih identificirajućih podataka, oni su izbrisani iz transkripata prije analize podataka.

Potencijalna šteta/rizik za sudionice istraživanja

Potencijalni rizik za sudionice istraživanja proizlazio je iz moguće negativne reakcije partnera na njihovo sudjelovanje u istraživanju. Njihovi su partneri bili obaviješteni o temi istraživanja prilikom predaje kuvertiranih molbi za sudjelovanje u istraživanju na sastanku Kluba ovisnika o kocki u psihijatrijskoj bolnici Sveti Ivan te u Klinici za psihijatriju Kliničke bolnice Sestre milosrdnice u Zagrebu. Ipak, da bi se spriječila bilo kakva naknadna negativna reakcija, kazivačice su prilikom prvog kontakta elektroničkom poštom ili telefonom upućene da obavijeste svog partnera o namjeri sudjelovanja u istraživanju i terminu njegovog provođenja. Nije evidentirana niti jedna negativna reakcija partnera.

Druga faza: kvalitativno istraživanje oblika ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama (br. odluke 2012-15)

Informirani pristanak

U molbi za sudjelovanje u istraživanju potencijalne kazivačice obaviještene su o temi, ciljevima i svrsi istraživanja kao i o garanciji njihove anonimnosti. Ženama je objašnjeno da u bilo kojem trenutku mogu odustati od sudjelovanja u istraživanju ili odbiti odgovoriti na bilo koje pitanje bez ikakvih sankcija ili posljedica. Sudionice fokus grupa svoj su informirani pristanak dale pismeno radi projektne evidencije, a od kazivačica u intervjuiima informirani

pristanak pribavljen je usmenim putem i evidentiran u dnevnik istraživanja uz informaciju o mjestu i vremenu intervjuja.

Zaštita anonimnosti sudionica istraživanja

Prije početka svake fokus grupe i intervjuja sudionice su upitane pristaju li na snimanje razgovora diktafonom. Fokus grupe i intervjuje provodile su Ksenija Klasnić, Korana Radman (dipl. etnologinja i sociologinja, tadašnja zaposlenica u udruzi B.a.B.e.) i Senka Sekulić Rebić (dipl. psihologinja, zaposlenica u udruzi B.a.B.e.). U citatima prezentiranim u ovom radu sva su osobna imena izmijenjena, a ostali identificirajući podaci (primjerice, imena gradova, ustanova i sl.) su izbrisana.

Zaštita povjerljivosti podataka

Fokus grupe odvijale su se u prostorijama udruge B.a.B.e., a dubinski intervjui na mjestima koje su predložile sama kazivačice. Time se osigurao prostor diskrecije. U slučaju spominjanja imena ili drugih identificirajućih podataka, oni su izbrisani iz transkripata prije analize podataka. Transkribiranje su provele volonterke udruge B.a.B.e., uz superviziju i garanciju diskrecije i povjerljivosti.

Potencijalna šteta/rizik za sudionice istraživanja

U radu sa ženama među kojima je moguće da će biti i žrtava nasilja uvijek postoji indirektan rizik od negativne reakcije nasilnog partnera, bilo prema ženi, bilo prema istraživačima.

Prethodno je dogovoreno da se, ukoliko se tijekom razgovora (bilo u fokus grupama ili u dubinskim intervjuima) sa ženama iz opće populacije otkrije prisutnost bilo kojeg oblika nasilja, žene trebaju uputiti na besplatnu pravnu/psihološku pomoć ili im se, u krajnjim slučajevima, treba osigurati smještaj u sigurnoj kući. Do ovakvih slučajeva nije došlo. Kod tri žene iz opće populacije s kojima su provedeni dubinski intervjui, a koje su govorile o svojim bivšim partnerima, otkrivena je prisutnost nasilja (u rezultatima označene kao opća populacija, individualni intervjui br. 2, 9 i 10). Jedna je upućena na pravnu pomoć, dok su druge dvije to odbile jer s bivšim partnerima više nisu bile u kontaktu.

Treća faza: kvantitativno istraživanje ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama (br. odluke 2012-19)

Informirani pristanak

Prije ispunjavanja anketnih upitnika žene su bile usmeno informirane o temi i ciljevima istraživanja te kako će rezultati istraživanja biti korišteni isključivo u znanstvene svrhe. Tema istraživanja predstavljena je kao socioekonomski položaj žena s naglaskom na donošenju financijskih odluka i raspolaganju novcem i imovinom između nje i partnera. Također, rečeno im je da nisu obavezne pristati na ispunjavanje upitnika, već je njihovo sudjelovanje u istraživanju u potpunosti dobrovoljno te da ne moraju odgovoriti na ona pitanja na koja ne žele.

Zaštita anonimnosti sudionica istraživanja

Ispitanice su prije ispunjavanja anketnih upitnika bile usmeno informirane o tome da je sudjelovanje u istraživanju u potpunosti anonimno. Njihovi osobni podaci nisu nigdje zabilježeni, niti njihovi odgovori mogu u bilo kojem trenutku biti povezani s njihovim identitetom. Jedini podaci koje su anketarke naknadno unosile u prikupljene upitnike odnosili su se na vrijeme početka anketiranja, naselje, tip i veličinu naselja te regiju. Dodatna mjera za osiguranje anonimnosti bila je samostalno ispunjavanje najosjetljivijeg instrumenta u upitniku koji se odnosio na mjerenje učestalosti iskustava psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja.

Zaštita povjerljivosti podataka

Anketarke su bile instruirane da tijekom ispunjavanja upitnika moraju osigurati potpunu privatnost kako bi se osigurala povjerljivost podataka, što znači da su ispitanice i anketarka morale biti same u prostoriji. U slučaju da se privatnost nije mogla osigurati u domu ispitanice, anketarke su bile instruirane da ženi ponude nastavak anketiranja u vrijeme i na mjestu koje ispitanici najbolje odgovara.

Iz odgovora anketarki (dio upitnika koji su popunjavale anketarke nakon svake provedene ankete) o poteškoćama prilikom osiguravanja privatnosti za vrijeme intervjua saznajemo da je kod 25 anketa (4,2%) netko čuo ili načuo intervju, ali ta osoba nije bila u istoj sobi s ispitanicom i anketarkom te da je u 6 slučajeva (1%) netko prekinuo intervju.

Dodatna mjera zaštite povjerljivosti podataka bilo je korištenje omotnice u koju su ispitanice stavljale samostalno ispunjen instrument o učestalost ostalih oblika nasilja.

Potencijalna šteta/rizik za sudionice istraživanja

Anketiranje su provodile iskusne anketarke prethodno instruirane za rad na projektima vezanim uz nasilje nad ženama pa je na taj način rizik od negativne reakcije partnera prema ispitanici ili anketarki sveden na minimum.

Anketarke su izjavile da im se kod 26 žena (4,3%) činilo se kako nisu voljne pričati o tim stvarima ili su u određenom trenutku zašutjele. Nadalje, 11 žena (1,8%) je počelo plakati tijekom ispunjavanja ankete. Kod jedne žene (0,2%) intervju je morao biti prekinut kako bi ispitanica imala vremena da se smiri, ali se intervju poslije nastavio i doveden je do kraja. Sedam žena (1,2%) neka su pitanja uzrujala ili naljutila, a pet žena (0,8%) se uzrujalo ili naljutilo na osobu koja joj je činila stvari o kojima su postavljana pitanja. Dvije žene (0,3%) su se uzrujale ili naljutile na anketarku, dok je 15 žena (2,5%) pokazivalo ostale emocionalne reakcije tijekom anketiranja. Na pitanja o osjećaju sigurnosti anketarki tijekom provođenja intervjua, gotovo su za sve provedene anekete (99,5%) anketarke rekle kako su se osjećale sigurno. Niti jedna nije odgovorila da je ispitanica ili netko drugi u kućanstvu bio agresivan, ali su za tri ankete (0,5%) anketarke rekle da su se tijekom anketiranja osjećale nesigurno iz nekih drugih razloga.

U skladu sa smjernicama Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2001) koje se odnose na etička i sigurnosna pitanja u istraživanju rodno uvjetovanog nasilja, svim sudionicama istraživanja (ispitanicama i članicama istraživačkog tima) omogućen je pristup besplatnoj pravnoj i psihološkoj pomoći u savjetovalištu udruge B.a.b.e. na koju su anketarke nakon ispunjavanja upitnika mogle uputiti zainteresirane ispitanice, ukoliko su ih one same zamolile za pomoć. Niti jedna žena nije imala takvu molbu.

5. REZULTATI KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj kvalitativnog istraživanja bio je utvrditi indikatore ekonomskog nasilja u svrhu konstrukcije skale za mjerenje iskustava ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama primijenjivih na opću populaciju žena koje žive (ili su živjele) sa svojim intimnim partnerima.

Ostali ciljevi bili su proširiti znanja o različitim oblicima, obrascima, uzrocima i posljedicama ekonomskog nasilja, potom istražiti međusobnu povezanost svih oblika nasilja nad ženama u intimnim vezama s posebnim naglaskom na ekonomsko nasilje te utvrditi faktore s četiri razine socijalno-ekološkog modela povezane s ekonomskim nasiljem.

U skladu s glavnim istraživačkim ciljem, rezultate u ovom dijelu rada prezentiramo na način da prikazujemo glavne utvrđene teme i njihove kodove te citate žena koji pojedinu temu ili kod najbolje ilustriraju. Citati se odnose na cijelo kvalitativno istraživanje, odnosno obuhvaćaju intervju sa ženama kockara, intervju sa ženama žrtvama nasilja i ženama iz opće populacije u intimnim vezama, kao i fokus grupe sa ženama žrtvama nasilja i ženama iz opće populacije.

S obzirom na bitan kriterij primjenjivosti pojedinih oblika ekonomskog nasilja na žene u općoj populaciji, analiza podataka dobivenih kvalitativnim istraživanjem pokazala je da možemo govoriti o četiri glavne skupine oblika ekonomskog nasilja:

1. opći oblici ekonomskog nasilja koje potencijalno mogu doživjeti sve žene koje žive sa svojim partnerima,
2. oblici ekonomskog nasilja koje mogu doživjeti samo zaposlene žene,
3. oblici ekonomskog nasilja vezani za djecu koje mogu doživjeti samo žene koje zajedno s partnerom uzdržavaju djecu,
4. oblici ekonomskog nasilja do kojih može doći samo nakon prekida intimne veze.

U skupini *općih oblika ekonomskog nasilja* analizom je utvrđeno ukupno 18 kodova koji su razvrstani u 4 glavne teme:

1. Kontrola trošenja
 - kontrola ženinog bankovnog računa, trošenja novca i provjere na što žena troši vlastiti novac

- davanje džeparca
- žena mora skrivati da je nešto kupila ili lagati o cijeni nečega što je kupila

2. Raspolaganje novcem i imovinom

- potrošio njezin ili zajednički novac bez njezinog znanja ili dopuštenja
- uzimanje novca, dizanje kredita za kockanje i klađenje
- žena mora skrivati novac da bi imala za osnovne životne potrebe
- žena nema za osnovne životne i svoje osobne potrebe
- njezino nasljedstvo tražio za sebe
- onemogućavanje raspolaganja imovinom
- potpuna financijska ovisnost žene o partneru
- uništavanje imovine

3. Ekonomsko iskorištavanje

- žena plaća sve u kućanstvu
- iskorištavanje ženinih prijateljica i obitelji, ona vraćala njegove dugove
- plaćanje njegovih dugova
- otplaćivanje kredita
- onemogućavanje školovanja i zaposlenja, rad za njega bez naknade

4. Donošenje financijskih odluka

- njegove potrebe na prvom mjestu
- troškovi zdravstvenih usluga

U skupini *oblika ekonomskog nasilja vezanih za ženino zaposlenje* utvrđeno je pet kodova koji se svi odnose na jednu glavnu temu, a to je onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena. Kodovi su sljedeći:

- uzrokovao probleme na poslu
- uzimao njezinu plaću
- optužbe zbog raspolaganja vlastitom plaćom
- prigovori zbog zaposlenja
- onemogućavao da se zaposli

U skupini *oblika ekonomskog nasilja vezanih za djecu* utvrđena su dva koda:

- Odbijanje davanja novca za potrebe djeteta
- Trošenje novca namijenjenog za dijete

U skupini *oblika ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze* utvrđeno je pet kodova:

- Neplaćanje alimentacije
- Odbijanje pomaganja oko brige za dijete
- Izbacivanje iz stana
- Odlazak bez ičega
- Zabrana korištenja vlastite ili zajedničke imovine

Osim navedenih kodova i iz njih formuliranih čestica za skale iskustava ekonomskog nasilja, rezultati kvalitativnog istraživanja poslužili su nam i za utvrđivanje varijable koja najbolje opisuje ekonomski nasilnu vezu, a koja će kasnije služiti za ispitivanje valjanosti konstruiranih skala iskustava ekonomskog nasilja. Riječ je o kodu pod nazivom „*Njen novac je zajednički, a njegov je samo njegov*“ iz kojeg je formulirana čestica „*Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.*“ Ova čestica najbolje sažima i opisuje iskustva većine žena žrtava ekonomskog nasilja. Niže prikazujemo citate žena koji ilustriraju ovaj kod.

*„Ja sam se mogla osloniti samo na svoje prihode. Jer moji prihodi su bili naši prihodi, oboje smo bili zaposleni, a njegovi prihodi su bili samo njegovi prihodi. **Kako je to bilo iskomunicirano, jeste li pokušali nešto po tom pitanju?** Ja sam do kraja pokušavala, jer me financijski iskorištavao do samog kraja. (...) **Koji su bili njegovi razlozi, je li vam rekao zašto ne želi financijski sudjelovati u vašem kućanstvu?** Ne, nije rekao. **Kuća, dijete... Jeste li uzdržavali i njega?** Pa ispada da jesam. Ima godina... Režijske troškove sam snosila uvijek ja, i brigu o hrani, djetetu, potpuno, ništa što se tiče djeteta, kupio bi čokoladu, kekse i tako ponešto. Što on želi jesti, ali... ponešto bi dao za hranu pa bi mi onda uzeo više neg' što bi mi dao i to... od lijekova...“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 5]

„...on je na to (zajednički štedni račun) gledao kao da je to njegov novac, iako smo zajedno išli na ljetovanje i zajedno boravili u istom prostoru, zajedno jeli... Da, i ja sam tamo financirala i hranu, i benzin, i ono, sve.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 7]

*„**Znači, on je imao pristup vašim financijama?** Da, jer smo mi to totalno imali sve zajedno, mi nismo nikad imali ono: 'Moja plaća, tvoja plaća'. U principu, ja njegovu (plaću) nikad nisam vidjela jer on je radio kod nekakvog privatnika, pa malo na ruke, malo na ovo, na ono... On je to kao vrtio, nešto zaradio i dodatno pa sad zamijenio neke eure... uvijek je meni uredno ostavljao, a ja sam mu sve prepustila jer sam mu vjerovala... **Znači on je imao pristup vašim novcima, a vi njegovima niste?** Da, ja njegovom nisam imala pristup i uvijek je bilo: 'Joj idemo sad kupit, al joj sad nemam, al sutra ću dobit...' Ja to sve, ajde, ne mora bit idealan... daš mu malo kredita emotivnog, kao super je s djecom, pa neću mu sad bit na kičmi, dok ja imam za sve, režije su poplaćane...“*

[žena kockara, individualni intervju br. 6]

„Kad sam ja počela radit, isto je kao pokušao da bi bilo njegovo njegovo, a moje zajedničko.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 1, NR]

„Ne, zajednički je sve bilo, ali njegova plaća je njegova plaća, a moja plaća je bila naša plaća.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 1, NS]

U daljnjem tekstu za svaku skupinu oblika ekonomskog nasilja prikazujemo glavne teme, njihove kodove, ilustrativne citate žena i indikatore (čestice) za skalu iskustava ekonomskog nasilja formulirane na temelju utvrđenih ekonomski nasilnih ponašanja.

5.1. Opći oblici ekonomskog nasilja

Utvrđena su dva najčešća obrasca ponašanja koja su po prirodi suprotna, ali zapravo oba predstavljaju oblike ekonomskog nasilja. Prvi je onaj u kojem je riječ o potpunoj financijskoj i ekonomskoj ovisnosti žrtve o nasilniku. Žene u ovakvim vezama, osim što trpe fizičko, psihičko, a neke i seksualno nasilje, nemaju pristup financijskim sredstvima, isključene su iz donošenja odluka, nemaju uvid u obiteljske financije, a njihov partner u potpunosti kontrolira obiteljske financije i imovinu (on je taj koji plaća račune i hranu, nerijetko ženi daje džeparac, a ona mu mora pravdati svaki trošak). Riječ je najčešće o nezaposlenim ženama, ali ne uvijek. Drugi obrazac je onaj u kojem žena u potpunosti sama uzdržava kućanstvo. Sav financijski teret je na ženi, partner je često nezaposlen, ali ne uvijek, ništa ne pridonosi u kućanstvo, žena ponekad otplaćuje njegove dugove i kredite, briga za djecu i obitelj je u potpunosti na njoj, ali za potrebe nasilnog partnera (a najčešće je riječ o cigaretama i alkoholu) novca se uvijek mora naći pa makar na račun toga da obitelj zbog toga nema za hranu ili režije.

TEMA 1: KONTROLA TROŠENJA

Kontrola ženinog bankovnog računa, trošenja novca i provjere na što žena troši vlastiti novac

„Nisam smjela izaći van iz kuće, dvoje djece male, bez posla. Određivao mi je, otiš'o je na put, sto kuna, nisam imala ni za pelene ni za hranu za djecu. Moj račun je naravno bio pod njegovim nadzorom, moje kartice i sve je moje bilo, iako smo počeli kao podstanari, dva smo stana sa dvoje male bebe promijenili, došli do svog vlastitog stana, ja sam bila žena koja nije išla na frizure ni na kavu nikada niti se družila da ne bi slučajno koju kunu potrošila jer se to izuzetno sve čuvalo.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K7]

*„Moja kartica recimo od tekućeg računa stoji non stop kraj računala, i čitač i PIN zna, sve vidi. **Je l' ju koristi ikad?** Pa pogleda si sigurno. Ja sam to ostavila. Meni to ne treba. (...) On na mojem računu je imao punomoć od samog početka, a ja na njegovom ne. (...) I on je imao punomoć na mom računu zato što je onda dobio moje čekove, 10 komada, i mog'o mi je dignut di god je htio... (...) Poslije kad sam ja htjela punomoć onda mi on nije dao, naravno. Da, ustvari i ne znam dal' sam tražila i kak je to bilo, al' nikad nisam imala uvid i on svoje liste od plaće nikad ne nosi doma.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

*„(...) mi smo se financirali isključivo iz mojih prihoda, s pomoću mojih roditelja, i tako dalje... A šta se tiče tih financijskih sredstava, on se koristio isključivo s njima, znači, on ih je kontrolirao i on ih je raspoređivao kako je on smatrao da bi trebalo. **I tvoje?** Tako je. **I tvoju plaću?** Tako je. Zato što smo imali, znači, jedan račun.“*

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

*„**A one sitnice koje žene sebi kupuju, kozmetika...** O, to je prigovarao svaku sitnicu koju bi kupila sebi ili djetetu, bez obzira što sam ja kupovala svojim novcem.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 5]

„... on je imao pristup na moj (bankovni račun), i preko interneta i tako dalje, što se poslije ispostavilo da je on počeo, kak nije imao posla, počeo radit analize troškova. I onda me tako počeo maltretirati da su meni naglo porasli troškovi u drugoj polovici 2005., da kakvi su to troškovi...”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„svaki put, kad je on meni dao kunu za nešto, svaki put je bilo: 'Gdje si potrošila?' Svaki put je bila neka panika, neka psiha...”

[opća populacija, individualni intervju br. 9]

„A jel' te kontrolirao na što trošiš novce...? Pa, znao je na što trošim kad mi je ostavljao novce. Nisam ja ni imala kod sebe, tipa, 500 kuna, pa bih ja sad to mogla potrošiti. **A jesi imala pristup tom računu?** Imala sam karticu, ali nikad je nisam, znači, koristila za ništa, osim kad bih kupila, ono, djetetu bodić, pa bih provukla karticu, pa je on vidio na izlistanju gdje je to otišlo...”

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

„Međutim on je mene počeo napadati da ja kradem novce od svoje plaće. Da ja dajem svojim, da ja dajem svojoj rodbini, da ja to negdje sa strane stavljam, da ja na gluposti trošim novce.”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„I onda me tako počeo maltretirati da su meni naglo porasli troškovi u drugoj polovici 2005., da kakvi su to troškovi, reko 7 i pol tisuća kuna mjesečno mi je bila rata kredita. Onda bi zašutio, ne bi ništa reko na to! Onda bi opet za tri dana počeo urlat na mene i tako (...)”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.
- Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.
- Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.
- Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.

Davanje džeparca

„Znači vi nikada niste zarađivali ništa od kad ste u ovom braku? Ništa. **Kako ste onda raspolagali, je li vam on davao novac?** Smiješno možda će stvarno to bit vama, al' evo najiskreno da kažem, ja nit' sam gledala njegovu plaću, nit' sam znala njegov pin, ništa šta se radi, kad plaćaju režije, kak šparaju nove, stavljaju sa strane, to ništa nisam upućena stvarno. Samo jedino što sam dobivala novce i to sam morala četiri dana pušit jednu kutiju cigari da dobijem 15 kuna za drugu kutiju cigara, najiskreno rečeno, stvarno ne lažem. **A kako je išlo s odjećom za vas, sa ulošcima...?** To mi je normalno davao, to ne mogu reć. **To je on kupovao?** Da, kad smo išli u trgovinu ili kad sam trebala si po novce dobivala sam za ulošci i to šta treba. Šta se tiče odjeće, dobivala sam isto, al' ne sad recimo ono, nikad nisam dobila parfem od sto kuna.”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 4]

„ono šta se osnovno trebalo, jesti, kruh, svakodnevno, to sam ja odlazila u nabavu, znači da bi on meni ostavio 20 kuna u kuhinji, na šanku, 20, 30 kuna, koliko bi mi trebalo... On je tebi ostavljao s tog zajedničkog računa...? Da, izvadilo bi čovjek iz novčanika to...“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

„...ja bi trebala uvijek moljati 'treba mi 20, treba mi 30 kuna'.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 1, NR]

„Ja sam u biti njega morala moliti praktično za svoj novac, tražiti i tak dalje, i sve opravdavati do kune (...) zadnje je bilo tol'ko ponižavajuće, ono, ak ne daš p...e nema kutije cigara. (...) ali mi zajedno radimo, zarađujemo taj novac, a on bude meni kupio cigarete ak ja njemu dam onu stvar.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K5]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.
- Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. „džeparac“).

Žena mora skrivati da je nešto kupila ili lagati o cijeni

*„Smanjim cijenu pa i sakrijem. (kad nešto kupi) **Zašto?** Zato što mene grize savjest što potrošim na to, umjesto da novac stavim sa strane da vraćamo dug. (...) Grize me savjest, recimo odem i kupim si cipele, a trebala sam njegovoj sestri ovaj mjesec vratiti pa nisam. A onda si opet mislim: 'Pa dobro, nisam ja to napravila'“ (dug koji otplaćuje)*

[žena kockara, individualni intervju br. 3]

Na temelju ovog ženskog iskustva formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.
- Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.

TEMA 2: RASPOLAGANJE NOVCEM I IMOVINOM

Potrošio njezin ili zajednički novac bez njezinog znanja ili dopuštenja

„Njegov otac nam je dao 12.000 maraka kao svadbeni poklon (...). Ja sam mislila, znači, da mi cijelo vrijeme imamo te novce na računu, i to se ne dira. Tih 12.000 maraka. Na kraju je on to sve potrošio. Kad je on to meni rek'o, ja sam onda bila trudna, bila sam negdje u šestom mjesecu trudnoće, ja sam mislila da mene ne'ko dere iznutra. Ne zbog novaca, nego zato što me izigr'o. Ono, imala sam osjećaj da ću eksplodirati na sve moguće

strane. On je plakao, nema ono, ispričav'o... ja sam, ne mogu reć' da sam ja njemu... pa jesam i prešla sam preko toga, to su samo novci, ajd, ono... I nekako sama sebi ja nisam htjela priznavat da on fakat se drogira. (...) on je mene uvjerav'o da smo mi to zajedno potrošili.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„... on si je Dinersicu napravil, ne? On je meni rek'o: 'Pa to će ti super bit, moći ćemo na rate.', reko: dobro, super. Ja sam tak' bedasta u biti bila, jer nisam nikad mislila da te ne'ko znaš zbog novaca treba sisat, ono, konstantno. Mislim, kako ne'ko može to napraviti da je dužan 25.000 kuna radi provoda i radi šmrkanja i ne znam radi čega, to meni ni dan danas ne ide u glavu. I onda je on digo tu Dinersicu (...), ja sam znala i do dućana otić na to, i tak, super, ono, između plaće. Dok nije došao račun. Op, on je dignuo na bankomatu, koliko se moglo dić', znači, love.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Bio je jedan štedni račun kojeg smo, odnosno ja sam imala svoj štedni devizni račun na kojeg smo položili nakon našeg vjenčanja dio novaca sa svadbe i dio moje ušteđevine još prije Švicarske i dio troškova ajmo reći, koji su bili od svatova, jer ja sam dosta novaca prije svadbe dala od svoje plaće i on je reko da ćemo kao aj, staviti na taj račun pa će to bit naš zajednički račun i on je bio na to opunomoćen (...) dakle, još za vrijeme boravka u rodilištu on je podigao taj novac, a ostavio je samo 1 euro jer je morao, da se ne zatvori račun, to nije mogao bez zatvorit ga. To je bilo oko 4 i po- 5 tisuća eura, i nikad ga nije vratio. Odnio ga je sa sobom. (...) nikad se nisam našla shvaćeno kao žena koja treba ljubav, podršku, muža, partnera, bilo koga u tom momentu... nego ostaje još i bez novaca i još što je dijete dobilo na dar nešto novaca pod glavu ono, u tih prvih par dana... i to je uzeo i... novčanik koji je ostao, moj, u kojem je bilo 1.800 kuna kad sam otišla u rodilište... i to je potrošio. Sve je, što je mogao, uzeo, gdje god je stigao novce i otišao. (...) ja sad to doživljam da je on kol'ko god je mogao potegnuo to s mog računa, a sebi je stavio zalihe za svoju budućnost.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 7]

„Uglavnom, mi smo ti dobili lov (pokloni za vjenčanje) i njegova ti je mama uzela torbicu u kojoj su bile sve te koverte i išla prebrojavat' i zapisivat' u bilježnicu i zapisivat' tko je koliko dao. E sad, pitaj boga ti jesam ja vidjela sav novac ili nisam... I sad je meni rečeno da mi imamo, kao, 50.000 kuna, znaš. Mi ti za mjesec i pol dana nisamo imali niti kune. Gdje je to otišlo, ne znam! Nemam pojma. (...) To je nevjerovatno.“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

„On je mnogo više uzimao s tog zajedničkog računa, a ja sam značajno više na njega uplaćivala. (...) On je sustavno trošio moje novce. On je ustvari potrošio našu ušteđevinu i još nadodao dugova koje još uvijek vraćamo.“

[žena kockara, individualni intervju br. 5]

„Na koji način ste vi oštećeni njegovim kockanjem? Kako god hoćete pogledat... emocionalno – to je udarac od kojeg se teško oporavlja. (...) A financijski sam oštećena strašno. Zato što je on ustvari prokockao sve što sam ja zaradila u 14 godina privatnog rada. Znači sva ušteđevina, sva lova koja je bila zarađena, a zarađivalo se puno, je nestala. Znači, tog više nema.“

[žena kockara, individualni intervju br. 5]

„Ispraznio je moj Master u Zagrebačkoj banci. Ja sam imala u njega tisućljetno povjerenje... (...) Trošio je 2.000 do 3.000 mjesečno, a ja imam plaću 3.800 mjesečno.“

[žena kockara, individualni intervju br. 6]

„Sad je prod'o auto koji smo zajedno kupili i kunu jednu nisam vidila. Nit' me je pitao da prodaje da čuje moje mišljenje, ništa, samo sam kad je sve obavio čula da je prod'o auto, pitam ga: 'A pare?', a on, kao, šta mene briga za pare, kao to je njegov auto jer je na njegovom imenu.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 3, K7]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.
- Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.
- Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.
- Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.
- Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.

Uzimanje novca, dizanje kredita za kockanje i klađenje

*„Inače je tu bila kocka, kladionica tipa deset, dvadeset hiljada kuna ostavit bez pol' frke. Dizat kredite, on se zadužio za kladionicu. (...) Ja za taj kredit nisam ni znala dok nismo bili, ono, sjedili smo kod njegovog poslodavca, i on tako izleti je l', sa jednom rečenicom, ono otprilike i kao ja stanem: kakav kredit? Ti imaš kredit? Pa ne, ovaj me ubija pogledom šta je uopće izletio. Pa ne, pa znaš, pa za kladionicu, e, a meni kosa ovako, pa čekaj. **Koliko je bio velik taj kredit?** Ne znam, nikad mi nije htio reć' ni kol'ko ni šta, diz'o je kredite, ono, vrać'o to, prebij'o, bio jamac, ne znam šta sve ne, uglavnom, ono... Da je bar bilo nešt' od toga, mislim da je on bar otiš'o kupit sebi ili ne znam nekome nešto – ne. Sve na kladionicu. **Kako je on otplaćivao te kredite?** (...) dok smo živjeli skupa, onda ti je on im'o plaću i ta plaća bi bila njegova. A stara (majka od kazivačive), odnosno od stare plaća, jer ja nisam radila, to bi opet bilo jedan dio njegov (...) meni bi mama dala novce, to uopće nije problem, ali, znaš ono, do neke granice.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

Žena govori kako je štedila na sebi da bi stvorila neku ušteđevinu: „Da bi kao nešto se sačuvalo, a na kraju kroz godine, vidim ja da nema ništa, a ja sebe trošim na sve to. Osjećala sam da sam sve to napravila uzalud. To mi je bilo najgore. Što je sve to bilo uzalud. Mogla sam ja uz to isto tako lijepo trošiti i onda bi on imao manje za kockanje. Nije dolazilo do ušteđevine, nije moglo doći do ušteđevine zato što je on to prije potrošio.“

[žena kockara, individualni intervju br. 1]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Uzimao Vaš ili zajednički novac da bi se kladio ili kockao.

Žena mora skrivati novac da bi imala za osnovne životne potrebe

„Nama se znalo dešavat da nemamo deset kuna u kući. Uvijek sam išla s tim ti moraš doma nešto imat, ti imaš dijete, ne daj bože da se nešto desi. Ti moraš kod sebe nešto imat. Ja sam njemu lagala, da nemam novce, ja sam uvijek imala u pričuvi nešto, jer on ak' je znao da ima, to se odma' moralo trošit. Odma', nema. Na gluposti. On kad bi nešto dobio, on bi odma' otiš'o i trošio, nema čuvanja. Nije to bila neka vel'ka svota, al obavezno sam skrivala lovu. To kad me par put opelješio, on je mene par put opljačk'o, doslovce me opljačk'o. Ja sam skrivala novce. Posvuda, da on ne zna di su. On je bio u stanju preroštat stan i tražit ako zna da ima. Masu puta kad bi meni njegova mama nešto dala, ja mu nisam govorila jer on zna onda da ja imam.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Ja sam morala skrivati novac jer mi se događalo u više navrata da mi je uzeo veće količine novca. Samo ga je uzeo i nije čak ni htio priznati da ga je uzeo. **Lagao bi vam? Da.**“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 5]

„Mama mi je znala reć', sine, kaže, nemoj mu reć' kol'ko sam ti novaca poslala. A ja mu dam sve, dječji doplatak i sve, evo ti. Kako bih rekla, ta neka nenormalnost se meni pretvorila u normalno.“

[opća populacija, individualni intervju br. 9]

„I to je recimo novac koji ja ne diram i ne pada mi na pamet da taknem taj novac. To je na jednom računu, maknuto sa strane. **I suprug ne zna da taj račun postoji?** Da, ne zna jer kad sam ostala bez posla kad sam mu morala reć' sve, bilo je prvo pitanje novaca, ja sam imala nešto oročene štednje, devizne, nešto kunske i tako, prvo je počistio račun. Naglo je bila tisuću i jedna obaveza koju je on morao platiti. Tako da je on podigao novac i rekao da će mi vratiti u roku mjesec dana, od toga je prošlo četiri godine. Još uvijek nije vratio.“

[opća populacija, fokus grupa br. 4, K9]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.
- Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.
- Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.

Žena nema za osnovne životne i svoje osobne potrebe

„Često puta sam bila gladna, jel mi vjerujete da sam na kontejneru, u (ime grada izbrisano) znaju ostavit kruh da ne bacaju, ja sam s kontejnera po noći skupljala kruh da donesem djeci jest.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 3]

„Čega se sve Vaša obitelj morala odreći zbog posljedica kockanja? Pa svega što nije hrana. I hrane čak. Svega što nije puko preživljavanje i da nismo goli i bos. Ostalo svega.“

[žena kockara, individualni intervju br. 1]

„Jeste Vi imali za sebe, za neke osnovne stvari? Ma kakvi. Ništa. Ja bih znala dobit', ono, od svojih roditelja za rođendan sam znala dobit' novac i ono što bih prvo otišla kupit', otišla bih kupit' djeci odjeću, nikad ja za sebe nisam ništa uzela, ni sebi priuštila. Više sam se osjećala kao robot, a ne kao žena, dugi niz godina.“

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

Žena priča o svojoj prijateljici: „ona jednostavno nije imala novaca za uloške, a on joj nije htio dati, da nije imala, po čitave dane je radila, zbilja, ono, od 9 do 9 navečer, na terenu, da nije imala, ono, za kiflu kupit' jer je sve dobivala od njega...“

[opća populacija, individualni intervju br. 13]

„Čega ste ste morali odreći radi posljedica njegovog kockanja? Morala sam se odreći godišnjih odmora, bilo kakve neplanirane kupovine, znači koji put nemam ni za osobnu higijenu... znači svega, svega mimo golog preživljavanja, apsolutno svega...”

[žena kockara, individualni intervju br. 6]

„Sad dolazi zima, mi se grijemo na drva, treba kupit drva... i uvijek je to neko navlačenje, pretakanje iz šupljeg u prazno, kartica, tekući, ovo, ono... Tako da mi to sad već malo postaje naporno...”

[žena kockara, individualni intervju br. 3]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).

Njezino nasljedstvo tražio za sebe

„Kad je stari (otac od kazivačice) umro, ostale su nekakve dionice. I to je on htio za sebe. Uglavnom, da ja to prepisem na njega, ja sam rekla: 'Ne dolazi u obzir, da u krajnjoj liniji da mi uopće ne trebaju, to ide Viki za školovanje, ako nikako drugačije to ide njoj za školovanje.' I tu je bilo... uf... Tu je poludio, da kako, da šta, on je glava obitelji, muško u kuću, zna se ko nosi hlače, vamo, tamo...”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 3]

Na temelju ovog ženskog iskustva formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepisete na njegovo ime.

Onemogućavanje raspolaganja imovinom

„Ured je im'o gore. Preselio je gore bez mog znanja i sjedište firme.” (u njezinu kuću)

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 3]

„Nije mi htio davat auto, molila sam ga, oduzeo mi je 1.2. ključeve i prometnu da ne mogu koristiti taj zajednički auto, a ja sam tada uzela knjižicu vozila. I spremila kod tate. Mislím i to je moj auto ko i njegov sam što ga ja nisam mogla koristit al sam ga molila da mi treba za jedan intervju za poso auto, van Zagreba u drugom gradu (...) I onda je on meni odgovorio mailom da on meni ne da auto da ja vozim, da bi ga ja i moj mafijaški brat, moj brat je profesor u osnovnoj školi, mislim, normalni čovjek, prodali mafijašima.”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 3]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolazete vlastitom imovinom.

Potpuna financijska ovisnost o partneru

„... pošto me doveo u situaciju da sam financijski apsolutno bila ovisna o njemu, da ništa nisam imala, nit posla, nit, bila sam na porodišnom onom trogodišnjem, ništa. Ja nisam imala doslovno ništa. Imala sam traperice na sebi, majicu, ja sam samoj sebi rekla: dosta mi je. Onda je uzeo djecu, nisam čak ni djecu mi nije htio dati. Oni su plakali, možete si misliti kakav je to čovjek koji nema osjećaja za dijete od tri godine koje se do tada ni jedan jedini dan nije odvojilo od svoje mame.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

„Uvijek sam bila ovisna o njemu, nikad nisam radila, jer sam imala djecu i kuću i sve, on je bio u vojsci. I nikad nisam upravljala novcem ni ničim, nisam imala pravo ni pristup novcu ni prijateljima, rodbini svojoj (...).“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 3, K3]

„Kolko ste se često svađali oko novaca? Pa dosta često zato što je on dobro zarađivao i novac je davao i svojoj mami i svom nećaku, a svom vlastitom djetetu i meni, u kuću, nije htio davat.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 5]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisni o njemu.

Uništavanje imovine

„(...) i vidjela sam da namještaj koji je moj, moj iz stana, da je počeo na lođu iznositi. Onda sam u 6. mjesecu našla kako je sav namještaj iz mog stana kojeg ima puno tamo, jel, i to je fini namještaj stvarno jer sam ja to na rate kupovala, ono, vam je bacio van na travu. Sa lođe i tako. Moje stvari i tako.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„Zatražila sam CD od moje sestre od svadbe, koji su iz inata sve ogrebali, sve ovako s rukom, sve se to vidi.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 4]

Žena govori o bivšem partneru i njegovoj drugoj ženi, nekon odlaska od partnera: *„Sve su mi zraubali i uništili, i ne daju mi moje privatne stvari.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

“Koji je efekt ako ja prigovaram, on razbije dvije čaše koje će se ionako morati kupiti i to od mojih novaca?“

[opća populacija, fokus grupa br. 5, K6]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Namjerno uništavao Vaše osobne stvari ili imovinu.
- Namjerno uništavao zajedničku imovinu.

TEMA 3: EKONOMSKO ISKORIŠTAVANJE

Žena plaća sve u kućanstvu

„Onda što se tiče telefona. On nam je sve linije promijenio, on ne plaća. On sam' naruči drugu liniju. Kakvo plaćanje... Dok mu prve dve, tri možda platim, to sam ja rekla da ja to plaćat neću. To je zbog djece, da imaju crtiće i to, ne. Internet. Zbog djece.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„... on mi je praktički financijski bio samo opterećenje cijelo to vrijeme. I financijsko opterećenje i psihičko opterećenje, i ak' očete i fizičko. Samo opterećenje, ništa lijepo, nažalost. (...) Ja sam plaćala kompletno sve režije. Sve što se ticalo nekog ulaganja, plaćanja za zgradu, sve ja.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 5]

„(...) ja sam užasno puno zarađivala. Dakle on je doselio u moj stan, od roditelja, imao je skoro 36 godina kad je doselio, dakle nije imao ništa. (...) I u principu je varijanta da sam ja sve financirala. Ništa, ni'ko nije oskudijevao, moglo se sve nabaviti (...) Ja sam bila ta koja je plaćala ženu koja je čistila kuću... ma sve, režije. Prve režije, dakle bili smo u braku od desetog mjeseca 2000., prve režije je platio u 12. mjesecu 2009. Prvi put, i tada je kaos nastao doma. Da ja njega pljačkam.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

*„Kako ste se tad financijski brinuli za obitelj? To je sve isključivo od moje plaće, pa odeš u minus, pa onda vidiš da ti još treba, a da je minus do plafona, pa onda tražiš, pa sad bi trebalo... **Kad bi se on vratio, bi li počeo doprinositi financijski?** Ne. Donio bi nešto što je on mislio da treba. (...) Znači 10 godina smo mi, praktički sam ja svojom plaćom financirala režije, ne, da i režije sam plaćala, ali i dječje potrebe. Sve...“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

„Porodiljski sam dobivala i uglavnom sam trošila na račune, on u životu nije jedan račun za struju, vodu, plin platio, ništa, i ovoga to je bila kao moja briga.“

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

*„Što je sa zajedničkim troškovima, hrana, režije....? Pa, sve to u principu plaćam ja, on kad dobije novac uletava s nekim plaćanjima, ali to je vrlo neredovito i sporadično... (...) **Da li on možda kocka, kladi se...?** Da. On ima taj problem. **Da li za to koristi Vaš novac ili...?** Ne, ne, koristi svoj novac ili se zadužuje. Ali, on to prikriva preda mnom, tako da ja o tome neću puno diskutirati, ne ulazim u to... (...) **Jel' to utječe na Vašu financijsku situaciju?** Pa, utječe, jako utječe jer on bi mogao, i to što privredi, mogao bi dati u zajednički život, a ne daje. Dakle, mogao bi puno toga doprinijeti, što ne doprinosi.“*

[opća populacija, individualni intervju br. 4]

„Nikad nije plaćao. Nikad nije plaćao niti jednu jedinu režiju.“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

„Sve troškove hrane, stanovanja, s obzirom da živimo u mojoj kući, pa tako i režija, podnosila sam isključivo ja. Njegova plaća je uvijek bila tajna, mislim nikad mi nije rek'o koliko ima, nit' sam ja nešto inzistirala previše na tome. Ja idem onako linijom manjeg otpora...“

[opća populacija, fokus grupa br. 4, K6]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.

Iskorištavanje ženinih prijateljica i obitelji, ona vraćala njegove dugove

„Mislim, puno sam ja toga i njegova mama naposuđivala love i love, za odvjetnika da ga izvuče od tog sranja, znači negde u Zagreb smo dali nekih 13.000 kuna, sam ja uspjela isposuđivat od svojih prijateljica, ne? I ono, on je rekel budemo svaki mjesec vraćali, nikom' nije mislio vraćat', nije uopće mislio. I onda sam ja polako s plaće to vraćala. Gle, meni su to ljudi važni s kojima se ja ne znam pet dana, nego se znam ono, od djetinjstva s ljudima, ja se zbog 1.000 kuna s nekim posvađat neću, ljudi rade, svi rade i svi zarađuju. Onda se vrlo zakeljio na tu jednu moju prijateljicu kad je vidio da ona lako će isto pomoć, onda je dobio ideju otvorit svoj biznis.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Jeste li posuđivali novac od nekoga? Svašta je bilo, znala sam... svakak', evo, i sad sam dužna jednoj prijateljici, ali nije prijateljica, ona je, zapravo... kamatarila me je — što u robi, što u novcu, što u uslugama, što u ne znam čemu, ona je mene isto iskorištavala. I ti si zapravo rob. Ja sam rob sviju, i njegov i taj.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

„... onda je u međuvremenu, dok nije imao auto iz te firme, i to je vozio auto od mojih roditelja cijelo vrijeme, s time da bi odveo dole auto i dao mom bratu da zamijeni gume, zimske, ljetne kupi, da registrira auto i to, i onda bi ga vratio gore i vozio se dalje, što on naravno negira.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„I još je on iš'o kod mog tate ujutro lijepo nakon što me odveo na posao jer su mi ovi oduzeli službeni auto, on je iš'o kod mog tate, uzeo te novce, prebacio sve skupio to na svoj tekući (...) Poslije sam shvatila da je on radio pripreme. Da me ekonomski uništava.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„Neke sam godine čak i izbrisala iz sjećanja jer su bile preružne (...) pošto je moj brat meni ostavio, kad je dijete bilo bolesno, on je meni ostavio svoju štednu knjižicu, deviznu. **Znači Vaš brat, a ne suprug, Vam je ostavio ako zatreba? Moj brat, moj brat. (...) Ako sam dobro pohvatala, Vi ste na suprugovu sugestiju i podigli sa bratove knjižice...?** Da, s punim povjerenjem, on će dignut kasu i on će, ovaj, to ćemo bratu vratit. Sve izgleda lijepo, zašto ne. Imam puno... mogu radit šta hoću s tom knjižicom. Kad je trebalo vratit, pitam ga: 'Jesi digao kasu?' za nekih 2 tjedna, 3 - nije. 'Kad ćemo to Branku vratit?' 'Ja nisam ništa ni posudio...' (...) **Kako se riješili situaciju?** Išla sam u banku i digla sam kredit da bratu vratim. **Znači za obiteljski automobil koji ste kupili na suprugovu sugestiju i glasio je na njega...** Nije to sve, bilo je još puno takvih situacija.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

„Kada se previše zaglibio u dugove, onda je otišao recimo kod moje mame i tražio da posudi novac što ja uopće nisam znala. (...) Nikad nije ništa vraćao što je posuđivao. Sve sam ja vraćala.“

[žena kockara, individualni intervju br. 1]

„Kad je on počeo vršit' pritisak da moji roditelji, ovoga, daju dio novaca da mi renoviramo krov. **Kako je on to argumentirao, zašto bi sad vaši roditelji trebali...?** Da je to u redu, da kaj bi ja sad htjela, da valjda tak moraju sve Hrvatice, da moraju svoju imovinu ulagati u muževu imovinu.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.
- Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.

Plaćanje njegovih dugova

„(...) onda je i njemu isto ostao dužan 6.000 kuna, što sam ja isto digla onaj revolving da bi to vratila. To mi je isto Bernard rekao da bu mi vratil, moj muž meni, što mi nikada nije naravno vratio. Ja sam se već počela oprastat' s tim' kaj on meni govori. Ja sam bila idiot koji je vraćala, ne? I to se tak stalno vrtilo u krug.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Ja sam rekla: 'Gle tu si tri i pol hiljade eura dužan gore, idemo, dižem lovu, idemo to zatvorit, zatvori račun, idemo sve zaustaviti, namiriti tako da ti više..., jel ti stalno ide u minus još veći.' I tih 50.000 kuna sam ja kao dala pozajmicu firmi, koje nikad više nisam vidjela...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„Nisu novci otišli tako da ih je on uzeo i prokockao, nego su novci otišli na vraćanje njegovih dugova. (...) kad sam saznala, prva stvar koju sam napravila je bila da sam povraćala te dugove. Znači ja sam doslovno uzela 50.000 kuna od svoje uštede i povraćala dugove.“

[žena kockara, individualni intervju br. 5]

Nakon što je partner krenuo na liječenje od kockanja: „**I vi sad imate kontrolu nad financijama?** Nemam nad čime više imat kontrolu. **Je l' on može sad raspolagati sa svojom plaćom?** Sad opet on, evo od nedavno ima opet karticu, ali mi pokaže svaki, što je izvadio, šta je stavio... Prvo sam mu zatvorila njegov minus do kraja i riješila ga sa svojim kreditom, a sad smo ga opet otvorili jer ne mogu, nemam za hranu, nemam za režije, nemam za ništa... Svakih 3 ili 5 dana mi dođe nešto što moram dati, a ja nemam... pa mi se nakupi režija, pa opet to nekak platim, pa nateženo, pa moja mama donosi namirnice što onda sam ja ovisna o njoj, a to mi je grozno... ne želim biti dužna nekome... baš je, ono, emotivni nekakav teror... (...) Baš sam mu jučer rekla da imam osjećaj da mu još nije jasno da on to sve mora vraćat. On je to sve meni prepustio s olakšanjem! Pa sam ja križaljke radila, vraćala ljudima, ali ja sad više nemam ništa... Ja nemam svog kredita, nemam ništa, a dolaze mi rate, i njegove i svoje, i svi Amerikanci, Dinersi, i prijatelji i neprijatelji kojima moram rate davat ili vraćat, ja više nemam od kud... tek mi sad predstoji strašna borba ta financijska... Ali nemam izbora, ne mogu ni otić... (...) Rastala se, ne rastala, mi imamo zajedničku djecu i zajednički dug...“

[žena kockara, individualni intervju br. 5]

„Ja sam digla skoro 300.000 kuna kredita da bi se vratili ti njegovi dugovi.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K8]

...bilo je na moje ime (kafić) i on je jedno vrijeme bio prijavljen kao radnik tamo da mu ide staž (...) Uzimao je novce kako se sjetio i to je trajalo čitavo vrijeme, ja sam bila deset godina u toj (ime bolnice u kojoj su imali kafić) i mi smo to završili s ogromnim dugovima nakon toga, na moje ime. **On se zadužio na Vaše ime?** Pa mislim, nismo plaćali doprinose, poreze, ne znam, sve živo, on je samo bacao te uplatnice, sa strane, u smeće, uopće nije... Knjigovođa me upozoravao, daj platite...

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

„Uzimao je od moje mame, od svojih roditelja, onda recimo u poslu – radimo s nekim i ja kažem: 'Evo sad trebaš tom čovjeku dati za taj posao koji je odradio za nas, uzmi taj novac i daj mu'. I ja to prekrizim kao stavku koju sam riješila, međutim on taj novac nije dao čovjeku. Znači isto je uzimao tuđi novac. I opet sam sve ja morala vraćati.“

[žena kockara, individualni intervju br. 1]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Prisiljavao Vas da vraćate njegove dugove.
- Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.
- Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.

Otplaćivanje kredita

„I više novaca nije bilo, ja nisam mogla kredite te više plaćat. **Koliko ste imali kredita?** Jedno 3.000 kuna kredita. To je sve na moje ime bilo, al' je kao zajedničko. On nije mog'o podizati kredite kad je u privatnoj firmi bio. E da, imao je i on jedan kredit, al' to je već na kraju bilo. To sam ja njemu bila nešto i digla da mu pokrijem, ono, uvijek nekakve egzibicije. I kod tih dizanja kredita je to bilo nagovaranje svaki dan. Dođeš doma i on dum dum on dum i u stanu cijeli dan na kompjuteru sjedi gledat formulu kako bi nas dvoje digli kredit. On se počeo time baviti, to mu je bio pos'o. (...) Nije mog'o nać' posao, napravio je to što je napravio i ni'ko ga nije htio primiti delat. (partner napravio dvije pronevjere novca i za to proveo dvije godine u zatvoru) Onda smo digli kredit, dva odjedamputa, da bi si mogli taj stan do kraja urediti, da bi ja pokrila neke svoje prije, znači moraš pokrit' da bi dig'o novi, onda je auto bio naš, znači ja sam isplatila auto, taj stan smo si do kraja... kao to nešto sredili i ostalo je novaca da je nekom frajeru bio dužan, da će on to vratiti. Ja sam otišla u smjenu, novaca ujutro nije bilo, a bogami ni njega. On je nestao sa nekih 15.000 kuna. Rek'o je da je vratio čovjeku novce, ja sam mu vjerovala, kao dobro vratio si, najviše smo zbog takvih stvari dizali. Nije on ništa vratio čovjeku, on se zabavlj'o negdje. I ništa, i tako. To je sve više i više tonulo, on je bio sve više agresivan, nisi mu više ništa mog'o reći.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Navuk'o, ono (na drogu), da mora vjerojatno svaki dan, il šta ja znam. Jel, mi smo imali auto, taj auto se odjedamput morao prodat... **Zajednički auto?** Ja sam digla kredit neki, nije to nikakav auto bio, ali zajednički, skupa smo ga koristili, uglavnom on ga je koristio za pos'o.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„**Koje su trenutno vaše obaveze, financijske?** Kredita 2.300, 1.600 i 1.000. Tri kredita imamo. (...) On sad nema ni jedne trunčice kredita. Plaću ima, ja pretpostavljam, pa sigurno, 8.000 minimalno. Moja je 5 i pol... **I Vi s tom plaćom držite 3 kredita i djecu i sebe?** I mamu i očuha, al to je sad već druga tema. Nemam, da barem mogu više djeci, to me opterećuje... (...) Al on sad mene pita: 'Kud si ti potrošila novce?', on mene pitao gdje su novci, 50 godina, otkud da ja znam više. Ja ne mogu ni misliti više, ja ne mogu funkcionirati više. **On vas pita gdje ste Vi potrošili novac?** Da, da. Kud je to sve nestalo. **Nakon dva kredita u koja je on krenuo.**

Krenulo je, krenulo, i sad vi razmišljajte živjeti 20 godina tim tempom i snalazit se. Posudit, pa vratit, pa kredit, pa prebit jedan, pa drugi dizat. Ja više ne znam ni sama da me ko ubije.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

„Ja sam sve te kartice onda dok sam bila s njim u braku ukinula, znači mi nemamo nikakve kartice, ništa. Sad je ponovno bilo nagovaranje na kredit jer on si hoće auto kupit. Njemu treba auto da može radit ...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„on je indirektno mene htio nagovoriti da ja to prodam pa da taj novac od toga stana uložimo mi u neki njegov stan ili kredit...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 7]

„on i njegova mama su smislili plan kako bi... Ona je prodala svoj stan u Šibeniku, koji nam nije bio dosta da bismo mi kupili nekakav veći stan ili kuću tu u Zagrebu. Oni su predlagali da ja još prodam svoj stan i da ja još dignem kredit i da se kupi ta nekakva kuća koja nam se sviđala i da, naravno, stan bude na nju, jer je ona prodala svoj stan. Na što sam ja rekla, gledajte, molim vas, pa šta je vama?! Je, pa mi ćemo ti davati novce za kredit. Ja reko', vi imate još tri godine do penzije. I kaj ja budem nakon te tri godine, 15 godina ću raditi za kredit? Ja reko', ne dolazi u obzir, meni je stan moja jedina sigurnost, za mene i djecu.“

[opća populacija, individualni intervju br. 11]

„(...) uvijek smo imali nekakav bezvezan kredit, to od auta šta je ostalo, ništa to nije bilo nešto veliko novaca, ja sam onda i honorarno nešto radila, tu sam onako dobru lovu dobivala, to sam njegovoj mami dosta davala. To je vel'ka kuća, to isto treba održavati i tak'. Nisam ja 'opće nekako razmišljala puno unaprijed, ja sam si uvijek mislila mi ćemo ostat' tu živjet, ne moram ja štedit za nekakav stan il' nešto, ja ću tu živjet.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Da, stan je glasio, naravno, na njega (...) Nije on to ništ' dijelio na pola, ali mu nije smetalo kad sam ja dizala kredite, i kad sam ja otvarala kartice i kad sam uređivala taj stan. Ja sam se zadužila. Digla sam 3.000 eura, 20.000 kuna na PBZ banci i digla sam, na Diners sam potrošila jedno 17.000 kuna, kol'ko su mi odobrili, s obzirom na moju plaću... za uređenje tog stana.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

„Za to vrijeme dok sam ja 3 mjeseca živjela tam' u iznajmljenom stanu, ono znači snosila sam sve troškove oko djeteta, troškove tog stana kaj sam iznajmila, režija. Za to vrijeme sam plaćala troškove kredita za stan iz kojeg sam ja otišla, za koji je on meni stalno gurao pod nos da je to njegova djedovina.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Nagovorio Vas da budete jamac za njegov kredit koji ste na kraju otplaćivali isključivo Vi.
- Nagovorio Vas da umjesto njega budete nositelj kredita, iako ste ga na kraju otplaćivali Vi.

Onemogućavanje školovanja i zaposlenja, rad za njega bez naknade

„Ajde, udat ću se, takav je bio dogovor, nastaviti ću studij, ti si svoj završio (...) ajde sad dozvoli meni da se obrazujem. Malo po malo sam skužila da on mene veže: 'Ja se nisam oženio da bi moja žena imala diplomu, da bi bila pametnija od mene.' (...) Jednostavno me zavezao u kuću, finansijski me ograničio, tukao, maltretirao, varao.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K7]

„Ja sam radila po zagrebačkim tržnicama i njegovim roditeljima sam davala novac za gradnju obiteljske kuće, zbog istoga mi je onemogućeno školovanje srednjoškolsko, jer sam usput uz sve poslove koje sam radila, radila i kod njih na baušteli. (...) sve je to glasilo na njegovog oca. (...) On je bio direktor, ja sam mu bila glupača, koja je pisala ugovore (...) Ja sam imala robovlasnički odnos u svom braku.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K5]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Sprječavao Vas ili Vas nastojao odgovoriti od školovanja ili stručnog usavršavanja.
- Onemogućavao Vam da se zaposlite.
- Dovodio Vas u situaciju da radite za njega bez ili s minimalnom novčanom naknadom.

TEMA 4: DONOŠENJE FINANCIJSKIH ODLUKA

Njegove potrebe na prvom mjestu

„Jer on mora imat pedeset programa, ona mora imat onaj Max TV i ne znam kaj sve ne jer njegov život se svodi na gledanje televizije na kraju. I onda je on tak tu si tu gomilal dugove. On recimo da otiđe u zatvor radi ovrha, pa bil bi tam tri, četiri godine kad se skupi sve to kol'ko je on dužan. On je tako rješavao sve probleme. Znači ovi su me isključili, drugi dan naziva druge, i dođu ga priključiti, on uvijek zmulja nekej. I priključe ga. Tak da smo već ne znam kol'ko operatera promijenili, tak da sam ja još prije davno mobitel na sebe uzela i on je dobio dva računa po dvije neke tisuće kuna što ja nisam mogla platiti. Rekla sam da to neću platiti, evo sad mi je sjela prije godinu dana ovrha na Finu, znači na plaću, došla sam u banku, i nemrete dignut lovu. To od tog Vipa. I onda on rek'o: 'Sad ću radit, moramo, ti to buš platila, ja bum delal.' Na tome je i ostalo, ništ' nije delal.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„A jeste vi za cijelo to vrijeme znali transparentno koliko on zarađuje? Ne. Jeste o tome kad pričali? Ne. Ja nikad ništa nisam pitala uopće, ovoga, ja sam počela, počelo me to zaintrigirati kol'ko on zarađuje kad je najedamput 2002. u podrumu osvanuo motor u vrijednosti od 160.000 kuna. Replika Harley Davidsona, Yamaha. Ja sam išla pitati u dućan kol'ko to košta. Ja pitam tebe (supruga): 'Otkud tebi novac za sve to?' Da si je on to ušparao. Ja reko: 'Ti si si ušparao, moj tata je centralno plaćao, ja sam ovo plaćala, djecu ti moji roditelji oblače, a ti sebi šparaš za motor?' I što je on rekao? Ništ', da je on to zaslužio. Da on ima pravo na to.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

„Ali, on je u principu: 'Kaj tebi, dr*k treba, ja isto nisam živio onako, ja sam živio skromno...' A da, on si kupuje Kappa, on si kupuje fino, jer, škrt dvaput plaća, jer odijelo čini čovjeka... Onda sam ja rekla njegovoj mami: 'Kaj, on se treba dobro oblačiti da bude čovjek, a ja se ne trebam i kaj ću ja biti?'“

[opća populacija, individualni intervju br. 11]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.

Troškovi zdravstvenih usluga

Žena i njezin partner imali su zajednički račun na koji je redovito sjedala njezina plaća žene, a njegova povremeno kad je bio zaposlen, no on je taj koji je imao potpunu kontrolu računa i ženi davao džeparac od 20-30kn dnevno za hranu.

„(...) propao mi je zub... I da ne bih tako krnjava hodala okolo, je li, sam išla zamjenit' zub i sa zajedničkog računa smo platili 1.000 kuna moj zub i on okolo priča da je on meni platio umjetni zub! On je meni platio zub, zamisli!! **I to ti još nabija na nos? Da!!**“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

Na temelju ovog ženskog iskustva formulirana je sljedeća čestica za skalu općih oblika ekonomskog nasilja:

- Sprječavao Vas da odete liječniku.

5.2. Ekonomska nasilje vezano za ženino zaposlenje

TEMA: ONEMOGUĆAVANJE EKONOMSKE NEOVISNOSTI ZAPOSLENIH ŽENA.

Uzrokovao probleme na poslu

*„On je znao mene na poslu maltretirat sa svojim problemima. Znači on je im'o problem neki, ne'ko ga za*ebava, il' je on nešto za*ebao. I on mene zove da ja zovem i ja da idem to rješavat. Ja sam to radila da ga skinem s one stvari. Mislim, ne znam, ja radim s ljudima, meni nije problem uzet telefon i nazvat. I uvijek sam mu to... mislim, znao je on mene gnjaviti s tim svojim, što opet utječe meni na moj rad. Ja na svom radnom mjestu moram bit koncentriran čovjek. A sad mi je bio na (ime bolnice u kojoj žena radi) u pravnoj službi, da kradem, da to prodajem, ne znam šta sve nije naprič'o, onda sam ja išla na razgovor, gore sam to prijavila na policiju. Oni nisu ništ' poduzeli.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Meni je pravница rekla da je on zvao. Pet puta da je zvao i da su oni, moguće da su se kolebali da l' da mu vjeruju ili ne, ali valjda kako je on njih više puta zvao, mislim da su čak i provjeravali kod mene na odjelu. Znači kakav sam radnik. Da mu onda nisu povjerovali. Nakon toga su zvali glavnu sestru znači cijelog KBC-a, obavijestili su, ono stvarno rijetko kad dođu takve stvari 'opće do ušiju. I onda je mene zvao na razgovor, iz moralnih jelte nekakvih razloga...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Jel vam on ikad radio probleme na poslu? Je, jednom je... Zamislite kak je on daleko otišao da je moja kolegica mogla dobit otkaz zbog toga.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

„Gdje god bih ja našla posao on bi dolazio i sramotio me i onda sam ja ostala bez posla.“

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

Nakon što su žena i partner zajednički pokrenuli posao organizacije dječjih rođendana: „A trebao je voziti klince natrag, da. I tako ih je odvezao u alkoholiziranom stanju natrag, skoro je napravio sudar, djeca su tamo vrištala dok su izlazila iz kombija, ja sam skoro imala užasnih problema, tako da sam nakon toga napravila za nekog poznatog rođendan i prestala sam raditi rođendane, zbog tog lošeg glasa što se onda vjerojatno pronio. On je meni uništio posao, s tim svojim postupkom je skroz uništio posao.“

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje:

- Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.
- Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.

Uzimao njezinu plaću

„Ti bi samo pare, ti voliš samo pare', reko: 'Gle nama novac treba za život. Ja tebe ne tražim da me vodiš u neki restoran il' ne znam šta, ali hoću jedan normalan život.' Imam plaću sedam tisuća kuna, ja vidim tri. Jer ovo drugo ode.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„... radila sam, znala sam ja i drva cijepat sa djecom i svašta nešto. Al to je bilo onda opet bolje bilo da nisam radila. Oduzimali su mi se novci. Ma da, oduzimo mi je novce, on nešto zaradi, ode, dnevnicu zaradi, od toga vam je pola alkohola. I tako. Borila sam se na sve načine, čistila sam kuće i kako šta sam uspijevala.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 3]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje:

- Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.

Optužbe zbog raspolaganja vlastitom plaćom

„Međutim, on je mene počeo napadati da ja kradem novce od svoje plaće. Da ja dajem svojim, da ja dajem svojoj rodbini, da ja to negdje sa strane stavljam, da ja na gluposti trošim novce.(...) on je hodao non-stop zamnom i vikao uporno ja sam krala novce od svoje plaće, ja sam krala novce od svoje plaće.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

*„...pomažem svoje nećake jednako kao što svi roditelji pomažu svoju djecu... Svoje djece nemam, prema tome, trebam pomagati svoje nećake, ako im je pomoć potrebna. **Kako on reagira na to?** Pa reagira na to na način da se cijelo vrijeme buni i prigovara. (...) ...sad kad je počeo prigovarati više mu ne govorim za svoje nećake šta dam, a šta ne dam, iako se to njega ne tiče... Ali svaki puta to izaziva, to je bezveze, on nema na to pravo, to je meni jasno i njemu je jasno, ali eto, vidite. Pokušava.“*

[opća populacija, individualni intervju br. 4]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje:

- Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.

Prigovori zbog zaposlenja

„Međutim on je meni stalno progovaro zašto ja dolazim u 10 navečer, u 11, u 8, 9. Ja sam rekla: 'Zato što radim.' Ja mogu dat' otkaz u farmaceutskoj industriji ili mogu nastaviti' tako raditi. Između nema. Oni će nać' nekog drugog. Ne mogu odlaziti u 5 kući, povremeno mogu, ja jednostavno do 5 sati imam takvu ludnicu na poslu da tek iza 5 mogu početi raditi na projektima. Kad mi se sve smiri, jel. “

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje:

- Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.

Onemogućavao da se zaposli

„ja svaki put kad bi' trebala dobiti posao, ja, ne znam jesam to naglasila, dobijem batine, budem plava. I 'ko će meni dat' posao? I onda sebe krivim šta ja nisam dobila posao. (...) Znači, ja sam bila, tri mjeseca pripravnički, taj nekakav probni rok, moram potpisati ugovor za stalno i onda dođem ovakva, evo ovakva (pokazuje plavu boju) na posao. Pa tko će dati ženi s problemima posao? Ja sam sebe okrivljavala, znate, to je tako bilo.“

[opća populacija, individualni intervju br. 9]

Ostale čestice

Iako se nisu eksplicitno pojavile u pričama intervjuiranih žena, radi spoznaje prethodnih istraživanja o ekonomskom nasilju odlučeno je u skalu iskustava ekonomskog nasilja uključiti i sljedeće čestice:

- Sprječavao Vas da idete na posao.
- Nagovarao Vas da prestanete raditi.
- Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.

5.3. Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djece

Odbijanje davanja novca za potrebe djeteta

„(...) ni lipe za malu. Ana je uvijek bila onako k'o lutkica koju on pokaže da ima dijete i to je sve. Ono, ona je lutkica za pokazivanje, ja imam dijete, koje je ono, uvijek sličano i to je to. To je cijela njegova briga za dijete. (...) Praktički postavilo se da je dijete moje. Moja briga. Znači od pelena, od hranjenja, kupanja, svega ostalog, dijete je moje. To... ja ne znam... to nije muški posao.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

„Praktički, dijete je moje. On to shvaća dijete, moja obveza. Njega tu nema. Niti psihološka niti financijska niti emotivna, nikakva pomoć. Jer je on zacrto u sebi da sam ja ne znam, njegovo vlasništvo, samnom može šta hoće, a dijete je tu samo za pokazivanje. Ko lutkica, eto to je moje dijete.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

„(...) niti se viđaju, on ti pošalje poruku za rođendan, za Uskrs joj je posl'o, prvi dan škole čini mi se, tako je, prvi dan škole joj je posl'o poruku, i zadnji dan škole je posl'o poruku. Nije pit'o ni je l' ima za knjige niti je l' ima bilježnice. Za jednu bilježnicu dvije kune nije dao nikad.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

„Kad sam ja puno puta bila gladna, a išla sam po noći kraj kontejnera po kruh. Njega boli briga. Boli njega briga jel on ima pelene... Lovro je bio u plastičnim vrećicama.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 3]

„On prema djeci, nikad mu do djece nije stalo. Da bi iskazao neku brigu, ljubav da bi ja vidjela da je njemu stalo do te djece. **A financijski, je li djeci što falilo?** Pa nije nikad falilo kad sam ja, to jest moji roditelji su uvijek uskakali, jer on si je kupovao, bez markirane robe ne može, to kad sam ja skužila da u smeću, ne znam, sako 2.500 tisuće kuna, cipele 1.500 kuna, ja reko: 'Čekaj, kak' si ti možeš kupiti takve skupe stvari, a djeca nemaju cipele?' I onda kad sam htjela kvalitetne cipele kupiti, Naturino ili, djetetu treba kvalitetna obuća – 'Je, pa im možeš kupiti obuću na placu.' To je doslovno tako rek'o.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

„...imam osjećaj da je i namjerno pravio djecu, da bi dobio porodiljni, da bi na neki način imao financijsku korist od mene, na račun djece i dječji doplati i sve skupa jer smo samo od toga živjeli...“

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

„Oprema, ono, za dijete i dok sam bila trudna, sve su to isključivo financirali moji roditelji i ja. Znači, on ti ništa. Treba sve to kupit'... Zna on da to treba kupit', ali nema, ništa, nema kune, lipe... Apsolutno ništa.“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

„E, a šta se tiče doktora, ne samo psihologa ili psihijatra, nego doktora.... 'Doktor, šta doktor... Toplomjer, ma čemu to služi, to nam ništa ne treba, to samo popipaš.... Kakva temperatura, to će proći samo...' I znaš, tako neke gluposti. I tako, znaš, ja sam maloga (sina) uvijek, kad skužim da mu je neke viroza, neka prehlada, tako... Normalno, da odmah sjedam s njim u taksi ili zovem mamu i tatu koji će me vozit'. On me je jednom čak vratio iz Klaićeve, sa klinicom kojeg nije dopustio doktoru da ga pregleda. Mali je kurio, ono temperatura.... **Zašto nije dopustio?** Da mu ništa nije, da ja pretjerujem, da ja stvaram paniku, da ga kad pikne komarac da ga ja vodim doktoru... **Jel' i za tebe imao takve izjave?** Imao je.“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

Izjava partnera koji je kockanjem obitelj doveo u velike dugove jer je žena odvela dijete privatnom stomatologu:
„Zamisli budalu, dala je tol'ke novce za djetetu popraviti zube.“

[žena kockara, individualni intervju br. 3]

„Ali sad će biti evo godina dana od kad sam ja otišla, a on nije dao niti jednu lipu za dijete.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 1, MT]

„ (...) dok ni jednu čokoladu nije priuštio blizancima koji su odlični učenici, i pitao kako su, troši znači dvije tisuće kuna od doplatka i pet i dvjesto mirovine. Kunu jednu ne vidimo ni ja ni djeca. “

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 3, K3]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu ekonomskog nasilja vezanog za djecu:

- Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).
- Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.

Trošenje novca namijenjenog za dijete:

„Onda je on otvar'o te štednje za njih pa je svu lovu pokupio s tih štednja dječjih.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„(...) i još što je dijete dobilo na dar nešto novaca pod glavu ono, u tih prvih par dana... i to je uzeo... “

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 7]

„(...) i onda se opet živjelo od porodiljnog i ona (kćer, 6. dijete) je dobila od Grada nekih 9.000 kuna, al' taj novac je sjedao na njegov račun i ja ga nikad nisam dobila u ruke, tih 9.000 kuna.“

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

„Ona naknada koju sam ja dobivala za treće dijete, to je takav presing bio, ja sam morala prepisati sve njemu i uopće nemam pojma, makar nije živio s nama zadnjih tri godine, sav si je novac zadržao i uopće ne smatra shodnim i potrebnim da bi na neki račun od djeteta to stavio. Ja sam rekla ne treba mi taj novac, hoću da dijete ima na svom računu novac koji je dobilo na svoje ime danas-sutra kad će u neku školu ići, ne znam, za njegove potrebe. (...) Ništa, potrošio je. On je to sve potrošio.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 1, NS]

„Imate porođajni, imate dječji (doplati), zaš't bi on radio. I od tog smo živili, da on meni, kad bude porođajni, ako mu ne dam te pare on mene istuče.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 3, K6]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja vezanog za djecu:

- Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.

5.4. Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze

Neplaćanje alimentacije

„(...) i onda kad smo radili prvi put sudski pa je dijete, da se vidi s kim će dijete živjeti i to, onda je sutkinja tražila alimentaciju, gdje je on bio u šoku, pa kako, pa šta... kak je njoj uopće palo na pamet, jelte ga tražit da se plaća alimentacija. I tu je bio beskrajno ljut na mene, a ja nisam uopće potegla pitanje alimentacije, nego čist ono, da imam sudski neke stvari riješene. (...) Platilo je prve dvije i još mu je rekla kakve zaostatke mora platiti. Međutim platilo je te prve dvije i onda jedno vrijeme nije uopće plaćao, dok ja nisam otišla na Centar za socijalnu skrb i tražila da oni plaćaju umjesto njega i tad sam digla prvi put kaznenu prijavu. Ono kad šest mjeseci ne plaća, ne znam, devet, tu negdje. Međutim ta kaznena je odbačena, i ovaj, on je potpis'o na Centru da će on i dalje plaćat. (...) I sad svakih šest mjeseci uplati sto, dvjesto kuna, ono, maksimalno.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

„(...) kad smo prekinuli bračnu zajednicu, znači, četiri godine taj razvod... Prvih nekih godinu dana nije ništa plaćao za dijete, uopće ništa. Onda, neposredno prije prvog sudskog ročišta je uplatio nekih 800 kuna. Da, da... I onda je krenuo uplaćivat' tih 800 kuna... **Kak' je došao baš na 800?** Ne znam. Sam si je valjda to odredio. Ja ga nisam nikad tražila, nisam ga nikad molila, ništa, nikad... Znači, on je to uplaćivao... I sad u petom mjesecu, šestom, sad kad nam je bio ovaj zadnji sud, to nije bio čak problem... Nije bila problem skrb nad djetetom ili viđanje djeteta, nego je alimentacija bila problem. Naime, njemu je sutkinja htjela odredit' alimentaciju u skladu s realnim troškovima. A on se opirao tome i tražio je minimalan iznos, onih devetsto dvadeset i nešto kuna... I ona mu to nije htjela dopustiti, i to je bilo natezanje između njih dvoje, čak se nisam ni ja htjela prepirati s njim niti odvjetnica, nego sutkinja, ono... I onda mu je odredila alimentaciju od tisuću i sto i nešto kuna i ima još nekih zaostataka od 20 tisuća kuna plus zatezne kamate, s tim da je on rekao da to nikad neće platiti...“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

„(...) čim sam ja ušla u drugu vezu je prestao davati alimentaciju.“

[opća populacija, individualni intervju br. 11]

„(...) tako da zapravo nisam htjela se toliko ponižavati da bi od njega nešto tražila, jer i kad sam tražila novac za dijete njegovo, to je uvijek bilo ponižavanje i vrijeđanje tipa: 'Ja tebi nisam dužan plaćati alimentaciju dok ti sud to ne odredi. Kaj hoćeš, brini se za njega, a ako ne možeš, daj ga meni.'“

[opća populacija, individualni intervju br. 11]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze:

- Odbijao plaćati alimentaciju za dijete.

Odbijanje pomaganja oko brige za dijete

Nakon prekida intimne veze, dijete je zbog posljedica života u nasilnoj obitelji trebalo psihijatrijski tretman: „I ona (psihologinja) mu predloži. Ok, ajde, ti tvrdiš da ti voliš to dijete, da hoćeš brinut, da hoćeš kontakt s njom, ajmo financirat pola-pola (privatnog psihijatra za dijete). Ne, neće. Neće on plaćat moje hireve. To su moji hirevi, to što je Vika promijenila sedam psihijatara u bolnici, jer znaš kak je to u bolnici, nemaš ti svog, nego kak' tko dođe, tak... to je bolnica, šta bi ja. A ona bi se taman krenula otvarati i zum. Neko drugi. I nemo'sh tak. Mislim, ti tražiš, tražiš pomoć svom djetetu. Jer šta god se događa između nas dvoje ona se mora dić', mislim,

nemre ovak. Jer kakav sam ja roditelj ako pustim dijete da tone. Da ja nju hoću vodat po psihijatrima, da ja nemam pametnijeg posla, zato što sam imala teško djetinjstvo pa bi kao trebala, pa ja svoje frustracije liječim na djetetu, pa reko jesi ti normalan...

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

*„(...) kupio je njoj sat nekakav kaj se ovo sad fura... **Da, ali ništa ono, ne hranu, ne nikakve...?** Ma kakvi. Ne. On kaže da on ima svoje izvore i da on zna da djeca imaju. To je njegova teorija.*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze:

- Odbijao pomagati oko brige za dijete.

Izbacivanje iz stana

„I od stana od 37 kvadrata, praktički skladišnog prostora, napravili prekrasan dvosobni stan. I kad smo taj stan napravili onda nas je jednostavno, moje dijete i mene, on izbacio. Opremili ga potpuno. To smo zajedno financirali. (...) Nakon što nas je izbacio iz tog stana, na način da je jednostavno bacio djetetu torbu kroz vrata i izgurao nas praktički iz stana, bacio ključeve i rekao: 'Imaš sad stan, gadiš mi se, ne želim te više vidjeti.' Ništa stvari nismo done... sve sam kupila u onom stanu. Čak ni osobne stvari nije dozvolio da uzmem.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 5]

„Ja sam izbačena nasilno iz stana. U biti, njegov je stan, ali taj stan je bio katastrofa (...) ja sam ulagala, pomoću nešto moje uštede, mojih roditelja, znači oni su radili u stanu, to se sve renoviralo, cijeli stan, ja sam sama farbala, gletala, bušila, ja sam svaku noć do dva ujutro po tom stanu vukla krevet, vukla ovo, znači on je došao u taj stan sa šest vrećica onih bijelih, znači nije imao apsolutno ništa. Ja sam sve donijela, od kreveta, ormara, stolova, tanjura, od svega, znači sve što smo imali u tom stanu je bilo moje.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K4]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze:

- Naprosto Vas izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće.

Odlazak bez ičega

„Ja sam bez ičega otišla iz stana. Znači ja si ništ' nisam uzela od tamo. Osim robe. Ono što sam uspjela brzinski potrpati.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Ja sam uspjela nekak' izać. Onda me gnjavio za neke novce da ne ponesem sa sobom. Koje nikad nisam ih imala, nisam ništa raspolagala s novcima.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 4]

„Jeste vi uzeli svoje osobne stvari? Sve je ostalo. Ne da neću tražit, nego znam da neće mi to dat'. A zatražili su iz sigurne kuće i preko socijalnog, neke stvari da mi daju, koje su prebrali dva tri para, stare trenirke, dve tri, sve nešto najstarije koje nisam nikad nosila. To su mi dali i više ništa. Zatražila sam CD od moje sestre od svadbe, koji su iz inata sve ogrebali, sve ovako s rukom, sve se to vidi. Cure su isto to vidili, nijedna ne radi, iz inata. Tražili neki prsten koji nikad nisam ga imala na ruki, mislim imala sam ga doma, sve sam ostavila, on jako dobro zna da ništa nisam ponijela. Praznu torbu mi je sve protresio, jedino vlažne maramice mi je ostavio. Da si brišem usta pošto sam bila previše krvava. I jednu malu flašicu vode, to je to što sam ponijela sa sobom.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 4]

„(...) s time da na kraju ja uopće ništa od tih svih stvari nisam dobila kad sam otišla, jer je on rek'o: 'Ti si me ostavila, ti si otišla, pa prema tome ostavila si sve svoje stvari meni.' Eto. Pa sam ja ponovno morala i već mašine kupovat i šparete i suderice, znači ne što smo zajednički kupili, nego sve što su meni moji roditelji kupili. Imam i račune za sve to.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

„(...) ja sam u tih dvadeset dana smršavila pet kila, meni je zdravlje ugroženo, ja ne mogu, nisam dobila svoju kemoterapiju, završila sam u bolnici, sada nisam mogla biti u bolnici, znači on je meni ugrozio moje zdravlje, znači uzeo mi je sva prava, znači uzeo mi je sve. (...) Nisu mi htjeli dati stvari, ja sam zvala policiju, gledajte, lijekovi su mi unutra. (...) On je posl'o svoju maćehu da mene izbaci iz stana van. (...) ona je meni rekla: 'Ne, ja ti vrata neću otključat, ti stvari nećeš dobit', pa sam ja morala zvati policiju da ja dođem do svojih lijekova, znači, bez kojih ja ne mogu.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K10]

Na temelju ovih ženskih iskustava formilirana je sljedeća čestica za skalu ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze:

- Onemogućio Vam pristup Vašim osobnim stvarima ili imovini.

Zabrana korištenja vlastite ili zajedničke imovine

Automobil je bio registriran na ime partnera, ali ga je žena platila i financirala registracije, benzin, osiguranje...: „(...) jer je on meni oduzeo auto odma' 1.2. Ključeve, prometnu, sve mi je oduzeo, a ja sam uzela knjižicu vozila. To sam i na policiju bila prijavljena da sam mu ukrala. (...) Mislim i to je moj auto k'o i njegov, sam' što ga ja nisam mogla koristit“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

*„ I pokrenuta je ta parnica, on, i ništa nije htio, nikakvu vansudsku, ništa nije odgovarao, ovo ono. Kad mu je došlo sa suda, jel, da se očituje na tužbu, onda je rek'o samo da ja imam pravo na pola (kuće), meni nije priznao niti moj stan, ni auto po pol', ništa, ništa nije priznavao. Dakle, ja sam tražila po obiteljskom zakonu. Vlastita imovina svakome, a zajednička pol' pol'. Ništ' drugo, to sam tražila. U šestom mjesecu sam preko frendice, te zajedničke, on je njoj napisao da, njoj je napisao: 'Možeš obavijestiti Ivanu da sam promijenio šifru alarma u kući', znači to je gotovo, ja više ne mogu uć' u kuću. Alarm tako urla da je to užas. (...) Ja sam financirala 90% kuće. (...) Ja dan-danas ne mogu u kuću. Ja imam sudsku nagodbu s kojom si mogu rit obrisat. (...) shvatila da mi je i onu električnu ogradu promijenio kod i da više ne mogu ni u dvorište. I dan-danas ne mogu ništa. (...) stao je na vrata i reko je: 'Boli me ku*ac za sudsku nagodbu, ja sam to potpisao samo zato da ne bi imao, jer bi ja i ovako i onako morao plaćati poslije parnice koja bi kad tad završila troškove tvoje odvjetnice i sudske troškove, pa sam zato ja potpisao sudsku nagodbu, sad ne moram ništa platiti.' Veli, ovaj, 'Al ti tako i tako ništ' ne zaslužuješ, mene briga za sudsku nagodbu, ja ništa neću ispoštovat'.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„Sve su mi zraubali i uništili, i ne daju mi moje privatne stvari (bivši muž i njegova druga žena). Nego ja sad moram ulaziti u tužbu kojom ću tražiti svoju privatnu imovinu jer mi ističe ovaj rok od 5 godina zastare, jer on se oko ničega ne želi dogovoriti, ništa ne priznaje, on ima teoriju: ti si otišla, ti si ostavila, prema tome po tom ima pravo da zadrži sve.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

Žena priča o svojoj prijateljici: „(...) ova moja prijateljica je morala pobjeći iz stana van, imaju zajednički stan, ona je isto dignula kredit jer je imala veću plaću, on je kredit uzeo za auto, uzeo joj je auto, uzeo joj je stan, ona plaća kredit, sve režije su na nju, plaća režije, ne može do stana. Sude se već tri godine. Isto je financijski u komi...“

[opća populacija, individualni intervju br. 11]

*„(...) uzela sam dvoje hlače tri majice, nešto iz zajedničke kućerine i otišla živjeti u sobu kod tate. (...) Imali smo kućerinu zajedničku. Bračnu stečevinu. **Jeste se razveli? I pripalo vam je pola ili?** Da, ali, nakon dugotrajnog suđenja (...) ja nisam više mogla odvjetnicu plaćati. Sporazumno nije htio. (...) Sad smo i sudsku nagodbu potpisali. Zaključano je sve, ne mogu uopće ući i... smetanje posjeda i sve, sve smo dogovorili u sudskoj nagodbi i kad sam došla taj dan preuzet ključeve i sve to što mi mora dati, jel, od kuće, konačno, onda je nazv'o policiju, da ga tučem.“*

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K1]

Na temelju ovih ženskih iskustava formulirane su sljedeće čestice za skalu ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze:

- Onemogućio Vam korištenje vlastite ili zajedničke imovine (npr. auto, vikendicu i sl.).
- Doveo Vas u situaciju da morate otići iz zajedničkog stana/kuće, bez da Vam nadoknadi ono što ste u taj stan/kuću Vi osobno uložili.
- Doveo Vas u situaciju da morate otići iz njegovog stana/kuće, iako ste u njega zajedno ulagali.
- Financijski ili materijalno Vas ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.).

5.5. *Ekonomsko nasilje i socijalno-ekološki model*

U analizi transkripata dobivenih metodama polustrukturiranih intervjua i fokus grupa sa ženama žrtvama nasilja, ženama iz opće populacije i ženama kockara utvrđene su određene povezanosti ekonomskog nasilja s pojedinim varijablama s različitih razina socijalno-ekološkog modela. Ovdje prikazujemo ilustrativne citate za pojedine varijable razvrstane po razinama socijalno-ekološkog modela.

5.5.1. Individualna razina

Na individualnoj razini izdvajaju se dva faktora koja se najčešće spominju u pričama žena koje su doživljavale ekonomsko nasilje, a to su partnerova nezaposlenost i pretjerana konzumacija alkohola. Također, kao što je prethodno i predviđeno, sklonost partnera kockanju i kladenju također se pokazala povezanom sa ženskim iskustvima ekonomskog nasilja.

„Mislim njega je sve u biti srozalo što on nije mogo pos'o više nać.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Ono, nikad nije bio do kraja pijan, nego ono najgore stanje napola. Stan u neredu, ne znam, spuštene rolete, sva za... baš je ono, odurno, ja ne volim to. Nikad nisi znao kako ćeš ga nać', u kom stanju doma. (...) nismo nigde išli, mislim da su nas u biti, mmm, najviše ta njegova ovisnost razdvojila i... ovisnost u biti, ja mislim da najviše.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„(...) ja znam, to je osoba di god da ja budem u (ime grada izbrisano), on će mene naći, znači to će bit' maltretiranje svaki put kad je pijan, znači dovođenje policije, meni to i mojoj djeci više ne treba.

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 3]

„A koliko je on trošio na alkohol? Nisam računala. Šta ja znam, to je kao, takvo društvo, tako prirodno bilo da... Kol'ko je pio? U zadnje vrijeme puno, prije manje. Što je pio? Pivo. Kol'ko piva? U zadnje vrijeme je već to došlo do deset piva dnevno. Tukao bi vas samo kad je alkoholiziran bio? Da.

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 6]

„(...) on nije s novcima znao raspolagati. Bio je totalno neodgovoran prema novcima. Ja ne znam kolko je on mjesečno dao na cigarete samo i na kladionice, sigurno je otišlo 500 kuna. Znači samo na to, a kolko on ima plaću, 3400 kuna.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

„Recite, da li on možda kocka, kladi se...? Da. On ima taj problem. Da li za to koristi Vaš novac ili...? Ne, ne, koristi svoj novac ili se zadužuje. Ali, on to prikriva preda mnom, tako da ja o tome neću puno diskutirati, ne

ulazim u to, ali to je on radio čitav život, i dok je imao jako puno novaca, tada nije bio u nekim gubicima. A sad je? Pa bio je već u gubicima kad sam ja njega upoznala, ali te točne gubitke nisam znala, a trebalo je vremena da saznam. Jel' to utječe na Vašu financijsku situaciju? Pa, utječe, jako utječe jer on bi mogao, i to što privredi, mogao bi dati u zajednički život, a ne daje. Dakle, mogao bi puno toga doprinijeti, što ne doprinosi.“

[opća populacija, individualni intervju br. 4]

5.5.2. Razina veze

Na razini veze u slučajevima ekonomskog nasilja jasno je prepoznatljiv neravnotežan odnos između partnera.

„(...) naš odnos ne funkcionira od početka. Mi smo bili svega nekih 6 mjeseci u vezi kad sam ja ostala u drugom stanju i nije ni prošla godinu dana da smo se povjenčali, šta ja zapravo nisam htjela jer to je više forsirao on i s njegove strane jer su oni više onako, vjerski opredijeljeni.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

„onak prva najveća svađa je bila, bile su oko organizacije vjenčanja. Onak, on se ponašao ko mladenka doslovce, ja nisam imala prava ništa reći.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

„Ja se nisam smjela pobuniti oko ničeg, nisam smjela reći ništa. Ni u toj sobici u kojoj smo bili, ja nisam imala nikakva prava. Nisam smjela počistiti jer je on reko da ja njemu papiriće gledam, da ja njemu papiriće pospremam.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

„On je vječito samo žurio, morao je negdje stalno ići, u trgovinu, pa van, pa na zrak. Izbjegavao je biti u kući... i rekao je da je umoran cijeli tjedan i da ga ništa ne pitam. Počeo je postavljati takve neke uvjete i da čekam vikend i kao kad dođe vikend onda će on biti, posvetit se meni i Suzani... onda će imat snage i sve. Međutim, došao bi vikend, subota... 7 filmova zaredom, ono, on u televizor točka i ništa ne vidi i ne čuje oko sebe i mene je to jako smetalo, to ignoriranje zapravo.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 7]

„A kad je počeo zapravo taj vaš odnos degradirati u tom smislu? Čim sam ja prestala dobro zarađivati.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

„Praktički, sam ja vjerovala u njega. Sve njegove odluke, koje je on donosio su bile te. I onda je on meni objasnio, evo, to je najbolje. Pa dobro, to se nije pokazalo loše, ali što se tiče izbora projekta kuće, ja recimo ne bi to nikad odabrala ali sam opet njemu popustila. Znači on je na kraju donio glavnu odluku? Uvijek je on u svemu, kad me to već pitate, evo sad mi je baš, mislim razmišljala sam ja puno o tome. Znači sve odluke, on mene, kad bismo počeli nekakav razgovor, sve sasluša i on uvijek nekako, a rekla bi ustvari da me prevesla. Znači nikad nije bilo onak kak sam si ja, u podsvijesti mislila, da bi bilo dobro.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

„Pa ja sam se u tom braku osjećala dosta onako, u potlačenom položaju budući da je on svaki uspjeh pripisivao sebi, a neuspjeh meni. I uvijek sam ja za nešto bila kriva, i uvijek sam kao kočila u nekim stvarima.“

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

„Svaki brak u kojem netko kocka je na debelo klimavim nogama. Zbog nedostatka povjerenja i zato što, kad izađete iz one prvotne zaljubljenosti, bajke i idile i kad tak' grubo tresnete u realnost, onda više niste spremni na kompromise.“

[žena kockara, individualni intervju br. 5]

Nadalje, s ekonomskim nasiljem nerazdvojno su, naravno, povezani i financijski problemi u vezi koji su u nekim slučajevima uzrok, a u nekima posljedica ekonomskog nasilja. Ekonomska neravnopravnost među partnerima također je prisutna i to u oba smjera, iako češće na način da muškarac ima znatno veću ekonomsku moć od žene te ju koristi da bi financijski kontrolirao ženu, no postoje i slučajevi u kojima je žena ta koja posjeduje veću ekonomsku moć pa ju partner ekonomski iskorištava.

U vezama u kojima su prisutni i drugi oblici nasilja utvrđena je povezanost ekonomskog nasilja sa svim ostalim oblicima nasilja (psihičkim, fizičkim i seksualnim).

„Kakvu ulogu u svemu tome imala nekakva financijska situacija, novac, da li je on to koristio da vas maltretira, da vas kontrolira? ... on je koristio sve da me iskorištava, u svakom momentu, samo kako ja kažem, ženski mozak, to nije vidio. Jer ja sam, kažem, od devet godina, što veze, što braka, pa jedno dobrih šest i po, sedam, bila pas koji, znate kako, kad pas počne ganjat svoj rep? Otprilike tako, u krug se vrti, a da ne ide ništa naprijed, digne glavu, a iznad glave je oblak, magla, ne vidi se ništa. I onda opet. Moje psihičko stanje je otprilike bilo tako. Al' opet je to nešto šta ja nisam primjetila na sebi, ja sam sebi bila super.“

[opća populacija, individualni intervju br. 9]

„(...) imao je neka svoja primanja, međutim to je recimo krenulo 'ajde zažica mamu' jer ja sam išla u školu, žica mamu sto kuna, žica dvadeset kuna, žica... i to bi sad ok, meni bi mama dala jer je mislila to je za moje potrebe. Međutim, nekad to nije bilo dovoljno. A kad nije bilo dovoljno, onda bi dobila batina.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 1, AŽ]

„(...) on je mene htio zadaviti, pred djecom i djetetu je svašta izgovorio, da isto zbog love je krenula svađa.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„do te mjere je znalo eskalirat', to nasilje, da, moja mama je bila ta, ona je njemu plaćala kredite, ako nije poslala novce onda kad je on rek'o, onda bi' ja dobila batine. (...) Prijatelj→ Ona ode, na djecu potroši 200 kuna i dobije batina... Žena→ Da 200, ma 50... I to je, nažalost, nešto šta je postalo normalno.

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

„Nije on mene nikad prije toga da bi me lupio, da bi mi masnicu ostavil il' nešto. Onda nakon toga, onda je počelo sve češće i češće jel, to nisu bile, sad on mene nikad nije cipelari il' nekej takvoga, neg' je više to psihički bilo. Ali uvijek oko tih financija? Oko financija i oko seksa, on je počeo bit i seksualno isfrustrirana osoba. Mislim da se liječio seksom, majke mi moje. Znači te svoje frustracije da je neuspješan financijski, to je htio riješiti da je uspješan u seksualnom smislu, ja si to drukčije nemrem opisat, on k'o i svaki muškarac ili šta već, volio je seks, ali to je bilo normalno, normalno, onda više nije bilo normalno. To su već fantazije, fetiši počeli bit bez kojih nije bilo odnosa. Znači zadnjih dvije godine nije bilo odnosa bez tih nekakvih čarapa, korzeta, znači nije bilo da k'o frajer i žena uđemo u krevet, poseksamo se i idemo spat. Toga više nije bilo, i zbog toga smo se isto stravično svađali, ja to nikako nisam mogla prihvatit za sebe da me tretira ko nekakvu robu. Ja to nisam. I to i financije su se jako spajale, on bi čak, ne znam, on bi meni sam kupovao štikle, što me užasno iritiralo, mislim sve to košta. Love nema, al to njemu nije bilo važno, on je čak izjavio da je njemu to sve važno do djece, što je

njemu na prvom mjestu. Bio je on dosta sad bolestan tokom godina ne. Onda me jednom i lupio kad nisam stigla klinca uspavat, a trebala sam ić' radit, a on se treb'o zadovoljit.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Ja sam u biti njega morala moliti praktično za svoj novac, tražiti i tak dalje, i sve opravdavati do kune (...) zadnje je bilo tol'ko ponižavajuće, ono, ak ne daš p...e nema kutije cigara. (...) ali mi zajedno radimo, zarađujemo taj novac, a on bude meni kupio cigarete ak' ja njemu dam onu stvar.“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K5]

Žene koje nisu žrtve niti ekonomskog niti bilo kojeg drugog oblika nasilja te koje odnos sa svojim partnerom na svim razinama ocjenjuju potpuno ravnopravnim, veliku važnost u mogućnosti funkcioniranja takvog odnosa daju ekonomskoj stabilnosti obitelji.

„Da li mislite da ste vi i vaš partner ravnopravni u donošenju financijskih odluka? Totalno. Što mislite da je uzrok takvom odnosu? Dovoljno velika plaća. Samo to? Pa, iskreno mislim... Naravno, i ljubav i to što se razumijemo i o svemu otvoreno razgovaramo, ali mislim da imamo neku prosječnu hrvatsku plaću ili manju, mislim da bi bilo puno više trzavica. Znači, što je više novaca, to je sve lagano. Meni nije problem kupiti kaj želim kad ja znam da će meni na kraju mjeseca ostati novaca. Mislim da je to užasno bitno.“

[opća populacija, individualni intervju br. 1]

5.5.3. Razina zajednice

Na razini zajednice u slučajevima ekonomskog nasilja u pričama žena izdvajaju se faktori socijalne izolacije obitelji do koje dolazi u gotovo svim nasilnim vezama, ali i nezaobilazne pomoći i podrške kojoj ženi obično pružaju najbliži članovi njezine obitelji (majka, otac, braća i sestre).

Socijalna izolacija

„To je ono, začarani krug, ti nasilnici, vas drže u svom krugu, asocijalizacija totalna, od prijatelja, obitelji, i tako dalje, od svih, da vam je on centar svijeta, stvori sliku da vam je on bog, da je za vas najbolji, dobro... Ali, poslije jednog vremena, ne da vaša obitelj više ne valja, susjedi, prijatelji, svi ovi koje ste vi znali dotad... Ali, priča suprotno, razumijete? Kako vi imate potpunu slobodu, a vi nemate ništa...“

[opća populacija, individualni intervju br. 9]

„(...) udalji vas od svega. Ajd' dobro, šta nitko moj i ništa moje nije valjalo, ali nitko ni njegov nije valjao. E, i onda ste vi kasnije, kad malo sjednete i posložite kocke, pa čekaj, majke ti mile, pa kako ti može ne valjat' tvoja mati? Kako ti može ne valjat' tvoj najbolji prijatelj s kojim si prijatelj 30 godina? “

[opća populacija, individualni intervju br. 9]

„On je mene učinio jako ovisnom o sebi, znaš? Ja sam rekla jednom prilikom da sam ja doživjela jednu vrstu društvene izolacije uz njega. To je meni jako teško palo. Palo mi je teško jer kad smo prekinuli, kad smo prestali živjeti zajedno, kad sam se okrenula oko sebe i kad sam shvatila da možda imam dva broja koja mogu nazvati. I to ono, upitnik, al' mogu ih nazvat' i znam da će mi sigurno oprostiti', znaš ono, šta se nisam javila? To mi je bilo grozno...“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

„A on je mene odvojio od svih ljudi. Ja nisam smjela ništa. Ja nisam iz stana smjela izać van, ja nisam smjela posjetiti oca, ja nisam smjela posjetiti majku, ja nisam smjela imat prijateljicu. Znači on je meni sve lozinke moje im'o (...) on je meni promijenio lozinke, ja baš moram u taj kompjuter doć, što meni njegova maćeha nije dopustila da ja to maknem. (...) Pa meni kaže policajka: Pa šta, pa imaš neke prijatelje. Ja reko, ma kakve prijatelje, kad on meni nije dao da se ja s nikim družim, sad ću ja znači nakon dvije godine nekom doć, 'Ej, evo mene'. Ja se nisam smjela nikom javljati, znači on je meni moje šifre, ja sam morala njemu dat', da je on ulazio znači na moj Facebook, bris'o mi ljude, pis'o poruke, kontroliro, zvao sto puta na dan...“

[žrtva nasilja, fokus grupa br. 2, K10]

Podrška ženine obitelji

I obzirom na situaciju, moja majka i moj brat su mi jako puno isto financijski pomagali. I poklonima raznima, zbog čega se on jako ljutio. Recimo obavezno smo dobili... jer majka i otac kad su otišli u mirovinu su otišli na selo, pa su imali i kokoši i povrća i voća i svega... ja sam to dobivala od njih. On je uvijek se ljutio, ali bi sve to jeo.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 5]

Nadalje, na ovoj razini kao veliki problemi žrtava nasilja pojavljuju se negativna iskustva s djelatnicima centara za socijalnu skrb i djelatnicima policije, dok jedna žena govori i o negativnim iskustva u sigurnoj kući.

Negativna iskustva s djelatnicima cenatra za socijalnu skrb

Neke žene žrtve nasilja govorile su o negativnim iskustvima koja su se odnosila na rad i komunikaciju s djelatnicima/cama centara za socijalnu skrb. Žene se osjećaju napadnuto od strane djelatnica Centra, žrtvama nasilja se ne vjeruje, djelovanje Centra je sporo, ne prepoznaju slučajeve obiteljskog nasilja i inzistiraju na viđanju djeteta s nasilnikom.

„E sad, cure mi govore: 'Daj odi ponovo na centar.' Ja kak s centrom baš, ne znam, imam takva iskustva da jedno kažu, drugo rade, tak da nisam baš ziher bi li ili ne bi li. (...) strah me koji bi to razmjeri bili financijski s odvjetnicima. Jer ovo nema smisla. Mislim, to šta oni rade, to je strašno. Jer prvi susret sa Centrom za socijalnu skrb je: ili ćete kako mi kažemo ili ćemo vam uzet dijete. (...) Mislim, došla sam ne zato što mi je lijepo, nego zato što, ono, tražim te pomoć, a ispadne da si ti glavni krivac, ne znam šta sve ne, da bi na kraju ova žena iz Centra za socijanu skrb meni rekla, tek na ročištu kad je sutkinja ispitivala sve u detalje, kao: 'Pa ja tek sad vidim šta ste vi prošli.' Ja reko: 'Da, al nikog nije bilo briga do sad.'“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

O razgovorima u Centru za socijalnu skrb s njom i nasilnim partnerom: *Mic po mic je on otkrivo svoje pravo lice i ove su se samo križale. 'Šta je ovo?' Jer ti kad dođeš nekom ispričaš, tebi čovjek ne vjeruje. I žena meni: 'Pa vi ste k'o i svaki dugi par, sva'ko će reć' svoje'.*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

Sad baš razmišljam o tome za alimentaciju, bi, ne bi, šta, kako. Otišla bi na Centar, s druge strane puno puta su rekli stvari pa je ispalo totalno nešto drugo, ono napraviti će on, napraviti će on, ono ništa od toga. Dapače, suprotno. Tako da ne znam, ovaj, čisto me strah otić bez odvjetnika, bez ikog na Centar. (...) Jer bilo je potpuno drugačije na centru kad je Vesna (odvjetnica) bila uz mene, a potpuno druga priča kad sam ja bila sama. Jer kad bi mene krenuli napadat, onda bi Ines rekla: 'Prvo to nigdje ne stoji u zakonu, a drugo ne možete se ovako ponašat.' Što je totalno drugačije nego kad si ti solo i zakone niti znaš niti ono, niti mi je tad palo na pamet, ono tek poslije sam počela čitat, tražit i gledat šta, di, koja su moja prava ili nisu i tako dalje. (...) Međutim, ne znam šta se događa na Centru, ne znam koji su to, koji su principi funkcioniranja, dođeš sa dokazima, ne ideš sa riječima nego sa dokazima, gle imaš izvatke iz banke, imaš ovo imaš ono, znači ne lažem ti, tu ti je sve crno na bijelo. Ok, kužila bi da sam ja došla bez ičega, al evo ti crno na bijelo, pokazujem ti. Već mi je hrpetinu puta rekla: 'Parovi dođu, svađaju se...' ne znam, 'Kak' će oni kome vjerovat?'

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

„Dok ja nisam shvatila da je jedno pravda, jedno pravo, zakon, a drugo je praksa. I onda kad je to krenulo, Centar za socijalnu skrb, isuse bože. Majko božja bistrička, to je priča za zlostavljanje za sebe. Šta sam ja prošla uz te monstrume. Ja sam proživjela, mislim, nevjerovatno nešto. Kad vam kaže socijalna radnica: 'Je, gospodin ima novaca pa će si iznajmiti dadilju i kućnu pomoćnicu koja će umjesto njega brinuti za djecu.' I to je argument da se njemu dodijele djeca na brigu i skrb jer je u interesu djece da budu s roditeljem koji ima novaca, koji će im omogućiti krov nad glavom, koji će im omogućiti hranu i to sve, a onaj roditelj koji će im omogućit ljubav, nježnost, pažnju, provođenje vremena, taj roditelj ne vrijedi. (...) Jer to je u njihovom interesu, jer ja nemam

novaca, jer sam si ja sama kriva što sam se dovela u takvu situaciju da sam financijski apsolutno ovisna o njemu. (ironično)“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

„(...) užasno sporo reagiraju ili uopće ne reagiraju, imaju, po meni, sasvim kriva stajališta, oni zastupaju da djeca trebaju imati oba roditelja, bez obzira kakva su. Znači, da nas je on tukao, potkradao, vrijeđao, maltretirao, dijete to treba gledati i učiti od njega. Što je apsolutno suludo... **To ste Vi dobili takav dojam ili Vam je netko....?** Pa, skupljajući iskustva i ovako razgovarajući sa prijateljicama ili slučajnim susretima sam došla do iskustva da su oni totalno izgubili kompas, ne...? Od kolegice na poslu, muž joj je bivši davio dijete za vrijeme kupanja i Centar inzistira da dijete ide s njim na more...“

[opća populacija, individualni intervju br. 11]

Negativna iskustva s djelatnicima policije

Neke žene žrtve nasilja govorile su i o negativnim iskustvima s djelatnicima i uopće radom policije. Djelatnici policije u nekim situacijama nemaju razumijevanja za žrtve, opravdavaju nasilnika, krive ženu za nasilje i imaju seksističke vrijednosti.

„(...) njegova mama je znala da ne dođe doma po dva dana. On se javi: 'Evo ja stižem doma.' I nema ga. Nit' se javlja na telefon, ništa. I dođe mrtav-hladan doma. Ja sam u početku zbog toga pi*dila, totalno. (...) Svađala se, pričala ko da ovom zidu se razgovaram, njemu se je*alo šta ja pričam. Čak sam jedanputa rekla da ću se bacit kroz balkon ako on ovaj čas ne dođe kući, mislim, nije mi to ni u peti bilo, a on je lijepo pozvao policiju da vide šta ja radim, i onda mi je došla polijja na vrata, ja sam uredno bila u (...) mala spava, oni gledaju i razmišljaju si šala, reko pa kaj bi ja skakala kroz balkon, muž mi je vani i neće doć' doma. Onda su oni meni rekli: 'Pa gospodo, pa muškarac je, pa mora se malo zabaviti, ne?' To je njihova reakcija bila, onda su mene tako smirili. Kaj mislite da je došo doma? Ne. Tek u 5. On je sebe osigurao. Da ja nešto neću, jel napraviti.

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 2]

„Da, ovoga, to je konstantno bilo davljenje, šamaranje, naguravanje, čupanje, bacio mi je punu bočicu mlijeka, od male, bočica je bila nazubljena sa donjim dijelom, gdje mi je tu čak razbio, ovoga, glavu mi je razbio. Onda sam ja išla na policiju, kakti, onda su me stavili nekoloko sati da ja čekam da dođem na red, i naravno izgubila sam volju, 'Pa jeste vi sigurni, pa čovjek je bio nervozan, pa sigurno ste ga nečim izazvali da je on morao na takav način...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

„(...) ja rekla da neću da to odvjetački ide jer policija blebeće po birtijama, ja živim u tom istom kvartu, poznam tu policijsku stanicu (ime općine izbrisano), tamo ima tolko šovinista da je strašno, ja sam ovog jednog i prijavila pravobraniteljici, međutim naravno u policiji su, ovaj je naveo 580. dokaz, ljudi koje uopće nije bilo oko nas. I ona je rekla da su oni u pravu. Tak mi je odgovorila, ja sam rekla super. Glavno da se vi bunite oko toga da ćemo mi sto kuna manje platiti novogodišnju večeru od muških, to je bitno, a to što više nemamo pristup u policijsku stanicu, to nije bitno.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

Negativna iskustva u sigurnoj kući

„(...) dođem ja tamo (u sigurnu kuću)... Takvo psihičko maltretiranje... (...) Ja sam otišla u (ime sigurne kuće izbrisano), reko, da se spasim, ajde... I onda vi dođete tamo i sve je super, divno, krasno, šareno... Međutim, nema veze sa šarenilom, nego sa zatvorom. Dijete skoči, dijete protrči hodnikom - 'Zašto trči dijete?' I onda prilagodba, veli, 'Ne smijete se, kad idete spavat', ne smijete se zaključat'...' Sve vi toimate zdravo za gotovo, okej, netko vam daje krevet i hranu. Bilo je par žena... Ja sam sjela s tom direktoricom, i sad, naravno, ja pitam.... Ja radim honorarno, meni su radni dani srijeda popodne, od pola 6 do pola 9. To je moje radno vrijeme. (...) Tamo, kad ste u toj (ime sigurne kuće izbrisano), onda imate dva puta tjedno izać', tri sata... **Samo to?** Aha. Od podne do tri. To vam je tamo kod (ime dijela grada izbrisano), i sad, kol'ko vam treba za prijevoz, ovisi kako idete, tramvajom, pješice, do grada. I sad računajte kol'ko vi s čovjekom s kojim imate poslovni dogovor možete vremena provest'. Osam sati ja ne radim, reko', meni trebaju ta tri sata tjedno i kad imam seminar... Ako hoću bonus, novce, ja sam honorarac, ja nemam ni kune. Velim, to je svaka druga, treća subota, jednom mjesečno... **Što, to Vas nisu pustili, rekli su da ne možete?** 'Pa, nemoguće je, pa za čuvanje djece...' Pa reko' ja: 'Ima tu mama koje ništa ne rade, možemo se dogovoriti'...' Oću Vam reć' šta rade te naše službe sa ženama koje su tamo, koje su iz jednog pakla došle u još veći...

[opća populacija, individualni intervju br. 2]

5.5.4. Razina društva

Na razini društva prepoznate su tri glave skupine faktora povezanih s nasiljem: seksizam, odnosno seksističke društvene norme i vrijednosti, potom tradicionalne društvene norme i vrijednosti te očekivane ženske rodne uloge.

Seksističke društvene norme i vrijednosti

- muškarac je glava obitelji

„Kad je stari umro, ostale su nekakve dionice. I to je on htio za sebe. Uglavnom, da ja to prepisem na njega, ja sam rekla ne dolazi u obzir, da u krajnjoj liniji da mi uopće ne trebaju, to ide Viki za školovanje, ako nikako drugačije to ide njoj za školovanje. I tu je bilo... uf... Tu je poludio: da kako da šta, on je glava obitelji, muško u kuću, zna se ko nosi hlače, vamo tamo...”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

„(...) pošto sam ja i patrijarhalno nekako odgojena recimo (...) Znači ništa od općine do katastra, po dozvole, po papire, ne znam, to ne možete ni zamisliti koji je to posao i ja to ne bi nikom savjetovala da uopće prolazi (...) ja sam uvijek govorila suprugovo ime.”

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

„(...) s moje strane sam ja uvijek gledala da svi budu zadovoljni. **Osim vas?** (smijeh) Dobro ja sam bila zadovoljna ak' su svi bili sretni. **Znači kuća je igrom slučaja stajala na vas oboje?** Jedna situacija znači, koja je on osoba, ustvari možda to nije važno, ali možda i je. Mi smo bili na gradilištu. Znači djeca su sjedila na jednoj klupici. On je nešto radio. Ja sam donijela njemu nešto pojesti i tak' smo sjedili i susjeda kaže, meni se obrati, kao: 'Puno nas tu ima u ulici, al' ti si najpametnija od svih.' I sad ja se nasmijem onak, uvijek ja sve prihvaćam šalu i na svoj i na tuđi račun, sve je to ok. A ja kažem: 'Susjeda, zašto?' A reko to mi ni'ko nije baš tak' rek'o. Pa kaže: 'Da, da, jedino tvoja kuća u ulici glasi i na tebe i na muža, mi se možemo druge slikati.' Ja bi

to shvatila kao šalu i ja bi možda to njoj objasnila kak' se to dogodilo, al' neću zaboravit njegov pogled. Pročitala sam (iz njegovog pogleda) kako se on osjećao kao budala, il' tak' nešto.

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 11]

- žena je vlasništvo muškarca (pogotovo nakon što zatrudni)

„(...) on (je) smatrao da sam ja njegovo vlasništvo u tom trenutku kad ja nosim njegovo dijete, da on može samnom šta god hoće.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

- dijete treba oca bez obzira kakakv je

„(...) vid'la sam da mu se noge tresu, da je ljut i da ono, svaki čas bi mog'o planut. I ja reko: gle, mislim ne može to tako i ako ne možemo skupa, ono, ajmo se bolje razić'. A on: 'Jesi ti normalna, prvi put kad nešto ne ide ti odma' hoćeš da se razidemo, pa djetetu su potrebna oba roditelja. Sad, kak' sam ja naučena tako razmišljat da djetetu trebaju mama i tata, ok - možda je on u pravu, možda je sad samo pretjer'o, mislim nije to bilo sad samo. To je već drugi, treći put.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

*„Mi kol'ko god da smo prekidali, šta god bi ja rekla, kad god bi mi spomenuo Anu, ok - dijete treba oca i majku. I svaki put mi je to bilo, ono, ne možeš odvojiti dijete od oca. Kakav god da je, on je njen otac. Puno put sam ja znala sama sa sobom imat tih rasprava, jer ono, moje cure su vikale, pogotovo ove frendice koje su odrasle bez oca, kao: 'J*bote pa šta meni fali, pa nemam traume. Pa šta si radiš djetetu?' I kad ti ne'ko to na taj način prezentira, i onda onak staneš i ups - pa gle stvarno. I onda gledaš koja je cijena svega toga i vidiš da to nema smisla.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

- žena treba biti ponizna

„Ja sam njemu davala dosta šansi, ono, da šta je u mene ušlo, u mene je ušao vrag, da sam ja Sotona i tak... neke vjerske priče jer je on završio to na KBF-u. X puta mi je iz Biblije znao iščitavat kak' se prava žena mora ponašat', kak' mora bit' ponizna i tak'... Iziskivao od mene nekakvu poniznost... ja sama znam što je biti ponizan, koja je mjera poniznosti, al' on je stalno mene negdje pod otirač gur'o i tražio od mene da budem ponizna u onoj mjeri da se skroz pokorim...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

Tradicionalne društvene norme i vrijednosti

- vrijednost obitelji pod svaku cijenu

Roditelji nasilnika odgovarali su ženu od prekida: *„(...) tu su sad uletili njegovi: pa nemoj, pa... Znaš ono. I sad vidiš ono dijete se igra i sa stricem i vamo i tamo, i ajd', opet ti nekako bude žao i popustiš po ne znam koji put, jer ono, tu je obitelj, jel. Opet, ideš, djetetu treba obitelj, treba ono, ajde, neka.“*

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 1]

- sram zbog neuspjelog braka

„pokušala sam razgovarati, ali mislim da nisam direktno jer sam se bojala direktno o tome razgovarati, bojeći se da ga ja neću odbiti na taj način. Htjela sam... **Da se slažete i ne svadate?** Tako ja, tako je, i bilo me, na neki način sramota da pukne taj brak tako brzo. Kao neki moj isto... neuspjeh. Mislim i sredina, i okolina, iskreno nije nitko vjerovao da će to uspjeh, poznavajući njega. Svi su se bojali za mene, svi moji prijatelji... jako su skeptični bili prema ulasku u taj brak, al eto.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 7]

- treba trpjeti radi ljubavi

„(...) ja njega volim i sad kad ja njega volim, ja to sve mogu, meni ništa neće biti problem, znaš ono, i ja trebam pretrpiti nešto u životu i bit će to bolje... (...) Ja sam njemu neprestano davala priliku i davala šansu. Zašto sam to činila? Činila sam to zato što... A šta ja znam, vjerojatno iz neke ljubavi. Sigurno, ne znam si to drugačije objasniti.“

[opća populacija, individualni intervju br. 10]

- crkveni nauk

„kad sam ga tjerala i molila da idemo u savjetovalište, on to nije htio jer je njemu ispod časti da jednom duhovniku netko daje savjete. A on se skriva iza toga, skriva se iza oltara, a iščitava iz Biblije nešto iskrivljeno, a za obitelj nije napravio ništa.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

„Ja sam tak odgojena, ak' se jedamput oženiš... imali smo crkveni brak i... to je to, ti si dužan trpiti dok nas smrt ne rastavi...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 10]

Očekivane ženske rodne uloge

„Kakve su žene sad, kakve su žene danas. Dal' mogu da se izbore za sebe... Mislim da tu ima puno problema u smislu odgoja nekakvog, ženskog. Kao, kakava žena treba da bude. To je bilo ranije, sad, moguće je da se žena menja. Ali, prije nekih 30, 40 godina, mislim da su žene učene kao da one trebaju da budu fine i dobre, da slušaju muškarca šta on kaže... Kao, okej je da završe škole, ali znaš di ti je mesto... Ne možeš ti sad da... U biti, ono što mislim je da je odgoj bio taj da žena nema potrebe. **Manje su važne?** Manje su važne, da. Ili ih nemaš ili su manje važne. A sad, prioritet su deca, onda ide muž, a ti si tamo negde... Tvoje potrebe, ti imaš do potreba super... (...) Ali mislim da, naročito ako su sredine manje, ja sam iz manje sredine, onda imaš kao neka pravila, znaš. Ne talasaj, budi okej, udaj se, završi faks. Kao, možeš da završiš faks, nije to problem, ali rodi decu, kao, imaš tu neku proceduru, nemoj sad mnogo da se tu buniš, ističeš, nego, ovaj, zna se šta treba da radiš. To mi se čini da se danas negde menja.“

[opća populacija, individualni intervju br. 7]

„Da je to društveno neprihvatljivo i odvratno što ja pušim, da mi smrdi iz usta. Da sam ružna i neprivlačna, da neću nositi štikle, minicu i mrežaste čarape i da mu se zato ne diže više na mene...“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 8]

„Ja sam više puta odlazila iz bračne zajednice jer on dosta mene omalovažavao, vrijed'o. Ja sam morala pazit kak ću sjest, kak ću hodat na cesti... da ne bum slučajno zijevnula u tramvaju, a da ne stavim ruku na usta. On je mene stalno ispravljao, korigirao stalno moje ponašanje i govorio kak će on, ja sam sa sela, kak će on od mene napraviti damu.“

[žrtva nasilja, individualni intervju br. 9]

„(...) s obzirom da smo mi na ovim prostorima nekako naučeni na taj patrijahalni odnos, zapravo je svaka žena koja je jaka, dominantna, samosvjesna i samostalna je automatski izolirana i prikazivana je u negativnom svjetlu, jel'. Ne bi mi to toliko vidjeli da se događaju takvi problemi, zapravo, ja do Vas nisam shvatila da je to jedan oblik ekonomskog nasilja, jel'.“

[opća populacija, individualni intervju br. 11]

5.6. Prepoznavanje i stavovi o ekonomskom nasilju

Iako je naglasak u kvalitativnom istraživanju bio na iskustvima ekonomskog nasilja, neke su žene iznijele vrlo zanimljive opise i mišljenja o ovom obliku nasilja nad ženama. Također, kroz intervju se konstantno protezala tema važnosti ženinog zaposlenja i ekonomske neovisnosti. Ovdje prikazujemo glavne ilustrativne citate.

OPIS EKONOMSKOG NASILJA

„A ekonomsko nasilje, to je ono kad žena obično ovisi ekonomski o mužu, pa ga onda mora žicati, pa onda on nju tlači, i onda to nakraju završi u nekakvom vrijeđanju, ne dao bog, svađama, tučama i u principu na kraju žena preuzima zapravo brigu o obitelji i svemu, a on se postavi šta ti 'oćeš, i ovako i onako ništa ne radiš i ne zarađuješ.... Ja te uzdržavam i ja mogu raditi kaj ja hoću. (...) U svakoj takvoj nasilnoj vezi, mislim, ne u svakoj, u najvećoj većini su stvari ponekad jako lijepe. Pa mislim da se te žene prime za to, pa ipak je meni s njim dobro, pa ovo tu ću malo potrpiti, pa ću zašutiti...“

[opća populacija, individualni intervju br. 13]

„(...) ja sam imala jedan pokroviteljski odnos prema njemu i odnos da se može popraviti, da se može izliječiti, da ga se može ljubavlj, pažnjom, podrškom... Ali tu se ne može ništa napraviti i sad sam svjesna toga. (...) Krivim sebe što nisam bila razumna i u određenom momentu reagirala razumno. To se krivim i mislim da se nikada nijednoj ženi ne bi smjelo dogoditi da pomiješa ljubav i financije. U današnje vrijeme... A ako se to i događa, da treba biti sigurna u partnera s kojim to ima, to pretočiti u neke ugovore i biti sigurna i prvi puta kada se opeče, reagirati. Jer se takve situacije ponavljaju onda i, mislim da, žena treba biti razumna i imati svijest da ne može nikoga preokrenuti. U životu.“

[opća populacija, individualni intervju br. 4]

MIŠLJENJE O EKONOMSKOM NASILJU

„... problem je u tome šta kad uđeš u takvu stvar, ti ne uđeš.... kad upoznaš nekoga, ne dodete vi do toga stanja odmah, vi ulazite u to polako. I to je u stvari najveći problem, to što se žene, ako jesu u ekonomskom nasilju, naviknu na situaciju. A kad se navikneš na situaciju, ti se lako navikneš i na loše i na dobro. E, kad si u tome, ti si zaglibio, jer onda ne znaš... Nemaš referentni okvir za ono šta je dobro. Nego si u tom okviru, to su stvari o kojima se ne priča, otvoreno, i onda ti tu stojiš u tom okviru i to je tebi tako. A nisi negdje otišao, ispričao se s nekim, razgovarao s nekim i vidio da to uopće nije tako i da tebe netko zlostavlja. I da to nije okej.“

[opća populacija, individualni intervju br. 7]

VAŽNOST ŽENINOG ZAPOSLENJA I FINACIJSKE NEOVISNOSTI

„Nikada ne bi' prestala raditi. 4 godine doma pretvori vas u krpu od jutra do sutra. Bez obzira na jako loše uvjete rada (kojima je bila izložena) ne bi' si dozvolila da ne radim. Sve se stigne. Za ženu je dobro da radi, obrazuje se, ode iz kuće. Oni svi odrastu i žive, a žena ostaje.“

[opća populacija, fokus grupa br. 5, K8]

6. KONSTRUKCIJA SKALA I PROVJERA NJIHOVIH GLAVNIH METRIJSKIH KARAKTERISTIKA

6.1. Valjanost

Najjednostavnije rečeno, valjanost nekog mjernog instrumenta ili skale odgovara na pitanje: mjeri li skala upravo to za što je namijenjena? Moderni pristupi valjanosti navode potrebu i za racionalnim i za empirijskim dokazima valjanosti, ali ne postoji univerzalni obrazac za dokazivanje valjanosti. Prema klasičnoj teoriji mjerenja ne govori se o univerzalnoj valjanosti nekog testa ili instrumenta, već o valjanosti njegove upotrebe u određenu svrhu. Da bi nešto bilo valjano, mora biti zadovoljen uvjet pouzdanosti, ali sama pouzdanost ne uvjetuje valjanost. (Rupp i Pant, 2007)

U procjeni valjanosti postoje četiri zainteresirane strane (prema Rupp i Pant, 2007):

1. istraživači koji razvijaju mjerne instrumente – kreiraju istraživački program ili instrument pod pretpostavkama teorijske prikladnosti i praktične implementacije,
2. ispitanici – imaju praktične potrebe koje se mogu uvelike razlikovati od potreba ostalih zainteresiranih skupina,
3. korisnici instrumenata – donositelji odluka koji koriste skalu da bi nešto zaključiti o ispitanicima,
4. šira znanstvena i neznanstvena zajednica – oni kojima se prenose i objavljuju prikupljeni rezultati.

Premda postoje brojne klasifikacije vrsta valjanosti, najčešće se govori o tri različita, iako u velikoj mjeri povezana, koncepta valjanosti (prema Toulas et al., 1990):

- Sadržajna (engl. *content-based*) valjanost – vrsta valjanosti koja ispituje koliko dobro su u nekoj skali uzorkovane i zastupljene čestice nekog univerzuma mjerenja. Odnosi se na sadržaj i relevantnost pojedinih čestica za mjerenje željenog predmeta mjerenja, a obično ju procjenjuje nezavisan tim stručnjaka.
- Konstruktna (engl. *construct-based*) valjanost – najvažniji i najkompleksniji oblik valjanosti. To je vrsta valjanosti koja ispituje koliko dobro skala odražava inherentni konstrukt. Skala mora korelirati s bliskim konceptima (konvergentna valjanost), a ne smije korelirati s konceptima koji s njom nisu povezni (diskriminativna valjanost).

Također se povezuje i s faktorskom valjanošću u smislu da faktorska analiza mora pokazati onoliko dimenzija koliko smo konceptualno predvidjeli. Treba naglasiti da jedna studija ne može u potpunosti dokazati konstruktnu valjanost, već se ona dokazuje kontinuiranim procesom evaluacije, reevaluacije, doradivanja i razvoja skale.

- Kriterijska (engl. *criterion-based*) valjanost – odnosi se na to koliko je skala povezana s drugim vanjskim kriterijima – često u smislu tzv. istodobne valjanosti (engl. *concurrent validity*), tj. očekivanih povezanosti s drugim skalama i razlika u prosjecima grupa ili u smislu prediktivne valjanosti, tj. procjene korelira li mjerenje u jednoj vremenskoj točki s mjerenjem u drugoj vremenskoj točki.

Carmines i Zeller (1979) govore o tome što se može očekivati ako set čestica mjeri jedan fenomen. U tom slučaju ekstrahirana faktorska solucija prije rotacije (dakle, bazična solucija) treba podržavati sljedeće hipoteze:

- (1) prva ekstrahirana komponenta treba objasniti veliku proporciju varijance čestica ($> 40\%$);
- (2) sljedeće komponente trebaju objašnjavati približno jednake proporcije preostale varijance, naravno uz njihovo postupno smanjivanje;
- (3) sve ili većina čestica trebaju imati relativno velike saturacije na prvom faktoru ($> ,3$); i
- (4) sve ili većina čestica trebaju imati veće saturacije na prvom faktoru nego na faktorima koji slijede.

Za skale **iskustava** ekonomskog nasilja procjenjivat će se niže navedene vrste i podvrste valjanosti i to na sljedeće načine:

1. Sadržajna valjanost

- deskriptivnom analizom (učestalost odgovora „Nije primjenjivo“, „Ne zna“, „Odbija“ i „Nikad“) provjeravat će se primjenjivost i adekvatnost pojedine čestice
- procjenom sadržaja pojedinih čestica u odnosu na definicije „nasilja“ i „ekonomskog nasilja“ provjeravat će se konceptualni doprinos sadržaja pojedine čestice

2. Konstruktna valjanost

- provjera dimenzionalnosti skala eksploratornom faktorskom analizom
- konvergentna valjanost – korelacija skala iskustava ekonomskog nasilja sa skalama iskustava psihičkog i fizičkog nasilja (očekuje se pozitivna povezanost)

- diskriminativna valjanost (samo za višedimenzionalne skale) – korelacije čestica s pripadajućim subskalama moraju biti veće od korelacija tih istih čestica s ostalim subskalama

3. Kriterijska valjanost – korelacije i regresijske analize skala sa sljedećim kriterijima:

- Kriterij 1: varijabla *Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički* (skala: da/ne)⁶⁷ – očekuje se umjerena do visoka pozitivna povezanost
- Kriterij 2: varijabla *Financijski problemi u vezi/braku* (skala: 1 = “Uopće ne“, 2 = „Da, u manjoj mjeri“, 3 = „Da, u većoj mjeri“)⁶⁸ – očekuje se slaba do umjerena pozitivna povezanost
- Kriterij 3: varijabla *Načini donošenja odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom* (skala: 1 = „Uglavnom odlučujem ja“, 2 = „Češće odlučujem ja“, 3 = „Podjednako/zajedno odlučujemo“, 4 = „Češće odlučuje suprug/partner“, 5 = „Uglavnom odlučuje suprug/partner“)⁶⁹ – očekuje se slaba do umjerena pozitivna povezanost

Za skalu **prepoznavanja** ekonomskog nasilja procjenjivat će se niže navedene vrste i podvrste valjanosti i to na sljedeće načine:

1. Sadržajna valjanost

- deskriptivnom analizom (učestalost odgovora „Ne zna“ i „Odbija“) provjeravat će se primjenjivost i adekvatnost pojedine čestice
- procjenom sadržaja pojedinih čestica u odnosu na definicije „nasilja“ i „ekonomskog nasilja“ provjeravat će se konceptualni doprinos sadržaja pojedine čestice

2. Konstruktna valjanost

- provjera dimenzionalnosti skale eksploratornom faktorskom analizom
- konvergentna valjanost – korelacija skale prepoznavanja ekonomskog nasilja sa skalom seksizma i skalom vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama (očekuju se negativne povezanosti, slabe do umjerene jačine)

⁶⁷ Ova je čestica procjenjivana na istoj peterotomnoj ordinalnoj skali učestalosti kao i pojedina ekonomski nasilna ponašanja. Potom je dihotomizirana na način da su odgovori „Nije primjenjivo“, „Ne zna“ i „Odbija“ označeni kao *missing* vrijednosti (n=5), odgovori „Nikad“ i „Jednom“ kao slučajevi u kojima nema ekonomskog nasilja, a odgovori „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“ kao slučajevi u kojima je ekonomsko nasilje prisutno. Između aditivnih skala ekonomskog nasilja i dihotomnog kriterija računati su point-biserijalni koeficijenti korelacije.

⁶⁸ Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ označeni su kao *missing* vrijednosti (n=4).

⁶⁹ Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ označeni su kao *missing* vrijednosti (n=4).

Kriterijska valjanost nije primjerena za provjeru valjanosti skale prepoznavanja ekonomskog nasilja.

6.1.1. Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja

Mjerni instrument u anketnom upitniku sastojao se od ukupno 37 čestica. Jedna od njih (35. *Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.*) služi nam kao kriterij za provjeru kriterijske valjanost s obzirom da ne opisuje neko konkretno ekonomski nasilno ponašanje, već sažima brojna ekonomski nasilna iskustva žrtava i opisuje ekonomski nasilnu vezu.

Svaku česticu ispitanice su procjenjivale na peterotomnoj ordinalnoj skali učestalosti s verbalnim iskazima: „Nikad“, „Jednom“, „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“. Osim navedenih, ispitanicama je bio ponuđen i odgovor „Nije primjenjivo“. Anketarke su imale mogućnost zaokružiti još i neki od sljedeća dva moguća odgovora koja ispitanicama nisu bila prikazana na kartici ponuđenih odgovora: „Odbija“ i „Ne zna“.

6.1.1.1. Sadržajna valjanost

Ova skala mjeri iskustva tzv. „općih“ ekonomski nasilnih ponašanja nad ženama od strane njihovih intimnih partnera. Ideja je bila formulirati čestice koje su po sadržaju takve da se svaka odnosi na neko ekonomski nasilno ponašanje koje potencijalno može doživjeti svaka žena koja živi sa svojim intimnim partnerom (iz tog ih razloga zovemo „općima“, tj. onima koji ne ovise o tome je li žena zaposlena i ima li djecu).

Čestice su većinom derivirane iz rezultata kvalitativnog istraživanja, odnosno kodiranjem i tematskom analizom intervjua i fokus grupa s tri skupine žena: 1) žene žrtve obiteljskog nasilja, 2) žene iz opće populacije i 3) žene kockara.

Sadržajna valjanost čestica prvenstveno je potkrepljena dosadašnjim empirijskim spoznajama o ekonomskom nasilju nad ženama kao i rezultatima kvalitativnog istraživanja provedenog u sklopu ovog rada.

U tablici 12 prikazane su učestalosti (frekvencije i postoci) pojedinih odgovora za svih 37 čestica (uključujući i kriterijsku varijablu pod rednim brojem 35) na originalnoj skali procjene korištenoj u anketi.

Odgovor „Nije primjenjivo“ najzastupljeniji je na česticama br. 5, „*Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.*“ (1,9%), br. 3. „*Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepisete na njegovo ime.*“ (1,6%) i br. 6. „*Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.*“ (1,5%). 23 čestice imaju postotke odgovora „Nije primjenjivo“ od 0,1% do 1,1%, a za 11 čestica niti jedna ispitanica nije odgovorila da one za njih nisu primjenjive.

Isto tako, postoci odgovora „Odbija“ i „Ne zna“ su izrazito mali: najveće odbijanje je za česticu „*Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.*“ (0,5%), a najveći postotak odgovora „Ne zna“ za česticu „*Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.*“ (0,7%). S obzirom na vrlo male postotke ovih odgovora, zaključujemo da su sve čestice primjenjive za upotrebu.

U daljnjim analizama pouzdanosti i valjanosti odgovori „Nije primjenjivo“, „Ne zna“ i „Odbija“ bit će označeni kao *missing* vrijednosti.

Iako pojedine čestice predstavljaju ponašanja za koja očekujemo izrazito asimetrične distribucije odgovora s obzirom da je riječ o rijetkoj, a ne normalno distribuiranoj pojavi u populaciji, na temelju izrazito velikog postotka odgovora „Nikad“ na čestici „*Sprječavao Vas da odete liječniku.*“ (98,2%), odlučeno je ovu česticu isključiti iz daljnje analize.

Tablica 12. Opći oblici ekonomskog nasilja - frekvencije i postoci odgovora na pojedine čestice

Rbr.	Čestica	Nikad		Jednom		Nekoliko puta		Često		Vrlo često		Nije primjenjivo		Odbija		Ne zna		Ukupno	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1.	Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	514	(85,5%)	12	(1,9%)	31	(5,1%)	18	(3,1%)	19	(3,1%)	2	(,3%)	3	(,5%)	3	(,6%)	601	(100,0%)
2.	Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	561	(93,3%)	7	(1,2%)	10	(1,6%)	10	(1,7%)	7	(1,2%)	5	(,8%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
3.	Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepisete na njegovo ime.	576	(95,8%)	6	(1,0%)	3	(,5%)	2	(,4%)	3	(,5%)	10	(1,6%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
4.	Uzimao Vaš ili zajednički novac da bi se kladio ili kockao.	577	(96,1%)	3	(,6%)	8	(1,3%)	5	(,9%)	4	(,6%)	1	(,1%)	2	(,3%)	1	(,2%)	601	(100,0%)
5.	Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	541	(89,9%)	3	(,5%)	13	(2,2%)	13	(2,2%)	14	(2,3%)	11	(1,9%)	2	(,3%)	4	(,7%)	601	(100,0%)
6.	Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	549	(91,4%)	5	(,9%)	9	(1,5%)	9	(1,6%)	13	(2,2%)	9	(1,5%)	2	(,3%)	3	(,6%)	601	(100,0%)
7.	Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	544	(90,6%)	3	(,5%)	18	(3,0%)	12	(2,0%)	17	(2,9%)	5	(,8%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
8.	Sprječavao Vas ili Vas nastojao odgovoriti od školovanja ili stručnog usavršavanja.	568	(94,5%)	6	(1,0%)	8	(1,3%)	5	(,9%)	7	(1,2%)	5	(,9%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
9.	Sprječavao Vas da odete liječniku.	590	(98,2%)	1	(,2%)			6	(1,0%)	2	(,4%)			2	(,3%)			601	(100,0%)
10.	Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	506	(84,2%)	11	(1,9%)	47	(7,8%)	18	(3,0%)	16	(2,6%)	2	(,3%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
11.	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	518	(86,1%)	10	(1,7%)	35	(5,9%)	18	(3,0%)	16	(2,6%)			2	(,3%)	2	(,4%)	601	(100,0%)
12.	Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	518	(86,2%)	11	(1,8%)	37	(6,2%)	20	(3,3%)	13	(2,2%)			2	(,3%)			601	(100,0%)
13.	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	552	(91,9%)	3	(,4%)	17	(2,8%)	11	(1,8%)	14	(2,4%)	2	(,4%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
14.	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	559	(93,0%)	6	(,9%)	11	(1,8%)	13	(2,2%)	11	(1,8%)			2	(,3%)			601	(100,0%)
15.	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	568	(94,4%)	8	(1,4%)	10	(1,6%)	7	(1,2%)	6	(1,0%)			2	(,3%)			601	(100,0%)
16.	Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	535	(89,0%)	12	(2,0%)	23	(3,8%)	17	(2,8%)	12	(2,0%)			2	(,3%)	1	(,1%)	601	(100,0%)

Rbr.	Čestica	Nikad		Jednom		Nekoliko puta		Često		Vrlo često		Nije primjenjivo		Odbija		Ne zna		Ukupno	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
17.	Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	551	(91,6%)	6	(1,0%)	20	(3,3%)	10	(1,6%)	10	(1,7%)	1	(,2%)	2	(,3%)	1	(,2%)	601	(100,0%)
18.	Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	539	(89,7%)	7	(1,2%)	18	(3,0%)	17	(2,8%)	11	(1,8%)	6	(1,1%)	2	(,3%)	1	(,1%)	601	(100,0%)
19.	Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolazete vlastitom imovinom.	566	(94,2%)	2	(,3%)	6	(,9%)	8	(1,3%)	11	(1,8%)	5	(,8%)	2	(,3%)	3	(,5%)	601	(100,0%)
20.	Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	556	(92,4%)	4	(,7%)	16	(2,7%)	4	(,6%)	15	(2,5%)	3	(,5%)	2	(,3%)	1	(,2%)	601	(100,0%)
21.	Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	553	(92,0%)	8	(1,3%)	12	(2,0%)	10	(1,7%)	12	(2,0%)	3	(,4%)	2	(,3%)	2	(,4%)	601	(100,0%)
22.	Namjerno uništavao Vaše osobne stvari ili imovinu.	574	(95,4%)	5	(,8%)	8	(1,4%)	4	(,7%)	8	(1,4%)			2	(,3%)			601	(100,0%)
23.	Namjerno uništavao zajedničku imovinu.	575	(95,6%)	6	(1,1%)	6	(1,0%)	4	(,7%)	7	(1,2%)	1	(,2%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
24.	Onemogućavao Vam da se zaposlite.	574	(95,5%)	5	(,8%)	6	(1,0%)	5	(,9%)	9	(1,5%)	1	(,1%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
25.	Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	561	(93,3%)	5	(,9%)	13	(2,1%)	8	(1,3%)	10	(1,7%)	1	(,2%)	2	(,4%)	1	(,1%)	601	(100,0%)
26.	Dovodio Vas u situaciju da radite za njega bez ili s minimalnom novčanom naknadom.	579	(96,3%)	2	(,3%)	7	(1,2%)	3	(,5%)	5	(,8%)	2	(,3%)	2	(,3%)	2	(,3%)	601	(100,0%)
27.	Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisni o njemu.	560	(93,2%)	4	(,7%)	10	(1,6%)	9	(1,5%)	11	(1,8%)	3	(,4%)	2	(,3%)	3	(,5%)	601	(100,0%)
28.	Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	551	(91,7%)	4	(,7%)	22	(3,7%)	12	(2,0%)	9	(1,4%)	1	(,2%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
29.	Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	563	(93,7%)	7	(1,2%)	9	(1,5%)	9	(1,5%)	10	(1,6%)			2	(,3%)	1	(,1%)	601	(100,0%)
30.	Prisiljavao Vas da vraćate njegove dugove.	577	(95,9%)	5	(,8%)	8	(1,3%)	6	(1,0%)	4	(,6%)			2	(,3%)			601	(100,0%)
31.	Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao	568	(94,5%)	7	(1,2%)	11	(1,8%)	7	(1,2%)	5	(,9%)	1	(,2%)	2	(,3%)			601	(100,0%)
32.	Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao	577	(96,0%)	4	(,7%)	5	(,9%)	7	(1,1%)	5	(,8%)			2	(,3%)	1	(,1%)	601	(100,0%)
33.	Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	575	(95,7%)	1	(,1%)	4	(,7%)	10	(1,6%)	9	(1,4%)			2	(,3%)	1	(,1%)	601	(100,0%)

Čestica	Nikad	Jednom	Nekoliko puta	Često	Vrlo često	Nije primjenjivo	Odbija	Ne zna	Ukupno
	n %	n %	n %	n %	n %	n %	n %	n %	n %
34. Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	554 (92,1%)	7 (1,2%)	14 (2,4%)	11 (1,9%)	11 (1,7%)	1 (,2%)	2 (,3%)	1 (,2%)	601 (100,0%)
35. Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	537 (89,3%)	11 (1,8%)	16 (2,7%)	17 (2,8%)	15 (2,6%)	2 (,3%)	2 (,3%)	2 (,3%)	601 (100,0%)
36. Nagovorio Vas da budete jamac za njegov kredit koji ste na kraju otplaćivali isključivo Vi.	585 (97,4%)	3 (,4%)	4 (,6%)	1 (,2%)	2 (,3%)	5 (,8%)	2 (,3%)		601 (100,0%)
37. Nagovorio Vas da umjesto njega budete nositelj kredita, iako ste ga na kraju otplaćivali Vi.	582 (96,8%)	4 (,7%)	3 (,5%)	3 (,5%)	3 (,4%)	5 (,8%)	2 (,3%)		601 (100,0%)

Daljnja deskriptivna analiza čestica pokazuje da su sve distribucije frekvencija izrazito lijevo asimetrične (koeficijenti asimetrije iznosa od 2,53 do 10,21) s odgovorom „Nikad“ zasupljenim od 84,2% za česticu „*Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.*“ do 98,2% za česticu „*Nagovorio Vas da budete jamac za njegov kredit koji ste na kraju otplaćivali isključivo Vi.*“ Odgovor „Jednom“ zastupljen je od 0,1% za česticu „*Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.*“ do 2% za česticu „*Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.*“ Najveći udio odgovora „Nekoliko puta“ je 7,8% za česticu „*Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.*“, odgovora „Često“ 3,3% za česticu „*Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.*“, a odgovora „Vrlo često“ 3,2% za česticu „*Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.*“.

S obzirom na vrlo male postotke odgovora različitih učestalosti na pojedinim česticama, odlučeno je sve čestice **dihotomizirati** kako bismo dalje umjesto o učestalosti mogli govoriti samo o postojanju ili nepostojanju iskustva ekonomski nasilnih ponašanja. Dihotomizaciju smo smatrali opravdanom ako postoji odgovor koji se odnose na različite učestalosti kod svih čestica nisu znatno različiti (variraju od 0% do 7,8%).

S obzirom na definiciju *nasilja* kao „obrazaca ponašanja koji imaju za cilj demonstraciju moći, zastrašivanje, prisilnu kontrolu i ugnjetavanje osobe nad kojom se ono vrši“, definiciju *ekonomskog nasilja* kao „ponašanja kojima nasilnik ograničava, kontrolira i iskorištava ženine ekonomske resurse i potencijale“ i vrlo složenu prirodu samog predmeta mjerenja, prvo je bilo potrebno donijeti odluku o tome koja od ponašanja predstavljaju „teže oblike“ ekonomskog nasilja koja po žrtvu ostavljaju trajne posljedice i kod kojih je dovoljno da se manifestiraju samo jednom, a za koja ponašanja je potrebno da se dogode barem nekoliko puta kako bi se uspostavio obrazac ponašanja sukladan definiciji nasilja. To je napravljeno na sljedeći način:

- čestice kod kojih postojanje ekonomskog nasilja označavaju odgovori „jednom“, „nekoliko puta“, „često“ i „vrlo često“ (dovoljno je da se pojave jednom):
 - 3. Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepisete na njegovo ime.
 - 8. Sprječavao Vas ili Vas nastojao odgovoriti od školovanja ili stručnog usavršavanja.
 - 16. Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.
 - 19. Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolazete vlastitom imovinom.
 - 22. Namjerno uništavao Vaše osobne stvari ili imovinu.
 - 23. Namjerno uništavao zajedničku imovinu.
 - 24. Onemogućavao Vam da se zaposlite.

26. Dovodio Vas u situaciju da radite za njega bez ili s minimalnom novčanom naknadom.
27. Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisni o njemu.
29. Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.
30. Prisiljavao Vas da vraćate njegove dugove.
31. Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.
32. Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.
33. Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.
36. Nagovorio Vas da budete jamac za njegov kredit koji ste na kraju otplaćivali isključivo Vi.
37. Nagovorio Vas da umjesto njega budete nositelj kredita, iako ste ga na kraju otplaćivali Vi.

- čestice kod kojih postojanje ekonomskog nasilja označavaju odgovori „nekoliko puta“, „često“ i „vrlo često“ (moraju se pojaviti više puta):

1. Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.
2. Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.
4. Uzimao Vaš ili zajednički novac da bi se kladio ili kockao.
5. Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.
6. Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.
7. Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).
10. Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.
11. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.
12. Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.
13. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.
14. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.
15. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.
17. Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.
18. Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.
20. Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.
21. Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").
25. Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.
28. Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.
34. Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.

U skladu s navedenim, odgovori na sve čestice su rekodirani čime su one svedene na dihotomne (binarne, tzv. engl. *dummy variables*) varijable s distribucijama frekvencija prikazanim u tablici 13.

Tablica 13. Opći oblici ekonomskog nasilja (35 dihotomiziranih čestica) – distribucije frekvencija

	Ne		Da		Ukupno	
	n	%	n	%	n	%
1. Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	525	(88,6%)	68	(11,4%)	593	(100,0%)
2. Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	568	(95,5%)	27	(4,5%)	594	(100,0%)
3. Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepisete na njegovo ime.	576	(97,6%)	14	(2,4%)	589	(100,0%)
4. Uzimao Vaš ili zajednički novac da bi se kladio ili kockao.	581	(97,2%)	17	(2,8%)	597	(100,0%)
5. Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	543	(93,1%)	40	(6,9%)	584	(100,0%)
6. Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	555	(94,6%)	32	(5,4%)	587	(100,0%)
7. Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	547	(92,0%)	47	(8,0%)	595	(100,0%)
8. Sprječavao Vas ili Vas nastojao odgovoriti od školovanja ili stručnog usavršavanja.	568	(95,6%)	26	(4,4%)	594	(100,0%)
10. Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	517	(86,5%)	81	(13,5%)	598	(100,0%)
11. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	528	(88,4%)	69	(11,6%)	597	(100,0%)
12. Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	529	(88,3%)	70	(11,7%)	599	(100,0%)
13. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	555	(93,0%)	42	(7,0%)	597	(100,0%)
14. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	564	(94,2%)	35	(5,8%)	599	(100,0%)
15. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	576	(96,1%)	23	(3,9%)	599	(100,0%)
16. Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	535	(89,3%)	64	(10,7%)	599	(100,0%)
17. Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	557	(93,3%)	40	(6,7%)	597	(100,0%)
18. Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	547	(92,3%)	46	(7,7%)	592	(100,0%)
19. Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolažete vlastitom imovinom.	566	(95,6%)	26	(4,4%)	592	(100,0%)
20. Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	560	(94,1%)	35	(5,9%)	595	(100,0%)
21. Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	560	(94,3%)	34	(5,7%)	594	(100,0%)
22. Namjerno uništavao Vaše osobne stvari ili imovinu.	574	(95,7%)	26	(4,3%)	599	(100,0%)
23. Namjerno uništavao zajedničku imovinu.	575	(96,1%)	23	(3,9%)	598	(100,0%)
24. Onemogućavao Vam da se zaposlite.	574	(95,9%)	25	(4,1%)	599	(100,0%)
25. Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	566	(94,9%)	31	(5,1%)	597	(100,0%)
26. Dovodio Vas u situaciju da radite za njega bez ili s minimalnom novčanom naknadom.	579	(97,2%)	16	(2,8%)	595	(100,0%)
27. Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisni o njemu.	560	(94,3%)	34	(5,7%)	594	(100,0%)
28. Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	556	(92,9%)	43	(7,1%)	598	(100,0%)
29. Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	563	(94,1%)	35	(5,9%)	598	(100,0%)
30. Prisiljavao Vas da vraćate njegove dugove.	577	(96,2%)	23	(3,8%)	599	(100,0%)
31. Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	568	(94,9%)	30	(5,1%)	598	(100,0%)
32. Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	577	(96,4%)	21	(3,6%)	598	(100,0%)
33. Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	575	(96,1%)	23	(3,9%)	598	(100,0%)
34. Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	561	(94,0%)	36	(6,0%)	597	(100,0%)
36. Nagovorio Vas da budete jamac za njegov kredit koji ste na kraju otplaćivali isključivo Vi.	585	(98,5%)	9	(1,5%)	594	(100,0%)
37. Nagovorio Vas da umjesto njega budete nositelj kredita, iako ste ga na kraju otplaćivali Vi.	582	(97,9%)	12	(2,1%)	594	(100,0%)

6.1.1.2. Konstruktna valjanost

A) Eksploratorna faktorska analiza

U svrhu ispitivanja konstruktne valjanosti skale iskustava općih oblika ekonomskog nasilja prvo je provedena eksploratorna faktorska analiza. Kao metoda ekstrakcije faktora korištena je metoda glavnih komponenata uz G-K kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora. S obzirom na teorijski pretpostavljenu međusobnu povezanost različitih podoblika općih oblika ekonomskog nasilja, korištena je tzv. direktna oblimin transformacija bazične solucije. *Missing* vrijednosti tretirane su *pairwise* metodom.

Analiza provedena na svim česticama (35 dihotomiziranih, tj. binarnih varijabli) zadržala je 6 statistički značajnih latentnih dimenzija koje su zajedno objašnjavale 67,150% ukupne varijance instrumenta. Komunaliteti varijabli nakon ekstrakcije kretali su se od 0,494 do 0,806. Svojtvene vrijednosti faktora nakon oblimin transformacije bazične solucije iznose od 5,82 do 10,24.

Proveden je postupak tzv. „čišćenja“ faktorske solucije, tj. postupak donošenja odluka o tome koje čestice treba isključiti iz skale. Čestica 3. „*Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepisete na njegovo ime.*“ činila je faktor specifičitate, a čestica 8. „*Sprječavao Vas ili Vas nastojao odgovoriti od školovanja ili stručnog usavršavanja.*“ nije zadovoljavala princip jednostavne strukture (saturacije veće od 0,4 na 4 od 6 faktora).

Nakon isključenja ove dvije čestice dobiveno je 5 statistički značajnih latentnih dimenzija koje su zajedno objašnjavale 66,365% ukupne varijance instrumenta, a svojtvene vrijednosti nakon oblimin transformacije kretale su se od 7,03 do 11,89. Uvidom u čestice koje u najvećoj mjeri saturiraju pojedine faktore, došlo se do sljedećih zaključaka:

- Na jednom faktoru grupirale su se tvrdnje koje se odnose na uzimanje novca za klađenje i kockanje, prisiljavanje žene da vraća njegove dugove te nagovor žene da bude jamac ili nositelj kredita koji je na kraju otplaćivala isključivo ona (čestice pod rednim brojevima 4, 30, 36 i 37). Ova četiri ponašanja zajedno čine tipičan opis veze u kojoj partner pati od ovisnosti o kockanju. Iako su posljedice ovih ponašanja za ženu jednako nepovoljne kao i posljedice ekonomskog nasilja, u takvim je slučajevima prvenstveni cilj navedenih ponašanja

zadovoljavanje potrebe za kockanjem, a ne demonstracija moći i kontrole nad ženom. Stoga je odlučeno navedene čestice isključiti iz skale.

- Na jednom faktoru grupirale su se čestice koje se odnose na namjerno uništavanje zajedničke imovine i ženinih osobnih stvari i imovine te dovođenje u situaciju da žena za partnera radi bez ili s minimalnom novčanom naknadom (čestice pod rednim brojevima 22, 23 i 26). Ponašanja koje se odnose na uništavanje zajedničke ili ženine imovine također imaju po ženu negativne ekonomske posljedice, ali njihov je prvenstveni cilj zastrašivanje žene pa se može smatrati više psihičkim nego ekonomskim nasiljem. Nakon njihovog isključenja, čestica „*Dovodio Vas u situaciju da radite za njega bez ili s minimalnom novčanom naknadom.*“ i dalje je imala najvišu saturaciju na tom faktoru koji je sad postao faktor specifičnosti pa je i ona isključena iz skale.

Finalna faktorska solucija sadržavala je 27 varijabli koje su zajedno činile tri statistički značajne latentne dimenzije i objašnjavale 63,944% ukupne varijance instrumenta (tablica 14). Bazična solucija podržava sve 4 hipoteze prema Carminesu i Zelleru (1979):

- (1) prva ekstrahirana komponenta objašnjava veliku proporciju varijance čestica (52,54%);
- (2) sljedeće komponente objašnjavaju približno jednake proporcije preostale varijance (6,61% i 4,79%);
- (3) sve čestice imaju relativno visoke saturacije na prvom faktoru ($>,5$); i
- (4) sve čestice imaju veće saturacije na prvom faktoru nego na faktorima koji slijede.

Na temelju ovih kriterija, zaključujemo kako sve čestice mjere jedan fenomen.

Tablica 14. Opći oblici ekonomskog nasilja – matrica faktorske strukture nakon oblimin transformacije

Čestice	Faktori		
	1	2	3
33. Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	,815	,326	-,529
29. Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	,803	,415	-,624
14. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	,792	,638	-,558
2. Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	,787	,421	-,599
32. Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	,785	,337	-,468
13. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	,771	,658	-,521
31. Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	,750	,367	-,346
5. Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	,726	,491	-,679
7. Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	,704	,488	-,625
15. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	,680	,453	-,548
1. Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	,647	,596	-,446
11. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	,482	,875	-,489
12. Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	,471	,857	-,480
10. Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	,353	,830	-,435
18. Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	,575	,741	-,702
28. Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	,399	,674	-,611
16. Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	,555	,668	-,454
20. Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	,566	,499	-,880
27. Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisni o njemu.	,457	,489	-,817
17. Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	,511	,694	-,796
25. Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	,714	,513	-,796
21. Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	,563	,486	-,754
34. Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	,617	,603	-,748
6. Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	,697	,402	-,724
24. Onemogućavao Vam da se zaposlite.	,429	,291	-,694
19. Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolazete vlastitom imovinom.	,569	,559	-,645
Svojstvene vrijednosti faktora	10,603	8,615	10,289

Metoda ekstrakcije: Analiza glavnih komponenata.

Metoda rotacije: Oblimin s Keiserovom normalizacijom.

Faktor 1 u najvećoj mjeri saturiraju čestice pod rednim brojevima 33, 29, 14, 2, 32, 13, 31, 5, 7, 15 i 1. Gledano ukupno, ovaj faktor opisuje ponašanja koje se većinom odnose na **ekonomsko iskorištavanje** žene pa smo ovu latentnu dimenziju tako i nazvali. Žene s visokim rezultatima na ovom faktoru od svog su partnera doživjele da ih je prisiljavao da mu daju vlastiti novac, da je od njih posuđivao novac, a nije ga nikad vraćao te da je bez njihovog znanja ili dopuštenja uzimao zajednički ili njihov vlastiti novac. Također, muškarac posuđuje novac od ženine obitelji ili prijatelja, a ne vraća ga ili na druge različite načine iskorištava njezinu obitelj ili prijatelje. Događa se i da muškarac ženi taji informacije o stanju zajedničkog računa ili da ju dovodi u situaciju da žena novca za osnovne životne potrebe kao

što su hrana, režije, odjeća i sl. te da bez njezinog znanja znatno financijski zaduži obitelj. Radi takvih ponašanja, žena mora skrivati novac koji je zaradila, kao i novac ili neki poklon koji je dobila od rodbine ili prijatelja. Premda u većoj mjeri saturiraju treći faktor, na ovom faktoru još su visoke saturacije 3 čestice. Muškarci koji svoje žene ekonomski iskorištavaju skloni su odbijati davati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva, onemogućavati joj uvid u stanje zajedničkog računa te trošiti mnogo novca na sebe, dok istovremeno ženi braniti da troši na sebe.

Faktor 2 u najvećoj mjeri saturiraju čestice pod rednim brojevima 11, 12, 10, 18, 28 i 16. One se po sadržaju odnose na ponašanja kojima partner ženu dovodi u situaciju da mora skrivati nešto što je kupila ili lagati o cijeni nečega što je kupila, nadalje na prigovaranje partnera ženi zbog načina na koji ona troši vlastiti novac, onemogućavanje da troši svoj novac onako kako ona želi, zahtijevanje uvida u račun za nešto što je kupila vlastitim ili zajedničkim novcem te na partnerovo donošenje važnih odluka o ulaganju ili trošenju njezinog ili zajedničkog novca bez dogovora s njom. Ova se ponašanja odnose na **kontrolu trošenja** pa smo tako ovu dimenziju i imenovali. Iako u većoj mjeri saturiraju preostale faktore, s ovim faktorom još su visoko korelirane čestice koje se odnose na dovodenje žene u situaciju da mora skrivati novac koji je dobila od rodbine ili prijatelja ili koji je sama zaradila što se može interpretirati kao ženini pokušaji izbjegavanja partnerove kontrole trošenja njezina novca, te čestice koje se odnose na zabranu trošenja vlastitog ili zajedničkog novca i trošenje velikih količina novca na sebe, a zabrana ženi da isto čini za sebe. Vidljivo je kako su sve čestice visoko saturirane na ovom faktoru odnose na novac i kontrolu njegova trošenja.

Faktor 3 u najvećoj mjeri saturiraju čestice pod rednim brojevima 12, 27, 17, 25, 21, 34, 6, 24 i 19. One se po sadržaju odnose na ponašanja kojima partner ženu dovodi u situaciju da ga mora moliti za novac i da je financijski potpuno ovisna o njemu. Partner ženi brani da troši vlastiti ili zajednički novac, odbija dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva, a njoj daje male količine novca koje je sam odredio (tzv. „džeparac), a koje su uglavnom nedovoljne za njezine osobne potrebe. Partner na sebe troši mnogo novca, a ženi brani da to čini, onemogućava joj uvid u stanje zajedničkog računa, onemogućava joj da se zaposli te joj brani ili omogućava da samostalno raspolaže vlastitom imovinom. Ova se ponašanja odnose na **stvaranje financijske ovisnosti** žene o partneru, pa smo taj naziv dodijelili ovom faktoru. Na ovom faktoru još su visoko saturirane čestice koje prvenstveno pripadaju drugim faktorima, a koje se odnose na onemogućavanje ženi da vlastiti novac troši

onako kako ona želi, tajanje informacija o stanju zajedničkog računa i dovođenje u situaciju da žena nema novca za osobne životne potrebe poput hrane, režija i sl.

Tablica 15. Matrica interkorelacija oblimin faktora

Faktori	1	2	3
1	1,000		
2	,483	1,000	
3	-,591	-,516	1,000

Matrica interkorelacija dobivenih faktora (tablica 15) pokazuje prilično visoke međusobne povezanosti svih faktora, pogotovo s obzirom da je riječ o oblimin soluciji. Takve korelacije, kao i visoke saturacije u matrici faktorske strukture, sugeriraju da postoji glavni predmet mjerenja. Hijerarhijska faktorska analiza na 3 zadržana oblimin faktora potvrdila je postojanje generalnog faktora (objašnjava 67,97% ukupne varijance sa saturacijama faktora na generalni faktor od 0,778 do 0,858) što nas dovodi do zaključka kako su iskustva općih oblika ekonomskog nasilja nad ženama jedinstveni predmet mjerenja, ali s mogućnošću razlikovanja tri blisko povezana podoblika: ekonomsko iskorištavanje, kontrola trošenja i stvaranje financijske ovisnosti. Na temelju ovih nalaza, iz zadržanih dihotomiziranih varijabli konstruirali smo četiri aditivne skale: tri subskale i jednu ukupnu skalu općih oblika ekonomskog nasilja. Pojedini rezultat na skali označava broj doživljenih „općih“ ekonomski nasilnih ponašanja.

B) Diskriminativna valjanost

Nakon utvrđivanja dimenzionalnosti eksploratornom faktorskom analizom, iz dihotomiziranih su varijabli konstruirane tri aditivne skale (subskale općih oblika ekonomskog nasilja) te je provjerena njihova diskriminativna valjanost. Za svaku česticu izračunat je point-biserijalni koeficijent korelacije s pripadajućom subskalom i s preostale dvije subskale općih oblika ekonomskog nasilja. Da bi pojedina subskala bila diskriminativno valjana, korelacija pojedine čestice s pripadajućom subskalom mora biti veća od korelacija te iste čestice s nepripadajućim subskalama.

Kao što je vidljivo iz tablice 16, korelacije svih čestica s pripadajućim subskalama su veće od korelacija čestica s nepripadajućim subskalama. Stoga možemo zaključiti kako su sve tri subskale općih oblika ekonomskog nasilja diskriminativno valjane.

Tablica 16. Korelacije čestica s pripadajućim i nepripadajućim subskalama općih oblika ekonomskog nasilja

Čestica	Korelacija s pripadajućom subskalom	Korelacije s nepripadajućim subskalama	
Čestice na subskali <i>ekonomskog iskorištavanja</i>	<i>Ekonomsko iskorištavanje</i>	<i>Kontrola trošenja</i>	<i>Stvaranje financijske neovisnosti</i>
33. Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	,748**	,462**	,590**
29. Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	,802**	,545**	,690**
14. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	,807**	,646**	,668**
2. Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	,771**	,514**	,681**
32. Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	,751**	,460**	,581**
13. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	,776**	,663**	,650**
31. Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	,710**	,441**	,491**
5. Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	,772**	,600**	,701**
7. Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	,770**	,582**	,672**
1. Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	,707**	,602**	,521**
15. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	,699**	,506**	,650**
Čestice na subskali <i>kontrole trošenja</i>	<i>Kontrola trošenja</i>	<i>Ekonomsko iskorištavanje</i>	<i>Stvaranje financijske neovisnosti</i>
11. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	,882**	,574**	,595**
12. Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	,864**	,567**	,583**
10. Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	,812**	,449**	,486**
18. Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	,793**	,640**	,746**
28. Zastijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	,725**	,578**	,628**
16. Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	,725**	,593**	,567**
Čestice na subskali <i>stvaranja financijske neovisnosti</i>	<i>Stvaranje financijske neovisnosti</i>	<i>Ekonomsko iskorištavanje</i>	<i>Kontrola trošenja</i>
20. Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	,880**	,656**	,625**
27. Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisi o njemu.	,814**	,572**	,590**
17. Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	,830**	,580**	,734**
25. Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	,856**	,767**	,618**
21. Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	,818**	,676**	,593**
34. Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	,820**	,657**	,657**
6. Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	,754**	,696**	,530**
24. Onemogućavao Vam da se zaposlite.	,683**	,485**	,441**
19. Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolazete vlastitom imovinom.	,727**	,584**	,613**

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

C) Konvergentna valjanost

Konvergentna valjanost provjerena je računanjem korelacije pojedinih subskala i ukupne skale iskustava općih oblika ekonomskog nasilja sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja.

Tablica 17. Korelacije subskala i ukupne skale općih oblika ekonomskog nasilja sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja

		Iskustva psihičkog nasilja	Iskustva fizičkog nasilja
Ekonomsko iskorištavanje	r	,650**	,554**
	p ⁷⁰	<,001	<,001
	N	549	551
Kontrola trošenja	r	,656**	,583**
	p	<,001	<,001
	N	566	568
Stvaranje financijske ovisnosti	r	,679**	,589**
	p	<,001	<,001
	N	549	551
Ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja	r	,693**	,602**
	p	<,001	<,001
	N	542	544

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Sve korelacije su statistički značajne, pozitivnog predznaka i umjerene jačine (Pearsonovi koeficijenti korelacije od 0,554 do 0,678). Zaključuje se da sve tri subskale općih oblika ekonomskog nasilja kao i ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja imaju zadovoljavajuću konvergentnu valjanost.

6.1.1.3. Kriterijska valjanost

Kriterijska valjanost provjerena je računanjem korelacije pojedinih subskala i ukupne skale iskustava općih oblika ekonomskog nasilja s tri kriterija, kao i provođenjem regresijske analiza s pojedinim subskalama i ukupnom skalom kao zavisnim, a kriterijima kao nezavisnim varijablama. Rezultati su prikazani u tablicama 18 i 19.

⁷⁰ Napomena vezana uz *p* vrijednosti: u svim tablicama u ovom radu prikazane su vjerojatnosti pojavljivanja testovnih statistika u odgovarajućim sampling distribucijama izračunate u korištenom statističkom programu. Ovisno o podacima, statistički program u tablici može iskazati i manju razinu rizika od one koju smo *apriori* odredili, no to, dakako, ne znači da smo promijenili razinu rizika pri testiranju hipoteza.

Tablica 18. Korelacije subskala i ukupne skale općih oblika ekonomskog nasilja s kriterijima za provjeru valjanosti

		Kriterij 1: Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	Kriterij 2: Financijski problemi u vezi/braku	Kriterij 3: Načini donošenja odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom
Ekonomsko iskorištavanje	r	,669**	,287**	,223**
	p	<,001	<,001	<,001
	N	573	570	572
Kontrola trošenja	r	,705**	,248**	,221**
	p	<,001	<,001	<,001
	N	590	587	589
Stvaranje financijske ovisnosti	r	,737**	,222**	,391**
	p	<,001	<,001	<,001
	N	572	570	571
Ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja	r	,753**	,278**	,322**
	p	<,001	<,001	<,001
	N	565	562	564

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Sve korelacije su statistički značajne i pozitivnog predznaka kako se i očekivalo. Ipak, korelacije s kriterijem br. 1 „*Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.*“ su znatno veće (r_{pb} od ,669 do ,753), nego korelacije s kriterijima br. 2 *Financijski problemi u vezi/braku* (r od ,222 do ,287) i br. 3 *Načini donošenja odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom* (r od ,221 do ,391). Ovi su nalazi u skladu sa spoznajama dobivenim kvalitativnim istraživanjem. Naime, dok prvi navedeni kriterij zaista opisuje većinu ekonomski nasilnih veza, druga dva se ne moraju nužno pojaviti u svim ekonomski nasilnim vezama, već samo u nekima od njih. Ipak, sva tri kriterija i u multiploj linearnoj regresijskoj analizi ostaju statistički značajnima, stoga možemo reći da sve tri subskale općih oblika ekonomskog nasilja kao i ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja imaju zadovoljavajuću kriterijsku valjanost.

Tablica 19. Rezultati multiplih linearnih regresijskih analiza

Zavisna varijabla	% objašnjene varijance modelom (R^2)	Statistički značajni prediktori (β , p)
Ekonomsko iskorištavanje	48,6%	Kriterij 1: $\beta=,615$; $p<,001$ Kriterij 2: $\beta=,150$; $p<,001$ Kriterij 3: $\beta=,138$; $p<,001$
Kontrola trošenja	52,1%	Kriterij 1: $\beta=,664$; $p<,001$ Kriterij 2: $\beta=,099$; $p=,001$ Kriterij 3: $\beta=,128$; $p<,001$
Stvaranje financijske ovisnosti	63,2%	Kriterij 1: $\beta=,679$; $p<,001$ Kriterij 2: $\beta=,073$; $p=,006$ Kriterij 3: $\beta=,295$; $p<,001$
Ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja	62,9%	Kriterij 1: $\beta=,693$; $p<,001$ Kriterij 2: $\beta=,124$; $p<,001$ Kriterij 3: $\beta=,225$; $p<,001$

6.1.2. Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena

Mjerni instrument u anketnom upitniku sastojao se od ukupno 9 čestica. Svaku česticu ispitanice su procjenjivale na peterotomnoj ordinalnoj skali učestalosti s verbalnim iskazima: „Nikad“, „Jednom“, „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“. Anketarke su imale mogućnost zaokružiti još i neki od sljedeća dva moguća odgovora koja ispitanicama nisu bila prikazana na kartici ponuđenih odgovora: „Odbija“ i „Ne zna“. Instrument su ispunjavale samo zaposlene ispitanice (ukupno njih 296, odnosno 49% od ukupnog broja anketiranih žena).⁷¹

6.1.2.1. Sadržajna valjanost

Ova skala mjeri iskustva ekonomski nasilnih ponašanja nad ženama od njihovih intimnih partnera koja se odnose na ženino zaposlenje i kojima je cilj onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena. I za ovaj instrument čestice su derivirane iz rezultata kvalitativnog istraživanja pa je sadržajna valjanost čestica potkrepljena kako dosadašnjim empirijskim spoznajama o ekonomskom nasilju nad ženama, tako i rezultatima kvalitativnog istraživanja provedenog u sklopu ovog rada. Ipak, naknadnim uvidom u sadržaj čestica ustanovljeno je da se čestica pod rednim brojem 8. „*Branio Vam ili onemogućavao druženje s kolegama/icama s posla.*“ odnosi na ponašanje koje se, iako može imati po ženu ekonomski negativne posljedice, ipak pretežito odnosi na psihičko, a ne ekonomsko nasilje, tj. prvenstveno opisuje socijalnu izolaciju. Stoga je odlučeno isključiti ju iz skale.

⁷¹ Ispitanica se smatrala zaposlenom ako je na pitanje „*Koji je Vaš radni status?*“ odgovorila s barem jednim od sljedećih odgovora: „Zaposlena na neodređeno vrijeme“, „Zaposlena na određeno vrijeme“, „Povremeni honorarni rad uz ugovor (o djelu, autorski i sl.)“, „Rad 'na crno'“, „Samozaposlena (privatna poduzetnica)“ i „Rad u poljoprivredi, ribarstvu, obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu.“.

Deskriptivna analiza čestica

U tablici 20 prikazane su učestalosti (frekvencije i postoci) pojedinih odgovora za svih 9 čestica.

Niti jedna ispitanica nije odbila odgovoriti na ponuđene čestice. Kod tri čestice jedna žena nije znala odgovoriti. U daljnjim analizama pouzdanosti i valjanosti odgovor „Ne zna“ bit će označen kao *missing* vrijednost. I ovdje je, očekivano, riječ o izrazito lijevo asimetričnim distribucijama frekvencija (koeficijenti asimetrije iznosa od 2,99 do 6,63). Odgovor „Nikad“ zastupljen je od 88,1% za česticu „*Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.*“ do 96,9% za česticu „*Sprječavao Vas da idete na posao.*“ Odgovor „Jednom“ zastupljen je od 0,0% za česticu „*Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.*“ do 3,1% za česticu „*Nagovarao Vas da prestanete raditi.*“ Najveći udio odgovora „Nekoliko puta“ je 5,4%, a odgovora „Često“ 3,2% za česticu „*Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.*“, dok je najveći udio odgovora „Vrlo često“ 1,6% za čestice „*Nagovarao Vas da prestanete raditi.*“ i „*Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.*“.

S obzirom na vrlo male postotke odgovora različitih učestalosti na pojedinim česticama, i ovdje je odlučeno **dihotomizirati** sve čestice kako bismo dalje umjesto o učestalosti govorili samo o postojanju ili nepostojanju iskustva ekonomski nasilnih ponašanja vezanih za ženino zaposlenje. Postoci odgovora koji se odnose na različite učestalosti kod svih čestica nisu bili znatno različiti (variraju od 0% do 5,4%).

S obzirom na definiciju *nasilja* kao „obrazaca ponašanja koji imaju za cilj demonstraciju moći, zastrašivanje, prisilnu kontrolu i ugnjetavanje osobe nad kojom se ono vrši“, definiciju *ekonomskog nasilja* kao „ponašanja kojima nasilnik ograničava, kontrolira i iskorištava ženine ekonomske resurse i potencijale“ i složenu prirodu predmeta mjerenja, i ovdje je bilo potrebno donijeti odluku o tome koja od ponašanja po žrtvu ostavljaju trajne posljedice i kod kojih je dovoljno da se manifestiraju samo jednom, a za koja ponašanja je potrebno da se dogode barem nekoliko puta kako bi se uspostavio obrazac ponašanja sukladan definiciji nasilja. To je napravljeno na sljedeći način:

- čestice kod kojih postojanje ekonomskog nasilja označavaju odgovori „jednom“, „nekoliko puta“, „često“ i „vrlo često“ (dovoljno je da se pojave jednom):
 1. Sprječavao Vas da idete na posao.
 2. Nagovarao Vas da prestanete raditi.
 3. Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.
 9. Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.
- čestice kod kojih postojanje ekonomskog nasilja označavaju odgovori „nekoliko puta“, „često“ i „vrlo često“ (moraju se pojaviti više puta):
 4. Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.
 5. Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.
 6. Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.
 7. Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.

Tablica 20. Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena - frekvencije i postoci odgovora na pojedine čestice

Rbr.	Čestica	Nikad	Jednom	Nekoliko puta	Često	Vrlo često	Odbija	Ne zna	Ukupno
		n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
1.	Sprječavao Vas da idete na posao.	287(96,9%)	1(0,3%)	5(1,8%)	1(0,3%)	2(0,8%)			296 (100,0%)
2.	Nagovarao Vas da prestanete raditi.	275(92,9%)	9(3,1%)	5(1,6%)	2(0,8%)	5(1,6%)			296 (100,0%)
3.	Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	280(94,7%)	3(1,0%)	6(2,0%)	5(1,7%)	2(0,7%)			296 (100,0%)
4.	Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	272(92,1%)	2(0,8%)	14(4,6%)	4(1,5%)	3(1,0%)			296 (100,0%)
5.	Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	283(95,6%)		6(2,0%)	6(1,9%)	2(0,5%)			296 (100,0%)
6.	Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	281(95,2%)	4(1,2%)	4(1,3%)	3(1,1%)	4(1,2%)			296 (100,0%)
7.	Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	261(88,1%)	4(1,4%)	16(5,4%)	9(3,2%)	5(1,6%)		1(0,3%)	296 (100,0%)
9.	Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	277(93,8%)	3(1,1%)	6(2,1%)	4(1,5%)	3(1,1%)		1(0,4%)	296 (100,0%)

Nakon provedene dihotomizacije, za 8 zadržanih čestica dobivene su sljedeće distribucije frekvencija (tablica 21).

Tablica 21. Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena – distribucije frekvencija dihotomiziranih varijabli

	Ne		Da		Ukupno	
	n	(%)	n	(%)	n	(%)
1. Sprječavao Vas da idete na posao.	287	(96,9%)	9	(3,1%)	296	(100,0%)
2. Nagovarao Vas da prestanete raditi.	275	(92,9%)	21	(7,1%)	296	(100,0%)
3. Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	280	(94,7%)	16	(5,3%)	296	(100,0%)
4. Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	275	(92,9%)	21	(7,1%)	296	(100,0%)
5. Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	283	(95,6%)	13	(4,4%)	296	(100,0%)
6. Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	285	(96,4%)	11	(3,6%)	296	(100,0%)
7. Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	265	(89,8%)	30	(10,2%)	295	(100,0%)
9. Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	277	(94,2%)	17	(5,8%)	295	(100,0%)

6.1.2.2. Konstruktna valjanost

A) Eksploratorna faktorska analiza

U svrhu ispitivanja konstruktne valjanosti skale za mjerenje iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena prvo je provedena eksploratorna faktorska analiza. Kao metoda ekstrakcije faktora korištena je metoda glavnih komponentata uz G-K kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora i oblimin transformaciju bazične solucije. *Missing* vrijednosti tretirane su *pairwise* metodom.

U dobivenoj faktorskoj soluciji 8 varijabli saturira dvije statistički značajne latentne dimenzije koje zajedno objašnjavaju 59,61% ukupne varijance instrumenta. Bazična solucija podržava sve 4 hipoteze prema Carminesu i Zelleru (1979):

- (1) prva ekstrahirana komponenta objašnjava veliku proporciju varijance čestica (43,20%);
- (2) sljedeće komponente objašnjavaju približno jednake proporcije preostale varijance (preostala je samo jedna komponenta koja tumači 16,41% ukupne varijance);
- (3) sve čestice imaju relativno visoke saturacije na prvom faktoru (jedna $>,3$, sve ostale $>,5$); i
- (4) većina čestica imaju veće saturacije na prvom faktoru nego na faktorima koji slijede (dvije čestice imaju veće saturacije na drugom faktoru).

Na temelju ovih kriterija, zaključujemo kako sve čestice mjere jedan fenomen.

Komunaliteti varijabli nakon ekstrakcije kretali su se od 0,391 do 0,676. Svojstvene vrijednosti faktora nakon oblimin transformacije bazične solucije iznose 3,16 i 2,14.

Tablica 22. Ekonomsko nasilje vezano za ženino zaposlenje – matrica faktorske strukture nakon oblimin transformacije

Čestice	Faktori	
	1	2
7. Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	,807	
9. Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	,797	,301
5. Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	,755	,415
4. Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	,713	,543
3. Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	,689	
2. Nagovarao Vas da prestanete raditi.		,808
6. Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	,309	,798
1. Sprječavao Vas da idete na posao.	,469	,532
Svojstvene vrijednosti faktora	3,16	2,14

Metoda ekstrakcije: Analiza glavnih komponenata.

Metoda rotacije: Oblimin s Keiserovom normalizacijom.

Prvi faktor u najvećoj mjeri saturiraju čestice koje se odnose na optuživanje žene da loše raspolaze vlastitom plaćom, zabranu ili onemogućavanje ženi da odlazi na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl., uzrokovanje problema na poslu neugodnim ponašanjem prema ženinima kolegama ili sl., uznemiravanje žene dok je na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja te na traženje žene da partneru da dio ili cijelu svoju plaću. Sva ova ponašanja indirektno onemogućavaju ženinu ekonomsku neovisnost jer dovode u pitanje njezino radno mjesto, napredovanje u karijeri ili jednostavno onemogućavaju trošenje vlastitog novca onako kako žena želi. Ovaj smo faktor nazvali **indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti**.

Drugi faktor u najvećoj mjeri saturiraju tri čestice koje se odnose na nagovaranje žene da prestane raditi, prigovaranje ženi zato što je u radnom odnosu te sprječavanje žene da ide na posao. Ova ponašanja predstavljaju **direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti** zaposlenih žena s ciljem prekida njihovog radnog odnosa, stoga smo tako ovaj faktor i nazvali.

Korelacija između faktora iznosi $r=,287$.

Zaključujemo kako su iskustva ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje jedinstveni predmet mjerenja, ali s mogućnošću razlikovanja njegova dva povezana podoblika: indirektno i direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti. Na temelju dobivenih rezultata, iz pripadajućih dihotomiziranih varijabli konstruirali smo tri aditivne skale: dvije subskale i jednu ukupnu skalu. Pojedini rezultat na skali označava broj doživljenih ekonomski nasilnih ponašanja vezanih za ženino zaposlenje.

B) Diskriminativna valjanost

Nakon utvrđivanja dimenzionalnosti skale iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena eksploratornom faktorskom analizom, iz dihotomiziranih su varijabli konstruirane dvije aditivne skale te je provjerena njihova diskriminativna valjanost. Za svaku česticu izračunat je point-biserijalni koeficijent korelacije s pripadajućom subskalom i s nepripadajućom subskalom. Da bi pojedina subskala bila diskriminativno valjana, korelacija pojedine čestice s pripadajućom subskalom mora biti veća od korelacije te iste čestice s nepripadajućom subskalom.

Tablica 23. Korelacije čestica s pripadajućom i nepripadajućom subskalom onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena

	Korelacija s pripadajućom subskalom	Korelacija s nepripadajućom subskalom
Čestice na subskali <i>indirektnog onemogućavanja ekonomske neovisnosti</i>		
7. Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	,814**	,171**
9. Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	,777**	,349**
4. Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	,762**	,466**
5. Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	,771**	,379**
3. Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	,669**	,192**
Čestice na subskali <i>direktnog onemogućavanja ekonomske neovisnosti</i>		
2. Nagovarao Vas da prestanete raditi.	,844**	,173**
6. Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	,731**	,367**
1. Sprječavao Vas da idete na posao.	,637**	,421**

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Korelacije svih čestica su veće s pripadajućom subskalom, nego s nepripadajućom pa zaključujemo kako su obje subskale onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena diskriminativno valjane.

C) Konvergentna valjanost

Konvergenta valjanost provjerena je računanjem korelacije pojedinih subskala i ukupne skale onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja.

Tablica 24. Korelacije subskala i ukupne skale onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja

		Iskustva psihičkog nasilja	Iskustva fizičkog nasilja
Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	r	,723**	,624**
	p	<,001	<,001
	N	281	287
Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	r	,413**	,413**
	p	<,001	<,001
	N	282	289
Ukupna skala onemogućavanja ekonomske neovisnosti	r	,730**	,643**
	p	<,001	<,001
	N	281	287

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Sve korelacije su statistički značajne, pozitivnog predznaka, za skalu direktnog onemogućavanja financijske neovisnosti umjerene jačine povezanosti, a za skale indirektnog i ukupnog onemogućavanja financijske neovisnosti umjerene do jake povezanosti. Zaključuje se da obje subskale i ukupna skala onemogućavanja ekonomske neovisnosti imaju zadovoljavajuću konvergentnu valjanost.

6.1.2.3. Kriterijska valjanost

Kriterijska valjanost provjerena je računanjem korelacije pojedinih subskala i ukupne skale onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena s tri kriterija te potom provođenjem regresijske analiza s pojedinim subskalama i ukupnom skalom kao zavisnim, a kriterijima kao nezavisnim varijablama. Rezultati su prikazani u tablicama 25 i 26.

Korelacije s prva dva kriterija su statistički značajne uz 1% rizika pri testiranju (dvosmjerno testiranje) i pozitivnog predznaka kako se i očekivalo, no treći kriterij nije statistički značajno povezan s rezultatima niti na subskalama niti na ukupnoj skali onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena.

Tablica 25. Korelacije subskala i ukupne skale onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena s kriterijima za provjeru valjanosti

		Kriterij 1: Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	Kriterij 2: Financijski problemi u vezi/braku	Kriterij 3: Načini donošenja odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom
Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	r	,708**	,256**	,015
	p	<,001	<,001	,798
	N	294	291	293
Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	r	,319**	,151**	-,041
	p	<,001	,010	,484
	N	296	293	295
Ukupna skala onemogućavanja ekonomske neovisnosti	r	,675**	,258**	-,004
	p	<,001	<,001	,944
	N	294	291	293

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Multiple linearne regresijske analize pokazuju sljedeće:

- Za subskalu *Indirektnog onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* sva su tri kriterija statistički značajna, s time da je beta ponder kriterija 1 znatno veći od beta pondera preostala dva kriterija, a kriterij 3 – neočekivano – negativno (iako izrazito slabo) tumači zavisnu varijablu. Drugim riječima, indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena događa se u vezama u kojima se partner ponaša kao da je njegov novac samo njegov, a ženin novac je zajednički, a postoji i slaba pozitivna povezanost s financijskim problemima u vezi te s donošenjem odluka od strane žene, a ne muškarca. Moguće je da upravo radi toga što žene donose odluke u vezi neki muškarci svoju moć u vezi pokušavaju kompenzirati indirektnim onemogućavanjem ženine ekonomske neovisnosti.
- Za subskalu *Direktnog onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* samo je kriterij br. 1 statistički značajan s relativno niskim beta ponderom iznosa 0,313. To znači da se direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena događa se u vezama u kojima se partner ponaša kao da je njegov novac samo njegov, a ženin novac je zajednički, dok se ono događa neovisno o tome postoje li u vezi financijski

problemima i tko donosi odluke koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom.

- Za *Ukupnu skalu onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* sva su tri kriterija statistički značajna, pri čemu je beta ponder kriterija 1 znatno veći od beta pondera preostala dva kriterija, te kriterij 3 i ovdje negativno (iako izrazito slabo) tumači zavisnu varijablu.

Iako rezultati nisu u potpunosti u skladu s predviđenima, s obzirom da ih je moguće smisljeno interpretirati, možemo zaključiti kako obje subskale kao i ukupna skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena imaju zadovoljavajuću kriterijsku valjanost.

Tablica 26. Rezultati multiplih linearnih regresijskih analiza

Zavisna varijabla	% objašnjene varijance modelom (R^2)	Statistički značajni prediktori (β , p)
Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	51,8%	Kriterij 1: $\beta=,698$; $p<,001$ Kriterij 2: $\beta=,096$; $p=,024$ Kriterij 3: $\beta=-,083$; $p=,047$
Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	11,5%	Kriterij 1: $\beta=,313$; $p<,001$
Ukupna skala onemogućavanja ekonomske neovisnosti	47,7%	Kriterij 1: $\beta=,665$; $p<,001$ Kriterij 2: $\beta=,104$; $p=,018$ Kriterij 3: $\beta=-,097$; $p=,026$

6.1.3. Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta

Mjerni instrument u anketnom upitniku sastojao se od ukupno 3 čestice. Svaku česticu ispitanice su procjenjivale na peterotomnoj ordinalnoj skali učestalosti s verbalnim iskazima: „Nikad“, „Jednom“, „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“. Anketarke su imale mogućnost zaokružiti još i neki od sljedeća dva moguća odgovora koja ispitanicama nisu bila prikazana na kartici ponuđenih odgovora: „Odbija“ i „Ne zna“. Instrument su ispunjavale samo ispitanice koje zajednički s partnerom odgajaju djecu (ukupno njih 520, odnosno 87% od ukupnog broja anketiranih žena).⁷²

6.1.3.1. Sadržajna valjanost

Ova skala mjeri iskustva ekonomski nasilnih ponašanja nad ženama od njihovih intimnih partnera koja se odnose na uzdržavanje djeteta. I za ovaj instrument čestice su derivirane iz rezultata kvalitativnog istraživanja pa je sadržajna valjanost čestica potkrepljena kako dosadašnjim empirijskim spoznajama o ekonomskom nasilju nad ženama, tako i rezultatima kvalitativnog istraživanja provedenog u sklopu ovog rada.

Deskriptivna analiza čestica

U tablici 28 prikazane su učestalosti (frekvencije i postoci) pojedinih odgovora za sve 3 čestice.

Dvije ispitanice (0,5%) odbile su odgovoriti na pojedine čestice, a niti kod jedne čestice nema odgovora „Ne zna“. U daljnjim analizama pouzdanosti i valjanosti odgovor „Odbija“ bit će označen kao *missing* vrijednost. I ovdje je, očekivano, riječ o izrazito lijevo asimetričnim distribucijama frekvencija (koeficijenti asimetrije iznosa od 4,81 do 6,63). Odgovor „Nikad“ zastupljen je od 91,9% za česticu „*Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.*“ do 93,8% za česticu „*Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).*“ Odgovor „Jednom“ zastupljen je od 0,2% do 0,7%, odgovor „Nekoliko puta“ od 2,0% do 2,7%, odgovor „Često“ od 1,8% do 2,1% i odgovor „Vrlo često“ od 1,7% do 2,2%.

⁷² Zajedničko odgajanje djece s partnerom značilo je da ispitanica na pitanje „*Imate li Vi i Vaš suprug/partner djece?*“ može odgovoriti s nekim od sljedećih odgovora: „Zajedničku djecu“, „Vašu djecu iz prijašnjeg braka ili veze“, „Djecu Vašeg supruuga/partnera iz prijašnjeg braka ili veze“.

S obzirom na vrlo male postotke odgovora različitih učestalosti na pojedinim česticama, i ovdje je odlučeno **dihotomizirati** sve čestice kako bismo dalje umjesto o učestalosti govorili samo o postojanju ili nepostojanju iskustva ekonomski nasilnih ponašanja vezanih za uzdržavanje djeteta. Postoci odgovora koji se odnose na različite učestalosti kod svih čestica nisu bili znatno različiti (variraju od 0,2% do 2,7%).

I ovdje je u svrhu dihotomizacije čestica u skladu s definicijama *nasilja* kao „obrazaca ponašanja koji imaju za cilj demonstraciju moći, zastrašivanje, prisilnu kontrolu i ugnjetavanje osobe nad kojom se ono vrši“, *ekonomskog nasilja* kao „ponašanja kojima nasilnik ograničava, kontrolira i iskorištava ženine ekonomske resurse i potencijale“ i složenom prirodom predmeta mjerenja, bilo potrebno donijeti odluku o tome koja od ponašanja po žrtvu ostavljaju trajne posljedice i kod kojih je dovoljno da se manifestiraju samo jednom, a za koja ponašanja je potrebno da se dogode barem nekoliko puta kako bi se uspostavio obrazac ponašanja sukladan definiciji nasilja. To je napravljeno na sljedeći način:

- čestice kod kojih postojanje ekonomskog nasilja označavaju odgovori „jednom“, „nekoliko puta“, „često“ i „vrlo često“ (dovoljno je da se pojave jednom):
 2. Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.
 3. Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.
- čestica kod koje postojanje ekonomskog nasilja označavaju odgovori „nekoliko puta“, „često“ i „vrlo često“ (ponašanje se mora pojaviti više puta):
 1. Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).

Nakon provedene dihotomizacije dobivene su sljedeće distribucije frekvencija (tablica 27).

Tablica 27. Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta – distribucije frekvencija dihotomiziranih varijabli

	Ne		Da		Ukupno	
	n	(%)	n	(%)	n	(%)
1. Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).	489	(94,5%)	29	(5,5%)	517	(100,0%)
2. Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	482	(93,3%)	35	(6,7%)	517	(100,0%)
3. Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	477	(92,3%)	40	(7,7%)	517	(100,0%)

Tablica 28. Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta – frekvencije i postoci odgovora na pojedine čestice

Rbr.	Čestica	Nikad	Jednom	Nekoliko puta	Često	Vrlo često	Odbija	Ne zna	Ukupno
		n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
1.	Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).	487(93,8%)	1(0,2%)	10(2,0%)	10(1,9%)	9(1,7%)	2(0,5%)		520(100,0%)
2.	Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	482(92,8%)	2(0,4%)	12(2,3%)	9(1,8%)	12(2,2%)	2(0,5%)		520(100,0%)
3.	Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	477(91,9%)	4(0,7%)	14(2,7%)	11(2,1%)	11(2,2%)	2(0,5%)		520(100,0%)

6.1.3.2. Konstruktna valjanost

A) Eksploratorna faktorska analiza

U svrhu ispitivanja konstruktne valjanosti skale za mjerenje iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta prvo je provedena eksploratorna faktorska analiza. Kao metoda ekstrakcije faktora korištena je metoda glavnih komponenata uz G-K kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora. *Missing* vrijednosti tretirane su *pairwise* metodom.

U dobivenoj faktorskoj soluciji 3 varijabli saturiraju jednu statistički značajnu latentnu dimenziju koje objašnjava čak 88,99% ukupne varijance instrumenta. Komunaliteti varijabli nakon ekstrakcije iznose od 0,865 do 0,921.

Tablica 29. Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta – bazična solucija

Čestice	Faktor 1
2. Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	,960
3. Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	,940
1. Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).	,930
Svojstvena vrijednost faktora	2,67

Metoda ekstrakcije: Analiza glavnih komponenata.

Sve tri čestice imaju vrlo visoke saturacije na istom faktoru, što znači da su ova tri ekonomski nasilna ponašanja vezana za uzdržavanje djeteta vrlo snažno povezana i da se pojavljuju zajedno.

Zaključujemo kako su iskustva ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta jedinstveni predmet mjerenja i od tri dihotomizirane varijable konstruiramo aditivnu skalu. Pojedini rezultat na skali označava broj doživljenih ekonomski nasilnih ponašanja vezanih za uzdržavanje djeteta.

B) Konvergentna valjanost

Konvergentna valjanost provjerena je računanjem korelacije skale ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja.

Tablica 30. Korelacije ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja

		Iskustva psihičkog nasilja	Iskustva fizičkog nasilja
Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	r	,670**	,590**
	p	<,001	<,001
	N	494	497

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Obje korelacije su statistički značajne, pozitivnog predznaka i umjerene jačine. Zaključuje se da skala ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta ima zadovoljavajuću konvergentnu valjanost.

6.1.3.3. Kriterijska valjanost

Kriterijska valjanost provjerena je korelacijom skale ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta s tri kriterija, kao i regresijskom analizom s tom skalom kao zavisnom, a kriterijima kao nezavisnim varijablama. Rezultati su prikazani u tablicama 31 i 32.

Tablica 31. Korelacije ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta s kriterijima za provjeru valjanosti

		Kriterij 1: Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	Kriterij 2: Financijski problemi u vezi/braku	Kriterij 3: Načini donošenja odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom
Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	r	,643**	,184**	,146**
	p	<,001	<,001	,001
	N	514	514	517

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Korelacije rezultata na skali ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta i 3 korištena kriterija su statistički značajne i pozitivnog predznaka kako se i očekivalo. Korelacija s kriterijem br. 1 je umjerene, a s preostala dva slabe jačine.

Tablica 32. Rezultati multiplih linearnih regresijskih analiza

Zavisna varijabla	% objašnjene varijance modelom (R^2)	Statistički značajni prediktori (β , p)
Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	41,8%	Kriterij 1: $\beta=$,625; $p<$,001

Multipla linearna regresijska analiza samo je prvi kriterij zadržala kao statistički značajan prediktor za ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta. Može se zaključiti kako do ovih ponašanja dolazi u tipičnoj ekonomski nasilnoj vezi u kojoj se partner ponaša kao da je njegov novac samo njegov, a ženin novac je zajednički i to neovisno o tome postoje li u vezi financijski problemi i tko donosi odluke koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom.

Na temelju provedenih analiza i za ovu skalu možemo zaključiti da ima zadovoljavajuću kriterijsku valjanost.

6.1.4. Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze

Mjerni instrument u anketnom upitniku sastojao se od ukupno 8 čestica. Svaku česticu ispitanice su procjenjivale na dihotomnoj skali s verbalnim iskazima: „Ne“ i „Da“. Instrument su ispunjavale samo ispitanice koje su na cijeli upitnik odgovarale na pitanja o svom bivšem partneru/mužu (ukupno njih 139, odnosno 23% od ukupnog broja anketiranih žena).

6.1.3.1. Sadržajna valjanost

Ova skala mjeri postojanje iskustava ekonomski nasilnih ponašanja nad ženama od strane njihovih intimnih partnera koja se mogu pojaviti samo nakon prekida intimne veze. I za ovaj instrument čestice su derivirane iz rezultata kvalitativnog istraživanja pa je sadržajna valjanost čestica potkrepljena kako dosadašnjim empirijskim spoznajama o ekonomskom nasilju nad ženama, tako i rezultatima kvalitativnog istraživanja provedenog u sklopu ovog rada.

Deskriptivna analiza čestica

U tablici 33 prikazane su učestalosti (frekvencije i postoci) pojedinih odgovora za svih 8 čestica. Odgovori „Ne“ na česticama koje se odnose na uzdržavanje djece (redni br. 7. i 8.) naknadno su za žene koje s bivšim partnerom nisu uzdržavale djecu proglašene *missing* vrijednostima (n=19). Udjeli odgovora „Da“ kreću se od 4,1% za česticu „*Naprosto Vas izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće.*“ do 18,7% za česticu „*Odbijao pomagati oko brige za dijete.*“.

Tablica 33. Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze – distribucije frekvencija

	Ne		Da		Ukupno	
	n	%	n	%	n	%
1. Onemogućio Vam korištenje vlastite ili zajedničke imovine (npr. auto, vikendicu i sl).	129	(93,4%)	9	(6,6%)	139	(100,0%)
2. Onemogućio Vam pristup Vašim osobnim stvarima ili imovini.	132	(95,0%)	7	(5,0%)	139	(100,0%)
3. Doveo Vas u situaciju da morate otići iz zajedničkog stana/kuće, bez da Vam nadoknadi ono što ste u taj stan/kuću Vi osobno uložili.	129	(92,8%)	10	(7,2%)	139	(100,0%)
4. Doveo Vas u situaciju da morate otići iz njegovog stana/kuće, iako ste u njega zajedno ulagali.	128	(92,2%)	11	(7,8%)	139	(100,0%)
5. Naprosto Vas izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće.	133	(95,9%)	6	(4,1%)	139	(100,0%)
6. Financijski ili materijalno Vas ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.).	123	(88,9%)	15	(11,1%)	139	(100,0%)
7. Odbijao plaćati alimentaciju za dijete.	98	(82,1%)	21	(17,9%)	120	(100,0%)
8. Odbijao pomagati oko brige za dijete.	97	(81,3%)	22	(18,7%)	120	(100,0%)

6.1.4.2. Konstruktna valjanost

A) Eksploratorna faktorska analiza

U svrhu ispitivanja konstruktne valjanosti skale za mjerenje iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze prvo je provedena eksploratorna faktorska analiza. Kao metoda ekstrakcije faktora korištena je metoda glavnih komponentata uz G-K kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora i oblimin transformaciju bazične solucije. *Missing* vrijednosti tretirane su *pairwise* metodom.

U dobivenoj faktorskoj soluciji 8 varijabli saturira dvije statistički značajne latentne dimenzije koje zajedno objašnjavaju 68,62% ukupne varijance instrumenta. Bazična solucija podržava sve 4 hipoteze prema Carminesu i Zelleru (1979):

- (1) prva ekstrahirana komponenta objašnjava veliku proporciju varijance čestica (55,28%);
- (2) sljedeće komponente objašnjavaju približno jednake proporcije preostale varijance (preostala je samo jedna komponenta koja tumači 13,34% ukupne varijance);
- (3) sve čestice imaju vrlo visoke saturacije na prvom faktoru ($>,6$); i
- (4) većina čestica imaju veće saturacije na prvom faktoru, nego na faktorima koji slijede (samo jedna čestica ima nešto veću saturaciju na drugom faktoru).

Na temelju ovih kriterija, zaključujemo kako sve čestice mjere jedan fenomen.

Komunaliteti varijabli nakon ekstrakcije kretali su se od 0,357 do 0,927. Svojstvene vrijednosti faktora nakon oblimin transformacije bazične solucije iznose 4,12 i 2,81.

Tablica 34. Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze – matrica faktorske strukture nakon oblimin transformacije

Čestice	Faktori	
	1	2
3. Doveo Vas u situaciju da morate otići iz zajedničkog stana /kuće, bez da Vam nadoknadi ono što ste u taj stan /kuću Vi osobno uložili.	,901	,389
4. Doveo Vas u situaciju da morate otići iz njegovog stana/kuće, iako ste u njega zajedno ulagali.	,893	,432
5. Naprosto Vas izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana /kuće.	,744	,217
6. Financijski ili materijalno Vas ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.).	,730	,508
2. Onemogućio Vam pristup Vašim osobnim stvarima ili imovini.	,726	,472
1. Onemogućio Vam korištenje vlastite ili zajedničke imovine (npr. auto, vikendicu i sl).	,584	,390
8. Odbijao pomagati oko brige za dijete.	,418	,962
7. Odbijao plaćati alimentaciju za dijete	,615	,930
Svojstvene vrijednosti faktora	4,12	2,81

Metoda ekstrakcije: Analiza glavnih komponentata.

Metoda rotacije: Oblimin s Keiserovom normalizacijom.

Korelacija između faktora iznosi za oblimin soluciju visokih $r=,477$. Takva korelacija ukazuje na jednodimenzionalnost predmeta mjerenja. To također potvrđuje i zadovoljavanje sve 4 hipoteze prema Carminesu i Zelleru (1979), kao i činjenica da drugi faktor bazičnoj soluciji jedva „prešao“ vrijednost 1.

Zaključujemo kako su iskustva ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze jedinstveni predmet mjerenja što nam omogućuje konstrukciju aditivne skale od svih 8 dihotomiziranih varijabli zajedno. Pojedini rezultat na skali označava broj doživljenih ekonomski nasilnih ponašanja nakon prekida intimne veze.

B) Konvergentna valjanost

Konvergenta valjanost provjerena je računanjem korelacije skale ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja.

Tablica 35. Korelacije ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze sa skalama iskustava fizičkog i psihičkog nasilja

		Iskustva psihičkog nasilja	Iskustva fizičkog nasilja
Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	r	,632**	,668**
	p	<,001	<,001
	N	112	116

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Obje korelacije su statistički značajne uz 1% rizika pri testiranju (dvosmjerno testiranje), pozitivnog predznaka i umjerene jačine. Zaključuje se da skala iskustava ekonomskog nakon prekida intimne veze ima zadovoljavajuću konvergentnu valjanost.

6.1.4.3. Kriterijska valjanost

Kriterijska valjanost provjerena je korelacijom skale ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze s tri kriterija, kao i regresijskom analizom s tom skalom kao zavisnom, a kriterijima kao nezavisnim varijablama. Rezultati su prikazani u tablicama 36 i 37.

Tablica 36. Korelacije ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze s kriterijima za provjeru valjanosti

		Kriterij 1: Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	Kriterij 2: Financijski problemi u vezi/braku	Kriterij 3: Načini donošenja odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom
Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	r	,631**	,208*	,029
	p	<,001	,023	,758
	N	117	120	118

* Korelacija je statistički značajna uz 5% rizika (dvosmjerno testiranje)

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Korelacije s prva dva kriterija su statistički značajne uz 1% rizika pri testiranju (dvosmjerno testiranje) i pozitivnog predznaka kako se i očekivalo, no treći kriterij nije statistički značajno povezan s rezultatima na skali ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze. Korelacija s kriterijem br. 1 je umjerene, a s kriterijem br. 2 slabe jačine.

Tablica 37. Rezultati multiplih linearnih regresijskih analiza

Zavisna varijabla	% objašnjene varijance modelom (R^2)	Statistički značajni prediktori (β , p)
Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	40,6%	Kriterij 1: β = ,625; p < ,001

Multipla linearna regresijska analiza samo je prvi kriterij zadržala kao statistički značajan prediktor za ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze. Može se zaključiti kako do ovih ponašanja dolazi nakon prekida tipične ekonomski nasilnoj vezi u kojoj se partner ponašao kao da je njegov novac samo njegov, a ženin novac je zajednički i to neovisno o tome jesu li u vezi postojali financijski problemima i o tome tko je donosio odluke koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom.

Na temelju provedenih analiza i za ovu skalu možemo zaključiti da ima zadovoljavajuću kriterijsku valjanost.

6.1.5. Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja

Mjerni instrument u anketnom upitniku sastojao se od ukupno 9 čestica. Ispitanicama je rečeno kako se one odnose na neke moguće oblike ponašanja bračnih ili vanbračnih partnera. Za svaku od njih ispitanice su trebale učiniti dvije procjene: podržavanje pojedinog ponašanja i procjena treba li, po njima, pojedino ponašanje biti kažnjivo zakonom. Druga procjena vezana uz potrebu zakonskog sankcioniranja odnosi se na prepoznavanje ekonomskog nasilja. Svaku česticu ispitanice su procjenjivale na dihotomnoj skali s verbalnim iskazima: „Ne“ i „Da“. Anketarke su imale mogućnost zaokružiti još i neki od sljedeća dva moguća odgovora koja ispitanicama nisu bila prikazana: „Odbija“ i „Ne zna“.

6.1.3.1. Sadržajna valjanost

Ova skala mjeri prepoznavanje ekonomskog nasilja. Većina čestica u ovom instrumentu derivirana je normativne definicije ekonomskog nasilja u Zakonu o zaštiti od nasilju u obitelji što potkrepljuje sadržajnu valjanost.

Deskriptivna analiza čestica

U tablici 38 prikazane su učestalosti (frekvencije i postoci) pojedinih odgovora za svih 9 čestica. Udjeli odgovora „Odbija“ kreću se od 0% do 0,7%, a udjeli odgovora „Ne zna“ od 6,3% za česticu „Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.“ do 16% za česticu „Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).“.

Tablica 38. Prepoznavanje ekonomskog nasilja - frekvencije i postoci odgovora na pojedine čestice

Rbr.	Čestica	Ne treba biti kažnjivo zakonom (ne)	Treba biti kažnjivo zakonom (da)	Odbija	Ne zna	Ukupno
		n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
1.	Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.	240 (40,0%)	266 (44,2%)		95 (15,8%)	601 (100,0%)
2.	Jedna osoba brani drugoj da se školuje.	188 (31,3%)	342 (56,8%)	2 (,4%)	69 (11,5%)	601 (100,0%)
3.	Jedna osoba brani drugoj da se zaposli.	170 (28,3%)	368 (61,3%)	3 (,6%)	59 (9,9%)	601 (100,0%)
4.	Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.	62 (10,2%)	500 (83,3%)	1 (,2%)	38 (6,3%)	601 (100,0%)
5.	Jedna osoba brani drugoj da troši vlastiti novac.	215 (35,7%)	303 (50,4%)	2 (,4%)	82 (13,6%)	601 (100,0%)
6.	Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.	227 (37,7%)	278 (46,3%)	2 (,4%)	94 (15,6%)	601 (100,0%)
7.	Jedna osoba brani drugoj s kojom je u vezi da raspolaže vlastitom imovinom.	147 (24,4%)	363 (60,5%)	4 (,7%)	87 (14,4%)	601 (100,0%)
8.	Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).	194 (32,3%)	310 (51,5%)	1 (,2%)	96 (16,0%)	601 (100,0%)
9.	Jedna osoba protiv svoje volje potpuno ekonomski ovisi o drugoj.	187 (31,0%)	319 (53,1%)	2 (,3%)	93 (15,5%)	601 (100,0%)

Odgovor „Odbija“ proglašen je *missing* vrijednošću, odgovori „Ne“ i „Ne zna“ smatraju se neprepoznavanjem, a odgovori „Da“ prepoznavanjem ekonomskog nasilja. Rezultati nakon dihotomizacije varijabli prikazani su u tablici 39.

Tablica 39. Prepoznavanje ekonomskog nasilja (dihotomizirano) - frekvencije i postoci odgovora na pojedine čestice

Rbr.	Čestica	Neprepoznavanje	Prepoznavanje	Ukupno
		n (%)	n (%)	n (%)
1.	Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.	335 (55,8%)	266 (44,2%)	601 (100,0%)
2.	Jedna osoba brani drugoj da se školuje.	257 (42,9%)	342 (57,1%)	599 (100,0%)
3.	Jedna osoba brani drugoj da se zaposli.	229 (38,4%)	368 (61,6%)	598 (100,0%)
4.	Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.	99 (16,6%)	500 (83,4%)	600 (100,0%)
5.	Jedna osoba brani drugoj da troši vlastiti novac.	296 (49,5%)	303 (50,5%)	599 (100,0%)
6.	Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.	320 (53,5%)	278 (46,5%)	599 (100,0%)
7.	Jedna osoba brani drugoj s kojom je u vezi da raspolaže vlastitom imovinom.	234 (39,1%)	363 (60,9%)	597 (100,0%)
8.	Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).	290 (48,4%)	310 (51,6%)	600 (100,0%)
9.	Jedna osoba protiv svoje volje potpuno ekonomski ovisi o drugoj.	280 (46,7%)	319 (53,3%)	599 (100,0%)

A) Eksploratorna faktorska analiza

U svrhu ispitivanja konstruktne valjanosti skale za mjerenje prepoznavanja ekonomskog nasilja prvo je provedena eksploratorna faktorska analiza. Kao metoda ekstrakcije faktora korištena je metoda glavnih komponenata uz G-K kriterij za zaustavljanje ekstrakcije faktora. *Missing* vrijednosti tretirane su *pairwise* metodom.

U dobivenoj faktorskoj soluciji svih 9 varijabli saturiraju jednu statistički značajnu latentnu dimenziju koje objašnjava čak 51,91% ukupne varijance instrumenta. Komunaliteti varijabli nakon ekstrakcije iznose od 0,338 do 0,608.

Tablica 40. Prepoznavanje ekonomskog nasilja – bazična solucija

Čestice	Faktor 1
3. Jedna osoba brani drugoj da se zaposli.	,780
5. Jedna osoba brani drugoj da troši vlastiti novac.	,759
6. Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.	,759
8. Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).	,740
7. Jedna osoba brani drugoj s kojom je u vezi da raspolaže vlastitom imovinom.	,732
9. Jedna osoba protiv svoje volje potpuno ekonomski ovisi o drugoj.	,729
2. Jedna osoba brani drugoj da se školuje.	,728
1. Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.	,655
4. Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.	,582
Svojstvena vrijednost faktora	4,67

Metoda ekstrakcije: Analiza glavnih komponenata.

Zaključujemo kako je prepoznavanje iskustva ekonomskog nasilja jedinstveni predmet mjerenja i od devet dihotomiziranih varijabli konstruiramo aditivnu skalu. Pojedini rezultat na skali označava broj ponašanja prepoznatih kao ekonomsko nasilje.

B) Konvergentna valjanost

Konvergenta valjanost provjerena je računanjem korelacije skale prepoznavanja ekonomskog nasilja sa skalama seksizma i vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama.

Tablica 41. Korelacije prepoznavanja ekonomskog nasilja sa skalama seksizma i vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama

		Seksizam	Vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama
Prepoznavanje ekonomskog nasilja	r	-,245**	-,196**
	p	<,001	<,001
	N	523	476

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

Obje korelacije su statistički značajne, negativnog predznaka kao što se očekivalo te slabe jačine. Zaključuje se da skala prepoznavanja ekonomskog nasilja ima zadovoljavajuću konvergentnu valjanost.

6.2. Pouzdanost

Metrijska karakteristika pouzdanosti odgovara na pitanje: Koliko dobro neka skala mjeri ono za što je namijenjena? Prema teoriji pouzdanosti, skale koje se sastoje od više čestica zahtijevaju da sve čestice međusobno budu interkorelirane.

Najčešće se govori o tri vrste i sukladno tome, tri načina procjene pouzdanosti (prema Toulas et al., 1990):

- interna konzistentnost pouzdanosti skale – procjenjuje se najčešće Cronbachovim alfa koeficijentom interne konzistentnosti (raste s korelacijama između čestica i s brojem čestica), a koristi se još i metoda pod nazivom „*split half*“ (skala se podijeli u dva različita seta od kojih svaki sadrži pola čestica koji se potom međusobno koreliraju) te korelacijom čestica i skale (korelacija svake čestice sa ukupnim rezultatima na skali mora iznositi 0,3 ili više da bi ju se zadržalo kao sastavni dio skale) (prema Juni, 2007),
- test-retest pouzdanost – procjenjuje se korelacijom rezultata dvaju mjerenja istom skalom,
- pouzdanost paralelnih formi – procjenjuje se korelacijom rezultata različitih verzija iste skale.

U ovom radu nismo imali mogućnost koristiti metode test-retest niti paralelne forme, već je pouzdanost skala provjeravana Cronbachovim alfa koeficijentom interne konzistentnosti⁷³ i korelacijom čestica s pripadajućim skalama. Pouzdanost je određena za ukupne skale te kod višedimenzionalnih skala također i zasebno za svaku subskalu.

6.2.1. Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja

Procjenom valjanosti utvrđene su tri subskale iskustava općih oblika ekonomskog nasilja: ekonomsko iskorištavanje, kontrola trošenja i stvaranje financijske ovisnosti. Pouzdanost je provjerena za svaku od subskala, kao i za ukupnu skalu iskustava općih oblika ekonomskog nasilja.

⁷³ Odgovarajući način određivanja interne konzistentnosti dihotomnih varijabli je Kuder-Richardson 20 formula, što je zapravo poseban slučaj Cronbachovog alfa koeficijenta. Kad su sve varijable dihotomne, kao što je to u našem slučaju, SPSS automatski računa Cronbachov alfa koeficijent prema Kuder-Richardson 20 formuli.

6.2.1.1. Subskala Ekonomsko iskorištavanje

U subskali Ekonomsko iskorištavanje zadržano je 11 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi visokih $\alpha=0,919$. Analiza je provedena na 573 ispitanice. Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da se isključenjem čestice „Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.“ Cronbachov α može minimalno povećati (s $\alpha=0,919$ na $\alpha=0,920$). Isključenje bilo koje druge čestice smanjilo bi ukupnu pouzdanost skale. S obzirom na ionako vrlo visoku pouzdanost skale i minimalnu promjenu do koje bi isključenje ove čestice dovelo, odlučeno je navedenu česticu ostaviti kao sastavni dio skale. Zaključuje se da podskala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja nazvana Ekonomsko iskorištavanje pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 42. Međučestična statistika i pouzdanost unutar subskale Ekonomsko iskorištavanje

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključi	Varijanca skale ako se čestica isključi	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključi
33. Na različite načine finansijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	,52	2,743	,701	,912
29. Bez Vašeg znanja finansijski znatno zadužio obitelj.	,50	2,590	,751	,908
14. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	,51	2,626	,761	,908
2. Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	,52	2,698	,724	,910
32. Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	,52	2,727	,703	,912
13. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	,50	2,583	,716	,910
31. Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	,51	2,689	,646	,913
5. Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	,49	2,551	,706	,911
7. Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	,49	2,546	,702	,911
1. Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	,45	2,502	,605	,920
15. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	,52	2,764	,643	,914

6.2.1.2. Subskala Kontrola trošenja

U subskali Kontrola trošenja zadržano je 6 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi visokih $\alpha=0,887$. Analiza je provedena na 590 ispitanice. Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da bi isključenje bilo koje čestice smanjilo ukupno pouzdanost skale. Zaključuje se da podskala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja nazvana Kontrola trošenja pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 43. Međučestična statistika i pouzdanost unutar subskale Kontrola trošenja

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključi	Varijanca skale ako se čestica isključi	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključi
11. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	,50	1,381	,814	,848
12. Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	,50	1,401	,788	,853
10. Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	,48	1,412	,703	,868
18. Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	,53	1,556	,707	,868
28. Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	,54	1,628	,624	,880
16. Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	,51	1,545	,598	,884

6.2.1.3. Subskala Stvaranje financijske ovisnosti

U subskali Stvaranje financijske ovisnosti zadržano je 9 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi visokih $\alpha=0,929$. Analiza je provedena na 572 ispitanice. Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da bi isključenje bilo koje čestice smanjilo ukupno pouzdanost skale (osim čestice „*Onemogućavao Vam da se zaposlite.*“ čije bi izbacivanje ne bi promijenilo pouzdanost skale). Zaključuje se da podskala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja nazvana Kontrola trošenja pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 44. Međučestična statistika i pouzdanost unutar subskale Stvaranje financijske ovisnosti

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključi	Varijanca skale ako se čestica isključi	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključi
20. Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	,36	1,728	,841	,914
27. Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisi o njemu.	,36	1,746	,752	,920
17. Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	,36	1,761	,777	,918
25. Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	,37	1,791	,815	,917
21. Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	,36	1,762	,760	,919
34. Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	,36	1,772	,765	,919
6. Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	,36	1,819	,683	,924
24. Onemogućavao Vam da se zaposlite.	,37	1,892	,604	,929
19. Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspoložete vlastitom imovinom.	,37	1,868	,658	,926

6.2.1.4. Ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja

Ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja sastoji se od ukupno 26 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi visokih $\alpha=0,959$. Analiza je provedena na 565 ispitanica.

Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da se isključenjem čestice „Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.“ Cronbachov α može minimalno povećati (s $\alpha=0,959$ na $\alpha=0,960$). Isključenjem dvije čestice („Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.“ i „Onemogućavao Vam da se zaposlite.“) pouzdanost skale ostala bi nepromijenjena, a isključenje bilo koje druge čestice smanjilo bi (iako vrlo malo) ukupnu pouzdanost skale. S obzirom na ionako vrlo visoku pouzdanost skale i minimalnu promjenu do koje bi isključenje čestica dovelo, odlučeno je svih 26 čestica ostaviti kao sastavni dio skale. Zaključuje se da ukupna skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 45. Međučestična statistika i pouzdanost unutar Ukupne skale iskustava općih oblika ekonomskog nasilja

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključuje	Varijanca skale ako se čestica isključuje	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključuje
33. Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	1,42	16,600	,632	,958
29. Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	1,40	16,180	,724	,957
14. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	1,41	16,236	,750	,957
2. Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	1,42	16,429	,702	,958
32. Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	1,42	16,554	,642	,958
13. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	1,40	16,081	,739	,957
31. Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	1,41	16,493	,596	,958
5. Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	1,39	16,019	,733	,957
7. Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	1,39	16,041	,713	,957
1. Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	1,35	15,955	,618	,959
15. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	1,42	16,574	,660	,958
20. Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	1,41	16,199	,765	,957
27. Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisi o njemu.	1,40	16,237	,694	,958
17. Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	1,41	16,241	,740	,957
25. Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	1,42	16,271	,795	,957
21. Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	1,40	16,172	,757	,957
34. Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	1,41	16,226	,743	,957
6. Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	1,41	16,312	,698	,958
24. Onemogućavao Vam da se zaposlite.	1,42	16,638	,550	,959
19. Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspoložete vlastitom imovinom.	1,42	16,471	,665	,958
11. Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	1,35	15,715	,706	,958
12. Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	1,35	15,783	,688	,958
10. Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	1,34	15,962	,568	,960
18. Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	1,39	16,052	,752	,957
28. Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	1,40	16,218	,665	,958
16. Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	1,36	15,968	,643	,958

6.2.2. Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena

Procjenom valjanosti utvrđene su dvije subskale iskustava ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje: indirektno i direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena. Pouzdanost je provjerena za svaku od subskala, kao i za ukupnu skalu iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti.

6.2.2.1. Subskala Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti

U subskali Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zadržano je 5 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi visokih $\alpha=0,811$. Analiza je provedena na 294 ispitanice. Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da bi isključenje bilo koje čestice smanjilo ukupnu pouzdanost skale. Zaključuje se da podskala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje nazvana Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 46. Međučestična statistika i pouzdanost unutar subskale Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključi	Varijanca skale ako se čestica isključi	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključi
7. Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	,23	,505	,644	,766
9. Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	,27	,589	,641	,763
4. Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	,26	,573	,600	,775
5. Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	,29	,621	,655	,765
3. Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	,28	,644	,498	,803

6.2.2.2. Subskala Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti

U subskali Ddirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zadržane su 3 dihotomne čestice za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi $\alpha=0,588$. S obzirom na mali broj čestica, ovaj koeficijent ukazuje na zadovoljavajuću pouzdanost subskale. Analiza je provedena na 296 ispitanica. Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da bi isključenje bilo koje čestice smanjilo ukupnu pouzdanost skale. Zaključuje se da podskala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za ženino zaposlenje nazvana Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 47. Međučestična statistika i pouzdanost unutar subskale Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključi	Varijanca skale ako se čestica isključi	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključi
2. Nagovarao Vas da prestanete raditi.	,07	,080	,477	,376
6. Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	,10	,124	,434	,444
1. Sprječavao Vas da idete na posao.	,11	,143	,324	,587

6.2.2.3. Ukupna skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti

Ukupna skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti sastoji se od ukupno 8 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi $\alpha=0,795$. Analiza je provedena na 294 ispitanice.

Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da se isključenjem čestice „Nagovarao Vas da prestanete raditi.“ Cronbachov α može malo povećati (s $\alpha=0,795$ na $\alpha=0,811$). Isključenje bilo koje druge čestice smanjilo bi ukupnu pouzdanost skale. S obzirom na ionako visoku pouzdanost skale i vrlo malu promjenu do koje bi isključenje ove čestice dovelo, odlučeno je svih 8 čestica ostaviti kao sastavni dio skale. Zaključuje se da ukupna skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 48. Međučestična statistika i pouzdanost unutar Ukupne skale iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključuje	Varijanca skale ako se čestica isključuje	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključuje
7. Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	,37	1,024	,531	,771
9. Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	,41	1,080	,630	,752
4. Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	,40	1,028	,662	,744
5. Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	,43	1,116	,656	,751
3. Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	,42	1,171	,452	,780
2. Nagovarao Vas da prestanete raditi.	,40	1,222	,269	,811
6. Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	,43	1,220	,449	,781
1. Sprječavao Vas da idete na posao.	,44	1,232	,466	,779

6.2.3. Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta

Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta je jednodimenzionalna skala koja se sastoji od 3 dihotomne čestice za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi vrlo visokih $\alpha=0,936$. Analiza je provedena na 517 ispitanica.

Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da se bi isključenje bilo koje čestice smanjilo ukupnu pouzdanost skale. Zaključuje se da skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 49. Međučestična statistika i pouzdanost unutar skale iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključuje	Varijanca skale ako se čestica isključuje	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključuje
1. Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).	,14	,250	,844	,929
2. Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	,13	,220	,906	,877
3. Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	,12	,212	,866	,914

6.2.4. Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze

Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze je jednodimenzionalna skala koja se sastoji od 8 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi visokih $\alpha=0,883$. Analiza je provedena na 120 ispitanica.

Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuje da se isključenjem čestice „Odbijao pomagati oko brige za dijete.“ Cronbachov α može minimalno povećati (s $\alpha=0,883$ na $\alpha=0,884$). Isključenje bilo koje druge čestice smanjilo bi ukupnu pouzdanost skale. S obzirom na ionako vrlo visoku pouzdanost skale i minimalnu promjenu do koje bi isključenje ove čestice dovelo, odlučeno je navedenu česticu ostaviti kao sastavni dio skale. Zaključuje se da skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 50. Međučestična statistika i pouzdanost unutar skale iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključi	Varijanca skale ako se čestica isključi	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključi
1. Onemogućio Vam korištenje vlastite ili zajedničke imovine (npr. auto, vikendicu i sl).	7,70	2,512	,511	,882
2. Onemogućio Vam pristup Vašim osobnim stvarima ili imovini.	7,73	2,504	,679	,869
3. Doveo Vas u situaciju da morate otići iz zajedničkog stana - kuće, bez da Vam nadoknadi ono što ste u taj stan - kuću Vi osobno uložili.	7,70	2,327	,782	,857
4. Doveo Vas u situaciju da morate otići iz njegovog stana - kuće, iako ste u njega zajedno ulagali.	7,70	2,288	,797	,855
5. Naprosto Vas izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana - kuće.	7,74	2,621	,603	,877
6. Financijski ili materijalno Vas ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.).	7,68	2,299	,696	,864
7. Odbijao plaćati alimentaciju za dijete	7,60	2,043	,749	,860
8. Odbijao pomagati oko brige za dijete.	7,59	2,191	,581	,884

6.2.5. Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja

Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja je jednodimenzionalna skala koja se sastoji od 9 dihotomnih čestica za koje Cronbachov alfa koeficijent interne konzistentnosti skale iznosi visokih $\alpha=0,884$. Analiza je provedena na 592 ispitanice.

Međučestična statistika i analiza pouzdanosti pokazuju da bi isključenje bilo koje čestice smanjilo ukupnu pouzdanost skale. Zaključuje se da skala prepoznavanja ekonomskog nasilja pouzdano mjeri predmet mjerenja.

Tablica 51. Međučestična statistika i pouzdanost unutar skale iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze

	Aritmetička sredina skale ako se čestica isključi	Varijanca skale ako se čestica isključi	Korigirana korelacija čestice i skale	Cronbachov α ako se čestica isključi
1. Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.	4,66	7,994	,567	,877
2. Jedna osoba brani drugoj da se školuje.	4,53	7,816	,641	,871
3. Jedna osoba brani drugoj da se zaposli.	4,49	7,713	,699	,866
4. Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.	4,27	8,627	,489	,882
5. Jedna osoba brani drugoj da troši vlastiti novac.	4,60	7,700	,679	,868
6. Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.	4,64	7,707	,679	,868
7. Jedna osoba brani drugoj s kojom je u vezi da raspolaže vlastitom imovinom.	4,50	7,844	,642	,871
8. Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).	4,59	7,760	,656	,870
9. Jedna osoba protiv svoje volje potpuno ekonomski ovisi o drugoj.	4,57	7,803	,640	,871

6.2.6. Pouzdanost svih skala – sažeto

Tablica 52 sažeto prikazuje broj čestica i za njih utvrđene Cronbachove α koeficijente interne konzistentnosti konstruiranih skala i subskala. Prema ovom pokazatelju, većina skala ima vrlo visoku pouzdanost ($\alpha > 0,8$). Jedina skala s nešto nižom pouzdanošću ($\alpha = 0,588$) je skala nazvana Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti, no s obzirom da se ona sastoji od samo od 3 čestice, smatramo to zadovoljavajućom pouzdanošću.

Tablica 52. Pouzdanost skala/subskala prema Cronbachu – sažeto

Ime skale / subskale	Broj čestica	Cronbachov α
Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja		
Subskala Ekonomsko iskorištavanje	11	0,919
Subskala Kontrola trošenja	6	0,887
Subskala Stvaranje financijske ovisnosti	9	0,929
Ukupna skala	26	0,959
Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena		
Subskala Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	5	0,811
Subskala Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	3	0,588
Ukupna skala	8	0,795
Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta		
Ukupna skala	3	0,936
Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze		
Ukupna skala	8	0,883
Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja		
Ukupna skala	9	0,884

Drugi način procjene interne konzistentnosti pouzdanosti konstruiranih skala je korelacijom čestica s pripadajućim skalama koja, da bi se pojedina čestica zadržala kao sastavni dio skale, mora iznositi minimalno 0,3 (prema Juni, 2007). Kao što je vidljivo iz sažeto prikazanih rezultata u tablici 53, niti jedna čestica nema korelaciju s pripadajućom skalom/subskalom manju od 0,3. Najmanja korelacija iznosi 0,462 (za česticu „*Nagovarao Vas da prestanete raditi.*“ s ukupnom skalom iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena), a najveća 0,960 (za česticu „*Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.*“ s ukupnom skalom iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta).

Tablica 53. Pouzdanost skala prema korelaciji čestica i pripadajućih skala/subskala – sažeto

Ime skale / subskale	Broj čestica	Raspon koeficijenata korelacije (najmanji - najveći) između čestica i pripadajuće skale/subskale
Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja		
Subskala Ekonomsko iskorištavanje	11	0,699 - 0,807
Subskala Kontrola trošenja	6	0,725 - 0,882
Subskala Stvaranje financijske ovisnosti	9	0,683 - 0,880
Ukupna skala	26	0,581 - 0,811
Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena		
Subskala Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	5	0,669 - 0,814
Subskala Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	3	0,637 - 0,844
Ukupna skala	8	0,462 - 0,775
Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta		
Ukupna skala	3	0,925 - 0,960
Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze		
Ukupna skala	8	0,620 - 0,850
Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja		
Ukupna skala	9	0,577 - 0,760

6.2. Deskripcija i transformacija skala

U tablici 54 prikazana je deskriptivna statistika pojedinačnih skala i subskala na originalnim rezultatima. Distribucije frekvencija su grafički prikazane histogramima na slici 11. Sve skale iskustava ekonomskog nasilja su izrazito šiljate i lijevo asimetrične, u skladu s distribucijom rijetkih događaja. Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja je desno asimetrična s distribucijom koja oblikom podsjeća na pravokutnu, s iznimkom najviših rezultata koji su nadzastupljeni. Oblik distribucija frekvencija skala iskustava ekonomskog nasilja testiran je Kolmogorov-Smirnovljenim testovima na normalnu i na Poissonovu distribuciju, a skale prepoznavanja na normalnu i na pravokutnu (uniformnu) distribuciju. Distribucije frekvencija svih skala iskustava ekonomskog nasilja statistički značajno odstupaju od normalne raspodjele te sve osim jedne odstupaju i od Poissonove raspodjele. Jedino rezultati na subskali Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti statistički značajno ne odstupaju od Poissonove distribucije rijetkih događaja ($p < ,889$). Ipak, histogrami frekvencija, a i iznosi Kolmogorov-Smirnovljevo Z statistika ukazuju na mnogo bližu raspodjelu rezultata Poissonovoj, nego normalnoj distribuciji. Na temelju toga zaključujemo kako u analizi odnosa konstruiranih skala iskustava ekonomskog nasilja s drugim varijablama korištenim u istraživanju nisu primjerene statističke procedure koje pretpostavljaju normalnu distribuciju kvantitativnih varijabli, već da su primjerenije statističke procedure za rijetke pojave. Raspodjela rezultata na skali prepoznavanja ekonomskog nasilja po svojem obliku odstupa i od normalne i od pravokutne distribucije stoga su primjerene statističke analize one neparametrijske.

Da bi rezultati na skalama bili međusobno usporedivi, učinjena je njihova transformacija svođenjem svake skale (i subskala) na raspon od 0 do 100. Ovakve transformacije provode se prema sljedećoj formuli (prema Milošević, 2010):

$$\left(\frac{\text{rezultat na skali} - \text{teorijski minimum skale}}{\text{teorijski raspon varijacija skale}} \right) \cdot 100$$

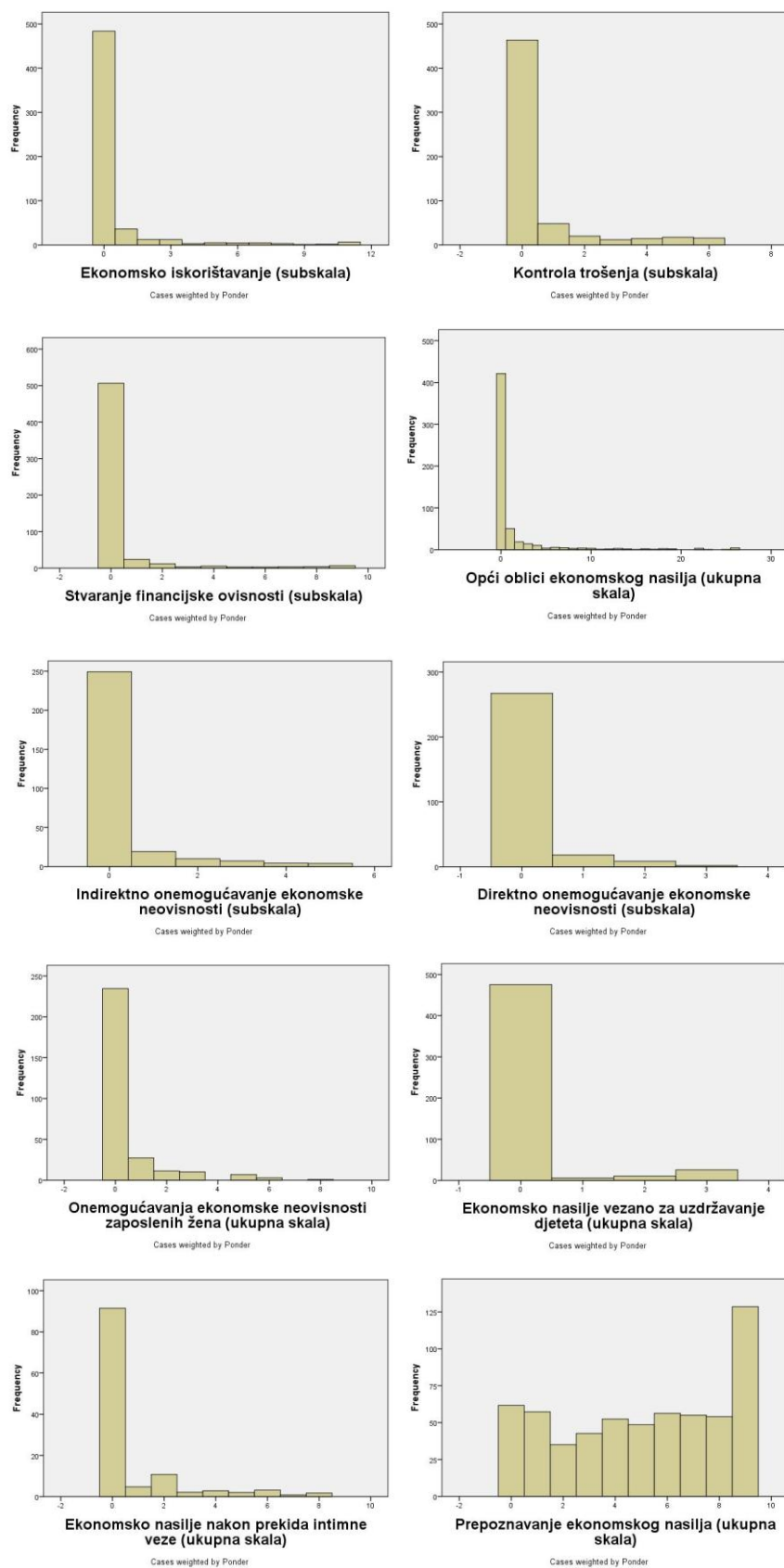
S obzirom da u našem slučaju sve skale imaju teorijski minimum jednak nuli, korištena je sljedeća formula za transformaciju rezultata:

$$\left(\frac{\text{rezultat na skali}}{\text{teorijski raspon varijacija skale}} \right) \cdot 100$$

U tablici 56 prikazana je deskriptivna statistika pojedinačnih skala i subskala na transformiranim rezultatima. Transformirani rezultati omogućuju nam komparaciju relativnog prosječnog broja različitih ekonomski nasilnih ponašanja partnera. Iz takvog relativnog odnosa može se zaključiti da žene imaju najveći prosječan broj iskustva ekonomski nasilnih ponašanja partnera koja se odnose na kontrolu trošenja i na ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze. Potom slijede ekonomski nasilna ponašanja partnera vezana za uzdržavanje djeteta i za indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena. Najmanji prosječan broj različitih ekonomski nasilnih ponašanja partnera odnosi se na ponašanja kojima partner stvara financijsku ovisnost žene i kojima, ako je žena zaposlena, direktno onemogućava njezinu ekonomsku neovisnost. Transformirane skale služe nam samo za njihovu međusobnu usporedbu i nisu korištene u daljnjim analizama.

Tablica 54. Deskriptivna statistika skala /subskala na originalnim rezultatima

Deskriptivni pokazatelj	Ime skale / subskale									
	Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja				Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	Prepoznavanje ekonomskog nasilja
	Ekonomsko iskorištavanje	Kontrola trošenja	Stvaranje financijske ovisnosti	Ukupna skala	Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	Ukupna skala			
Broj uključenih čestica	11	6	9	26	5	3	8	3	8	9
Ukupan broj uključenih ispitanica	573	590	572	565	294	296	294	517	120	592
Aritmetička sredina	0,55	0,61	0,41	1,45	0,33	0,14	0,47	0,20	0,78	5,11
Standardna pogreška aritmetičke sredine	0,074	0,06	0,063	0,176	0,055	0,027	0,07	0,031	0,159	0,129
Standardna devijacija	1,779	1,447	1,5	4,185	0,936	0,465	1,201	0,704	1,737	3,136
Mod	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
Medijan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Teorijski min	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Teorijski max	11	6	9	26	5	3	8	3	8	9
Teorijski raspon varijacija	11	6	9	26	5	3	8	3	8	9
Empirijski min	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0
Empirijski max	11	6	9	26	5	3	8	3	16	9
Asimetrija	4,121	2,561	4,377	3,938	3,295	3,755	3,238	3,445	2,557	-0,241
Standardna pogreška asimetrije	0,102	0,101	0,102	0,103	0,142	0,142	0,142	0,107	0,221	0,1
Zakrivljenost	17,808	5,543	19,321	16,373	10,921	14,749	11,207	10,346	6,142	-1,31
Standardna pogreška zakrivljenosti	0,204	0,201	0,204	0,205	0,283	0,282	0,283	0,214	0,439	0,201

Slika 8. Histogrami distribucija frekvencija svih konstruiranih skala iskustava i skale prepoznavanja ekonomskog nasilja

Tablica 55. Testiranje oblika distribucija skala (K-S testovi)

	Ime skale / subskale										
	Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja				Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	Prepoznavanje ekonomskog nasilja	
	Ekonomsko iskorištavanje	Kontrola trošenja	Stvaranje financijske ovisnosti	Ukupna skala	Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	Ukupna skala				
	Testiranje na normalnu distribuciju										
Kolmogorov-Smirnov Z	11,380	10,947	11,977	9,219	8,388	9,030	7,757	12,267	4,804	3,180	
p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	
	Testiranje na Poissonovu distribuciju										pravokutnost
Kolmogorov-Smirnov Z	6,532	6,006	5,447	12,355	2,214	,588	2,974	2,289	3,391	5,264	
p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	,880	<,001	<,001	<,001	<,001	

Tablica 56. Deskriptivna statistika skala / subskala s transformiranim rezultatima

Deskriptivni pokazatelj	Ime skale / subskale									
	Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja				Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	Prepoznavanje ekonomskog nasilja
	Ekonomsko iskorištavanje	Kontrola trošenja	Stvaranje financijske ovisnosti	Ukupna skala	Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	Ukupna skala			
Aritmetička sredina	5,02	10,18	4,56	5,59	6,60	4,61	5,86	6,65	9,71	56,73
Standardna pogreška aritmetičke sredine	0,676	0,993	0,697	0,677	1,092	0,901	0,876	1,032	1,984	1,433
Standardna devijacija	16,177	24,120	16,665	16,095	18,711	15,489	15,012	23,467	21,710	34,849
Mod	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100
Medijan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	56

7. REZULTATI KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

7.1. Iskustva ekonomskog nasilja

Hipoteza s kojom se krenulo u istraživanje bila je da se iskustva pojedinih oblika ekonomskog nasilja mogu objasniti čimbenicima s individualne razine, razine veze, zajednice te društva.

Podaci prikupljeni metodom ankete služe nam za utvrđivanje čimbenika povezanih s iskustvima ekonomskog nasilja nad ženama prema razinama teorijski pretpostavljenog socijalno-ekološkog modela prikazanog u tablici 6.

Prije dovođenja pojedinih varijabli u odnose s rezultatima na konstruiranim skalama i subskalama iskustava ekonomskog nasilja, dajemo deskripciju rezultata svih varijabli u teorijski pretpostavljenom modelu. Ovdje prikazujemo distribucije frekvencija i odgovarajuće postotke svih odgovora na pojedina pitanja, a u kasnijoj su obradi podataka svi odgovori „Odbija“, „Ne zna“ i „Ne zna/ne sjeća se“ tretirani kao *missing* vrijednosti.

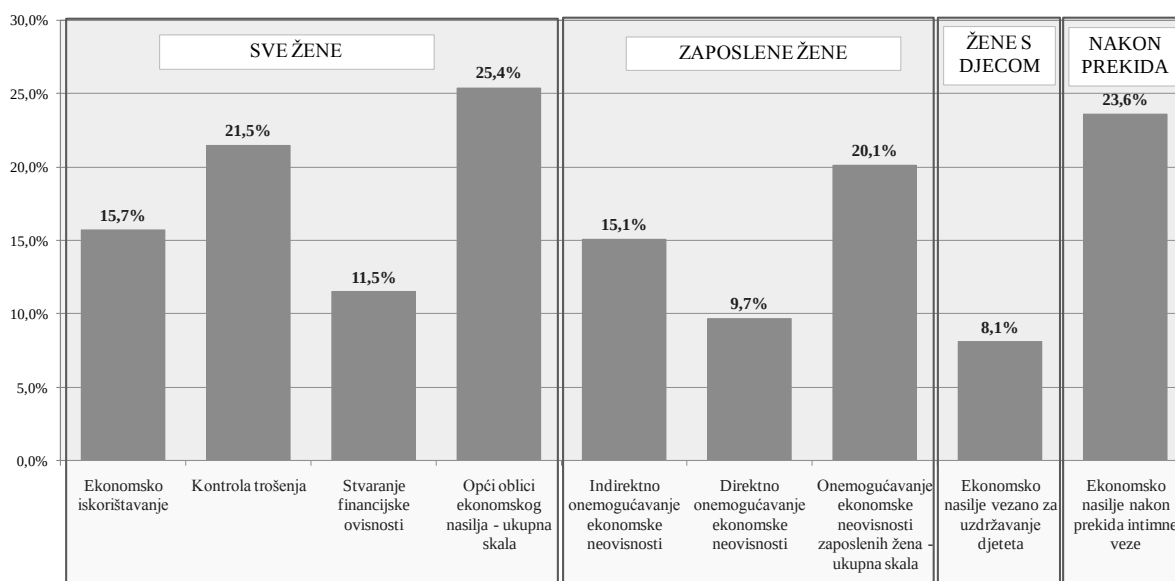
7.1.1. Deskripcija

7.1.1.1. Zastupljenost iskustava ekonomskog nasilja

Konstruirane skale iskustava ekonomskog nasilja mjere broj iskustava pojedinih ekonomski nasilnih ponašanja partnera prema ženi, ali iz njih je moguće doći i do podataka o zastupljenosti različitih oblika ekonomskog nasilja među ženama. Stoga smo rezultate na svim skalama/subskalama iskustava dihotomizirali na način da smo rezultat nula označili kao nepostojanje iskustva ekonomskog nasilja, a sve ostale rezultate kao postojanje iskustva različitih oblika ekonomskog nasilja. Rezultati su prikazani u tablici 57 i sažeto na slici 9.

Tablica 57. Zastupljenost različitih oblika ekonomskog nasilja

	Ne	Da	Ukupno
	n (%)	n (%)	n (%)
1. Ekonomsko iskorištavanje	483 (84,3%)	90 (15,7%)	573 (100,0%)
2. Kontrola trošenja	463 (78,5%)	127 (21,5%)	590 (100,0%)
3. Stvaranje financijske ovisnosti	506 (88,5%)	66 (11,5%)	572 (100,0%)
4. Opći oblici ekonomskog nasilja - ukupna skala	421 (74,6%)	144 (25,4%)	565 (100,0%)
5. Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	249 (84,9%)	44 (15,1%)	294 (100,0%)
6. Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti	267 (90,3%)	29 (9,7%)	296 (100,0%)
7. Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena - ukupna skala	235 (79,9%)	59 (20,1%)	294 (100,0%)
8. Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	475 (91,9%)	42 (8,1%)	517 (100,0%)
9. Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze	91 (76,4%)	28 (23,6%)	120 (100,0%)

Slika 9. Zastupljenost ekonomskog nasilja

Najzastupljeniji oblik ekonomskog nasilja nad ženama su opći oblici koje je doživjelo 25,4% žena koje imaju minimalno jednu godinu iskustva zajedničkog života sa svojim suprugom ili izvanbračnim partnerom. Od tri različite dimenzije općih oblika ekonomskoga nasilja, najzastupljenija su ponašanja kojima partner na razne načine kontrolira trošenje ženinog novca (21,5%), potom ona kojima ju ekonomski iskorištava (15,7%), a zatim ona kojima ženu čini ekonomski ovisnom o sebi (11,5%). Sljedeći oblik ekonomskog nasilja po zastupljenosti je onaj nakon prekida intimne veze: 23,6% doživjelo je barem jedno (ili više) ekonomski nasilnih ponašanja od svog partnera nakon prekida intimne veze. Potom slijede ponašanja kojima partner onemogućava ekonomsku neovisnost žene koja je zaposlena, što je doživjelo 20,1% zaposlenih žena. Zadnje po zastupljenosti je ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta što je doživjelo 8,1% žena koje zajednički s partnerom uzdržavaju djecu.

7.1.1.2. Nezavisne varijable na individualnoj razini

Varijable na individualnoj razini socijalno-ekološkog modela koje se odnose na ženu su iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja (ili skrbnika) i svjedočenje fizičkom nasilju nad majkom od strane oca u djetinjstvu, dok su varijable koje se odnose na muškarca pretjerana konzumacija alkohola, pretjerana sklonost kockanju/klađenju i njegov radni status.

Podaci prikazani u tablici 58 pokazuju kako nešto više od 2/3 žena nije imalo iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu, dok su prema ostalima njihovi roditelji ili skrbnici dok su bile djevojčice barem jednom bili izrazito grubi (udarili ih, gurnuli ili sl.). 16,5% žena doživjelo je takva ponašanja nekoliko puta, 7,5% često, a 2,8% vrlo često. Za potrebe daljnje analize odgovori „Odbija“, i „Ne zna/ne sjeća se“ bit će tretirani kao *missing* vrijednosti, odgovor „nikad“ kao nepostojanje iskustva nasilja u djetinjstvu, a svi ostali odgovori (jednom ili više) kao postojanje iskustva nasilja u djetinjstvu. Na taj način dolazimo do podatka da su 30% žena bile žrtve fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane svojih roditelja ili skrbnika.

Iz odgovora na pitanje o svjedočenju fizičkom nasilju nad majkom od strane oca u djetinjstvu saznajemo da 72,1% žena nije tako nešto vidjelo i misle da se to nije niti dogodilo. 6,4% žena nije osobno vidjelo, ali znaju da se to dogodilo, 3,9% vidjelo je jednom, a 15% više puta. Za potrebe daljnje analize odgovori „Odbija“, i „Ne zna/ne sjeća se“ bit će tretirani kao *missing* vrijednosti, odgovor „Nisam vidjela i mislim da se to nije nikad dogodilo“ kao nepostojanje fizičkog nasilja nad majkom, a svi ostali odgovori kao postojanje fizičkog nasilja oca nad majkom ispitanice. Na taj način dolazimo do podatka da je kod 26% žena postojalo fizičko nasilje njihova oca nad majkom (ili skrbnika nad skrbnicom).

Tablica 58. Deskripcija varijabli na individualnoj razini socijalno-ekološkog modela koje se odnose na ženu

		n (%)
Iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu		
Dok ste bili dijete, jesu li	Ne, nikad	408 (67,9%)
Vaši roditelji ili skrbnici	Jednom	16 (2,7%)
ikad prema Vama bili	Nekoliko puta	99 (16,5%)
izrazito grubi (udarili Vas,	Često	45 (7,5%)
gurnuli ili sl.)?	Vrlo često	17 (2,8%)
	Odbija	7 (1,2%)
	Ne zna/ne sjeća se	9 (1,4%)
Ukupno		601 (100,0%)
Svjedočenje fizičkom nasilju oca prema majci		
Jeste li kao dijete ikad	Nisam vidjela i mislim da se	433 (72,1%)
vidjeli da je Vaš otac ili	to nije nikad dogodilo	
skrbnik bio izrazito grub	Nisam vidjela, ali znam da	38 (6,4%)
prema Vašoj majci ili	se to dogodilo	
skrbnici, tj. da ju je gurnuo,	Da, vidjela sam jednom	23 (3,9%)
udario ili sl.?	Da, vidjela sam više puta	90 (15,0%)
	Odbija	4 (,6%)
	Ne zna/ne sjeća se	12 (2,0%)
Ukupno		601 (100,0%)

Podaci prikazani u tablici 59 pokazuju da 17,2% žena smatra da njihov partner pretjerano konzumira alkohol i to 10% njih u manjoj, a 7,2% u većoj mjeri.

Oko 10% žena ima partnera koji kocka/kladi se barem nekoliko puta godišnje ili češće.

Varijabla koja se odnosi na učestalost partnerovog kockanja/klađenja je za potrebe daljnje analize rekodirana na način da su odgovori „Da, nekoliko puta mjesečno“, „Da, nekoliko puta tjedno“ i „Da, gotovo svaki dan“ označeni kao pretjerana sklonost kockanju/klađenju, odgovori „Nikad“ i „Da, nekoliko puta godišnje“ spojeni u jednu kategoriju jer ne predstavljaju pretjeranu sklonost kockanju/klađenju, dok su odgovori „Odbija“, i „Ne zna“ tretirani kao *missing* vrijednosti. Na taj način dolazimo do podatka da 6,2% žena ima partnere s pretjeranom sklonošću kockanju/klađenju. Procjenu koliko troškovi suprugovog/partnerovog klađenja ili kockanja opterećuju kućni budžet dale su samo one žene koje su odgovorile da njihov partner kocka barem nekoliko puta godišnje. Ako spojimo odgovore „Osrednje“, „Jako“ i „Izrazito jako“, dolazimo do podatka da 19,4% žena čiji partneri kockaju/klade se barem nekoliko puta godišnje trpi osjetne financijske posljedice na kućni budžet.

Dvije trećine žena ima partnera koji je zaposlen (66,8%), 7,4% koji je nezaposlen, 23,3% koji je umirovljen, a kod 2,5% žena partner je ili zaposlen na crno ili radi povremeno ili se još školuje (označeno kao „ostalo“). Za potrebe daljnje analize odgovori „zaposlen“, „umirovljen“ i „ostalo“ bit će spojene u jednu kategoriju, s obzirom da nas zanima samo partnerova nezaposlenost kao potencijalni prediktor ekonomskog nasilja.

Tablica 59. Deskripcija varijabli na individualnoj razini socijalno-ekološkog modela koje se odnose na ženinog partnera

		n (%)
Pretjerana konzumacija alkohola		
Mislim da moj suprug/partner pretjerano konzumira alkohol	Uopće ne	496 (82,6%)
	Da, u manjoj mjeri	60 (10,0%)
	Da, u većoj mjeri	43 (7,2%)
	Odbija	1 (,1%)
	Ne zna	1 (,1%)
Ukupno		601 (100,0%)
Kockanje/klađenje		
Odlazi li Vaš suprug/partner u sportske kladionice ili kockarnice?	Ne, nikad	536 (89,2%)
	Da, nekoliko puta godišnje	25 (4,2%)
	Da, nekoliko puta mjesečno	21 (3,5%)
	Da, nekoliko puta tjedno	9 (1,4%)
	Da, gotovo svaki dan	7 (1,2%)
	Odbija	1 (,2%)
	Ne zna	1 (,2%)
Ukupno		601 (100,0%)
Molim Vas procijenite koliko troškovi suprugovog/partnerovog klađenja ili kockanja opterećuju Vaš kućni budžet?	Neznatno	29 (44,8%)
	Malo	18 (27,8%)
	Osrednje	5 (8,0%)
	Jako	4 (6,4%)
	Izrazito jako	2 (3,1%)
	Odbija	2 (3,1%)
Ukupno		65 (100,0%)
Radni status		
Radni status - partner	zaposlen	401 (66,8%)
	nezaposlen	45 (7,4%)
	umirovljen	140 (23,3%)
	ostalo (povremeni rad, rad na crno, školovanje)	15 (2,5%)
Ukupno		600 (100,0%)

7.1.1.3. Nezavisne varijable na razini veze

Analizirane varijable na razini veze socijalno-ekološkog modela su sljedeće: financijski problemi u vezi, donošenje odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom, donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka, situacijska financijska ovisnost žene o partneru i iskustva fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja od strane partnera.

Iz tablice 60 vidimo da je 35% ispitanica izjavilo kako uopće nemaju financijskih problema u vezi, njih gotovo polovica (48%) ih ima u manjoj mjeri, a nešto više od 16% u većoj mjeri. U više od tri četvrtine veza se odluke koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom, kao i ostale važne obiteljske odluke donose ravnopravno, odnosno žena i partner zajedno ili podjednako odlučuju. Nešto je više veza u kojima češće ili uglavnom odlučuje žena (oko 13%), nego onih u kojima češće ili uglavnom odlučuje partner (10%, tj. 8%). Varijable koje se tiču donošenja odluka bit će u daljnjoj obradi podataka rekodirane u tri

kategorije: 1=podjednako/zajedno odlučuju, 2=češće ili uglavnom odlučuje žena, 3=češće ili uglavnom odlučuje partner (odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ bit će tretirani kao *missing* vrijednosti).

Tablica 60. Financijski problemi i donošenje odluka u vezi

		n (%)
Imamo financijskih problema u vezi	Uopće ne	210 (35,0%)
	Da, u manjoj mjeri	289 (48,1%)
	Da, u većoj mjeri	98 (16,3%)
	Odbija	2 (,4%)
	Ne zna	2 (,3%)
Ukupno		601 (100,0)
Na koji način Vi i Vaš suprug/partner donosite odluke koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom?	Uglavnom odlučujem ja	28 (4,7%)
	Češće odlučujem ja	49 (8,1%)
	Podjednako/zajedno odlučujemo	461 (76,6%)
	Češće odlučuje suprug/partner	42 (6,9%)
	Uglavnom odlučuje suprug/partner	19 (3,1%)
	Odbija	3 (,4%)
	Ne zna	1 (,1%)
Ukupno		601 (100,0)
Na koji način Vi i Vaš suprug/partner donosite ostale važne obiteljske odluke, koje se ne tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom?	Uglavnom odlučujem ja	19 (3,2%)
	Češće odlučujem ja	57 (9,5%)
	Podjednako/zajedno odlučujemo	476 (79,3%)
	Češće odlučuje suprug/partner	34 (5,7%)
	Uglavnom odlučuje suprug/partner	12 (1,9%)
	Odbija	3 (,4%)
Ukupno		601 (100,0%)

Ispitanice su također procjenjivale tko više zarađuje u vezi: ona ili partner (tablica 61). Iz odgovora na ovo pitanje odredili smo koje žene žive u situaciji financijske ovisnosti o partneru (odgovori „On zarađuje mnogo više od mene“ i „Samo on zarađuje“) i došli do podatka je ukupno riječ o čak 41% žena. U daljnjim analizama koristit ćemo dihotomnu varijablu Situacijska financijska ovisnost žene o partneru (0=ne, 1=da). Odgovori „Odbija“ bit će tretirani kao *missing* vrijednosti.

Tablica 61. Mjesečna zarada žene u odnosu na partnera (određivanje situacijske financijske ovisnosti žene o partneru)

		n (%)
Molim Vas procijenite koliko mjesečno zarađujete Vi osobno u odnosu na Vašeg supruga/partnera.	Samo ja zarađujem	13 (2,2%)
	Ja zarađujem mnogo više od njega	27 (4,4%)
	Ja zarađujem nešto više od njega	40 (6,7%)
	Zarađujemo podjednako	111 (18,4%)
	On zarađuje nešto više od mene	144 (24,0%)
	On zarađuje mnogo više od mene	103 (17,2%)
	Samo on zarađuje	141 (23,4%)
	Ni on ni ja nemamo redovne mjesečne prihode	16 (2,7%)
	Odbija	6 (1,0%)
Ukupno		601 (100,0%)

Najosjetljiviji instrument u anketnom upitniku odnosio se na procjenu učestalosti doživljavanja drugih oblika nasilja nad ženama u intimnim vezama: psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja. Rezultati su prikazani u tablici 62.

Iskustvo seksualnog nasilja od intimnog partnera ispitano je jednim pitanjem - koliko često je partner imao sa ženom seksualni odnos protiv njezine volje. Na ovo pitanje 89,9% žena odgovorilo je „nikad“, što znači da je nešto više od 10% žena bilo barem jednom žrtva seksualnog nasilja od strane svog partnera. 3,5% žena odgovorilo je da je seksualni odnos s partnerom protiv svoje volje imalo više od 10 puta.

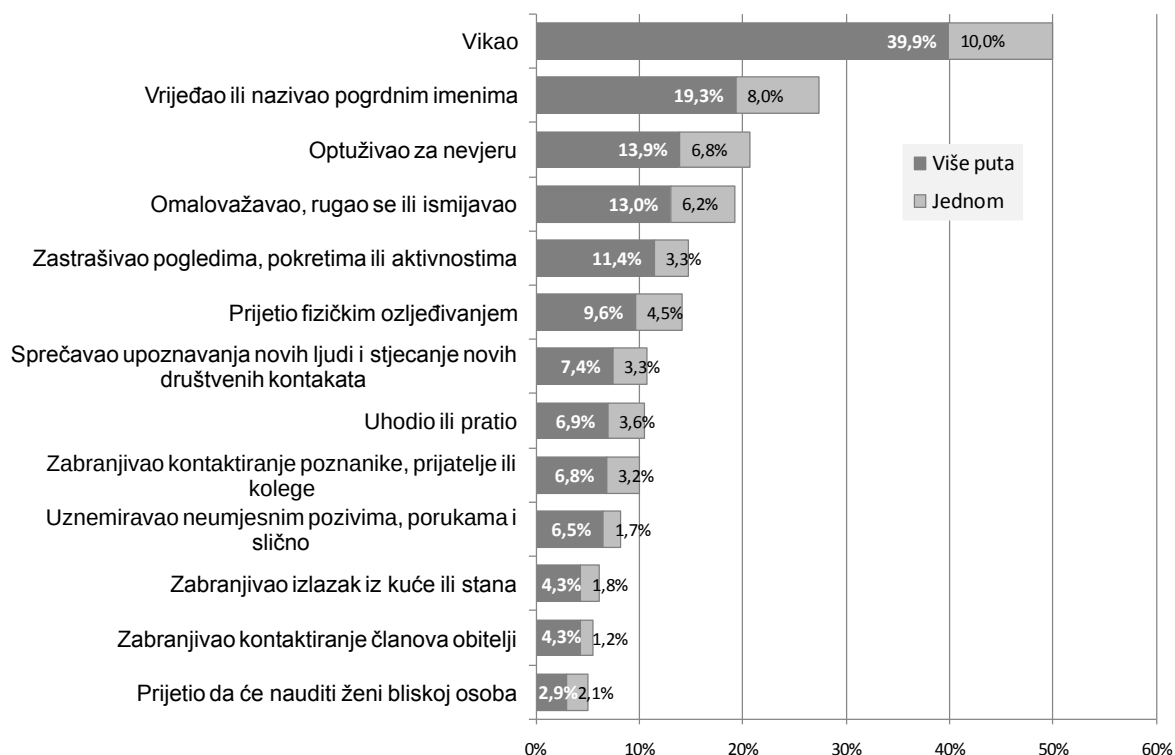
Slike 10 i 11 pokazuju udjele žena koje su različite oblike psihičkog i fizičkog od svog partnera doživjele jednom ili više puta. Najzastupljeniji oblik psihičkog nasilja je vikanje što je barem jednom od svog supruga ili partnera doživjela čak polovica ispitanih žena, a više puta njih gotovo 40%. Po učestalosti zastupljenosti pojedinih oblika psihičkog nasilja slijedi vrijeđanje ili nazivanje pogrdnim imenima (19,3% žena doživjelo više puta, a 8% jednom), potom optužbe za nevjeru, omalovažavanje, ruganje i ismijavanje, zastrašivanje pogledima, pokretima ili aktivnostima te prijetnje fizičkim oružjem što je doživjelo između 10% i 20% žena. I ostali oblici psihičkog nasilja nad ženama također su zastupljeni i to u nešto manje od 10% slučajeva, a to su sprečavanje sjecanja novih i održavanja starih društvenih kontakata s prijateljima, članovima obitelji, kolegama itd., zatim uhodjenje ili praćenje, uznemiravanje, zabrana kretanja i prijetnje ozljeđivanja bliskih osoba.

Od fizičkog nasilja najzastupljenije je namjerno grubo guranje ili drmanje što je 6,6% žena od svog partnera doživjelo jednom, a 9,4% više puta (ukupno 16% žena). 15% žena doživjelo je da ih je partner ošamario (od toga polovica njih jednom, a ostale više puta). Nadalje, oko 10% žena je jednom ili više puta doživjelo da je partner na njih bacao stvari ili da ih je udario šakom ili nogom. Grubo povlačenje za kosu, uši i sl. doživjelo je oko 7% žena, a najteže oblike fizičkog nasilja: davljenje ili udaranje glavom o zid 5% te premlaćivanje 4% žena. Oko 3% žena doživjele su također da im je partner prijetio ili ih fizički ozlijedio nekim oružjem.

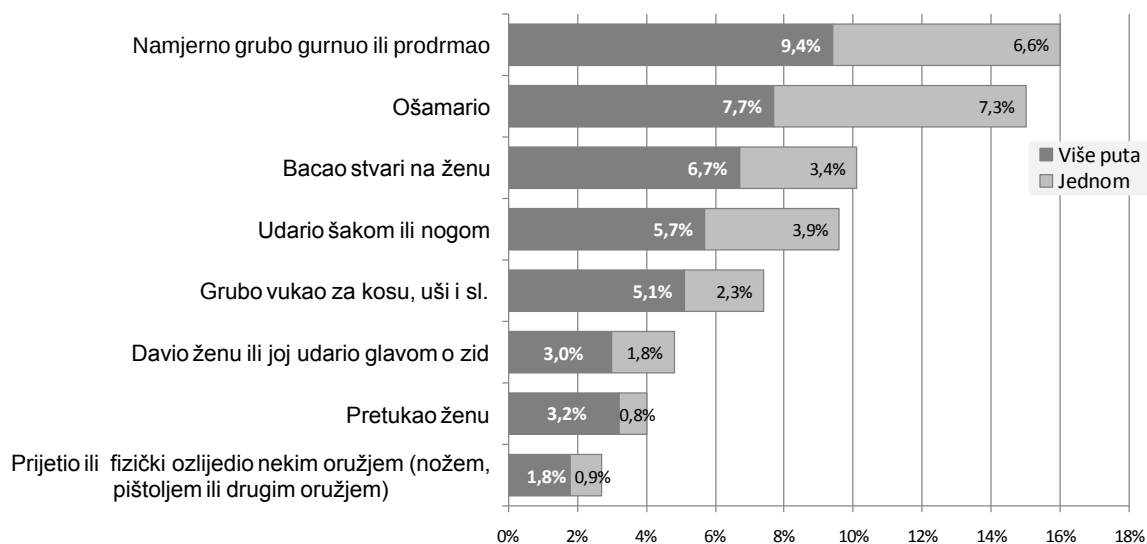
Tablica 62. Učestalost doživljavanja pojedinih oblika nasilja nad ženama⁷⁴

	Nikad	Jednom	Dva do četiri puta	Pet do 10 puta	Više od 10 puta
<i>PSIHIČKO NASILJE</i>					
Vikao na Vas	48,8%	10,0%	12,5%	5,7%	21,7%
Vrijeđao Vas ili nazivao pogrdnim imenima	71,6%	8,0%	7,1%	3,7%	8,5%
Omalovažavao Vas, rugao Vam se ili Vas ismijavao	79,3%	6,2%	3,9%	3,4%	5,7%
Uhodio Vas ili pratio	88,7%	3,6%	2,3%	1,2%	3,4%
Uznemiravao Vas neumjesnim pozivima, porukama i slično	90,8%	1,7%	2,2%	1,1%	3,2%
Nastojao Vas spriječiti da upoznajete nove ljude i stječete nove društvene kontakte	88,6%	3,3%	2,8%	0,7%	3,9%
Zabranjivao Vam da kontaktirate poznanike, prijatelje ili kolege	89,3%	3,2%	2,2%	1,7%	2,9%
Zabranjivao Vam da kontaktirate članove obitelji	94,0%	1,2%	1,1%	0,7%	2,5%
Branio Vam da izađete iz kuće ili stana	93,2%	1,8%	1,2%	1,1%	2,0%
Optuživao Vas da ste mu nevjerni	78,3%	6,8%	4,4%	3,3%	6,2%
Prijetio da će Vas fizički ozlijediti	84,6%	4,5%	1,9%	1,7%	6,0%
Prijetio da će nauditi nekoj Vama dragoj osobi	93,9%	2,1%	0,4%	0,6%	1,9%
Zastrašivao Vas pogledima, pokretima ili aktivnostima	84,5%	3,3%	3,5%	2,5%	5,4%
<i>FIZIČKO NASILJE</i>					
Bacao na Vas stvari	88,5%	3,4%	1,8%	1,6%	3,3%
Namjerno Vas grubo gurnuo ili prodrmao	82,6%	6,6%	3,4%	1,7%	4,3%
Grubo Vas vukao za kosu, uši i slično	90,9%	2,3%	1,6%	0,9%	2,6%
Ošamario Vas	83,7%	7,3%	2,8%	1,3%	3,6%
Udario Vas šakom ili nogom	89,4%	3,9%	1,8%	0,7%	3,2%
Davio Vas ili Vam udario glavom o zid	94,1%	1,8%	0,1%	0,9%	2,0%
Pretukao Vas	94,4%	0,8%	0,8%	0,7%	1,7%
Prijetio Vam ili Vas fizički ozlijedio nekim oružjem (nožem, pištoljem ili drugim oružjem)	96,2%	0,9%	1,0%	0,3%	0,5%
<i>SEKSUALNO NASILJE</i>					
Imao s Vama seksualni odnos protiv Vaše volje	89,9%	2,5%	2,7%	0,7%	3,5%

⁷⁴ Oblici psihičkog i fizičkog nasilja u tablici su sortirani prema udjelu odgovora „Nikad“ počevši s najmanjim rezultatom. Zbroj postotaka u pojedinim recima je manji od 100% jer je kod nekih navedenih ponašanja dio ispitanica odgovorilo „ne znam“ ili su odbile dogovoriti na pitanje.

Slika 10. Zastupljenost psihičkog nasilja

Slika 11. Zastupljenost fizičkog nasilja

Deskripcija skala fizičkog i psihičkog nasilja prikazana je u tablici 63. Pojedini rezultat na skali označava ženino iskustvo određenog broja različitih psihički/fizički nasilnih ponašanja partnera.

Tablica 63. Deskripcija skala psihičkog i fizičkog nasilja

		Psihičko nasilje	Fizičko nasilje
N	Valjano	576	578
	<i>Missing</i>	25	23
Aritmetička sredina		1,20	,66
Standardna devijacija		2,602	1,648
Varijanca		6,770	2,716
Min		0	0
Max		12	8
Kvartili	1.	0	0
	2.	0	0
	3.	1	0

7.1.1.4. Nezavisne varijable na razini zajednice

Analizirane varijable na razini zajednice socijalno-ekološkog modela odnose se na različita obilježja okruženja u kojem par živi (visok stupanj kriminala, visok stupanj nezaposlenosti, problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, droga i sl.), loši međuljudski odnosi, nizak životni standard, vjerske, rasne, etničke, nacionalne i/ili druge napetosti i osjetne posljedice rata) te na ženinu socijalnu podršku koje je mjerena učestalošću razgovaranja žene o problemima u braku/vezi s ljudima koji su joj bliski kao što su prijatelji/ce i rodbina.

Tablica 64. Obilježja okruženja u kojem par živi

		n (%)
Visok stupanj kriminala	uopće ne	397 (66,1%)
	da, u manjoj mjeri	140 (23,3%)
	da, u većoj mjeri	42 (6,9%)
	Ne zna	22 (3,7%)
Ukupno		601 (100,0%)
Visok stupanj nezaposlenosti	uopće ne	113 (18,8%)
	da, u manjoj mjeri	184 (30,5%)
	da, u većoj mjeri	270 (44,8%)
	Odbija	1 (,2%)
	Ne zna	34 (5,6%)
Ukupno		601 (100,0%)
Problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, droga i sl.)	uopće ne	219 (36,4%)
	da, u manjoj mjeri	229 (38,1%)
	da, u većoj mjeri	117 (19,4%)
	Odbija	2 (,3%)
	Ne zna	34 (5,6%)
Ukupno		601 (100,0%)
Loši međuljudski odnosi	uopće ne	263 (43,8%)
	da, u manjoj mjeri	235 (39,2%)
	da, u većoj mjeri	76 (12,7%)
	Ne zna	26 (4,3%)
Ukupno		601 (100,0%)
Nizak životni standard	uopće ne	178 (29,6%)
	da, u manjoj mjeri	228 (38,0%)
	da, u većoj mjeri	174 (29,0%)
	Odbija	3 (,5%)
	Ne zna	17 (2,9%)
Ukupno		601 (100,0%)
Vjerske, rasne, etničke, nacionalne i/ili druge napetosti	uopće ne	459 (76,4%)
	da, u manjoj mjeri	84 (14,0%)
	da, u većoj mjeri	28 (4,6%)
	Ne zna	30 (5,0%)
Ukupno		601 (100,0%)
Osjetne posljedice rata	uopće ne	351 (58,5%)
	da, u manjoj mjeri	170 (28,2%)
	da, u većoj mjeri	67 (11,1%)
	Odbija	1 (,2%)
	Ne zna	12 (2,1%)
Ukupno		601 (100,0%)

Prema odgovoru „Da, u većoj mjeri“ vidljivo je da su najzastupljeniji problemi okruženja u kojem par živi visok stupanj nezaposlenosti (44,8%), nizak životni standard (29%) i problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, droga i sl.) (19,4%), dok su najmanje zastupljeni problemi vjerskih, rasnih, etničkih, nacionalnih i/ili druge napetosti (4,6%) i visokog stupnja kriminala (6,9%).

Za potrebe daljnje analize odgovori „Uopće ne“ i „Da, u manjoj mjeri“ bit će spojeni u jednu kategoriju koja će služiti kao referentna za pojedina obilježja koja su izražena u većoj mjeri kao potencijalni prediktori ekonomskog nasilja. Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ bit će tretirani kao *missing* vrijednosti.

Tablica 65. Socijalna podrška

		n (%)
Koliko često razgovarate o problemima u braku/vezi s ljudima koji su Vam bliski (prijatelji/ce, rodbina...)?	Nikad	148 (24,6)
	Rijetko	162 (27,0)
	Povremeno	170 (28,3)
	Često	96 (15,9)
	Vrlo često	24 (3,9)
	Ne zna	1 (,2)
Ukupno		601 (100,0)

Pod pretpostavkom kako u svakoj intimnoj vezi problemi neke vrste povremeno postoje te uzimajući u obzir činjenicu da je bitno da žena ima nekog kome se može obratiti kako bi dobila podršku barem u obliku razgovora, za žene koje su na ovo pitanje odgovorile „Nikad“ i „Rijetko“ smatramo da nemaju socijalnu podršku, dok za žene koje su odgovorile „Povremeno“, „Često“ ili „Vrlo često“ smatramo da imaju socijalnu podršku. U skladu s time, može se zaključiti kako preko polovice žena (51,6%) nema socijalnu podršku najbližih osoba.

7.1.1.5. Nezavisne varijable na razini društva

Varijable od interesa na razini društva su seksizam i društvene vrijednosti nenasilja, solidarnosti, pravednosti, tolerancije, ravnopravnosti muškaraca i žena, vjere u Boga, ljubavi prema domovini i obitelji.

Među česticama za mjerenje seksizma (tablica 67) najviše se ispitanica u potpunosti slaže s onim egalitarističkim u kojima se tvrdi da muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti sve kućanske poslove (42,4%) te da u Hrvatskoj ima premalo žena u politici i javnom životu (37,7%), a odmah nakon toga s tvrdnjom da žena ispuni pravi smisao svog života tek kad postane majka (32,1%). Prema sumi odgovora „Većinom se slažem“ i „U potpunosti se slažem“ može se vidjeti i da u najprihvaćenije čestice ulaze i one u kojima se tvrdi da je za ženu najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući (44,9%) te da muškarac nije u stanju brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena (35,%). Prema sumi odgovora „Uopće se ne slažem“ i „Većinom se ne slažem“ najmanje slaganje ispitanica je s česticama koje tvrde da brak u kojem žena zarađuje više od muškarca ne može biti uspješan (77,2%), da je za većinu silovanja krivo preslobodno ponašanje i odijevanje žena (66,9%), da žena treba podupirati karijeru muža, čak i po cijenu zapostavljanja vlastite karijere (64,3%) te da povijest opravdava podjelu na muška i ženska zanimanja i nema razloga da se to dovodi u pitanje (61,1%).

Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ tretirani su kao *missing* vrijednosti, a od preostalih odgovora konstruirana je aditivna skala (čestice 3. i 8. su prethodno rekodirane) na kojoj viši rezultat označava viši stupanj seksizma.

Deskripcija rezultata na skali seksizma prikazana je u tablici 66. Veći rezultat na skali označava veću sklonost ispitanica seksizmu.

Tablica 66. Deskripcija rezultata na skali seksizma

	Valjano	530
	Missing	70
Aritmetička sredina		25,50
Standardna devijacija		7,721
Varijanca		59,617
Min		11
Max		49
Kvartili	1.	19,56
	2.	25,00
	3.	31,00

Tablica 67. Varijable za mjerenje seksizma

	Uopće se ne slažem	Većinom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Većinom se slažem	U potpunosti se slažem	Odbija	Ne zna	Ukupno
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Muškarac nije u stanju brinuti o djeci jednako dobro i pažljivo kao žena.	195 (32,4%)	95 (15,9%)	91 (15,1%)	143 (23,8%)	71 (11,8%)	1 (,1%)	5 (,9%)	601 (100,0%)
Žena ispuni pravi smisao svog života tek kad postane majka.	87 (14,4%)	58 (9,7%)	90 (15,0%)	160 (26,6%)	193 (32,1%)	2 (,3%)	12 (1,9%)	601 (100,0%)
U Hrvatskoj ima premalo žena u politici i javnom životu. (*)	17 (2,9%)	38 (6,4%)	82 (13,6%)	211 (35,2%)	227 (37,7%)	6 (1,0%)	20 (3,3%)	601 (100,0%)
Prirodno je da muškarac bude dominantan u vezi.	211 (35,0%)	125 (20,7%)	110 (18,3%)	102 (16,9%)	50 (8,3%)	1 (,1%)	4 (,6%)	601 (100,0%)
Za većinu silovanja krivo je preslobodno ponašanje i odijevanje žena.	296 (49,2%)	106 (17,7%)	76 (12,6%)	68 (11,2%)	40 (6,7%)	5 (,8%)	11 (1,8%)	601 (100,0%)
Povijest opravdava podjelu na muška i ženska zanimanja i nema razloga da se to dovodi u pitanje.	252 (41,9%)	115 (19,2%)	126 (21,0%)	59 (9,8%)	31 (5,2%)	2 (,3%)	15 (2,5%)	601 (100,0%)
U suvremenom društvu žene su već postigle ravnopravnost pa je rasprava o pravima žena s vremenom postala suvišna.	206 (34,4%)	130 (21,6%)	122 (20,2%)	93 (15,4%)	29 (4,8%)	3 (,6%)	18 (3,0%)	601 (100,0%)
Muž i žena trebaju potpuno ravnopravno dijeliti sve kućanske poslove. (*)	23 (3,7%)	33 (5,4%)	94 (15,6%)	189 (31,4%)	255 (42,4%)	3 (,5%)	5 (,9%)	601 (100,0%)
Za ženu je najprirodnije da brine o djeci, mužu i kući.	131 (21,8%)	83 (13,8%)	109 (18,1%)	175 (29,1%)	95 (15,8%)	2 (,3%)	6 (1,0%)	601 (100,0%)
Žena treba podupirati karijeru muža, čak i po cijenu zapostavljanja vlastite karijere.	276 (46,0%)	110 (18,3%)	97 (16,2%)	66 (11,0%)	39 (6,5%)	1 (,1%)	11 (1,8%)	601 (100,0%)
Brak u kojem žena zarađuje više od muškarca ne može biti uspješan.	34 (5,7%) 7	117 (19,5%)	76 (12,6%)	21 (3,5%)	19 (3,2%)	1 (,2%)	20 (3,3%)	601 (100,0%)

(*) egalitarističke tvrdnje – treba ih rekodirati prije konstrukcije aditivne skale seksizma

Tablica 68. Važnost društvenih vrijednosti

	Uopće mi nije važno	Više nevažno nego važno	Niti važno niti nevažno	Više važno nego nevažno	Izrazito mi je važno	Odbija	Ne zna	Ukupno
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Nenasilje	11 (1,9%)		6 (1,0%)	35 (5,9%)	545 (90,7%)		3 (,5%)	601 (100,0%)
Solidarnost	1 (,2%)	1 (,1%)	9 (1,6%)	60 (10,0%)	526 (87,5%)		3 (,5%)	601 (100,0%)
Pravednost	1 (,2%)		7 (1,1%)	40 (6,6%)	551 (91,7%)		2 (,4%)	601 (100,0%)
Tolerancija	1 (,2%)		9 (1,4%)	47 (7,9%)	543 (90,3%)		1 (,2%)	601 (100,0%)
Ravnopravnost muškaraca i žena	1 (,2%)	3 (,4%)	19 (3,2%)	66 (10,9%)	510 (84,8%)		3 (,5%)	601 (100,0%)
Vjera u Boga	17 (2,8%)	1 (2,2%) 3	56 (9,3%)	93 (15,5%)	417 (69,4%)	1 (,2%)	4 (,7%)	601 (100,0%)
Ljubav prema domovini	16 (2,7%)	11 (1,9%)	51 (8,4%)	119 (19,9%)	399 (66,4%)	1 (,2%)	3 (,5%)	601 (100,0%)
Obitelj	1 (,2%)		4 (,6%)	32 (5,3%)	561 (93,3%)	1 (,2%)	2 (,4%)	601 (100,0%)

Važnost pojedine društvene vrijednosti određujemo prema odgovorima „Izrazito mi je važno“. Iz tablice 68 vidljivo je kako je među ponuđenim društvenim vrijednostima najvažnija vrijednost obitelji (93,3%), a potom društvene vrijednosti pravednosti, nenasilja i tolerancije (više od 90%). Slijede solidarnost i ravnopravnost muškaraca i žena (85-87%), a zatim vjera u Boga i ljubav prema domovini (66-69%).

Za potrebe daljnje analize odgovori „Uopće mi nije važno“, „Više nevažno nego važno“, „Niti važno niti nevažno“ i „Više važno nego nevažno“ spojeni su u jednu kategoriju koja će biti referentna za odgovor „Izrazito mi je važno“ u testiranju pojedinih društvenih vrijednosti kao potencijalnih prediktora iskustava ekonomskog nasilja. Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ tretirani su kao *missing* vrijednosti.

7.1.2. Modeli na individualnoj razini

Da bismo ispitali odnos iskustva fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja i fizičkog nasilja oca nad majkom u djetinjstvu s iskustvima ekonomskog nasilja korišteni su Poissonovi log-linearni modeli. Zavisne varijable bile su konstruirane skale iskustava ekonomskog nasilja nad ženama, a nezavisne varijable *iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja* i *fizičko nasilje oca nad majkom u djetinjstvu*. Rezultati procjena parametara devet različitih modela (za svih 9 skala i subskala iskustava ekonomskog nasilja) prikazani su zajedno u tablici 69.

Tablično prikazujemo samo osnovne podatke o prediktorima uključenim u modele: Poissonove regresijske koeficijente (B), njihovu statističku značajnost testiranu Waldovim χ^2 testom, a dodatno smo – radi intuitivnije interpretacije – za statistički značajne prediktore izračunali i tzv. IRR (engl. *Incidence Rate Ratio*) koji se interpretira na sljedeći način: za jednu jedinicu promjene u nezavisnoj varijabli (prediktoru) očekuje se promjena u vrijednosti zavisne varijable (kriterija) za IRR puta.

Analize pokazuju da su obje varijable statistički značajni prediktori za sva iskustva ekonomskog nasilja osim za direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena za koje niti jedna od ove dvije varijable nije statistički značajan prediktor te za ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze za koje je statistički značajan prediktor samo nasilje nad majkom ispitanice od strane oca.

Svi koeficijenti su pozitivnog predznaka što znači da žene s iskustvima nasilja u djetinjstvu od strane roditelja prema njima samima, kao i od strane njihova oca prema majci doživljavaju veći broj ekonomski nasilnih ponašanja od svog intimnog partnera.

Pristajanje modela uz podatke (engl. *goodness of fit*) procijenjeno je omjerom tzv. devijantnosti modela i odgovarajućeg broja stupnjeva slobode. Što je vrijednost ovog omjera bliža vrijednosti 1, to je bolje pristajanje modela uz podatke. Iz tablice 69 može se vidjeti da je najbolje pristanje modela za skale Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta i Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena, a najlošije za ukupnu skalu Općih oblika ekonomskog nasilja.

Interpretacija nalaza po skalama je sljedeća:

1. Za ženu s iskustvom fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja predviđa se u prosjeku 2,74 puta veći rezultat na subskali *Ekonomskog iskorištavanja* u odnosu na rezultat žene prema kojoj roditelji u djetinjstvu nisu bili fizički nasilni. Na istoj subskali se za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njihovoj majci predviđa rezultat u prosjeku veći 1,88 puta u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.
2. Za ženu s iskustvom fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja predviđa se u prosjeku 2,31 puta veći rezultat na subskali *Kontrola trošenja* u odnosu na rezultat žene prema kojoj roditelji u djetinjstvu nisu bili fizički nasilni. Na istoj subskali se za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njezinoj majci predviđa rezultat u prosjeku veći za 51% u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.
3. Za ženu s iskustvom fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja predviđa se u prosjeku 3,10 puta veći rezultat na subskali *Stvaranje financijske ovisnosti* u odnosu na rezultat žene prema kojoj roditelji u djetinjstvu nisu bili fizički nasilni. Na istoj subskali se za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njezinoj majci predviđa rezultat u prosjeku veći 2,01 puta u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.
4. Za ženu s iskustvom fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja predviđa se u prosjeku 2,66 puta veći rezultat na ukupnoj skali *Opći oblici ekonomskog nasilja* u odnosu na rezultat žene prema kojoj roditelji u djetinjstvu nisu bili fizički nasilni. Na istoj subskali se za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njezinoj majci predviđa rezultat u prosjeku veći za 79% u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.
5. Za ženu s iskustvom fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja predviđa se u prosjeku 73% veći rezultat na subskali *Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti* u odnosu na rezultat žene prema kojoj roditelji u djetinjstvu nisu bili fizički nasilni. Na istoj subskali se za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njezinoj majci predviđa rezultat u prosjeku veći za 71% u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.
6. Za ženu s iskustvom fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja predviđa se u prosjeku 73% veći rezultat na ukupnoj skali *Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* u odnosu na rezultat žene prema kojoj roditelji u djetinjstvu nisu bili fizički nasilni. Na istoj subskali se za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njezinoj majci predviđa rezultat u prosjeku veći za 67% u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.
7. Za ženu s iskustvom fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja predviđa se u prosjeku 2,08 puta veći rezultat na skali *Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta* u odnosu na rezultat žene prema kojoj roditelji u djetinjstvu nisu bili fizički nasilni. Na istoj subskali se za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njezinoj majci predviđa rezultat u prosjeku veći 2,24 puta u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.
8. Za ženu čiji je otac bio fizički nasilan prema njezinoj majci predviđa se u prosjeku 83% veći rezultat na skali *Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze* u odnosu na rezultat žene čiji otac nije bio fizički nasilan prema njezinoj majci.

Tablica 69. Procjene parametara modela različitih iskustava ekonomskog nasilja za prediktore s individualne razine koji se odnose na ženu

Prediktori i njihovi parametri za pojedini model		Ime skale / subskale – kriterijske varijable pojedinog modela								
		Opći oblici ekonomskog nasilja				Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			(8) Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	(9) Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze
		(1) Ekonomsko iskorištavanje	(2) Kontrola trošenja	(3) Stvaranje financijske ovisnosti	(4) Ukupna skala	(5) Indirektno	(6) Direktno	(7) Ukupna skala		
(Odsječak)	B	-1,253	-,960	-1,674	-,227	-1,484	-2,293	-1,115	-2,239	-,301
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	,030
nas_ roditelji	B	1,009	,838	1,133	,978	,549	,544	,549	,731	-,408
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	,017	,119	,004	,001	,108
	IRR	2,74	2,31	3,10	2,66	1,73	-	1,73	2,08	-
nas_majka	B	0,629	,417	0,736	,583	,538	,454	,515	,807	,604
	p	<,001	,001	<,001	<,001	,020	,201	,008	,001	,013
	IRR	1,88	1,51	2,01	1,79	1,71	-	1,67	2,24	1,83
Goodness of fit		2,213	1,971	1,815	4,988	1,311	0,672	1,657	0,962	2,609

p = vjerojatnost Waldovog χ^2 statistika (testira se $H_0: B=0$)

IRR (engl. *Incidence Rate Ratio*) = $\log_e^{-1}(B)$

Potom su, također koristeći Poissonove log-linearne regresijske modele, ispitani odnosi iskustava ekonomskog nasilja po skalama/subskalama s varijablama s individualne razine socijalno-ekološkog modela koje se odnose na ženinog partnera:

- *pretjerana konzumacija alkohola* (3=Da, u većoj mjeri; 2=Da, u manjoj mjeri; 1=Uopće ne-referentna kategorija)
- *partnerova pretjerana sklonost kockanju/klađenju* (1=Da; 0=Ne-referentna kategorija)
- *nezaposlenost partnera* (1=Da; 0=Ne-referentna kategorija).

Rezultati su prikazani u tablici 70. Interpretacija nalaza po skalama/subskalama je sljedeća:

1. Za rezultate na subskali *Ekonomsko iskorištavanje* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku 21 puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano) i u manjoj mjeri (povećava rezultat na skali više od 7 puta). Partnerova pretjerana sklonost kockanju povećava rezultat na skali u prosjeku više od 4 puta. Partnerova nezaposlenost nije statistički značajna prediktor u ovom modelu.
2. Za rezultate na subskali *Kontrola trošenja* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku gotovo 6 i pol puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano). Žene čiji partneri pretjerano konzumiraju alkohol, ali u manjoj mjeri imat će na ovoj skali više od 3 puta veći rezultat od žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano. Partnerova pretjerana sklonost kockanju povećava rezultat na skali u prosjeku više 2,3 puta. Partnerova nezaposlenost, suprotno očekivanjima, smanjuje rezultat žena na ovoj skali za 59%.
3. Za rezultate na subskali *Stvaranje financijske ovisnosti* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku više od 23 puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano) i u manjoj mjeri (povećava rezultat na skali više od 6 puta). Partnerova pretjerana sklonost kockanju povećava rezultat na skali u prosjeku 2,3 puta. Partnerova nezaposlenost nije statistički značajan prediktor u ovom modelu.
4. Za rezultate na ukupnoj skali *Opći oblici ekonomskog nasilja* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku više od 13 puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano). Žene čiji partneri pretjerano konzumiraju alkohol, ali u manjoj mjeri imat će na ovoj skali 5 puta veći rezultat od žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano. Partnerova pretjerana sklonost kockanju povećava rezultat na skali u prosjeku više 3 puta. Partnerova nezaposlenost smanjuje rezultat žena na ovoj skali za 34%.
5. Za rezultate na subskali *Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku više od 17 i pol puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano). Žene čiji partneri pretjerano konzumiraju alkohol, ali u u manjoj mjeri imat će na ovoj skali više od 7 puta veći rezultat od žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano. Partnerova pretjerana sklonost kockanju nije statistički značajan prediktor u ovom modelu. Partnerova nezaposlenost smanjuje rezultat žena na ovoj skali za čak 83%.
6. Za rezultate na subskali *Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* jedino je pretjerana konzumacija alkohola statistički značajan prediktor. Žene čiji

partneri pretjerano konzumiraju alkohol i to u većoj mjeri imat će na ovoj skali u prosjeku 11 puta veći rezultat, a one čiji konzumiraju alkohol u manjoj mjeri skoro 3 puta veći rezultat od žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano. Nezaposlenost partnera morala je biti isključena iz modela, a pretjerano kockanje nije statistički značajan prediktor.

7. Za rezultate na ukupnoj skali *Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku gotovo 16 puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano). Žene čiji partneri pretjerano konzumiraju alkohol, ali u u manjoj mjeri imat će na ovoj skali više od 5 i pol puta veći rezultat od žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano. Partnerova pretjerana sklonost kockanju nije statistički značajan prediktor u ovom modelu. Partnerova nezaposlenost smanjuje rezultat žena na ovoj skali za čak 89%.
8. Za rezultate na skali *Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku više od 28 puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano). Žene čiji partneri pretjerano konzumiraju alkohol, ali u manjoj mjeri imat će na ovoj skali gotovo 10 puta veći rezultat od žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano. Partnerova pretjerana sklonost kockanju povećava rezultat na skali u prosjeku gotovo 2 puta, a nezaposlenost nije statistički značajan prediktor.
9. Za rezultate na skali *Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze* najjači je prediktor partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku 6 puta u odnosu na rezultat žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano). Žene čiji partneri pretjerano konzumiraju alkohol, ali u manjoj mjeri imat će na ovoj skali više od dva puta veći rezultat od žena čiji partneri ne konzumiraju alkohol pretjerano. Partnerova pretjerana sklonost kockanju povećava rezultat na skali u prosjeku 2 i pol puta, a nezaposlenost nije statistički značajan prediktor.

Sažeto, može se zaključiti kako je za sve skale/subskale iskustava ekonomskog nasilja najjači prediktor partnerova pretjerana konzumacija alkohola u većoj mjeri. Pretjerana konzumacija alkohola u manjoj mjeri također je značajan prediktor za sve skale, a s manjim efektom. Kockanje partnera povećava vjerojatnost ekonomskog nasilja samo za neke oblike, ali u manjoj mjeri. Partnerova nezaposlenost pokazala se statistički značajnim prediktorom također samo za iskustva nekih oblika ekonomskog nasilja, ali – suprotno očekivanjima – u negativnom smjeru. Drugim riječima, žene koje imaju partnere koji nisu nezaposleni, odnosno koji su zaposleni, umirovljeni ili ostalo, doživljavat će više ekonomski nasilnih ponašanja. Ipak, treba imati na umu kako je udio žena s nezaposlenim partnerima u uzroku relativno malen (7,4%), pa ove rezultate treba uzeti s određenim oprezom.

Pristajanje modela uz podatke je najbolje za ukupnu skalu Onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena te subskale Stvaranje financijske ovisnosti i Ekonomsko iskorištavanje, a najlošije za ukupnu skalu Općih oblika ekonomskog nasilja.

Tablica 70. Procjene parametara modela različitih iskustava ekonomskog nasilja za prediktore s individualne razine koji se odnose na partnere

		Ime skale / subskale – kriterijske varijable pojedinog modela								
Prediktori i njihovi parametri za pojedini model		Opći oblici ekonomskog nasilja				Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			(8) Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	(9) Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze
		(1) Ekonomsko iskorištavanje	(2) Kontrola trošenja	(3) Stvaranje financijske ovisnosti	(4) Ukupna skala	(5) Indirektno	(6) Direktno	(7) Ukupna skala		
(Odsječak)	B	-1,905	-0,991	-2,049	-0,509	-2,174	-2,607	-1,657	-3,049	-1,062
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001
alk. u većoj mjeri	B	3,049	1,866	3,149	2,583	2,872	2,404	2,768	3,341	1,797
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001
	IRR	21,09	6,46	23,31	13,24	17,67	11,07	15,93	28,25	6,03
alk.u manjoj mjeri	B	1,976	1,169	1,856	1,612	1,982	1,067	1,736	2,277	0,808
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	,020	,026	<,001	<,001	,006
	IRR	7,21	3,22	6,40	5,01	7,26	2,91	5,68	9,75	2,24
kockanje	B	1,401	,832	,834	1,105	,540	-1,251	,256	0,652	0,933
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	,060	,220	,340	,013	,004
	IRR	4,06	2,30	2,30	3,02	-	-	-	1,92	2,54
nezaposlenost	B	,019	-,881	-,731	-,417	-1,771	*	-2,171	-,313	-,735
	p	,935	,002	,643	,004	,013		,002	,429	,467
	IRR	-	0,41	-	0,66	0,17		0,11	-	-
Goodness of fit		1,232	1,701	1,218	3,356	0,845	0,527	1,051	0,609	2,120

p = vjerojatnost Waldovog χ^2 statistika (testira $H_0: B=0$)

IRR (engl. *Incidence Rate Ratio*) = $\log_e^{-1}(B)$

* Prediktor je isključen iz modela jer uzrokuje singularnost Hesseove matrice⁷⁵

⁷⁵ Hesseova matrica je kvadratna matrica drugog reda parcijalnih derivata funkcije. Opisuje lokalnu zakrivljenosti funkcije više varijabli. Ako se pojavi singularnost matrice, to indicira da bi se neki od prediktora (onaj koji uzrokuje singularnost) trebao isključiti iz analize ili bi neke kategorije tog prediktora trebale biti spojene, inače je valjanost modela nepouzdana. Naime, do ovog problema dolazi kad postoji kategorija nezavisne varijable u kojoj je kriterij konstanta.

7.1.3. Modeli na razini veze

Na razini veze socijalno-ekološkog modela Poissonovim log-linearnim regresijskim modelima ispitujeemo odnos iskustava ekonomskog nasilja po skalama/subskalama sa sljedećim varijablama:

- *financijski problemi u vezi* (3=Da, u većoj mjeri; 2=Da, u manjoj mjeri; 1=Uopće ne-referentna kategorija),
- *donošenje odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom* (3=Češće ili uglavnom odlučuje partner; 2=Češće ili uglavnom odlučuje žena; 1=Podjednako/zajedno odlučuju-referentna kategorija),
- *donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka, koje se ne tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom* (3=Češće ili uglavnom odlučuje partner; 2=Češće ili uglavnom odlučuje žena; 1=Podjednako/zajedno odlučuju-referentna kategorija)
- *situacijska financijska ovisnost žene o partneru* (1=Da; 0=Ne-referentna kategorija)
- *seksualno nasilje (silovanje) od strane partnera* (1=Da; 0=Ne-referentna kategorija)
- *iskustva različitih oblika psihičkog i fizičkog nasilja od strane partnera* – aditivne skale iskustava broja različitih nasilnih ponašanja

Rezultati su prikazani u tablici 71. Interpretacija nalaza po skalama/subskalama je sljedeća:

1. Za rezultate na subskali *Ekonomsko iskorištavanje* najjači je prediktor financijski problemi u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku više od 5 puta u odnosu na rezultat žena koje nemaju financijskih problema u vezi). Financijski problemi u manjoj mjeri povećavaju rezultat na skali nešto više od 2 puta. U vezama u kojima većinu odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom donosi partner, žene u prosjeku imaju 97% veći rezultat na ovoj skali, dok u vezama u kojima većinu takvih odluka donosi žena, imaju 2,15 puta veći rezultat na ovoj skali u odnosu na rezultate žena u vezama u kojima se ravnopravno odlučuje. Žene u vezama u kojima većinu ostalih važnih obiteljskih odluka donosi partner imaju u prosjeku 91% veći rezultat na ovoj skali. Za ženu koja je u situacijskoj financijskoj ovisnosti o partneru jer jedino on zarađuje ili pak zarađuje mnogo više od nje na ovoj se skali očekuje rezultat u prosjeku manji za 33%. Situacijska financijska ovisnost žene o partneru, dakle, smanjuje vjerojatnost da će partner ženu ekonomski iskorištavati što je i logično jer u takvoj situaciji žena nema resurse koje bi partner mogao iskorištavati. To s druge pak strane znači da se ekonomsko iskorištavanje češće događa u vezama u kojima partneri zarađuju podjednako ili žena zarađuje više od muškarca. Seksualno nasilje nije statistički značajan prediktor u ovom modelu, dok iskustva psihičkog i fizičkog nasilja jesu. Za jednu jedinicu porasta na skali psihičkog nasilja očekuje se porast u vrijednosti kriterija za 23%, dok se za jednu jedinicu porasta na skali fizičkog nasilja očekuje porast u vrijednosti kriterija za 10%.

2. Za rezultate na subskali *Kontrola trošenja* najjači je prediktor donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka, koje se ne tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom. Žene u vezama u kojima većinu takvih odluka donosi partner imaju u prosjeku 2,15 puta veći rezultat na ovoj skali, a one u vezama u kojima većinu takvih odluka donosi sama žena 2,05 puta veći rezultat u odnosu na rezultate žena u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Financijski problemi u većoj mjeri također su statistički značajan prediktor koji u prosjeku povećava rezultat žena na ovoj skali za 90% u odnosu na žene koje nemaju financijskih problema u vezi. U vezama u kojima većinu odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom donosi partner, žene u prosjeku imaju 57% veći rezultat na ovoj skali u odnosu na žene u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Za ovu su dimenziju ekonomskog nasilja statistički značajni prediktori još i seksualno i psihičko nasilje, dok fizičko nasilje nije. Žene koje su bile silovane od svog partnera imaju na ovoj skali u prosjeku 90% veći rezultat od onih koje nisu bile silovane, dok se za jednu jedinicu porasta na skali psihičkog nasilja očekuje porast na ovoj skali za 18%.
3. Za rezultate na subskali *Stvaranje financijske ovisnosti* tri su prediktora u modelu statistički značajna. Najjači je postojanje financijskih problema u vezi u većoj mjeri što povećava rezultat žena na skali u prosjeku 2,68 puta u odnosu na rezultat žena koje nemaju financijskih problema u vezi. Za žene u vezama u kojima većinu ostalih važnih obiteljskih odluka koje se ne tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom donosi partner očekuje se nešto više od 2 puta veći rezultat na ovoj skali u odnosu na rezultate žena u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Psihičko nasilje također je povezano sa stvaranjem financijske ovisnosti: za jednu jedinicu porasta na skali psihičkog nasilja očekuje se porast na ovoj skali za 26%. Zanimljiv je i nalaz da situacijska financijska ovisnost nije prediktor za rezultate na skali Stvaranje financijske ovisnosti koji zapravo govori o jasnom razlikovanju i neovisnosti situacija u kojima je financijska ovisnost žene o partneru posljedica naprosto toga da žena nema ili ima vrlo male prihode pa je situacijski primorana ovisiti o partneru (bez postojanja ekonomskog nasilja) i, s druge strane, prisilne financijske ovisnosti uzrokovane partnerovim ponašanjima (postojanje ekonomskog nasilja).
4. Za rezultate na ukupnoj skali *Opći oblici ekonomskog nasilja* najjači je prediktor financijski problemi u većoj mjeri (povećava rezultat žena na skali u prosjeku 2,69 puta u odnosu na rezultat žena koje nemaju financijskih problema u vezi). Financijski problemi u manjoj mjeri povećavaju rezultat na skali za 44%. U vezama u kojima većinu odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom donosi partner, žene na ovoj skali u prosjeku imaju 2,12 puta veći rezultat u odnosu na rezultate žena u vezama u kojima se ravnopravno odlučuje. Žene u vezama u kojima većinu ostalih važnih obiteljskih odluka donosi partner imaju u prosjeku 2,09 puta veći rezultat na ovoj skali, one u vezama u kojima većinu takvih odluka donosi žena 52% veći rezultat od žena u vezama u kojima se ravnopravno odlučuje. Situacijska financijska ovisnost, kao niti seksualno nasilje nisu statistički značajni prediktori u ovom modelu, dok iskustva psihičkog i fizičkog nasilja jesu. Za jednu jedinicu porasta na skali psihičkog nasilja očekuje se porast u vrijednosti kriterija za 21%, dok se za jednu jedinicu porasta na skali fizičkog nasilja očekuje porast u vrijednosti kriterija za 6%.
5. Za rezultate na subskali *Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* samo je jedan statistički značajan prediktor u modelu: iskustva različitih oblika psihičkog nasilja. Za jednu jedinicu porasta na skali psihičkog nasilja očekuje se porast u vrijednosti kriterija za 32%.

6. Za rezultate na subskali *Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* niti jedan prediktor s razine veze socijalno-ekološkog modela nije statistički značajan.
7. Za rezultate na ukupnoj skali *Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* samo je jedan statistički značajan prediktor u modelu: iskustva različitih oblika psihičkog nasilja. Za jednu jedinicu porasta na skali psihičkog nasilja očekuje se porast u vrijednosti kriterija za 26%.
8. Za rezultate na skali *Ekonomske nasilje vezano za uzdržavanje djeteta* statistički značajni prediktori odnose se na donošenje odluka i psihičko nasilje. Žene u vezama u kojima većinu odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom donose one same imaju u prosjeku 2,82 veći rezultat na ovoj skali u odnosu na žene u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Žene u vezama u kojima većinu ostalih važnih obiteljskih odluka donosi partner imaju u prosjeku 2,94 puta veći rezultat na ovoj skali u odnosu na žene u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Za jednu jedinicu porasta na skali psihičkog nasilja očekuje se porast u vrijednosti kriterija za 28%.
9. Za rezultate na skali *Ekonomske nasilje nakon prekida intimne veze* najjači je prediktor donošenje odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom. Žene u vezama u kojima većinu takvih odluka donosi partner imaju gotovo 4 puta veći rezultat na ovoj skali u odnosu na rezultate žena u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Žene u vezama u kojima ostale važne obiteljske odluke donose one same imaju na ovoj skali 2,26 puta veći rezultat u odnosu na rezultate žena u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Fizičko nasilje također povećava vjerojatnost ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze: za jednu jedinicu porasta na skali fizičkog nasilja očekuje se porast u vrijednosti kriterija za 27%. Financijski problemi u manjoj mjeri i donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka od strane partnera smanjuju vjerojatnost ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze. Financijski problemi u manjoj mjeri u prosjeku smanjuju rezultat žena na ovoj skali za 56% u odnosu na žene koje nemaju financijskih problema u vezi. U vezama u kojima većinu ostalih odluka (koje se ne tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom) donosi partner, u prosjeku imaju 76% manji rezultat na ovoj skali u odnosu na žene u vezama u kojima se takve odluke donose ravnopravno.

Sažeto, može se reći kako financijski problemi u vezi povećavaju vjerojatnost općih oblika ekonomskog nasilja nad ženama, naročito ekonomskog iskorištavanja žene, ali ne predviđaju druge oblike ekonomskog nasilja. Donošenje financijskih i ostalih važnih obiteljskih odluka od strane partnera također povećava vjerojatnost općih oblika ekonomskog nasilja nad ženama, ali slabo predviđa druge oblike ekonomskog nasilja. Situacijska financijska ovisnost žene o partneru nije povezana s ekonomskim nasiljem. Seksualno i fizičko nasilje su slabi prediktori, dok je psihičko nasilje mnogo jači prediktor ekonomskog nasilja.

Pristajanje modela uz podatke je najbolje za subskalu Ekonomsko iskorištavanje i skalu Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze te potom za subskalu Kontrola trošenja. Za ostale skale/subskale pristajanje modela uz podatke je relativno loše.

Tablica 71. Procjene parametara modela različitih iskustava ekonomskog nasilja za prediktore s razine veze

Prediktori i njihovi parametri za pojedini model		Ime skale / subskale – kriterijske varijable pojedinog modela								
		Opći oblici ekonomskog nasilja				Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			(8) Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	(9) Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze
		(1) Ekonomsko iskorištavanje	(2) Kontrola trošenja	(3) Stvaranje financijske ovisnosti	(4) Ukupna skala	(5) Indirektno	(6) Direktno	(7) Ukupna skala		
(Odsječak)	B	-2,743	-1,693	-2,881	-1,194	-2,960	-3,097	-2,317	-3,400	-1,349
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001
fin.prob.veći	B	1,629	,640	,986	,991	,376	,519	,368	,559	-,459
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	,399	,354	,284	,083	,258
	IRR	5,10	1,90	2,68	2,69	-	-	-	-	-
fin.prob.manji	B	,754	,297	,400	,361	,407	-,166	,197	-,200	-,829
	p	,003	,060	,086	,005	,299	,744	,518	,530	,012
	IRR	2,13	-	-	1,44	-	-	-	-	0,44
odl.fin.partner	B	,679	,448	,998	,750	,518	-,383	,172	,636	1,380
	p	,003	,029	<,001	<,001	,438	,722	,760	,145	-,019
	IRR	1,97	1,57	2,71	2,12	-	-	-	-	3,98
odl.fin.žena	B	,766	-,127	-,227	,269	,506	,317	,488	1,038	,074
	p	<,001	,531	,550	,057	,207	,595	,138	,005	,859
	IRR	2,15	-	-	-	-	-	-	2,82	-
odl.ost.partner	B	,646	,764	,711	,736	,385	,776	,579	1,076	-1,432
	p	,006	<,001	,019	<,001	,591	,476	,328	,023	,022
	IRR	1,91	2,15	2,04	2,09	-	-	-	2,94	0,24
odl.ost.žena	B	,382	,719	,100	,416	,560	-,649	,233	,512	,817
	p	,057	<,001	,742	,002	,168	,318	,489	,188	,046
	IRR	-	2,05	-	1,52	-	-	-	-	2,26
sit. fin. ovisn.	B	-,406	-,016	,172	,004	,084	,414	,100	-,222	-,283
	p	,008	,897	,295	,964	,810	,360	,714	,353	,320
	IRR	0,67	-	-	-	-	-	-	-	-
seks. nasilje	B	-,272	,641	-,385	-,118	-,013	,475	,177	-,586	-,326
	p	,197	<,001	,133	,378	,976	,445	,614	,094	,477
	IRR	-	1,90	-	-	-	-	-	-	-
psih. nasilje	B	,207	,164	,228	,193	,274	,084	,233	,247	,152
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	,437	<,001	<,001	,063
	IRR	1,23	1,18	1,26	1,21	1,32	-	1,26	1,28	-
fiz. nasilje	B	,095	-,058	,089	,062	-,010	,234	,033	,101	,244
	p	,020	,159	,128	,023	,903	,108	,646	,181	,033
	IRR	1,10	-	-	1,06	-	-	-	-	1,27
Goodness of fit		0,973	1,218	0,689	2,239	0,554	0,413	0,731	0,400	1,190

p = vjerojatnost Waldovog χ^2 statistika (testira $H_0: B=0$)

IRR (engl. *Incidence Rate Ratio*) = $\log_e^{-1}(B)$

7.1.4. Modeli na razini zajednice

Na razini zajednice socijalno-ekološkog modela Poissonovim log-linearnim regresijskim modelima ispitujeemo odnos iskustava ekonomskog nasilja po skalama/subskalama sa sljedećim varijablama:

- obilježja okruženja u kojem par živi (1=Da; 0=Ne-referentna kategorija):
 1. Visok stupanj kriminala
 2. Visok stupanj nezaposlenosti
 3. Problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, droga i sl.)
 4. Loši međuljudski odnosi
 5. Nizak životni standard
 6. Vjerske, rasne, etničke, nacionalne i/ili druge napetosti
 7. Osjetne posljedice rata
- socijalna podrška (1=Da; 0=Ne-referentna kategorija):

Rezultati su prikazani u tablici 72. Interpretacija nalaza po skalama/subskalama je sljedeća:

1. Za rezultate na subskali *Ekonomsko iskorištavanje* najjači je prediktor obilježje okruženja u kojem par živi koje se odnosi na probleme vezane uz ovisnosti (alkohol, droga i sl). Žena koja s partnerom živi u okruženju u kojem je problem ovisnosti jako izražen ima na ovoj skali u prosjeku 2,68 puta veći rezultat od žene koja ne živi u takvom okruženju. Preostala dva statistički značajna prediktora za ovu subskalnu imaju negativne regresijske koeficijente. Žene koje imaju socijalnu podršku u smislu učestalog razgovora s prijateljima i obitelji o problemima u vezi, imat će na ovoj skali manji rezultat za 67% od onih koje nemaju takvu podršku, dok će žene koje s partnerom žive u okruženju s visokim stupnjem kriminala imati na ovoj skali 55% manji rezultat od žena koje ne žive u takvom okruženju.
2. Za rezultate na subskali *Kontrola trošenja* dva su statistički značajna prediktora koja se odnose na obilježja okruženja u kojem par živi: ovisnosti i nezaposlenost. Žene koje žive u okruženju s izraženim problemom ovisnosti imat će na ovoj skali 57% veći rezultat, a one koje žive u okruženju s izraženom nezaposlenošću 53% veći rezultat. Žene koje imaju socijalnu podršku imat će na ovoj skali 61% manji rezultat od onih koje nemaju takvu podršku.
3. Za rezultate na subskali *Stvaranje financijske ovisnosti* tri su statistički značajna prediktora koja se odnose na obilježja okruženja u kojem par živi: ovisnosti, osjetne posljedice rata i nizak životni standard. Žene koje žive u okruženju s izraženim problemom ovisnosti imat će na ovoj skali 3,31 puta veći rezultat, a one koje žive u okruženju s osjetnim posljedicama rata gotovo 2 puta veći rezultat od žena koje ne žive u takvim okruženjima. Žene koje žive u okruženju s niskim životnim standardom imat će na ovoj skali 35% manji rezultat od žena koje ne žive u takvom okruženju. Drugim riječima, stvaranje financijske neovisnosti žene o partneru češće je među parovima koji žive u okruženju s boljim životnim standardom. Žene koje imaju socijalnu podršku imat će na ovoj skali 60% manji rezultat od onih koje nemaju takvu podršku.

4. Za rezultate na ukupnoj skali *Opći oblici ekonomskog nasilja* četiri su statistički značajna prediktora koja se odnose na obilježja okruženja u kojem par živi: ovisnosti, nezaposlenost, osjetne posljedice rata (povećavaju rezultat) i nizak životni standard (smanjuje rezultat). Žene koje žive u okruženju s izraženim problemom ovisnosti imat će na ovoj skali 2,28 puta veći rezultat, one koje žive u okruženju s osjetnim posljedicama rata 57% veći rezultat, one koje žive u okruženju s izraženom nezaposlenošću 33% veći rezultat, a one koje žive u okruženju s niskim životnim standardom 23% manji rezultat od žena koje ne žive u takvim okruženjima. Žene koje imaju socijalnu podršku imat će na ovoj skali 68% manji rezultat od onih koje nemaju takvu podršku.
5. Dva su obilježja okruženja u kojem par živi koja povećavaju rezultate na subskali *Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* i jedno koje ih smanjuje. Problemi vezani uz ovisnosti povećavaju rezultat na skali za malo više od 3 puta, a osjetne posljedice rata za malo više od 2 puta. Žene koje žive u okruženju s visokim stupnjem kriminala imaju na ovoj skali 79% manji rezultat od žena koje ne žive u takvom okruženju. Žene koje imaju socijalnu podršku imat će na ovoj skali u prosjeku 51% manji rezultat od onih koje nemaju takvu podršku.
6. Za rezultate na subskali *Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* dva su obilježja okruženja u kojem par statistički značajni prediktori u modelu. Žena koja s partnerom živi u okruženju u kojem je problem ovisnosti o alkoholu, drogama i sl. jako izražen imat će na ovoj skali gotovo 3 puta veći rezultat, a žena koja živi u okruženju s niskim životnim standardom gotovo 3 i pol puta veći rezultat od žena koje ne žive u takvom okruženju. Socijalna podrška jedino u ovom modelu nije statistički značajan prediktor.
7. Za rezultate na ukupnoj skali *Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* dva su obilježja okruženja u kojem par živi statistički značajni prediktori. Žena koja s partnerom živi u okruženju u kojem je problem ovisnosti o alkoholu, drogama i sl. jako izražen imat će na ovoj skali 3 puta veći rezultat, dok žena koja živi u okruženju s visokim stupnjem kriminala imat će na ovoj skali 70% manji rezultat od žena koje ne žive u takvom okruženju. Žene koje imaju socijalnu podršku imat će na ovoj skali 35% manji rezultat od onih koje nemaju takvu podršku.
8. Za rezultate na skali *Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta* dva su obilježja okruženja u kojem par živi statistički značajni prediktori. Žena koja s partnerom živi u okruženju u kojem je problem ovisnosti o alkoholu, drogama i sl. jako izražen imat će na ovoj skali u prosjeku gotovo 4 i pol puta veći rezultat, a žena koja živi u okruženju s osjetnim posljedicama rata 2 puta veći u odnosu na žene koje ne žive u takvom okruženju. Žene koje imaju socijalnu podršku imat će na ovoj skali 59% manji rezultat od onih koje nemaju takvu podršku.
9. Za rezultate na skali *Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze* tri su obilježja okruženja u kojem par živi statistički značajni prediktori. Žena koja s partnerom živi u okruženju u kojem je problem ovisnosti o alkoholu, drogama i sl. jako izražen imat će na ovoj skali čak 8,7 puta veći rezultat, žena koja živi u okruženju s visokom nezaposlenošću imat će 63% manji rezultat, a žena koja živi u okruženju s lošim međuljudskim odnosima 79% manji rezultat od žena koje ne žive u takvom okruženju. Žene koje imaju socijalnu podršku imat će na ovoj skali 53% manji rezultat od onih koje nemaju takvu podršku.

Sažeto, uočavamo da obilježje zajednice koje se odnosi na različite socijalne napetosti (poput onih vjerskih, rasnih, etničkih, nacionalnih ili drugih) nije prediktor iskustava ekonomskog

nasilja, dok su loši međuljudski odnosi statistički značajan prediktor samo u jednom modelu. Nizak životni standard i nezaposlenost značajni su samo za neke oblike ekonomskog nasilja i to ne uvijek u istom smjeru (negdje pozitivno, a negdje negativno). Kriminal je također značajan prediktor samo za neke oblike (i to negativno), kao i osjetne posljedice rata (pozitivno). Jedino obilježje okruženja u kojemu par živi koje je statistički značajan prediktor za sve skale/subskale ekonomskog nasilja su problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, droga i sl.) koji svugdje povećavaju rezultate na skalama ekonomskog nasilja. Ovaj nalaz da je na razini zajednice problem ovisnosti najjači prediktor za sve oblike ekonomskog nasilja sukladan je nalazima na individualnoj razini socijalno-ekološkog modela da partnerova konzumacija alkohola znatno povećava šanse žena za ekonomsko nasilje. Nalaze da žene koje imaju socijalnu podršku obitelji i prijatelja imaju veće rezultate na skalama ekonomskog nasilja ne treba interpretirati na način da je socijalna podrška uzrok, već prije posljedica problema s kojima se žena suočava. Naime, ovi nalazi zapravo ukazuju na to da žene koje su žrtve ekonomskog nasilja nisu socijalno izolirane, već koriste mrežu socijalne podrške za razgovore o problemima s partnerom.

Pristajanje modela uz podatke je najbolje za subskalu Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena i skalu Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta, a najlošije za ukupnu skalu Opći oblici ekonomskog nasilja. Napomenimo kako loše pristajanje modela uz podatke na ukupnoj skali Općih oblika ekonomskog nasilja govori u prilog tome da je potrebno razlikovati i različito tumačiti njezine tri subdimenzije.

Tablica 72. Procjene parametara modela različitih iskustava ekonomskog nasilja za prediktore s razine zajednice

Prediktori i njihovi parametri za pojedini model		Ime skale / subskale – kriterijske varijable pojedinog modela								
		Opći oblici ekonomskog nasilja				Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			(8) Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	(9) Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze
		(1) Ekonomsko iskorištavanje	(2) Kontrola trošenja	(3) Stvaranje financijske ovisnosti	(4) Ukupna skala	(5) Indirektno	(6) Direktno	(7) Ukupna skala		
(Odsječak)	B	-,505	-,444	-1,000	,475	-1,118	-2,545	-,905	-1,536	-,088
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	<,001	,625
1. kriminal	B	-,618	-,124	,282	-,239	-1,561	-,815	-1,206	,036	-,102
	p	,015	,576	,219	,100	,017	,209	,011	,928	,854
	IRR	0,45	-	-	-	0,21	-	0,30	-	-
2. nezaposlenost	B	,068	,434	,310	,282	-,016	-,021	,033	-,230	-,993
	p	,666	,002	,083	,003	,958	,964	,895	,409	,005
	IRR	-	1,54	-	1,33	-	-	-	-	0,37
3. ovisnosti	B	,986	,450	1,198	,825	1,116	1,079	1,115	1,494	2,165
	p	<,001	,003	<,001	<,001	<,001	,008	<,001	<,001	<,001
	IRR	2,68	1,57	3,31	2,28	3,05	2,94	3,05	4,45	8,71
4. loši međulj.odn.	B	,234	,106	-,203	,144	-,400	-,714	-,466	-,521	-1,573
	p	,195	,547	,352	,208	,252	,156	,104	,137	,024
	IRR	-	-	-	-	-	-	-	-	0,21
5. nizak živ. stand.	B	-,114	-,071	-,429	-,263	,048	1,244	,399	-,402	-,566
	p	,500	,639	,022	,010	,881	,011	,139	,194	,139
	IRR	-	-	0,65	0,77	-	3,47	-	-	-
6. soc. napetosti	B	,002	,545	-,355	-,284	,157	*	-,014	,539	1,170
	p	,994	,178	,292	,128	,795		,981	,245	,166
	IRR	-	-	-	-	-		-	-	-
7. posljedice rata	B	,320	,357	,670	,450	,725	-,915	,294	,698	,097
	p	,112	,055	,003	<,001	,034	,145	,320	,042	,856
	IRR	-	-	1,95	1,57	2,06	-	-	2,01	-
soc. podrška	B	-1,122	-,940	-,931	-1,138	-,707	,189	-,436	-,894	-,750
	p	<,001	<,001	<,001	<,001	,004	,581	,026	<,001	,002
	IRR	0,33	0,39	0,40	0,32	0,49	-	0,65	0,41	0,47
Goodness of fit		2,218	1,977	1,783	4,985	1,279	0,635	1,643	0,901	1,927

p = vjerojatnost Waldovog χ^2 statistika (testira $H_0: B=0$)

IRR (engl. *Incidence Rate Ratio*) = $\log_e^{-1}(B)$

* Prediktor je isključen iz modela jer uzrokuje singularnost Hesseove matrice

7.1.5. Modeli na razini društva

Na razini društva socijalno-ekološkog modela Poissonovim log-linearnim regresijskim modelima ispitujeemo odnos iskustava ekonomskog nasilja po skalama/subskalama sa sljedećim varijablama:

- izrazita važnost društvenih vrijednosti (1=Da; 0=Ne-referentna kategorija):
 1. *Nenasilje*
 2. *Solidarnost*
 3. *Pravednost*
 4. *Tolerancija*
 5. *Ravnopravnost muškaraca i žena*
 6. *Vjera u Boga*
 7. *Ljubav prema domovini*
 8. *Obitelj*
- *sklonost seksizmu* – aditivna skala

Rezultati su prikazani u tablici 73. Interpretacija nalaza po skalama/subskalama je sljedeća:

1. Za rezultate na subskali *Ekonomsko iskorištavanje* dva su statistički značajna prediktora s razine društva socijalno-ekološkog modela: društvena vrijednost nenasilja (negativna povezanost) i sklonost seksizmu (pozitivna povezanost). Žene kojima je nenasilje izrazito važno imaju u prosjeku 61% niži rezultat na ovoj skali od žena kojima nenasilje nije izrazito važno. Što se tiče seksizma, utvrđeno je da se za jednu jedinicu porasta na korištenoj skali seksizma očekuje porast u vrijednosti kriterija za 2%.
2. Za rezultate na subskali *Kontrola trošenja* niti jedan prediktor s razine društva socijalno-ekološkog modela nije statistički značajan.
3. Za rezultate na subskali *Stvaranje financijske ovisnosti* četiri su statistički značajna prediktora s razine društva: društvena vrijednost nenasilja i pravednosti (negativno), društvena vrijednost solidarnosti (pozitivno) i sklonost seksizmu (pozitivno). Žene kojima je nenasilje izrazito važno imaju na ovoj skali u prosjeku 71% niži rezultat, a one kojima je izrazito važna pravednost 69% niži rezultat od žena kojima te vrijednosti nisu izrazito važne. S druge strane, žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost solidarnosti imaju na ovoj skali u prosjeku više od 7 puta veći rezultat od žena kojima to nije izrazito važno. Ženino vrednovanje solidarnosti, dakle, povećava vjerojatnost njezinog iskustva većeg broja ekonomski nasilnih ponašanja kojima nasilnik stvara njezinu financijsku ovisnost. Moguće je da je solidarnost na neki način opravdanje za trpljenje ovih ponašanja. Također, za jednu jedinicu porasta na korištenoj skali seksizma očekuje se porast u vrijednosti kriterija za 2%.
4. Za rezultate na ukupnoj skali *Opći oblici ekonomskog nasilja* pet je statistički značajna prediktora s razine društva: društvene vrijednosti pravednosti i vjere u Boga (negativno), društvene vrijednosti solidarnosti i ljubavi prema domovini (pozitivno) te sklonost seksizmu (pozitivno). Žene kojima je pravednost izrazito važna imaju na ovoj skali u prosjeku 46% niži rezultat, a one kojima je izrazito važna vjera u Boga 25% niži rezultat od žena kojima te vrijednosti nisu izrazito važne. S druge strane, žene

kojima je izrazito važna društvena vrijednost solidarnosti imaju na ovoj skali u prosjeku skoro 3 i pol puta veći rezultat, a žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost ljubavi prema domovini 26% veći rezultat od žena kojima ove vrijednosti nisu izrazito važne. Što se tiče seksizma, utvrđeno je da se za jednu jedinicu porasta na korištenoj skali seksizma očekuje porast u vrijednosti kriterija za 2%. Treba imati na umu da je pristajanje modela uz podatke za ovu skalu vrlo loše pa rezultate treba uzeti s oprezom.

5. Za rezultate na subskali *Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* tri su statistički značajna prediktora s razine društva: društvene vrijednosti vjere u Boga i obitelji (negativno) te ljubavi prema domovini (pozitivno). Žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost vjere u Boga imaju na ovoj skali u prosjeku 50% niži rezultat, a žene kojima je izrazito važna vrijednost obitelji 79% niži rezultat od žena kojima to nije izrazito važno. S druge strane, žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost ljubavi prema domovini imaju čak 3 i pol puta veći rezultat od žena kojima to nije izrazito važno.
6. Za rezultate na subskali *Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* tri su statistički značajna prediktora s razine društva: društvene vrijednosti vjere u Boga (negativno) i ljubavi prema domovini (pozitivno) te sklonost seksizmu (pozitivno). Žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost vjere u Boga imaju na ovoj skali u prosjeku 72% niži rezultat, a žene kojima je izrazito važna vrijednost ljubavi prema domovini imaju 3,35 puta veći rezultat od žena kojima to nije izrazito važno. Što se tiče seksizma, utvrđeno je da se za jednu jedinicu porasta na korištenoj skali seksizma očekuje porast u vrijednosti kriterija za 6%.
7. Za rezultate na ukupnoj skali *Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena* tri su statistički značajna prediktora s razine društva: društvene vrijednosti vjere u Boga i obitelji (negativno) te ljubavi prema domovini (pozitivno). Žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost vjere u Boga imaju na ovoj skali u prosjeku 58% niži rezultat, a žene kojima je izrazito važna vrijednost obitelji 76% niži rezultat od žena kojima to nije izrazito važno. S druge strane, žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost ljubavi prema domovini imaju 3,36 puta veći rezultat od žena kojima to nije izrazito važno.
8. Za rezultate na skali *Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta* samo je jedan statistički značajan prediktor s razine društva: društvena vrijednost nenasilja (negativno). Žene kojima je nenasilje izrazito važno imaju u prosjeku 63% niži rezultat na ovoj skali od žena kojima nenasilje nije izrazito važno.
9. Za rezultate na skali *Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze* dva su statistički značajna prediktora s razine društva: društvena vrijednost ljubavi prema domovini (negativno) te sklonost seksizmu (negativno). Žene kojima je izrazito važna društvena vrijednost ljubavi prema domovini imaju na ovoj skali u prosjeku 61% niži rezultat od žena kojima to nije izrazito važno, dok se za jednu jedinicu porasta na korištenoj skali seksizma očekuje pad u vrijednosti kriterija za 5%.

Sažeto, uočavamo da ženina važnost društvenih vrijednosti tolerancije i ravnopravnosti muškaraca i žena nisu statistički značajni prediktori iskustava ekonomskog nasilja niti za jednu konstruiranu skalu. Važnost društvene vrijednosti vjere u Boga je negativno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja u 3 modela, nenasilja također negativno u 3 modela te pravednosti i obitelji također negativno u dva modela. Važnost društvene vrijednosti solidarnosti je pozitivno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja u dva modela, dok je

važnost društvene vrijednosti ljubavi prema domovini pozitivno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja u četiri modela, a negativno jedino s iskustvima ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze. Sklonost seksizmu je pozitivno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja u četiri modela, a također jedino negativno s iskustvima ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze.

Pristajanje modela uz podatke je najbolje za skalu Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta i subskalu Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena, a daleko najlošije za ukupnu skalu Opći oblici ekonomskog nasilja.

Tablica 73. Procjene parametara modela različitih iskustava ekonomskog nasilja za prediktore s razine društva

Prediktori i njihovi parametri za pojedini model		Ime skale / subskele – kriterijske varijable pojedinog modela								
		Opći oblici ekonomskog nasilja				Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			(8) Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	(9) Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze
		(1) Ekonomsko iskorištavanje	(2) Kontrola trošenja	(3) Stvaranje financijske ovisnosti	(4) Ukupna skala	(5) Indirektno	(6) Direktno	(7) Ukupna skala		
(Odsječak)	B	-,411	-,128	-1,454	,452	,269	-2,542	,044	-1,678	-1,754
	p	,196	,669	,001	,021	,603	,004	,920	,024	,024
1. nenasilje	B	-,937	-,463	-1,232	-,889	-,394	-1,187	-,638	-,990	1,744
	p	<,001	,076	<,001	<,001	,485	,221	,195	,012	,146
	IRR	0,39	-	0,29	-	-	-	-	0,37	-
2. solidarnost	B	,936	,673	1,973	1,243	,091	2,112	,548	,459	,213
	p	,052	,092	,004	<,001	,877	,168	,319	,491	,905
	IRR	-	-	7,19	3,47	-	-	-	-	-
3. pravednost	B	-,364	-,605	-1,181	-,611	,401	-,616	,348	-,425	,189
	p	,457	,126	,036	,036	,569	,660	,578	,626	,808
	IRR	-	-	0,31	0,54	-	-	-	-	-
4. tolerancija	B	,027	,248	,209	-,007	-,293	-1,529	-,781	,946	,478
	p	,954	,525	,718	,981	,637	,068	,131	,265	,761
	IRR	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. ravnopr. M i Ž	B	,120	-,100	-,166	-,036	-,214	-1,351	,255	-,248	1,091
	p	,637	,634	,523	,803	,644	,109	,529	,514	,139
	IRR	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. vjera u Boga	B	-,253	-,276	-,079	-,290	-,700	-1,278	-,878	-,174	,629
	p	,165	,090	,712	,009	,030	,009	,001	,570	,061
	IRR	-	-	-	0,75	0,50	0,28	0,42	-	-
7. ljubav prema dom. B	B	,308	,089	,032	,232	1,266	1,210	1,212	,262	-,947
	p	,111	,601	,885	,048	,001	,021	<,001	,423	,007
	IRR	-	-	-	1,26	3,55	3,35	3,36	-	0,39
8. obitelj	B	-,477	-,225	-,314	-,242	-1,579	-1,041	-1,411	,544	-,368
	p	,099	,351	,422	,152	<,001	,097	<,001	,395	,730
	IRR	-	-	-	-	0,21	-	0,24	-	-
seksizam	B	,016	,010	,022	,020	,001	,061	,022	-,009	-,055
	p	,039	,194	,013	<,001	,934	,015	,116	,492	,002
	IRR	1,02	-	1,02	1,02	-	1,06	-	-	0,95
Goodness of fit		2,490	2,150	2,022	5,610	1,320	0,653	1,671	1,063	2,358

p = vjerojatnost Waldovog χ^2 statistika (testira $H_0: B=0$)

IRR (engl. Incidence Rate Ratio) = $\log_e^{-1}(B)$

7.1.6. Socijalno-ekološki modeli iskustava ekonomskog nasilja

Prethodnim su analizama utvrđeni statistički značajni prediktori za pojedine skale/subskale iskustava ekonomskog nasilja za svaku razinu socijalno-ekološkog modela zasebno. Rezultati tih analiza sažeto su prikazani u tablici 74 s naznačenim smjerom povezanosti pojedinog prediktora s kriterijem („+“ označava da je utvrđena pozitivna povezanost, tj. povećanje broja iskustava ekonomskog nasilja, a „-“ da je utvrđena negativna povezanost, tj. smanjenje broja iskustava ekonomskog nasilja na pojedinoj skali/subskali).

Sljedeći korak u analizi je provjera za svaku skalu/subskalu iskustava ekonomskog nasilja ostaju li svi ti prediktori statistički značajni i u modelima u kojima prediktore sa sve četiri razine socijalno-ekološkog modela promatramo zajedno. U tu svrhu ponovno smo za svaku skalu/subskalu iskustava ekonomskog nasilja proveli Poissonove log-linearne regresije s time da su kao prediktori za pojedini kriterij u model uključeni svi prethodno utvrđeni statistički značajni prediktori s pojedinih razina socijalno-ekološkog modela. U tablici 75 prikazane su procjene parametara modela različitih iskustava ekonomskog nasilja samo za statistički značajne prediktore „ujedinjenog“ socijalno-ekološkog modela, dok tablica 76 ove nalaze prikazuje sažeto s označenim smjerom povezanosti pojedinih prediktora s kriterijskim varijablama. Kao što je vidljivo, u odnosu na prethodne analize, u „ujedinjenim“ socijalno-ekološkim modelima brojni su prediktori isključeni iz modela jer se nisu pokazali statistički značajnima.

Prediktori s individualne razine

Iako se na individualnoj razini prediktor *fizičko nasilje oca ispitanice nad njezinom majkom u djetinjstvu* pokazao statistički značajnim za gotovo sve skale i subskale iskustava ekonomskog nasilja, on je iz svih ujedinjenih socijalno-ekoloških modela isključen kao statistički beznačajan. Prediktor *iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja* isključen je iz 3 modela, a u njih 5 je ostao statistički značajan. Prediktor *partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri* isključen je iz 2 modela, a u njih 7 je ostao statistički značajan, dok je prediktor *partnerova konzumacija alkohola u manjoj mjeri* isključen iz 4 modela, a u njih 5 je ostao statistički značajan. Prediktor *nezaposlenost partnera* je isključen iz svih modela, prediktor *partnerova pretjerana sklonost kockanju/klađenju* isključen je iz 4 modela, a ostao uključen u 2 modela. Može se zaključiti da su u ujedinjenim socijalno-ekološkim modelima za većinu iskustava ekonomskog nasilja najkonzistentniji prediktori s

individualne razine *iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja i partnerova konzumacija alkohola u većoj mjeri*. Oba prediktora su pozitivno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja.

Prediktori s razine veze

Prediktor *financijski problemi u vezi u većoj mjeri* isključen je iz jednog modela, a u njih 3 je ostao statistički značajan, dok su *financijski problemi u vezi u manjoj mjeri* isključeni iz 3 modela, a u jednom ostali zadržani kao statistički značajan prediktor. Prediktor *donošenje odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom* i njegova kategorija „češće ili uglavnom odlučuje partner“ u odnosu na referentnu kategoriju „podjednako/zajedno odlučuju“ isključen je iz 4 modela, a ostao statistički značajan samo za subskalu Ekonomsko iskorištavanje, dok je prediktor *donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka* i ista kategorija koja se odnosi na partnerovo donošenje odluka isključen iz dva modela, a ostao statistički značajan u 4 modela. Prediktor *iskustva različitih oblika fizičkog nasilja od strane partnera* isključen je iz 2 modela i ostao statistički značajan samo za Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze, a prediktor *iskustva različitih oblika psihičkog nasilja od strane partnera* isključen je samo iz jednog modela i ostao statistički značajan u njih 6. Može se zaključiti da su u ujedinjenim socijalno-ekološkim modelima za većinu iskustava ekonomskog nasilja najkonzistentniji prediktori s razine veze psihičko nasilje (za većinu oblika ekonomskog nasilja), potom veći financijski problemi u vezi (samo za opće oblike ekonomskog nasilja) te donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka koje se ne tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom i to kako od strane partnera, tako i od strane žene, u odnosu na veze u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Svi zadržani prediktori su pozitivno povezani s iskustvima ekonomskog nasilja, a jedina iznimka je situacijska financijska ovisnost žene o partneru koja je negativno povezana s kontrolom trošenja.

Prediktori s razine zajednice

Od analiziranih obilježja okruženja u kojemu par živi, prediktor *nizak životni standard* je isključen iz oba modela u kojima je na razini zajednice bio zadržan, a prediktor *osjetne posljedice rata* isključen je iz 2 modela, dok je ostao statistički značajan za kriterij indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena. Prediktor *problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, droga i sl.)* isključen je iz 3 modela, a ostao je u 5 modela. Prediktori *visok stupanj kriminala* i *visok stupanj nezaposlenosti* isključeni su svaki iz po jednog modela, a ostali svaki u po dva modela. Iz dobivenih rezultata teško je uočiti trend povezanosti obilježja

okruženja u kojemu par živi sa iskustvima ekonomskog nasilja. Ipak, najkonzistentniji prediktor ostaju problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, drogu i sl.). Prediktor *socijalna podrška* operacionaliziran kao razgovori žene o problemima u braku/vezi s ljudima koji su joj bliski (prijatelji/ce, rodbina...) isključen je iz 4 modela, a ostao statistički značajan također u 4 modela.

Prediktori s razine društva

Važnost društvenih vrijednosti *pravednosti*, *ljubavi prema domovini* i *obitelji* isključeni su iz svih ujedinjenih socijalno-ekoloških modela. Prediktor *sklonost seksizmu* također je u ujedinjenim modelima isključen iz svih modela. Statistički značajnima ostaju izrazita važnost društvenih vrijednosti *vjere u Boga* (u 3 modela) i *nenasilja* (u 2 modela), oba negativno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja te izrazita važnost društvenih vrijednosti *solidarnosti* i *ljubavi prema domovini*, svaki u jednom modelu, oba pozitivno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja.

Tablica 74. Statistički značajni prediktori iskustava ekonomskog nasilja pojedinih razina socijalno-ekološkog modela (svaka razina zasebno) - sažeto

Razine socijalno-ekološkog modela	Ime skale / subskale – kriterijske varijable pojedinog modela								
	Opći oblici ekonomskog nasilja				Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			(8) Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	(9) Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze
	(1) Ekonomsko iskorištavanje	(2) Kontrola trošenja	(3) Stvaranje financijske ovisnosti	(4) Ukupna skala	(5) Indirektno	(6) Direktno	(7) Ukupna skala		
Ind. razina žena	nas. roditelji + nas. majka +	nas. roditelji + nas. majka +	nas. roditelji + nas. majka +	nas. roditelji + nas. majka +	nas. roditelji + nas. majka +		nas. roditelji + nas. majka +	nas. roditelji + nas. majka +	nas. majka +
partner	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje +	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje + nezaposlenost -	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje +	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje + nezaposlenost -	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + nezaposlenost -	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. +	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + nezaposlenost -	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje +	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje +
Razina veze	fin.probl.veći + fin.probl.manji + odl.fin.partner + odl.fin.žena + odl.ost.partner + sit.fin.ovisnost - psih. nasilje + fiz. nasilje +	fin.probl.veći + odl.fin.partner + odl.ost.partner + odl.ost.žena + seks. nasilje + psih. nasilje +	fin.probl.veći + odl.fin.partner + odl.ost.partner + psih. nasilje +	fin.probl.veći + fin.probl.manji + odl.fin.partner + odl.ost.partner + odl.ost.žena + psih. nasilje + fiz. nasilje +	psih. nasilje +		psih. nasilje +	odl.fin.žena + odl.ost.partner + psih. nasilje +	fin.probl.manji - odl.fin.partner + odl.ost.partner - odl.ost.žena + fiz. nasilje +
Razina zajednice	kriminal - ovisnosti + soc.podrška -	nezaposlenost + soc.podrška -	ovisnosti + nizak živ.stand. - posljedice rata + soc.podrška -	nezaposlenost + ovisnosti + nizak živ.stand. - posljedice rata + soc.podrška -	kriminal - ovisnosti + posljedice rata + soc.podrška -	ovisnosti +	kriminal - ovisnosti + soc.podrška -	ovisnosti + soc.podrška -	nezaposlenost - ovisnosti + loši međulj.odn. - soc.podrška -
Razina društva	nenasilje - seksizam +		nenasilje - solidarnost + pravednost - seksizam +	solidarnost + pravednost - vjera u Boga - domoljublje + seksizam +	vjera u Boga - domoljublje + obitelj -	vjera u Boga - domoljublje + seksizam +	vjera u Boga - domoljublje + obitelj -	nenasilje -	domoljublje - seksizam -

+ = pozitivna povezanost s kriterijem

- = negativna povezanost s kriterijem

Tablica 75. Procjene parametara modela različitih iskustava ekonomskog nasilja za prediktore socijalno-ekološkog modela*

Parametar	B	Standardna pogreška	95% Waldov interval pouzdanosti za B		Testiranje hipoteze			IRR ⁷⁶
			Donja granica	Gornja granica	Waldov χ^2	df	p	
1. Zavisna varijabla: Ekonomsko iskorištavanje (fit:0,714)								
(Odsječak)	-1,925	,4452	-2,798	-1,053	18,697	1	<,001	
alkohol u većoj mjeri	1,707	,2632	1,191	2,223	42,062	1	<,001	5,51
alkohol u manjoj mjeri	1,585	,2196	1,154	2,015	52,087	1	<,001	4,87
kockanje	,936	,2041	,536	1,336	21,040	1	<,001	2,54
fin.problemi veći	1,073	,3073	,470	1,675	12,183	1	<,001	2,92
odluke fin. - partner	,686	,3065	,085	1,287	5,006	1	,025	1,98
odluke fin. - žena	,677	,2476	,192	1,162	7,473	1	,006	1,96
odluke ost. - partner	,940	,3147	,323	1,557	8,913	1	,003	2,55
situac. fin. ovisnost	-,493	,1859	-,857	-,129	7,041	1	,008	0,61
kriminal	-,703	,3175	-1,325	-,081	4,900	1	,027	0,49
ovisnosti	,991	,1861	,626	1,355	28,344	1	<,001	2,69
socijalna podrška	-,544	,1880	-,912	-,175	8,357	1	,004	0,58
nenasilje	-,485	,2194	-,916	-,055	4,894	1	,027	0,61
2. Zavisna varijabla: Kontrola trošenja (fit:1,056)								
(Odsječak)	-1,717	,1889	-2,088	-1,347	82,635	1	<,001	
nasilni roditelji	,617	,1525	,319	,916	16,394	1	<,001	1,85
alkohol u većoj mjeri	-,660	,2211	-1,094	-,227	8,921	1	,003	0,51
odluke ost. - partner	1,116	,2211	,683	1,549	25,483	1	<,001	3,05
odluke ost. - žena	,960	,2000	,568	1,352	23,027	1	<,001	2,61
seksualno nasilje	,377	,1724	,039	,715	4,779	1	,029	1,45
psihičko nasilje	,190	,0248	,141	,238	58,680	1	<,001	1,20
nezaposlenost	,403	,1292	,150	,657	9,751	1	,002	1,49
socijalna podrška	-,806	,1427	-1,085	-,526	31,872	1	<,001	0,44
3. Zavisna varijabla: Stvaranje financijske ovisnosti (fit:0,556)								
(Odsječak)	-2,773	,4913	-3,736	-1,810	31,850	1	<,001	
nasilni roditelji	,937	,2567	,434	1,440	13,330	1	<,001	2,55
alkohol u manjoj mjeri	,792	,2662	,270	1,314	8,846	1	,003	2,20
fin.problemi veći	,656	,3081	,052	1,259	4,530	1	,033	1,92
odluke ost. - partner	,796	,3448	,120	1,471	5,327	1	,021	2,21
psihičko nasilje	,243	,0296	,185	,301	67,595	1	<,001	1,27
ovisnosti	,825	,2247	,384	1,265	13,474	1	<,001	2,28
nenasilje	-,935	,3760	-1,672	-,198	6,188	1	,013	0,39
solidarnost	2,034	,9665	,139	3,928	4,427	1	,035	7,64
4. Zavisna varijabla: Opći oblici ekonomskog nasilja (ukupna skala) (fit:1,752)								
(Odsječak)	-1,095	,2673	-1,619	-,571	16,773	1	<,001	
nasilni roditelji	,379	,1401	,104	,653	7,306	1	,007	1,46
alkohol u većoj mjeri	,894	,1793	,543	1,246	24,895	1	<,001	2,44
alkohol u manjoj mjeri	1,056	,1342	,793	1,319	61,864	1	<,001	2,87
kockanje	,558	,1464	,271	,844	14,516	1	<,001	1,74
fin.problemi veći	,642	,1767	,296	,988	13,197	1	<,001	1,90
odluke ost. - partner	1,186	,1991	,796	1,577	35,496	1	<,001	3,27
odluke ost. - žena	,416	,1727	,077	,754	5,789	1	,016	1,51
psihičko nasilje	,109	,0232	,064	,154	22,133	1	<,001	1,11
ovisnosti	,446	,1319	,187	,704	11,431	1	,001	1,56
soc.podrška	-,636	,1191	-,869	-,403	28,518	1	<,001	0,52

⁷⁶ Zahvaljujem Mladenu Posavcu na pomoći pri antilogaritmiranju.

Parametar	B	Standardna pogreška	95% Waldov interval pouzdanosti		Testiranje hipoteze			IRR
			Donja granica	Gornja granica	Waldov χ^2	df	p	
5. Zavisna varijabla: Indirektno onemogućavanje ekonomske neovisnosti (<i>fit:0,447</i>)								
(Odsječak)	-1,995	,4258	-2,829	-1,160	21,942	1	<,001	
nasilni roditelji	,683	,3488	-,001	1,366	3,833	1	,050	1,97
alkohol u većoj mjeri	1,400	,4918	,436	2,364	8,100	1	,004	4,05
alkohol u manjoj mjeri	,925	,4150	,112	1,739	4,972	1	,026	2,52
psihičko nasilje	,255	,0446	,168	,342	32,779	1	<,001	1,29
kriminal	-1,353	,6537	-2,634	-,072	4,285	1	,038	0,25
posljedice rata	1,121	,3967	,344	1,899	7,992	1	,005	3,06
vjera u Boga	-,983	,4449	-1,855	-,111	4,886	1	,027	0,37
6. Zavisna varijabla: Direktno onemogućavanje ekonomske neovisnosti (<i>fit:0,535</i>)								
(Odsječak)	-3,615	,6682	-4,925	-2,306	29,271	1	<,001	
alkohol u većoj mjeri	2,130	,3806	1,384	2,876	31,324	1	<,001	8,41
vjera u Boga	-1,251	,5132	-2,257	-,246	5,946	1	,015	0,28
domoljublje	1,124	,5093	,125	2,122	4,868	1	,027	3,07
7. Zavisna varijabla: Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena (ukupna skala) (<i>fit:0,593</i>)								
(Odsječak)	-1,719	,3681	-2,441	-,998	21,808	1	<,001	
nasilni roditelji	,930	,2836	,374	1,486	10,748	1	,001	2,53
alkohol u većoj mjeri	,964	,3755	,228	1,700	6,592	1	,010	2,62
psihičko nasilje	,276	,0367	,204	,348	56,472	1	<,001	1,31
vjera u Boga	-1,001	,3486	-1,684	-,318	8,250	1	,004	0,36
8. Zavisna varijabla: Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta (<i>fit:0,363</i>)								
(Odsječak)	-3,083	,4045	-3,876	-2,290	58,087	1	<,001	
nasilni roditelji	,584	,2984	,000	1,169	3,836	1	,050	1,79
alkohol u većoj mjeri	1,067	,4173	,249	1,885	6,537	1	,011	2,90
alkohol u manjoj mjeri	1,321	,3588	,618	2,024	13,551	1	<,001	3,74
psihičko nasilje	,217	,0373	,144	,290	33,752	1	<,001	1,24
ovisnosti	,774	,2493	,285	1,263	9,638	1	,002	2,16
socijalna podrška	-,770	,2616	-1,283	-,258	8,671	1	,003	0,46
9. Zavisna varijabla: Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze (<i>fit:0,693</i>)								
(Odsječak)	-2,326	1,0996	-4,481	-,171	4,476	1	,034	
fizičko nasilje	,197	,0828	,034	,359	5,644	1	,018	1,21
nezaposlenost	-2,713	,6665	-4,020	-1,407	16,568	1	<,001	0,06
ovisnosti	3,331	,7396	1,882	4,781	20,289	1	<,001	27,96
loši međulj. odnosi	-2,004	,6115	-3,203	-,806	10,744	1	,001	0,13

* prikaz podataka samo za statistički značajne prediktore

Tablica 76. Statistički značajni prediktori iskustava ekonomskog nasilja pojedinih razina socijalno-ekološkog modela (sve razine zajedno) - sažeto

	Ime skale / subskale – kriterijske varijable pojedinog modela								
Razine socijalno-ekološkog modela	Opći oblici ekonomskog nasilja				Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena			(8) Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta	(9) Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze
	(1) Ekonomsko iskorištavanje	(2) Kontrola trošenja	(3) Stvaranje financijske ovisnosti	(4) Ukupna skala	(5) Indirektno	(6) Direktno	(7) Ukupna skala		
Ind. razina žena		nas. roditelji +	nas. roditelji +	nas. roditelji +	nas. roditelji +		nas. roditelji +	nas. roditelji +	
partner	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje +	alk.većoj mj. +	alk.manjoj mj. +	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. + kockanje +	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. +	alk.većoj mj. +	alk.većoj mj. +	alk.većoj mj. + alk.manjoj mj. +	
Razina veze	fin.probl.veći + odl.fin.partner + odl.fin.žena + odl.ost.partner + sit.fin.ovisnost -	odl.ost.partner + odl.ost.žena + seks. nasilje + psih. nasilje +	fin.probl.veći + odl.ost.partner + psih. nasilje +	fin.probl.veći + odl.ost.partner + odl.ost.žena + psih. nasilje +	psih. nasilje +		psih. nasilje +	psih. nasilje +	fiz. nasilje +
Razina zajednice	kriminal - ovisnosti + soc.podrška -	nezaposlenost + soc.podrška -	ovisnosti +	ovisnosti + soc.podrška -	kriminal - posljedice rata +			ovisnosti + soc.podrška -	nezaposlenost - ovisnosti + loši međulj.odn. -
Razina društva	nenasilje -		nenasilje - solidarnost +		vjera u Boga -	vjera u Boga - domoljublje +	vjera u Boga -		

7.2. Prepoznavanje ekonomskog nasilja

Hipoteza s kojom se krenulo u istraživanje bila je da se prepoznavanje ekonomskog nasilja može objasniti nekim sociodemografskim karakteristikama, vjerovanjem u mitove o nasilju nad ženama te samim iskustvom nasilja u intimnoj vezi (treća izvedena hipoteza).

Prvo prikazujemo deskripciju rezultata svih varijabli koje će biti korištene u daljnjim analizama.

7.2.1. Deskripcija

7.2.1.1. Prepoznavanje ekonomskog nasilja

Originalni odgovori ispitanica na svih 9 čestica koje se tiču prepoznavanja ekonomskog nasilja prikazani su u tablici 38. Ovdje sumarno prikazujemo samo postotke koji se odnose na prepoznavanje pojedinih ekonomski nasilnih ponašanja kao onih koja bi trebala biti kažnjiva zakonom (tablica 77). Vidljivo je kako je ponašanje za koje najveći broj žena smatra da bi trebalo biti kažnjivo zakonom ono gdje jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe (83,4%). Potom slijede zabrana zapošljavanja (61,6%) i zabrana raspolaganja vlastitom imovinom (60,9%). Ponašanja koja se najslabije prepoznaju, odnosno za koja manje od polovice ispitanih žena smatra da bi trebala biti kažnjiva zakonom su: „Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.“ (44,2%) i „Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.“ (46,5%).

Tablica 77. Prepoznavanje pojedinih ekonomski nasilnih ponašanja kao onih koja bi trebala biti zakonski kažnjiva

Rbr.	Čestica	Prepoznavanje n (%)
1.	Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.	266 (44,2%)
2.	Jedna osoba brani drugoj da se školuje.	342 (57,1%)
3.	Jedna osoba brani drugoj da se zaposli.	368 (61,6%)
4.	Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.	500 (83,4%)
5.	Jedna osoba brani drugoj da troši vlastiti novac.	303 (50,5%)
6.	Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.	278 (46,5%)
7.	Jedna osoba brani drugoj s kojom je u vezi da raspolaže vlastitom imovinom.	363 (60,9%)
8.	Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).	310 (51,6%)
9.	Jedna osoba protiv svoje volje potpuno ekonomski ovisi o drugoj.	319 (53,3%)

Nakon konstrukcije i evaluacije aditivne skale prepoznavanja ekonomskog nasilja (distribucija frekvencija rezultata prikazana u tablici 78), dolazimo do podatka kako od 9 navedenih ekonomski nasilnih ponašanja, žene u prosjeku prepoznaju njih 5 (aritmetička sredina=5,11; sd=3,14; medijan=5). 21,7% žena za svih 9 ponašanja smatra da bi trebala biti kažnjiva zakonom, dok 10,4% njih niti za jedno navedeno ekonomski nasilno ponašanje ne smatra da bi trebalo biti kažnjivo zakonom, odnosno ne prepoznaje ih kao oblike ekonomskog nasilja.

Tablica 78. Distribucija frekvencija skale prepoznavanja ekonomskog nasilja

Broj prepoznatih ponašanja	n	(%)	kumulativni (%)
0	62	(10,4%)	(10,4%)
1	57	(9,7%)	(20,1%)
2	35	(5,9%)	(26,0%)
3	43	(7,2%)	(33,2%)
4	52	(8,9%)	(42,1%)
5	49	(8,2%)	(50,3%)
6	56	(9,5%)	(59,8%)
7	55	(9,3%)	(69,1%)
8	54	(9,1%)	(78,3%)
9	129	(21,7%)	(100,0%)
Ukupno	592	(100,0%)	
Missing	9		
Ukupno	601		

Za potrebe daljnje analize ova je skala svedena na ordinalnu varijablu s 3 kategorije:

1. slabo prepoznavanje (od 0 do 3 prepoznata ponašanja) – 33,2%;
2. srednje prepoznavanje (od 4 do 6 prepoznatih ponašanja) – 26,6%;
3. dobro prepoznavanje (od 7 do 9 prepoznatih ponašanja) – 40,2%.

7.2.1.2. Nezavisne varijable

S obzirom na postavljenu hipotezu, ovdje prikazujemo deskriptivnu analizu sljedećih varijabli: odabrane sociodemografske karakteristike, vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama te postojanje ekonomskog i fizičkog nasilja od strane partnera.

Sociodemografske varijable od interesa za daljnje analize njihove povezanosti s prepoznavanjem ekonomskog nasilja su sljedeće: tip nasilja u kojem par živi, materijalni status obitelji, ženin radni status, najviši završeni stupanj obrazovanja, dob (u 4 kategorije) i religioznost. Deskripcija ovih varijabli prikazana je u tablici 79.

Tablica 79. Deskripcija sociodemografskih varijabli

		n (%)
Tip naselja	Grad	373 (62,0%)
	Selo	228 (38,0%)
Ukupno		601 (100,0%)
Materijalni status	Prosječan	425 (71,6%)
	Ispodprosječan	60 (10,1%)
	Iznadprosječan	109 (18,3%)
Ukupno		594 (100,0%)
Radni status žene	Zaposlena	288 (47,9%)
	Nezaposlena	112 (18,7%)
	Umirovljena	94 (15,6%)
	Kućanica	89 (14,9%)
	Ostalo (povremeni rad, rad na crno, školovanje)	18 (3,0%)
Ukupno		601 (100,0%)
Stupanj obrazovanja žene	Bez škole ili nezavršena osnovna škola	65 (10,8%)
	Osnovna škola	91 (15,2%)
	Srednja škola	311 (51,7%)
	Viša škola, fakultet ili više	133 (22,2%)
Ukupno		600 (100,0%)
Dob žene	60+ god	192 (32,0%)
	45 - 59 god	162 (27,0%)
	30 - 44 god	174 (29,0%)
	18 - 29 god	72 (12,0%)
Ukupno		601 (100,0%)
Religioznost žene	Religiozna u skladu s crkvenim učenjem	278 (47,1%)
	Religiozna na svoj način	252 (42,6%)
	Nesigurna ili nereligiozna	61 (10,3%)
Ukupno		591 (100,0%)

Za mjerenje vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama korišteno je 17 čestica (deskripcija prikazana u tablici 81). Najviše ispitanih žena vjeruje u mitove da ako muškarac tuče svoju ženu to znači da je ne voli (73,1%), da su alkohol i droga najčešći krivci za nasilje u obitelji

(61,6%) te da je muškarac koji tuče ženu sigurno psihički bolesnik (45,9%). Četvrtina žena smatra da su žene i muškarci podjednako skloni nasilju, a 22,7% da je žena koja napusti nasilnog partnera sklona ponovno naći sličnu osobu. Najmanje je vjerovanje u mitove da zlostavljana žena najčešće sama uzrokuje nasilje (5,6%), da dugotrajno zlostavljane žene vjerojatno uživaju u nasilju jer bi u protivnom napustile zlostavljača (5,8) te da bi svaka majka trebala ostati čak i uz nasilnog partnera jer djeca moraju imati oca (6,2%).

Odgovori „Odbija“ i „Ne zna“ u daljnjim su analizama tretirani kao *missing* vrijednosti. Čestica pod rednim brojem 17 je rekodirana prije konstrukcije aditivne skale. Deskripcija rezultata na skali vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama prikazana je u tablici 80.

Tablica 80. Deskripcija rezultata na skali vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama

N	Valjano	483
	<i>Missing</i>	118
Aritmetička sredina		35,92
Standardna devijacija		9,418
Varijanca		88,704
Min		21
Max		81
Kvartili	1.	30
	2.	34
	3.	41

Za potrebe provjere povezanosti s prepoznavanjem ekonomskog nasilja korištene su još i informacije o postojanju fizičkog i ekonomskog nasilja nad ženom od strane partnera. Obje varijable svedene su na dihotomne. Za bilo koji rezultat različit od nule na skali fizičkog nasilja (21,5%) te za bilo koji rezultat različit od nule na ukupnoj skali općih oblika ekonomskog nasilja⁷⁷ (25,4%) žene su svrstane u kategorije „Da“ na binarnim varijablama *fizičko* i *ekonomsko nasilje*.

⁷⁷ Ovdje nisu korištene ostale skale ekonomskog nasilja zbog kriterija primjenjivosti, tj. nismo iz analiza željeli „izgubiti“ velik dio ispitanica na koje pojedine skale nisu primjenjive zbog kriterija zaposlenosti, uzdržavanja djece ili prekida intimne veze s partnerom.

Tablica 81. Varijable za mjerenje mitova o nasilju nad ženama

Rbr. Čestica	Uopće se ne slažem	Većinom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Većinom se slažem	U potpunosti se slažem	Odbija	Ne zna	Ukupno
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
1. Zlostavljana žena najčešće sama uzrokuje nasilje.	401 (66,7%)	100 (16,7%)	48 (8,0%)	27 (4,5%)	6 (1,1%)		19 (3,1%)	601 (100,0%)
2. Dugotrajno zlostavljane žene vjerojatno uživaju u nasilju jer bi u protivnom napustile zlostavljača.	396 (65,8%)	94 (15,6%)	49 (8,2%)	25 (4,1%)	10 (1,7%)		28 (4,7%)	601 (100,0%)
3. Obiteljski sukobi, pa i oni koji uključuju fizičko nasilje, ne tiču se nikoga izvan obitelji.	362 (60,2%)	104 (17,4%)	58 (9,7%)	35 (5,8%)	26 (4,4%)		15 (2,5%)	601 (100,0%)
4. Dovoljno je da žrtva napusti zlostavljača pa će nasilje prestati.	287 (47,8%)	106 (17,6%)	79 (13,1%)	74 (12,3%)	31 (5,1%)	1 (,2%)	24 (3,9%)	601 (100,0%)
5. Alkohol i droga najčešći su krivci za nasilje u obitelji.	87 (14,5%)	49 (8,1%)	84 (13,9%)	213 (35,4%)	158 (26,2%)	2 (,4%)	8 (1,4%)	601 (100,0%)
6. Muškarac koji samo prijeti ženi nije zlostavljač.	347 (57,7%)	126 (21,0%)	62 (10,3%)	26 (4,3%)	20 (3,3%)		20 (3,3%)	601 (100,0%)
7. Učestalost nasilja u obitelji je prenaplašena, to i nije tako veliki problem.	398 (66,2%)	98 (16,3%)	54 (9,0%)	22 (3,6%)	7 (1,1%)	1 (,2%)	22 (3,6%)	601 (100,0%)
8. Žene i muškarci podjednako su skloni nasilju.	178 (29,6%)	132 (21,9%)	112 (18,6%)	97 (16,1%)	55 (9,1%)	1 (,2%)	27 (4,5%)	601 (100,0%)
9. Žena koja napusti nasilnog partnera sklona je ponovno naći sličnu osobu.	156 (25,9%)	95 (15,8%)	152 (25,3%)	92 (15,3%)	44 (7,4%)		62 (10,3%)	601 (100,0%)
10. Fizički napad muškarca na partnericu slučaj je incident koji se u pravilu ne ponavlja.	393 (65,4%)	111 (18,4%)	40 (6,6%)	20 (3,3%)	14 (2,3%)		24 (4,0%)	601 (100,0%)
11. Obiteljsko nasilje najčešće se svodi na malo naguravanja.	365 (60,7%)	127 (21,1%)	46 (7,6%)	21 (3,5%)	12 (1,9%)	1 (,2%)	30 (4,9%)	601 (100,0%)
12. Muškarac koji tuče ženu sigurno je psihički bolesnik.	156 (26,0%)	56 (9,4%)	92 (15,3%)	132 (22,0%)	143 (23,9%)	2 (,3%)	20 (3,2%)	601 (100,0%)
13. Velika većina zlostavljanja događa se u obiteljima nižeg socijalnog i ekonomskog statusa.	241 (40,0%)	97 (16,1%)	103 (17,1%)	91 (15,1%)	42 (7,0%)	2 (,4%)	26 (4,3%)	601 (100,0%)

Rbr.	Čestica	Uopće se ne slažem	Većinom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Većinom se slažem	U potpunosti se slažem	Odbija	Ne zna	Ukupno
		n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
14.	Nasilni muškarci u stvari ne bi htjeli nauditi ženi, ali se ne mogu kontrolirati.	292 (48,6%)	106 (17,7%)	80 (13,3%)	58 (9,6%)	29 (4,8%)		36 (5,9%)	601 (100,0%)
15.	Povremeni nasilni sukobi sastavni su dio većine brakova te ih stoga ne treba shvaćati preozbiljno.	386 (64,3%)	106 (17,7%)	45 (7,4%)	28 (4,7%)	18 (3,0%)		18 (3,0%)	601 (100,0%)
16.	Svaka majka trebala bi ostati čak i uz nasilnog partnera jer djeca moraju imati oca.	454 (75,5%)	68 (11,4%)	28 (4,7%)	20 (3,4%)	17 (2,8%)		13 (2,2%)	601 (100,0%)
17.	Ako muškarac tuče svoju ženu to ne znači da je ne voli.(*)	365 (60,7%)	75 (12,4%)	67 (11,2%)	32 (5,3%)	28 (4,6%)		34 (5,7%)	601 (100,0%)

(*) tvrdnja ne predstavlja mit, potrebno ju je rekodirati prije konstrukcije aditivne skale vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama

7.2.1. Faktori povezani s prepoznavanjem ekonomskog nasilja

Za sve pretpostavljene faktore koji bi mogli biti povezani s prepoznavanjem ekonomskog nasilja prvo su provedene analize na bivarijatnoj razini, a potom su sve varijable uključene u multivarijatni regresijski model. Na bivarijatnoj razini analize (korištene su kontingencijske tablice i hi-kvadrat testovi) utvrđeno je da je samo jedan faktor statistički značajno povezan s prepoznavanjem ekonomskog nasilja na razini rizika 5%, a to je najviši završeni stupanj obrazovanja žene, pri čemu se s porastom razine obrazovanja uočava trend porasta udjela žena koje dobro prepoznaju ekonomsko nasilje, s time da ga u najvećoj mjeri prepoznaju žene kojima je najviši završeni stupanj obrazovanja srednja škola. Na razini rizika 10% (kao indikacija mogućeg utvrđivanja povezanosti na, primjerice, većem uzorku žena) moguće je govoriti i o povezanosti prepoznavanja ekonomskog nasilja s radnim statusom žene pri čemu je najslabije prepoznavanje među ženama koje su kućanice, a potom među onima koje su umirovljene.

Tablica 82. Prepoznavanje ekonomskog nasilja i nezavisne varijable – kontingencijske tablice

		Prepoznavanje ekonomskog nasilje			Ukupno	p*
		slabo	srednje	dobro		
		n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	
Tip naselja	Grad	119 (32,2%)	97 (26,1%)	154 (41,7%)	370 (100,0%)	0,625
	Selo	78 (35,0%)	61 (27,3%)	84 (37,7%)	222 (100,0%)	
Materijalni status	Prosječan	147 (35,0%)	111 (26,5%)	162 (38,5%)	420 (100,0%)	0,523
	Ispodprosječan	19 (32,5%)	14 (24,8%)	25 (42,7%)	58 (100,0%)	
	Iznadprosječan	29 (27,2%)	28 (26,4%)	50 (46,4%)	107 (100,0%)	
Radni status žene	Zaposlena	82 (28,8%)	83 (29,0%)	120 (42,2%)	285 (100,0%)	0,072
	Nezaposlena	30 (27,4%)	31 (28,3%)	49 (44,3%)	110 (100,0%)	
	Umirovljena	37 (40,8%)	19 (20,5%)	35 (38,7%)	91 (100,0%)	
	Kućanica	39 (45,2%)	22 (25,0%)	26 (29,8%)	87 (100,0%)	
	Ostalo	8 (42,7%)	3 (17,1%)	7 (40,2%)	18 (100,0%)	
Stupanj obrazovanja žene	Bez škole ili nezavršena osnovna škola	35 (56,3%)	11 (18,1%)	16 (25,6%)	62 (100,0%)	<0,001
	Osnovna škola	37 (41,6%)	25 (27,9%)	27 (30,5%)	89 (100,0%)	
	Srednja škola	89 (29,0%)	80 (26,2%)	138 (44,8%)	307 (100,0%)	
	Viša škola, fakultet ili više	36 (27,0%)	40 (30,1%)	57 (42,9%)	133 (100,0%)	
Dob žene	60+ god	72 (38,8%)	41 (21,9%)	73 (39,3%)	186 (100,0%)	0,186
	45 - 59 god	58 (36,0%)	43 (26,5%)	60 (37,5%)	161 (100,0%)	
	30 - 44 god	46 (26,7%)	51 (29,5%)	76 (43,8%)	173 (100,0%)	
	18 - 29 god	20 (28,2%)	23 (32,0%)	28 (39,9%)	71 (100,0%)	
Religioznost	Religiozna u skladu s crkvenim učenjem	104 (37,8%)	69 (25,2%)	102 (37,0%)	276 (100,0%)	0,250
	Religiozna na svoj način	74 (30,0%)	69 (28,0%)	104 (42,0%)	247 (100,0%)	
	Nesigurna ili nereligiozna	16 (27,5%)	14 (24,3%)	28 (48,2%)	58 (100,0%)	
Fizičko nasilje	Ne	147 (33,0%)	127 (28,3%)	173 (38,7%)	447 (100,0%)	0,196
	Da	44 (35,9%)	25 (20,2%)	54 (43,9%)	122 (100,0%)	
Ekonomsko nasilje	Ne	143 (34,3%)	107 (25,7%)	166 (40,0%)	415 (100,0%)	0,696
	Da	43 (30,3%)	39 (27,7%)	59 (42,0%)	140 (100,0%)	

* p = statistička značajnost χ^2 testovnog statistika (Pearsonov hi-kvadrat test nezavisnosti varijabli)

Za utvrđivanje razlike u sklonosti vjerovanju u mitove o nasilju nad ženama s obzirom na prepoznavanje ekonomskog nasilja provedena je jednosmjerna analiza varijance pri čemu su rezultati na skali vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama činili zavisnu, a prepoznavanje ekonomskog nasilja (3 kategorije) nezavisnu varijablu (deskripcija prikazana u tablici 83). Analiza pokazuje da postoji statistički značajna razlika u prosječnom stupnju vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama s obzirom na prepoznavanje ekonomskog nasilja ($F_{(2,472)}=8,337$; $p<,001$), Tamhaneovi T2 *post hoc* testovi za nehomogene varijance pokazuju da se ta razlika odnosi na kategorije „slabo“ i „dobro“ prepoznavanje: žene koje slabo prepoznaju ekonomsko nasilje u prosjeku više vjeruju u mitove o nasilju nad ženama od žena koje dobro prepoznaju ekonomsko nasilje ($p=,018$).

Tablica 83. Vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama s obzirom na prepoznavanje ekonomskog nasilja – deskripcija

	N	aritmetička sredina	sd	standardna pogreška aritmetičke sredine	95% interval pouzdanosti za aritmetičku sredinu		min	max
					donja granica	gornja granica		
Slabo	146	38,00	11,695	,970	36,09	39,92	21	81
Srednje	127	36,55	8,520	,755	35,05	38,04	21	63
Dobro	203	33,97	7,751	,545	32,90	35,05	21	62
Ukupno	476	35,89	9,464	,434	35,04	36,75	21	81

Potom je sa svih 9 nezavisnih varijabli provedena multivarijatna ordinalna logistička regresija pri čemu je kriterij bila varijabla prepoznavanje ekonomskog nasilja s 3 kategorije (1=slabo, 2=srednje, 3=dobro).

Iz informacija o pristajanju modela uz podatke odbacujemo hipotezu o tome da su svi regresijski koeficijenti u modelu jednaki nuli ($\chi^2=34,349$; $p=0,011$). Testiranje pretpostavke proporcionalnih šansi takozvanim testom paralelnih linija rezultiralo je prihvaćanjem nulte hipoteze da su nagibni koeficijenti u modelu jednaki za sve kategorije kriterijske varijable ($\chi^2=19,442$; $p=0,365$). Oba uvjeta omogućuju daljnju interpretaciju regresijskih koeficijenata u modelu.

Tri prediktora pokazala su se statistički značajnima: materijalni status (kategorija „iznadprosječni“ u odnosu na referentnu kategoriju „prosječni“), najviši završeni stupanj obrazovanja (kategorija „srednja škola“ u odnosu na referentnu kategoriju „bez škole ili nezavršena osnovna škola“) s pozitivnim regresijskim koeficijentima te vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama s negativnim regresijskim koeficijentom (rezultati prikazani u tablici 84).

Tablica 84. Procjene parametara modela (rezultati ordinalne logističke regresije)*

Kriterij: prepoznavanje ekonomskog nasilja		Estimate	Standardna pogreška procjene	Testiranje hipoteza			95% interval pouzdanosti	
Prediktori:				Waldov χ^2	df	p	donja granica	gornja granica
Threshold	slabo prepoznavanje	-1,289	,573	5,062	1	,024	-2,411	-,166
	srednje prepoznavanje	-,104	,569	,033	1	,855	-1,219	1,012
Tip naselja	selo	,323	,204	2,500	1	,114	-,077	,723
Materijalni status	iznadprosječni	,686	,275	6,226	1	,013	,147	1,226
	ispodprosječni	-,011	,332	,001	1	,973	-,661	,639
Radni status	ostalo	,102	,588	,030	1	,862	-1,051	1,255
	kućanica	-,020	,342	,003	1	,954	-,690	,651
	umirovljena	,043	,307	,020	1	,888	-,558	,645
	nezaposlena	,225	,270	,694	1	,405	-,304	,754
Stupanj obrazovanja	viša, fakultet ili više	,787	,465	2,871	1	,090	-,123	1,698
	srednja šk.	,890	,411	4,698	1	,030	,085	1,695
	osnovna šk.	,347	,396	,767	1	,381	-,430	1,124
Dob	18 – 29 god	-,587	,385	2,323	1	,127	-1,342	,168
	30 – 44 god	-,229	,301	,576	1	,448	-,819	,362
	45 – 59 god	-,473	,279	2,875	1	,090	-1,019	,074
Religioznost	nereligiozna	,080	,347	,054	1	,817	-,599	,760
	relig. na svoj način	,050	,209	,058	1	,810	-,359	,459
Fizičko nasilje		,321	,260	1,523	1	,217	-,189	,831
Ekonomsko nasilje		,082	,235	,121	1	,728	-,379	,542
Vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama		-,035	,010	11,047	1	,001	-,055	-,014

*referentne kategorije prediktora nisu prikazane u tablici

Estimate = procijenjeni regresijski koeficijenti

U svrhu jednostavnije i intuitivnije interpretacije rezultata, za statistički značajne prediktore izračunati su omjeri šansi i njihovi 95-postotni intervali pouzdanosti (tablica 85).

Tablica 85. Procjene omjera šansi (engl. *odds ratios*, OR) statistički značajnih prediktora

Statistički značajni prediktori za kriterij prepoznavanje ekonomskog nasilja:		OR	95% interval pouzdanosti za OR	
			donja granica	gornja granica
Materijalni status	iznadprosječni (u odnosu na prosječni)	1,99	1,16	3,41
Stupanj obrazovanja	srednja šk. (u odnosu na bez škole ili nezavršenu osnovnu školu)	2,44	1,09	5,45
Vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama		0,97	0,95	0,99

Interpretacija nalaza je sljedeća:

- žene iznadprosječnog materijalnog statusa imaju gotovo 2 puta veću šansu da će bolje prepoznati ekonomsko nasilje od žena prosječnog materijalnog statusa, ako su sve ostale varijable u modelu konstantne,⁷⁸

⁷⁸ Korektna, iako složenija interpretacija, glasi: žene iznadprosječnog materijalnog statusa u odnosu na žene prosječnog imovinskog statusa imaju 1,99 puta veća šansu da će biti u kategoriji „dobro“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, nego u kategorijama „slabo“ ili „srednje“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, te također imaju 1,99 puta veća šansu da će biti u kategorijama „dobro“ ili „srednje“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, nego da će biti u kategoriji „loše“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne.

- žene kojima je najviši završeni stupanj obrazovanja srednja škola imaju gotovo dva i pol puta veću šansu da će bolje prepoznati ekonomsko nasilje od žena koje nisu završile osnovnu školu ili im je osnovna škola najviši završeni stupanj obrazovanja, ako su sve ostale varijable u modelu konstantne,⁷⁹
- za jednu jedinicu porasta na skali vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama šansa da će žena bolje prepoznati ekonomsko nasilje se smanjuje za 3%, ako su sve ostale varijable u modelu konstantne.⁸⁰

⁷⁹ Korektna, iako složenija interpretacija, glasi: žene kojima je najviši završeni stupanj obrazovanja srednja škola imaju 2,44 puta veću šansu da će biti u kategoriji „dobro“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, nego u kategorijama „slabo“ ili „srednje“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, te također imaju 2,44 puta veću šansu da će biti u kategorijama „dobro“ ili „srednje“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, nego da će biti u kategoriji „loše“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, i to u odnosu na žene koje nisu završile osnovnu školu ili im je osnovna škola najviši završeni stupanj obrazovanja, uz uvjet da su sve druge varijable u modelu konstantne.

⁸⁰ Korektna, iako složenija interpretacija, glasi: za jednu jedinicu porasta na skali vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama šansa da će žena biti u kategoriji „dobro“ prepoznavanje ekonomskog nasilja u odnosu na šansu da će biti u kategorijama „slabo“ ili „srednje“ prepoznavanje ekonomskog nasilja je 3% manja, te je također za jednu jedinicu porasta na skali vjerovanja u mitove o nasilju nad ženama 3% manja šansa da će žena biti u kategorijama „dobro“ ili „srednje“ prepoznavanje ekonomskog nasilja u odnosu na šansu da će biti u kategoriji „loše“ prepoznavanje ekonomskog nasilja, uz uvjet da su sve ostale varijable u modelu konstantne.

8. ZAKLJUČAK

Kao što je objašnjeno u uvodu rada, znanstveni doprinos ove disertacije očituje se u tri aspekta: metodološkom, konceptualnom i empirijskom. Glavni doprinos je onaj *metodološki*: konstrukcija i evaluacija skala za mjerenja iskustava i prepoznavanja ekonomskog nasilja nad ženama koje će istraživači obiteljskog nasilja i nasilja u intimnim vezama moći koristiti u anketnim istraživanjima na uzorcima žena u intimnim vezama. *Konceptualni* doprinos odnosi se na iznošenje dosadašnjih spoznaja o uzrocima nasilja nad ženama s posebnim naglaskom na feminističkim teorijama i rodnom nejednakostima te analizi fenomena ekonomskog nasilja u okviru socijalno-ekološkog modela. *Empirijski* doprinos odnosi se na utvrđivanje zastupljenosti ekonomskog nasilja u populaciji žena koje imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s intimnim partnerom, utvrđivanje faktora koji su povezani s ekonomskim nasiljem, utvrđivanje povezanosti ekonomskog nasilja s drugim oblicima nasilja nad ženama, kao i utvrđivanje koliko dobro žene prepoznaju ekonomsko nasilje. U skladu s navedenim, zaključak ovog rada sastoji se od tri dijela od kojih su u svakom navedena zaključna razmatranja vezana uz pojedini aspekt znanstvenog doprinosa ove disertacije. Na kraju iznosimo i ograničenja rada.

1. Konceptualni doprinos rada

Ekonomskom nasilju nad ženama u ovom je radu teorijski pristupljeno prvenstveno iz perspektive feminističkih teorija, ali uz uvažavanje glavnih ekonomskih i sociologijskih objašnjenja društvenih nejednakosti, kao i glavnih psihologijskih i sociologijskih objašnjenja uzroka nasilja nad ženama. Glavni teorijski koncepti o faktorima povezanim s ekonomskim nasiljem operacionalizirani su koristeći tzv. socijalno-ekološki model. Nasilje u ovom radu definiramo kao obrasce ponašanja koji imaju za cilj demonstraciju moći, zastrašivanje, prisilnu kontrolu i ugnjetavanje osobe nad kojom se ono vrši, a ekonomsko nasilje kao ponašanja kojima nasilnik ograničava, kontrolira i iskorištava ženine ekonomske resurse i potencijale. Feminističke teorije polaze od pretpostavke da je nasilje nad ženama od stane muškaraca rezultat patrijarhalnog sustava i seksističkih vrijednosti zagovaranih i podržavanih od strane društva i njegovih institucija. Nasilje i zlostavljanje su metode koje neki muškarci koriste kako bi iskazivali moć i kontrolirali svoje partnerice. Nasilje se shvaća kao konstruirano, naučeno i nagrađivano ponašanje koje služi za uspostavljanje i održavanje moći

i kontrole muškaraca nad ženama. Dosadašnja saznanja o uzrocima i faktorima povezanim s povećanim rizikom od nasilja nad ženama sugeriraju da je ono višestruko determinirano. Jedan od najčešće upotrebljavanih multidimenzionalnih modela za njihovo objašnjenje je tzv. socijalno-ekološki model. Ovaj model svoje teorijske korijene vuče iz Bronfenbrennerove teorije individualnog razvoja osobe, a najpoznatije primjene na objašnjenje uzroka i faktora povezanih s nasiljem nad ženama su ona autorica Bonnie Carlson (1984) i Lori Heise (1998 i 2011). Kad se primijeni na objašnjenje ekonomskog nasilja, socijalno-ekološki model pretpostavlja sljedeće faktore:

1. na razini individue: ženino iskustvo nasilja u djetinjstvu od strane roditelja i svjedočenje nasilju njezina oca nad majkom u djetinjstvu te partnerova pretjerana konzumacija alkohola, pretjerano kockanje/klađenje i nezaposlenost,
2. na razini veze: financijski problemi u vezi, donošenje odluka koje se tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom i donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka, situacijska financijska ovisnost žene o partneru te iskustva fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja od strane partnera,
3. na razini zajednice: obilježja okruženja u kojem par živi i ženina socijalna podrška,
4. na razini društva: seksizam i društvene vrijednosti.

2. Metodološki doprinos rada

Glavni cilj ove disertacije bio je konstruirati i evaluirati skale za mjerenje prepoznavanja i iskustava različitih oblika ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama koje će moći biti primjenjivane u budućim istraživanjima metodom ankete. U skladu s time, u radu je postavljena osnovna hipoteza da će konstruirani instrumenti (skale) pouzdano i valjano mjeriti predviđene predmete mjerenja. Na temelju rezultata kvalitativnog istraživanja provedenog metodama polustrukturiranih dubinskih intervjuja i fokus grupa određeni su indikatori iskustava ekonomskog nasilja, dok je za prepoznavanje ekonomskog nasilja većina indikatora preuzeta iz normativne definicije ekonomskog nasilja u Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji. Kvalitativnim istraživanjem utvrđeno je da s obzirom na kriterij primjenjivosti možemo razlikovati četiri glavne skupine oblika ekonomskog nasilja:

1. opći oblici ekonomskog nasilja koje potencijalno mogu doživjeti sve žene koje žive sa svojim partnerima,
2. oblici ekonomskog nasilja koje mogu doživjeti samo zaposlene žene,

3. oblici ekonomskog nasilja vezani za djecu koje mogu doživjeti samo žene koje zajedno s partnerom uzdržavaju djecu,

4. oblici ekonomskog nasilja do kojih može doći samo nakon prekida intimne veze.

Time je potvrđena prva izvedena hipoteza ovog rada koja je glasila: *„Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama manifestira se u nekoliko međusobno povezanih skupina oblika“*. U skladu s navedenim nalazima, konstruirane su četiri skale iskustava i jedna skala prepoznavanja ekonomskog nasilja koje su potom metodom ankete primijenjene na uzorku žena koje imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota (kohabitacije) s bivšim ili sadašnjim bračnim ili izvanbračnim partnerom. Svaku česticu ispitanice su procjenjivale na ordinalnoj peterotomnoj skali učestalosti s ponuđenim odgovorima: „Nikad“, „Jednom“, „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“. Dobiveni podaci poslužili su za evaluaciju konstruiranih skala. Odgovor „Nikad“ kod svih čestica označava nepostojanje iskustva ekonomskog nasilja, odgovori „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“ kod svih čestica označavaju postojanje iskustva ekonomskog nasilja, dok se odgovor „Jednom“ kod nekih čestica smatra, a kod nekih ne smatra iskustvom ekonomskog nasilja, ovisno o sadržaju čestice (za upute o rekodiranju pojedinih čestica prije konstrukcije aditivnih skala vidi Prilog 1). Nakon evaluacije skala, došlo se do zaključka kako je – zbog rekodiranja odgovora – u budućim istraživanjima dovoljno koristiti i trihotomnu ordinalnu skalu s ponuđenim odgovorima: „Nikad“, „Jednom“ i „Više od jednom“.

Evaluacija prve skale iskustava – skale općih oblika ekonomskog nasilja – pokazala je da možemo govoriti o tri dimenzije (i, u skladu s time, tri subskale) općih oblika ekonomskog nasilja: ekonomsko iskorištavanje (11 čestica), kontrola trošenja (6 čestica) i stvaranje financijske ovisnosti (9 čestica), ali se također može konstruirati i ukupna skala općih oblika ekonomskog nasilja od svih 26 čestica zajedno. Evaluacija druge skale iskustava – skale onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena – pokazala je da možemo govoriti o dvije dimenzije (i, u skladu s time, dvije subskale) onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena: indirektno (5 čestica) i direktno (3 čestice) onemogućavanje ekonomske neovisnosti, ali se također može konstruirati i ukupna skala onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena od svih 8 čestica zajedno. Evaluacija treće skale iskustava – skale ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta – pokazala je da je riječ o jednodimenzionalnoj skali od 3 čestice. Evaluacija četvrte skale iskustava – skale ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze – također je pokazala da je riječ o jednodimenzionalnoj skali od 8 čestica. Evaluacija skale prepoznavanja ekonomskog nasilja pokazala je da je riječ o jednodimenzionalnoj skali koja se sastoji od 9 čestica. Sve skale

imaju zadovoljavajuću sadržajnu, konstruktnu i kriterijsku valjanost, kao i zadovoljavajuću pouzdanost. Može se stoga zaključiti kako smo prihvatili osnovnu hipotezu ovog rada koja je glasila: „*Konstruirani instrumenti (skale) će pouzdano i valjano mjeriti predviđene predmete mjerenja*“.

3. Empirijski doprinos rada

Empirijski doprinos rada odnosi se na utvrđivanje zastupljenosti ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama, utvrđivanje koliko žene prepoznaju ekonomsko nasilje te utvrđivanje faktora koji su povezani s iskustvima i s prepoznavanjem ekonomskog nasilja. Kvantitativnim istraživanjem utvrđeno je kako je najzastupljeniji oblik ekonomskog nasilja nad ženama onaj koji se odnosi na opće oblike ekonomskog nasilja, a koje je doživjelo 25,4% žena koje imaju minimalno jednu godinu iskustva zajedničkog života sa svojim suprugom ili izvanbračnim partnerom. Od tri odvojene, ali međusobno blisko povezane dimenzije općih oblika ekonomskog nasilja, najzastupljenija su ponašanja kojima partner na razne načine kontrolira trošenje ženinog novca (21,5%), potom ona kojima ju ekonomski iskorištava (15,7%), a zatim ona kojima ženu čini o sebi ekonomski ovisnom (11,5%). Sljedeći oblik ekonomskog nasilja po zastupljenosti je onaj nakon prekida intimne veze: 23,6% žena doživjelo je barem jedno (ili više) ekonomski nasilnih ponašanja od svog partnera nakon prekida intimne veze. Potom slijede ponašanja kojima partner onemogućava ekonomsku neovisnost žene koja je zaposlena, što je doživjelo 20,1% zaposlenih žena. Zadnje po zastupljenosti je ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djece što je doživjelo 8,1% žena koje zajednički s partnerom uzdržavaju djecu.

Faktori povezani s iskustvima ekonomskog nasilja analizirani su prema razinama teorijski pretpostavljenog socijalno-ekološkog modela, prvo na svakoj razini zasebno, a potom na svim razinama zajedno. Kao najkonzistentniji prediktori različitih iskustava ekonomskog nasilja pokazali su se sljedeći faktori: na individualnoj razini ženino iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja i partnerova konzumacija alkohola te donekle i partnerova sklonost kockanju/klađenju, a na razini veze psihičko nasilje nad ženom od strane partnera, veći financijski problemi u vezi (samo za opće oblike ekonomskog nasilja) te donošenje važnih obiteljskih odluka koje se ne tiču raspolaganja obiteljskim financijama i imovinom i to kako od strane ženinog partnera, tako i od strane same žene, u odnosu na veze u kojima se takve odluke donose ravnopravno. Svi ovi faktori su pozitivno povezani s iskustvima

ekonomskog nasilja, dok je na razini veze utvrđeno da je situacijska financijska ovisnost žene o partneru negativno povezana s oblikom ekonomskog nasilja nazvanim kontrola trošenja. Na razini zajednice nekoliko se obilježja okruženja pokazalo povezanima s pojedinim oblicima ekonomskog nasilja poput osjetnih posljedica rata, visokog stupnja kriminala i visokog stupnja nezaposlenosti, no najkonzistentniji prediktor su problemi vezani uz ovisnosti (alkohol, drogu i sl.). Utvrđeno je također i da žene s iskustvima ekonomskog nasilja većinom imaju socijalnu podršku, odnosno da o problemima u vezi/braku razgovaraju s njima najbližim osobama. Prediktori na razini društva povezani s iskustvima nekih, ali ne svih oblika ekonomskog nasilja, odnose se na izrazitu važnost društvenih vrijednosti vjere u Boga i nenasilja (oba prediktora su negativno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja) te na izrazitu važnost društvenih vrijednosti solidarnosti i ljubavi prema domovini (oba prediktora su pozitivno povezana s iskustvima ekonomskog nasilja). Činjenicu da se seksizam nije pokazao statistički značajnim prediktorom za iskustva ekonomskog nasilja objašnjavamo time što su upitnik ispunjavale samo žene, a „pravi“ prediktor za nasilje nad ženama bio bi stupanj sklonosti seksizmu muškaraca, a ne njihovih partnerica.

Dobiveni nalazi o faktorima povezanim s iskustvima ekonomskog nasilja podržavaju pretpostavke nekoliko teorijskih objašnjenja uzroka nasilja nad ženama. Ženino iskustvo fizičkog nasilja u djetinjstvu od strane roditelja i skrbnika podržava pretpostavku teorije društvenog učenja prema kojoj se obiteljsko nasilje objašnjava u terminima kognitivnih procesa kao ponašanje naučeno kroz modeliranje, oponašanje i poticanje. Partnerova konzumacija alkohola i sklonost kockanju i klađenju, kao i financijski problemi u vezi podržavaju pretpostavku teorije obiteljskog stresa prema kojoj povećana razina stresa u obitelji čini obitelj sklonu nasilnim interakcijama. Partnerovo donošenje odluka u kućanstvu u skladu je s teorijom resursa prema kojoj muškarci u obitelji tradicionalno imaju veću moć zbog njihovog socijalnog statusa, dobi, fizičke veličine i snage, a članovi obitelji s više moći skloniji su nasilnom nametanju svoje volje drugim članovima obitelji. Ženino donošenje odluka u kućanstvu u skladu je s postavkom feminističkih teorija prema kojoj nasilje može biti kompenzacijska metoda za provođenje kontrole i konstrukciju maskuliniteta među muškarcima koji osjećaju da je njihov autoritet i maskulinitet doveden u pitanje. Povezanost ekonomskog sa psihičkim, fizičkim i seksualnim nasiljem u skladu je s feminističkom pretpostavkom kako je ekonomsko nasilje samo jedan oblik represije i kontrole kojim nasilnik instrumentalizira svoju moć nad ženom. Obilježja okruženja u kojem par živi poput osjetnih posljedica rata, visokog stupnja kriminala, visokog stupnja nezaposlenosti i problema vezanih

uz ovisnosti (alkohol, drogu i sl.) u skladu su s teorijom okolinskog stresa i napetosti koja obiteljsko nasilje objašnjava u terminima strukturalnih nejednakosti u društvu. Ženina važnost društvenih vrijednosti vjere u Boga i nenasilja kao faktora koji umanjuju vjerojatnost za iskustvo ekonomskog nasilja te važnost društvenih vrijednosti solidarnosti i ljubavi prema domovini kao faktora koji povećavaju vjerojatnost za iskustvo ekonomskog nasilja mogu se samo donekle objasniti teorijom kulture nasilja koja obiteljsko nasilje objašnjava u terminima širih društvenih vrijednosti i normi. Međutim, objašnjenje samih mehanizama djelovanja pojedinih društvenih vrijednosti i njihovog utjecaja na vjerojatnost ženina doživljavanja ekonomskog nasilja od strane intimnog partnera izvan su dosega ovog rada. Ipak, ovi nalazi potvrđuju drugu izvedenu hipotezu ovog rada koja je glasila „*Iskustva pojedinih oblika ekonomskog nasilja mogu se objasniti čimbenicima s individualne razine, razine veze, zajednice te društva*“.

Prepoznavanje ekonomskog nasilja mjereno je na način da su žene za devet ekonomski nasilnih ponašanja procjenjivale treba li svako od njih biti kažnjivo zakonom. Utvrđeno je da žene u prosjeku prepoznaju 5 od 9 navedenih ponašanja, 21,7% žena za svih 9 ponašanja smatra da bi trebala biti kažnjiva zakonom, dok 10,4% njih niti za jedno navedeno ekonomski nasilno ponašanje ne smatra da bi trebalo biti kažnjivo zakonom, odnosno ne prepoznaje ih kao oblike ekonomskog nasilja. Ponašanja koja najmanje žena prepoznaje kao ekonomsko nasilje su donošenje važnih financijskih odluka koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora (44,2%) te potpuna kontrola nad prihodima intimnog partnera/ice (46,5%). Generalno, oko jedne trećine žena slabo prepoznaje ekonomsko nasilje, nešto više od četvrtine ga prepoznaje osrednje, a oko 40% žena dobro prepoznaje ekonomsko nasilje. Utvrđeno je da su s boljim prepoznavanjem ekonomskog nasilja povezani viši materijalni status žena i srednja škola kao najviši završeni stupanj obrazovanja, dok vjerovanje u mitove o nasilju nad ženama smanjuje prepoznavanje ekonomskog nasilja. Iskustva fizičkog i ekonomskog nasilja nisu povezana s prepoznavanjem ekonomskog nasilja. Time je djelomično potvrđena treća izvedena hipoteza s kojom se krenulo u istraživanje, a koja je glasila „*Prepoznavanje ekonomskog nasilja može se objasniti nekim sociodemografskim karakteristikama, vjerovanjem u mitove o nasilju nad ženama te samim iskustvom nasilja u intimnoj vezi*“.

Ograničenja rada

Činjenica da je istraživanje provedeno na uzorku žena rezultira time da su rezultati analiza povezanosti iskustava ekonomskog nasilja s nezavisnim varijablama prikladniji za interpretaciju faktora na individualnoj razini, razinama veze i zajednice, ali manje za interpretaciju nalaza na razini društva. Naime, nedostaje uzorak muškaraca kako bismo mogli zaključivati o povezanosti seksizma i važnosti određenih društvenih vrijednosti sa sklonošću muškaraca nasilju, ali i s nekim karakteristikama muškaraca na individualnoj razini socijalno-ekološkog modela.

Što se tiče primjene socijalno-ekološkog modela na objašnjenje fenomena ekonomskog nasilja nad ženama, sva ograničenja o kojima su govorili Carlson (1984), Heise (1998) i Burgess i Draper (1989) odnose se i na naše istraživanje. U tom smislu problem kauzalnosti i dalje ostaje neriješen, a na pitanje jesu li faktori za koje je utvrđena povezanost s iskustvima ekonomskog nasilja zaista njegovi uzroci ili samo korelati, nemoguće je jednoznačno odgovoriti. Nadalje, odabir faktora koji su analizirani na pojedinoj razini socijalno-ekološkog modela ograničen je s jedne strane dosadašnjim spoznajama o fenomenu nasilja nad ženama, a s druge strane praktičnim ograničenjem broja varijabli koje je moguće istovremeno uzeti u obzir u jednom istraživanju. Iako su analize odnosa potencijalnih prediktora provedene i na svakoj razini socijalno-ekološkog modela zasebno i na svim razinama istovremeno, u ovom radu nisu analizirani mogući interakcijski efekti između faktora s različitih razina socijalno-ekološkog modela što predstavlja još jedno ograničenje rada. Naime, riječ je o izrazito velikom broju mogućih interakcijskih efekata što ostavljamo za daljnje znanstveno bavljanje ovom temom.

POPIS LITERATURE

- Abercrombie, Nicholas; Hill, Stephen; Turner, Brian, S. (2008): *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Adair, Jeannie Elizabeth (2008): *Moving from Secondary to Primary Prevention of Sexual Violence: Attitudes, Perceptions, and Experiences of Rape Crisis Prevention Coordinators*. Doktorska disertacija. Raleigh: North Carolina State University. URL: <http://repository.lib.ncsu.edu/ir/bitstream/1840.16/3429/1/etd.pdf> (13.2.2014)
- Adams, Adrienne E.; Sullivan, Cris M.; Bybee, Deborah; Greeson, Megan R. (2008): Development of the Scale of Economic Abuse. *Violence Against Women*. 14(5):563-588.
- Afrić, Vjekoslav (1999): Simulacijski modeli. *Polemos*, 2(1-2):95-111.
- Ajduković, Marina (2000): Mitovi i činjenice o nasilju nad ženama. U: Ajduković, Marina i Pavleković, Gordana (ur.): *Nasilje nad ženom u obitelji* (str. 33-42). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Ajduković, Marina; Mamula, Maja; Pečnik, Nina i Tölle, Neva: Nasilje u partnerskim odnosima. U: Ajduković, Marina i Pavleković, Gordana (ur.): *Nasilje nad ženom u obitelji* (str. 57-66). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Ajduković, Marina i Pavleković, Gordana (2000): *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Allen-Devlin, Jennifer i Freyne, Aideen (2013): Ms P: a case study in elder financial abuse (Ireland). *Journal of Adult Protection*, 15(6):317-323.
- American Sociological Association (1999): *Code of Ethics and Policies and Procedures of the ASA Committee on Professional Ethics*. Washington, DC: American Sociological Association. URL: <http://www.asanet.org/images/asa/docs/pdf/CodeofEthics.pdf> (28.2.2014)
- Anderson, Kristin L. (2005): Theorizing Gender in Intimate Partner Violence Research. *Sex Roles*, 52(11/12):853-865.
- Anić, Jadranka Rebeka (2011): *Kako razumjeti rod? Povijest rasprave i različita razumijevanja u Crkvi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Babović, Marija (2010): *Rodne i ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Evropska unija i Srbija*. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu i SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu.
- Bagshaw, Dale; Wendt, Sarah; Zannettino; Adams, Valerie (2013): Financial Abuse of Older People by Family Members: Views and Experiences of Older Australians and their Family Members. *Australian Social Work*, 66(1):86-103.
- Bandura, Albert (1977): *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Barak, Gregg (2006): A Critical Perspective on Violence. U: Dekeseredy, Walter i Perry, Barbara (ur.): *Advancing Critical Criminology: Theory and Application* (str. 133-154). Lanham, MD: Lexington Books.
- Bartholomew, David J.; Steele, Fiona; Moustaki, Irini i Galbraith, Jane (2008): *Analysis of Multivariate Social Science Data*, Second Edition. London: Chapman and Hall/CRC Statistics in the Social and Behavioral Sciences.
- Bartolac, Andreja; Kamenov, Željka i Petrak, Olivera (2011): Rodne razlike u obiteljskim ulogama, zadovoljstvu i doživljaju pravednosti s obzirom na tradicionalnost stava. *Revija za socijalnu politiku*, 18(2):175-194.
- Bego, Adriana; Benčić, Sandra; Nikolić Ristanović, Vesna; Dokmanović, Mirjana (2007): *Nacionalna studija o obiteljskom nasilju nad ženama u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata - Rosa, Autonomna ženska kuća B.a.B.e.
- Belsky, Jay (1980): Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35(4):320-335.

- Bender, Ralf i Grouven, Ulrich (1997): Ordinal Logistic Regression in Medical Research. *Journal of the Royal College of Physicians of London*, 31(5):546-551.
- Berkel, LaVerne A. (2007): African American Community, Domestic Violence in. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 11-17). New York i London: Routledge.
- Bokan, Nataša (2005): Feministička epistemologija. *Filozofska istraživanja*, 25(4):865-875.
- Borić, Rada (2007): *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Branigan, Elizabeth (2004): 'His money or our money?' *Financial abuse of women in intimate partner relationships*. Coburg: Coburg-Brunswick Community Legal and Financial Counselling Centre Inc. URL: http://www.communitylaw.org.au/clc_morelandhome/cb_pages/images/238_Financial_Abuse_Projec.pdf (13.2.2014)
- Branigan, Elizabeth (2007): 'Who Pays in the End?' The Personal and Political Implications of Financial Abuse of Women in Intimate Partner Relationships. *Just Policy*, 44:31-36.
- Braun, Virginia i Clarke, Victoria (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2):77-101. URL: http://eprints.uwe.ac.uk/11735/2/thematic_analysis_revised...%E5%AF%86 (15.1.2014)
- Bronfenbrenner, Urie (1979): *The Ecology of Human Development*. Cambridge, Massachusetts i London: Harvard University Press.
- Brstilo, Ivana (2010): Feministička epistemologija – kapitulacija znanstvene jednorodnosti. *Socijalna ekologija*, 19(2):151-172.
- Burgess, Robert L. i Draper, Patricia (1989): The Explanation of Family Violence: The Role of Biological, Behavioral, and Cultural Selection. *Crime and Justice*, 11:59-116.
- Burke, Tod (2009): Stockholm Syndrome. U: Wilson, Janet K. (ur.): *The Praeger Handbook of Victimology* (str. 266). Santa Barbara, Denver, Oxford: Praeger.
- Carlson, Bonnie E. (1984): Causes and Maintenance of Domestic violence: An Ecological Analysis. *Social Sciences Review*, 58(4):569-587.
- Carmines, Edward G. i Zeller, Richard A. (1979): *Reliability and Validity Assessment*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Christy-McMullin, Kameri (2006): An Evidenced-Based Approach to a Theoretical Understanding of the Relationship Between Economic Resources, Race/Ethnicity, and Woman Abuse. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 3(2):1-30.
- Corrie, Tanya i McGuire, Magdalena (2013): *Economic Abuse: Searching for Solutions. A Spotlight on Economic Abuse Research Report*. Melbourne: Good Shepherd Youth & Family Service i Kildonan Uniting Care. URL: http://www.kildonan.unitingcare.org.au/uploads/publications/Economic_Abuse_Final_Report.pdf (12.3.2014)
- Costello, Anna B. i Osborne, Jason (2005): Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment Research & Evaluation*, 10(7):1-9. URL: <http://pareonline.net/pdf/v10n7.pdf> (12.5.2014)
- Cotter, David A.; Hermesen, Joan M.; Ovadia, Seth; Vanneman, Reece (2001): The Glass Ceiling Effect. *Social Forces*, 80(2):655-681.
- Cunningham, Alison; Jaffe, Peter G.; Baker, Linda; Dick, Trish; Malla, Sue; Mazaheri, Nadia i Poisson, Samantha (1998): *Theory-Derived Explanations of Male Violence against Female Partners: Literature Update and Related Implications for Treatment and Evaluation*. London: London Family Court Clinic.
- Cvejić, Slobodan (2011): *Društvena određenost ekonomskih pojava*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Dahlberg, Linda, L. i Krug, Etienne, G. (2002). Violence: A Global Public Health Problem. U: Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; Mercy, James A.; Zwi, Anthony B. i Lozano, Rafael (ur.):

- World Report on Violence and Health* (str. 1-21). Geneva: World Health Organization. URL: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (24.03.2014)
- Dasgupta, Shamita D. (2002). A framework for understanding women's use of nonlethal violence in intimate heterosexual relationships. *Violence Against Women*, 8, 1364-1389.
- Davies, Miranda; Harries, Priscilla; Cairns, Deborah; Stanley, David; Gilhooly, Mary; Gilhooly, Kenneth; Notley, Elizabeth; Gilbert, Anthony; Penhale, Bridget; Hennessy, Catherine (2011): Factors used in the detection of elder financial abuse: A judgement and decision-making study of social workers and their managers. *International Social Work*, 54(3):404-420.
- de Fabrique, Nathalie; Van Hasselt, Vincent B.; Vecchi, Gregory M.; Romano, Stephen J. (2007): Common Variables Associated with the Development of Stockholm Syndrome: Some Case Examples. *Victims and Offenders*, 2:91-98.
- Dodig, Dora i Ricijaš, Neven (2011): Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(1):103-125.
- Dokmanović, Mirjana (2007): *Posjedovanje vatrenog oružja i nasilje u obitelji na zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstava i mehanizama za primjenu*. Beograd: South Eastern and Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms nad Light Weapons. URL: <http://www.seesac.org/res/files/publication/842.pdf> (14.2.2014)
- Državni zavod za statistiku (2013): *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2013*. Zagreb: Državni zavod za statistiku. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2013.pdf (11.02.2014)
- Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske (2013): *Rodna statistika izabranih kandidata*. URL: [http://www.izbori.hr/izbori/dip_ws.nsf/0/C408E6A64F4D390EC1257BA400393261/\\$file/Lokalni_izbori_2013_rodna_statistika_izabranih.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/dip_ws.nsf/0/C408E6A64F4D390EC1257BA400393261/$file/Lokalni_izbori_2013_rodna_statistika_izabranih.pdf) (11.2.2014)
- Duhaček, Daša (2011): Klasični liberalni feminizam. U: Milojević, Ivana i Markov, Slobodanka (ur.): *Uvod u rodne teorije* (str. 85-94). Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Dutton, Donald, G. (1985). An ecologically nested theory of male violence toward intimates. *International Journal of Women's Studies*, 8:404-413.
- Ellsberg, Mary; Heise, Lori; Pena, Rodolfo; Agurto, Sonia; Winkvist, Anna (2001): Researching Domestic Violence against Women: Methodological and Ethical Considerations. *Studies in Family Planning*, 32:1-16.
- Ellsberg, Mary i Heise, Lori (2005): *Researching Violence Against Women: A Practical Guide for Researchers and Activists*. Washington DC: World Health Organization, PATH. URL: http://whqlibdoc.who.int/publications/2005/9241546476_eng.pdf (15.2.2014)
- Engels, Friedrich (1950): *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države. U vezi s istraživanjima Lewisa H. Morgana*. Beograd, Zagreb: Kultura.
- Fawole, Olufunmilayo I. (2008): Economic Violence To Women and Girls - Is It Receiving the Necessary Attention? *Trauma, Violence & Abuse*, 9(3):167-177.
- Fereday, Jennifer i Muir-Cochrane, Eimear (2006): Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5 (1):1-11. URL: http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/5_1/PDF/FEREDAY.PDF (15.1.2014)
- FIDH – vidi: International Federation for Human Rights
- Galić, Branka (2002): Moć i rod. *Revija za sociologiju*, 23(3-4):225-238.
- Galić, Branka (2004): Seksistički diskurs rodnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 13(3-4):305-324.
- Galić, Branka (2008): Rodni identitet i seksizam u hrvatskom društvu. U: Cifrić, Ivan (ur.): *Relacijski identiteti: Prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva* (str. 153-183). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Institut za društvena istraživanja, Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- Galić, Branka (2013): Seksistički diskurs u Hrvatskoj: usporedbe i promjene, prema rezultatima istraživanja 2004. i 2010. godine. U: Cifrić, Ivan; Trako Poljak, Tijana i Klasnić, Ksenija (ur.): *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2.* (str. 203-222). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Institut za društvena istraživanja, Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Garbarino, James (1977): The Human development of Child Maltreatment: A Conceptual Model for Research. *Journal of Marriage and Family*, 39:721-735.
- Garbarino, James (1985): *Adolescent Development: An Ecological Perspective*. Columbus, OH, Charles E. Merrill.
- Gelles, Richard J. (1985): Family Violence. *Annual Review of Sociology*, 11: 347-367.
- Gelles, Richard J. (2007): Exchange theory. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 302-305). New York i London: Routledge.
- Gelles, Richard J. i Straus, Murray A. (1988): *Intimate Violence: The Causes nad Consequences of Abuse in the American Family*. New York: Simon & Schuster.
- Ghosh, Rohini i Bharati, Premananda (2005): Women's Status and Health of Two Ethnic Groups Inhabiting a Periurban Habitat of Kolkata City, India: A Micro-Level Study. *Health Care for Women International*, 26:194-211.
- Gibson, Sheri C. i Qualls, Sara Honn (2012): A Family Systems Perspective of Elder Financial Abuse. *Generations*, 36(3):26-29.
- Giddens, Anthony (2007): *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Gilbert, Anthony; Stanley, David; Penhale, Bridget; Gilhooly, Mary (2013): Elder financial abuse in England: a policy analysis perspective related to social care and banking. *Journal of Adult Protection*, 15(3):153-163.
- Glavak Tkalić, Renata i Miletić, Geran-Marko (2012): *Igranje igara na sreću u općoj populaciji Republike Hrvatske: Istraživačko izvješće*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Godboldt, Suzanne (2009): Family Stress Theory. U: Wilson, Janet K. (ur.): *The Praeger Handbook of Victimology* (str. 90-91). Santa Barbara, Denver i Oxford: Praeger.
- Goldthorpe, John H. (2012): Back to Class and Status: Or Why a Sociological View of Social Inequality Should Be Reasserted. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 137:201-215.
- Graham, Hilary (2007): *Unequal Lives. Health and Socio-economic Inequalities*. Maidenhead: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Grant, Naomi i Fabrigar, Leandre (2007): Exploratory Factor Analysis. U: Salkind, Neil J. (ur.): *Encyclopedia of Measurement and Statistics* (str. 332-335). Thousand Oaks, London i New Delhi: Sage publications.
- Guest, Greg; MacQueen, Kathleen, M. i Namey, Emely, E (2012): *Applied Thematic Analysis*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications, Inc.
- Gvozdić, Gorica (2011): *Primenjena logistička regresija*. Master rad. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Departman za matematiku i informatiku. URL: http://www.dmi.uns.ac.rs/site/dmi/download/master/primenjena_matematika/GoricaGrozdic.pdf (26.5.2014)
- Halarambos, Michael; Holborn, Martin (2002): *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Hartman, Heidi (1997): The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union. U: Nicholson, Linda (ur.): *The Second Wave. A Reader in Feminist Theory* (str. 97-122). New York i London: Routledge.
- Harvey, Lee (1990): *Critical Social Research*. London: Unwin Hyman. (Modificirana verzija, 2011) URL: <http://www.qualityresearchinternational.com/csr/CSR%20Basics%20%281990%20published%20original%20version%29.pdf> (23.01.2014)

- Heise, Lori L. (1998): Violence Against Women: An Integrated, Ecological Framework. *Violence Against Women*, 4(3):262-290.
- Heise, Lori L. (2011): *What Works to Prevent Partner Violence? An Evidence Overview*. Working paper (version 2.0). URL: <http://www.oecd.org/derec/49872444.pdf> (24.3.2014)
- Heise, Lori L. i Garcia-Moreno, Claudia (2002). Violence by Intimate Partners. U: Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; Mercy, James A.; Zwi, Anthony B. i Lozano, Rafael (ur.): *World Report on Violence and Health* (str. 87-122). Geneva: World Health Organization. URL: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (24.03.2014)
- Hesse-Biber, Sharlene Nagy (2010): *Mixed Methods Research: Merging Theory with Practice*. New York i London: The Guilford Press.
- Hesse-Biber, Nagy Sharlene i Leavy, Patricia Lina (2007): Feminist Approaches to Mixed-Methods Research. U: Sage Research Methods Online: *Feminist Research Practice* (str. 249-284). Sage Publications, Inc.
- Heydari, Arash; Teymoori, Ali; Mohamadi, Behrang; Sarhadi, Sajad (2013): The Effect of Socioeconomic Status and Anomie on Illegal Behavior. *Asian Social Science*, 9(2):63-69.
- Hilbe, Joseph M. (2008): *Brief Overview of Interpreting Count Model Risk Ratios*. An Addendum to Negative Binomial Regression 2008. Cambridge University Press. URL: http://courses.statistics.com/count/HILBE_NBR_OVERVIEW_ON_INTERPRETING_RISK_RATIOS.pdf (20.5.2014)
- Hochschild, Arlie E. i Machung, Anne (2003): *The Second Shift*. New York: Penguin Books.
- Hodžić, Amir; Bijelić, Nataša i Cesar, Sanja (2003): *Spol i rod pod povećalom: priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*. Zagreb: Cesi.
- Hopkins, Nick i Sharp, Nicola (2008): *You Can Afford To Leave: A financial guide for women and children experiencing domestic violence*. Refuge for women and children against domestic violence. URL: http://refuge.org.uk/cms_content_refuge/attachments/You%20can%20afford%20%28web%29.pdf (12.2.2014)
- Hosmer, David W.; Lemeshow, Stanley i Sturdivant, Rodney X. (2013): *Applied Logistic Regression*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Huang, Chien-Chung; Postmus, Judy L.; Vikse, Juliann H. i Wang, Lih-Rong (2013): Economic abuse, physical violence, and union formation. *Children and Youth Services Review*, 35:780-786.
- International Federation for Human Rights (2004): Montréal Principles on Women's Economic, Social and Cultural Rights. *Human Rights Quarterly*, 26:760-780.
- Ituarte, Silvina (2007): Victim-blaming theory. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 715-718). New York i London: Routledge.
- Jackson, Nicky Ali (2007): Introduction. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. xix-xxi). New York i London: Routledge.
- Jacquin, Kristine M. (2006): Violence. U: Salkind, Neil J. (ur.): *Encyclopedia of Human Development* (str. 1307-1309). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Jansen, Henriette (2004): *Challenges to Measuring Violence against Women*. URL: http://www.gfmer.ch/Medical_education/En/PGC_RH_2005/Research_design_in_studying_violence.htm (04.06.2013).
- Jasinski, Jana L. (2001): Theoretical Explanations for Violence Against Women. U: Renzetti, C.M.; Edleson, J.L.; Bergen, R.K. (ur.): *Sourcebook on Violence Against Women* (str. 5-21). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Johnson, Michael P. (1995): Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 283-295.
- Juni, Samuel (2007): Reliability Theory. U: Salkind, Neil J. (ur.): *Encyclopedia of Measurement and Statistics* (str. 834-835). Thousand Oaks, London i New Delhy: Sage publications.

- Kamenov, Željka i Galić, Branka (2011): *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj. Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“*. Zagreb: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova.
- Kamenov, Željka i Jugović, Ivana (2011): Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obitelji. U: Kamenov, Željka i Galić, Branka (ur.): *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj. Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“* (str. 120-142). Zagreb: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova.
- Kimmel, Michael S. (2008): 'Gender symmetry' in domestic violence: a falsely-framed issue. U: Keeling, June i Mason, Tom (ur.): *Domestic Violence: a Multi-Professional Approach for Healthcare Practitioners* (str. 21-35). Maidenhead: Open University Press.
- Komorosky, Dawana (2009): Financial abuse. U: Wilson, Janet K. (ur.): *The Praeger Handbook of Victimology* (str. 98-99). Santa Barbara, Denver i Oxford: Praeger.
- Kosović, Lamija i Spahić-Šiljak, Zilka (2012): Žene i politika. U: Spahić-Šiljak, Zilka (ur.): *Propitivanje ženskih, feminističkih i muslimanskih identiteta: postsocijalistički konteksti u Bosni i Hercegovini i na Kosovu* (str. 35-52). Sarajevo: Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, Univerzitet u Sarajevu.
- Košiček, Marijan (1991): *Mit i seks*. Zagreb: Prosvjeta.
- Kozjak, Boris (2013): *Sociološki aspekti kockanja. Od dokolice do socijalne patologije*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Klasnić, Ksenija (2011): Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke. *Socijalna ekologija*, 20(3):335-355.
- Klasnić, Ksenija (2012): Tko vjeruje u mitove o nasilju nad ženama? Rezultati istraživanja na dva hrvatska sveučilišta. U: Marinković, Dušan i Šljukić, Srđan (ur.): *Promene u društvenoj strukturi i pokretljivosti* (str. 458-484). Novi Sad: Odsek za sociologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Korman, Lorne M.; Collins, Jane; Dutton, Don; Dhayananthan, Bramilee; Littman-Sharp, Nina i Skinner, Wayne (2007): Problem Gambling and Intimate Partner Violence. *Journal of Gambling Studies*, 24:13-23.
- Kraljević, Radojka (2009): Žrtve obiteljskog nasilja – izvještaj. UNDP - Program Ujedinjenih naroda za razvoj / Pravosuđe i društvena sigurnost. URL: <http://zrtveisvjedoci.pravosudje.hr/lgs.axd?t=16&id=206> (01.05.2014)
- Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; Mercy, James A.; Zwi, Anthony B. i Lozano, Rafael (ur.) (2002): *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization. URL: <http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/9241545615.pdf> (24.03.2014)
- Kurst-Swanger, Karel i Petcosky, Jacqueline L. (2003): *Violence in the Home: Multidisciplinary Perspectives*. New York: Oxford University Press, Inc.
- Kwon, Illoong i Meyersson Milgrom, Eva M. (2010): *Working for Female Managers: Gender Hierarchy in the Workplace*. URL: http://www.stanford.edu/group/siepr/cgi-bin/siepr/?q=system/files/shared/pubs/papers/pdf/10-012_Paper_Kwon_Milgrom.pdf (28.4.2014)
- Lacey, Krim K. (2010): When Is It Enough for Me to Leave?: Black and Hispanic Women's Response to Violent Relationships. *Journal of Family Violence*, 25(7):669-677.
- Levy, Barrie (2008): *Women and Violence*. Berkeley: Seal Press.
- Ligeon, Carel M.; Jolly, Curtis M.; Jolly, Pauline E. (2012): Socioeconomic and environmental factors influencing health status of Caribbean and Central American countries. *Tropical Agriculture (Trinidad)*, 89(4):258-267.
- Little, Liza i Kaufman Kantor, Glenda (2002): Using ecological theory to understand intimate partner violence and child maltreatment. *Journal of Community Health Nursing* 19, 133-145.
- Lončarević, Katarina (2011): Liberalni feminizam u 20. veku. U: Milojević, Ivana i Markov, Slobodanka (ur.): *Uvod u rodne teorije* (str. 127-137). Novi Sad: Mediterran Publishing.

- Macdonald, Fiona (2012a): *Spotlight on Economic Abuse: A Literature and Policy Review*. Melbourne: Good Shepherd Youth & Family Service i Kildonan Uniting Care. URL: http://www.kildonan.unitingcare.org.au/uploads/publications/Spotlight%20on%20Economic%20Abuse%20Literature%20&%20Policy%20Review_web.pdf (12.3.2014)
- Macdonald, Fiona (2012b): *Catalyst Paper 1: An Overview of Economic Abuse*. Melbourne: Good Shepherd Youth & Family Service i Kildonan Uniting Care. URL: http://www.kildonan.unitingcare.org.au/uploads/publications/Spotlight%20on%20Economic%20Abuse%201_Overview%20Long%20Form%20Catalyst%20Paper%20_web.pdf (19.3.2014)
- Markulin, Željka i Sarnavka, Sanja (ur.) (2013): *Što znamo o ekonomskom nasilju nad ženama?*. Zagreb: BaBe!
- Maslić Seršić, Darja (2010): *Ekonomsko nasilje nad ženama: manifestacije, posljedice i putovi oporavka*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Mihalic, Sharon (2007). Social learning theory and family violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 645-653). New York i London: Routledge.
- Milić, Anđelka (2011): Marksistički i socijalistički feminizam. U: Milojević, Ivana i Markov, Slobodanka (ur.): *Uvod u rodne teorije* (str. 153-172). Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Milošević, Milan (2010): *Izrada mjernog instrumenta stresa na radnom mjestu bolničkih zdravstvenih djelatnika i procjena njegove uporabne vrijednosti*. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet.
- Milojević, Ivana (2011): Feministička epistemologija i metodologija. U: Milojević, Ivana i Markov, Slobodanka (ur.): *Uvod u rodne teorije* (str. 39-50). Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Mouradian, Vera E. (2000). *Abuse in Intimate Relationships: Defining the Multiple Dimensions and Terms*. National Violence Against Women Prevention Research Center. URL: <http://www.musc.edu/vawprevention/research/defining.shtml> (06.11.2013)
- Muelleman, R. L.; Den Otter, T., Wadman, M.C., Tran, T. P. i Anderson, J. (2002): Problem gambling in the partner of the emergency department patient as a risk factor for intimate partner violence. *The Journal of Emergency Medicine*, 23(3):207-312.
- National Center for Injury Prevention and Control (2003): *Costs of Intimate Partner Violence Against Women in the United States*. Atlanta (GA): Centers for Disease Control and Prevention. URL: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/ipvbook-a.pdf> (24.3.2014)
- National Organization for Women (1968): *Complete text of „Bill of Rights for Women in 1968“*. URL: <http://www.gale.cengage.com/pdf/samples/sp692484.pdf> (10.2.2014)
- Nicholson, Linda (1997): Introduction. U: *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory* (str. 1-5). New York i London: Routledge.
- Nikolić Ristanović, Vesna (2011): Rod i nasilje. U: Milojević, Ivana i Markov, Slobodanka (ur.): *Uvod u rodne teorije* (str. 337-346). Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Norlander, Kerstin (2003): *Some Reflections on Gender Relations*. Presented at Gender and Power in the New Europe the 5th European Feminist Research Conference. Lund University, Švedska. URL: http://www.iiav.nl/epublications/2003/gender_and_power/5thfeminist/paper_180.pdf (15.01.2014.)
- Otročak, Diana (2003): *Interpretacija rezultata istraživanja nasilja nad ženama u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Autonomna ženska kuća Zagreb. URL: <http://www.azkz.net/assets/files/INTERPRETACIJA%20-%20NNZ-prosinac%202003.pdf> (1.5.2014).
- Peters, Jay (2008a): Domestic Violence Myths. U: Keeling, June i Mason, Tom (ur.): *Domestic Violence: A Multi-Professional Approach for Healthcare Practitioners* (str. 139-148). Maidenhead: Open University Press.
- Peters, Jay (2008b): Measuring Myths about Domestic Violence: Development and Initial Validation of the Domestic Violence Myth Acceptance Scale. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 16(1):1-21. URL: http://umaine.edu/socialwork/files/2014/02/DV_Myths_pre_press1.pdf (17.3.2014)

- Piza, Eric L. (2012): *Using Poisson and Negative Binomial Regression Models to Measure the Influence of Risk on Crime Incident Counts*. Newark: Rutgers Center on Public Security. URL: <http://www.rutgerscps.org/docs/CountRegressionModels.pdf> (20.5.2014)
- Postmus, Judy L.; Huang, Chien-Chung; Stylianou, Amanda Mathisen (2013a): The impact of physical and economic abuse on maternal mental health and parenting. *Children and Youth Services Review*, 34:1922-1928.
- Postmus, Judy L.; Plummer, Sara-Beth; McMahon, Sarah; Murshid, N. Shaanta i Kim, Mi Sung (2013b): Understanding Economic Abuse in the Lives of Survivors. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(3):411-430.
- Reid, Margaret F.; Kerr, Brinck; Miller, Will (2003): *Glass Walls and Glass Ceilings: Women's Representation in State and Municipal Bureaucracies*. Westport, CT: Praeger.
- Power, Elaine M. (2006): Economic Abuse and Intra-household Inequalities in Food Security. *Canadian Journal of Public Health*, 97(3):258-260.
- Rupp, André A. i Pant, Hans Anand (2007): Validity Theory. U: Salkind, Neil J. (ur.): *Encyclopedia of Measurement and Statistics* (str. 1032-1035). Thousand Oaks, London i New Delhy: Sage publications.
- Russo, Nancy Felipe; Pirlott, Angela (2006): Gender-Based Violence: Concepts, Methods, and Findings. *Annals New York Academy of Science*, 1087:178-205.
- Salkind, Neil J. (2007): *Encyclopedia of Measurement and Statistics*. Thousand Oaks, London i New Delhy: Sage publications.
- Saltzman Chafetz, Janet (2006): The Varieties of Gender Theory in Sociology. U: Saltzman Chafetz, Janet (ur.): *Handbook of the Sociology of Gender* (str. 3-24). New York: Springer.
- Sanders, Cynthia K. (2007): *Domestic Violence, Economic Abuse, and Implications of a Program for Building Economic Resources for Low-Income Women. Findings from Interviews with Participants in a Women's Economic Action Program*. Washington: Center for Social Development. URL: <http://csd.wustl.edu/Publications/Documents/RP07-12.pdf> (13.2.2014)
- Schein, Andrew I.; Saul, Lawrence K. i Ungar, Lyle H. (2003): A Generalized Linear Model for Principal Component Analysis of Binary Data. U: Bishop, Christopher M. i Frey, Brendan J. (ur.): *Proceedings of the 9th International Workshop on Artificial Intelligence and Statistics*. URL: <http://research.microsoft.com/en-us/um/cambridge/events/aistats2003/proceedings/119.pdf> (12.5.2014)
- Schneider, Elizabeth M. (2000): *Battered Women and Feminist Lawmaking*. New Haven i London: Yale University Press.
- Schwandt, Thomas A. (2007): Mixed Methods. U: Sage Research Methods Online: *The SAGE Dictionary of Qualitative Inquiry*. Sage Publications Inc.
- Seidman, Irving (2006): *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*. New York i London: Teachers College Press.
- Seeley, Jan i Plunkett, Catharine (2002): *Women and Domestic Violence: Standards for Counselling Practice*. St. Kilda: The Salvation Army Crisis Service.
- Sharp, Dustin N. (2012): Addressing Economic Violence in Times of Transition: Toward a Positive-Peace Paradigm for Transitional Justice. 35 *Fordham International Law Journal*, 780:780-814. URL: <http://ssrn.com/abstract=2029720> (12.2.2014)
- Sharp, Nicola (2008): 'What's yours is mine'. *The different forms of economic abuse and its impact on women and children experiencing domestic violence*. Refuge for women and children against domestic violence. URL: https://refuge.org.uk/cms_content_refuge/attachments/What%27s%20yours%20is%20mine%20exec%20summary%20%28Web%29.pdf (12.2.2014)
- Shrader, Elizabeth (2001): *Methodologies to Measure the Gender Dimensions of Crime and Violence*. Gender Unit Poverty Reduction and Economic Management Latin America and Caribbean Region. The World Bank. URL:

- http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/2001/08/29/000094946_01080704010310/additional/116516322_20041117151543.pdf (4.3.2014)
- Sonkin, Daniel Jay (2007): Attachemnt theory and domestic violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 41-51). New York i London: Routledge.
- Spahić-Šiljak, Zilka (2012): *Propitivanje ženskih, feminističkih i muslimanskih identiteta: Postsocijalistički konteksti u Bosni i Hercegovini i na Kosovu*. Sarajevo: Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije, Univerzitet u Sarajevu.
- Straus, Murray A.; Gelles, Richard J. i Steinmetz, Suzanne K. (2006): *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*. New York: Transaction Publishers.
- Stylianou, Amanda Mathisen; Postmus, Judy L. i McMahon, Sarah (2013): Measuring Abusive Behaviors: Is Economic Abuse a Unique Form of Abuse? *Journal of Interpersonal Violence*, 28(16): 3186-3204.
- Sullivan, Anne i Kuehnle, Kristen (2007): Cycle of Violence. U: Jackson, Nicky, Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 224-227). New York i London: Routledge.
- Suomi, Aino; Jackson, Alun C.; Dowling, Nicki A.; Lavis, Tiffany; Patford, Janet; Thomas, Shane A.; Harvey, Peter; Abbott, Max; Bellringer, Maria E.; Koziol-McLain, Jane i Cockman, Sue (2013): Problem gambling and family violence: family member reports of prevalence, family impacts and family coping. *Asian Journal of Gambling Issues and Public Health*, 3(13):1-15. URL: <http://www.ajgiph.com/content/3/1/13> (23.4.2014)
- Šimić, Diana (2002): *Opći linearni model i njegova poopćenja*. Zagreb: Srce, Sveučilište u Zagrebu. URL: http://www.srce.unizg.hr/fileadmin/Srce/proizvodi_usluge/referalni_centri/SAS/stat-sasprog/faqGLM.PDF (19.5.2014)
- Šimonović, Dubravka (2004). *Kratki vodič kroz CEDAW – konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova.
- Thomas, Murray R. (2003a): The Qualitative and the Quantitative. U: Sage Research Methods Online: *Blending Qualitative & Quantitative Research Methods in Theses and Dissertations* (str. 1-14). Sage Publications Inc.
- Thomas, Murray R. (2003b): Researcher Role Perspectives. U: Sage Research Methods Online: *Blending Qualitative & Quantitative Research Methods in Theses and Dissertations* (str. 75-80). Sage Publications Inc.
- Toulias, John; Perlmutter, Barry F.; Straus, Murray A. (1990): *Handbook of Family Measurement Techniques*. Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications Inc.
- True, Jacqui (2012): *The Political Economy of Violence against Women*. New York: Oxford University Press.
- Udry, Richard, J. (1994): The Nature od Gender. *Demography*, 31(4):561-573.
- Usta, Jinan; Makarem, Nisrine N. i Habib, Rima R. (2013): Economic Abuse in Lebanon: Experiences and Perceptions. *Violence Against Women*, 19(3):356-375.
- UN General Assembly (1993): *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, A/RES/48/104. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> (06.11.2013)
- Ventura, Holy E. i Miller, Mitchell J. (2007): Social class and domestic violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 639-640). New York i London: Routledge.
- Walby, Sylvia (1990): *Theorising Patriarchy*. Oxford: Blackwell.
- Walby, Sylvia (2000): Comparing methodologies used to study violence against women. U: *Man and Violence against Women* (str. 11-22). Seminar Proceedings. Strasbourg: Council of Europe. URL: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/EG-SEM-VIO%281999%2921_en.pdf (23.1.2014)
- Wallace, Harvey (2004): *Family Violence: Legal, Medical, and Social Perspectives*. Boston: Allyn & Bacon.
- Wallace, Harvey (2007a): Elder abuse by intimate partners. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 285-290). New York i London: Routledge.

- Wallace, Harvey (2007b): Sibling abuse. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 636-638). New York i London: Routledge.
- Walker, Lenore E. A. (2007): Battered Woman Syndrome. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 65-70). New York i London: Routledge.
- Walter, Judith A. (2007): *Domestic Violence in the Hispanic Immigrant Community: Toward an Explanatory Model*. 18th National Symposium on Doctoral Research in Social Work. Ohio State University. College of Social Work. URL: <http://kb.osu.edu/dspace/handle/1811/25144> (6.3.2014)
- Walton, Charles (2007). Popular culture and domestic violence. U: Jackson, Nicky Ali (ur.): *Encyclopedia of Domestic Violence* (str. 553-559). New York i London: Routledge.
- Weintraub, Roy E. (2002): Neoclassical Economics. U: *The Concise Encyclopedia of Economics*. URL: <http://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html> (3.2.2014).
- Western Region Network against Family Violence (2003): *Measuring the Tides of Violence: Current family violence data for the western region of Melbourne*. Melbourne: Women's Health West. URL: http://www.adfvc.unsw.edu.au/RR_docs/Measuring_the_tides_of_violence_Final_PDF.pdf (13.2.2014)
- White, Jacquelyn W. i Smith, Paige Hall (2001): *Developmental Antecedents of Violence Against Women: A Longitudinal Perspective*. Report of the U.S. Department of Justice. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/187775.pdf> (14.02.2014)
- WHO – vidi: World Health Organization
- Willig, Carla i Stainton-Rogers, Wendy (2008): Mixing Qualitative and Quantitative Methods: A Pragmatic Approach. U: Sage Research Methods Online: *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology* (str. 352-369). Sage Publications Inc.
- Wolf, Naomi (2008): *Mit o ljepoti: Kako se prikazi ljepote koriste protiv žena*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- World Health Organization (2001): *Putting Women First: Ethical and Safety Recommendations for Research on Domestic Violence Against Women*. Geneva. URL: <http://www.who.int/gender/violence/womenfirtseng.pdf> (13.03.2012.)
- World Health Organization (2013): *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Geneva. URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_eng.pdf?ua=1 (07.02.2014.)
- Zaharijević, Adriana (2005): Deregulacija temelja. *Filozofska istraživanja*, 25(4):815-827.
- Zaharijević, Adriana (2011): Radikalni feminizam. U: Milojević, Ivana i Markov, Slobodanka (ur.): *Uvod u rodne teorije* (str. 139-152). Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Zoričić, Zoran; Torre, Robert i Orešković, Ante (2009): Kockanje i kladenje – ovisnosti novog doba. *Medicus*, 18(2):205-209.

WWW izvori:

- Portal *Cross Validated*. How to perform principal components analysis on binary data (using SPSS)? URL: <http://stats.stackexchange.com/questions/16331/how-to-perform-principal-components-analysis-on-binary-data-using-spss> (19.5.2014)
- Portal *kockanje.info*. URL: <http://www.kockanje.info/> (12.4.2014)
- Portal *Sigurno mjesto*. URL: <http://www.sigurnomjesto.hr/> (23.4.2014)
- Portal *Libela* – portal o rodu, spolu i demokraciji. URL: <http://www.libela.org/> (20.3.2014)
- UCLA Statistical Consulting Group(a): *Annotated SPSS Output: Ordered Logistic Regression*. Institute for Digital Research and Education. URL: <http://www.ats.ucla.edu/stat/spss/output/ologit.htm> (27.5.2014).

- UCLA Statistical Consulting Group(b): *Annotated SPSS Output: Poisson Regression*. Institute for Digital Research and Education. URL: <http://www.ats.ucla.edu/stat/spss/output/poisson.htm> (19.5.2014).
- UCLA Statistical Consulting Group(c): *SPSS Data Analysis Examples: Poisson Regression*. Institute for Digital Research and Education. URL: <http://www.ats.ucla.edu/stat/spss/dae/poissonreg.htm> (19.5.2014).

PRILOZI

PRILOG 1. Upute za konstrukciju skala i rekodiranje odgovora na pojedinim česticama

1. Skala iskustava općih oblika ekonomskog nasilja

Uputa: Instrument popunjavaju sve ispitanice koje imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s bivšim ili sadašnjim bračnim ili izvanbračnim partnerom.

Potka: Prema Vašoj procjeni, koliko često se Vaš suprug/partner prema Vama ponašao na sljedeće načine?

Skala procjene: moguće su dvije varijante (s 5 ili 3 odgovora koja se odnose na učestalost):

- prva varijanta ponuđenih odgovora: 1=Nikad; 2=Jednom; 3=Nekoliko puta; 4=Često; 5=Vrlo često; 6=Nije primjenjivo
- druga varijanta ponuđenih odgovora: 1=Nikad; 2=Jednom; 3=Više od jednom; 4=Nije primjenjivo

Kodiranje odgovora za konstrukciju dihotomnih varijabli:

- odgovor „Nikad“ označava nepostojanje iskustva ekonomskog nasilja, dodjeljuje mu se kod „0“
- odgovori „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“ (ili, u drugoj varijanti, odgovor „Više od jednom“) označavaju postojanje iskustva ekonomskog nasilja, spajaju se u jednu kategoriju kojoj se dodjeljuje kod „1“
- odgovor „Jednom“ kodira se prema uputama u tablici 1
- odgovor „Nije primjenjivo“ prije obrade podataka treba rekodirati u *missing* vrijednost

Iz dihotomnih varijabli zbrajanjem rezultata „1“ konstruiraju se odgovarajuće aditivne subskale ili ukupna skala općih oblika ekonomskog nasilja.

Tablica 1. Opći oblici ekonomskog nasilja – upute za rekodiranje čestica i konstrukciju subskala

Subskale	Čestice	Kodiranje odgovora „Jednom“:
Ekonomsko iskorištavanje	Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	1
	Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	1
	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	0
	Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	0
	Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	1
	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	0
	Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	1
	Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	0
	Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	0
	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	0
	Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	0
Kontrola trošenja	Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	0
	Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	0
	Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	0
	Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	0
	Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	0
	Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	1
Stvaranje financijske ovisnosti	Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	0
	Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisni o njemu.	1
	Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	0
	Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	0
	Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	0
	Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	0
	Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	0
	Onemogućavao Vam da se zaposlite.	1
	Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolazete vlastitom imovinom.	1

1=smatra se ekonomskim nasiljem

0=ne smatra se ekonomskim nasiljem

2. Skala iskustava onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena

Uputa: Instrument popunjavaju ispitanice koje zadovoljavaju sljedeće uvjete:

- imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s bivšim ili sadašnjim bračnim ili izvanbračnim partnerom,
- zaposlene su (na pitanje o radnom statusu mogu odgovoriti: „zaposlena na neodređeno vrijeme“, „zaposlena na određeno vrijeme“, „povremeni honorarni rad uz ugovor (o djelu, autorski i sl.)“, „rad «na crno»“ ili „samozaposlena (privatna poduzetnica)“).

Potka: Prema Vašoj procjeni, koliko često se Vaš suprug/partner prema Vama ponašao na sljedeće načine?

Skala procjene: moguće su dvije varijante (s 5 ili 3 odgovora koja se odnose na učestalost):

- prva varijanta ponuđenih odgovora: 1=Nikad; 2=Jednom; 3=Nekoliko puta; 4=Često; 5=Vrlo često
- druga varijanta ponuđenih odgovora: 1=Nikad; 2=Jednom; 3=Više od jednom

Kodiranje odgovora za konstrukciju dihotomnih varijabli:

- odgovor „Nikad“ označava nepostojanje iskustva ekonomskog nasilja, dodjeljuje mu se kod „0“
- odgovori „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“ (ili, u drugoj varijanti, odgovor „Više od jednom“) označavaju postojanje iskustva ekonomskog nasilja, spajaju se u jednu kategoriju kojoj se dodjeljuje kod „1“
- odgovor „Jednom“ kodira se prema uputama u tablici 2

Iz dihotomnih varijabli zbrajanjem rezultata „1“ konstruiraju se odgovarajuće aditivne subskale ili ukupna skala onemogućavanja ekonomske neovisnosti zaposlenih žena.

Tablica 2. Onemogućavanje ekonomske neovisnosti zaposlenih žena – upute za rekodiranje čestica i konstrukciju subskala

Subskala	Čestice	Kodiranje odgovora „Jednom“:
Indirektno	Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	0
	Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	1
	Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	0
	Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	0
	Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	1
Direktno	Nagovarao Vas da prestanete raditi.	1
	Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	0
	Sprječavao Vas da idete na posao.	1

1=smatra se ekonomskim nasiljem

0=ne smatra se ekonomskim nasiljem

3. Skala iskustava ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta

Uputa: Instrument popunjavaju ispitanice koje zadovoljavaju sljedeće uvjete:

- imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s bivšim ili sadašnjim bračnim ili izvanbračnim partnerom,
- zajedno s partnerom skrbe o jednom ili više djece.

Potka: Prema Vašoj procjeni, koliko često se Vaš suprug/partner prema Vama ponašao na sljedeće načine?

Skala procjene: moguće su dvije varijante (s 5 ili 3 odgovora koja se odnose na učestalost):

- prva varijanta ponuđenih odgovora: 1=Nikad; 2=Jednom; 3=Nekoliko puta; 4=Često; 5=Vrlo često
- druga varijanta ponuđenih odgovora: 1=Nikad; 2=Jednom; 3=Više od jednom

Kodiranje odgovora za konstrukciju dihotomnih varijabli:

- odgovor „Nikad“ označava nepostojanje iskustva ekonomskog nasilja, dodjeljuje mu se kod „0“
- odgovori „Nekoliko puta“, „Često“ i „Vrlo često“ (ili, u drugoj varijanti, odgovor „Više od jednom“) označavaju postojanje iskustva ekonomskog nasilja, spajaju se u jednu kategoriju kojoj se dodjeljuje kod „1“
- odgovor „Jednom“ kodira se prema uputama u tablici 3

Iz dihotomnih varijabli zbrajanjem rezultata „1“ konstruira se odgovarajuća aditivna skala ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta.

Tablica 3. Ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djeteta – upute za rekodiranje čestica

Čestice	Kodiranje odgovora „Jednom“:
Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	1
Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	1
Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).	0

1=smatra se ekonomskim nasiljem

0=ne smatra se ekonomskim nasiljem

4. Skala iskustava ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze

Uputa: Instrument popunjavaju ispitanice koje zadovoljavaju sljedeće uvjete:

- imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s bivšim bračnim ili izvanbračnim partnerom,
- upitnik popunjavaju u vezi partnera s kojim više nisu u intimnoj vezi.

Potka: Je li se Vaš bivši suprug ili partner u bilo kojem trenutku tijekom ili nakon prekida veze ponašao na neki od sljedećih načina?

Skala procjene: 0=Ne; 1=Da

Iz dihotomnih varijabli zbrajanjem rezultata „1“ konstruira se odgovarajuća aditivna skala ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze.

Tablica 4. Ekonomsko nasilje nakon prekida intimne veze – čestice za konstrukciju skale

Čestice
Onemogućio Vam korištenje vlastite ili zajedničke imovine (npr. auto, vikendicu i sl).
Onemogućio Vam pristup Vašim osobnim stvarima ili imovini.
Doveo Vas u situaciju da morate otići iz <u>zajedničkog</u> stana/kuće, bez da Vam nadoknadi ono što ste u taj stan/kuću Vi osobno uložili.
Doveo Vas u situaciju da morate otići iz <u>njegovog</u> stana/kuće, iako ste u njega zajedno ulagali.
Naprosto Vas izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće.
Financijski ili materijalno Vas ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.).
Odbijao plaćati alimentaciju za dijete.
Odbijao pomagati oko brige za dijete.

5. Skala prepoznavanja ekonomskog nasilja

Uputa: Nema uvjeta za ispunjavanje instrumenta, instrument mogu popunjavati i žene i muškarci.

Potka: Sada ću Vam pročitati neke moguće oblike (ili: Niže su navedeni neki mogući oblici) ponašanja bračnih ili vanbračnih partnera. Navedite treba li, po Vama, svako od njih biti kažnjivo zakonom.

Skala procjene: 0=Ne; 1=Da

Iz dihotomnih varijabli zbrajanjem rezultata „1“ konstruira se odgovarajuća aditivna skala prepoznavanja ekonomskog nasilja. Za dobivanje ordinalne varijable s tri kategorije vrijednosti aditivne skale rekodiraju se na sljedeći način:

1. slabo prepoznavanje: 0 – 3
2. srednje prepoznavanje: 4 – 6
3. dobro prepoznavanje: 7 – 9

Tablica 5. Prepoznavanje ekonomskog nasilja – čestice za konstrukciju skale

Čestice
Jedna osoba donosi važne financijske odluke koje se tiču oba partnera, ali bez prethodnog razgovora ili dogovora.
Jedna osoba brani drugoj da se školuje.
Jedna osoba brani drugoj da se zaposli.
Jedna osoba namjerno uništava osobnu imovinu druge osobe.
Jedna osoba brani drugoj da troši vlastiti novac.
Jedna osoba u potpunosti ima kontrolu nad prihodima druge osobe s kojom je u vezi.
Jedna osoba brani drugoj s kojom je u vezi da raspolaže vlastitom imovinom.
Jedna osoba prisiljava drugu da u potpunosti financira cijelo kućanstvo (hranu, režije i sl.).
Jedna osoba protiv svoje volje potpuno ekonomski ovisi o drugoj.

KSENIJA KLASNIĆ rođena je 29. srpnja 1983. godine u Zagrebu. Diplomirala je 2007. godine završivši jednopredmetni studij sociologije, znanstveni i nastavnički smjer, na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, među 10% najboljih studenata. Iste godine diplomirala je i dodatni dvogodišnji studij društveno-humanističke informatike na Odsjeku za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Nakon završetka studija godinu dana radila je u privatnom sektoru na području istraživanja tržišta, a godine 2008. zaposlila se kao znanstvena novakinja u suradničkom zvanju asistenta na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje radi i danas. Sudjeluje u izvođenju nastave na preddiplomskom studiju iz kolegija Osnove sociološke statistike 1, Osnove sociološke statistike 2 i Metoda ankete, a prije je sudjelovala i u izvođenju nastave iz kolegija Odabrana poglavlja statističke analize. Na diplomskom studiju sudjeluje u izvođenju nastave iz kolegija Feminističke teorije i pokreti, a prije je sudjelovala i u izvođenju nastave iz kolegija Istraživački projekt. Godine 2008. upisala je Poslijediplomski doktorski studij sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Autorica je šest znanstvenih radova, devet poglavlja u knjigama i zbornicima, koautorica jedne knjige te jedna od urednica jednog zbornika. Navedeni radovi nastali su na temelju empirijskih istraživanja iz područja sociologije roda i porodice, nasilja nad ženama, sociologije religije, sociokulturnog identiteta, društvenog aktivizma, informacijskih znanosti i medicine. Sudjelovala je i izlagala na brojnim domaćim i međunarodnim sociološkim konferencijama. Dobitnica je nekoliko stipendija za sudjelovanje na međunarodnim konferencijama i ljetnim školama od kojih je najistaknutija stipendija Erasmus Intensive Programme za program pod nazivom *Translocal Methodologies in Gender Studies* u organizaciji Sveučilišta Istočne Finske. Od 2011. godine obnaša funkciju tajnice znanstvenog časopisa Socijalna ekologija. Članica je Hrvatskog sociološkog društva.

Popis objavljenih radova

1. Čulig, Benjamin; Klasnić, Ksenija; Jakšić, Jelena; Lucić, Danijela; Putar-Novoselec, Martina (2013): *Znanje (ni)je roba. Empirijska analiza jednog studentskog prosvjeda*. Zagreb: Jesenski i Turk.
2. Kraljević, Zdenko; Višković, Klaudija; Ledinsky, Mario; Zadravec, Dijana; Grbavac, Ivan; Bilandžija, Marijana; Soljačić-Vraneš, Hrvojka; Kuna, Krunoslav; Klasnić, Ksenija i Krolo, Ivan (2013): Primary uterine cervical cancer: correlation of preoperative magnetic resonance imaging and clinical staging (FIGO) with histopathology findings. *Collegium antropologicum*, 37(2):561-568.
3. Klasnić, Ksenija (2013): Kvantitativno istraživanje. U: Markulin, Željka i Sarnavka, Sanja (ur.) (2013): *Što znamo o ekonomskom nasilju nad ženama?* (str. 23-54). Zagreb: BaBe!
4. Klasnić, Ksenija i Trako Poljak, Tijana (2013): Koncept i metodologija istraživanja. U: Cifrić, Ivan; Trako Poljak, Tijana i Klasnić, Ksenija (ur.): *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2* (str. 13-20). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Institut za društvena istraživanja, Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
5. Klasnić, Ksenija i Rukavina, Izvor (2013): Stavovi o slici Hrvatske u drugim zemljama. U: Cifrić, Ivan; Trako Poljak, Tijana i Klasnić, Ksenija (ur.): *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2* (str. 63-83). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Institut za društvena istraživanja, Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
6. Klasnić, Ksenija i Rukavina, Izvor (2013): Mišljenja građana o pripadnicima različitih naroda i vjera. U: Cifrić, Ivan; Trako Poljak, Tijana i Klasnić, Ksenija (ur.): *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2* (str. 85-118). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Institut za društvena istraživanja, Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
7. Cifrić, Ivan, Tijana Trako Poljak, i Ksenija Kasnić, ur. (2013): *Hrvatski identitet u promjeni? Relacijski identiteti 2*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
8. Klasnić, Ksenija (2012): Tko vjeruje u mitove o nasilju nad ženama? Rezultati istraživanja na dva hrvatska sveučilišta. U: Marinković, Dušan i Šljukić, Srđan (ur.): *Promene u društvenoj strukturi i pokretljivosti* (str. 458-484). Novi Sad: Odsek za sociologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu.
9. Klasnić, Ksenija (2011): Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke. *Socijalna ekologija*, 20(3):335-355.
10. Klasnić, Ksenija; Rukavina Izvor (2011): Dimenzije sociokulturnog i rodnog identiteta u Slavoniji. U: Šundalić, Antun; Zmaić, Krunoslav; Sudarić, Tihana (ur.): *Gospodarske i kulturne odrednice regionalnog identiteta*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Globalizacija i regionalni identitet 2011.“ (str. 27-49). Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku.
11. Čulig, Benjamin; Klasnić, Ksenija; Jakšić, Jelena (2011): Empirijska verifikacija tipologije ateizma. *Revija za sociologiju*, 41(2):185-212.

12. Klasnić, Ksenija; Rukavina, Izvor (2011): Što utječe na sliku Hrvatske u inozemstvu? Mišljenja građana Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija*, 20(2):131-145.
13. Klasnić, Ksenija; Lasić-Lazić, Jadranka; Seljan, Sanja (2010): Quality Metrics of an Integrated E-Learning System – students' perspective. U Safeeullah Soomro (ur.): *E-learning experiences and future* (str. 71-93). Vukovar: InTech.
14. Višković, Klaudija; Puljiz, Ivan; Đaković Rode, Oktavija; Klasnić, Ksenija; Kujundžić Tiljak, Mirjana; Kuzman, Ilija (2010): Community-Acquired Legionnaires Disease in Croatia: Clinical and Radiographic Evaluation. *Infectious Diseases in Clinical Practice*. 18(1):23-28.
15. Kučiš, Vlasta; Seljan, Sanja; Klasnić, Ksenija (2009): Evaluation of Electronic Translation Tools Through Quality Parameters. U Stančić, H.; Seljan, S.; Bawden, D.; Lasić-Lazić, J.; Slavić, A. (ur.): *The Future of Information Sciences: INFuture2009 - Digital Resources and Knowledge Sharing* (str. 341-351). Zagreb: Odsjek za informacijske znanosti.
16. Višković, Klaudija; Richman, Ilana; Klasnić, Ksenija; Hernandez, Alexandra; Krolo, Ivan; Rutherford, G.W.; Romih, Vanja; Begovac, Josip (2009): Assessment of ultrasound for use in detecting lipoatrophy in HIV-infected patients taking combination antiretroviral therapy. *AIDS Patient Care and STDs*, 23(2):79-84.
17. Klasnić, Ksenija (2008): Koprivnica dobila nagradu europskog tjedna mobilnosti (prikaz). *Socijalna ekologija*, 17(4):421-422.
18. Klasnić, Ksenija; Seljan, Sanja; Stančić, Hrvoje (2008): Quality parameters for the e-learning Omega system. U Luzar-Stiffler, Vesna; Hljuz Dobrić, Vesna; Bekić, Zoran (ur.): *Proceedings of the ITI 2008 30th International Conference on Information Technology Interfaces* (str. 519-526). Zagreb: Srce - University Computing Centre.